

תובנות ומשמעויות היסטוריות ותורניות של מגילות קומראן

סיפורן של מגילות ים המלח ביחס לראשית המסורת מעדת קומראן לחסידות ולתושב"ע בחז"ל; מהותן של ספרי קדמונים, מהר סיני ובית ראשון לצד דברי גד החוזה, ספרים חיצוניים, המגילות הכיתתיות של עדת קומראן - בהסברי פיזורם ב: עמי קדם (ע"י חנוך), חשמונאים, צדוקים, פרושים נוצרים ובעיקר - חז"ל (תמונת כריכה)

להלן תוכן עניינים אוטומטי (ניתן ללחוץ על שם הפרק ולקפוץ למיקומו בספר):

תוכן	
1.	הקדמה ותקציר הספר : 5.....
2.	תקצירי הספר בשאלות ותשובות : 7.....
3.	ממחקר נקודתי והצבעה על מיזוג פרפרזות מקראיות למול ספר מסכם זה 16.....
4.	הנגשת ספר זה, מלל מגילות ים המלח והספרים החיצוניים; בעיית הנגישות לקריאה 19.....
5.	סקירת המצב הספרות המסכמת על מגילות קומראן (והשוואה לספר זה) 23.....
א.	מהקדמונים למוסר האוניברסאלי ומידות הנפש; היררכיה מעקרונות למצוות ולהלכות. 28.....
6.	מסורות מִתְנַוֵּךְ והיובלים שהתקבלו בשיבוש בעמי קדם והיוונים 28.....
7.	מסורות וחיידושים מתקופת האבות והשבטים, ובפרט חג השבועות 32.....
8.	המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות 35.....
9.	3 דרגות היררכיה 'יְדִבְרֶתָּהּ' : מעשרת הדיברות למצוות התורה ולמהותה של התושב"ע 42.....
10.	שיבוץ המצוות לפי סדר ומהלכי בניית האמונה למעשה הצדקה: 42.....
11.	התוצר פירוט ההלכות – קודיפיקציה; משמעותה, יתרונותיה וחסרונותיה 45.....
ב.	אופן שמירת התורה בבית ראשון ותחילת בית שני: 47.....
12.	שני הדורות של מדבר סיני והכניסה לארץ: 48.....
13.	תיאורי ההיסטוריה בבית ראשון: משכחת התורה בימי השופטים, ועד 'עמוד צדוק' 48.....
14.	גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים 52.....
15.	מי היתה ההגמוניה ומה היתה ההלכה במחצית הראשונה של בית שני? 56.....
16.	האם עדת קומראן החזירה מסורות 'גבול ראשונים' שנחלשו או שחידשה יש מאין? 57.....
ג.	זיהוי ושיוך מחברי מגילות ים המלח; אורחות חייהם; עדותם כבעלי המסורה 59.....
17.	עדת קומראן הם מייסדי קבוצת החכמים, שחז"ל ניסו להמשיכם 59.....
18.	התאמת עדת קומראן להגמוניות נוספות: נביאים, כנסת, זקנים, סופרים, ראשונים 63.....
19.	אלמוניות עדת קומראן וההגמוניות שחז"ל מייחסים להם (בכוונה או ללא ידיעה) 68.....
20.	'ויבן להם בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים': כוהני בית צדוק, מלאכים ורופאים 70
21.	שבח והערצה לעדת קומראן, לצד הקושי בזיהויים נוכח אלמוניותם, וההפך בימינו: 74.....
22.	כמה מהמאפיינים העיקריים של עדת היחיד, ההסתפקות במועט, והקרבה לחסידויות 76
מודרניות	
23.	היחס לנשים: קדושת הנישואים, מונוגמיה, הגבלת מיניות, ונזירות זמנית בגדולי התורה.. 81
24.	העדויות לבעלי המסורה: מ' המקדש; נוסחי המקרא (והתפתחותם לנוצרים ולשומרונים). 86

95.....	דוגמאות לתחום הלכה שעדת קומראן ייסדה והתקבלה בחז"ל ועד ימינו : דיני שבת	.25
98.....	תחומי הלכה שעדת קומראן ייסדה והתקבלו בחז"ל : תפילות, טהרה ותפילין	.26
104.....	התאמת לוח השנה המקראי ללוח 364 יום תוך שימושים באותות הירח ומיקרו-המזלות	.ד
104.....	הספרייה : חלוקת המגילות ל-5 סוגים ותקופות; היחס לספרים החיצוניים וסוגיהם	.ה
104.....	המחלוקות הגדולות של המגילות נגד ביקורת המקרא : זהות המחברים ושגגות התיארוכים	27.
105.....	חלוקת ספריית מגילות ים המלח לפי תיארוך וסוג : 3 הקבוצות הראשונות	.28
109.....	חלוקת ספריית מגילות ים המלח לפי תיארוך וסוג : 2 הקבוצות האחרונות	.29
112.....	ניתוח הספרים החיצוניים לסוגיהם, ויחסם לעדת קומראן הנצרות וחז"ל	30.
114.....	7.5 'הספרים הפנימיים מהמגילות' ששרדו בכנסיות; טעויות חוקרים בתיארוכם	.31
119.....	קבוצה 2 לספרים החיצוניים : 'ספרים קרובים לעדת קומראן שכנראה לא שרדו'	.32
121.....	הקבוצה ה-3 : 'הספרים החיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן'	.33
125.....	הסיבות להקעת הספרים החיצוניים ע"י חז"ל; המקורות השונים של מדרשי האגדה	.34
132.....	היחס של עדת היחד לירושלים, לבית המקדש ולגאולה המשיחית	.ו
132.....	מקור חלק מקבוצות המגילות 1-3 מהמקדש בירושלים	35.
134.....	יחסם של עדת קומראן לבית המקדש השני והקרבת קורבנות בימיהם	36.
136.....	הנבואה עוד בימי בית שני שיהיה בית מקדש שלישי, בנייתו ע"י האל וחזרה לימי גן עדן	37.
142.....	התארכות גאולת אחרית סוף כל הימים (בניגוד להבנת החוקרים)	38.
144.....	מאפייניה של עדת קודש כחסידות מתבודדת בימי ההתייונות	.ז
144.....	הסיבות לעזיבת עדת קומראן מירושלים למדבר/קומראן והתקהלותם כעיר כוהנים	39.
150.....	עדת קומראן חזרה לעם ולירושלים בתקופת החשמונאים לאחר הסתגרותה בכיתתיות	40.
151.....	מהותה של חסידות : הקפדה/החמרה ברמת שמירת המצוות :	41.
152.....	הטעם והתוצאה של מצוות הטהרה במזון; דיסוננס ביטול הטהרה לחולין בקדושה	.42
158.....	הדיסאוננס בין חסידות אישית לחסידות קבוצתית	43
158.....	הבלבול בדטרמיניזם ודואליזם; הוספת חברים בהקבלה לגיור; אובדן בני הבליעיל	.44
164.....	האירועים והזמניות בתקופת היווסדותה של עדת קומראן	.ח
164.....	מינוי מורה הצדק על עדת קומראן; קרבתו לבן סירא, שמעון הצדיק, חונוי ויוסי בן יעזר	.45
169.....	האירועים ההיסטוריים בראשית ייסוד עדת קומראן ותיארוכם	.46
172.....	קבוצות הביניים המוזכרות במגילות הכיתתיות	47
173.....	החלל התורני בתקופה הראשונה של עדת קומראן ובתחילת ימי החשמונאים	.48
175.....	אפרים-דורשי החלקות דחו את 'ספר התורה שנית' (4Q177 י" 13-14) והצעות לזיהויו	49.
179.....	בין אפרים לפרושים-הראשונים בטהרה : חידת 'דורשי החלקות' ו'כיא בחרו בקלות'	.50
187.....	החסידים הראשונים, מעבר מסורות לחסידי התנאים, והקשרים לשם 'איסי'	.ט
187.....	זיהוי עדת קומראן כחסידים המוזכרים בספרי המקבים	51.
189.....	הצעה שהאיסיים הם רק אחד מהמחנות שהמשיכו את עדת קומראן	52.
190.....	מאנונימיות 'החסידים הראשונים' עובר אל זיהויים אטימולוגיים אפשריים ל'איסיים'	.53
195.....	מסורות בודדות שהתפזרו בחסידי-התנאים כיחידים, וקרבתם חלקם לשם 'איסי'	54.
197.....	מאפיינים נושאים של מסורות חסידי-התנאים - הקרובים למסורות עדת קומראן/איסיים	55.

יחס בין הכתות וזיהויים: דורשי החלקות, הפרושים, הצדוקים הראשונים לעומת האחרונים	י.
יחסה של עדת קומראן לחוטאים ולמי שאינו חבר העדה - ליריב (היהודי).....	201 56.
זיהוי ותיארוך אפרים ומנשה - דורשי החלקות עם המתיוונים, ולא עם הפרושים והצדוקים	203 57.
היוסדות הפרושים ויחסם הבוגדני לחשמונאים.....	206 58.
הפער והשוני בין הצדוקים-הראשונים לצדוקים-האחרונים.....	209 59.
בסיפורי המחלוקות של הפרושים נגד הצדוקים, הצדוקים צודקים (ועד היום עיוורים).....	213 60.
האם עדת קומראן והאיסיים הם קנאים או מתונים באידיאולוגיה הלאומית-פוליטית?..	215 61.
מהיחס של הפרושים/חז"ל למרד הגדול לחוסר הסכמה פנים חז"לית כללית.....	218 62.
אימוץ החשמונאים והצדוקים את הלכותיה של עדת קומראן – מקרבה לאחדות	יא.
שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה (אור וחושך).....	222 63.
יהודה המקבי וה'איל בעל הקרן הגדולה'; מ'דָרָךְ כֹּכָב מִיַּעֲקֹב לבר-כוכבא.....	224 64.
אימוץ הלכות כת מדבר יהודה ע"י יוחנן הורקנוס, והיוסדות הצדוקים.....	227 65.
מ-36 מועצת המלך (מ' המקדש) ליחבר ישראל' (בי"ד) ועד 'חֲבֵר הַיְהוּדִים' (במטבעות).....	230 66.
מועצות ההנהגה שעברו לחז"ל: 'כנסת', קוינון, חבר עיר.....	240 67.
כינון המלכות במועד 490 שנה ומגילת ברכה לשלום יונתן (אלכסנדר ינאי).....	240 68.
טענות הפרושים נגד ינאי שמקורם במגילות הגנוזות: שני משיחים, מונוגמיה ואם שבוייה.....	243 69.
ההתאמה והתמיכה של משפחת חוניו (ומקדשו) מבית צדוק במצרים.....	245 70.
המאה הראשונה לפה"ס: ממ"ת, הורדוס, בית שמאי	יב.
התמורות מהפיכת ההגמוניות ע"י הורדוס; ממ"ת בתקופתו ואימוץ לשונה לחז"ל.....	246 71.
דימיון ושוני בין עדת קומראן לצדוקים ולבית שמאי.....	248 72.
המסתורין על אי-ציון קבוצת האיסיים בספרות חז"ל ובברית החדשה.....	250 73.
תרשים עיקרי האירועים בתקופת עדת קומראן והאיסיים לפי תאריכים.....	251 74.
זרמים ובעלי מסורות קרובות ביהדות ומחוצה לה, לפני ואחרי כת מדבר יהודה	יג.
הקרבה לדת הזורואסטריית הפרסית והסיבה לכך.....	252 75.
הערות על השומרונים.....	253 76.
יהודי מקדש יב בגבול מצרים עם אתיופיה וקהילת ביתא ישראל.....	254 77.
יהודי מצרים בתקופת עדת קומראן.....	256 78.
העתקות הנצרות ממגילות מדבר יהודה; מהקפדה על המצוות לביטולן.....	257 79.
קרבת יהודי דרום הארץ באלף הראשון - מ'בית השתחוות' לבתי כנסת.....	261 80.
מגילות וכתבים בגניזת קהיר בפוסטאט; תרגומי ארמית ירושלמיים/א"י.....	264 81.
סתירות בין עדת קומראן לקראים, והסיבות לאופי התפתחותם.....	265 82.
תאימות המונח 'מסורת אבות' למגילות, העדויות על איבודן, והמעבר לתושב"ע וכתבתה	יד.
החיבורים: בן סירא, גזירתא, מ' תענית ויחסם לימסורת האבות' עד לתושב"ע.....	268 83.
רוב מסורות עדת קומראן אבדו עם הטמנתם במערות; חז"ל ניסו לשחזרם מזכרונות בע"פ, כאשר חז"ל מודים שהמסורות הקדומות היו כתובות, למרות איסור הכתיבה שאסרו על עצמם.....	274 84.
החלל התורני ותחילת הכתיבה של חז"ל בצורה שונה: 'שכחום חזרו ויסדום'.....	275 85.

דימיון בסוגי ספרויות, הקבלות צורניות ובמונחי ההלכה - שעברו מעדת קומראן לחז"ל..279	86.
טו. דורש התורה: נגלות – פירוש פשר לתורת משה; נסתרות – השלמות; פשרים – דרש לנ"ך ...284	90.
ההתגלות במגילות מורה הצדק בהשוואה לחלוקה בין המשנה למדרש תנאים/הלכה.....284	87.
הלכת ה'נגלות': פשט המורחב מהיקשים עם אסמכתא מקראית למקרים דומים286	88.
הלכת ה'נסתרות': עיבוי והרחבת מצווה מקראית לפרטי הלכות.....289	89.
נסתרת מהותית - ביטול עונש המוות בנדר בעדת קומראן, ומקורה להקלה בפלילים.....290	90.
נסתרות הפשרים – פירושים למה שאינו תורת משה (בראשית ונ"ך), אולי ביישום חוזר.....292	91.
מורה הצדק כ'דורש התורה' הראשון שייסד את ההלכה והשלים את התורה.....294	92.
המדרש היוצר בחז"ל: סיבות חיוביות ושליליות, והתוצאות - במדרש היוצר בחז"ל.....296	93.
דורשי הפשט אליעזר וישמעאל הם ה'סיני' שומרי מסורות הנגלות שסולקו.....299	94.
'עוקרי ה'קרי' שניסו להחליף את מורה הצדק כדורש התורה וחטאו במגלומניה.....301	95.
טז. מניעים, קונספירציות, טעויות מדעיות של חז"ל; מחלוקות בתחומי הלכה303	96.
מניעים, מגמות, קונספירציות, קשרים ומהפכות של חז"ל נגד הגמוניות מתחרות שלהם303	96.
החלשת גיבורי המקרא: חנוך-מטטרון, נח, משה רבינו ואלהיה הנביא, ע"י עוקרי ה'קרי'.....304	97.
בין מחלוקות מסומנות מראש לבין מחלוקות ממדרש יוצר שמנוגד לנגלות הפשט.....307	98.
משפט העברי: חילוקים בדין המשפטי ודיני נזיקין.....308	99.
טעויות מדעיות בחז"ל: בטבע, ברפואה, חטא בגנטיקה, כרונולוגיה היסטורית:.....309	100.
חוסרים וספק בפרטיה ההלכות של עדת קומראן נוכח קטיעות המגילות, ואופן קיומן היום311	101.
מדוע חז"ל לא ציינו את האיסיים, ושנאו חסידים, מקפידים, נזירים; 'הייתי נושכס כחמור'.....312	102.
מהותן של חלק מהמגילות הגנוזות כסוד, ומעברן לחסידי-חז"ל לצד פרשנות הפשט314	103.
יש לך עסק בנסתרות: תורות כוהנים, אפוקריפונים וסודות שאינם מתאימים לעם-הארץ...315	103.
חלק ממגילות ים המלח הן תורות כוהנים שהתורה הסמיכה אותם לפסוק בהם.....317	104.
מגילות בכתב שהתקבלו בחז"ל; המשנה כסוד וגישת הסתרת תורה מעם-הארץ.....318	105.
מגילות דקדוק ועומק הפשט של איסי בן יהודה, והגעתן מהמערות.....320	106.
אימוץ ספר היובלים ע"י פנחס בן יאיר - התורה המשנית והברית לתושב"ע.....322	107.
יח. סיכום: מגילות ושברי מגילות – מסקנות ושברי מסקנות324	108.
ההוכחות לאמיתות המגילות: נבואות שקודמות לתיארוך חיבור הספרים; חוסר סתירות 324	
טעויות בתפיסת מהותה של עדת קומראן, כנבחרת התורה שייסדו הדת וההלכה.....328	109.
110. מדוע למרות שעדת קומראן היתה המייסדת ובעלת ההלכה הנכונה, עד היום חז"ל וספרותם הם שנתפסים כמעבירי המסורת ולפיהם ההלכה?.....328	110.
סיכום נקודות הספר:.....329	111.
יט. נספח - מגילות ים המלח בדת ובהלכה הרבנית היום, ובין הציבורים השונים339	112.
חז"ל היו חלק מהעם ותורתם העם, ואילו עדת קומראן מייצגת הלכות אלטיסטיות.....339	1.
מה רלוונטי מתורת עדת קומראן לפני 2,150 שנה להלכה ולמצב הדתי היום?.....340	2.
יחסם של הדתיים-הרבניים בימינו - לעדת קומראן ולתורת המגילות.....342	3.
ממלכתיות; מדיניות; אידיאולוגיה; פוליטיקה.....344	4.

- 345..... מה עושים עם החידושים ההלכתיים ממגילות קומראן? 5.
- 347..... הלכות רבניות שהתגלו וחזרו כפי דעתם המקורית של עדת קומראן 6.
- 348..... ביבליוגרפיה, מפתח עניינים ומקורות 7.

ספר זה מונגש בכמה אתרים וסוגי מסמכים לקריאה:

- הורדת הספר העדכני בקובץ PDF (WORD) ללא התמונות שבו:¹
<http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf>
- ערוץ הוידאו וסרטוני ההרצאות: <https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- ניתן לרכוש ספר זה מודפס בגרסתו העדכנית החל ממחיר של 40 ₪, בהזמנה מ**דף זה**
- המחבר: יונתן לוי. ניתן לפנות שאלות או הערות לאימייל: scrollsqumran@gmail.com או אנונימית בדף **צור קשר**

המחבר: יונתן לוי²

ספר זה מונגש בכמה אתרים וסוגי מסמכים לקריאה:

- הספר העדכני בוורד (WORD) ללא התמונות שבו: <http://bit.ly/3aH815G>
- הספר להורדה בקובץ PDF כולל תמונות (פחות עדכני):
<http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf>
- הספר באתר (פחות עדכני; כל הערות השוליים בתחתית) ומאמרים נוספים:
www.deadseascrolls.co.il
- ערוץ הוידאו וסרטוני ההרצאות: <https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- הזמנת הספר מודפס בדואר: <https://www.deadseascrolls.co.il/sales/128-order-book>
- קבוצת פייסבוק שבה מפורסמים פוסטים של חידושים פיקנטיים בתחום המגילות הגנוזות:

<https://www.facebook.com/groups/qumranscrolls>

1. **הקדמה ותקציר הספר:**

חידת מגילות קומראן ומחבריהן מעסיקה את העולם ההיסטורי מאז מציאתן - ערב הקמת מדינת ישראל. חלק מהמגילות חוברו ע"י חסידות מופלאה, ומסורתיה הן הראשונות שהתגלו נפרסו לחז"ל שהמשיכה במדרש יוצר אנושי, לנצרות ולכתות שבשלהי בית שני. בעיקר אלו מגילות ייחודיות שטרם הכרנו. מגילות קדומות יותר מלמדות על גיוון בנוסחי המקרא הקדומים ביותר, לצד מגילות המיוחסות לגיבורי ונביאי המקרא, וחלק מאלו היו מוכרות כ'ספרים חיצוניים'.

¹ הספר בגרסת מסמך הוורד כולל גם כמה עשרות מקורות שטרם הושלמו ומסומנים בסימני שאלה כפולים ? ,? , וכן קטעים שעדיין נזקקים לעריכה ומסומנים ב**רקע אדום**.

² ניתן לפנות למחבר באימייל: scrollsqumran@gmail.com

לאחר כאלפיים שנות הסתר תורני מספרות קודש אותנטית בתר-מקראית, שבות מגילות קומראן הגנוזות ומאירות בגוונים וחידות בתעצומות שמעמידות אותנו בפליאה וקושי להרכיב חזרה לפאזל התורני ההיסטורי והחברתי, נוכח רסיסי מסורתיהם המפוצלות ואורחות החיים ללא מקדש נבואה וכהונת בית צדוק, עם השתכללות הטוואים.

מול מאות ספרים חיצוניים והלניסטים מחד, מדרשי הלכה אגדה מאידך, מיתולוגיות עמי קדם מאחור, וזרמים מונותאיסטים ודואליסטיים עד היום, ייחודיות הן מגילות קומראן בהיותן ההמשך האמיתי והחוליה המקשרת של התנ"ך - ללא סתירות פנימיות היסטוריות ומדעיות, וברצף מופלא החוזר ומפתיע במסורות רחבות מקוריות וסודיות. ספר זה מבקש לפתוח צוהר לשבילים העיקריים לפיענוחם תוך סקירת את התובנות העולות ממגוון מגילות ים המלח, לצד סיווגים ותיארוכים חדשים:

- חיבורי הקדמונים טרם מתן התורה שמסורתיהם רווחות (בשיבוש) בעמי-קדם ושמהווים את המוסר הבינלאומי שהתקבל כ-7 מצוות בני נוח, כ'דרך ארץ קדמה לתורה'.
- המגילות שמעידות על עדת קומראן כבעלת המסורה – 6 נוסחי המקרא שמהם התפתחו שלושה זרמים (חז"ל - 'שכחום חזרו ויסדום', נוצרים - השבעים, שומרונים); עליונותה וקדמותה של מגילת המקדש ההרמוניסטית לחומש בהרמוניה תנ"כית, כשבה מסורת (שנשמרה גם בחז"ל) לבית המקדש הראשון, משנה התורה למלך.
- נבואות גנוזות (אפוקריפונים) המשלימות מידע חיוני על הנבואות הגלויות בתנ"ך כולל ימי הבית השני. אלו חופפים לחלק מהספרים החיצוניים - שמתוכם 7.5 שרדו במגילות, ובספר ינותחו לפי תורות סוד אמינות לעומת ספרים דחויים ושקריים.
- 36 שרי הממשלה (מגילת מקדש נוי – צילום קטע המגילה שבכריכה) בהרכב איזון כח ההנהגה הנאור ביותר, המזוהים בספר זה עם 'חבר היהודים' שבמטבעות החשמונאים, המשך בחז"ל כ'חבר-עיר', ודומה למועצות חכמים ורבנים היום ובפרט להרכב הממשלה; עדת קומראן חיזקה את אלכסנדר ינאי במגילת 'ברכה ליונתן המלך' לניצחונותיו.
- ייסוד ההלכה ע"י עדת קומראן בתקופה הטרומ-חשמונאית בהרכב כיתתי של חסידים: 'בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים', שזכרונם נצרב לטובה כהגמוניות אלמוניות, כגון: הכנסת הגדולה, הסנהדרין, זקנים, נביאים, ראשונים, סופרים, אלא שנוכח 4 סיבות לא קוים העיקרון הגדול דווקא לעיקר זה: 'האומר דבר בשם אומריו', ואלו הן: צניעותם ללא שימוש בשמותם; התבודדותם בחלק מהתקופה; גניזת המגילות במערות; הסערות והמהפכות הפוליטיים והדתיים בעיקר בראשות המתיוונים, החשמונאים והורדוס. משכך, חז"ל אספו זיכרונות המסורות שאבדו: 'משענה' – אלו בעלי משנה.. שש מאות סדרי משנה' (חגיגה יד' א'), שהיו סודיות: 'מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר' (ספרי דברים פי'); 'מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא, וכתוב בה: איסי בן יהודה'. (בבא מציעא צב'); 'כתחלה כשניו בית אבא [אֶבְטִינַס] צנועין – היו מוסרין מגילותיהם זה לזה עכשיו הילך מגילה זו והזהר בה שהיא מגילת סמנים' (תוספתא יומא ב' ג'). מנגד, ישנן גם מחלוקות שאומצו ממסורות של המתיוונים ודורשי החלקות לפני הפרושים, וכן מדרישת התורה בחוכמה פחותה ובגישות חדשות, כגון ביטול רוב הטהרה.

- ההתבודדות של עדת קומראן כעיר כוהנים בתקופת ההתייונות שבעקבותם ברחו החשמונאים למדבר, היחסים עם החשמונאים והצדוקים; מחנות נוספים קרובים שהמשיכו מסורות: האיסיים והתראפויטים, יהדות מצרים ומקדש חוניו מבית צדוק, יהודי דרום הארץ ובפרט מצדה, טובלי שחרית ואנשי יריחו, חסידים שהמשיכו ומסורותיהם בגניזת קהיר, חסידי חז"ל, חסידי הנצרות. תחומי מסורות ודוגמאות מאפיינות לייסוד ההלכה ע"י עדת קומראן ומעבריהן לחסידי חז"ל ולנצרות; עמידה על תכונות קרובות ושונות של זרמים אלו. היפוך המגמה של חז"ל והסופרים משבח על החסידים איסיים והתראפויטים, לעומת צמצום וגנאי לאלו ששמרו בהדיקות על מסורות תורה שאינם כקונצנזוס של חז"ל.
- מהותו וקסמיו של לוח השנה בן 364 יום; חידתו עם שעון שמש מקומראן; מיקרו-מזלות לפי חודשים ירחיים ממגילה אסטרוולוגית ופיזונומיה; שילוב מגילות, מסורות תפקידים מחזוריים ופולחניים בלוח; ניסיונות ליישמו באומות העולם נוכח נוחיותו.
- הרקע והנסיבות לפערים בין סוגי הספרויות של עדת קומראן וחז"ל: חידושו של מורה הצדק דורש התורה בפשרים על הנ"ך מול מדרשים אלגוריים על החומש, ובין לעזקרי ה'ר'ים על ה'סינ'י; ספרות משלימה גלויה ונסתרת לתורה מול איסוף אגדות ומדרש יוצר על דרך הפשט והרגש; נגישות לספרות קודש סודית כתובה מול נגישות חלקית ומגלומניה בין חכמים; עליית הנצרות וספריה למול ספרי תורה עתיקים וסודיים; דקדוק מהתורה שהיא עקרונית או שכללה פרטי פרטים שאבדו ויש לחדשם; מגמות ההקלה בעיקר בטהרה; מאיגרת מקצת מעשה התורה ללשון חכמים.

ספר זה מונגש בכמה אתרים וסוגי מסמכים לקריאה:

- הספר העדכני בוורד (WORD) ללא התמונות שבו: <http://bit.ly/3aH815G>
- הספר להורדה בקובץ PDF כולל תמונות (פחות עדכני):
<http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf>
- הספר באתר (פחות עדכני; כל הערות השוליים בתחתית) ומאמרים נוספים:
www.deadseascrolls.co.il
- ערוץ היוטוב וסרטוני ההרצאות: <https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- הזמנת הספר מודפס בדואר: <https://www.deadseascrolls.co.il/sales/128-order-book>
- קבוצת פייסבוק שבה מפורסמים פוסטים של חידושים פיקנטיים בתחום המגילות הגנוזות:
<https://www.facebook.com/groups/qumranscrolls>

2. תקצירי הספר בשאלות ותשובות:

- לחידושים ונקודות בהקשר לפרשת השבוע, מוזמן לעיין/להצטרף לקבוצת הפייסבוק:
<https://www.facebook.com/groups/qumranscrolls>

2.1. מה החידוש התורני הגדול של מגילות קומראן?

נפל דבר בישראל'. עולם המתיוונים בתקופת טרום החשמונאים לעומת אורחות התורה של החשמונאים והכתות שנוסדו מימיה, מהווה את מהפכת התורה הגדולה ביותר שידע עם ישראל, וזו ממשיכה עד ימינו ממש, בשמירת רוב ההלכה (זולת רוב דיני הטהרה).

המייסדים של המהפכה הזו הם עדת קומראן. החשמונאים הם קבוצה אחת שניסתה להתקרב אליהם ולחקות אותם, וכך רוב הכתות נוסדו בעקבות עדת קומראן בתקופות העוקבות בחילוקים על רמת ואופן שמירת ההלכה.

ספר זה מפרט כיצד מעברים והשתלשלויות אלו קרו, ואת רזיה תורת הסופרים הנעלמים: עדת קומראן בראשות בני צדוק הכהנים.

2.2. מה המשמעות של המגילות הקדמוניות ולעמי קדם?

בספר זה המגילות הקדמוניות הן אלו שחוברו לפני מתן תורה. העיקרי מביניהם הוא [תנ"ך](#) בן ירד, דור 7 מהאדם הראשון, שזכה להיות הסופר הראשון שיצר את הכתיבה (יובלים ד' 17-18), ולהתהלך ברחבי העולם בסיור מודרך של המלאכים ([וי'ת'ה'ל'ך' תנ"ך](#) אֶת הָאֱלֹהִים [בראשית ה' 24]). 7 קטעים מספרו שרדו במגילות קומראן, והוא מוזכר גם במגילות נוספות של הקדמונים: [מגילה חיצונית לבראשית](#), צוואות השבטים והיובלים. לפיכך, גם במחקר מקובל לתארו בין הספרים המוקדמים ביותר (לכל המאוחר במאה ה-3 לפנה"ס).

בכרך אחד מספרו, [תנ"ך](#) מתאר ונשלח להטיף ולהעניש את המלאכים שחטאו עם בנות האדם היפות, ואת ילדיהם הנפילים. כרך זה קשור למגילה נוספת, ספר הענקים, שמתארת את עוונותיהם של כמה מהענקים שידועים לנו גם מתעודות מסופוטמיות: גלגמס/גלגמיש/חובבש, אוהיו, חמבבה.

מאות מסורות קרובות יש לספר [תנ"ך](#) עם הכתבים המסופוטמיים, וכן עם ספרות יוון. המסורות כוללות סיפורי בריאה, תפקידי מלאכים ו**תנ"ך** בפרט, תיאורי מסעותיו בארץ ובשמיים, מחזורי השמש הירח ושערי השמיים. עמי קדם אלו קיבלו רק חלק מהמסורות המדויקות של [תנ"ך](#), וכך השלימו ושיבשו אותם למיתוסים. תהליך שיבוש דומה קרה בספרות האגדה היהודית, בעיקר האלכסנדרונית המצרית מאמצע ימי הבית השני ועד לספרות הרבנית בימי הביניים. חלק מהמסורות חזרו בתורת משה, וזו הסיבה שחלקן דומות למסורות עמי-קדם.

2.3. האם מגילת המקדש מקבלת את התורה כמו שהיא או משנה אותה?

החלק האחרון של מגילת המקדש הוא [הרמוניזציה \(האחדה\)](#) מורחבת של מצוות התורה (ללא סיפורי 3.5 החומשים האחרונים); פלא ספרותי (ללא מחשב/קונקורדנציה) שלא הכרנו, ושפרשני המקרא ניסו לעשות (כגון: יוספוס, הרא"ש, הרמב"ם, ספר החינוך ועוד). זהו הנוסח המקורי של התורה (דברי ה' למצוות) לפי שהיא פוצלה ונכתבה בשלבים כתורת משה גם לאחר הר סיני (אוהל מועד, ערבות מואב) בשילוב עם הסיפורים ההיסטוריים של מאורעות עמ"י במדבר סיני.

אחת העובדות המרתקות על מגילות קומראן היא שאין סתירות ביניהן, וכך בפרט בין המגילות המקראיות האלו, ומעל הכל בהרחבה המפורת והסדר המדהים של מגילת המקדש, שהיא גם מהווה מגילת יסוד למגילות הלכתיות כיתתיות.

החלק הראשון של מגילת המקדש הוא תכנית של בניית המקדש, דהיינו הציוויים-הוראות לבניית בית המקדש הראשון, כאשר במלכים א' ו-י' מתואר אופן בנייתו בפועל (בדומה למשכן לפרשות תרומה-תצוה מול ויקהל-פיקודי). ביד חז"ל מסורת זהה על כך שמשם רבינו קיבל את הוראות המקדש ישירות מהאל והעבירה לנביאים עד לשמואל הנביא.

מגילת המקדש כט' 7-10 גם מציינת שירושלים של מעלה/ירושלים של אחרית הימים/בית מקדש שלישי ירד משמיים (ומגילת ירושלים החדשה בארמית מתארת את פרטיה), וספר [טוביה](#) יד' 5 מציין מפורשות שאין זה בית המקדש השני עליו שאלו התכוונו הנביאים.

2.4. איך ייתכן שעדת קומראן שהקפידה כה על דקדוק התורה, מכילה נוסחים שונים של התנ"ך?

במגילות קומראן לפחות 5 נוסחים של התנ"ך, מלבד כאמור מגילת המקדש שמהווה נוסח מקורי של המצוות טרם מסירתה בשלבים עם סיפורי מדבר סיני.

בשונה מפרשנות שמנסה להסביר את משמעות הכתובים, כאן מדובר על הכתובים עצמם, בגרסה מורחבת במקומות שונים, וכל זאת כאשר נוסחים אלו אינם סותרים זה את זה. היות וגם הכתבים הכיתתיים של עדת קומראן נכתבו ברוח הקודש, גם להם יש נוסחים מעט שונים שמורחבים במקומות שונים.

הסיבה לכך היא שי'אחת דְּבַר אֱלֹהִים שְׁתִּימִים זו שְׁמִעְתִּי, כִּי עֹז לְאֱלֹהִים' (תהלים סב' 12), כלומר, הנבואה יכולה להרחיב את התיאורים. חז"ל מכירים שכך הם דברי ה', ומציינים שכתבת התורה בסיד על הר עיבל היתה בשבעים שפות (סוטה ז' ה'). ההנחה שרוב הנוסחים שאינם נוסח המסורה (או קדם-מסורה) היו סודיים יותר – ופחות מיועדים לעם, וזאת כיוון שהם מאופיינים למשל בתיאור המלאכים ותפקידיהם, ומידע זה פחות מתאים לעם הארץ, אשר עלול לטעות באלילות (פוליתאיזם) במקום מונותאיזם, כפי שטעו עמי קדם.

מספר מקורות מעידים על נוסחי תנ"ך שהיו בימי הבית השני:

- חז"ל מציינים את ['ספר העזרה'](#) שהיה בארון הברית ואינו מקבל טומאת ידיים (בבא בתרא יד'), ומאידך אחד משלושה שהיו בו נוסחי מילות שונות (סופרים ו' ד').
- [אגרת אריסטאס](#) ?? מציינת שנוסח תרגום השבעים נלקח מכוהני ירושלים, ואילו בין הנוסחים שבמגילות נמצא המקור שלו: 'המצע העברי לתרגום השבעים'.
- חז"ל מציינים שהיה נוסח מקראי בארמית שאבד: 'שכחום חזרו ויסדום' (מגילה ג'), ואכן נמצאו קטעי נוסחי תנ"ך בארמית במגילות הגנוזות.

2.5. האם עדת קומראן מתעסקת רק בהלכות כיתתיות או גם מדיניות?

נדגים זאת ממגילת המקדש נז' 11-15 שבה מצוין חוק לאיזון כוחו של המלך מול שריו, כשרי ממשלה בימינו. זהו האיזון הנאור ביותר בעולם העתיק, ומדהים שהוא קרוב ואף נעלה מסעיף 39. ד' לחוק יסוד הממשלה (המקנה קול כפול בשוויון בלבד): 'ושנים עשר נשיא[א]י עמו עמו ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'.

וכאן אין רק הלכה תיאורטית, אלא חוק זה חוזר בדומה ומוזכר במגילת ברית דמשק להרכב של מועצה ללא מלך: 'וגם אל ישא מהונם כל בעבור אשר לא יגדפו כי אם בעצת **חבור** (4QDb: 'חבר') **ישראל'** (יב' 6-8); 'וזה סרך הרבים... וינתן על יד המבקר והשופטים... ולכל עבודת [בית] ה**חָבֵר** ולו יכרת **בית החבר** מידם' (יד' 12-17).

והנה, ממטבעות החשמונאים נמצא כי ארבעת מנהיגי החשמונאים האחרונים היו ראשי 'חָבֵר היהודים', שכנראה זהו אותו הרכב ובאותו מונח מעדת קומראן.

כנראה הרכב זה נקרא יותר מאוחר הסנהדרין וכדומה, ובספרות חז"ל מצוין כ-5 פעמים: 'חבר עיר'.

2.6. האם המלך ינאי היה 'כפיר החרון' השנוא ע"י עדת קומראן, או קרוב אליהם?

בימי ובמקביל לדניאל, **זרתוסטרה**, מייסד הדת **הזורואסטריית**-האיראנית, מינה ב-590 לפה"ס את וישטספה, כמבוזי והמפורסם מכולם - המלך הנכרי היחיד שזכה לתואר המכובד: 'פֶּה אָמֵר יי לְמִשְׁיחוֹ לְכֹרֶשִׁי' (ישעיה מא' 1). המשך הפרשייה בישעיה מה' 1-7 מציינת את עקרונות הדואליסטים, ששתי קבוצות אלו (הזורואסטרים ועדת קומראן) דוגלות בהן, לצד קרבה אידיאולוגית והלכתית רבה ביניהן.

כידוע, כורש דחף ומימש את זכויות שיבת ישראל לבניית מדינת היהודים והמקדש השני (שהם ראש ועיקר הציונות עד היום), אך לפי - מגילת פשר מעשי מלכיצדק ואפוקריפון ירמיהו ב' 2-4, 70 שנות הגלות שמציינים ירמיה כט' 10 ודניאל ט' 24 מוכפלים ב-7, כך שהגאולה צפויה להגיע לאחר 490 שנה – ואז עלתה מלכות חשמונאי ע"י יונתן אלכסנדר ינאי שהגדיל את שטחה של מדינת ישראל/יהודה פי 4, ואימץ, בדרכו של אביו יוחנן הורקנוס, מסורות נוספות ממגילות קומראן, ואולי אף התאחד עמם, שכן עדת קומראן יישמה את: 'וְנִשְׂאָ בְעֵמֶךָ לֹא תֵאָרֵי בַחֲסִידוֹת, בַּכֶּךָ שַׁחֲבֵרָה עֲבוּרוֹ אֶת מַגִּילַת 'בְּרַכָּה לְשֵׁלֹם יוֹנָתָן [אַלְכְּסַנְדֵּר יִנְאִי] הַמֶּלֶךְ' (נוסח ברכה לשלום המדינה הותקן בדומה לחלקה).

אך לינאי היו אויבים מבית – הפרושים, שלא כיבדוהו לפי שמות כב' 27: 'וְנִשְׂאָ בְעֵמֶךָ לֹא תֵאָרֵי' (על אף שאליהו הנביא רץ לפני המלך אחאב לכבדו), ואף בגדו ונלחמו נגדו כשהצטרפו לאויב מבחוץ, דימיטריוס השלישי, מלך סוריה.

2.7. איזה קבוצה יותר קרובה לעדת קומראן – הצדוקים או הפרושים?

בתשובה זו נניח בצד את האיסיים. יוספוס פלביוס מספר שעיקר המחלוקת בין שתי הכתות האלו היתה: 'הפרושים מסרו לעם כמה הלכות ממסורות אבות שלא נכתבו בתורת משה, ומשום כך דוחה אותם כת הצדוקים האומרת שיש לחשוב לחוקים (רק) את הכתובים, ואילו אלה שבמסורת אבות אין (חובה) לשמור' (קדמה"י יג' 288). מגילת תענית (הפרושית) [פ"ד](#) מגנה מחד שלצדוקים היה ספר הלכות כתוב: 'גזירתא', ומאידך העלתה לאחר מכן על הכתב מסורות דומות: 'אלו הן הנהרגין.. הנשרפין.. הנסקלין.. הנחנקין.. אלו הן הלוקין' (מסכתות סנהדרין ומכות).

נוכח אוצר מגילות קומראן שהתגלה לנו, הכולל ספרויות תורה רבות ומגוונות, בכללן ספרויות דומות לאלו של חז"ל (לצד ספרויות ששרדו בנצרות, חסידים, איסיים, כוהנים טובלי שחרית ועוד), מתבקשת השאלה - למי דומה עדת קומראן בהגדרה זו של יוספוס - לצדוקים או לפרושים?

כמובן שלצורך כך צריך להגדיר ולהדגים "מסורת אבות" (ולצידה/אחריה את התושב"ע), אך במגילות קומראן יש מושג חדש: 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם **נסתרות** אשר תעו במ כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו' (ברית דמשק ג' 13-15); לפיו, עדת קומראן ייסדה לראשונה את ההלכה הפרטנית (בהמשך קטע זה את הלכות שבת - שהתקבלו ונשמרו בדומה במשנה מסכת שבת של חז"ל). יתרה מזו, מאות ממגילות קומראן הן מסורות קדומות המיוחסות לקדמונים, לאבות, לשבטים, למתן תורה ולנביאים. אם כן לעדת קומראן יש לא רק כמה מסורות שאינן כתובות בתורה, אלא אלפי מסורות מעין אלו.

לפיכך, נראה שדווקא הפרושים, ולא הצדוקים, הם שיותר קרובים למסורת עדת קומראן. זאת כיוון שלעדת קומראן היה תורות קדומות רבות ומגוונות שנוספות על תורת משה, וגם ייסדה בעצמה הלכות חדשות בטענה שהחוקים הראשונים שאבדו/נשכחו/תעו - כאשר אלו לא כתובים בתורה (וזוהי הטענה של הפרושים לפי יוספוס לעיל).

מאידך, עדת קומראן טוענת: 'לשוב אל תורת משה כי בה הכל מדוקדק' (ברית דמשק טז' 2; כך גם על היובלים בפסוק הבא). האם דקדוק זה גלוי או נסתר? האם צריך את עדת קומראן כדי להבין את דקדוק תורת משה, או כל מי שלומד ביסודיות ובכנות יבין את התורה? האם מהדקדוק יוצא 'מסורת אבות' שאינה כתובה בתורת משה?

כנראה בתחום הטהרה, הצדוקים היו אלו ששמרו על הדקדוק של תורת משה, בהנחה שהמשמעות של "דקדוק" הוא פשט המקראות. אך דוגמא הפוכה שממחישה את המורכבות של שני המושגים לעיל, היא הלכת הנישואים מתורת משה; לפי חז"ל, הצדוקים לא אחזו בה: 'קובלים הצדוקים שהלכה למשה מסיני על נישואים' (ידיים ד'). היות וספר [טוביה](#) ו' 13; ז' 13, 14 (שמרכזי במגילות קומראן לפי כמותו ונוסחיו) מהווה את המקור להלכה ולפתגם: 'כדת משה וישראל', לצד רוב הלכות הנישואים הידועות במסורת חז"ל עד היום, הרי שלפחות בעניין זה, שוב הפרושים הם אלו ששימרו את ההלכות הנוספות על מהתורה, שאין להן מקור ישיר ומפורש, ואילו הצדוקים לא רק שלא אחזו בהלכה זו, אלא כנראה גם לא שמעו או קיבלו את הספר החשוב זה.

עם זאת, מכמה מקורות מתוארים הצדוקים שאינם מאמינים בשלושת העקרונות הפילוסופיים/אמוניים: שכר ועונש (השגחה פרטית), תחיית המתים ועולם הבא של הנשמות.

מגילות קומראן הן המשך המקראי של הראשון, והמקור לשניים הנוספים, כך שלפי עקרונות אלו הפרושים הם הממשיכים של עדת קומראן.

נוכח מורכבות של סתירות והתאמות לסירוגין אלו, לצד הקרבה בין החשמונאים (שהיו צדוקים) לעדת קומראן, בספר זה מוצע כי ישנם הבדלים מהותיים בין הצדוקים-הראשונים (החשמונאים) לצדוקים-האחרונים (שי ימי חורבן הבית).

2.8. מה מבדיל את עדת קומראן מבין הרבה כתות שהיו בשלהי בית שני?

תחילה יש לשאול, האם כל אחת מההגמוניות שאלו בתקופתה של עדת קומראן - הן כת? : הכנסת הגדולה, הסנהדרין, הזקנים, הסופרים, החסידים, הראשונים? מהתיאורים של חז"ל על הגמוניות אלו (ראו למשל [סוטה ט' טי-טו](#)) ובעדת קומראן שהם ה"כנסת", נמצא קרבה גבוהה למסורות של עדת קומראן, כך שמה שהיסטוריונים כינו ומכנים היו כת, היה פעם הגמוניה נבחרת של עדת התורה. בנוסף, התורה בעצמה הקצתה ערים ללוויים ולכוהנים – כאשר רמת ההלכה הנדרשת מהם גבוהה יותר.

שנית, גם אם עדת קומראן התנהלה ככת בחלק מתקופתה (שכנראה נפרסת על כ-150 שנה, לא כולל האיסיים ומחנות אחרים שהמשיכו את דרכה), הרי שאם היא הראשונה והמייסדת של ההלכה, אזי זהו הבדל עצום לכתות אחרות שניסו לדבוק בעקרונות והלכות מסוימות, אחרי שכבר חלקה מהפכת התורה וההלכה.

שלישית, לכת יש ספרות משלה, ואילו לעדת קומראן יש ספרות ענפה של ספרות קדם/טרום-כיתתית (ומחולקת בספר זה ל-3 סוגים שונים) שחברה ע"י נביאים וסופרים שקדמו לימיה (המחקר מסכים לקדמות מגילות אילו אך אינו יודע להצביע על זיהוי המחקרים שקדמו לעדת קומראן). **הסיבה שעדת קומראן התנהלה ככת בחלק מימיה ולא בהרכב רשמי של הגמוניה המקובל על כל העם, היא מהסיבה הקריטית שבתחילת ימי היווסדותה המתיוונים שלטו ברוב העם ובירושלים, ולכן היה ראוי להתרחק מהם (כפי שבעקבותם עשו החשמונאים).**

העתקים הגמוניית חכמים

2.9. מה היחס בין הספרים החיצוניים למגילות קומראן ולספרות חז"ל?

בספר החיצוני עסדראס הרביעי/[חזון עזרא](#) מסופר ש-24 ספרים (הכוונה כנראה לתנ"ך) ניתנו לכל העם, ואילו עוד 70 ספרי סוד מיועדים רק לסופרים העוסקים בתורה (כך גם במסורת של ביתא ישראל שבה מכונים: [מצהף קדוש](#)). כנראה זו הסיבה להגדרת חלקם: 'חיצוניים'. רבות ממגילות קומראן מיועדות להיות סודיות (כגון אפורקיפונים, חלקן אף כתובות בכתבי סתר, וכך מציינים היסטוריונים על האיסיים וחז"ל על מגילות סתרים של חסידים וכוהנים).

סה"כ ישנם כ-90 ספרים חיצוניים, ואילו במגילות קומראן שרדו רק 7.5 ספרים מאלו (ועוד ספרים ומגילות שונות שלא שרדו בשום מקור אחר, מלבד התנ"ך ב-5 נוסחים וכתבים כיתתיים). מבדיקה (שמנותחת בפרק ה' ספר זה) עולה כי רוב הספרים החיצוניים שאינם ממגילות קומראן, הם

סותרים למידע של מגילות קומראן (בכללם 7.5 הספרים החיצוניים שבין מגילות קומראן). היות ואין במגילות קומראן סתירות פנימיות (או מדעיות, לצד חשיבותם הכללית), הרי שניתן להכריע כי הספרים החיצוניים שסותרים את המגילות – הם פסולים ודחויים. אפשר להניח שרוב מ-90 הספרים החיצוניים הפסולים האלו חוברו מהשפעה זרה או נוצרית, ומאי-הכרותם את מגילות קומראן, המציאו פרטים שסותרים אותם.

למרות זאת, חז"ל העתיקו אלפי מסורות ומדרשים גם מהספרים החיצוניים הפסולים (הרטום למשל הביאו רבים מהם בפירושו). כך יוצא מצב אבסורדי, שבעוד חז"ל התנגדו ופסלו את הספרים החיצוניים, בכל זאת הם אלו (ולא עדת קומראן) שאימצו את המסורות הפסולות מהספרים החיצוניים הפסולים והדחויים למסורות האמיתיות של מגילות קומראן.

ישנה תאימות גבוהה בין הספרות של עדת קומראן למסורות שמציינים חז"ל:

- היו 600/700 משניות שאבדו (חגיגה יד'; כך שמה שנוותר להם זה פחות מ-1 אחוז), ואז השאלה המתבקשת היא - האם מגילות קומראן הם משניות שאבדו בדורות שלפני חז"ל?
- היו ספרי מקרא בעזרה של בית המקדש, ו**אגרת אריסטיאס** מציינת שתרגום השבעים נלקח מספרם של הכוהנים והזקנים במקדש. במגילות קומראן יש נוסח שמכונה היום במחקר 'המצע העברי של תרגום השבעים' וזאת כי כשמו כן הוא: ממנו הועתק תרגום השבעים. בנוסף, יש עוד 5 נוסחי מקרא, ביניהם נוסח ארמי שעליו חז"ל דרשו: 'שכחום חזרו ואבדום' (מגילה ג'). השאלה המתבקשת היא - האם נוסחי המקרא מקומראן הם ספרות חיצונית או שיא כתבי הקודש?
- איסי בן יהודה הביא מגילות סתרים, ויש עוד כמה וכמה אזכורים על מגילות יוחסין ומגילות כוהנים (כבית אבטינס). האלו ספרים חיצוניים?
- חז"ל פסקו שמי שנוהג כבית שמאי חייב מיתה, אך התקבלה מסורת שלעתיד לבוא ההלכה תחזור כבית שמאי. השאלה המתבקשת היא - מה היחס בין ספרות בית שמאי לצדוקים ולעדת קומראן, והאם זו ספרות חיצונית?
- חז"ל הביאו עשרות מסורות בשם או שתואמות ל: כנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים, סופרים וראשונים. רובן תואמות למסורות בעדת קומראן. האם אפשר ששאר מסורות של הגמוניות אלו יהיו ספרים חיצוניים?

10.2. מה היחס בין המסורת האגדית של עדת קומראן למסורת האגדתית של חז"ל?

אין במגילות קומראן ספרי אגדה סיפוריים, כמו למשל '**ספר הישר**' ו**קדמוניות המקרא** החיצוניים והפסולים לעדת קומראן (כיוון שיש בהם סתירות למגילות, וגם לפשט התורה) שחז"ל העתיקו מהם מאות מסורות אגדתיות. עם זאת, בעיקר במגילות קומראן הקדמוניות יש מידע היסטורי/סיפורי משלים לתנ"ך (וגם מאלו חז"ל קיבלו והעתיקו במדרשיהם).

יש לציין **שהספרים החיצוניים** מאופיינים במיעוט הלכה, ואילו במגילות קומראן יש כמה מגילות גדושות בענייני הלכה, כגון: מגילת המקדש, ברית דמשק, טהרות, סרך היחד, ממ"ת. המעבר בין מסורות סיפוריות נלוות לתנ"ך (כך הם הספרים החיצוניים שהיו ידועים לנו עד מציאתן של מגילות קומראן) למגילות הלכתיים, היא עיקר היצירה של עדת קומראן.

כאמור הספרים החיצוניים מאופיינים במיעוט הלכה וברוב ענייני אגדה, והיות ורוב מדרשי האגדה המקראיים של חז"ל לקוחים מהספרים החיצוניים (הפנימיים והפסולים בערבוב), יש חשיבות גבוהה לקביעת כל ספר חיצוני – אם הוא אמיתי ופנימי או שקרי ופסול (ומבחינים כאלו מבוצעים בספר).

נבחן למשל את מסורת חז"ל לגבי מתי חי איוב: במסכת בבא בתרא טו' II מובאים 10 דעות על 9 תקופות שונות (והשביעית שלא היה ולא נברא). אחת מהדעות היא לתקופת יעקב אבינו, והיא מציינת מסורת שכנראה נלקחה מהספר החיצוני הפסול והדחוי: "צוואת איוב" – שלפיו, לאחר הניסיון של איוב, הוא התחתן עם דינה (ביתו של יעקב אבינו, בניגוד לאמור בספר היובלים).

הספרים החיצוניים מהווים חלק נכבד מהספרות האגדתית של חז"ל (וקיצת ההלכתית, היות שאין בהם כמעט הלכות), הגם שחלקם התנגדו והחרימו חלקם, ולהלן דוגמאות:

- צוואת גד א' 6-8: 'ויאמר יוסף אל אבינו: בני זלפה ובלהה זובחים את הבהמות הטובות ואוכלים אותן חרף דעת ראובן ויהודה; כי ראה כי לקחתי טלה מפי הדב ואהרגהו ואזבח את הטלה כי נעצבתי על אשר לא יכל לחיות ונאכלהו, ויגד לאבינו; ובגלל זאת כעסתי על יוסף עד יום מכירתו - בראשית רבה פ"ד ז': 'חשודין הן על אבר מן החי'.
- מגילת 7 4Q373 מספר את הריגת עוג מלך הבשן בעזרת קלעי מזור - ברכות נד' II מתאר גודלו ב-300 אמה ומותו בנס כשנמלים הפילו אבן בגודל הר על ראשו.
- היובלים יב' 1-8, 12-15: ³ מחלוקת אברהם אבינו נגד אביו תרח ואחיו - **בראשית רבה לח' יג'**: שינוי למחלוקת עם לקוחה ונמרוד.
- מדרש חז"ל מציין שבת יוחנן הכוהן רצחה את מלך יוון. לא ידוע לנו על מלך יוון כזה שנרצח ע"י בת ישראל, וכנראה זה שיבוש וערבוב מהספר **החיצוני יהודית** יג' 7-9.

יגאל ידין ציין בעמ' 171 למאמרו על שלושים שנות ארכיאולוגיה בא"י: 'האתגר הגדול העומד עתה לפני החוקרים הוא להאיר בעזרת המגילות את אחת התקופות החשובות ביותר בתולדותינו: שלהי תקופת בית שני. הדבר אפשרי רק אם יוסר המחסום הרוחני, ההיסטורי והדתי'. דוד פלוסר, מגדולי החוקרים בדור השני למגילות, היה נוהג לומר כי ישנו אדם ענק שמתהלך, ואנו רואים את צילו פעם היום יודעים שזה צל, היום רק מנתחים את הצל ללא הענק. עם המלצות חשובות אלו לשבירת תקרת הזכוכית, הקורא מוזמן בפתיחות הדעת לעקוב אחר רצף הטענות שמתחברות לציון היסטורי ותורני, שמוביל למסקנה כי עדת קומראן ומגילותיה הן ראשית וראש מסורות ישראל

הבלום והקדום

2.11. מה היחס בין המסורת ההלכתית של עדת קומראן למסורת ההלכתית של חז"ל?

³ קם אברם בלילה וישרוף את בית הפסילים וישרוף את כול אשר בבית ואין איש יודע; ויקומו לילה להציל את אליליהם מתוך האש; וימהר הן להצילם ותאכל אותו האש וישרף באש וימות באור כשדם לפי תרח אביו ויקברו אותו באור כשדים; ויצא תרח מאור כשדים הוא ובניו לבוא אל ארץ כנען ויגור בחרן'.

עדת קומראן פירשה את חומש התורה בפרשנות פשט-דקדוקית: 'לשוב אל תורת משה כי בה הכל מדוקדק' (ברית דמשק טז' 2), וזאת ברוח הקודש: 'תורת מושה לכול הנגלה ממנה לבני צדוק הכהנים שומרי הברית ודורשי רצונו' (סרך היחד ה' 8-10). לפיכך אין במגילות קומראן דעות אנוש, ואין מחלוקות בין הוגי שונים.

מצוקת הגישה למסורות הכתובות כמו ובעיקר של מגילות קומראן שנטמנו במערות, הביאו את חז"ל לשנן בע"פ את המסורות שהיו בימיהם, כי הסמכות לכתובה היתה רק להגמוניות התורניות הנבחרות לפנייהם (שבראשן עדת קומראן ולפניה סופרי התנ"ך), כאשר בצדק, מי שכתב כתבי קודש בתקופה זו (של סוף ימי הבית השני, לאחר ימיה של עדת קומראן), אזי אינו ההגמוניה הסמכותית לכך (ידברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות' [גיטין ס' II; תמורה יד' II]), ואכן ספרים אלו ראויים להיקרא ספרים חיצוניים פסולים (והם סותרים את מגילות קומראן).

המסורות בע"פ עברו בקושי רב היות וימי סוף בית המקדש השני היו רוויים במלחמות תהפוכות ושלטונות אכזריים בתוך ומחוץ לישראל (מלחמות פנימיות של אחרוני החשמונאים ונגד רומא, שיגעונות הורדוס והנציבים, מאבקי הכתות).

נוסף על כך, מפעלה של עדת קומראן היה ידוע כדורשי התורה, כאשר נגדם היו דורשי חלקות ששרשו אותם בחלקלקות. היות וגם בעדת קומראן ישנה פרשנות אלגורית בעיקר לנביאים כתובים (הפשרים הרצופים), חז"ל ניסו להשלים את הלכות של צרכי השעה והדור, ואת המסורות החסרות שלא התקבלו במסורת שבע"פ. אלא שגם מהמסורות הנכונות או הקרובות שקיבלו חז"ל, הם שינו אותם, נוכח המניעים שלהם.

להלן דוגמה של מסורת שהתקבלה ונחלשה: מגילת קומראן טהרות א' פירטה לראשונה הלכות בנוגע לטהרת בעל הקרי, כאשר מבחינה לראשונה בין הטבילה לרחצה, מתירה את הרחצה בדיעבד, ואוסרת על אכילת לחם למי שרק רחץ. מסורת זו התקבלה בדומה במקורות הראשונים של חז"ל: 'עשרה תקנות תיקן עזרא/שמאי (והלל) [...] ושתהא אשה חופפת וטובלת... תיקן טבילה לבעלי קריין'; 'עזרא לא תיקן תקנה קבועה בכל דיני בעל קרי, אלא עזרא תקן לבריא המרגיל שחייב לטבול בארבעים סאה, ובריא הרואה קרי לאונסו - די לו בתשעה קבין'; 'שלא יהו ישראל כתרנגולים הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל', אלא שלאחר מכן הלכה זו ('ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה'), ורוב הלכות הטהרה, בוטלו בחז"ל: 'טהרה [שבטלה] נטלה [מן הפירות] את הטעם ואת הריח, המעשרות [שבטלו] נטלו את שומן הדגן'; 'משמת רבן גמליאל הזקן, בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות'. לפיכך, סיכמה יפה פרופ' ורד נעם, כי המהפכה העיקרית של ההלכה היא בתוך חז"ל.

להלן דוגמה של פירוש פשט שהתהפכה בגלל מניע, כנראה מיני: התורה מורה כי החפץ בשבויה יפת תואר, עליו להכריחה: 'וְעִשְׂתָּהּ אֶת צַפְרֵיָהּ'. נחלקו התנאים - רבי אליעזר טוען ומביא ראיות שהפשט הוא בקיצוצם - וכך במגילת המקדש סג' 12, ואילו רבי עקיבא טוען שמדובר על גידול ציפורניים. ייתכן שמדובר באותה גישה לפינה התירו לאנוס את השבויה באותו הלילה, למרות

שהתורה הורתה מפורשות לדחות המשכב איתה בחודש, וגם זאת בנשיאתה לאשה. ייתכן שזו אותה גישה שבה רבי עקיבא דרש שמותר לגרש אשה אם מצא אשה יפה ממנה (ובדומה גרם לאשת טורנוסרופוס להתגייר כדי שתגרש והוא ינשא לה). ייתכן וזו אותה גישה ש'רב שנקלע לעיר דרדיש הכריז: מי תהייה אשתי להיום? רב נחמן שנקלע לעיר כשנציב הכריז: מי תהייה אשתי להיום?', וכנראה כל אלו נובעים מהמקור שבו דורשי החלקות התירו חיתון עם אחיינית בניגוד לפשט התורה.

לסיכום, ספרות חז"ל מבוססת בעיקרה על עדת קומראן, שכן כל מפעלם של חז"ל (כולל שמם ההגמוני "חכמים") הוא ניסיון לשמר מחד, ולשחזר-להמשיך לדרוש את השלמות ההלכות של ההגמוניות הצנועות והחסידיות לפנייהם (הכנסת הגדולה, זקנים, סופרים וראשונים) מאידך. הקושי עולה מכך שההשלמות של חז"ל הן אנושיות שבהן טעויות, לצד אימוץ מסורות שגויות כמו מהספרים החיצוניים הפסולים והדחויים למגילות קומראן.

ספר זה מונגש בכמה אתרים וסוגי מסמכים לקריאה:

- הספר העדכני בוורד (WORD) ללא התמונות שבו: <http://bit.ly/3aH815G>
- הספר להורדה בקובץ PDF כולל תמונות (פחות עדכני):
<http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf>
- הספר באתר (פחות עדכני; כל הערות השוליים בתחתית) ומאמרים נוספים:
www.deadseascrolls.co.il
- ערוץ הווידאו וסרטוני ההרצאות: <https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- הזמנת הספר מודפס בדואר: <https://www.deadseascrolls.co.il/sales/128-order-book>
- קבוצת פייסבוק שבה מפורסמים פוסטים של חידושים פיקנטיים בתחום המגילות הגנוזות:
<https://www.facebook.com/groups/qumranscrolls>

3. ממחקר נקודתי והצבעה על מיזוג פרפרזות מקראיות למול ספר מסכם זה

כ-930 מגילות קומראן⁴ מהוות את התגלית הארכיאולוגית והתורנית הגדולה בעולם (בלשונו של ידן: 'התגלית החשובה ביותר שנתגלתה בארץ-ישראל בתחומי המקרא, ההיסטוריה ותולדות היהדות והנצרות'), שמאירה על המעבר בין המקרא לספרות הבתר-מקראית וראשית ההלכה, על מאורעות בית שני ועל הזרמים שהתפתחו אחרי בעלי המגילות – המכונים להלן "עדת קומראן" (ידועים גם ככת מדבר יהודה; האיסיים; עדת היחד;⁵ בני צדוק הכהנים ועוד). ספר זה מתיימר להציג את המסורות המצביעות על המהלכים העיקריים שמגילות קומראן היוו מקור לספרויות, דתות וכתות מונותאיסטיות אחריהן, תוך התמקדות במסורת הרבנית הקדומה – ספרות חז"ל.

⁴ לצפייה במצגת מבוא והכרות עם המגילות, ראו: [מוזיאון רוקפלר-מגילות ים המלח מצגת שישית - קלריטה ואפרים מצגות](#). ווסטון פילרס ציין שכ-30 קטעי מגילות המצויים בידיים פרטיות ועדיין לא פורסמו. כ-150,000 מילים בכ-15,000 כתבי יד שונים ובכ-250 חיבורים חדשים מגילות.

⁵ קאולי 15 מ'ב שבמצרים מציין "עדה" כהרכב הניהולי/שיפוטי של הקהילה.

מהלכים אלו אינם מתוארים במחקר, היות והמחקר מתרחק ממסקנות תורניות, וכאן יש חידושים מהותיים מרתקים.

לכן, לא אפרט על סיפור מציאתן של המגילות בשלבים (בסמיכות המועדים המרגשת החל מכטי' בנובמבר 1947, ונדמה שעיסוק בפרטי הגילוי ההיסטורי משמש העצמה לתזה של אזוטריות המגילות) והתגלגלות עד להתפזרותם במוזיאונים שונים, ורק אייחל התמקדות והשקעה ארכיאולוגית תוך שמירה לאומית על המשך גילוי הממצאים שלדעתי צפויים במדבר יהודה, כפי שלאחרונה נחשף מקווה בעל 3 גרמי מדרגות (ו-4 מחיצות) בחברון העתיקה (הקרוב ביותר למקוואות הראשונים ובקומראן).

מטבע אופיו של סיכום נרחב שכזה, הכתיבה היא תמציתית וקצרנית, ולצידה אף מוצגות מסקנות חדשות, כרוויזיוניזם היסטורי. לשם כך נבחרו דוגמאות ומחלוקות רלוונטיות וייצוגיות (בשילובן בפרקים לפי הרצף התוכני), אבני דרך במאורעות ההיסטוריים ונקודות ההשפעה ההלכתיים לרצף המעבר, ולהלן מתווה מתודת חלוקת הספר בפרקים של רצף רעיוני וכרונולוגי לסירוגין:⁶

- (לאחר החלק הראשון של פרקי הקדמה האלו), חלק ב' עוסק בהרכבת מהותה וזיהויה של עדת קומראן. במחקר ובציבור התקבעה הנחת יסוד שגויה כי עדת קומראן הייתה כת שולית שדעותיה והלכותיה קיצוניות, משיחיות וסגפניים/נזירים, אלא אדרבא, היא ההגמוניה המבורכת אף בחז"ל (סופרים, זקנים, הכנסת הגדולה). טעות נוספת היא תיארוך המגילות (שכן ראשיתן קדם-מקראיות ואחריתן משיקות לחז"ל), ולכך בוצעה חלוקת המגילות לקבוצות (וכך יוזכרו לאורך הספר). לאחר סיכום הספר, ניגע (באופן חלקי) ברלוונטיות של מסורות עדת קומראן לימינו היום, וביחס של המגילות בימינו

3.1. אופיו של המחקר בשנים האחרונות – ממוקד ומצביע על מיזוג פרפרזות מקראיות:

כמו רוב תחומי המחקר האקדמאי, גם המחקר על מגילות קומראן מאופיין במיקוד תת-נושאי,⁷ תוך סריקת מחקר והפניות לנקודות רלוונטיות שלא הובאו בו, ובעיקר – תוך זהירות בהסקת מסקנות רחבות וסיכומי תחומים (לצד ספקנות וביקורתיות).⁸ הגדירה זאת יפה נעם ורד: 'נדמה שדורנו המחקרי, שנתברך בעושר של מקורות ומחקרים שלא שערס קודמינו, אינו דור של מפעלי ענק ואינטואיציות גאוניות, כי אם דור של חקירה זהירה ויסודית בתחומים צרים ומוגדרים היטב'

⁶ הקורא מוזמן "לקפוץ" ישירות לנושא שמענין אותו מתוכן העניינים האוטומטי הנגיש במעבר אוטומטי לפרק הנבחר בלחיצה עליו.

⁷ מגן ברזשי כתב ספר: המגילות הגנוזות קומראן והאיסיים, אך אנו יורד לעומק ולניתוח המגילות, וכן הוא שבוי בקבעונות המחקריים שספר זה יוצא נגד. גם מיכאל חיוטין סיכם בספרו 'מגילת ירושלים החדשה', את כל המגילות ובדבריו עניין רב, אך הצעותיו נדחות להלן.

⁸ נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 10-11, הסבירה זאת כך: 'נדמה שדורינו המחקרי, שנתברך בעושר של מקורות ומחקרים שלא שערס קודמינו, אינו דור של מפעלי ענק ואינטואיציות גאוניות, כי אם דור של חקירה זהירה ויסודית בתחומים צרים ומוגדרים היטב'. שני סיפורים רווחים על כך במסדרונות האקדמיה עצמה: 'משל שרואים צל של אדם בלי ראש (ענק נרא קפלוס) – בהתחלה חוקרים נותנים לכך הסברים, ולאחר מכן ההסברים משכיחים את העובדה שמדובר באדם בלי ראש, ונשארים רק עם ההסברים' (כך המחקר אינו עומד על מכלול תורת עדת קומראן); השני סיפור עם: 'היה פעם חוקר שרצה לברר אם בני האדם הם יצורים חיים. אז הוא ניתח בני אדם לחלקים וחקר אותם, ולבסוף הגיע למסקנה שכל בני האדם הם מתים, כי באף אחד מאלה שחקר לא נמצאו סימני חיים. וככה זה עובד גם עם ניתוחים אקדמיים מחקרניים למיניהם: 'ילא שָׁמְעוּ אֶל מִשְׁחָה מְקַצֵּר רוּחַ וּמַעֲבֵדָה קִשְׁה' (שמות ו' 9). מי שמנתח משהו לחתיכות כדי לחקור אותו, אל יתפלא אם לא ימצא בו רוח חיים'. להרחבה ראו: מכון מאיר, ביקורת המקרא.

[\(מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 10-11\)](#).⁹ יתרה מכך, בשנים האחרונות המחקר מתמקד בקריאות חדשות של קטעי מגילות קטנים וחיבורים עם קטנים נוספים (שזו מלאכה חשובה, אך אין להתמקד בעת כאשר התובנות הגדולות עדיין מונחות בפינה) מאידך, דווקא ספר היסטוריה כללית מסכם מאוד כמו 'קיצור תולדות האנושות' של יובל נוח הררי, זכה לעניין ציבורי נרחב.

תקיפות שונה תיאר פרופ' אליעזר שבייד: 'מדעי היהדות אינם ממלאים, ואינם יכולים למלא, תפקיד בחינוך הדור ובהנחלת המורשת, מפני שהזרות למורשת מוטבעת בהם. הם שגרמו לניכור – כיצד זה יתגברו עליו? יתר על כן, ההתיימרות ב'אובקטיביות' מדעית אינה אלא מסווה שהחוקרים לובשים, חלקם מתוך תמימות וחלקם מתוך אנרכיזם זדוני והרסני. לדעת קורצווייל, אין מחקר אובייקטיבי של ההיסטוריה של תרבות הרוח, שעל כן מחקר המתיימר באובייקטיביות אינו אלא טועה ומטעה'.¹⁰

אכן התובנות הגדולות של מגילות קומראן הן תורניות, ונדמה שהמחקר מתבייש לעמוד עליהם, והעולם התורני לא יודע איך להתמודד איתם.

אחת התובנות הגדולות והעיקריות שהמחקר מצביע עליהן, היא ההקבלות של המגילות השונות למקרא (וראו לאחרונה בסיכום של גולדמן, ['המחזיקים במצוות אל; עדת קומראן ופירושה למקרא בראי הפרשים במגילת ברית דמשק'](#)). המחקר אף מתפעל ונדהם מכך, אך למעשה אין הדבר ייחודי לעדת קומראן, אלא זהו מאפיין עיקרי של הנ"ך עצמו על התורה ובתוך המקרא עצמו בין הנבואות והכתבי הקודש השונים. השוואות והקבלות כאלו מובאות במקצת הפרשנים, ובעיקר במהדורות מדעיות כמו סדרת הפירוש על התנ"ך: 'דעת מקרא', שבסופו של כל ספר מובאים השוואות והקבלות בין פסוקי אותו ספר לשאר המקרא.

אלא שקומה נוספת מעל להקבלות והפרפרזות, לעדת קומראן יש יכולת מיזוג בין המקראות, ובהגעה לתוצר של שכתוב עם מיזוג בין ההקשרים והרמזים הרלוונטיים, הוא הלכת ה"נגלות" (בניגוד ל"נסתרות"), עליהם יורחב בשער/חלק 'דורש התורה: נגלות - דקדוק פשט תורת משה; נסתרות – השלמות; הפרשים – פירושי הנ"ך'.

אף שאין כך ספרות חז"ל והרבנית אחריה, עדיין זהו רוב מהותה של ספרות חז"ל ורבנים ופרשנים כאחד – ניסוח מצוות ומסורות התורה בתחום ההגות והמוסר (פחות בתחום ההלכה) בלשונם. לפיכך, גם שהניסוח בין מסורות אלו שונה, עדיין המסר דומה ותואם למקרא.

3.2. מטרתו וייחודו של ספר זה:

גישה מחקרית כספר מסכם בתחום זה ראוייה להתבצע כהמלצתו של יעקב זוסמן ב'[חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר-יהודה](#)'¹⁰: 'מפעל יומרני כזה צריך להיעשות פרקים, תוך מיפוי זהיר של

⁹ תקיפות שונה תיאר פרופ' אליעזר שבייד: 'מדעי היהדות אינם ממלאים, ואינם יכולים למלא, תפקיד בחינוך הדור ובהנחלת המורשת, מפני שהזרות למורשת מוטבעת בהם. הם שגרמו לניכור – כיצד זה יתגברו עליו? יתר על כן, ההתיימרות ב'אובקטיביות' מדעית אינה אלא מסווה שהחוקרים לובשים, חלקם מתוך תמימות וחלקם מתוך אנרכיזם זדוני והרסני. לדעת קורצווייל, אין מחקר אובייקטיבי של ההיסטוריה של תרבות הרוח, שעל כן מחקר המתיימר באובייקטיביות אינו אלא טועה ומטעה'. ואכן התובנות הגדולות של מגילות קומראן הן תורניות, ונדמה שהמחקר מתבייש לעמוד עליהם, והעולם התורני לא יודע איך להתמודד איתם.

¹⁰ עוד הוסיף זוסמן במאמרו חשוב זה: 'לחוקרי ספרות חז"ל - להפנות יותר תשומת לב והתעניינות לחקר המגילות, ולשוב ולדון בתחום החשוב של תולדות ההלכה, מצוידים בכלים אשר לא שערם ראשוני החוקרים של המאה הקודמת'. למרות זאת, ב-2019 הוציא ספר 'תורה שבעל פה פשוטה כמשמעה - כוחו של קוצו של יו"ד', ובו לא התייחס למגילות קומראן, אלא עסק בשאלה - מתי נכתבה המשנה, והביא דעות לכאן ולכאן, אך זו שאלה משנית, שכן אין מחלוקת כי היו תורות כתובות מלבד גזירתא ומגילת תענית -אלו מגילות קומראן. יתרה מזו, בהערה 4 בעמ' 124 התייחס למגילות קומראן כך: 'ונראה שלא רק מקרה הוא שכל הכתבים המרובים שהגיעו אלינו מימי הבית וסמוך לאחריו, כולם כתבים כיתתיים הסי'. דברים אלו לא רק שאינם נכונים (ראו את 3 הקבוצות הראשונות של המגילות בפרק בעניין), אלא הוא סותר את עצמו ממאמרו הנ"ל.

תחומי הלכה, ובדומה הדגיש יוסף באומגרטן את הצורך למצות את המסקנות העולות מן המסורות המשותפות למגילות ולספרות חז"ל באשר לתולדות ההלכה.¹¹ על אף שכבר יש עושר מקורות ומחקרים ממוקדים – שהם מעולים מבחינה אקדמאית,¹² אלו לרוב מבוססים או קובעים הנחות יסוד או מסקנות שגויות, כגון תפיסת הכיתתיות והתיארוך, בכל אופן חסר סיכומם ומאקרו השוואה להמשך המסורות אחריהם.

אליעזר וינריב הביא בספרו 'היסטוריה - מיתוס או מציאות?': מחשבות על מצב המקצועי את המסקנה: 'נראה כאילו ההיסטוריה נכשלת כשלון חרוץ בכל ניסיונותיה לקיים אפילו מקצת מאמות המידה הנגזרות מדרישת האובייקטיביות'. מסקנה זו רלוונטית ביתר שאת לגבי עדת קומראן ומגילותיהם.

לפיכך, ספר זה מאמץ וממנף את המלצה זו, ומבקש להאיר שבילים המובילים לדרך רחבה שמוציאה את הסמוי מן העין. מוצג כאן קו רציף וחדש של מהלכי ההיסטוריה ומעבר המסורות, שנדבך מרכזי שלהם הוא ההלכה. פועל יוצא כי ספר זה הינו ההפך מהמיקוד האקדמאי, הוא לא רק מסכם תחומים שלמים ללא סקירות, אלא אף עובר ומכסה תחומים נושקים עד היום. יובהר כי ספר זה אינו פרי מחקר אקדמאי, כפי שבידם של חוקרי בית שני לכתוב. אייחל כי הספר יקדם מחקרים וספרים אקדמאיים כאלו ע"י חוקרים בתחום, וכאמור גם ינגישו אותם לציבור הרחב במרשתת. יתרה מזו, ספר זה מציג בעיקר מסקנות (אינו סוקר את רוב המידע העובדתי – המחקרי וההשוואתי), ואלו מנוגדים לשני אקסיומות שהתקבעו במחקר: תיארוך מאוחר של התנ"ך ושל רוב המגילות; מהותם וזהותם של עדת קומראן.

4. הנגשת ספר זה, מלל מגילות ים המלח והספרים החיצוניים; בעיית הנגישות לקריאה

4.1. הנגשת ספר זה לציבור הרחב בכמה אתרים וסוגי מסמכים לקריאה:

- הורדת הספר העדכני בקובץ PDF (WORD) ללא התמונות שבו:¹³
<http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf>
- ערוץ היוטוב וסרטוני ההרצאות:
<https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- ניתן לרכוש ספר זה מודפס בגרסתו העדכנית החל ממחיר של 40 ₪, בהזמנה מדף זה
הקורא מוזמן לכתוב למחבר יונתן לוי שאלות או הערות לאימייל: scrollsqumran@gmail.com
או אנונימית בדף צור קשר

4.2. קישורים לקריאה חופשית של מלל מגילות ים המלח והספרים החיצוניים:

אחת הסיבות העיקריות למודעות הציבורית של מגילות ים המלח, היא הנגשת המלל-טקסט של המגילות. להלן המקומות לעיון חופשי במלל המגילות בעברית ובארמית:

¹¹ J.M. Baumgarten, "Tannaitic Halakhah and Qumran – A Re-Evaluation" Rabbinic Perspectives: Rabbinic Literature and the Dead Sea Scrolls, ed. S.D., Fradde, A. Shemesh, & R.A. Clements, Leiden 2006, עמ' 1-12.

¹² תיאור מקובל בעניין הוא מלשונו של ר' עזריה מן האדומים, מאור עיניים יד': 'ננס הרוכב על הענק'.

¹³ הספר בגרסת מסמך הורד כולל גם כמה עשרות מקורות שטרם הושלמו ומסומנים בסימני שאלה כפולים ? , וכן קטעים שעדיין נזקקים לעריכה ומסומנים ברקע אדום.

- מלל וההדרה של כל המגילות בעברית הלא-מקראיות ב-3 [כרכיו של אלישע קימרון מאתר יד בן צבי](#):¹⁴ המגילות העיקריים (שגם שרדו באחוזים גבוהים) הם [בכרך א'](#): ברית דמשק (במספור חדש ושונה מגזיזת קהיר), מגילת המקדש (שבה המצוות ההרמוניסטיות בשליש האחרון), הודיות (פירוש ליכט),¹⁵ הסרכים (פירוש ליכט),¹⁶ פשר חבקוק;¹⁷ ובכרך ב': מקצת מעשה התורה. לנוחיות הקורא, ציטוט מגילה בעברית שהוהדרה בקימרון, יובא עם הפניה לאותו הכרך ולעמוד.

- מלל רוב המגילות בעברית באתר ['מאגרים'](#) של האקדמיה ללשון עברית

- מלל רוב המגילות בארמית באתר:¹⁸ <http://cal.huc.edu>

- מהדורת בריל: [Dead Sea Scrolls Handbook](#)

- צילומי המגילות באתר [הספרייה המקוונת ע"י ליאון לוי](#)

- כמה מהמגילות באתר [ויקי-טקסט](#)

- ספרים דיגיטליים לצפייה חופשית: [מגילה חיצונית לבראשית](#); [סרד הברכות](#); [סרד ההודיות](#)

ספר זה אינו רקע או מבואות להכרת מגילות קומראן או אורחות חייה של עדת קומראן, אלא הוא ניגש ישירות לעובדות העיקריות, הטענות, התובנות והמסקנות - וזאת כדי להציג ספר מסכם ותמצתי (ולמרות זאת כבר ארוך ומורכב). קורא שאינו מתמצא במגילות והספרות החיצונית (כמו גם תנ"ך והספרות חז"ל), יצטרך לקרוא מחוץ לספר מבואות לאותן המקורות, לפחות באותה סוגיה.

היות ורוב המגילות מקוטעות, וכ-7.5 מהן ידועות לנו בגרסתם המלאה כספרים חיצוניים שנשמרו בכנסיות הנוצריות, אפשר לקרוא ספרים אלו בעברית (חלקם במהדורות מדעיות עם מבוא ופירוש) באופן חופשי באתרים אלו:

- [חנף א'](#):¹⁹ [מהדורת אברהם כהנא- יעקב פייטלוביץ](#); [מהדורת אליעזר לזרוס גולדשמידט](#) (ניתן לבצע בה חיפוש)²⁰

- צוואות השבטים: [מהדורת אברהם כהנא](#); [אתר 'דעת'](#); [ויקיטקסט](#)

- [היובלים](#): [מהדורת אברהם כהנא](#); [אתר 'דעת'](#); [מהדורת כנה ורמן המדעית והעדיפה זמינה רק לבעלי מנוי 'כותר'](#)

- [טוביה \(גרסה ארוכה\)](#):²¹ [מהדורת אברהם כהנא](#); [אתר 'דעת'](#) (גרסה קצרה);

¹⁴ חיסרון במהדורות הדיגיטליות האלו של קימרון בפידיאף הוא שלא ניתן לבצע בהן חיפוש אלקטרוני במחשב של מילה (F Ctrl), וכן מספור העמודים אינו תואם למספור העמודים שבספר (כל ההפניות הן למספור בספר, אותו ניתן לראות בתחתית כל דף). מאידך, קימרון אי' ובי' (כרך ג' טרם עלה) ניתנים לצפייה חיפוש מילים ואף העתקה למי שיש מנוי ב'כותר'. בכרך ג' עמ' 249-284 יש 'מפתח קטעים לשלושת הכרכים' שבו ניתן למצוא את מיקום כל המגילות (העבריות) שההדיר. יש לציין שישנן קבצים של כל המגילות באינטרנט, וניתן למצואן גם בחיפוש לפי הציטוטים המובאים בספר זה. בניגוד לתלונה בהערה הקודמת, כאן מגיעה להוצאת יד בן צבי תודה רבה.

¹⁵ מומלץ לקרוא את המבוא והפירוש של יעקב ליכט, ביאליק, תשכ"ה (ניתן להורידו [מאתרי ספרים חופשיים](#)).

¹⁶ מומלץ לקרוא את המבוא והפירוש של יעקב ליכט, ביאליק, תשכ"ה (ניתן להורידו [מאתרי ספרים חופשיים](#)).

¹⁷ מומלץ לקרוא את המבוא והפירוש של בלהה ניצן, ביאליק, 1986 (אינו מצוי כלל [גם לא במנוי ספריות] במרשתת).

¹⁸ Search the CAL lexical and textual databases - Text Browse - Middle Aramaic.

¹⁹ חנף א' מכונה גם (בטעות) החבשי כיוון שהעותק המלא שלו נמצא רק בכנסייה האתיופית, אך עם גילוי מגילות קומראן מצא שמקורו בארמית (אם כי נמצא לו גם עותק אחד ביוונית).

²⁰ אפשר לבצע חיפוש בתרגומים לאנגלית (The Book of Enoch) ובפרט באתר זה: <https://book-ofenoch.com>.

²¹ הגרסה הארוכה של [הנוסח היווני המתועד בקודקס סינאיטיקוס](#) (קודקס של תרגום השבעים מהמאה הרביעית לסה"נ שמקורו במנזר סנטה קתרין בסיני) ולתרגום הלטיני הקדום היא הקרובה ביותר לגרסת מגילות קומראן. קשור [לספר אחיקר החכם](#) מיב שבמצרים שנמצא במאה החמישית לפסה"נ.

- תפילת מנשה : [אתר 'דעת'](#) ; [ויקיטקסט](#)
 - אגרת ירמיה : [אתר 'דעת'](#) ; [ויקיטקסט](#)
 - בן סירה : [אתר 'דעת'](#) ; [ויקיטקסט](#) ; [מהדורת סגל המדעית והעדיפה זמינה רק לבעלי מנוי 'כותר'](#)
 - שושנה (נספח לספר דניאל) : [אתר 'דעת'](#) ; [ויקיטקסט](#).
 - 3 פרקי תהילים שבנוסח הסורי פשיטתא שנוספים על המסורה : [קנא'](#), קנד', קנה'. ניתנים לקריאה בנוסחם המקורי ממגילות קומראן : קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 348-350.
- ההוצאות העיקריות של 7.5 המגילות שנשתמרו גם בספרים החיצוניים הם :

- [הספרים החיצוניים בהוצאת אברהם כהנא](#) : רובם נגישים להורדה [מאתר זה](#), וכן : כרך 1 – [ספר I לתורה](#), [ספר 2 – לנביאים כתובים](#).
- הספרים החיצוניים באתר 'דעת' (מהדורת יצחק זעקיל פרענקיל זמינות גם בהיברובוס).
- הספרים החיצוניים בהוצאת הרטום : מהדורה זו פחות מקובלת במחקר נוכח תרגומה, אך הפירוש בה מורחב וחשוב - בעיקר כיוון שמביא השוואות רבות לספרות חז"ל. על ספריו יש עדיין זכויות יוצרים, ואינם נגישים במרשתת (מי שבידו לעזור בהנגשתם – תבוא עליו הברכה).
- הספרים החיצוניים באתר [ויקיטקסט](#)

ראו ב**ספר זה** כמה פרקים על הספרים החיצוניים. לניתוח יותר עמוק של הספרות מומלץ לקרוא [מהדורות מדעיות](#) שיצאו לחלק מספרים/מגילות אלו (כמפורט לעיל ; בדף הקישורים [הרשימה המלאה](#)). זולת ספרות הקדמונים שמושוות לספרות עמי קדם, רוב המגילות משוות לספרות בית שני, וכדאי גם להכירם : (מלבד המגילות הגנוזות), [הספרים החיצוניים](#) (מגוונים בסוגיהם ומקורותיהם, ידונו להלן בפרק בספר), [פילון האלכסדרוני](#), יוספוס פלביוס ומגילת תענית. חוקרים כוללים גם את תרגום השבעים, אך היות וכבר נוסח זה ומצעו העברי נמצא במגילות, אז נכון לכלולו בהן.

4.3. [הפנייה למחקרים ומאמרים לאורך הספר](#) :

היות ומטרת הספר לעודד המשך קריאה ומחקר לציבור הרחב, רוב ההפניות בו (צבועות ב**כחול עם קו תחתון**) הן למחקרים ומאמרים חופשיים במרשתת, וזאת אף אם יש מחקרים או מאמרים יותר טובים או עדכניים (וכאשר אלו יעלו למרשתת באופן חופשי – הם יעודכנו בספר). עם זאת, קישורים לעיתים נופלים או משתנים במרשתת, והמחבר יודה לקורא שיפנה את תשומת לבו לקישורים שאינם תקינים, כדי שיתוקנו.

אף שספר שואף למצות את עיקרי מהות מגילות קומראן ויחסם לזרמים קרובים, ודאי שאין בו סקירות מחקריות מלאות בכל סוגיה וסוגיה, אפילו בחלקים היותר מפורטים שבו. לשם כך מומלץ לבצע חיפוש באתר הביבליוגרפיה של מכון אוריון לחקר המגילות שאוסף את כל המחקרים על ספרות בית שני : <http://orion-bibliography.huji.ac.il>,²² או [בוגל-סקולר](#), ומברך על ריבויים יחדשות לבקרים.²³

²² באתר הביבליוגרפיה של מכון אוריון ניתן לבצע חיפוש גם לפי עץ נושאים מובנה : [search by keywords](#).

²³ יש לברך על חוג לימודי קומראן והמגילות באוניברסיטת לוגאנו בשוויץ, ומומלץ לפתוח חוג כזה גם באוניברסיטאות ישראל.

שמות המחקרים (ספרים ומאמרים) שמובאים בספר זה, מובאים בשם המלא או הכמעט מלא (בניגוד לקיצור הרווח לאחרונה בשיטת המחקר), וזאת כדאי לאפשר מציאת המחקרים המוזכרים בחיפוש פשוט, ומבלי הצורך לגשת ל'[מפתח הקיצורים של הביבליוגרפיה](#) כדי למצוא את שמם המלא ושאר פרטיהם.

4.4. אופן הצגת ציטוטי המקורות ומראה המקומות בספר :

מלל המגילות העבריות מובא בעיקר מההדרתו של קימרון, בשילוב מהדורות מדעיות שונות, ולעיתים תוך תיקוני ההדרה מעטים שלי. ספרות חז"ל לרוב אינה מובאת בציטוטים מלאים (מומלץ להיעזר באתר [ספריא](#) המעולה, בתקווה שיוסיף גם את המגילות), אלא בסינתזה של מקורות מחיבורים שונים (ללא רציפות ביצירה אחת), ללא חקר הטקסטים המכילים אותם (בניגוד למגבלות 'האסכולה הירושלמית').²⁴ סימוני הציטוטים הובאו בגישה המקוצרת: ציטוטים תוחמו בגרש אחד; בסימון סוף אותיות הפרקים/טורים מהמקורות הוספתי גרש ' (שלא כמקובל, כדי להבחין בקלות במראה מקום ולעיתים גם למנוע בלבול עם מילים קצרות. ככלל לא קיצרתי שמות בגרש ' (זולת גרשיים/מרכאות " לקיצור שם כפול) וללא פסיק למספר (ולא כאות) הפסוק/שורה שאחריו;²⁵ משניות מזוהות לפי שתי אותיות נפרדות (הראשונה לפרק והשנייה להלכה); התלמוד ללא ציון הוא הבבלי אלא אם צוין הירושלמי, אם מספר העמוד (ולא הדף) בתלמוד הינו א' – הוא לא צוין, וכאשר הוא עמוד ב' – הוא מצוין ב'[ספרה הרומית II](#);²⁶ ראשי תיבות " באמצע מילה (בעיקר בין שתי אותיות) משמשות לראשי תיבות של ספרים בעלי שני שמות בלבד: שמואל (שמ"א/ב), דברים הימים (דבה"י א'ב'), מקבים (מק"א/ב), קדמוניות היהודים (קדמה"י), או למילה/ביטוי שאל.

4.5. בעיית הנגשת ספרות המחקר לציבור הרחב :

רוב פרסומי הספרים הם בהוצאת אתר 'כותר' של מט"ח, אך אתר זה דורש עבור עיון דיגיטלי תשלום/מנוי – דבר מגביל את רוב הציבור הרחב להעמיק בחקר המגילות. כאן המקום להודות ל'[ספריית דוד וימימה יסלון](#)' דרך יד יצחק בן צבי והוצאת 'ביאליק' שהפיקו את סדרת הספרים 'בין מקרא למשנה' ומעלים ל'כותר' את רוב ספרי המחקר בתחום. לפיכך, מבוקש מ'כותר' של מט"ח שיואלו להנגיש לציבור את הספרים המדעיים של מגילות קומראן באופן חופשי במרשתת, ללא צורך במנוי ותשלום. בקשה זו מופנת גם לרשויות המדינה (ובפרט למט"ח ומשרד החינוך) ולאקדמיה (ולמכון אוריון), להקמת אתר במרשתת שינגיש לציבור באופן חופשי וחינמי את מלל המגילות בההדרה ידידותית לקריאה וחיפוש, וכן את ספרי המחקר החשובים והשונים בתחום.²⁷ ככל שהנגשת הספרות תיפתח לקהל הרחב, כך גם תורחב המודעות הציבורית, המחקר והתורות הישנות-חדשות, והציבור יואיל להתעמק ולעסוק בחידות והפרשנויות בתחום. זו חשיבות תורנית

²⁴ אמנם בחירות זו גדלה סכנת הטעות. לא כל הציטוטים הובאו מעדי נוסח מהימנים ובפרט המשנה מכתב יד קאופמן.

²⁵ מראה המקורות מספרי המקבים הובאו מהספרים המדעיים של רפפורט ושוורץ, שהם שונים במקצת (מתקדמים) למספרי הפסוקים של תרגום יצחק זעקיל פרענקיל לחשמונאים [א' וב'](#) הנגיש באתר דעת.

²⁶ כדי להבחין מהלכה ב' במשנה, לעומת הסימון המקובל נקודותיים: שמקשה על האבחנה עם תדירות סימון זה בסמוך לציטוטים או מרכאות לראשי תיבות שמקשה על האבחנה ממספר דף. זו הספרה היחידה שבשימוש מראה המקומות

²⁷ דבריו של מגן ברושי ([כתבה ב-YNET מה-6.2.11](#), 'ההשראה של ישו מהמגילות הגנוזות'), שהיה אוצר במוזיאון ישראל במשך 30 שנה הם אבסורד (שכן היה עליו להנגישם לציבור): 'הציבור לא יודע שום דבר על מגילות קומראן. מצד אחד, זה בגלל שלבורות אין שיעור, אבל חלק מזה זו אשמת אנשי המדע שלא הגישו את זה לציבור. בין הספר של ידן לספר שלי חלפו 50 שנה, וכמעט לא הופיע שום דבר שהציבור יכול היה ללמוד ממנו. מדובר במגילות בעלות חשיבות עצומה, כך שאפשר לראות בספר הזה בעיקר שירות לציבור.'

ולאומית ראשונה במעלה, כאומר הקב"ה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, אני מבקש ליתנה לישראל, בואו וקראו המגילות (פרפרזה לשבת י" II).

דוגמה לחוסר משווע של נגישות לספר מחקרי ראשון מעלה – הוא לספרו המונומנטלי של יגאל ידן על מגילת המקדש (פירוש מעולה ויסודי על אחת המגילות החשובות ביותר) משנת 1977 (בין הספרים הראשונים) עדיין אינו מונגש במרשתת (אפילו לא לבעלי מנוי ל'כותר' / ספריות). דוגמה נוספת הוא [ספרו של מאיר בר-אילן \(הוצאה עצמית\)](#) על 'דברי גד החוזה', שאפילו מלל הספר חסר במרשתת (ומונגש בחלקו [כאן](#)).

עם זאת, רוב המחקרים (בעיקר המאמרים) מפוזרים במרשתת, ולרשות הקורא [דף עם קישורים והנחיות להמשך חיפושם](#). נגישות קלה ומהירה יותר יש לסטודנטים שדרך המוסד האקדמי יש להם דרכי גישה ומנויים לספריות ומאגרים שבהם ניתן לקרוא דיגיטלית את רוב המאמרים, וכן לספריות הפיזיות בהם מצויים רוב הספרים המודפסים.

מאמרים רבים נמצאים באתר www.jstor.org שמנגיש חלק מהמאמרים לקריאה חופשית באתר (ללא הורדה והעתקה). יותר ויותר חוקרים מעלים את מחקריהם באתרים שונים, וראוי לציין לשבח את האתר: www.academia.edu המאפשר הורדת המאמרים.

4.6. בעיית הקטיעות של המגילות והצורך בההדרה:

עניין נוסף הוא העיכוב בפרויקט פרסום חלק מהמגילות שנדחה עד לתחילת שנות ה-2000, שרק אז פורסמו בעיקר רוב קטעי המגילות המצויות [בכרכים ב'–ג' של קימרון](#), ולכן המחקר עד אז טרם יכל לחקור ולהתייחס למגילות אלו כראוי, קל וחומר שלא למחקר מאקרו מסכם. בקטעי מגילות אלו ([כרכים ב'–ג' של קימרון](#)) יש חיבורים מגוונים ומרתקים הדורשים העמקה וניתוח טקסטואלי והשוואתי, אך לדיאבון יש קושי רב להסיק מהן מסקנות, שכן רובם שרדו (כנראה רוב הנזק מהקריעות של הבדוהים שחפצו להתעשר ממכירת קטעים קטנים, ופחות מנזקי הזמן והטבע) בקטעי שורות ואף מילים, ומלאכת ההדרה חשובה כדי להשלים ולהבין משמעות הקטעים, ואנו רחוקים מהכרת התוכן והמהות של רוב מגילות אלו.

התובנה העיקרים שאנו למדים ממאות מגילות קטועות אלו שכאמור רובן מקימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), ובעיקר [בכרך ג'](#), שאנו לא יודעים וחשופים לרוב התורה של עדת קומראן! לכן, כל המחקר והמסקנות בערבון מוגבל, שכן ייתכן וקיימות פרשנויות והשלכות שונות על המגילות והקטעים שכן נהירים לפנינו.

יש לציין שהחוקרים הראשונים בתחום המגילות היו בעיקר נוצרים,²⁸ נוכח המצב המדיני של מיקום קומראן בין ישראל וירדן בין מלחמת העצמאות לששת הימים, והיום המחקר פורח בישראל.

5. סקירת המצב הספרות המסכמת על מגילות קומראן (והשוואה לספר זה)

תחום מגילות קומראן מאופיין בריבוי מאמרים – אלו לא יסוקרו בספר זה, אלא רק מקצת הספרים המשמעותיים להבנת מגילות קומראן. הסקירה מובאת לפי סדר חשיבות:

²⁸ חלקם נוצרים אדוקים או כמרים, חלקם הביעו אמירות אנטישמיות (כגון: [ג'ון סטרונגל](#)) או שכרות (כז'וזף מיליק).

פרופ' ורד נעם פתחה בעמ' 9 לספרה ['מקומראן למהפכה התנאית'](#): 'עתה, לאחר פרסומה המלא של ספרות קומראן, ולאור המחקר הענף והפורח של המקורות השונים לגופם, נראה שהגיעה העת להתחיל להתחקות מחדש אחר המכלול ההלכתי כולו, לזרמיו, לגלגוליו ולהתפתחותו, ממקור צמיחתו במקרא ובמסורת הקדומה, דרך הילוכו בגן השבילים המתפצלים של ימי הבית השני ועד המערכת המגובשת, המסועפת והמשוכללת המעוצבת בספרות התנאית', ובסוף הספר סיכמה (עמ' 355): 'לכאורה מתבקשת כאן המסקנה הפשוטה, שההלכה התנאים מייצגת שלב התפתחות מאוחר מזה של ההלכה הקומראנית, ושההלכה של קומראן משקפת את המצע שעל גביו התחוללה המהפכה התנאית'. הניתוחים והמסקנות בספר זה ברמה גבוהה ביותר ויצוטו בספר זה. עם זאת, ספרה התמקד בטומאת מת, ויש לאסוף את תחומי ההלכה למכלול המסורות והאירועים ההיסטוריים. בשנת 2017 הוציאה ורד נעם ספר נוסף עם אילן טל: ['בין יוספוס לחז"ל'](#) שבו יש ניתוחים חשובים של המגילות בבית שני, במיוחד המאמר על 'הקרע עם הפרושים' (עמ' 255-285), אך עדיין הספר הוא אוסף של מאמרים נקודתיים, ולא תזה הוליסטית ומקיפה למגילות.

[מאיר בר-אילן כתב ב-2015 ספר מבוא ופירוש ל'דברי גד החוזה'](#) שנמצא בקוצ'ין לפי כ-200 שנה. לדעתי ספר [דברי גד החוזה](#) הוא אכן ספר אותנטי, ועליו ניתוחי בפרק 'ספרים קרובים לעדת קומראן שכנראה לא שרדו'. [פירושו של בר-אילן מצוין](#), אך הוא לא נתן מספיק משקל והשוואות למגילות קומראן, וכן הוא שבוי בטעויות המחקריות על המגילות. ספר [דברי גד החוזה וספרו של בר-אילן](#) לא התקבלו במחקר, וחבל. אלא שדחייה מחקרית זו דומה לאי-הבנת או נתינת המשקל הראוי למגילות קומראן, בין במודע ובין בהסתכלות החילונית/מחקרית/ביקורתית ששבוייה באיחור כתבי קודש בהכללתם עם כתבים שאכן מאוחרים.

חנן אשל ז"ל הציע פירוש רמזים והשפעות של מאורעות היסטוריים בספרו 'מגילות קומראן והמדינה החשמונאית' מ-2010 (אודה לאתר 'כותר' מט"ח להעלותו למרשתת, ועדיף ומבוקש בגישה חופשית ללא תשלום/מנוי). אשל סקר כרונולוגית את המנהיגים, הקבוצות והמחלוקות הפוליטיות והיסטוריות של עדת קומראן עם סובביה. עם זאת, אציע מסקנות סותרות לרוב הצעותיו, שנובעות בעיקר מזיהויים ותאריכים מוקדמים וחדשים.

רחל אליאור הציעה בספרה ['תהום ונשייה'](#) מ-2009 שעדת קומראן היא הצדוקים, ושלא היו איסיים. היחס בין הצדוקים לעדת קומראן חידתי וניתן להתפרש לשני הצדדים, ואף איל [רבב](#) שהוציא ספר: ['הצדוקים והלכתם'](#), לא הצליח להכריע בעניין, בעיקר נוכח הידע המועט על הצדוקים, שמגיע באופן מוטא מיריביהם, כך אין בידינו דבר אותנטי מכתביהם.²⁹ הצעתה לא התקבלה במחקר (אם כי גילתה עניין ציבורי גדול יחסית), למרות שגם לא ניתן להכחישה,³⁰ והתקבעה זהותם של הצדוקים עם קבוצת 'מנשה' המגונה בכתבי עדת קומראן הכיתתיים,³¹ ומאידך מוסכם שעדת קומראן היא חלק מההלכה הצדוקית. בזיהוי הצדוקים אציע אבחנה בין

²⁹ ראו גם: א' באומגרטן, 'מי היו הצדוקים', א' אופנהיימר, י' גפני וד' שורץ (עורכים), היהודים בעולם ההלניסטי והרומי: מחקרים לזכרו של מנחם שטרן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 393-412.

³⁰ עיקר הקרבה או היריבות בין עדת קומראן לצדוקים תלויה בתיארוך: כאשר עדת קומראן יושבה מחוץ לירושלים היא ביקרה והטיפה נגד מספר קבוצות חוטאות שבהנהגת ירושלים, או התומכות בהנהגה. הצעתי שבתקופה זו טרם נוסדו ירושלים, והדברים מכוונים למתייונים לפנייהם. רוב החוקרים סבורים שעדת קומראן כתבה זאת בתקופת החשמונאים והצדוקים, ולכן מתחייב שיש יריבות ביניהם. אליאור לא התייחסה בהרחבה לתיארוך ולזיהוי הקבוצות.

³¹ מנשה נזכרת בפשרי תהילים ב' (על פרק לז' 14-15) ונחום ג' 3 - ד' 6.

הצדוקים-הראשונים שבימי החשמונאים לבין הצדוקים-האחרונים שבימי הנצרות, ובכך אמשיך בהצעתה של אליאור רק בנוגע לצדוקים-הראשונים, תוך תיקון שהיו קרובים עד מאוחדים רק בשיא תקופת החשמונאים. בסוף בית שני הצעתי הפוכה מאליאור: לא רק שהיו איסיים (שהם אחד המחנות העיקריים שיצאו מעדת קומראן), אלא שאיסיים אלו הם גם החסידים שנטמעו בתנאים ובחז"ל (זאת בלי לגרוע שמסורות ומחנות נוספים של עדת קומראן שנטמעו בנצרות, פיתחו ספרות קרובה כתרגומים ארמיים והשאירו מגילות בגניזת קהיר). כמו"כ, אליאור מציגה מחלוקת ישירה בין לוחות השנה, אף על פי שאין חפיפה בין הקבוצות והזמנים, ועוד שכבר בספרי המקבים הלוח ירחי שולט ללא רמז וזכר ללוח שמשי/364 יום. מחלוקת זו התקבעה כשורש ושיא המחלוקת, אשר תנותח בפרק על חידת לוח השנה. בעיה אחרת בספרה, שהוא חוזר ומשכתב כמה נושאים עיקריים (שגם תיארוכם המשותף אינו נכון) כמו לוחות השנה, [תנוּך והיובלים](#) והגמוניית החכמים. מאידך, כמעט אינו מביא ומנתח את הכתבים הכיתתיים ([קבוצות מגילות 3-5](#)).

שתי סדרות חשובות יצאו בחקר המגילות: [כתב עת 'מגילות' של אונ' חיפה](#) (עד היום יצאו [13 כרכים](#)), ו'[מבואות ומחקרים' א' ו'ב' למגילות קומראן](#) בעריכת מנחם קיסטר. ספר זה הוא פיתוח ותיקון מסקנות על ספר זה (כמובן בשוני וסגנון הספר); כתב העת 'מגילות' הוא אוסף מאמרים שונים וחשובים, אך אין לו מגמת מחקר מסוימת. סדרת 'מבואות ומחקרים' כוללת גם סדרה קודמת על המקרא, וסדרה אחרונה (2018) [ספרות חז"ל הארץ-ישראלית](#) (שלצידה חלקים וי-ח' בספר זה), ואלו מבקשות לכסות את תחומי האיפיון העיקריים של נושאים אלו. עם זאת, אציין דוגמה שממחישה את הקושי והצורך של ספר מסכם שכזה, שבגללה אף ציינתי בכותרת המשנית של ספר זה 'סיכומים ומסקנות (ללא מבואות)': בעמ' 477 [לכרך ב' של 'מבואות ומחקרים' לספרות חז"ל הארץ-ישראלית](#) מצוין [במאמרם של דוד לוי וועוזיאל פוקס 'ההלכה בספרות חז"ל'](#): כך: 'ובייחוד מגילות מדבר יהודה – מאירים את ההלכה של חז"ל אך עם זאת היחס בין המצוי בהם לבין המצוי בספרות חז"ל אינו פשוט כלל ועיקר. הספרות היהודית של בית שני מתעדת תקופה מוקדמת יותר, ובדרך כלל קבוצות חברתיות שאינן ה'פרושים', המטרימים בצורה זו או אחרת את ה'חכמים' של ספרות חז"ל. מימלא, מידת ההתאמה הצפויה בין ה'הלכה' המשוקעת בה לבין המצוי בספרות חז"ל אינה ברורה; ואמנם הממצאים אינם חד-משמעיים. יש מקורות מן הבית השני התואמים את המצוי בספרות חז"ל – הן בפרטים או בכללים בהלכה, הן בצורות לשון, הן בקטגוריות הלכתיות, הן בכיווני פרשנות. לעומת זאת יש ממצאים סותרים או שונים שינוי ניכר מן המצוי בספרות חז"ל. בהתאם לכך הבליטו חוקרים שונים את מידת ההתאמה או השוני בין ספרות הבית השני לבין ההלכה שבספרות חז"ל. יש חוקרים שהתפעלו מן ההתאמה או מן המצע המשותף לשתי המערכות ההלכתיות, ואילו אחרים הבליטו דווקא את ההבדל, החידוש או המהפכה'. אמנם דברים אלו נכונים, אך בדיוק בגלל מורכבות זו המשך מלאכת הביורור והסיכום של חוקרים כל-כך נדרשת וחשובה. יתרה מכך, היה מצופה שבסדרה יהיו לפחות חלק מדעות החוקרים בעניין, אך אינם [במאמר זה](#), ואף חסרות בכל הסדרה, ואין שום מאמר שמוקדש לסוגיה חשובה זו. הדעות שמאמר זה בחר להביא (בהערה 13)³² הם שני חוקרים, אך גם במאמרים המופנים אלו אין סקירה

³² להלן הדוגמאות מהערה 13: 'הרושם המרשים ביותר העולה מהם הוא הקרבה הגדולה לעולם ההלכה של חז"ל – קרבה בלשון, במינוח בפרטי הלכות ובכל עולם מושגיהם'; שם, עמ' 51, הערה 192: 'מתברר שתופעות היסטוריות ומושגים הלכתיים קדומים בהרבה ממה שהיה נראה למחקר הביקורתי'. לעומת זאת כנה ורמן ואהרן שמש הדגישו כי 'ההבדל בין ההלכה הקומראנית

וסיכום מסודר בעניין. סדרת 'מבואות ומחקרים' על המקרא רואה, ככל המחקר, את קדימות ומקור מסורות עמי-קדם אל התנ"ך. כנגדה מובא הפרק על עמי-קדם שעוסק בהוכחת הקדימות של ספרות הקדמונים (קבוצת מגילות 1), כך שספרות המגילות (שקדומות, אף שהגיעו לקומראן רק באמצע הבית השני) הן המקור לספרות עמי קדם ולתנ"ך (אם כי במישור האמוני התנ"ך הינו כתיבת נבואה והתגלות שעולה על שיוך לזמן כתיבתה). עניין מרתק זה דומה באופיו למחלוקות גדולות של היחס לתורה לעומת המחקר העדכני, כמו סוגיית תורה ומדע, לאחר שבספרות חז"ל נמצאים קשיים ואף סתירות למדע האמפירי (כמובן שחלק מהמדע טוען גם לסתירות מול התנ"ך, אך אלו טענות של מדע תיאורטי-השערת ולא אמפירי; בדומה כך גם לחז"ל יש טעויות מדעיות רפואיות והיסטוריות – ראו [בפרק בעניין](#)).

המגילה החשובה ביותר להבנת ההלכה ותחילתה של עדת קומראן היא מגילת ברית דמשק. לדיאבון, מגילה זו טרם זכתה לספר מדעי הכולל מבוא ופירוש (ראו רשימת הספרים המדעיים למגילות בפרק '[הפנייה להכרת מגילות קומראן](#)' לעיל) שיעזור לכולם להתמודד את רזיה של מגילת יסוד נפלאה זו, ותשפוך אור על תחומים רבים במחקר של בית שני. אחל שטובי החוקרים, שמקצתם מוזכרים לעיל, יואילו ויזכו להוציא ספר זה. ליאורה גולדמן הוציאה ספר ב-2019 שסוקר 4 נאומים לא הלכתיים בברית דמשק: '[המתזיקים במצוות אל; עדת קומראן ופירושה למקרא בראי הפשרים במגילת ברית דמשק](#)'. גולדמן התפעלה בעמ' 325 משזירת המקראות והרמזים המקראיים של עדת קומראן בברית דמשק, אלא שלא השכילה כי כך הם כתבי נבואה (והדברים דומים לשאר כתבי הנבואה – כפי שניתן להיווכח בהשוואות שהביאו בסדרת הפירושים 'דעת מקרא' בין כל ספר לספרי תנ"ך אחרים).

למרות שספר זה ובפרט פרק זה אינו מביא סקירת ספרים בשפות זרות, נציין שני ספרים חשובים לעניין:

הדרך השלישי של בית הספר הצרפתי למקרא וארכיאולוגיה של האבות הדומיניקנים בירושלים (פרי עטם של ז'אן בטיסט הומברט וצוותו). כרך ארכיאולוגי זה טוען שההתיישבות של עדת היחד ביישוב קומראן היתה מאוחר – רק בסוף התקופה החשמונאית. אם טענה זו נכונה, הרי שיש לכך משמעות גדולת על התיאוריות המקובלות ואף על המוצעות הספר זה. להלן כמה מהמשמעויות העולות מכך:

- עדת קומראן ברחה מהפרושים או מהרומאים, ועד אז היא ישבה בירושלים עם הצדוקים החשמונאים.

- כת טובלי שחרית ואנשי יריחו כבר קרובים לתיאורים אלו.

והצדוקית ובין ההלכה התנאית הוא רב [...] גישות שונות אלו יצרו מערכות הלכה שונות ונבדלות זו מזו באופן מהותי, ראו כי ורמן וא' שמש, 'ההלכה במגילות מדבר יהודה', מ' קיסטר (עורך), מגילות קומראן – מבואות ומחקרים, ב, ירושלים תשס"ט, עמ' 433. אלה ואלה מתבססים על אותם ממצאים, ומתמודדים עם אותם קשיים מתודולוגיים, אך מדגישים היבטים שונים של היחסים שבין שרידי ההלכות הקומראניות עם אלה החז"ליות.

מחזק טענתי שהמחלוקת העיקרית של מורה הצדק עם אפרים ודורשי החלקות אינה עם הפרושים, כי הצדוקים אינם מנשה (שהרי הם הצדוקים או שעדת קומראן ישבה עם הצדוקים בירושלים עד שעזבה). מחלוקת זו קדומה יותר.

יהודה לורנס שיפמן ביקש בספרו מ-1995: 'Reclaiming the Dead Sea Scrolls: The History of Judaism, the Background of Christianity, the Lost Library of Qumran' דומה לספר זה, ואכן היום המחקר מקבל ועומד על סוגיות אלו, אך עדיין מסקנות ספר מבקשות להרחיק לכת ולשבור מוסכמות וקבעונות אדישים עד שגויים. ספרות רבה ורחבה יש באנגלית, אך בספר זה ההפניות והמחקר מתמקד בשפה העברית.

מגן ברושי כתב ב-2010 ספר הכרות ומבוא רוחבי מצוין: 'המגילות הגנוזות, קומראן והאיסיים'. חסרונותיו שהוא בעצמו (כרוב החוקרים) מערבב בין העובדים לדעותיו/המקובל במחקר, וכן ספרו יקר ואינו נגיש במרשתת, ומאידך הוא תמה על בורות הציבור בעניין.³³ ברושי גם לא התייחס לרוב המגילות שבכרכים ב' וג' של קימרון, וספר זה מבקש להוכיח מסקנות אחרות מרוב מסקנותיו (שמקובלות במחקר).

ברכיה ליפשיץ אסף בספרו: 'ההלכה, על דעת המקום או על דעת הקהל' מהתשע"ט, סקירות מעמיקות בין הלכת חז"ל לצדוקים ועדת קומראן. נוכח הוצאתו לאחרונה (2018), הספר משמש כמבוא ומקור לסקירת ספרות מחקר (חבל שאין לספר 'מפתח מקורות/עניינים' בסופו, ובעיקר גישה מקוונת שכוללת חיפוש פנימי) למסקנות שמובאות כאן בספר לגבי חז"ל (חלקים/שערים יא' יד'). זהו ספר מעולה, אך הפוך מגישת ומטרת ספר זה, שכן כמעט אין בו טענות ומסקנות, ואף בנוי מנקודות שקשה לחברן למהלכים היסטוריים בעלי הקשרים רציפים לוגיים או נושקים, ובעיקר חסר סיכומים רחבים. אין גם שילוב של הצגת התקופות ההיסטוריות השונות והתמורות בגין המהפכות הפוליטיות והדתיות.

אבנר גליקליך כתב את ספרו: 'הדרך לקומראן; הכוהנים ופולחן הקורבנות מן המקרא עד המגילות הגנוזות' בהתמקדותו על רקע ההתיינות ביהודה, ואכן ראוי להדגיש רקע מהותי זה לפרישת עדת קומראן, כמו גם הבנת המציאות באותה תקופה. אלא שגליקליך תומך בהתיינות וכך בנויות כל מסקנותיו, שחלקן אבסורדיות היסטוריות (כמו שהחשמונאים היו גם מתיוונים). גליקליך לא השכיל לעמוד על 2 הנקודות החשובות שהן תוצאת מלחמת עדת קומראן במתיוונים: הצטרפות החשמונאים למלחמה זו, וניצחון מסחרר שהכריע וחסל את ההתיינות בישראל (והעובדה שהורדוס החזיר מגמות התיינות אינה רלוונטית לתקופה זו).

³³ דבריו של מגן ברושי (כתבה ב-YNET מה-6.2.11, 'ההשראה של ישו מהמגילות הגנוזות'), שהיה אוצר במוזיאון ישראל במשך 30 שנה הם אבסורד (שכן היה עליו להנגישם לציבור): 'הציבור לא יודע שום דבר על מגילות קומראן', מבהיר ברושי. "מצד אחד, זה בגלל שלבורות אין שיעור, אבל חלק מזה זו אשמת אנשי המדע שלא הגישו את זה לציבור. בין הספר של ידן לספר שלי חלפו 50 שנה, וכמעט לא הופיע שום דבר שהציבור יכול היה ללמוד ממנו. מדובר במגילות בעלות חשיבות עצומה, כך שאפשר לראות בספר הזה בעיקר שירות לציבור'.

א. מהקדמונים למוסר האוניברסאלי ומידות הנפש; היררכיה מעקרונית למצוות ולהלכות

6. מסורות מתנ"ך והיובלים שהתקבלו בשיבוש בעמי קדם והיוונים³⁴

כפי שחולקו לעיל מגילות קומראן לקבוצות, קבוצת המגילות הראשונה היא ה'קדמונים', והיא מיוחסת לקדמונים מבריאת העולם והשושלת הנבחרת עד מתן תורה (כולל ועד בני יעקב – צוואות השבטים).

לפי ספר יובלים ד' 17-18, חנוך בן ירד, השביעי מאדם הראשון, הוא הראשון לכתובה להקרבת קטורת ערב, ולמסורות רבות.³⁵ עם זאת, נמצאה מגילת תפילת אנוש הינה המסורת הקדומה ביותר (נכדו של אדם וחווה). מספר מגילות נוספות מזכירות את חנוך או מידע מספרו, ביניהן: במגילה חיצונית לבראשית יט' 25: 'מלי חנוך', בצוואות השבטים, פשר על הקיצים א' (קימרון), החיבורים העבריים ב', עמ' 297), פשר מלכיצדק ועוד.

חנוך הדמות המסתורית בתנ"ך, כיוון שנוסח המסורה של המקרא מרחיק מהעם את סודות היקום ההנהגה והמלאכים (ראו פרק על המלאכים בקומראן ועל ספרות הסוד). חנוך מוזכר בבראשית ה' 24 בתיאור של פועל אחד (בבניין כבד) כרקע לעלייתו לשמיים: 'וַיְהִי־לְחָנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים; וַאֲיָנֹנִי, כִּי לָקַח אֶת־אֶתְּוֹ אֶל־הַיָּמִים, וּבְאֹתוֹ הַפּוֹעֵל גַּם עַל נִינוֹ - נַח (שגם אותו חז"ל גינו – סנהדרין קט'), ראו בפרק על 'עוקרי הקרים סילקו גם את גיבורי המקרא: חנוך-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא', אברהם אבינו ופעמיים בתהילים³⁶ – כולם בהקשר חיובי. מהות העלייה לשמיים גם חיובית לפי שרק אליהו הנביא זכה לכך. חנוך חלק מהשושלת הקדמונים הנבחרים, ולכן מוזכר גם בתחילת דברי הימים (א' א' 3), ואף דורו מאז האדם הראשון תואם ל'שביעין חביבין' (ויקרא רבה כט' יא'). בספרו חנוך הינו המורה והמחנך (מכאן מקור שמו) הראשון בעולם, נבחר למלאך (הידוע כמטטרון), המעניש של המלאכים הרעים - העירים (המפורסם הוא המלאך עֶזְרָאֵל שהפך בויקרא טז' 10 למקום של שם הר במדבר בו זורקים את קורבן יום הכיפורים),³⁷ רואה את פלאי ראשית הבריאה (כגון התוהו ובהו, תהום ותנין), סודות היקום, שכר ועונש לצדיקים ורשעים והמשיח, ונביא ההיסטוריה עד אחרית הימים.³⁸ זה המקום לציין כי לפי עדת קומראן חטא המלאכים הזה הינו חטא מתגלגל עד המבול של מקור הרע,³⁹ ואילו הנצרות מתמקדת בחטא האדם הראשון.

³⁴ ראו גם: 'התפתחות המיתולוגיות הקדומות וסיפורי הבריאה ממגילות קומראן'. דברים דומים לפרק זה ללא הכרה/התייחסות למגילות קומראן: לדעת להאמין, 'מקבילות נפגשות: חמורבי, גלגמש והתנ"ך'.

³⁵ יובלים ד' 25. אדם הראשון כבר הקטיר קטורת בוקר (יובלים ג' 27), אך לא כתוב עליה 'הראשונה אשר תרצה לפני האלוהים' כפי שכתוב על חנוך. יובלים ז' 38-39: 'כי כך צוה חנוך אבי אביכם למתושלח בנו ומתושלח ללמד בנו ולמדך צוה אותי (ח) כול אשר צוה אותו אבותיו; ועתה אני מצווה אתכם בני כאשר צוה חנוך לבנו ביובלים הראשונים. בעת אשר חיה בדור השביעי צוה והעיד לבנו ולבני בניו עד יום מותי' [הלקחו?]. מסורות דומות גם במגילה חיצונית לבראשית ב', בספרות עמי-קדם ובחז"ל.

³⁶ בראשית ו' 9: 'אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ - נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו: אֶת הָאֱלֹהִים תִּתְהַלֵּךְ נֹחַ'; בראשית יז' 1: 'וַיְהִי יְיָ אֵל אַבְרָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שַׁדַּי - הַתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָּמִים'; תהילים נו' 14: 'לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאֹר הַחַיִּים'; תהילים קטז' 8: 'אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים'.

³⁷ חנוך א', ח' 1-2: 'ויעזאל לימד את האנשים לעשות חרבות ומאכלות ומגנים ושריונים ויראם את אשר אחריהם ומלאכת מחשבת אצעות ופארים וכחול העיניים ולייפות עפעפיהם ואבני יקר (ונבחר מכל האבנים) וכל יסודות הצבע ומתכת האדמה' – ויקרא טז' 10: 'וְהִשְׁעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגֹּרֶל לְעֶזְרָאֵל יַעֲמֵד חַי לִפְנֵי יְיָ, לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לְעֶזְרָאֵל הַמְדַבֵּרָה'.

³⁸ ראו: דימנט, בחירה וחוקיות היסטורית בספרות האפוקליפטית.

³⁹ למשל: 'רוחות רעות יצאו מגויותיהם, כי מאנשים נולדו ומעירין קדישין תחילתם, ושרשם הראשון ורוחות רעות יקראו' (חנוך א' טו' 9).

ספר **תנ"ך** העיקרי מכונה במחקר בכמה שמות שגויים: **תנ"ך** א', **תנ"ך** הכושי/חבשי/אתיופי (כיוון ששרד בשלמות בגעז, טרם מציאת המגילות - ולפיהן המקור בשפה הארמית). חנוך א' זה חולק ע"י חוקרים ל-5 כרכים (שאפילו מכנים אותם ספרים אלו: א) ספר העירים (**תנ"ך** א'-לו'); (ב) ספר המשלים (לז'-עא'); (ג) החיבור האסטרונומי (עב'-פב'); (ד) ספר החלומות (פג'-צ'); (ה) איגרת חנוך (צא'-קה'); ושני נספחים: לידת חנוך (קו'-קז') ודברי **חנוך** על אחרית הימים (קח'). חלוקה זו מתבררת כבלתי-נכונה, כיוון ש-4 כרכים (ללא כרך המשלים) שרדו ב-7 קטעי מגילות בקומראן – וזאת ללא חלוקה בין הכרכים המומצאים האלו (קל וחומר לספרים).⁴⁰

לדיאבון, החוקרים טרם השכילו להודות בטעותם, וכך גם משוכנעים בתיארוכו למאה ה-3, למרות שאין שום שיוך היסטורי למאה זו (ראו בהרחבה בפרק **שגגות התיארוכים**). בעקבות התגלות כרכי ספרי **תנ"ך** במגילות הגנוזות, והיות והוא מוזכר (לשבח) במגילות המתוארכות (ע"י חוקרים) לתחילת המאה השנייה לפנה"ס, המחקר הקדים את תיארוכו למאה השלישית לפנה"ס (אך אלו כאמור תאריכים "לכל המאוחר"), זולת כרך החלומות (פג'-צ') שמתוארך בין המאה השנייה לפנה"ס למאה השלישית לספירה (כיוון שמנבא את החשמונאים, וזאת למרות שלא נכון להפרידו משאר הכרכים, מה גם קטעיו נמצאו יחד עם קטעים משלושה כרכים נוספים של **תנ"ך** א' האתיופי). הספר השני מכונה "**תנ"ך** הסלאבי" (גם כיוון ששרד במלואו רק בשפה הסלאבית) או **תנ"ך** ב': מספר זה לא שרדו קטעים ממגילות בקומראן, ובפרק 'קבוצת **הספרים החיצוניים** ה-3: ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן' אדון באמינותו.

לצפייה בתמונה של חנוך B-359897:

https://drive.google.com/open?id=1uUEnZM2qgNJSBIvc3T_tV8w0lqyQVMHI

צוואות השבטים מייחסים ל**תנ"ך** מסורות שאינן מצוינות בשני הספרים שבידינו, ולכן סבירה/קרובה האמור ב**תנ"ך** ב' (הסלאבי) י' 9 כי **תנ"ך** הותיר 366 ספרים. ספר **תנ"ך** הינו היחיד מבין מגילות קומראן שגם תורגם ליוונית, כמו כמה מספרי התורה (שלאחר מכן מהם תורגם "תירגום השבעים").

הפוליתאיזם והפנטאון השונים בעמי קדם נוצרו בעיקר מחיבור שלוש מסורות: (1) כוחות היס והתנינים; (2) תפקיד המלאכים ועזרתם בבריאת האדם; (3) חטאם של המלאכים שהיו בעלי בשר – כפי שכתוב במגילת **תנ"ך**.⁴¹ ואכן, בדיוק בגלל שיבושים אלו בעמי קדם של פיתוח מיתולוגיות ועיוותם, רוב סיפורים אלו הודחקו וצונזרו מהתנ"ך (התנינים למשל הוזכרו מעט ברמז ובשירה), ונשמרו בהרחבה בסוד בספרות מגילות קדמוניות אלו – כשהם מיועדים לסופרים ולכוהנים.⁴²

⁴⁰ דבורה דימנט אמרה (בכנס חיפה למגילות ב-5.5.19) שמיליק אמר לה שאין חלוקה כזו במגילות קומראן. זאת למרות ניתוחה במאמרה: **ספר המשלים (חנוך החבשי לז'-עא) ועולם המחשבה של מגילות קומראן**.

⁴¹ אודה למי שימצא לי קטע זה שראיתי בעבר ואיני מוצא אותו שוב.

⁴² וכך מתחזקת דעתו של האשורולוג **סימו פרפולה** שניסה לטעון שהדת האשורית הייתה **מונותאיסטית** החל מסוף האלף השני לפני הספירה. לטענתו, **אשור** היה האל המונותאיסטי (מה גם חלק משותף קרובים: אַאָה [אנכי]), וכל שאר האלים בפנתאון היו רק התגלמויות של מידותיו של האל אשור ולא אלים ממש בזכות עצמם, מה שהיווה את ההשראה ל**תפיסת האלוהות הקבלית** הגורסת שאלוהים מופיע ומיוצג על ידי **ספירות** שונות. אלוהים זה אלים-מלאכים.

להלן עיקרי מסורות [חַנּוּךְ](#) והענקים שנפוצו ומהווים מיתולוגיות מובילות בתרבויות המזרח הקדום:⁴³

- שמו, היותו 7 לנבראים, תפקידו, עלייתו לשמיים, זכייה בחיי נצח.⁴⁴
- [חַנּוּךְ](#) הראשון שהביא את לוחות הזמנים לפי השמש הירח ושערי השמיים, וממנו הגיעו למסופוטמיה ובבל (ובהמשך [למול-אפין](#): Mul.Api⁴⁵, ששמרו על שלושת הזמנים המקודשים ביוון: השבת (ה-*Sapattu^m* המסופוטאמי),⁴⁶ 4 ו-30.⁴⁷ עם זאת, במסורותיהם היו שיבושים לקידוש ראש חודש ירחי ו-49 יום, עם צפייה וכתובות מהעירים.⁴⁸ [חַנּוּךְ](#) הוכר ביוון כהרמס ביוון.
- תיאור הבריאות הראשונות שהוראו לו: תוהו ובוהו כא' 2, התנין ללוייתן בתהומות ובהמות כדונדין במדבר (ס' 7).
- מרכז העירים ([א-לו](#)) שבספר [חַנּוּךְ](#) יש גם מגילה-ספר נפרד עם מסורות דומות – ספר הענקים. ספר זה שנמצא בגרסה דומה גם בדת הגנוסיס-מניכאיזם בטורפן בדרך המשי לסין מהמאה ה-3 לספירה.⁴⁹ המניכאים האדירו בכלל את הקדמונים ([וחַנּוּךְ](#) ביניהם), כזורואסטרים שקרובים לעדת קומראן בכלל ולדואליזם בפרט. מסורות אלו מתארים את הענקים הידועים בבבל מאלף השלישי לפה"ס (גלגמס/גלגמיש/חובבש, אוהיו וחמבבה) והטיטאנים מיוון.
- [מַחַנּוּךְ](#) י' 15-4 (ופח'): פפירוס ברלין 10560 משמר חלקים מהספר החמישי והאחרון של 'קטלוג הנשים' (אהויאי) המקביל לבראשית ו' 1-4. החיבור גנאלוגי שבמוקדו ניצבות נשים שילדו במשכבן עם האלים את הגיבורים והאבות האפנונימיים היוונים, החל מדאוקליון, גיבור המבול, וכלה בקצו

⁴³ דוגמא למסורת מאוחרת של העתקת המזרח הקדום מהתורה היא פפירוס [בכתב הדמוטי של תהילים כ' 2-8](#).
⁴⁴ מסורת מסופוטמית מספרת על המלך השביעי (היא השושלת של חנוך אחרי אדם) בשורת מלכים שמלכו לפני המבול (שבעת מלכי שומר הקדומים) Enmeduranki (אנמדוראנה) מלך סיפר (עיר מרכז עבודת אל השמש), והחכם שלו Utuabzu. אותו אבזו שעלה לשמיים (ראו: [למברט, 1967](#); [ונדרקס, 1995](#), 7-14; [ארבל, תשנ"ז](#)). אנמדוראנכי מצטייר כמי שזכה לשבת על כסא זהב (וכן בסינופסיס להיכלות) לפני האלים שמש ואדד, שהעניקו לו את חוכמת הניחוש על פי אותות (במיוחד לפי השמן והכבד), שאותה העביר לבני אדם, וכך נחשב לאביהם של המנחשים (ראו: כרך האסטרונומיה: פרקים עב-פב'), גם כאבי תורתם וגם כאביהם ממש. על החכם שלו – אותו אבזו, נשתמרו מסורות לפיהן "עלה לשמיים" (אפילו בבראשית ה' 24). עליית חנוך לשמיים דומה לאובברתותו עליית אתנפשתם: האלים לקחוהו והושיבוהו ב"פי הנהרות" (חנוך יז' 8) והעניקו לו חיי נצח (עלילת גיגמש, לוח יא, 196).

⁴⁵ נקודות המגע בין ספר חנוך [למול-אפין](#) מתמצות בארבעה סעיפים: חישוב אורך היום והלילה, התאמה בין מהלכי השמש למהלכי הירח, עונות השנה, רוחות השמים. להרחבה ראו: יונתן בן דב וואין הורוביץ, 'השנה בת 364 יום במסופוטמיה ובקומראן, מגילות, א (תשס"ג), עמ' 13-15.

⁴⁶ פסוק 3 בעלילת הבריאה המיתית שבי'אנומה אלישי' האכדית המספר שבע נחשב למספר שלם ומקודש: גודרה, המושל השומרי של לגש (שחי במאה ה-22 לפה"ס), חגג את חנוכת מקדש אנו במשך שבעה ימים, ולפי המסורות השומרית והאכדית, המבול נמשך 7 ימים. בעלילת אקת' האוגריתית דנאל עשה משתה של שבעה ימים לאחר שנתבשר שיוולד לו בן (דנאל זה מוזכר ביובלים - ד' 19 וביחזקאל יד'). בלילית בעל בניית ביתנו נמשכה 6 ימים והושלמה בשביעי. מקובל ע"י חוקרים שהשבת הינה ה-*sapattu* המסופוטאמי, שהרי הכינוי "יום מנוחת הלב" מזכיר את מנוחת השבת, ובלוחות השנה יש יחידות זמן ירח של 7, אם כי חלקם מסמלים רוע מזל והונהגו בתענית.

⁴⁷ אריסטובולוס מציין כי הסיוודוס הביא בי'מעשים וימים' 770 את הימים הקדושים ארבע ושלושים (בנוסף לשביעי), ושניהם מספרים דומיננטיים בלוח השנה השבתי-שמי הקומראני: 4 הוא יום בריאת המאורות שמתחיל כל שנה או חלוקת החודש כשבוע השמי ואחמני שבהמשך גם זרתוסטרה הקדיש לאל הבלתי נברא ושבויעים אחרי יום רביעי של תחילת השנה זה פסח וארבעה ימים (וכנראה גם המקור ל'השבת הגדול' בתוספות למסכת שבת פז' II); שלושים הוא החודש (במדבר יא' 19-21) השמשי (בעוד כמחצית מהחודשים הירחיים הם 29).

⁴⁸ חנוך הראשון שהביא את לוחות הזמנים לפי השמש והירח, וממנו הגיעו למסופוטמיה ובבל, שלושת הזמנים המקודשים ביוון: השבת (*sapattu* המסופוטאמי), 4 ו-30. לפי היובלים ח' 3-4 קינן מצא והעביר מסורות מהעירים אשר צפו בכוכבים. גם יוספוס מציין מסורת דומה בקדמה"א' 69-71.

⁴⁹ חוקרים אין הצעה כיצד מסורת זו עברה מקומראן אליהם. לספר חדש בנושא ראו: Goff, Matthew J., et al. Ancient Tales of Giants from Qumran and Turfan: Contexts, Traditions, and Influences. 2016. בתחילת המאה העשרים מצאה משלחת גרמנית ספרייה מאניכאית (תנועה דתית על שם הנביא מאני, שנולד בדרום בבל, היום עיראק, במאה השלישית לספירה וראה עצמו כיורשם האחרון של אדם, בודהא, זרתוסטרה וישו) מהמאה השביעית לספירה בצפון-מערב סין, באזור טורפאן. הקטעים שנמצאו היו כתובים בדילקטים פרסיים שונים.

של דור הגבורים שלחם במלחמת טרויה: זאוס החליט לשים קץ לדור הגיבורים ולתקופה שבה הלכו האלים והאדם יחדיו, כי אמר להשמיד את חצאי האלים, הם בניהם של האלים ובנות התמותה. בחיבור קיפריה החליפה מלחמת טרויה (הענקים-טיטנים) את המבול.

- **מתנוף**: ח' נשמר במיתוס היווני 'פרומתאוס הכבול' על 'מסורת עשאל' שהעביר מידע אסור לבני ובנות האדם (כריית מחצבים ועיבוד מתכות למחלמה, צביעת בדים ואיפור לזנות).
- למדע המודרני: **תנוף**: פט' 9 מתאר את שלושת מיני האדם המפותח מבני נוח, כפי שממצאי הגנטיקה/אבולוציה מצביעים כיום (הומו ספיינס, הומו ארקטוס והומו הביליס); **תנוף**: כא' 1-6 מתאר כוכבים מורדים בשמיים – אלו תואמים לחורים שחורים או מטאורים.
- מסורות נוספות מוזכרות גם בספר **היובלים**. כיוון שהיובלים מאוחר **מתנוף** (משויך לקבוצת חיבורי הר סיני), הוא מהווה מקור בעיקר לספרות היוונית – המאוחרת לבבלית, כגון:

- **יובלים** ב' 11 מתאר את 'תיאמת' שהתהווה כמיתוס בבלי
- **יובלים** ד' 19 מציין את דנאל, חמו של **תנוף**, שהתפרסם בעמי קדם וביחזקאל יד⁵⁰
- **היובלים** ה' 9-517 (וכאמור **תנוף א'** פרק י' 15-4) תואם ומקור למלחמת טרויה,⁵² מתאר את מלחמת המלאכים והשמדת הגיבורים
- **היובלים** כג' להסידוס ('מעשים וימים')⁵³
- **היובלים** מו' למנתון ('נגד אפיון'),⁵⁴ ומפרק מט' ליחזקאל הטרגיקון⁵⁵
- סיפורי הקרבות ב**יובלים**, בעיקר של בני יעקב, מחזקים את זיהוי בני ישראל עם **חִיבְרוּ (או חִיבְרוּ/עפירו)**⁵⁶
- **היובלים** ח' ט' ומגילה חיצונית לבראשית ז' מתארים את **המפה האיננית** – כפי שהתקבלה אצל היוונים⁵⁷

במגילה חיצונית לבראשית ה' 29 מצוין **ספר נח'** (מארמית: 'כתב מלי נח'). אמנם הספר לא שרד לידינו, אך ב**יובלים** י' 14 מצוין: 'ויכתוב נוח בספר הכול כאשר למדנוהו על כול מיני הרפואות',

⁵⁰ 'יהיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל [דניאל] ואיוב המה בצדקתם ונצלו נפשם נאם אֲדָנִי יי (אין זה דניאל הנביא מספרי הכתובים, שכן זה חי מאוחר יותר).

⁵¹ 'ועל בניהם יצא קול מלפניו לדוקרם בחרב ולהסירם מתחת השמים: ויאמר לא ישכון רוחי על האדם כי הוא בשר ויהיו ימיו מאה ועשרים שנה: וישלח את חרבו ביניהם להרוג איש את רעהו. ויחלו להרוג זה את זה עד נפלו הכל בחרב ונכרתו מן הארץ'.

⁵² בחיבור קיפריה מלחמת טרויה החליפה את המבול, ופירוס ברלין 10560 משמר חלקים מהספר החמישי והאחרון של 'קטלוג הנשים' (אהויאי) המקביל לבראשית ו' 1-4. החיבור גנאלוגי שבמקדו ניצבות נשים שילדו במשכבן עם האלים את הגיבורים והאבות האפנוניים היוונים, החל מדאוקליון, גיבור המבול, וכלה בקצו של דור הגבורים שלחם במלחמת טרויה: זאוס החליט לשים קץ לדור הגיבורים ולתקופה שבה הלכו האלים והאדם יחדיו, כי אמר להשמיד את חצאי האלים, הם בניהם של האלים ובנות התמותה. בחיבור קיפריה החליפה מלחמת טרויה את המבול. להרחבה: גיא דרשן, "סיפור בני האלוהים ובנות האדם (בראשית ו' 1-4) לאור קטלוג הנשים 'ההסידוס'", שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום כג' (תשע"ד), עמ' 155–178. המסורת המורחבת על מלחמת המלאכים מספר **תנוף א'** פרק י' 15-4 שגם קדום.

⁵³ לטבלת השוואה ראו: **ורמן, היובלים**, עמ' 27. 20-106 (מהמאה ה-7 לפנה"ס).

⁵⁴ מספר את **היקסוס-הרועים** עזבו את מצרים לאחר שלטון בה, וקבוצה נוספת של מצורעים וטמאים יצאה ממצרים לאחר מכן – בדומה (ורמן, עמ' 525-524).

⁵⁵ מספר סיפור יציאת מצרים דומה למסורת היוונית (ורמן, עמ' 542).

⁵⁶ לפי **מכתבי אל עמארנה**, אם כי קשה לקבוע אם במאה ה-14 לפנה"ס מדובר על כיבושי יעקב ובניו או כיבושי יהושע ובני ישראל (מלך ירושלים מתאר שחצי מהארץ כבר נכבשה על-ידיו והוא מתחנן לעזרת המצרים). אם כי קשה לעמוד על אם זו תקופה יותר מאוחר של יהושע או השופטים (ראו: **שלינגר, שכס לאור מכתבי אל עמארנה, פרק ד' 3. הקבלה למקרא**).

⁵⁷ ראו: **ורמן, ספר היובלים ומקורותיו הארמיים**, מגילות ח', עמ' 174-135. לשחזור המפה ראו: **The Dead, Daniel A. Machiela, Sea Genesis Apocryphon**, עמ' 17, 105-106.

וקטעים מפרק זה (היובלים י') הועתקו להקדמה לספר [אסף הרופא \(בן ברכיהו ; מהמאה ה-6 לספירה\)](#),⁵⁸ ומזכירים את דברי יוספוס על האיסיים : 'חוקרים ודורשים את תכונות שרשי הצמחים המעלים ארוכה ואת כוחות האבנים להסיר כל מחלה' (מלחה"י ב' 136).

אלא שצוואת לוי מגניזת קהיר (המכונת במחקר : 'חיבור לוי הארמי') מציינת בדברי יצחק ללוי את אברהם בשלשלת המסירה, וכן את ספר נח 'על ענייני דם' שקרא בו אברהם : 'כי כך ציווני אברהם כי מצא בכתב ספר נח על הדם'.⁵⁹

בכל אופן, נח מסר [ביובלים](#) ז' 20-39 צוואה מוסרית - שיחד עם בראשית ט' 4-6 [ודברי גד החוזה](#) ד' רוי⁶⁰ התגבשו בחז"ל ל"7 מצוות בני נח".⁶¹ ראו עוד בעניין בפרק מוסר דרך ארץ קדמה לתורה.

מצוואות השבטים (בני יעקב) שרדו כמה קטעי מגילות, והכי הרבה עותקים ונוסחים בכנסיות הנוצריות. צוואות אלו מדגישות את המוסר והמידות שראוי לאדם לדבוק בהן (ראו [מאמרי בעניין](#)), לצד כמה נבואות אחרית הימים.

מגילת ירושלים החדשה בארמית אמנם מתייחסת לירושלים העתידית, אך היא כוללת ידע תכנוני וארכיטקטוני מדוקדק ומדהים שנהג גם בעמי קדם (ראו בספריהם של מיכאל חיוטין ; אבי סולומון) ; ראו על כך בפרק ירושלים העתידית.

המחקר רואה את מסורות עמי-קדם כקדומות וכמקור למסורות התנ"ך, כך שהתנ"ך העתיק מהם. אך אם נראה את מסורות הקדמונים (קבוצת המגילות הראשונה) לפי מגילות קומראן כאותנטיים לזמנם, הרי שהן המקור למסורות עמי-קדם, וכן גם לתנ"ך (כך שהן מהוות מקור קדום ומשותף לשתייהן, ולכן הן דומות). עם זאת, התנ"ך אינו מבצע שכתוב למסורות הקדמונים, אלא כתבי קודש נכתבים בסוג ואופי התגלותם, בידע שאינו תלוי באחר וזמן ובמקום, וטענות אלו תלויות בתחום האמוני, מה גם יכולות ההוכחה לתקופה קדמונית זה תלויות על חוט השערה. יש לציין שב-200 שנה האחרונות המחקר האקדמאי-ביקורתי על התנ"ך עבר כמה גלגולים, בין היתר בזכות ממצאים ארכיאולוגיים (ורבים ממנו מחזקים את התנ"ך). יוער כי לאחרונה נמצאה עיר עתיקה ענקית : "[תל אסור](#)" שמתוארכת לתקופת הקדמונים, והיא סותרת הנחות יסוד על כמות וגודל ערים עתיקות, וכנראה נשמע ממנה עוד בשורות מרתקות (כולל למשל : השוואה לאדריכלות של מגילת ירושלים החדשה בארמית).

7. מסורות וחידושים מתקופת האבות והשבטים, ובפרט חג השבועות

ספר [היובלים](#) מביא הלכות (רובן כ'חוקות שמיים') שחידשו האבות תוך הסבר המאורע שהוביל לתיקון חיקוקן, ושהתקבלו בחוקי השמיים ובהלכה הקומראנית. חלק מסיבות והטעמים למצוות

⁵⁸ ראו : ורמן, היובלים, עמ' 19-20.

⁵⁹ (ראו : גרינפילד ואחרים, חיבור לוי הארמי, עמ' 90).

⁶⁰ 'ואם אתה עושה כן ועשית את המצוות אשר נצטוו לבני נח אביכם אזי טוב לך כל הימים'.

⁶¹ האמוראים לעומת זאת מנו 30 מצוות בני נח. ראו : [לביא, מצוות בני נח ; סבתו, מצוות בני נח](#).

ביובלים מופיעים גם בתורה ובנביאים, כגון בראשית לב' 33 ושם"א לי' 25.62 בשיח החופשי של חז"ל, דרשו שונות ואף סותרות לגבי הרקע של המצוות, ובפרט לגבי שמירת המצוות ע"י האבות (יומא כח' II).

סיפורי ה**יובלים** על בראשית משתלבים עם צוואות בני יעקב-השבטים (ללא גרסאות שונות וסתירות, לעיתים בהשלמת זווית נוספת לסיפור), ושניהם נשענים ומצוטטים את **תנ"ך**. אופן המסירה מצוין לעיתים, כמו ביובלים מה' 16: 'ואת כול ספריו [יעקב] וספרי אבותיו נתן ללוי בנו לשמרם ולחדשם לבניו עד היום הזה'.

הרחבה רווחת היא תיאור אחי יוסף את הסבירות החרטה והתשובה (שמרומזים בנגיעה בתורה) בגין רצונם להרוגו ומכירתו. הצוואות מהוות ספרות הגות ומוסר חשובה העולה עם האמרה 'דרך ארץ קדמה לתורה', על כך בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות'.

סופרים קדומים מספרים על אברהם אבינו ומשה רבינו שהיו **בכלי מסורות** במצרים.⁶³

7.1. חג השבועות:

אחת המסורות שחידשו אברהם אבינו מנח (**יובלים** יד' 20),⁶⁴ ויעקב אבינו בירידתו מצרימה (מד' 4-65), הוא חג השבועות. זוהי המסורת הקדומה שהתקבלה בחז"ל לייחוס חג זה עם מתן תורה – שקורה בפתיחת ספר ה**יובלים**, ומלמד שמשמעות חג זה כפולה (**יובלים** ו' 21): ביכורים (תבואה ראשונה לכוהנים: מ' המקדש יח') ושבועות – היא כנראה ברית, מלשון שבועה (שהיתה בהר סיני), אותה יש לחדש מדי שנה, וכך קיימו: יהושע בהר עיבל (ח' 35-35), וגם **קדמוניות המקרא** כג' 2;⁶⁶

⁶² 'על פן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה'; 'וימי ישמע לכם לדבר הזה כי פחלק הירד במלחמה ופחלק הישב על הפלים יחדו יחלקו; ויהי מהיום ההוא נמעה וישמה לחק וקמ שפט לישאל עד היום הזה'.

⁶³ להלן מספר דוגמאות:

- יוסף בן מתתיהו כתב בפרק התשיעי של הספר הראשון של קדמוניות כי אברהם אבינו הביא את האריתמטיקה והאסטרונומיה אל המצרים. כך לפחות על פי מקורות המצטטים אותו (Cassiodorus 2 3 21). ועוד. כמו כן כתב יוסף בנגד אפיון כי פיתגורס כלל בפילוסופיה שלו את חוקי היהודים.

- אוסביוס מקיסריה (1-12 2-10 - 3-5 10 - 3-3 7) Praeparatio Evangelica משבח להפליא את אבות החכמה היהודית בעלי התבונה הטהורה אשר הגיעו מתוך הסתכלות ביקום, בגדולתו במורכבותו וביופיו לחכמתם ולעבודת האל-ל ומצטט את הסופר (יהודי?) ארתפנוס שכתב כי אברהם אבינו לימד את המצרים אסטרונומיה ומשה רבינו הוא אשר המציא את האוניות, את כלי הנשק ואת דרכי ההשקיה. בנוסף לתורת הפילוסופיה... וכן מביא הוא את דברי החכם אריסטובולוס המעיד שפיתגורס וסוקרטס למדו ממשה, ושפלטון למד מן היהודים.

- פילון כתב שהיוונים העתיקו ממשו רבינו. גם במאור עיניים [לרבי עזריה מן האדומים] כתב שאפלטון שאל ממשו רבינו. שלא לדבר על מרסיליוס פיציונוס [הומוניסט איטלקי מפורסם בן המאה ה-14] שטען כי אפלטון הוא משה רבינו.

⁶⁴ 'וביום הזה כרתנו ברית עם אברהם כברית אשר כרתנו בחודש הזה עם נוח. ואברם חדש לו את החג ואת החוק עד עולם'. זוהי הברית בין הבתרים.

⁶⁵ 'ויעש את חג הקציר, בכורי חטים, מתבואה ישנה כי אין בכול ארץ כנען אף מלוא יד זרע הארץ, כי היה עב לכול החיה והבהמה ולעוף וגם לאדם; ובששה עשר נראה אליו אלוהים ויאמר לו יעקב יעקב, ויאמר הנני. ויאמר לו אני אלוהי אבותיך, אלוהי אברהם ויצחק. אל תירא מרדת מצרים כי לגוי גדול אשים אותך שם'.

⁶⁶ **קדמוניות המקרא** כג' 2 מצייין תאריך זה (16/3) בו התאסף העם בשילה וחיידשו את הברית עם יהושע וה'. ברית זו באמצעות הלויים מזכירה את סרך היחד ב' 19-22.

אסא (דברי הימים ב' טו');⁶⁷ ירמיהו ה' 24.⁶⁸ כמובן ישנו גם את הקורבן במקדש, אך לפי התפילה במגילת 4Q509 (קטעים 131-132, טור ב', שורות 5-12),⁶⁹ הביכורים הם העיקר, והינף העומר משנה וטפל לו.

בעדת קומראן היה טקס שנתי של שבועה (ברית דמשק, קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 57, שורה 49) בחודש השלישי, וכנראה זה התקיים במועד השבועות (ואילו ממסורת חז"ל אין מסורת כלשהיא,⁷⁰ זולת מנהגים מאוחרים). גם בסרך היחד ה' 8-11 יש שבועה שאף כוללת 'לשוב אל תורת מושה ככול אשר צוה בכול לב ובכול נפש... ואשר יקים בברית על נפשו להבדל מכול אנשי העול ההולכים בדרך הרשעה היא לוא החשבו בבריתו', וטקס מעבר בברית בסרך היחד ב' 19-ג' 12 (וייתכן גם מגילה 5Q13 עוסקת בשבועות).

ככל הנראה המשמעות הכפולה של החג היא ההיבט ה"חסר" שלה יחסית לפסח וסוכות שלהם מסורות נלוות (מצה, סוכה וארבעת המינים) שגם נשכחו, אך חזרו בתקופת המקרא. יצויין שאין בידינו מידע מהמגילות כיצד עדת קומראן קיימה את חגים אלו, זולת תעניתם ביום הכיפורים. ייתכן ואף לא קיימו את המסורות הנלוות לחגים, אלא רק תפילות (ראו פרק על התפילה), כיוון שעדת קומראן לא שהתה זאת בתקופתה הראשונה במקום מושבה הטבעי – המקדש, כפי שמגילת המקדש מציינת את מיקומי בניית הסוכה בחומות מקדש (אך בנחמיה ח' 17 בכל ירושלים).

תחילת חג שבועות, הינף העומר, הוא המחלוקת הגדולה ביותר בין הפרושים לצדוקים – [מִמְחֶרֶת הַשֶּׁבֶת'](#) (ויקרא כג' 11),⁷¹ שכנראה הד לפולמוס שרד גם במגילת 4Q513 (קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 199, קטעים 3-4 שורות 2-5): 'הנף העומר... ביום שבת... תעות עורון... לא מתורת משה'. הפרושים כנראה דרשו את מועד החג לפי יהושע ה' 11: 'וַיֵּאָכְלוּ מֵעֵבֹר הָאֶרֶץ, מִמְחֶרֶת הַפֶּסַח - מִצֹּת וְקִלּוֹי', אך אין מדובר על שעורים, אלא על חיטה, וכן על מצות – כמצוות החג. יתרה מזו, חג השבועות חל 'עַד מִמְחֶרֶת הַשֶּׁבֶת הַשְּׁבִיעִת' (ויקרא כג' 16), ואין לפרושים שום שבת-בראשית או שבתון כפסח ביום שלפני חג השבועות, לצד ראיות וטענות רבות שנטענו בעניין.

7.2. מועדי 50 יום וקורבן העצים:⁷²

שלושה חגים מרתקים ממשיכים את ספירת החמישים לאחר חג השבועות, והם: מועד התירוש ב-3/5 ומועד היצהר ב-22/6. אלו התואמים לתקופת הביכורים מחודש שלישי עד שביעי לפי דבה"י ב'

⁶⁷ וַיִּקְבְּצוּ יְרוּשָׁלַם, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, לְשֵׁנַת חֲמֵשׁ עָשָׂרָה לְמַלְכוּת אֲסָא; וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה בַּיּוֹם הַהוּא, מִן הַשָּׁלָל הַבָּיִאוּ: בָּקָר שֶׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שֶׁבַעַת אֲלָפִים. וַיָּבֵאוּ בְּבֵרֵית - לְדָרוֹשׁ אֶת יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: בְּכֹל לֶבְבָם וּבְכֹל נַפְשָׁם. וְכָל אֲשֶׁר לֹא יִדְרֹשׁ לַיהוָה יִשְׂרָאֵל, יוֹמֵת - לְמִן קֶטֶן וְעַד גָּדוֹל, לְמֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה. וַיִּשְׁבְּעוּ לַיהוָה בְּקִרְבָּנֵיהֶם וּבְחֻצְצוֹתֵיהֶם וּבְשׁוֹפְרוֹתֵיהֶם. וַיִּשְׁמְחוּ כָּל הַיּוֹדֵה עַל הַשֶּׁבִּעִי, כִּי בְּכֹל לֶבְבָם נִשְׁבְּעוּ וּבְכָל רְצוֹנָם בִּקְשָׁהוּ, וַיִּמְצְאוּ לָהֶם; וַיִּנְחַן יְיָ לָהֶם מִסָּבִיב.

⁶⁸ יִשְׁבְּעַת חֻקוֹת קִצִּיר, יִשְׁמֹר לָנוּ.

⁶⁹ [תפילה ליום ה' ב'כז'ר'ם ... לה]ג'ש לפניכה רשית מעש' [נו]... כי ביום ה' [בכורים].

⁷⁰ אין אזכור לחג השבועות בסדר מועד של המשנה, ובמשנה ובתוספתא לא מופיעות מצוות הנוגעות לו, אלא יש לו אזכור חטוף אחד בתוספתא, והגדרת החג שונתה ל"עצרת" (כשיוד ותוספת יום 8 לפסח).

⁷¹ רבי ישמעאל אומר, העומר היה בא בשבת משלוש סאין, ובחול מחמש סאין; וחכמים אומרים, אחד שבת ואחד חול, משלוש היה בא. רבי חנניה סגן הכהנים אומר, בשבת היה נקצר ביחיד... בשבת, אומר להן שבת זו, אומרים הן; שבת זו, אומרים הן. אקצור, והן אומרים לו קצור. שלושה פעמים על כל דבר ודבר, והן אומרים הן, הן, הן. כל כך למה - מפני הבייתוסין, שהיו אומרים, אין קצירת העומר במוצאי יום טוב' (מנחות י'); 'תוספתא כיפורים ב' י' (עמ' 235): 'אמר להן [ר' עקיבא]: אל תתנו למינים מקום לרדות אחריכם'. באחד הקודקסים בגעז (שכוללים את התנ"ך) כתוב בויקרא כג' 11: 'מִמְחֶרֶת הַשֶּׁבֶת' ולא למחרת היום החמישה עשר, דהיינו מִמְחֶרֶת הַפֶּסַח' (יהושע ה' 11, שאותו זיהו דורשי החלוקת-אפרים (והפרושים בעקבותם) כשבת. מחלוקת גדולה זו מתוארת כמובן בספרות חז"ל נגד הבייתוסים (כנראה – בית-אסין = האיסיים). חיזוק נוסף לקדימותו ושהוא ממגילות קומראן, כי רק בשלושה קודקסים אלו נמצאו ספרי חנוך.

⁷² להרחבה ראו: ורמן, [מועדי הביכורים במגילת המקדש](#).

לא' 7 ולמסורת חז"ל.⁷³ פילון ציין כי התראפויטים מתוועדים כל 50 יום בליל שימורים,⁷⁴ וסעדיה גאון אפילו הביא בשמו של פילון את שני המועדים של התירוש והיצהר.⁷⁵ ביתא ישראל שומרת על חג הסיגט, אם כי בתקופה אחרת של מיום הכיפורים. הזוהר מזכיר זאת על חסידים ראשונים,⁷⁶ והמנהג התקבל בזרם הרבני בימינו.

לאחר מכן החג השלישי הינו קורבן העצים שחל 6 ימים רצופים (כנראה בהפסקה לשבת) החל מ-23/6. חג זה אינו מצוין במפורש בתורה,⁷⁷ אך עזרא (נחמיה י' 35)⁷⁸ מציינו 'פְּתוּב בַּתּוֹרָה' במועד מסוים 'מִזְמָנִים',⁷⁹ וזו אחת ההוכחות שמגילת המקדש מג' עמדה בפניו. מסורות על החג מובאות גם אצל פילון וחז"ל.

על מחלוקות לוח השנה ראו בפרק בעניין.

8. המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות

פרק זה מהווה המשך לפרקים: 'דטרמוניטס ודאלטוס' ו'יחסה של עדת קומראן ליריבים'.

ישנה חלוקה של התורה לשני סוגי מצוות-חיובים: החלק המוסרי (רובו בין אדם לחברו - רלוונטי לכל אדם, גם לנכרים) לעומת החלק של הברית בין הקב"ה לעמ"י (שבת, ציונות ליישוב א"י, התרחקות מנכרים, ברית מילה וכדומה). בשניהם ניתן להקפיד ולדקדק בפרטי המצוות ומעלתן. נקרא לחלוקה זו בקיצור: 'חלוקת התורה בין מוסר לברית', ולפיה ינותחו הפרקונים הבאים:

8.1. מחוכמת ראשית הבריאה למוסר 'דרך ארץ קדמה לתורה' אוניברסאלי:

פרקון זה ממשיך את הפרק: 'מסורות מתנ"ך והיובלים שהתקבלו בשיבוש בעמי קדם והיוונים'.

לפי משלי ח' 22 ואיוב לח' 4, החוכמה ירדה לעולם טרם הבריאה, וכך מתארה היובלים ב' 2: 'אשר הכין בדעתו'. מוסכמות אלו היו בסיס לפילוסופיה היוונית (בכללם 'עולם שבמחשבה' או 'עולם מושכל' של אפלטון בדבר קיומו של עולם אידיאות קודם העולם המוחשי). כך גם הגו הפילוסופים

⁷³ 'וְכִפְרָץ הַדָּבָר הַרְבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וְדָבֵשׁ וְכָל תְּבוּאֹת שְׂדֵה וּמַעְשֵׂר הַכֹּל לָרֵב הַבְּיָאוּ... בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי הַחֲלוּ הַעֲרָמוֹת לְיִסּוּד וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי פָּלוּ; תוֹסַפְתָּא שְׁבֻעוֹת ד' כ': 'יֵצֵא קִצִּיר חִיטִּים וְנִכְנַס בְּצִיר, יֵצֵא בְצִיר וְנִכְנַס מִסִּיק'.

⁷⁴ 'ועתה לעומת כל האמור, אתאר את עצרתם של אלה המקדישים את עצמם ואת חייהם למדע ולעיון באמיתות היקום על פי תורותיו הקדושות של משה הנביא. ראשית כל, אלה מתוועדים מדי שבעה שבועות, מכיוון שהם נותנים יקר לא רק למספר שבע הפשוט בלבד אלא גם לחזקתה של שבע. כי יודעים הם כי צניעות ובתולי עולם נועדים למספר זה. חג זה – אקדמה הוא לחג הגדול ביותר, שזכה במספר חמישים [היינו חג השבועות]

ואחרי הסעודה מקיימים הם את ליל השימורים הקדוש. וזה דבר ליל השימורים: הכל קמים ממקומם ובאמצע המשתה מתהוות תחילה שתי מקהלות, אחת של גברים ואחת של נשים. כמנחה וכמנצח לכל אחת מן המקהלות נבחר החשוב שבחבורה והמיטיב לדעת זמר. והם שרים פיוטים רבים לשבחיו של אלוהים, העשויים במשקלים ובלחנים רבים, עתים כולם כקול אחד, עתים כששתי מקהלות ערוכות זו כנגד זו בהרמוניה, ובתנועות ידיים ותנועות ריקודים הם מתווים את המקצב. ובדבקות רבה הם מבצעים פעם את שיר התהלוכה, פעם את שיר העמידה, ואת הבתים והבתים שכנגד של המחול. ולאחר שכל אחת מן המקהלות חגגה בפני עצמה, צולחת עליהם הרוח האלוהית במלוא עצמתה, כמו בחגיגות הבאקיות, וברון יחד מתמזגות שתי המקהלות למקהלה אחת, זכר לאותה מקהלה מצורפת שקמה בימי קדם על ים סוף נוכח נפלאות אלוהים שנתרחשו שם... (כתביו הפילוסופיים של פילון), מבחר ערוך בידי יוחנן לוי (תרגום לעברית: יהושע עמיר), הוצאת מגנס, תשל"ה, עמודים 45-46). כאן גם למדים שנשים היו שרות בנפרד לצד גברים.

⁷⁵ בחיבורו: 'כתאב אל-תמיז'.

⁷⁶ 'ועל זאת חסידים הראשונים לא היו ישנים באותו לילה והיו עוסקין בתורה ואומרים: נבוא לנחול ירושה קדושה לנו ולבנינו בשני עולמים... ר' שמעון כך אמר בשעה שהתכנסו החברים באותו לילה אצלו: נבוא לתקן תכשיטי כלה למען תימצא מאר בתכשיטיה ומתוקנת למלך כראוי (זוהר בתרגום מארמית, פרשת 'אמור', ויקרא כג' 15).

⁷⁷ בכלל זה לא בויקרא כג' המפרט את החגים וקורבנותיהם, אלא רק 'עצים' מצוינים בויקרא ו' 6-5 כמקור לאש המזבח.

⁷⁸ 'וְהַגֹּרְלוֹת הַפְּלִנּוּ עַל קִרְבָּן הַעֲצִים, הַפְּהִינִים הַלְוִיִּם וְהַעֵם - הִקְבִּיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית אֲבֹתֵינוּ לְעֵתִים מְזֻמָּנִים, שְׁנָה בְשָׁנָה: לְבַעַר, עַל מִזְבֵּחַ יְיָ אֱלֹהֵינוּ פְּתוּב בַּתּוֹרָה'. יודגש כי 'מְזֻמָּנִים' מתייחס כנראה למועד מסוים, שגם הוא מצוין רק במגילת המקדש נג'.

⁷⁹ בסוף החודש השישי (אלול הירחי), לאחר 3 חגי 50 יום (שבועות הלחם, היין והיצהר). החג מוזכר גם במגילה 4Q409 (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 158).

היהודים-הלניסטים בתקופה התלמית.⁸⁰ פילון האלכסדרוני (על בריאת העולם, 31) וחזון אברהם יז' 18 מכנים זאת 'לוגוס', והזוהר נותן לכך את האמרה המפורסמת: 'קודשא בריך הוא הסתכל באורייתא וברא עלמאי' (פרשת תרומה, ח"ב קס"א) שהולמת גם את הרישום על 'לוחות השמיים' הרווח ביובלים. זו גם אחת הסיבות שארבעה סופרים מראשית התקופה ההלניסטית, מדברים על היהודים (תאלס איש מילטוס, תיאופראסטוס, היקאטאיוס, מגאסתנס וקליארכוס) באור חיובי עד כי היהודים גזע פילוסופי. לפי חננו: מב' 2, החוכמה של טרום הבריאה אבדה ונשמרה אצל המלאכים.

מקורן של 'מצוות בני נח' מהיובלים ז' 20-39, יב'; במגילה חיצונית לבראשית ה' 29 מצוין 'ספר נח' (מארמית: 'כתב מלי נח'); בראשית ט' 4-6; דברי גד החוזה ט' רג' רה': 'לך אמור אל אחי אל חירם כה אמר דוד אחיך ירא את יי העושה שמים וארץ את הים ואת היבשה את הלח את היבש את החום ואת הקור את הדומם ואת הצומח את החי ואת המדבר;⁸¹ את הגלגלים את הכימה ואת הכסיל את השמש והירח את הגשמי ואת הרוחני את כוכבי לכת את החושים ואת הכל; כל אלה ברא ועשה בלי מה אל שדי יי שמו; ואם אתה עושה כן ועשית את המצוות אשר נצטוו לבני נח אביכם אזי טוב לך כל הימים'.⁸² אלו התגבשו בחז"ל ל"7 מצוות בני נח".⁸³

בעיקר ספרי חננו וצוואות השבטים כוללים הנחיות מוסר (ראו בפרק חננו והקדמונים). כך שיוצא, שהעיקרון של 'דרך ארץ קדמה לתורה' נכון ומתאים להפליא למגילות הקדמוניות (הקבוצה ה-1), ומקורו אף יהודי/קומראני (טרום מתן תורה), ובפועל הנצרות היא ששימרה/קידשה אותם, ושאהבה מהם ישירות מוסר (ליהדות הגיעה חלקים יותר קטנים ובצורה יותר עקיפה).

היובלים ב' 23 מספר על בחירת יעקב אבינו כדור 22 לבריאה, כשם שנבראו 22 מינים בששת ימי בראשית. מאז התחיל ישראל, שקבלת התורה בסיני היתה השלמתו כעם, ובה, מלבד כריתת הברית הייחודית בין עמ"י לאדון הרוחות, שוב ירדה (שיא) החוכמה והשוותה לתורה, והפעם הונחלה לעם ישראל (בן סירא כד' 25; נרמז בדברים ד' 6, 84 ישעיה ב' 3⁸⁵ ומפורשות גם בברוך ג' 36-37⁸⁶ ועבודה זרה ב' II).⁸⁷

8.2. מעקרונות המוסר לתורות ומגילות שאבדו לישראל ונשמרו בנצרות לצד ספרים חיצוניים:

מן המפורסמות שנביאי הנ"ך הטיפו בעיקר על עקרונות המוסר הגדולים (לצד הרחקה מעבודה זרה). גם ברית דמשק ד' 12-19 מטיפה על עקרונות המוסר נגד יריביה: 'ובכל השנים האלה יהיה בליעל משולח בישראל כאשר דבר אל ביד ישעיה הנביא בן אמוץ (כד' 17) לאמר "פַחַד וְפַחַת וְפַחַח

⁸⁰ עיקרי הסופרים היהודים-הלניסטים: ארתפנוס (כנראה יהודי), הכרונוגרף דמטריוס, המשוררים האפיים פילון ותיאודוטוס, הפילוסוף אריסטובולוס, הסופר לאופולמוס (ייתכן שליחו של יהודה המקבי לרומא). יש הרואים גם את בן סירא בספרות יהודית-הלניסטית, במובנה המצומצם. מצרים היתה גם הקשר לקהילות מרוחקות (קירני במערב, וכנראה גם אתיופיה). הספרות ההלניסטית ידועה בסגנונה האלגורי (כבר מהומרוס) אשר אומצה בנצרות (כנגד אנטיוכיה בעלת הגישה הטיפולוגית).

⁸¹ פסוק רג': תיאורים דומים יש בצוואות השבטים, ראו בפרק 4 'דמות וכלי'; שיוך מידות הנפש לחושים ולאברי הגוף בטיוטת מאמרי: מקורות והשפעות מידות הנפש והלב בצוואות השבטים.

⁸² ראו את הפרק היפה של מאיר בר-אילן בעניין.

⁸³ ראו: לביא, מצוות בני נח; סבתו, מצוות בני נח.

⁸⁴ וְשִׁמְרֵתֶם וְעִשִּׂיתֶם כִּי הוּא חֻמַּתְכֶם וּבִינְתְּכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הַעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת פִּלְתֵי הַחֻמִּים הָאֵלֶּה וְאֶמְרוּ רַק עִם חֻמֵּי וְנִבְּוּ הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה.

⁸⁵ 'כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר יִי מִירוּשָׁלַם.

⁸⁶ 'וַיִּתְנֶה לִיעֶקֶב לְבָדוּ... אִזְ עַל הָאָרֶץ נִרְאָתָה וּבִתּוֹךְ אֲנָשִׁים הִתְהַלְכָה.

⁸⁷ 'שהחזירה הקב"ה [את התורה] על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה'.

עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ", פשרו שלושת מצודות בליעל אשר אמר עליהם לוי בן יעקב אשר הוא תפש בהם בישראל ויתנם פניהם לשלושת מיני הצדק הראשונה היא הזנות השנית ההון השלישית טמא המקדש העולה מזה יתפש בזה והניצל מזה יתפש בזה'. נעמוד על שלושתם בקצרה :

- הצדק : עיקרון יסוד/מצווה רחבה
- הזנות : ראו על כך בפרק 'קדושת הנישואים, מונוגמיה, הגבלת מיניות, ונזירות זמנית בגדולי התורה'
- ההון : עדת קומראן כינתה עצמה 'עדת אביונים' (ראו בהשוואה לנצרות), והיא עיקר בתורה להתעלות כתכונת השופטת 'שְׁנָאֵי בְּצַע' (שמות יח' 21), 'טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלֹפֵי זָהָב וְכֶסֶף' (תהילים קיט' 72), 'אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר' (משלי כג' 4) ועוד. ריסון ואיזון האדם מרדיפת הממון או קמצנותו עד רמיסת ערכים אחרים על חשבון הזולת באה מאידיאל אנושי (עד אמוני) שהתרבות המערבית המסחרית אינה מחנכת אליו בעיקר בערוצי המדיה.
- הדתות המונותאיסטיות בעקבות היהדות (הגדולות הנצרות והאסלאם) קיבלו גם את עקרונות המוסר והחסד של התנ"ך : 'לְמַעַן יִדְעוּ מִמְזִרַח שְׁמֶשׁ וּמִמְעַרְבָּהּ כִּי אֶפֶס בְּלִעְדֵי אֲנִי יִי וְאֵין עוֹד' (ישעיה מה' 6 ומקבילות בתהלים קיג' 3 ; מלאכי א' 11), אלא שהנצרות גם קידשה שמרה על עשרות ספרים חיצוניים (חלק מהכנסיות ובשלבם), ש-7.5 מהם נמצאו במגילות קומראן⁸⁸ (ועוד כמה אמינות, כך שסביר שפשוט לא שרדו לידינו ; ראו בפרק [הספרים החיצוניים](#)). כל 7.5 מגילות קומראן ששרדו במלואן בכנסיות הנוצריות בעלות 2 מאפיינים :
- אינן כיתתיות, אלא שייכות [לקבוצות מגילות 1-3 \(ראו פרק לחלוקתן ל-5 תקופות\)](#) שחוברו לפני היוסדות עדת קומראן. מאפיין נוסף של 7.5 מגילות/ספרים (חיצוניים) אלו, שהם מיועדים לכל העם ;
- אינן ספרי סוד (על ספרות הסוד ראו פרק בנושא זה).
- מאפיינים אלו תואמים להגות הנצרות ו[הספרים החיצוניים](#) להתמקדות במוסר (סיפורי אגדה ורעיונות פילוסופיים) ופחות בהלכה (יהודית). 2 ספרים מוסר וחוכמה מובהקים של מגילות קומראן שגם שרדו בנצרות ובגניזת קהיר⁸⁹, הם : צוואות השבטים ובן סירא (ראו עליו גם בפרק 'מינוי מורה הצדק על עדת קומראן ; קרבתו לבן סירא, שמעון הצדיק, חונו ויוסי בן יועזר'). גם [ספר משלי-אחיקר](#) נכלל בקטגוריה זו, אלא שלא נכלל במגילות הגנוזות, וגם שרד בכמה מקומות.

⁸⁸ 7.5 ספרים חיצוניים שנמצאו במגילות : [חנך א'](#) האתיופי (ללא חנוך ב' הסלאבי), כתב לוי הארמי, צוואת נפתלי, יובלים, [טוביה](#), תפילת מנשה, בן סירא. החצי הינו הספק לגבי שושנה 4Q551 ואגרת ירמיהו (ו-3 צוואות בני-יעקב נוספות), ו-3 מזמורים חיצוניים : קנא, קנדי, קנה'.

⁸⁹ הצוואות שנמצאו במגילות קומראן ובגניזת קהיר הן : צוואת לוי ונפתלי, בעברית ובארמית. ישנן הצעות שנמצאו קטעים זעירים גם מצוואות : יהודה בנימין ויוסף. לסקירת נוסחי הצוואות ראו : [פריי, הצוואה](#) ; אפרתי, [עריכה בספר הצוואות](#), ה"ש 3. חוקרים סבורים שחיבור לוי הארמי שנמצא בקומראן ובגניזת קהיר הינו גרסה שונה (אך דומה) מהצוואה שביוונית (אם כי יש הרבה גרסאות בתוך היוונית, לארמית ולנפתלי בעברית) ; למחקר הישיר על החיבור ראו : גרינפליד, חיבור לוי הארמי.

צוואת ראובן ב'-ג' מפרטת את סוגי הרוחות המשפיעות על האדם, משבע רוחות הבריאה למעשה האדם (ונוספת שמינית),⁹⁰ ועד שבע רוחות שגגה שמתמזגות איתן⁹¹ (השוו: מ"א כב' 21; ישעיה ה' 20). מניינים אלו מזכירים את משלי ו' 16-19,⁹² ואת [שבע המידות הטובות](#)⁹³ מול [שבעת החטאים](#) כפי שהוגדרו על ידי אפלטון ואריסטו, ואומצו על ידי אבות הנצרות.⁹⁴ עוד על השפעת הרוחות על האדם, ראו בפרק בית נאמן מלאכים ורופאים.

אין בנוסחי המקרא מקומראן חלוקת הפרקים בתנ"ך, וזו מיוחסת לנוצרים בימי הביניים. ייתכן והעובדה ששני ספרים חיצוניים פנימיים (היובלים וכן סירא) הם כנראה במקורם בני 50 פרקים, היא המקור והמניע לחלוקת שאר ספרי הקודש לפרקים (ופסוקים).

8.3. רשימת תחומי/דוגמאות מוסר מצוואות השבטים, בן סירא וספרות החוכמה מקומראן:

צוואות השבטים הוא ספר של כל בני יעקב המספרים טרם מותם את עיקרי חייהם, דגשיהם המוסריים ונבואותיהם לאחרים הימים.⁹⁵ במגילות קומראן ובספרים החיצוניים יש עוד הרבה צוואות (ותחום כזה חזר ליהדות הרבנית המאוחרת),⁹⁶ וכן ספרי בראשית ודברים מסתיימים בדברי המוסר האחרונים של גיבורי התורה (יעקב אבינו משה ומשה רבינו).

אין בתנ"ך, בברית החדשה ובחז"ל רשימה סגורה או מסודרת של מידות המוסר, וחלק מהנושאים/מידות/תכונות קשורות או משפיעות על אחרותיהן. עם זאת, ישנן מספר מצוות שמורות ישירות על מידות הנפש, כגון: 'לא תשנא את אחיך בלבבך... לא תקם ולא תטור את בני עמך, ואהבת לרעהך כמוך' (ויקרא יט' 16-17); 'לבלתי רום ללבתי רום ללבבו מאחיו' (דברים יז' 20); 'לא תחוס עינך' (דברים כה' 12); 'והצנע לכת' (מיכה ו' 8). לאלו כמובן ניתן למצוא מקבילות בתנ"ך (בעיקר במשלי) ובספרות חז"ל, אלא שספרות חז"ל, ובהמשך הספרות הרבנית עד היום, פירשו והגו בדברי מוסר לפי אופי המחבר ומקורותיו השונים, עד שחלקם התרחקו מהדיוק של מקורות אלו מצוואות

⁹⁰ הראשון הוא רוח החיים אשר בו יוסד קיום האדם, השני הוא רוח הראיה אשר בו תוצר התאוה; השלישי הוא רוח השמיעה אשר אתו תבוא חכמה, הרביעי הוא רוח הריח ואתו נתנו הטעם ושאיפת האוויר והנשימה; החמישי הוא רוח הדיבור ואתו תבוא תבונה; שישי הוא רוח הטעם, ועל ידו תהיה אכילת כל מאכל ומשקה, ועל ידו יוצר הכוח כי במאכלים יסוד הכוח; הרוח השביעי הוא רוח ההולדה והמשגל, ועל ידו יבוא החטא בתאוות החשק' (ראובן ב' 4-8).

⁹¹ 'לראש יכון רוח הזנות בטבעו ובחושיו, הרוח השני הוא רוח הבטן אשר לא תשבע, השלישי הוא רוח הריב בכבד ובמרה; הרביעי הוא רוח החנופה ואחזית העיניים למען ישא חן בהיכנעו לפני איש; החמישי הוא רוח גבוהה למען יתפאר ויתגאה, השישי הוא רוח השקר בשואה וקנאה לבדות אמרים ולהסתיר אמרים ממשפחה ומרעים; השביעי הוא רוח הרשע, ואתו גנבות וגזלות, למען ימלא תאוות נפשו, כי הרשע יתחבר בערמה עם כל הרוחות האלה' (ראובן ג' 3-6).

⁹² 'ישש הנה שגא יי; וישבע תועבות (תועבת) נפשו. עיניו רמות לשון שקר; ויזדים שפכות דם נקי. לב חרש מחשבות און; ורגלים ממהרות, לרוץ לרעה. יפיה פזבים עד שקר; ומשלה מדינים בין אחים'.

⁹³ מקור מקובל להם הוא מהבשורה על פי מתי כא' 39-35. לצידם הנצרות מציינת את שבעת מעשי החסד שמתבססים בעיקר על הדרשה על ההר ועל פסוק 7: 'אשרי הרחמנים כי הם ירחמו'. לזבולון ה' 3 יש פסוק דומה: 'ועל כן יכמרו רחמנים כי כאשר יעשה איש לקרובו כן ישלם יי לו', ח' 1-2: 'ועל כן בני יכמרו נא רחמנים על כל איש בחנינה למען יתחכם יי וירחם עליכם. כי באחרית הימים ישלח אלהים את רחמיו על פני הארץ ובמקום אשר ימצא לב רחום שמה ישכן', וראו עוד מקורות ברשימת עקרונות המוסר שבפרק הבא.

⁹⁴ אווגריוס (Evagrius Ponticus), בספרו [Praktikos](#), מנה 8 חטאים (בדומה לרוח השמינית שבראובן ג' 1). להרחבה ראו: קליינברג, שבעת החטאים.

⁹⁵ למשל רווח היחס לחטא מכירת יוסף הצדיק. הוראות המוסר לצאצאים בקטעים של ציווי המוריש פותחים באמירות כגון: 'ועתה שמעו אליי בניי' (ראובן ב' 1); 'ועתה בניי' (ג' 9); 'ילכן בניי אומר אני לכם' (ד' 5); 'ועתה בניי שמעוני והשמרו' (שמעון ג' 1); 'ועתה אני מצווה אתכם' (לוי יד' 1), ועוד רבים. אפשר ללמוד מוסר גם מהסיפורים המתוארים, אך לאלו, ללא אמירה מפורשת של הסופר על טיבם, הפרשנות מגוונת עד סותרת. דוגמה לפעולה מסיפור שאין לה הוראה בתורה, היא חיתון הבת הבכירה לפני הצעירה (בראשית כט' 26), והיובלים כח' 6 הביא זאת כאיסור מצווה חדשה היחזקו וכתוב בלוחות השמים'.

⁹⁶ וכן בספרים החיצוניים של ספרות בית שני ישנם כמה ספרי צוואות מוסר יחד עם אפוקליפטיקה, כגון: [צוואת אברהם](#), צוואת איוב, צוואת משה, דברי דויד האחרונים מהספר החיצוני [דברי גד החוזה](#) ח', [צוואת שלמה](#). אלו שונים בסגנונם מצוואות השבטים, ואף שונים מכמה מגילות קומראן קרובות, כמו: דברי אנוש, ספר נח, [חזונות עמרם](#), צוואת קהת ו**מגילה חיצונית לבראשית** (שבה סיפורי גיבורי בראשית בגוף ראשון). בספר היובלים, [תנך](#) נח ושלוש האבות מוסרים דגשי מוסר לצאצאיהם טרם מותם, ומהצד השני צוואות השבטים מזכירות את המסורות שקיבלו מאבותיהם, ובעיקר מחנוך.

השבטים (מסודר לפי א"ב של שם הנושא ללא הבאת הציטוטים ; רק מראה מקורות - הצוואות נגישות במרשתת) :

אורך רוח; ⁹⁷ אכילה; ⁹⁸ אהבת הבצע; ⁹⁹ אהבת ויראת ה'; ¹⁰⁰ אמת שקר; ¹⁰¹ בושה והשפעות היין; ¹⁰² גאווה; ¹⁰³ גבורה; ¹⁰⁴ התרחקות מיופי נשים/זנות; ¹⁰⁵ חריצות: יששכר ג' 5, ה' 3. עצלנות; ¹⁰⁶ טהרה/טומאה; ¹⁰⁷ כיבוד הורים; ¹⁰⁸ כעס; ¹⁰⁹ שמירת הסוד בעת מריבה; ¹¹⁰ ענוה (ג' 16-22); בושה רעה ושאר מידות רעות (ד' 21-36); אומץ וכיבוש הדיבור והיצר (ה' 13-ו' 3); גאווה (י' 6-18); כבוד (י' 20-לא' 10); הנאת העולם הזה (יג' 29-יד' 22); היחס לרע (כב' 33-31); מוסר פה (כג' 9-23).

מעצימת עיניים לרוע למחשבה טובה; ¹¹¹ צניעות; ¹¹² קנאה; ¹¹³ רחמים ויתור-סליחה וצדקה; ¹¹⁴ רכילות; ¹¹⁵ שנאה; ¹¹⁶ שנאה למזויפים; ¹¹⁷ שמחה; ¹¹⁸ עצבות; ¹¹⁹ תוכחה; ¹²⁰ תשובה. ¹²¹

מהלכיו ופניניו של בן סירא הן שיא תובנות החוכמה והמוסר בתמציתיות (כילעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה [שבת צד']), הוראותיו אקטואליות ורלוונטיות להיום, והוא מדקדק ומבחין בין ניואנסים, ללא עיסוקי בדיני הלכתיים קלאסיים כמו טהרה ושבת. היותו הספר היחיד שנמצא בשלושת אוצרות הגניזה היהודיים הקדומים (קומראן, מצדה וגניזת קהיר), לצד אזכורים שהיהודים למדוהו במאה ה-4 (לפי אבות הכנסייה, וכן בפיוטים, הידוע 'אדון עולם'), מלמדת כמה חשוב היה גם בשימוש בפועל, וחבל שרבנים כמו עקיבא והרמב"ם לא השכילו בגדולתו (אלא אף יצאו נגדו), בעוד הוא נשען על ספרי האבות (ואולי הצוואות לעיל). ¹²² ראוי להחזיר ספר חשוב זה ללימוד בראש לימודי המוסר היהודיים. בעוד ספר משלי לרוב משנה את נושאו מפסוק לפסוק, בן

⁹⁷ ראובן ב' 7; יוסף ב' 7, י' 1, יח' 3.
⁹⁸ ראובן ב' 7; לוי יד' 5; יששכר ב' 2; יוסף ג' 5-4; י' 2-1.
⁹⁹ ראובן ג' 6; יהודה טז'-יט', כא' 6-8; יששכר ד' 2; זבולון ג' 2; נפתלי ג' 1.
¹⁰⁰ נפתלי א' 5; ויששכר ד' 3; בנימין ג' 3.
¹⁰¹ ראובן ג' 8; יהודה כ', יששכר ז' 5-4; דן א' 3; בנימין י' 3.
¹⁰² ראובן ג' 13-14; יששכר ז' 3; יהודה יג'-יד', טז'.
¹⁰³ לוי יד' 7; יהודה יג' 2-3; יוסף י' 4. לעג: לוי ד' 8.
¹⁰⁴ שמעון ב' 3-5; יהודה; יוסף ב' 4.
¹⁰⁵ ראובן; שמעון ה'; לוי ו-ז', ט' 9, יד' 6; יהודה טו'; יששכר ג' 5, ד' 3, ז' 2; נפתלי ח' 8; אשר ב'; בנימין ט' 2, ועד פרישות ונזירות חלקית.
¹⁰⁶ ראובן ג' 7.
¹⁰⁷ לוי ח'-ט', טו'-טז', בנימין ח' 2-3.
¹⁰⁸ יהודה א' 4-5, זבולון ג' 5.
¹⁰⁹ שמעון ב' 11-13; דן ד' 6; גד א' 8-9.
¹¹⁰ גד ו' 6.
¹¹¹ זבולון א' 4; יששכר ד' 6; יוסף טז' 5-6; יז' 2; יח' 2; בנימין ה' 1-5.
¹¹² יהודה כו' 3; יוסף י' 6-5.
¹¹³ המידה העיקרית בצוואת שמעון ודן, שזהו חטאם ועליו עשו תשובה עם אזהרה לדורות; יהודה יג' 3; יששכר ד' 5; בנימין ח' 1.
¹¹⁴ יששכר ג' 8, ז' 5-6; זבולון א' 7-ב', ה'-ח', גד ו'; אשר ב' 6-6; בנימין ד' 2-1; זבולון ח' 4-4; שמעון ד' 3-7, ח'.
¹¹⁵ יששכר ג', ה' 2; יוסף טז' 5.
¹¹⁶ ראובן ג' 5; יששכר ה' 2, ז' 6, זבולון ח' 5, גד א' 9; גד ו' 3-1, אשר ב' 4-3, יוסף יא' 1, יז' 3-5, בנימין ג' 3, ח' 1.
¹¹⁷ אשר ד'. גד ב'-ה', ז' 7. בנימין ח' 1. נפתלי א' 6.
¹¹⁸ צוואת קהת א' 12.
¹¹⁹ שמעון ד' 1; דן ד' 5; זבולון י' 1; גד א' 8-9.
¹²⁰ ראו בפרק יחסה של עדת קומראן ליריב.
¹²¹ יהודה יח' 5, גד ה' 7-8.
¹²² נכדו של בן סירא (ששני קטעי פרקיו נמצאו במגילות קאנונייים) תירגם את ספר סבו ליוונית וציין: 'אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים והספרים האחרים של האבות, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויוסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה.'

סירא מאופייין בחטיבות נושאיות (שכוללות התייחסויות משלימות לרשימת הנושאים מצוואות

השבטים לעיל), ולהלן עיקרי תחומי המוסר שבן סירא מנתח:¹²³

בנוסף לשתי מגילות אלו, במגילות קומראן יש ספרות חוכמה/רזים/משכיל שונות,¹²⁴ כגון מגילות 'רז נהיה'/'מובן למבין' (4QInstruction),¹²⁵ שכוללת המלצות חוכמה המכוונות למסגרות שונות, כמו ל: בעלי נחלה, יחס לאשה, הלוואות, חכמת ידיים. ספרות זו בלעדית ואין לה זכר בשום זרם ממשיך. לספרות החוכמה בקומראן אין הקשרים כיתתיים, זולת מגילת 4Q421 (שבה הטור הראשון עוסק בסדרי היחד של עדת קומראן שאלו כתביים כיתתיים מובהקים, שני הטורים האחרונים כוללים הוראות למקדש, ורק החלק האמצעי מכיל אמרות מספרות החוכמה (אודות איש משכיל ונבון, איש עניו ונכה שכל, איש נאמן). משמעות עיקרון חקירת 'רז נהיה'/'מוסר למבין' היא ידיעת האמת וההבחנה בין הטוב והרע יחד בעזרת ידיעות הטבע וההנהגה האלוהית, וזאת מהתבוננות ב'קדמוניות' והסקת לקח העבר על סוד העתיד להתגשם או להתגלות: 'ה[סיפו לק]ח... הו[סיפו ד]עת[ן] י[מי תעודה]... בעבוד תבינו בקץ עולמות ובקד[מ]ונית תבינו לעדת' (במגילה 4Q298 קטע 3-4, 5, 8-10). לשון אחר, כדי ללמוד על 'האחרונות' יש להתבונן ב'ראשונות', כלומר ללמוד מן העבר.¹²⁶ עיקרון זה קיים מפורשות וברמיזות חוזרות במקרא, כגון: 'זָכַר יָמוֹת עוֹלָם בֵּינו שְׁנוֹת דוֹר וָדוֹר שֶׁאֵל אֶבְיָד וְגִדְדָּד וְקִנְיָד וְיִאמְרוּ לָךְ' (שירת משה, דברים לב' 7). מעניין להשוות זאת גם להגיגים מודרניים שצינו זאת בדומה בלשונם.¹²⁷ להלן כמה דוגמאות לנקודות מוסר עיקריות בספרות זו (לפירושים עם השוואות למגילות נוספות ולחז"ל, ראו מאמרי: [פירוש קטעים בספרות החוכמה מקומראן](#)):

- 'היה בעל ריב לחפצכה ואיש [תוכחות] לכול נעוּתכה [עוונותיך]. דבר משפטיכה כמושל צדיק. אל תקח [לשונך]ה ואל תעבור על [פש]עֵיכה. היה כאיש עני **בריבך**¹²⁸ משפטכ[ה] מרצונכה [קח ואז יראה אל ושב אפו ועבר (סלח) על חטאתכה היא לפני אפו לוא יעמוד כול ומי יצדק במשפטו ובלי סליחה איכה [יקום לפניו כול]') [\(החיבורים העבריים ב'\)](#), מגילת מוסר וחוכמה ב'. בין איש לרעהו', עמ' 152, ש' 12-16).
- סבלנות בשיח: 'לוא ישיב בטרם ישמע, ולוא ידבר בטרם יבין; בארך אפים ישיב פתגם, ובמחקר צדק ימצא תוצאותיה' (מגילת 'חוכמת תום הדרך', ש' 13-15 [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 188).

¹²³ לפי כותרות של [סגל, בן סירא](#): ישנם עוד הרבה אמרות על מידות הנפש בבן סירא, אך אינן בכותרות אלו, לצד הקושי בפירוק תיאור המידה למעשה.

¹²⁴ מגילות אלו מובאות במפוזר בהחיבורים העבריים ב' [וג'](#), וסקירתם מובאת בהקדמה של [הורוויץ, פירוש משלך](#), עמ' 77-85. ראו גם מאמרי: [פירוש קטעים בספרות החוכמה מקומראן](#).

¹²⁵ מורכבות מ-6 (קטעי) מגילות: 4Q415-418, 4Q423, 1Q26. עיקרון בההדרתו של [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 113-186. ראו: קיסטר, [ספרות החכמה בקומראן](#); טיוטת מאמרי, [פירוש קטעים בספרות החוכמה מקומראן](#).

¹²⁶ 'רז נהיה דרוש והתבונן בכל דרכי אמת וכל שורשי עולה תביט ואז תדע'¹²⁶ מה מר לאיש ומה מתוק לגברי' (חוכמת רז נהיה, פרק ב' [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 156, ש' 14-15); 'יומם ולילה הגה ברז נהיה ודרוש תמיד ואז תדע אמת ועול חכמה [ואול]ת... בכל דרכיהם עם פקודתם לכול קצי עולם ופקודת עד ואז תדע בין [טוב] ל[רע] כ[מעשי]הם [כ]א אל הדעות סוד אמת וברז נהיה פרש את אושה ומעשיה... [בכול מ]עשיו אלה שחר תמיד והתבונן [בכו]ל תוצאותמה ואז תדע בכבוד ע[ו]זו ע[ם] רזי פלאו וגבורת מעשיו... (חוכמת רז נהיה א' [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 148, שורות 24-25, 27-30, 31); 'וברזי עד לא הבטתם ובבינה לא השכלתם [...]. כי לא הבטתם בשורש חוכמה' (4Q300 קטע 1. א-ב' ש' 2-3).

¹²⁷ יגאל אלון: 'ללא ידיעת עברו, לא יבין האדם את ההווה שלו, מאחר שכל ההווה, מאחר שכל ההווה מעוצב על ידי העבר'; גיורגי סנטיאנה: 'אלו שלא לומדים מההיסטוריה – נידונו לחיות אותה שוב'.

¹²⁸ עדת קומראן גם הוכיחה אדם בשם יוחנן: 'אשר הואה קצר אפים [] עמו [] העון עמו וגם רוח פארה עמ[ו] [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 220).

- כיבוד הורים: 'כבוד אביכה ברישכה ואמכה במצער/דיכה, כי כאלב לאיש כן אביהו, וכאדנים לגבר כן אמו, כי המה כֹּר הוריכה וכאשר המשילמה בכה ויצו עֵל הרוח כן עובדם, וכאשר גלה אוזנכה ברז נהיה כבדם למען כבודכה ובכל מאדכה] הדר פניהמה למען חייכה וארוך ימיכה' (חוכמת רז נהיה, פרק ב' (החיבורים העבריים ב', עמ' 156, ש' 66-70).

למעשה, המצוות המוסריות שבין אדם לחברו ראויות לשמירה ויישום בישראל ובעמי ניכר. המצב עד גילוי מגילות קומראן, שרוב ספרות זו נשמרה/התקדשה בנצרות, ראוי להשתנות בכך שעמ"י ידרוש ויחזיר לראש התורה את תחומי רוח אלו, שהם עקרונות הצדק ויראת ה': 'וּשְׁמֵרְתֶם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא חֻקְמֵתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים' (דברים ד' 6).

8.4. הפחתת המוסר מתירה התרחקות עד שנאה בין קבוצות בעם ישראל:

היות שביהדות הדבקות בבורא יתברך באה בד ובד עם הקפדה מדוקדקת על המצוות (או מובילה לכך), על אלו כידוע היו חילוקי דעות גדולים בבית שני, ואף היום בעניינים שונים (למרות שהיום רוב המחלוקות ההלכתיות של בית שני אינן רלוונטיות כיום, וגם הקבוצות שונות). כל זאת, כשהכל מסכימים שיש היררכיה של המצוות, כשבדרגה הראשונה נמצאים דרכי היושר והצדק, החסד, יראה אהבה ודבקות בקב"ה, אהבת הצדיקים והבריות, הארת השגחתו והנהגותיו בעולם, חיזוק הצניעות ותיקון מידות האדם. הדרגה הפחותה היא אופן שמירת המצוות, ובעיקר הפרשנות ודקדוקי ההלכות.

הפחתת לימוד ושימת המוסר, מתירה התרחקות עד שנאה בין קבוצות בעם ישראל.

הפרושים-הראשונים המוזכרים מתחילת התקופה החשמונאית, והיו יחידים או זוגות, לא העבירו מסורת מסודרת מקיפה ורחבה, אלא מעט דרשות מוסר, וגם אלו ברובן הועתקו מבן סירא.

למרות זאת, ולמרות שרוב התורה של חז"ל היא אוסף זיכרונות של מסורות עדת קומראן ומדרש יוצר משלים, דרשו שבגלל שנאת חנם חרב בית המקדש (יומא ט' II), אלא שבאותה נשימה הרבו שנאת חנם תהומית נגד הצדוקים. על כך ראו גם בפרק יחסה של עדת קומראן ליריבים.

הצד/חלק של התורה שהינו הברית בין הקב"ה לישראל, נבנה רק אם עם ישראל שומר על רמה מוסרית גבוהה (הצד/חלק המוסרי של התורה שרובו בין אדם לחברו). כך בנבואות הטפה רבות בני"ך, וכאן נעוץ הבדל היחס שלעדת קומראן וחז"ל ליריביהם:

- עדת קומראן שנאה וגינתה את אפרים-דורשי החלקות המתיוונים, כיוון שירדו לרמה מוסרית נמוכה ביותר, שכללה בחלקה הקלות במצוות בין אדם למקום, כגון: עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים¹²⁹ (אם כי לפי ספרי המקבים המתיוונים גם הפרו מצוות הברית בין הקב"ה לעמ"י);

¹²⁹ ראו למשל: ברית דמשק ד' 12 – ה' 14 ובפרט ה' 12: 'על חוקי ברית אל לאמר לא נכונו; ו' 11-14; פשר חבקוק ח' 13-8; ט' 4-6; יב' 7-10.

לעומתם :

- חז"ל שנאו וגינו את הצדוקים בגלל שרק לא שמרו על הלכות הברית כפי שהם פירשו : לרוב באופן אבסורדי בגלל שהקפידו באופן מחמיר יותר מהם, ולעיתים חריגות (ייתכן בגלל שיבושי נוסח) השוו אותם לכותים, אך מיוספוס והנצרות עולה שהצדוקים-המאוחרים היו מושחתים.

עם זאת, במגילות מורה הצדק (קבוצה 4) ישנם גם תיאורים יותר מורכבים, וכן קבוצות ביניים שמגונות על בגידה וכדומה (ראו בקבוצות בעניינים).

9. 3 דרגות היררכיה 'נדברת בם': מעשרת הדיברות למצוות התורה ולמהותה של התושב"ע
אפשר לחלק לשלוש את רמת המצוות בתורה :

- העקרונות הגדולים שלעיתים הם גם טעמים למצוות שונות, ורובם יוצאים מעשרת הדיברות וממצוות בני נוח (שלהן כמה מסורות ומניינים, אך העיקר זה ביובלים, ולצערנו מ'ספר מלי נח' שרד מעט)

- מצוות התורה

- פרשנות והשלמה לשניים האמורים מעלה שתוצרה הוא הלכות מפורטות. אלו מרובים במגילות הכיתתיות עובר למפעלם של חז"ל : 'תורה שבכתב – כללות, ותורה שבעל פה – פרטות' (תנחומא נח')

מהדוגמאות בפרק המוסר הקודם שמפרטות את ענייני המוסר ומידות הנפש (בעיקר בצוואות השבטים ובן סירא), נלמד עיקרון גדול, והוא שלעיתים שבתורה, שבה מאות מצוות שונות בתחומים שונים, ניתן להתרכז בסוגיות שונות, ובכך להמעיט עיסוק בענייני מוסר ומידות הנפש (בכללן יראת שמיים).

10. שיבוץ המצוות לפי סדר ומהלכי בניית האמונה למעשה הצדקה :

לכן יש לנסות לחבר את הלימוד של הפרטים עם העקרונות הגדולים, ובכלל זה לדעת מהם הסייגים לכללים. למשל :

- מהדיבר הראשון : 'אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַדִּים שָׂאִין לְהִתְעַסֵּק בְּתוֹרַת הַמְּלָאכִים (אנגלולוגיה), אך זו מורחבת במגילות הסוד (ובספרות הסוד שאחריה ; ראו פרק בעניין).

- איסור השקר : הדיבר התשיעי אוסר זאת במשפט, ויקרא כה' 14 אוסר זאת במסחר, תהילים קא' 7 מציין את המשמעות הרוחנית הקשה, ואילו צוואות השבטים מרחיבים על המשמעות : מדוע הבריות משקרים, דוגמאות של שקר לבן-חיובי כדי לא להכלים את הבריות על עוונותיהם, היזה השלכות יש לשקר.

- צוואת יהודה כ' 2: 'והרוח התיכונה היא רוח תבונת השכל אשר תט לכל אשר תחפץ', שבה הבחירה החופשית של האדם (מידת האמצע/שביל הזהב/ממוצעת היתה מוכרת בעולם העתיק (מהבודהה לאריסטו)¹³⁰ ובחז"ל¹³¹ (ובהמשך כידוע הרמב"ם אימץ אותה 10.1. תפילת 'שמע ישראל' מלמדת שיבוץ מצוות והלכות מעשרת הדיברות, ומהלכי בניית האמונה למעשה הצדקה:

קטע התורה הליטורי 'תפילת שמע ישראל, שבה פותחת המשנה בברכות, מציינת כמה פעמים הדגשת, דיבור, קשירה וכתובה של מצוות מסוימות אשר אינן מפורטות בקטע תורה (ו'היו הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה... וְדִבְרֵתָּ בָּם... וְקִשְׁרָתָם... וְכִתְבָתָּם... וְלִמְדָתָם אֶתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדָבָר בָּם'), והשאלה המתבקשת היא – לאיזה מצוות הכוונה? האם לכל מצוות התורה או חלקן, ואם לחלקן – לאיזה בדיוק?¹³²

היות וחז"ל טוענים ש-6 סדרי המשנה הם קובץ מתוך 700/600 משניות שאבדו (חגיגה יד'), עדיין תמוה מדוע אין משנה שמפרשת ועוסקת בעשרת המצוות. ייתכן והתשובה לכך היא שלא ניתן לסכם את הפירושים על עשרת הדיברות, מכיוון שכל התורה הינה שלוחות וענפים מהגזעים של עשרת הדיברות ומצוות בני נח, ויתרה מכך, מהותה של התשובה או ההלכות, הן לפרשן את עקרונות אלו, תוך שלעיתים חוזרים למהות ועשרת הדיברות.

ב-4 פרשיות התפילין והמזוזות יש את פרשת 'שמע ישראל', וחז"ל אומרים שהיו קוראים את עשרת הדיברות בבית המקדש לפני שמע ישראל.¹³³ והנה, בחלק מ-31 התפילין שנמצאו במגילות קומראן, יש בהם גם את עשרת הדיברות.¹³⁴ רוב הלכות התפילין והמזוזות של חז"ל תואמות לפרטי התפילין והמזוזות של עדת קומראן, ומן הסתם חז"ל קיבלו ושימרו את מסורת סופרים זו (ראו בפרק התפילה). אלא שאז נשאלת השאלה, הייתכן שבעניין כמות הפרשיות עדת קומראן הוסיפה? התשובה לכך כנראה היא שעשרת הדיברות הם חלק מפרשיית שמע ישראל, מה גם יש ביניהם רק רווח של רק פרק 1 (דברים ה' – ו'), והמשמעות הראשונה של מצוות הדיבור והשינון ב'שמע ישראל' היא תחילה לעשרת הדיברות, ובהרחבה היא המצוות בידיעת הקשרם לעקרונות אלו.

בפרק ח' של דברי גיד החוזה, המכונה גם צוואת דויד המלך, מובא תיאורים מופלאים של הקב"ה (חז"ל אסרו זאת, אך רובם אומצו בספרות הקבלה הרבנית): 'שמע ישראל אלהיכם ואלהי אחד יחיד ומיוחד ואין יחיד כיחודו נעלם מכל הוה הוה ויהיה הוא ממלא את מקומו ואין מקומו ממלא

¹³⁰ מְיָהִימָא פְּטִיפְדָא ו"הדרך כפולת שמונה"/"המתמנת הנאצלת". אריסטו, אתיקה מהדורת ניקומאכוס, תירגם מיוונית - י"ג ליבס, ירושלים תשל"ג, פרקים ד' ה' ה' ח'.

¹³¹ כנון: תוספתא חגיגה ב' ה': 'ועוד משלו משל למה הדבר דומה: לאסתרטא [רחוב] העוברת בין שני דרכים, אחד של אור [אש], ואחד של שלג. הטה לכן נכונה באור, הטה לכן נכונה בשלג. מה עליו על האדם? להלך באמצע, ובלבד שלא יהא נוטה לא לכן ולא לכן; ירושלמי חגיגה ב' א', ע"ז ע"א: 'התורה הזו דומה לשני שבילים, אחד של אור ואחד של שלג. היטה בזה מת באור, היטה בזה מת בשלג. מה יעשה? יהלך באמצע'.

¹³² שאלה דומה נשאלת גם לגבי דברים ל' 11: 'כִּי הַמְצֵא הַזֹּאת אֲשֶׁר אֶנְכִּי מְצַוֶּה הַיּוֹם לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּךָ וְלֹא רָחֵק הוּא, וְכֵן לֹא 19: וְיַעֲתָה כְּתָבו לְכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלִמְדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימָה בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל – וְזו לְפִי עֵדֶת קוֹמְרָאן מְכוּוֹנֶת רַק לְשִׁירַת מֹשֶׁה (פְּרִשְׁתַּת הַאֲזִינוּ), שְׁכֵן קִלְף לִיטוֹרְגִי זֶה נִמְצָא יַחַד עִם קִלְפֵי הַלִּיטוֹרְגִיָּה הָאֵלּוּ.

¹³³ 'אמר להם הממונה (לפני הקרבת קרבן התמיד של שחרית): ברכו ברכה אחת, והם ברכו. קראו עשרת הדברים וכו' (תמיד פ"ה ה"א); 'ומפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום... רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן (ירושלמי ברכות ט"ו). לאחר מכן ביטלו: 'אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלו מפני תרעומת המינים... רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא, אמר ליה רב חסדא: כבר בטלו מפני תרעומת המינים. אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא, אמר ליה רב אשי: כבר בטלו מפני תרעומת המינים (ברכות יב'); 'בדין הוה שיהו קוראים עשרת הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענת המינים, שלא יהו אומרים: אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני (ירושלמי ברכות א' ג' ג').

¹³⁴ 12 מבין 30 קלפי התפילין מקומראן (ואחד מימי בר כוכבא) אינם כוללים בוודאות את עשרת הדיברות (ועוד 8 בספק. 8 כן כוללים בודאות), דבר שמלמד על צמצום זה כבר בתוך עדת קומראן. ראו: נחמן, תוכן פרשיות התפילין מקומראן, עמ' 41-42.

אותו רואה ואינה נראה מגיד ויודע עתידות לא נמצא ראשיתו וסופו כי הוא אל בלי סוף ואין סוף לסופו כל יכול אל אמת מלא כול העולמות כבודו (פסוק קפב). השמיעה הזו מתחברת לדיבר הראשון: 'אֲנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ', שיש: 'דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעַבְדְּהוּ בְּלֵב שְׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפִצָּה'.

חוכמת שיבוץ המצוות וההלכות לתוך העקרונות, היא גם החטיבות הנושאות של המצוות במגילת המקדש, שלאחר מכן נמסרו בשלבים שונים וחולקו לחומש (בעיקר בין ספר שמות ודברים; ראו על כך בפרק מגילת המקדש), ובספרות החוכמה והמוסר – היתרון של בן סירא על ספר משלי, שקיבץ פסוקים בנקודות שונות ממשלי, וריכזם והשלימם לתמונה מלאה בחטיבות נושאות. ספרות החוכמה בקומראן היא מורכבת ומציגה חוכמה של גילוי סודות הנהגות העולם ('רז נהיה') והנפשות הפועלות, ואינה רק הפרטנות בדרגה הנמוכה של ההיררכיה, אלא היא מעין מימד נסתר נוסף לחוכמה האנושית, שהרי רב הנסתר על הגלוי בצידי השפעות השכר ועונש, ניסיונות, ויצרי האדם (שמורחבים בפרק המוסר הקודם).

המשך צוואת דויד [בדברי גד החוזה](#) ח' קפח' מקבילה זאת לתהליך הטבעי של חיי העץ: 'כי המעשה הוא שורש ושמיעה היא הזרע והעץ הוא אמונה והפרי הוא צדקה'.¹³⁵ כך נפש האדם בבנויה: תחילה 'נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע' (שמות כד' 7), אך העשייה הראשונית שהוכתבה נובעת מפקודה והרגל, וכדי להימנע מ: 'וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יְעֹזֵר כִּי נִגְשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִי וּבִשְׁפָתָיו כִּבְדוֹנִי וְלִבִּי רַחֵם מִמֶּנִּי, וְתִהְיֶה יְרֵאָתְךָ אֵתִי מִצִּוֹת אֲנָשִׁים מְלַמְּדָה' (ספר ישעיה כט' 13), יש ללמוד, שזה השמיעה, ופיתוחה מביא את תובנות האדם לאישיותו – היא האמונה בקומתו כעץ. אמנם יש יצר הרע שאומר למרוד וכך היינו רוב תקופת האמצע.

אך כאן התורה אינה נגמרת, שכן הדרישה הסופית היא כפסוקים מרכזיים אלו: 'הֲגִיד לְךָ אָדָם מֶה טוֹב וְמָה יי דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לִקְתָּ עִם אֱלֹהֶיךָ' (מיכה ו' 8); 'הַשְׁכֵּל וְיִדַע אוֹתִי כִּי אֲנִי יי עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאָרֶץ כִּי בְּאֵלֶּה חֲפִצְתִּי נֶאֱמַר ה'' (ירמיה ט' 23); 'אָבִיךָ הָלוֹא אָכַל וְשָׂתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה אֲזוּ טוֹב לוֹ' (כב' 15). לדיאבון, שיטות הלימוד בזרם החרדי לעיתים הקדישו את הלימוד על חשבון התוצר הסופי של עשיית צדקה וחסד.

10.2. המחשה של הבדל בין התורה הכיתתית של עדת קומראן לבין תורת החסד השיתופי שבעיקר בתורה, בצוואות השבטים ובן סירא:

צוואות השבטים ובן סירא לא מזכירים או מרמזים על הקפדה של טהרה מזון שהמפרידה בין קבוצות-כתות, כפי שזהו מאפיין מובהק של עדת קומראן (ובחז"ל: 'חברים'/'נאמנים'/'חכמים').¹³⁶ אך אם כדרך האמור בתחילת פרק זה, נשייך את הלכות אלו ל-10 הדיברות, כנראה העיקרון שממנו יוצא הלכות: 'לא תחמד/תתאנה', וכך יש התאמה מופלאה לדברי בן סירא על עדינות באכילה, לצד דברי חז"ל כל אכילת תלמידי חכמים (למשל: היתר השתתפות רק בסעודות מצווה) וחסידתו של פנחס בן יאיר ש'מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו' (חולין ז' III).

¹³⁵ כבר התורה מקבילה: 'כִּי הָאָדָם יַעַץ הַשֵּׁדָה' (דברים כ' 19), והקבלות רבות יש בעניין. דוגמה להבחנה בין שלבי הצמח: 'הַזֶּרְעִים יִדְמִיעָה בְּרִנָּה וְקִצְרוֹ' (תהילים ככו' 5). השוו גם לקונפוציוס: 'אני שומע - אני שוכח; אני רואה - אני זוכר; אני עושה - אני מבין'.
¹³⁶ ח' רבין, 'היחוד, החבורה והאיסיים', י' ליוור (עורך), עיונים במגילות מדבר יהודה: הרצאות ביום העיון השלישי (תשי"ז) לזכרו של א"ל סוקניק, ירושלים תשי"ז, עמ' 104-122, הקביל את הפרושים לעדת קומראן בהקפדה הדומה של 'חברים' הידועים מספרות חז"ל.

זהו למעשה נתינת 'טעם' (סיבה) למצווה.¹³⁷ עניין זה מעלה שאלה מתבקשת – האם כאשר יודעים טעם למצווה, האם יש לנסות לקיימה באופן דומה, כאשר אורחות החיים השתנו? בענייננו זה, טהרת המזון (כמו רוב דיני הטהרה) אינן נשמרות בימינו, ואז כמובן יש עדיין לשמור על הטעמים המוסריים של 'לא תִחַמְדוּ/תִתְאַוּהוּ' לאכילה בלתי עדינה ומכובדת ביחס לבריות. אלא שהשאלה מתייחסת לטהרת תרומה ומעשרות – האם יש לעשר מהכנסות כספיות בימינו, כאשר רובינו לא חקלאים בעלי תבואה חקלאית? לעדת קומראן יש דין של הפרשת כספים לחלשים בחברה (ברית דמשק יד' 12-17), ואפשר להשוות דין זה לביטוח לאומי המשולם בימינו למדינה – ואם כן, הרי שניתן להסתפק בכך במקום מעשר כספים!:

10.3. המוסר הינו מושג רחב שמהווה עיקר ב-3 הדרגות, ויש להבדילו מנימוסים:

כידוע, בחברה הנוצרית המערבית נהוגים נימוסי תרבות גבוהים, שעל רובם יש לברך ולהם מקורות תורניים/מהמגילות של ספרות המוסר. למרות שתורת המוסר ומידות הנפש ברובה נמצאת בצוואות השבטים ובן סירא – שהנוצרים הם ששמרו עליה, עדיין יש את ההירכיה כאמור, ובה מעל נימוסים כאלו, מעליהם יש את המצוות ועקרונות התורה. ייתכן שזהו פירוש הפשט/נסתר של משלי יד' 34: 'וְיִחַסְדוּ לְאֲמִים חֲסָאִת', ובהיסטוריה יש שלל דוגמאות של אנטישמיות שדוחקת את ההלכות הקטנות האלו.

11. התוצר פירוט ההלכות – קודיפיקציה; משמעותה, יתרונותיה וחסרונותיה

מסכת עֲדוּת היא החשובה ביותר להבין את ההתהוות ההלכה של חז"ל. תחילה טרם היו משניות נושאות, אלא היו דיונים ומחלוקות – ואלו נשמרו לפי סדר של שמות התנאים במסכת עדיות.

לאחר מכן ולצד המסורות ועתיקות (יחסית), עלה הפלפול והשכלולי ההלכה, והביאו את ספרות חז"ל להיות מאופיינת ברגישות גבוהה, כאשר בעדת קומראן מצאנו יחסית מעט בהיקף כזה.¹³⁸ כך חז"ל יצרו פירוט דקדוקי של ההלכה – הקודיפיקציה.

שכלול והפרטה של חז"ל מקשים עוד יותר, במיוחד לחילונים שכבד להם כל תוספת ומאין באה, אף שלרוב השכלול וההפרטה הם הלכות מסייגות של הקלה מהעיקרון החיוב ההלכתי.

לכאורה הדבר מצביע על פיתוח ויצירה רבה יותר בחז"ל (ואולי גם נוח מגמתם לעמוד על הקלות מהכללים הנוקשים בהלכה הקדומה), אך הסיבות העיקריות לכך הן טכניות: לא שרדו לידינו כל

¹³⁷ השוו לטעמים אלו שנעם ורד, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 34, אספה לעניין טומאה: חטא, אסתטיקה, פחד מן הדמוני, קדושת המקדש, הנבדלות של ישראל, בריאות, העצמה של המעמד הכהני. יש לציין שמגילת המקדש מח' 14 מציינת טעם למיקום בתי הקברות: 'בין ארבע ערים תתנו מקום לקבור בהמה', ואכן בעמי קדם היה פולחן למתים.

¹³⁸ להלן מסיכומה של נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 336: 'אמור מעתה, בעת חיבורה של מגילת המקדש, ולאחר מכן, בזמנם של בעל ברית דמשק ומחבר ממ"ת, לא הוכרו המדרשים כקטגוריה מובחנת, לא לבשו צורה ספרותית משלהם, לא מוינו לסוגים ולא נתעשרו במונחים מיוחדים. אבל אין ספר שמאתיים שנה ויותר לפני החורבן כבר נהג השימוש בפסוקים במגוון דרכים, שטרם נקראו בשם, לצורך יצירת הלכה חדשה ותמיכת הלכה קיימת. ועוד, בתקופה מוקדמת זו כבר אפשר להצביע על שני מקורות של נביעת ההלכה, שהמתח ביניהם יוסיף וילווה את כל היצירה הרבנית המאוחרת לדורותיה: מסורת עתיקה בצד פרשנות יוצרת, ובמינוח התנאי – הלכה ומדרש. עם זה, הרפלקסיה המוכרת לנו מעולמם של חכמים כלפי תופעה זו עדיין לא התקיימה בשלב ההוא. רוצה לומר, הספרות הקומראנית אינה מודה במישור הטרמינולוגי בשני מקורות הסמכות הללו ואינה מרצה להם סוגות ספרותיות נבדלות ומינוח מיוחד. ראו גם: הלברטל, תולדות ההלכה.

המגילות הגנוזות (ואף המגילות שבידינו לרוב קטועות מאוד), ורוב ספרות חז"ל הינה פלפולי דעות בניסיון להגיע להלכה הכי צודקת – דבר שיוצר פרטנות ועומק להבחנות. מאידך, בתחום ששרד היטב במגילות קומראן ואילו לחז"ל לא היה צורך/מימוש הלכתי בו, הוא הלכות המלחמה, ואכן בין מגילות קומראן (בעיקר מגילת המלחמה – בני האור נגד בני החושך), יש פירוט הלכתי רחב (קודיפיקציה) של שיטות וכלי המלחמה (מקצתם משווים לקרבות החשמונאים הראשונים בפרק [בעניין](#)). יש לציין שמגילה זו (מה"מ/או"ח) מאופיינת בדרישת פסוקים רבים מהחומש, ופרשנות פשט, וייתכן שהיא מהווה אבן דרך להמשך מדרשי ההלכה שבחז"ל.

יש לציין כי גם בתורה יש קודיפיקציה של פירוט הלכות קטנות, בעיקר בענייני קורבנות (ועדיין במגילות קומראן יש פירוטים נוספים; ולחז"ל יש אפילו משניות בעניין).

אך עדיין בתורה אפשר להבחין בהיררכיה של החוקים: החל מעשרת הדיברות, מצוות בני נוח, פסוקים רבים שמדגישים את הצדקה והחסד; עיקרי המצוות (דאורייתא בלשון חז"ל); תקנות חכמים (דרבנן בלשון חז"ל – יש כאלו בעדת קומראן); הנחיות מוסריות; נהלים; מנהגים וכדומה. היררכיה זו מלמדת שברמות הנמוכות של החוקים, שמירתם אינה חובה, או הפרתם אינה חמורה כמו המצוות/החוקים שמעליהם, וכן ככל שהם ברמה יותר נמוכה, כך גם הם יותר נתונים לשינויים לפי הזמן והמקום, בעוד חוקי התורה הם עקרונות הנצח שמהם יש לפסוק בהתאמה בכל דור ואופיו.

11.1. האם יש במגילות קומראן קודיפיקציה?:

האם יש במגילות קומראן קודיפיקציה? כן, אך זאת בעיקר בקבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק. חריג לכך הוא מגילת המקדש, שהינה קדומה וראשיתית, ויש בה מאות הלכות פרטניות וטעמים למצוות התורה, שכן היא הנוסח המלא והמורחב לפני חלוקת 3.5 ספרי החומש האחרונים (ממתן תורה במעמד הר סיני לדברים). עם זאת, גם עליה יש למשל עשרות מגילות טהרה פרטיות של הלכה למעשה בקבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק.

אמנם עדת קומראן ייסדה את ההלכה, אך זאת במספר מוגבל של הלכות לכל תחום ותחום. גם בשאר התחומים והמסורות, המגילות נוגעות במצוות באופנים שונים. אפשר לרכז אופנים כאלו לסדר אחד, כמו למשל לאסור את כל המצוות הנוגעות לשבת מהתורה ומהמגילות, ואלו מסתכמים לסך של כ-3 דפים של הלכות. אמנם עליהם צריך לעשות פירושים, מה גם התוואים השתנו.

כנראה החריג הגדול לכך הוא תחום החוכמה והמוסר. הרי כבר בתנ"ך 3 ספרים דנים ומרחיבים תחומים אלו, ובספרות החוכמה בקומראן (הכוללת את בן סירא), אלו זכו לאלפי הלכות (ראו בפרק [בעניין](#)). ניתן להכליל כאן הרבה מהאגדות של חז"ל שהמטרה היא מוסר ההשכל (ואילו הדיוק בפרטי הסיפור נתון בספק) - הגדרתי אלו בפרק האגדה כמדרשי מחשבה.¹³⁹

11.2. האם הקודיפיקציה טובה או גרועה לדת?

¹³⁹ ובדומה הגדיר הרמב"ם: 'אבל יש בו (במדרש) תכונה גדולה, מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. הדרשות ההן, כשיסתכלו בהן הסתכלות שכלית, יובן בהן מהטוב האמיתי מה שאין למעלה ממנו.'

לכאורה היא מרבה חוכמה ודקדוק של ירידה לפרטים קטנים, ומאידך היא מרחיקה רחוקים שבקושי מתחברים למצוות ולעקרונות הגדולות. האם יתר העיסוק בדקדוקי הלכות בא על חשבון עשייה וחסד? האם לכך התכוון משלי יט' 27 ('יחדל בְּנִי לְשֹׁמֵעַ מוֹסֵר לְשִׁגוֹת מְאֲמְרֵי דָעַת') וקוהלת יב' 12 ('וַיִּתֵּר מִהֶמָּה בְּנֵי הַזָּהָר עֲשׂוֹת סִפְרִים הַרְבֵּה אֵין קֶץ') באופן שסותר הרבה ממצוות הלימוד וההוראה בתורה? הרבה פעמים התוצאה היא שיהגדר יתר על העיקר (בראשית רבה יט' 3).

ואילו הבעיה הגדולה של הקודפיציה, גם אם היא נכונה (מה שלא חל בחלק מההלכה הרבנית נוכח שורשי הלכה שגויים מבתי שני), שהיא פחות מותאמת לשינויי הדורות, במיוחד לעומת עקרונות גדולים שניתן ליישם וממש אותם בתוואים המשתנים של המצאויות המתפתחות והמשתנות.

למעשה, הקודפיציה מאפיינת כעת רוב החיים המודרניים, החל ממערכות משפטי ובירוקרטיה, מיסוי, תתי-תחומים במחקר ואקדמיה, נהלים ומידע רב שחלקו מתגבש לנורמות וחלקו נתון לפרשנויות ויישום. יש להשוות את היתרונות והחסרונות האלו גם לדת, שעד כה הדת לא התייחסה אליהם בהשוואה לתאריך שהיא עצמה עברה.

יחסים אלו הביאו למצב הדת היום, שלמרות שיש ידע רב ודעות כתובות ונגישות על כל נושא ועניין, כולל ובפרט בספרי ודקדוקי הלכות על התורה, הגישה למקורות המקוריים של עדת קומראן עדיין נמוכה, וככל שחזרה זו תתחזק – כך יחלשו אלפי הלכות שונות שאינם יוצאים מהם ישירות, או שתרומתם הדקדוקית נמוכה מתועלתם.

כתוצאה מעליית בעלי הדעות על בעלי המסורות, לצד ריבוי המדרשים מכל הסוגים, פחת המשקל של התושב"ע ככלל, ושל יכולת האבחנה בין מהו הלכה למשה מסיני או התהוות והכרעה בין דעות ומחלוקות. לכך גם השפעה שלילית על מגילות קומראן הדתי, שבמקרה הטוב מעניקים להם עוד דעה מבין שלל הדעות בימי בית שני (ובמקרה הגרוע דיעה שלכתחילה פסולה כי אינה מבית מדרשם של חז"ל). ראו בהרחבה בחלק/שער על דתיים והלכה להיום.

הצדוקים קיבלוהו ללא ניסיון לחקתו – כיוון שלא היתה להם התגלות.

11.3. חסרונות הקודפיציה:

הוכחה (נוספת) לכך שהפיתוח והשכלול של חז"ל הינו יצירה שאינה מסורת קדומה, היא מהדיונים התיאורטיים שאינם מציאותיים שהתלמוד מוסיף, ומתרץ אותם שמטרתם לתת שכר לדורשיהם ולומדיהם. אלו מלמדים על חידושים מפותחים שחורגים מההלכה למעשה שמאפיינת את ראשוני חז"ל עד האמוראים.

ב. אופן שמירת התורה בבית ראשון ותחילת בית שני:

בחיבור הידוע בכינוי האפוקליפסה של השבועות, המשוקע בספר [תנ"ך](#) החבשי (צא' 11-17; צג' 10-1) מורכב הרצף ההיסטורי מעשרה פרקי זמן המכונים 'שבועות'. לכל 'שבוע' כזה יש תיחום כרונולוגי ברור ואופי מוגדר: השבוע הראשון מתחיל בבריאת העולם ומסתיים בעלייתו של [תנ"ך](#) לגן עדן. השבוע השני מאופיין בחטאי האנושות, במבול ובהצלת נח. בשבוע השלישי מופיע אברהם.

השבוע הרביעי מסתיים במשה ובמתן תורה. בשבוע החמישי חלה מלכות דוד ושלמה ובניין הבית הראשון. השבוע השישי עומד בסימן חטאי הגויים וישראל, חורבן הבית הראשון וגלות ישראל. בסוף השבוע השביעי מתגבשת עדת הצדיקים, הזוכה בחכמה עליונה ומבשרת את ראשית הגאולה. בשלושת השבועות האחרונים מתגלים והולכים תהליכי הגאולה ואחרית הימים. עונש לרשעים, שכר לצדיקים ויום הדין הגדול... אין הרצף ההיסטורי עשוי חוליות זהות החוזרות על עצמן, ואין החוליות מהוות העתק מדויק זו של זו. שהרי אילו היה כך היה הזמן נעשה מעגל, דוגמת זמן מחזוריות הטבע, והייתה ניטלת משמעותו של מהלך היסטורי לאמתו. לכן, בכל חוליית זמן יש תמיד יסוד שונה, המונע חזרה מושלמת על העבר, והשוני שביניהן נבנה עד היותו רצף התפתחות קווי בעל משמעות. כך למשל בחזונו של דניאל ב' מופיע רעיון התמעטות הדורות, והוא מצויר בחילופי חומרים מן היקר אל היקר פחות, מן הזהב אל החמר. באפוקליפסה של השבועות יש התגברות של החטא ושל הרשעה עד לשיא של קלקול וחומרה של עונש. ברצף ההיסטורי שלוש תקופות עיקריות: עידן בראשית, מבריא את אדם הראשון ועד המבול ונח; ההיסטוריה גופה, מימי נח ואברהם עד בוא הגאולה והמשיח (דימנט, [בחירה וחוקיות היסטורית בספרות האפוקליפטית](#), עמ' 257-259). בכרך 'חזון החיות' של ספר [חננו](#) א' / החבשי (פה-צ'), יש תיאורי ההיסטוריה של בית ראשון ושני – ואלו יובאו בהתאמה בפרקים הבאים:

12. שני הדורות של מדבר סיני והכניסה לארץ:

משה רבינו ידע התורה בשיא משמעותה והיחיד שראה את הקב"ה פנים אל פנים. אם כך לכאורה מתבקשת שאלה תורנית לא פשוטה – כיצד עדת קומראן וחז"ל תיקנו תקנות שלפי חומש התורה – משה רבינו כלל לא רמז עליהן?!

עם זאת, לא ברור איזה וכמה מצוות שמרו בני ישראל במדבר (מלבד מצוות התלויות בארץ שלא היו אפשריות). למשל, עדת קומראן ייסדה 2 תפילות קבע ציבוריות ביום (ראו [פרק בעניין](#)), אך אין בתורת משה רמז להוראה כזו. האם מדובר בחידוש נבואי של עדת קומראן, או הם פשוט מחזירים עטרה ליושנה, שבפיהם קרויה בברית דמשק כמה פעמים: 'ראשונים'¹⁴⁰

אין בידי לענות על דוגמה זו, אך כן על כמה דוגמאות אחרות שמפורטות בכמה פרקים בהמשך. עם זאת, בחזרה לעניינו, אין ספק למשל שמשה רבינו ידע את לוח השנה 364 יום על בוריו וסנכרוניו, נושא מורכב מאין כמוהו. עם זאת, דויד המלך שידע את רזי לוח השנה, הוסיף עליו נדבך של 4,050 מזמורי תהילים, לצד ההכנות לבית המקדש וסדרי הלוויים. בדומה, גד החוזה חידש את מסורת של ראש השנה ליום התרועה (פרק יד' [לדברי גד החוזה](#)).

13. תיאורי ההיסטוריה בבית ראשון: משכחת התורה בימי השופטים, ועד 'עמוד צדוק'

במגילת קומראן ברית דמשק יש טענה ביחס להבדל של קיום המצוות בין בית ראשון לשני:

¹⁴⁰ זכרו ברית ראשנים שאירית; 'ולסיע גבול אשר גבלו ראשנים בנחלתם'; 'באי הברית הראשנים ויסגרו'; 'לעשות כפרוש התורה אשר התוסרו בו הראשנים עד שלים <שלום>'; 'כברית אשר הקים אל לראשנים לכפרי'; 'אל ויזכר אל ברית ראשנים'; 'אהבת אל את הראשנים אשר היעירו אחריו'.

יועל הנשיא כתוב "לא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים" [דברים יז' 17] ודויד לא קרא בספר התורה החתום אשר היה בארון כי לא נפתח בישראל מיום מות אלעזר ויהושע¹⁴¹ (ויושוע) והזקנים¹⁴² אשר עבדו את העשתרת ויטמון נגלה עד עמוד¹⁴³ צדוק ויעלו מעשי דויד מלבד דם אוריה' (ברית דמשק ה' 2-5; קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 11).

קטע זה מסביר שמלפני בית ראשון לא שמרו על המצוות (בפרט על איסור פוליגמיה), אך זאת לא מכיוון שהם טרם נחקקו/הונהגו, או לא מכיוון שטרם קמה הגמוניה כזו או אחרת שתאכוף אותם, אלא מכיוון שתורה מסוימת ('ספר התורה החתום'), הוחבאה והוסתרה ע"י רשעים שהנהיגו את העם מתקופת השופטים (טענה דומה מצוינת בדברים לא' 29: 'כִּי יִדְעִיתִי אַחֲרַי מוֹתֵי כִּי הִשְׁחַת תִּשְׁחַתּוּן וְסִרְתָּם מִן הַדָּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם', [ויובלים](#) ו' 39, בה מלאך הפנים מספר למשה רבינו: 'כי אחרי מותך ישחיתו בניך את הדבר', אך שניהם אינם מפרטות מתי ואיך, ובמיוחד מתי בדיוק יחזר עמ"י לשמור על התורה והמצוות (ראו גם: 'שִׁפְחַ יי בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשִׁבְתָּ [איכה ב' 6], בן סירא מט' 5-6). מסורת שכחה זו הועברה גם לחז"ל (תמורה טז'; תוספות תענית ד' א'),¹⁴⁴ ובדומה דרשו על משה רבינו (תנחומא כ'; סנהדרין פב'; פסחים ס"ו II). רבנים שונים ניסו לתרץ זאת מסיבות שונות.¹⁴⁵ במילותיו של משה הר: 'בניגוד לחכמים היו אפוא אנשי הכת מנסחים תפיסתם כך: משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע (ואלעזר) ויהושע לזקנים ומכאן ואילך לא היתה תורה ידועה כלל, הואיל והיתה סגורה בארון, ואף משחזר הארון ונפתח, היתה לא-מובנת ותעו בה כל ישראל עד שעמד מורה הצדק, מייסד הכת'.¹⁴⁶

ואכן, גלוי וידוע שבבית ראשון רוב העם והמלכים לא שמרו על התורה והמצוות, ואזכורים כאלו יש מפורשים בני"ך.¹⁴⁷ חיסרון שמירת התורה עולה גם בפרט בעניינו של המונוגמיה מול הפוליגמיה בתקופות התנ"ך: משה רבינו כנראה פרש זמנית מאשתו (ראו בפרק על נזירות), ואשתו וילדיו של יהושע בן נון לא מוזכרים; העיוות התורני והמוסרי שבספר שופטים, ובפרט בעניין ריבוי נשים; דוד

¹⁴¹ לפי גרסה זו של עדת קומראן, התורה/מגילת המקדש נתנה ליהושע, כפי שטוענים חז"ל בפרקי אבות א': 'משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע' (וכך גם במדרשים על מגילת המקדש, ראו בהמשך), וזאת בניגוד מה לאמור בדברים לא' 9 שהתורה נתנה לכוהנים: 'ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אֶל הכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנְּשָׂאִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית יי וְאֶל כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, אך למעשה אין הכרח שתהיה סתירה ובחירה בין יהושע לכוהנים, כפי שכאן (ברית דמשק ה' 2-5) מביא שניהם יחדיו (וגם התלמוד על המקום דן בכך).

¹⁴² ששה אזכורים רלוונטיים של "זקני" יש בספר יהושע.

¹⁴³ הביטוי 'עד עמוד' מופיע שוב בב"ד יא' 22 – יב' 1: 'זוה סרך מושב הַמַּחְלָן[נ]ת הַמְתַּהלְלִים בְּאֵלֶּה בִּקְץ הַרְשָׁעָה עַד עַמּוּד מִשׁוּחַ <משיח> אהרן וישראל'.

¹⁴⁴ 'כך כתבת בי (שמות לג') ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל? מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו'.

¹⁴⁵ למשל: הרב צבי יהודה קוק, למהלך האידיאות בישראל, פרק ה', טען שההבדל בין בית ראשון לשני הוא שבראשון היתה לאומיות ובשני דתיות פרטית; הרמב"ן ציין זאת בפירושו על במדבר טו' 22: 'וכבר אירע לנו כן בעונותינו בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם, ששכחו רוב העם התורה והמצוות לגמרי, וכאשר בא בספר עזרא באנשי בית שני; הרד"ק בפירושו למלכים ב' כח': 'מנשה מלך זמן רב... והוא השכיח התורה מישראל ואין פונה אליה, כי כולם היו פונים אל אלוהים אחרים ואל חוקות הגויים ובחמישים וחמשה שנים נשתכחה התורה'.

¹⁴⁶ הר, משה, הרצף שבשלש מסירת התורה, ציון, מ"ד (תשל"ט), עמ' 13.

¹⁴⁷ כגון:

- נחמיה יג' מציין שגם שבת לא שמרו אבותינו – כנראה בבית ראשון (על כך הטיפו גם ירמיה יז' 21-27 ועמוס ח' 4-8).
- איכה ב' 6: 'שִׁפְחַ יי בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשִׁבְתָּ'.
- דברי הימים ב' טו' 3: 'וַיִּגְמִיּוּ רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לֹא אֶלֶּהִי אֶמֶת וְלֹא פֶהוּ מוֹרֶה וְלֹא תוֹרֶה'.
- נחמיה ח' 17: 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמַי יְשׁוּעָה בֶן נוֹן כִּן [חג סוכות] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'.
- עמוס ב' 4: 'כֹּה אָמַר יי עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יְהוּדָה וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ: עַל מְאָסָם אֶת תּוֹרַת יי וְחָסְרוּ לֹא שְׁמָרוּ וַיִּתְּעוּם כְּזָבִיחַם אֲשֶׁר הִקְלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם'.

ושלמה כאמור הרבו לעצמם נשים; אליהו הנביא נדד ללא אשה, ומימי חזקיהו ועד החשמונאים – חזרו למונוגמיה (ואחריהם אפרים והפרושים שוב חזרו לפולוגמיה, ונגדם פולמוס זה בב"ד). גם אזכורי תורת משה מעטים לאורך תקופת השופטים, אזכורים ספורים יש בתקופת שמואל דוד ושלמה, וכמה פעמים נוספות למלכים אחריהם. יתרה מזו, רוב השופטים נסקרים על מהות טיבם ועמידה על קנקנם – לפי אם עשו הטוב או הרע בעיניי שופט כל הארץ, ואין טענות נגדם שעברו על מצוות כלשהן מתורת משה. לפיכך, אפשר להניח שהתורה בכללותה בבית ראשון לא היתה נגישה ונשמרת, מה גם טענה זו מצוינת מפורשות לפחות פעמיים בתנ"ך: 'וַיָּמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לֹא אֱלֹהֵי אֲמֶת וְלֹא כֹהֵן מוֹרֶה וְלֹא תוֹרֶה' (דברי הימים ב' טו' 3); 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמֵי יִשׁוּעַ בֶּן נוּן כֵּן [חג סוכות] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (נחמיה ח' 17); יש לציין שאפילו בחניכת בית המקדש הראשון בחודש השביעי [מל"א ח'], לא רמוזה שום הלכה לגבי סוכה או ארבעת המינים). על אמירה שנייה זו מנחמיה לגבי סוכות נדון בפרק השכחה הראשונה.

נחזור לשתי ביטויים חשובים מב"ד ה' 2-5 שמצריכים ביאור, כדי לזהות מהו 'ספר התורה החתום' ומתי הוא נמצא (מתי קם 'עמוד צדוק' שמצא את הספר)?

היות וגם מגילת המקדש נז' 19-15 מפרטת את מצוות המלך (מכונה: "תורת המלך"), הן בהרחבה על מונוגמיה, היא המועמדת הטבעית להתאים ל'ספר התורה החתום'. עם זאת, מגילת המקדש מתאימה להיות הוראות הבנייה של המקדש הראשון לפי מל"א ו-ז', ואפשר שמגילת המקדש היתה מחולקת להוראות בניית המקדש (כמסורת חז"ל – ראו בפרק על מ' המקדש), ובנפרד המצוות ההרמוניסטיות שכוללות את תורת המלך. מגילת המקדש אף מפרטת את מועדי הלוח השבתי-שמשי, והשאלה אם קוימו בימי בית ראשון, ראו בפרק לוח השנה.

ומיהו 'עמוד צדוק'? האפשרות ה-1 היא שמדובר על צדוק בן אחיטוב הכוהן ששמר אמונים לדוד המלך וחנוך את בית המקדש עם שלמה, כיוון שדוד חיבר בנבואה מאות מגילות תפילה שונות, ולפי מזמור (11QP_s-a) [11Q5](#) כז' 10 ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 355), ספר תהילים (המקורי שברובו אבד) כולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה, דהיינו, דויד שלט היטב ברזי לוח השנה בן 364 וסנכרוניו עם השמש הירח והכוכבים. מאידך, חטאו דוד שלמה רחבעם ואביה בריבוי הנשים – כך שלא סביר ש'עמוד צדוק' חל בימיהם - והם התעלמו ממנו (במיוחד שהיו מלכים צדיקים רוב ימיהם). זאת במיוחד כאשר חטא שלמה מובא רק לעניין נשיאת נשים נכריות - ולא נשים רבות (מלכים א' יא' 2; ¹⁴⁸ נחמיה יג' 26), עניין שמצוין מפורשות למלך רק מגילת המקדש נז' 19-15.¹⁴⁹ גם מלשון הקטע נראה שהכוונה שהספר נותר חתום בימיהם ונמצא מאוחר יותר.

כאן יוער כי העובדה שחז"ל לא הטיפו נגד כמות הנשים שנשא דויד יכולה להיות בגלל פרשנותם הזוהר (דויד המלך וחז"ל) לגבי כמות היתר הנשים בדברים יז' 17¹⁵⁰ - היתר עד 18 נשים (סנהדרין

¹⁴⁸ 'מן הגוים אשר אמר יי אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בהם, אכן יטו את לבבכם, אחרי אלהיהם - בהם דבק שלמה לאהבה'.

¹⁴⁹ 'ואשה לוא ישא מכול בנות הגוים כי אם מבית אביהו יקח לו אשה ממשפחת אביהו ולוא יקח עליה אשה אחרת כי היא לבדה תהיה עמו כול ימי חייה ואם מתה ונשא לו אחרת מבית אביהו ממשפחתו'. אך מלשון הפסוק כנראה מתייחס למצווה בדברים ז' 3: 'ולא תתחתן בהם', נוכח ההוראה לכל בני ישראל.

¹⁵⁰ 'ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו; ונקסף וזהב לא ירבה לו מאד'.

ב' 5, 151 ולא (רק) בגלל אימוצם את הלכת הפולגמיה מדורשי החלקות. פירוש הפשט, שהיה היחיד בבית ראשון, מלמד שריבוי (בכלל, כולל נשים) מתייחס אפילו ל-2, וכך גם פירשו עדת קומראן בהמשך ברית דמשק ד' 20-ה' 10.¹⁵²

האפשרות ה-2 היא שחלקיהו הכוהן (נכדו של צדוק בן אחיטוב)¹⁵³ שמצא את ספר תורה ומסרו לשפן הסופר שקראו יאשיהו (מלכים ב' כב' 8): 'וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית יי וְכָל אִישׁ יְהוּדָה וְכָל יִשְׂרָאֵל וְרוּשְׁלָם אֹתוֹ, וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים, וְכָל הָעָם, לְמִקְטָן וְעַד גְּדוֹל; וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵיהֶם אֶת כָּל דְּבָרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בְּבֵית יי... כִּי לֹא נִעְשָׂה כְּפִסַּח הַזֶּה מִיָּמֵי הַשְּׁפָטִים' (מלכים ב' כג' 2-22 ומקבילה בדבה"י ב' לד').¹⁵⁴ גם כאן, רק מגילת המקדש מרכזת את המונחים ברית ופסח יחדיו, ואילו בדברים ובשמות מונחים אלו מובאים בנפרד. אותם כנראה יחזקאל מד' 15 מברך: 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּגִי צְדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשֵׁי בְּתֻעוֹת בְּגִי יִשְׂרָאֵל מֵעַלֵּי הַמָּה וַיִּקְרְבוּ אֵלַי לְשָׂרְתַנִּי'.

האפשרות ה-3 היא שהוא עזרא הסופר, אך זמנו לאחר ברכת יחזקאל מד' 15. אמנם הוא כבר מודע ומטיף נגד חיתון עם נשים נכריות (ט' 1-2), ואף הביטוי 'כְּפָתוּב בְּתוֹרָה' שבנחמיה י' 155³⁵ מתאים בעיקר למגילת המקדש מג' מאשר לחומש, כיוון שהיא מציינת במפורש את חג העצים ש'מִזְמָנִים' (כנראה במועד מסוים),¹⁵⁶ למרות שאינו שלא מבוהר בחומש.¹⁵⁷ גם חידוש חג הסוכות בנחמיה ח' 17 ('כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נוּן כֹּן בְּגִי יִשְׂרָאֵל') מתאים למגילת המקדש מב' 10-17,¹⁵⁸ בכך שמציין את [הסוכות](#) בחצרות בית המקדש. גם ספרי יוחסין¹⁵⁹ שהיו ביד נחמיה מעידים שהגיעו אליו ספרי קודש. מכאן שמגילת המקדש היתה כבר בידיו של עזרא, וזאת כבר הציע הרטמות שטגמן שכינה את המגילה: 'הספר השישי של התורה'.¹⁶⁰

אם נכונים זיהויים אלו, הרי שיש לתארך את מועד מציאת 'ספר התורה החתום' לתחילת בית שני, ולייחס את 'עמוד צדוק' לסבו של חלקיהו הכוהן, הוא צדוק הראשון, בן אחיטוב. האפשרויות המאוחרות לכך הם שמעון הצדיק (הראשון או השני) או מורה הצדק עצמו, אם כי לא סביר שהוא יכתוב על עצמו 'עד עמוד צדוק'.

¹⁵¹ "לא ירבה לו נשים", אלא שמונה עשרה; רבי יהודה אומר, מרבה הוא לו, ובלבד שלא יהו מסירות את ליבו. רבי שמעון אומר, אפילו אחת מסירה את ליבו, הרי זה לא יישאנה; אם כן למה נאמר "לא ירבה לו נשים", אפילו כאביגיל.

¹⁵² 'הם ניתפשים בשתיים בזנות לקחת שתי נשים בחייהם ויסוד הבריהא זכר ונקבה ברא אותם ובאי התבה שנים שנים באו אל התבה, ועל הנשיא כתוב "לא ירבה לו נשים" [דברים יז' 17] ודויד לא קרא בספר התורה החתום' (על זיהוי ספר התורה החתום ותקופתו ראו ניתוח בנפרד).

¹⁵³ כך גם סוברים רבין וגינצבורג 1970, עמ' 20.

¹⁵⁴ בדברי הימים ב' לה' 18 מצוין כי פסח הקודם נעשה בימי שמואל!.

¹⁵⁵ 'וְהַגּוֹרְלוֹת הַפְּלְגוּ עַל קָרְבָּן הָעֲצִים, הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהָעָם - לְהִבְיֵא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית אֲבֹתֵינוּ לְעֵתִים מְזֻמָּנִים, שָׁנָה בְּשָׁנָה: לְבַעַר, עַל מִזְבֵּחַ יי אֱלֹהֵינוּ כְּפָתוּב בְּתוֹרָה'. יודגש כי 'מִזְמָנִים' מתייחס כנראה למועד מסוים, שגם הוא מצוין רק במגילת המקדש נג'.

¹⁵⁶ בסוף החודש השישי (אלול הירחי), לאחר 3 חגי 50 יום (שבועות הלחם, היין והיצהר). החג מוזכר גם במגילה 4Q409 (קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 158).

¹⁵⁷ בכלל זה לא בויקרא כג' המפרט את החגים וקורבנותיהם, אלא רק 'עצים' מצוינים בויקרא ו' 5-6 כמקור לאש המזבח.

¹⁵⁸ יועל גג השלישית תעשה עמודים ומקורים בקורות מעמוד אל עמוד, מקום לסוכות, גבהים שמונה אמות. והיו הסוכות נעשות עליהמה בכול שנה ושנה בחג הסוכות לזקני העדה לנשיאים לראשי בתי האבות לבני ישראל ולשרי האלפים ולשרי המאיות אשר יהיו עולים ויושבים שמה עד העלות את עולת המועד אשר לחג הסוכות שנה בשנה.

¹⁵⁹ נחמיה ז' 5: 'וְאֶמְצָא סֵפֶר הַיְחֻשׁ הָעוֹלָם בְּרִאשׁוֹנָה'. בבית המקדש היה ארכיון מיוחד למגילות יחס אלו (מדות פ"ה מ"ד; יוסיפוס, נגד אפיון א' ו' ז', בראשית ספרו חיי יוסף). בסוף מלחמות היהודים מתואר כיצד שרף טיטוס את הארכיון עם חרבן הבית השני.

¹⁶⁰ H. Stegemann, 'The Institutions of Israel in the Temple Scroll', in *The Dead Sea Scrolls: Forty Years of Research* (ed. D. Dimant and U. Rappaport STDJ 10. Leiden, Brill, 1992).

14. גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים

תחילת ימי בית שני ושיבת ציון, דומה ומקבילה בהיבטים רבים לתקופת הציונות ערב ותחילת הקמת מדינת ישראל בימינו: הצהרת כורש – בלפור; כמות העולים; גיור; פער בין שכבות האוכלוסייה; חיסרון המלכות. עם זאת, עם התעצמות כוחה של מדינת ישראל וההתעוררות הדתית בה בשנים האחרונות, מלמדות על התקרבות לעליית בית חשמונאי, ששיאם הוא המלכות – כפי שיפורט בפרקים הבאים.

חז"ל ספרו את התקופה הפרסית כ-34/52 שנה בלבד (למרות שבתקופה זו כיהנו 6 כוהנים גדולים לפי עזרא ונחמיה),¹⁶¹ בעיקר כיוון שאיחדו בין שלושת מלכי פרס שכינו ארתחשטא: 'תנא: הוא כורש, הוא דריוש, הוא ארתחשטא' (סדר עולם רבה ל'; ראש השנה ג' ב'),¹⁶² וכן מנו את כל ימי הבית השני במניין 420 שנה (עבודה זרה ח' II ועוד), כנראה מחיסור 70 שנות גלות מ-490 של דניאל ט' 24, אם כי לפי מקור זה אמורה להגיע בסוף התקופה גאולה.¹⁶³ לעומתם, הסופרים היוונים כתבו בצמוד ובסמוך לתקופה הפרסית, ספרו את התקופה הפרסית כ-200 שנה. עם גילויין של תעודות פרסיות,¹⁶⁴ תעודות יב ממצרים¹⁶⁵ ומגילות קומראן,¹⁶⁶ הוכרע כי התקופה הפרסית היתה לאורך של כ-200 שנה (אם כי דוגלי אמונת חז"ל עדיין סוברים שחז"ל לא טעו).¹⁶⁷ טעות זו של חז"ל דומה אמנם לטעויות מדעיות אמפיריות וברפואה שסברו בתקופתם, אך משמעותה כאן יתרה שכן היא קוטעת את רצף טענת המסורות שהגיעו אליהם כתושבי"ע, היא מקור סמכותם ליתורה למשה מסיני'.

מגילת קומראן 4Q390 'עתידות ה**יובלים**' (החיבורים העבריים ב', 248-249), טוענת ממש הפוך – שהיו שני דרדורים תורניים במחצית הראשונה של ימי הבית השני (ראו להלן). אין לנו כמעט שום ידע היסטורפי משתי תקופות אלו,¹⁶⁸ אלא רק מעת החזרה לתורניות וחידוש ההלכה נוסדה

¹⁶¹ ספרי עזרא ונחמיה יב' 10-11 שמציין שבתקופה הפרסית כיהנו לפחות 6 דורות של כהנים גדולים, מישוע בן יוצדק עד ידוע: 'יגשוע הוליד את יונקיס ויונקיס הוליד את אלקשיב ואלקשיב את יונדע: ויונדע הוליד את יונתן ויונתן הוליד את ידוע'. ידוע הנזכר כיהן בימי דריוש. לא סביר ש-6 דורות של כהנים, בן אחר בן, כיהנו בתקופה כה קצרה של 52 שנה. יש לציין בהקשר זה שחז"ל מציינים שיהודר קבלוה בימי אחשורוש'.

¹⁶² מאידך, מגילת תפילת נבונאי מכנה את נבוכנאצר שבדניאל ד' 30-34 בשמו הפרטי – נבונאי. ייתכן והמקרא קרא להם בשמות תואר כלליים כמו פרעה, כדי להקל על רוב העם שאינו מצוי בשמות המנהיגים הנכריים.
¹⁶³ ולכן הנצרות שייכה את ספירה זו לישו.

¹⁶⁴ מכתובת אחשורוש רואים שאחשורוש בא אחר דריוש ולא לפניו: 'אני אחשורוש, מלך כל הארצות, בן דריוש המלך לבית אחמנשי'. סדר מלכי ראשית התקופה הפרסית הוא: כורש, כנבוזי, דריוש, אחשורוש. בארכיון של אשה בשם מבטחיה נמצאו תעודות של אביה משנת 15 לאחשורוש ומשנת 1 לארתחשטא שהיא השנה ה-21 למלך שקדם לו. היא עצמה נישאה בשנת 30 לארתחשטא ואת ירושתה חילקו בשנת 13 לדריוש. רואים מכך שאחשורוש מלך 20 שנה, לאחריו ארתחשטא שמלך לפחות 30 שנה, ולאחריו דריוש. בארכיון אחר מוצאים שאדם בשם ענניה נשא שפחה לאשה בשנת 16 לרתחשטא, שחררה עם בתה בשנת 38, העניק לבתו מתנה בשנת 1 לדריוש, ונכס נוסף בשנת 3 לארתחשטא. הרי לנו שאחר אחשורוש באים ארתחשטא א', דריוש ב', וארתחשטא ב' ע"כ.

¹⁶⁵ באחד ממכתבי יב נזכר יוחנן כה"ג (הוא יוחנן הנזכר בנחמיה יב' 22) במפורש כמי שמכהן בשנת 14 לדריוש, אך ע"פ חז"ל זה בלתי אפשרי שיוחנן כיהן בשנה זו.

¹⁶⁶ זולת המגילות שיפורטו להלן, מגילת נבונאי למשל מוכיחה כי שמות המנהיגים הנזכרים הם כינויים חוזרים, ואילו לכל אחד יש שם פרטי (שכנראה נוסח המסורה העדיף להציג לעם כינויים הידועים, כמו פרעה בבראשית ושמות).

¹⁶⁷ אתר הידברות עדיין מנסה להסביר קושי זה, וראו גם באתר אוצר התורה, מיהו ארתחשטא.

¹⁶⁸ יפים לעניין הם דבריו של קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ח"ח 485: 'התקופה שבין עזרא ובין שמעון הצדיק נשרה מן המסורת שלנו ונעלמה לגמרי מן העין עד שלא נשתמרה עליה שום עדות ישירה... לא נמסר לנו עליה כלום... ואין ספק שזו תופעה מופלאה ביותר שלא נשתמר אף שם אחד משמות חכמי התקופה הזאת, את השתכחות שמות חכמי הדורות ההם נסו להסביר מתוך ענותנות החכמים ההם, וגם שמחוני במבואו (מסדה 1975): 'אמנם בין נחמיה ובין אנטיוכוס אפיפנס חוצץ ריוח היסטורי של מאתיים וחמשים שנה בערך. אך הנה הריוח הזה לא היה אלא חלל היסטורי ריק, כמעט ישימוני'. התיוונות חריפה זו גברה על רישומי הכהנים כפי שחידשו עדת קומראן (וכן ראה: יוספוס, נגד איפיון).

מההתגלות למורה הצדק וחברי העדה, זולת מגילות קדמוניות ומסיני שכנראה נשמרו בכתב (ראו לעיל [חלוקת המגילות לקבוצות וסוגיה](#)).

14.1. להלן סדר מועדים ואירועים של 490 השנה מאז חורבן בית ראשון (586 לפה"ס) לפי מגילות קומראן:

- 343 שנה מחורבן בית הראשון: בין 173-243 לפה"ס: 'ומתום הדור ההוא **ביובל השביעי** חרבן הארץ ישכחו חוק ומועד ושבת וברית ויפרו הכול ויעשו בעיניי (4Q390, קטע 1, שורות 7-9) [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), 'עתידות היובלים' (248)].¹⁶⁹ לפי קטע זה, במשך תקופה ארוכה של 343 שנה עמ"י שמר על המצוות, ואכן הדברים ניכרים מספרי עזרא ונחמיה (כמו כריתת האמנה הברית לשמירת המצוות ותקנות חדשות, ובפרט חידוש חג סוכות: 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמַי יְשׁוּעַ בֶּן נֻן כִּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' [נחמיה ח' 17], ספרי יוחסין¹⁷⁰ וכנראה גם מגילת המקדש). לאחר מכן חלה התדרדרות תורנית בעמ"י במשך 70 שנה אלו (שבין 173-243 לפה"ס).
- בין שנת 243 ועד 173 לפה"ס:¹⁷¹ [אפוקריפון ירמיהו](#) מתאר את שבעים השנים¹⁷² האלו כשיא ההתייוונות, שבה קבוצת 'אפרים'-דורשי החלוקת הם המתיוונים ו'מרשיעי הברית'.¹⁷³
- 390 שנה לאחר חורבן בית ראשון: 196 לפה"ס: 'ובקץ חרון שנים **שלוש מאות ותשעים** לתיתו אותם ביד נבוכדנאצר מלך בבל פקדם ויצמח מישראל ומאהרן שורש מטעת לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו ויבינו בעונם וידעו כי אנשים אשימים הם' (ברית דמשק א' 5-9; קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 6, שורות 10-14). זוהי היווסדות עדת קומראן, אך ייתכן שאף כמה שנים קודם: 'לתיתו אותם ביד'.¹⁷⁴ ראו על כך בפרק היווסדות עדת קומראן.
- 410 שנה לאחר חורבן בית ראשון: 176 לפה"ס: 'ויצמח מישראל ומאהרן שורש מטעת לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו ויבינו בעונם וידעו כי אנשים אשימים הם ויהיו כעורים וכימגששים **דרך שנים עשרים**' (ברית דמשק א' 10-7 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 6]). אלו 20 שנה נוספות עד שעדת קומראן מינתה עליה את מורה הצדק עליהם. מורה הצדק נאבק ומטיף נגד קבוצות

¹⁶⁹ יובל שביעי הינו $7 * 49 = 343$. בן סירא אינו מתאר התבוללות זו, וייתכן שההתייוונות הפוליטית החזקה קרתה לאחר מותו, ושיבמיו היתה כהונת בית צדוק ראויה, התואמת לתיאור יוספוס על כך שאנטיוכוס השלישי הורה בתחילת המאה השנייה בקירוב על הלכות טהרה הקרובות להלכת מגילת המקדש (תעודת כתב זכויות, יוספוס, קדמוניות היהודים יב' 145 – 146). מגילה זו מתארת תקופות דומות לפני כן, אך לא אגע במאמר כאן.

¹⁷⁰ נחמיה ז' 5: 'וְאֶמְצָא סֵפֶר הַיְחֻשׁ הָעוֹלָיִם בְּרִאשׁוֹנָה'. בבית המקדש היה ארכיון מיוחד למגילות יחס אלו (מדות פ"ה מ"ד; יוספוס, נגד אפיון א' ו' ז', בראשית ספרו חיי יוסף. בסוף מלחמות היהודים מתואר כיצד שרף טיטוס את הארכיון עם חרבן הבית השני.

¹⁷¹ 4Q390: 'ומתום הדור ההוא ביובל השביעי חרבן הארץ ישכחו חוק ומועד ושבת וברית ויפרו הכול ויעשו בעיניי' (שורות 7-9, קימרון מנחהו 'עתידות היובלים', [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 248).

יובל שביעי הסתיים 434 שנה לאחר חורבן בית ראשון – מתחיל משנת 243 ועד 173 לפה"ס. קטע דומה שמהווה כנראה את טור ב' (שורות 9-11): 'את מקדשי יטמאו [את שבתותי יחללו] [את] מו[עדי] לְשִׁכַחְתָּ וּבבנין נכר [יִחַלְלֻנוּ] אֶת זר[ע]ם כוהניהם יחמסו'. זנות דומה מתוארת בממ"ת (טור ד' 11-4), בצוואת לוי יד' 5, ובמק"ב ו' 4.

¹⁷² השו': 'וארא עד אשר עשרים ושלשה היו רועים וישלימו בעתותיהם שמונה וחמישים זמנים' ([תנוד א'](#) החבשי, כרך החלומות, פט' צ' 5).

¹⁷³ דניאל יא' 32; ב"ד כ' 26; מה"מ א' 2.

¹⁷⁴ כיוון שהבבלים כבשו את ירושלים כ-13 שנה לפני החורבן, קרי בכ-610 לפה"ס. מאידך, אמיל פואדך, Le grand prêtre — Simon (III), ציין גם שני תאריכים מאוחרים שבהם אוכלוסיית ירושלים הוגלתה פעמיים על ידי הבבלים, פעם אחת בשנת 572 לפסה"נ ופעם בשנת 562 לפסה"נ. אם ניקח את התאריכים האלה כנקודות מוצא לחישוב חדש של הוספת 410, נגיע שנים 162 ו-152 לפסה"נ. חלק מהחוקרים סבורים שהמספר אינו מדויק, כיוון שעדת קומראן לא ידעה מתי בדיוק היה חורבן בבל או ספירת שנים עקבית ומדויקת.

יריבות עיקריות: אפרים ומנשה, שפיתו את רוב העם אליהם, וכאלו שהתפצלו מהם: בית אבשלום ופלג. תהליך ההתפקחות מהעיוורון מוזכר בעוד 2 מגילות המתייחסות לתקופה זו.¹⁷⁵

- בין 165-172 לפה"ס: יו[נת]הי ממשלת בליעל בהם להסגירם לחרב שבוע שנים' (עתידות היובלים', קטע 2א', שורות 3-4 [שם, עמ' 249]). הפסוקים הקודמים לפסוק זה מקוטעים, ההנחה שמדובר ב-7 שנות החורבן שמתוארות גם בדניאל ט' 25: 'וְהָעִיר וְהַקִּדְשׁ יִשְׁחִית עִם נְגִיד הַבָּא, וְקִצּוֹ בְשִׁטְף', וזאת לאחר 70 השנים לעיל מקטע 1 שורות 7-9 המבואות במגילת 'עתידות היובלים' לעיל.

- בין 164-167 לפה"ס: הניצחונות הראשונים של מתתיהו ויהודה המקבי. אין מגילה שמציינת תאריך לניצחונות אלו. מקובל לשייך לניצחונות אלו את נבואות **חנני** צ' 9-16¹⁷⁶ ודניאל יא' 34.¹⁷⁷ חלק משיטות מלחמות החשמונאים קרובות לתיאורי מגילת המלחמה (ראו **פרק בעניין** לעיל). לדעתי פשר ישעיהו א' (4Q161), **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 263-264) שמתאר את מפלת הכיתאיים המכוונת לניצחונות אלו, אך חוקרים סבורים שמתארת את מפלתו של תלמי לטירוס מפני אלכסנדר ינאי ו**קלאופטרה השלישית**.¹⁷⁸

- בין 164-94 לפה"ס: 'וביובל ההוא'¹⁷⁹ יהיו מפרים את כול חקותי ואת כל מצותי אשר אצוה אש[ן] בל[ד] עבדי הנביאים וי[ח]ל[ו] להריב אלה באלה שנים שבעים מיום¹⁸⁰ הפר [ה]אלה וה[ב]רית' (קטע 2א', שורות 4-6, **שם**, עמ' 249). 70 שנה נוספות אלו מאופיינות במריבות פנימיות בתוך העם, תיאור שמתאים עם שפיכות הדמים הפנימים בתוך עמ"י בהנהגת החשמונאים.

- 586 לפה"ס: משנת 152 לפה"ס: 'ושבעים ששים ושישים'¹⁸¹ תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ, וקצוץ הקעתיים', כי לפני כן היה חורבן הארץ: 'ועד קץ מלחמה, נחרצת שממות' (דניאל ט' 25-26). לאחר הניצחונות הראשונים של החשמונאים, הם בנו חזרה את היישוב היהודי עד להקמת מדינה יהודית עצמאית ב-140 לפה"ס (מק"א יד' 44).

- בין השנים 151-136 לפה"ס: 'ואתרי השבעים ששים ושישים, יקרת משים ואין לוי' (דניאל ט' 25). זהו כנראה תיאור של פטירת מורה הצדק (יש הסוברים כי זהו רצח חוניו השלישי או מותו של יהודה המקבי).

¹⁷⁵ השו: וי[ח]בקשו את התורה וא[נת] המ[צוה] בכול לבבם] ובכל נפשם ה[י]ו כמגששים ד[ר]ך עינים התורה הולכת ומרב[ה] אור ועיניהם כעיני עור עד אשר יפקחו וראו [כי אשמים הם' (4Q306, קטע 2, קימרון, **החיבורים העבריים ג'**, עמ' 67); 'וארא עד אשר צמחו קרנים לטלאים והעורבים גדעו את קרניהם וארא עד אשר צמחה קרן גדולה לאחד מן הצאן ועיניהם נפקחו וויבט אליהם ועיניהם נפקחו ויקרא אל הצאן והאילים ראוהו וכולם רצו אליו (חנני צ' 9-10).

¹⁷⁶ 'וארא עד אשר צמחו קרנים לטלאים והעורבים גדעו את קרניהם וארא עד אשר צמחה קרן גדולה לאחד מן הצאן ועיניהם נפקחו; וויבט אליהם ועיניהם נפקחו ויקרא אל הצאן והאילים ראוהו וכולם רצו אליו; ועם כל אלה [ראית] עד אשר הנשרים והדיות והעוריות והאיות היו טורפים את הצאן ויעטו אליהם ויבעלו עד אשר נדמו הצאן אך האילים הם בכו ויצעקו; והעורבים נלחמו ויריבו אתו ויבקשו להוריד את קרנו ולא יכלו לו; וארא עד אשר באו הרועים והנשרים והדיות והאיות ויקראו אל העורבים כי ישברו את קרן האיל ההוא וילחמו ויריבו אתו והוא רב אתם ויקרא לעזרו כי יבוא; וארא עד אשר בא האיש אשר כתב את שמות הרועים ויביאם לפני אדני הצאן בא ויזרעהו ויושיעהו ויראו הכל הוא ירד לעזרת האיל' (תרגום **כהנא, הספרים החיצוניים**).

¹⁷⁷ 'ויבקהשלים יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בפללקקות'. זהו האזכור היחיד בדניאל לנצחון החשמונאים, וגם הוא נתון לפרשנויות שונות. עם זאת, יש לציין כי דורשי החלקות ממשיכים לציידם, כפי שמצוין בברית דמשק כ' 13-15 (קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 20): 'ומיום האסף יורה היחיד >היחיד< עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים', ופשר תהילים ב' 9-5: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע'.

¹⁷⁸ ראו: אשל, מדינת החשמונאים, עמ' 87-91.

¹⁷⁹ לדעתי מכוון לאותו יובל השביעי - מ-343 שנה לחורבן בית הראשון. ורמן, אחרית הימים בהגות קומראן, עמ' 547-548; קץ וקיצים בספרות בית שני, סבורה ששבעים שנה אלו הן נוספות ומאוחרות לאחר 7 שנות העונש ע"י אנטיוכוס הרביעי האמורות בשורות

¹⁸⁰ גם מילת הזמן הזו: 'מיום' תואמת לשיוך לאותו יובל שביעי.

¹⁸¹ 62 שבועות (שמיטות של שבע שנים) הם 434 שנה לאחר חורבן בית ראשון.

- בין 96-111 לפה"ס : 40 השנה למותו של מורה הצדק (שמת כאמור בין 151-136 לפה"ס) : 'ומיום האסף יורה היחיד <היחד> עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו¹⁸² עם איש הכזב כשנים ארבעים' (ברית דמשק א' 35-36 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 20]); 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע' (פשר תהילים ב' 5-9 [[החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 301]). דורשי החלקות נשמדים¹⁸³ בין ימי הנהגתו של יוחנן הורקנוס¹⁸⁴ עד תחילת ימי מלכותו של יונתן אלכסנדר ינאי, והנחתי שאלו ימיו של הורקנוס, כיוון ש : הרס את מקדש השומרונים (קדמה"י יג' 275-281, 256); גייר את האדומים (שם, 257-258);?; התקין שתי תקנות ממגילת המקדש : 'חבר היהודים-מועצת המלך וטבעות לשחיטה המקדש (ראו בפרק בעניינו).

14.2. מועד הגאולה של 490 השנה :

דניאל ט' 24 מפרש את 70 שנות הגלות של ירמיהו כט' 10¹⁸⁵ כפול 7, קרי - 490 שנה : 'שְׁבַעִים שְׁבַעִים נְחַתְּדָּעַל עַמְּךָ וְעַל עִיר קְדְשְׁךָ לְכָל־אֵל הַפֶּשַׁע וְלַחַתָּם (וְלִהְתָּם) חַטָּאוֹת (חַטָּאוֹת) וְלִכְפָּר עָוֹן וְלִהְבִּיא צְדָקָה עֲלֵמִים ; וְלַחַתָּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשָׁח קֹדֶשׁ קְדָשִׁים'. מועד גאולה זה יוצא תחילת המאה הראשונה לפה"ס בקירוב, וכאמור בו כבר תמה המלחמה ואבדו הרשעים. מועד 490 השנה מופיע גם בשתי מגילות בהכפלת תקופה טיפולוגית אחרת - של יובל : 49 שנה כפול 10 :

- הראשונה היא מגילת פשר מעשי מלכיצדק : 'בְּשָׁבוֹעַ הַיּוֹבֵל הָרְאִישׁוֹן אַחֲרֵ תְשָׁנָה הַיּוֹבֵלִים. וְיָוִם הַכַּפְּרִים הַיּוֹאֵה [סָוֶן] הַיּוֹאֵה [בַּלְעִיזָר] הַעֲשִׂירִי לַכַּפָּר בּוֹ עַל כּוֹל בְּנֵי [אָוֶר] וְאַנְשֵׁי [גֹוֶרל מַלְכִי צְדָקָה] (11Q13) [[החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 279] ש' 7-8).¹⁸⁶ יום כיפורים זה מביא את הצדק לבני האור ומשפט העונש לבני הבליעיל.

לצפייה בתמונה של מלכיצדק B-483340 :

https://drive.google.com/open?id=1Y0lpqhx6cOlkPOhBA4PgomvhezHTAV_L

¹⁸² השווה : 'תי"ל "אד"', הא אינו מכפר אילא על השבים' (ספרא אמור יא' ב' 'קא' ע"ד-קב' ע"א).

¹⁸³ אובדנם של הרשעים מובא בעוד אזכורים של מורה הצדק, כגון : 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פְּשָׁרָן] [דְּוֹרְשֵׁי הַחֲלֻקוֹת אֲשֶׁר תּוֹבֵד עֲצַתְם וּנְפַרְדָּה כְּנַסְתֶּם וְלֹא יוֹסִיפוּ עוֹד לַתְּעוֹת [] קְהֵל וּפְתָאִים] לא יחזקו עוד את עצתם' (פשר נחום ג' 3-8); 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב' (ברית דמשק ז' 12-13 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 14]).

¹⁸⁴ הנחתי שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו : Eshel, 'The Meaning and Significance of CD 20: 13-15', in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330.

¹⁸⁵ 'כי כה אמר יי פי לפי מלאת לבבך שבעים שנה אפקד אתכם ונקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה'. דניאל ט' 2 מציון את התקופה לפני פירושו זה : 'בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בספרים מספר השנים אשר הזה דבר יי אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה'.

¹⁸⁶ לניתוח מהותו של יום כיפורים זה, ראה : [קנדי-הראל, יום הכיפורים במגילות](#), עמ' 380-388. בעמ' 381 הביאה הצעות לתיארוך רק לאחר 120 לפה"ס.

השנייה היא מגילת [אפוקריפון ירמיהו](#) ב' 2-4: 'יובק[שן] לְנִי בְצַר לָהֶם וְלֹא אֲדַרְשׁ לָהֶם בַּעֲבוּר מַעֲלָם [אֶשׁוּ מַעֲלָנוּ] בְּנִי עַד שְׁלֵמוֹת עֶשְׂרֵה יְבֵלֵי שָׁנִים וְהִתְהַלְּלָתְכֶם בְּשִׁנְיָתְכֶם וּבַעֲוֹנוֹי (הַחִיבוּרִים [העבריים ב'](#), עמ' 97). כלומר ממועד זה, האל יחזור ויברך את עמ'י.¹⁸⁷

למגילות אלו מצטרף התיארוך שמציין יוספוס: 480 שנה מחורבן הבית הראשון למלכותו של יהודה אריסטובולוס בשנת 104 לפה"ס (מלחמה"י א' 70; קדמה"י יג' 301),¹⁸⁸ אחיו של יונתן אלכסנדר ינאי.¹⁸⁹

במועד גאולה זה מנצחת מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך' שהיללה את אלכסנדר ינאי (בשמו העברי). ראו בפרק בעניינו. עוד 9 דמויות היסטוריות מתקופת החשמונאים והרומאים מצוינות במגילות נוספות, אך הן מקוטעות מדי כדי להבין הקשרם (ראו בהמשך: 'כרוניקה חשמונאית'), אם כי מעצם ציון שמם אפשר להסיק שאין זו תקופה שבה עדת קומראן כותבת חיבורים בכינויי סתר כמו קבוצת המגילות ה-4 של מורה הצדק, ואינם חוששים עוד מההנהגה - החשמונאית. בתחילת חלק-שער החשמונאים, אפרט על היחס החיובי בין החשמונאים לעדת קומראן, בניגוד לתזה במחקר.

15. מי היתה ההגמוניה ומה היתה ההלכה במחצית הראשונה של בית שני?

כידוע, אין לחז"ל מסורות הלכתיות לפני שמאי והלל, זולת כמה מסורות מוסריות כמפורט בתחילת פרקי אבות. אך בואו נלך יותר אחורה: מי היו החכמים הפרושים בתקופה הטרומ חשמונאית? האם במאה ה-3 לפנה"ס היתה כנסת גדולה או סנהדרין? מה היתה זהותה הפוליטית/דתית? מה היו הלכותיה?

בידי עדת קומראן ספרית-מגילות רבים שמשוכים לתקופות שקדמו לה (ראו בפרק על סוגי המגילות), אך חזרתה בתשובה של עדת קומראן ומינוי מורה הצדק עליה, הוא שהביא אותה לתחילת שמירת ההלכה המפורטת שחידשה, עד שבשלבם ובחלקים נפוצו לזרמים ודתות נוספים. בעיקר נוכח ציטוטים של ספרים-מגילות בספרים-מגילות מאוחרות לה, מסכימים במחקר שהספרים-מגילות המצוטטים הם קדומים יותר, ואף קדומים לעדת קומראן. כאן עולה השאלה החשובה – מי לדעת המחקר חיבר ספרים/מגילות קדומים אלו?

היו המחקר שהעזו לענות על כך והציעו קבוצות אלו: חסידים, לווים, כוהנים.¹⁹⁰ אלא שלכל ההצעות יש חיסרון אחד – אין להן שום אסתמכתא ועל מה להישען. יוצא איפא, שבעוד המחקר

¹⁸⁷ קשה לפרש אם לאחר 490 תבוא רעה על הארץ, או עשרת היובלים מתייחסים רק לתקופה הקשה עד מלוא 490 שנה. ¹⁸⁸ כמלך ראשון (לפי סטרבון, או לפי יוספוס - השני, כאשר הראשון היה מוצלח פחות) בבית שני, הוא מקביל לגדולתו של דוד המלך (אחרי שאול). אומנם לפי סטרבון (גיאוגרפיה טז' ב' מ = שטרן (M. Stern, Greek and Latin Authors on Jews and) (Judaism, I Jerusalem 1974, pp. 26-35) אלכסנדר ינאי הוא שהיה המלך החשמונאי הראשון, אך יש להניח שהוא לא שמע על כך שיהודה אריסטובולוס - שמלך שנה אחת בלבד - קדמו בכך. ראו: שטרן, **שם**, עמ' 307. השוו: 'יְהִי בְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשָׁנָה הַרְבִּיעִית בְּחֹדֶשׁ זֶה הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְמִלְכָּה שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה (מלכים א' ו' 1).

¹⁸⁹ יוספוס לא מנה במפורש את תקופות ומועדים בימי בית שני, אלא רק את סנבלט (מנה שתי תקופות עד ימי הגלות של בית ראשון: 140 שנה מנבואת ישעיהו, 210 שנה מנבואת ישעיהו עד הצהרת כורש. מעניין ששניהם מתחלקים בשבע). להרחבה ראו: [שוורץ, מקורותיו של יוספוס לתקופה הפרסית](#).
¹⁹⁰ למשל:

- שיפמן סבור שמגילת המקדש חוברה ע"י על פי מקורות טרום-כיתתיים, בחלקם מקורות צדוקים. רוב המחקר סבור שמגילת המקדש קדומה לברית דמשק – שזו מתוארת לכ-170 לפנה"ס.

- אחת ממגילות תפילות המאורות, 4Q504, מתוארכת ל-150 לפנה"ס, והיות שהמחקר סבור שעדת קומראן נוסדה אחריו (מה שגוי) והיות ואין במגילה זו תכנים ומונחים כיתתיים, באייה הציע שחוברה על ידי לויים (אלא שלא הכירו קבוצת חסידים

מזלזל במחברים האמיתיים של המגילות-הספרים הקדומים, שמסורותיהם נפוצו כבר מתקופותיהם לחלק מעמי קדם, אין לא שום הצעה, או הצעה שיש בה דבר מה להתבסס עליו.

15.1. **המעבר בין הכוונה הגדול שמעון הצדיק לאנטיגונוס איש סוכו במאה ה-3 לפנה"ס היא נקודת**

השבר, היא המעבר בין הכוונה לחכם שלא ברור מדוע שמו כמתיוון.

16. **האם עדת קומראן החזירה מסורות 'גבול ראשונים' שנחלשו או שחידשה יש מאין?**

התשובה בקצרה: כן, לפי העולה מכתבי עדת קומראן, היו מסורות שניתנו בעיקר למשה רבינו, למשל מגילת המקדש המפורטת בהלכותיה, אלא שהלכות אלו נעלמו ואבדו לאחר מכן וכנראה ברוב ימי בית המקדש הראשון, ובזכות עדת קומראן, ההלכות הקדמוניות האלו/גבול ראשון, חזרו להיות בראש בראש החשיבות והשמירה של עמ"י.

להלן כמה פסוקים מחיבורי מורה הצדק (קבוצה 4): 'בעמוד איש הלצון אשר הטיף לישראל מימי כזב ויתעם בתוהו לא דרך להשח גבהות עולם ולסור מנתיבות צדק ולהסיע **גבול אשר גבלו ראשנים בנחלתם**' (ברית דמשק א' 14-16) 'מנתיבות צדק ולסיע גבול אשר **גבלו ראשנים בנחלתם**'; 'ובקץ חרבן הארץ עמדו **מסיגי הגבול** ויתעו את ישראל' (ה' 20); 'כאשר דבר היו שרי יהודה כמשיגי גבול עליהם אשפך כמים עברה' (כא' 15-16); 'בהושע ישראל את הראשונה ובקץ חרבן הארץ] עמדו מסיגי הגבול ו]יתעו את ישראל' (15Q6, 3-2); '[וה]א בעל ריב **לכול מסיגי גבול**' (4Q424).

יש לציין כי זהו שכתוב/פרפרזה מהמצווה בדברים יט' 14¹⁹¹ המתייחסת לגבול פיזי אל גבול חוקי-מוסרי כללי, גבול אשר נקבע ע"י הראשונים, והשאלה המתבקשת – מי הם בדיוק (ומדוע לא לציין את משה רבינו אם עיקר הכוונה אליו)? יש לציין גם חז"ל הזכירו הלכות קדומות ל'ראשונים' (ראו בפרק: זיהוי עדת קומראן עם סופרים ראשונים).

אותם רשעים, מסיגי הגבול בראשות איש הלצון, אחראים לסטיית העם מדרך הישר, בכל ששינו מהתקנות שנקבעו על ידי הדורות הקודמים. המקור בברית דמשק ג' 13-15 אינו מציין רשעים מסוימים, אלא: 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר **תעו בם כל ישראל** שבתות קדשו ומועדי כבודו'. אפשר ליישב זאת בהטעיית הרבים של דורשי החלקות (פשר נחום ב' 8-10, ג' 7-8).¹⁹²

כאן עולות 2 שאלות:

- האם לפני אותו רשע שמרו על כל ההלכה של הראשונים? התשובה: בעיקרון כן (ראו את בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים')

(בתקופה זו), ומאייר הציע שחוברו על ידי לויים (וגם קבוצת לויים לא הכרנו בתקופה זו). עם זאת, בתקופה זו אכן היו כבר קבוצות שומרות תורה, אלא שאלו בעקבות עדת קומראן
¹⁹¹ 'לא תסיג גבול רעד אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ', וגם: 'ארור משגה עור בדרך ואמר קל העם אמן' (דברים כז' 18). לניחוח מוסרי ראו **במאמרי**: הרחבת פשט לדרש בני"ך ובמגילות קומראן – 'לפני עור לא תתן מקשלי'.
¹⁹² 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ופשת מרמה יתעו רבים מלכים ושרים כוהנים ועם עם גר נלוה. ערים ומשפחות יובדו בעצתם, נכבדים ומושלים יפולו מזעם לשונם'... 'דורשי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [] קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם' (**החיבורים העבריים ב**, עמ' 284-285). ראו גם: הודיות י' 15-19, יב' 5-17 (מובאים בפרקון עברית שפת הקודש).

- מהן אותם תקנות קדומות ('גבול הראשונים')? על כך נענה להלן:
- רוב התקנות הקדומות ('גבול הראשונים') מפורטות בשני ספרים:
- ספר היובלים: מיוחס לשר הפנים שנתן למשה רבינו בהר סיני. היות שספר זה אמור להיות ידוע ונגיש לכל העם, הרי שהעם אמור לשמור על הלכות אלו. בכל אופן, ברית דמשק חוזרת ומפרטת על הלכות היובלים, ובכך ניתן לראות יישום ומימוש האמור לעיל.
- מגילת המקדש: ניתנה למשה רבינו ישירות מהקב"ה (ראו פרק בעניינה). זוהי מגילה כנראה סודית מפאת קדושתה. הלכות מ' המקדש חוזרות ומפורטות במגילות הכיתתיות של מורה הצדק (קבוצה 4), ובכך ניתן לראות יישום ומימוש האמור לעיל.
- לעדת קומראן יש עשרות ספרים/מגילות שמיוחסים לקדמונים, מתן תורה ועד חורבן בית ראשון – ובשמות אלו חילקתי [המגילות ל-3 הקבוצות הראשונות](#) (ראו [פרק בעניין](#)).
- דיון מורחב על זיהוי ספרים אלו בהקשר שכנוע הלכתי, ראו בפרק: 'אפרים-דורשי החלקות דחו את 'ספר התורה שנית' (4Q177 י' 13-14) והצעות לזיהוי.
- למעשה, התקנות קדומות ('גבול הראשונים') ידועים לנו בשמות יותר מוכרים: 'מסורת אבות' ותושב"ע – עליהם נפרט בפרק הבא:

השאלה שבכותרת היא המפתח להבנת ההבדל או הדימיון בין עדת קומראן לחז"ל.

האם עדת קומראן פירשו וחקקו תקנותיהם רק בזכות התגלות של נבואה, או חלק מאלו גם רק מיכולת אנושית שכלית גבוהה – חוכמתם?¹⁹³

אם אכן איגרת מקצת מעשה התורה חוברה מאוחר ע"י עדת קומראן, בתקופה שכבר פסקה ממנה ההתגלות, וסוגה ואופיה בלשון רבים מבטא זאת (שכבר אין בידם פסיקת נבואה כמו מגילות מורה הצדק - קבוצת מגילות 4), הרי שמגילה זו מהווה תשובה חותכת לכך. אך מכיוון שמגילה זו הינה איגרת שמיועדת לגורמי חוץ, ורוב ספרות עדת קומראן היא סודית שבה מצוינים עקרונות ההתגלות, מגילה זו הינה חריגה שאינה מלמדת על הכלל, לפחות במישור זה.

אך גם אם אין בידינו להכריע קושיה זו, עדיין השאלה רלוונטית לגבי המחנות שהמשיכו את עדת קומראן אחריה ([כתראפויטים](#), איסיים ועוד כתות) – כיצד אלו פסקו הלכות חדשות שמתבקשות בענייני החיים ובספקות שלא הגיעה/היתה בידם מסורת מלאה?

והשאלה אפילו רלוונטית גם מחוץ לעדת קומראן והמחנות שאחריה, שהרי ההלכה והמסורות של עדת קומראן נפוצו בזרמים כתות וקבוצות רבות ושונות – וכיצד אלו אמורים לפסוק את הלכותיהם כאשר יש בידם חלקים וזיכרונות שונים מעדת קומראן?

¹⁹³ ליפשיץ, על דעת המקום או על דעת הקהל, עמ' 102-113 מביא סקירת דעות חוקרים בעניין.

התשובות הסבירות לכך הן למעשה חלק מעקרונות הפסיקה של חז"ל, ובראשן: 'לא בשמיים היא... אחרי רבים להטות' (בבא מציעא נט' II), 'מיום שחרב בית המקדש שרו חכימיא למהוי כספריא [החלו החכמים להיות כמו הסופרים] וספריא כחזניא, וחזניא כעמא וארעא' (סוטה מט' III), 'עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים' (סדר עולם רבה פ"ו [מהד' רטנר, עמ' 140]); 'מִשְׁמַת יוֹסִי בֶן יוֹעָזָר אִישׁ צָרְדָּה וְיוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בְּטָלוּ הָאֲשָׁפוּלוֹת' (סוטה ט' ט', ובהרחבה בתמורה טו' II; תוספתא בבא קמא ח' 13), ועוד.

מסוף התקופה החשמונאית עדת קומראן עוברת בסגנון כתיבה בלשון רבים, דהיינו מורה הצדק כבר אינו המחבר (שכאמור נפטר טרם/בתחילת בית חשמונאי), וכבר אין פרשנות נבואית. בימים אלו עדת קומראן כותבת 6 'מגילות תיעודיות' (הקבוצה החמישית והאחרונה של המגילות), ובהן, לראשונה, בניגוד לכינויים הנסתרים של מורה הצדק, הם מציינים שמות דמויות פוליטיות.¹⁹⁴ שמות גלויים אלו מעידים על ידיעותיהם ואף מעורבותם של עדת קומראן בפוליטיקה הלאומית, אך לדיאבון אין בשרידי קטעים אלו מידע מספק כדי להסיק בוודאות אם עמדתם חיובית כמו במגילתם: 'ברכה לשלום יונתן המלך'.

עם זאת (וכפי שינוחה בהמשך), חז"ל הגזימו עם המדרשים בניסיונות להצדקת סמכותם ויצירתם ההלכתית, עד שגם בעקרונות זכות הפסיקה ישנן סתירות.

ג. זיהוי ושיוך מחברי מגילות ים המלח; אורחות חיהם; עדותם כבעלי המסורה

17. עדת קומראן הם מייסדי קבוצת החכמים, שחז"ל ניסו להמשיכם

עדת קומראן היא הקבוצה הראשונה שהגדירה את עצמה: 'ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים' (ברית דמשק ו' 2-3).¹⁹⁵ כינוי חשוב זה הוא למעשה הכינוי החשוב וביותר שגם חז"ל ניסו לייחס לעצמם, וזאת במיוחד שחז"ל היו חסרים את שאר המוטיבים (לא היו בעלי רוח הקודש, לא היו כוהני בית צדוק, לא היו הגמונית הכנסת הגדולה וכמפורט בפרקונים אלו).

הוראות הלימוד של עדת קומראן כללו הקדשת לומד אחד מתוך עשרה במהלך היום (סרך היחד ו' 7-6),¹⁹⁶ כאשר כולם לומדים שליש מהלילות.¹⁹⁷

¹⁹⁴ 'ברכה לשלום יונתן המלך'; שלומציון (4Q331, קטע 1 ב', 7); הורקנוס (4Q332, קטע 2, 6), אמליוס (4Q333, קטע 1, 4 ו-8 מזוהה כאיש הצבא הרומי M. Aemilius Sacurus שפומפיוס מינה כנציב סוריה מיד לאחר כיבוש ארץ-ישראל בשנת 63 לפה"ס), פוטיליאס, '{ יוסף בן קומן}דיוס' (מגילה 4Q348, תעודה כלכלית). במגילת 'רשימת מוכחים', 4Q477 (החיבורים העבריים ג', עמ' 219-220) יש רשימת מוכחים לפי עונשי העדה.

¹⁹⁵ קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 12. ייתכן ומרומז כאן יכולתם הנבואית, או לפחות לכתובתם את ה"פשרים", כיוסף הצדיק: 'ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וְחָכָם כְּמוֹד'; דברים א' 13: 'הבו לְכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנְבִנִים'; נחמיה ח' 7: 'וְהָלֹאִים מְבִינִים אֶת הָעָם לְתוֹרָה'.

¹⁹⁶ 'ואל ימש במקום אשר יהיו שם העשרה איש דורש בתורה יומם ולילה תמיד עליפות <חליפות> איש לרעהו והרבים ישקודו ביחד את שלישית כול לילות השנה לקרוא בספר ולדרוש משפט' (סרך היחד ו' 8-6 [החיבורים העבריים א', עמ' 220]). עליפות הן חליפות גם בתוספתא תענית). יש לציין שיוספוס ציין שהם עבדו רק 5 שעות (מלחמות ב' ח' ה') כהמלצת שלמה לא לרדוף להעשיר (משלי כג' 4, כח' 20). חובת 'איש דורש בתורה יומם ולילה' כנראה מיהושע א' 8: 'לא ימוש סֶפֶר התוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה'. בחז"ל ישנם מסורות דומות: 'עשרה בטלנים בעיר' (מגילה א' ג'); הסכם יששכר וזבולון (בראשית רבה פרשה צט' ד"ה ט').¹⁹⁷ כך גם דרש שמעון חסידא (ברכות ג' II).

בן סירא הדגיש את מעלת הלמידה תוך גיחוף במקצועות כפיים,¹⁹⁸ וציין שברכת החוכמה ניתנת מה' על מי שהקדיש את עצמו ללימוד. המעבר מחוכמה לנבואה הוא מאפיין עיקרי של עדת קומראן, כפי שלמשל עזרא היה סופר מהיר בתורת ה' (?), וכמורחב בהמשך שער/חלק זה.

כהגמוניה הבאה, העצימו את ההגמוניה הזו (היות והיו חסרי נבואה וכהונה גדולה; מענין שתואר ה"חכמים" ניתן להגמוניה בעדת קומראן שאינה כוהנית – אלו ה"נבונים"). במגילות קומראן ישנה ספרות חכמה שאינה מובאת מסמכות אלוהית כמו כמצוות התורה וההתגלויות של החברים הבכירים של עדת קומראן, אלא מציגה חוכמת ניסיון חיים, ערכי מוסר והשקפות עולם, בדומה לבן סירא (ניגע בה בפרק המוסר).

עיקרון חוכמת הסופרים מאפיין ביותר את עדת קומראן (לצד שמירת ההלכה כחסידיים וכוהנים), שכן בעוד בזרמים ובקבוצות רבות בכל העולם, הסופרים והחכמים היו מעטים יחסית בקבוצה (ובפרט למשל בהשוואה ליהדות מקדש יב שלא היו למדנים), ואילו כאן, בעדת קומראן,

17.1. כמות הספרות והממצאים מצביעים על שקדני הלמדנים:

- כמות ספרים עצומה, במגוון שפות ונוסחים (ראו למשל בפרק על נוסחי המקרא)
- כלי לימוד שנמצאו באתר קומראן: שולחנות בחדר הכתיבה/ספרייה, מדפים ו-3 כסתות דיו,¹⁹⁹ בטהרה: כ-11 מקוואות (מהסוג הקדום שנמצא רק בירושלים).
- לצד הלכות הוראה לילדים (כבית-ספר);²⁰⁰ החיוב ללימוד הוא לכל אדם: 'אביון אתה, אל תאמר רש אני ול[וא] אדרוש דעת' (חוכמת רז נהיה, פרק ב' [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 156, ש' 63-64)). לאחר מכן ובהתאם לכך, חז"ל דרשו שמהם ייסדו את בתי הספר, מדרשי אגדה כמו חלוקת העבודה ולימוד בין זבולון ליששכר, והעצמת חשיבות הלימוד והחוכמה בכלל (אלא שחלקם הגזימו למגלומניה – ראו בפרק על חיקוי דורש התורה).
- כללים מקפידים על הרמה, כמו: 'יכול אשר איננו ממהר להבין וכול אשר נקל בלשון או איש טרוד דבר לבלתי פצל דברו להשמיע...' [לוא יקרא בספר התורה' (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 26)]. כנראה מדובר על קריאה ללא ניקוד, באותה מסורת שקיבלו חז"ל (ואז השאלה איך נוסדה והתפתח הניקוד?). הלכות דומות יש במגילת ברית דמשק, הלכה נוספת: 'אל ימש איש כהן מבונן בספר ההג' על פיהו ישקו כולם ואם אין הוא בחון בכל אלה ואיש מהלויים בחון באלה ויצא הגורל לצאת ולבוא על פיהו כל באי המחנה' (שם, עמ' 48).²⁰¹ בעניין ידיעת הספר הוא מרתקת נוספת שנלקחה לחז"ל ואף סברו שהיא בכלל הבודל מהותי ועקרוני בין הכהונה לחכמי הספר.

- במק"א ז' 12-13 מתוארים 'קהל סופרים'. זוהי תקופת פריחתם של עדת קומראן, הרואים את עצמם הממשיכים של הסופר הראשון – חננד: (ראו בפרק בעניינו). יוספוס מציין את תום תקופת הסופרים בפתיחתו ל'מלחמת היהודים': 'הרבו כבר יהודים לפני לכתוב את דברי ימי אבותינו באר'

¹⁹⁸ לעומת זאת ציין את עבודת האדמה כעבודת קודש (?).

¹⁹⁹ הארוך בין השולחנות מגיע ל-5 מטר. השולחנות הקטנים נאים כשולחנות כתיבה. 3 כסתות דיו (שתיים מחרש ואחת ממתכת), ואילו בירושלים נמצא כסתת דיו אחת.

²⁰⁰ 'ומן נעוריו] [יל]מדהו בספר ההגי וכפי יומיו ישכילוהו בחוקי הברית ול[פי שכלו לי]סרו במשפטיהמה. עשר שנים [י]בוא בטפ וב[נ] עשרים שנה יעבר על] הפקודים לבוא בגורל בתוך משפ[ח]תו ליחד בעד[ת] קודשי (סרד העדה א' 9-6 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), פרק ד', עמ' 235]); 'והוא ייס[ר] את בניהם [ובנותיהם] וטפם [ברו]ח ענוה ובאהבת חסד ואל יטור להם [בקנאה ו]באף ועבר על פשיעהם' (ברית דמשק, יג' 17-18 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), פרק ד', עמ' 49]).

²⁰¹ השוו לדברי ר' יוסי: 'יודע אני בעצמי שאיני כהן; אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן, אני עולה' (שבת קיח' III).

היטב... על כן אחל את חבורי זה מן הזמן אשר בו פסקו הסופרים האלה ונחתמו דברי נביאינו...
 ואספר כי אנטיוכוס הנקרא אפיפנס כבש בחוזק יד את ירושלים. גם בתפילת 18 מצוין: 'פליטת
 בית סופריהם' שמרמו על שרידי הסופרים/חסידיהם והתורה (אם כי כנראה מקורה בבריחה מינא
 לפי הסכוליון לז' באדר במגילת תענית). ספריית קומראן נשארה הספרייה העיקרית עד גניזת
 קהיר, וראו בפרק 'ספרות אותנטית אחידה ולא ספרייה שהתנקזו אליה ספרים שונים במקריות'.
 בברית חדשה סופרים מוזכרים כחוג שלצד הפרושים,²⁰² ומובן שלכל זרם וכת היו סופרים משלהם
 (נגדם יצא ירמיהו ח' 8).²⁰³ חז"ל ייחסו מסורות לסופרים אונימיים (ראו על כך [פרק בעניין](#))
 לפנייהם (לעיתים בצירוף מונח לביטוי עם משמעות יותר קונקרטי),²⁰⁴ וקבעו גם שהם מחליפיהם;
 'מיום שחרב בית המקדש שרו חכימא למהוי כספריא [החלו החכמים להיות כמו הסופרים]
 וספריא כחזניא, וחזניא כעמא וארעא' (סוטה מט' II). אולי לשם כך ניסו גם לערער במעמדם,²⁰⁵
 אך לרוב עדיין העריכו את הסופרים הקודמיהם יותר מדבריהם:²⁰⁶ 'חביבין דברי סופרים מדברי
 תורה' (שיר השירים רבה א' ב'); 'הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה
 ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה' (עירובין כא' II); 'דברי סופרים
 צריכים חיזוק' (תוספתא תענית ב' ו').

- חז"ל מייחסים לעזרא הסופר עשר תקנות²⁰⁷ ובפרט קריאת התורה (בבא קמא פב') שקוימה ע"י
 האיסיים והתראפויטים (פילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו' 81-82). יש לציין ששני ספרים
 חיצוניים רחבים מיוחסים לעזרא, אך אינם בין המגילות ששרדו (ולכן קשה לקבוע אמינותם, וראו
 הצעתי בפרק על כך כי הם קרובים לפנימיים).
- ייחוס הלכות טבילת בעל קרי לעזרא הסופר כאשר מורה הצדק תיקן זאת (ראו [פרק בעניין](#)).
- בדיני עריות שבתוספתא ג' א' מובא 'שניות מדברי סופרים', וסביר כי מקורה בכותרת ברית דמשק
 (מגילת 4Q251 קטע 17 שורה 1): 'על העריות'.
- 'על השבועה' (ברית דמשק ט' 8), שגם היא משנה מסודרת אצל חז"ל: שבועות, ובחלוקה דומה של
 פיקדון לעדות.²⁰⁸

²⁰² אלו מוזכרים **פעמים רבות**, כגון: מרקוס ז'; יב' 38-40; לוקס יא' 37-54; כ' 45-47; הבשורה על-פי מתי ה'; כג', ולעיתים אף עם הכהנים: הבשורה על-פי מתי, טז'; הבשורה על פי מרקוס י'; הבשורה על-פי מתי כא'. חיזוק לכך שלפרושים היו רק שני סופרים באותה תקופה: רבי מאיר וישבב המוזכר בין עשרת הרוגי מלכות.

²⁰³ 'איכה תאמריו חכמים אנתנו ותורת יי אנתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר ספרים'.
²⁰⁴ כמו: 'דקדוקי סופרים', 'עיסור סופרים', 'תיקון סופרים', 'פירושי סופרים', 'דברי סופרים'. ראו את הרשימה שאסף אפשטיין, מבואות תנאים, עמ' 503-504: 'הסופרים שאחרי עזרא המשיכו את פעולותיו... פירשו את... ספר התורה, ולימדו אותו לעם, על כן נקראו מורה-התורה מימי עזרא ועד הזוגות, ובהשאלה – עד סוף ימי הבית – סופרים... הסופרים "הבינו בתורה ודרשו בחכמת הראשונים", פירשו התורה, הלכותיה, דקדוקיה ושיעוריה, תיקנו תקנות וגזרו גזרות ו"עשו סייג לתורה". "שניות (לעניות מדברי סופרים)", חומר בדברי סופרים מדברי תורה.. כזית מן הנבלה.. שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים; החדש אסור מן התורה בכל מקום.. והכלאים מדברי סופרים..; אין דנין דברי תורה מדברי סופרים ולא דברי תורה ולא דברי סופרים מדברי סופרים. יח' דבר נקראים "דברי סופרים"; עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד וכו', אפילו דבר אחר מדקדוקי סופרים... ונזכרו גם הלכות ש"חידשו סופרים": "עשר חדש" (ירמיהו כו' 10; לוי' 10) – ששם חידשו סופרים את ההלכה".
²⁰⁵ 'אם יש בהן [בדברי סופרים] ממש, מפני מה לא נכתבו?! (עירובין כא' II). ראו גם פסיקתא רבתי ג'. הרבה מהדרשות על קוהלת

יב' 12 דנות בסמכותם של הסופרים.
²⁰⁶ ייתכן ואף בני"ך יש 10 אזכורים לסופרים.

²⁰⁷ ראו: ה' אלבק, מבוא למשנה תשי"ט עמ' 26-38, המשפט העברי, עמ' 450-452. בדרך כלל חוקרי התושב"ע מיעטו לתאר את פעילותה של הכנסת הגדולה בתחום ההלכה, משום שאין בידנו ממצאים ברורים. אבל הם נטו ליחס פעילות רבת משמעות בתולדות התושב"ע לעזרא הסופר, ולסופרים שאחריו, על יסוד התיאורים שבספרי עזרא ונחמיה.

²⁰⁸ יש לציין שהלכת עדת קומראן איסור לינשיאת השם הנכבד' (סרך היחד ו' 27) בדומה ל: 'אומרין פרושין: קובלין אנו עליכם, טובלי שחרין, שאתם מזכירים את השם מן הגוף, שיש בו טמאה' (סוף [התוספתא למסכת ידים](#) [צוקרמאנדל פ"ב ה"כ]). [שיפמן](#), הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה' (עמ' 209-212). עמד על הקרבה ביניהם.

- תוספתא מקוואות פ"ה שהשיעורים (מידות) הן דברי סופרים²⁰⁹ (בהתייחס לאלפיים אמה יציאה מהיישוב), והן במדויק כברית דמשק יא' 5-6.²¹⁰ גם מידת 10 גרגרים בלקט ועוללות מקורה בברית דמשק (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 32) ושרידיה במשנה פאה, ו-1 מ-30 לזית לדעת בית שמאי בתוספתא תרומות ה' ג'.²¹¹
- חז"ל מציינים שטומאת משקים זו גזרת חכמים (פסחים יד'), אך זו מצוינת כבר במגילת המקדש מט' 7-8.²¹²
- ישנה קרבה גם בין זיהוי הסופרים בחז"ל עם סופרי כמויות המצוות בתורה ובהלכה,²¹³ כגון מסורתו של איסי בן יהודה על לט' הלכות שבת (ראו פרקו בענין בפרק תחומי המסורות שעברו). נמצאנו בפרקו זה שעדת קומראן היא תקומתה של קבוצת חכמים-סופרים חסידים. בעקבותיה ניסו קבוצות (בכללם הזרמים והכתות של שלהי בית שני) להמשיך את החוכמה הקבוצתית כמוה, כמפורט ברוב ספר זה.

17.2. מורה הצדק כדרשן:

מנהיגה של עדת קומראן, מורה הצדק, היה מכונה: 'דורש התורה', וזו גם עיקר מפעלם של התנאים (ובמיוחד עוקרי התורה שביניהם, ראו [פרק בעניין](#)), הרי שיש כאן מקור מתאים להפליא בין מפעליה וכינויה של עדת קומראן למפעליה וכינויה של חז"ל.

17.3. ממשכילים חכמים ונבונים להגמוניית 'חכמים' וסופרים שחז"ל ניסו להמשיך:

דניאל מציין רבות את 'המשכילים'.²¹⁴ משכילים אלו משוכתבים ומזוהים בפשר 174Q215²¹⁴ כעדת קומראן.

²⁰⁹ הבבלי קידושין ל' מביא סיבה אחרת לקריאתם סופרים (מספור פרקים וכדומה).
²¹⁰ 'אל ילך איש אחר הבהמה לרעותה חוץ מעירו כי אם אלפים באמה'. ב"ד י' 20-21: 'אל יתהלך איש בשדה לעשות את עבודת חפצו השבת אל יתהלך חוץ לעירו {א} על אלף באמה'.
²¹¹ עשרה גרגרים. להרחבה ראו: שמש וורמן, [לגלות נסתרות](#), עמ' 233-235.
²¹² ראו: נעם, [מקומראן למחפכה התנאית](#), עמ' 95-100.
²¹³ כגון: חמשה לא יתרמו; חמשה דברים חייבים בחלה; חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן; ששה ושלישים כריתות בתורה; יג' דברים בנבלת עוף טהור; ארבעה אבות נזיקין.
²¹⁴ דוגמאות לשימוש ב'משכילי' בדניאל יא' 33-35: 'ומשכילי עם, זבינו לרבים; ונקשלו בחרב ובלקה, בשבי ובבזה ימים. ובהקשלים, יעזרו עזר מעט; ונלוו עליהם רבים, בתלקקות. ומן המשכילים יקשלו, לצרוף בהם וללבו עד עת קץ: כי עוד, למועד'. בעזרא ונחמיה ובספרי התקופה האחרים (כדברי הימים) רבים הביטויים מן השורשים 'הבן' 'דרש' 'שכל' שלהם משמעות טכנית לגבי למוד הכתובים. כגון: 'משכילים' ומבינים' מציינים סוג של בעלי תפקיד, מורים המלמדים תורה. והם שמות נרדפים לסופר. ועליהם נאמר שבאו 'להשכיל אל דברי התורה' היינו להתבונן ולחקור בה.
²¹⁵ כונתה תחילה: 4QFlorilegium, וכעת: Eschatological Commentary, או: Midrash on Eschatology: 'היא עת המצרף הב[נ]אה על בית [ה]הודה להתנסות הפושעים אשר הכשילים] בליעל ונשאר שאר [נו מעם] [ישראל] אל ועשו את כול התורה [כאשר צוה ה' ביד] מושה הואה ה[דבר] אש[ר] כתוב בספר דניאל הנביא [יב' 10]: "להרשע[ו] רשעים ולוא יבינו] וצדיקים ית[בררו] ויתלבנו ויצטרפו ועם יודעי אלוה יחזיקו המ[נ]ה אנשי[ה] ה[אמת]" (ההדרה משולבת עם קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 290). גם סרך הברכות מתחיל ב: 'ידברי ברכה [למשכיל לברך] את בני צדוק הכהנים...'. במגילות הלא מקראיות יש 47 ציונים של 'משכיל'.

18. התאמת עדת קומראן להגמוניות נוספות: נביאים, כנסת, זקנים, סופרים, ראשונים²¹⁶
- 18.1. קבלת מסורות מנביאי התנ"ך, לצד נבואות בעדת קומראן:

הכינוי "עדת קומראן" בספר זה (וברוב המחקר) מתייחס לקבוצת חסידים שחיו ופעלו ביישוב קומראן, תוך שאחזו בספרים ומסורות קדומות (ראו בפרק מסורות הקדמונים; מגילת המקדש ונוסחי המקרא), ושמש עלה למספר כינויי קרוב בקרב עם ישראל בהמשך ימי בית שני. כאן נתאר את עיקרי המסורות שעברו לידיהם דרך הנביאים (על מסורות הקדמונים ראו [פרק בעניין](#)):

מספר מגילות מדבר יהודה מיוחסות למשה רבינו, ביניהן שכתובי קטעי החומש ומגילת טהרה שבה כותרת אחורית בשם: 'מדרש משה' (אם כי יכול להיות הכוונה מדרש על משה, ולא שמיוחס למשה).²¹⁷ גם חז"ל מייחסים למשה רבינו תקנות,²¹⁸ ולעיתים בכללי את כל תורתם ואף חידושים שעוד טרם נולדו (ראו על כך בפרק על מדרשי חז"ל).

יהושע בן נון מתאר במגילות הגנוזות (4Q379, 4Q175) אירועים נוספים ממה שמצוין בתנ"ך. חז"ל מייחסים לו כמה הלכות (ברכות מח' II; עירובין כב' II), ומציינים כי שכח 3,000 הלכות וחידושם בזמנו (תמורה טז'; תוספות תענית ד' א'). על שכחה זו ראו בפרק 'השכחה הראשונה' (ולאחר עדת קומראן שוב – בפרק 'שכחום חזרו ויסדום').

לפי מזמור 11Q05 (11QPs-a) כז' 10 א' ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 355) המכונה 'רשימת חיבורי דוד',²¹⁹ ספר תהילים (או קאנון מזמורי רחב) כולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה כפי שדויד הכין את בית המקדש בדבה"י א' טו'-טז': 'ויהי דויד בן ישי חכם ואור כאור השמש וסופר ונבון ותמים בכול דרכיו לפני אל ואנשים ויתן לו יי רוח נבונה ואורה, ויכתוב תהלים שלושת אלפים ושש מאות ושיר לשורר לפני המזבח על עולת תמיד לכול יום ויום לכול ימי השנה ארבעה וששים ושלוש מאות ולקורבן השבתות שנים וחמשים שיר ולקורבן ראשי החודשים ולכול ימי המועדות ול[ן] הכפורים שלושים שיר, ויהי כול השיר אשר דבר ששה וא[ר]בעים וארבע מאות ושיר לנגן על הפגועים ארבעה ויהי הכול ארבעת אלפים וחמשים כול אלה דבר כנבואה אשר נתן לו מלפני העליון'.

משלמה המלך לא שרדו מגילות בקומראן, ואילו בספרים חיצוניים (שאינם בין מגילות קומראן) מיוחסים לו 2 ספרים. חז"ל מייחסים לשלמה ארבע תקנות (עירובין כא'; ב"ק פ"א; ברכות מח'), כאשר אחת מהן – הייחוד, מצוינת כבר בצוואת ראובן ו'.

²¹⁶ 'יחמשים' נזכרים 555 פעמים במשנה, ו-610 בתוספתא; 'זקנים' נזכרים 33 פעמים במשנה, ו-53 פעמים בתוספתא; 'סופרים' נזכרים 23 פעמים במשנה, ו-22 פעמים בתוספתא; 'תנאים' נזכרים פעם אחת ולגנאי: 'התנאים מבלי עולם, שפוסקים הלכה מתוך שנתם' (סוטה עב').

²¹⁷ 4Q249; קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), 49.

²¹⁸ ירושלמי כתובות פ"א ה"א; פסחים קיז'; פסחים סו' II; שבת ל'; מגילה לב'; ירושלמי מגילה פ"ד ה"א עה"י ע"א; סנהדרין פב'; תנחומא כ'.

²¹⁹ רשימת חיבורי דוד היא רשימה המופיעה לקראת סוף מגילת התהילים המזמורים מקומראן (QPsa11) כז' 2-11, כאשר היא (ושאר הרשימות) חלק פרוזאי היחיד בכל המגילה ואינו שירה. התיאורים על דוד מקבילים לתיאוריו במקרא, כגון: חכם – שמ"ב יד' 20; אור השמש – שמ"ב כג' 4; רוח ה' – שמ"ב כג' 2. מספר המזמורים העצום המוזכר בחיבור זה – 4,005, קשור כנראה למספר השירים משכתב שלמה בנו: 'וַיִּדְבֹר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מְשָׁל; וַיְהִי שִׁירָו חֲמִשָּׁה וְאַלְפֵי (מל"א ה' 12) ולמנצחים בדבה"י ב' ב' (שאולי אלו מנצחים גם על השירים, ומספר זה גם בנוסח תרגום השבעים למל"א ה' 30). החלוקה העיקרית היא ללוח השנה הקומראני בן 364 יום (המצוין מפורשות בפסוק ב'), ומפורט בכמה מגילות קדומות לקומראן (לא-כיתתיות) ומשולב במגוון מגילות כיתתיות/כוהניות. נתון זה מקשר את המזמור לעדת קומראן (ולזרם שקדם לה), כאשר אין סימן כה מובהק בשאר המזמורים.

במגילות קומראן מובאות נבואות גנוזות של כמה מהנביאים המפורסמים של התנ"ך. אלו אכן הצליחו להישמר בסתר, שגם לנצרות אין ספרים חיצוניים כאלו (יש קרובים, כמו ספר וחזון ברוך), וגם לחז"ל אין מסורות קרובות לתוכן.

לעזרא ודניאל מיוחסים מספר ספרים חיצוניים שאינם במגילות, זולת ספר שושנה (נספח לדניאל/החיצוני) שישנה הצעה כי קטע ממנו שרד במגילה 4Q551.

בפרק זה אמנם ראינו שעדת קומראן וגם חז"ל מייחסים ספרים ומסורות לגיבורי המקרא, אך הקרבה בין מסורות אלו מעטה. הסיבה לכך לרוב ספרים אלו נחשבים בעדת קומראן כתבי סוד, זולת ספר היובלים.

18.2. עדת קומראן כנביאים האחרונים:²²⁰

'מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה **נביאים**, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר' (מגילה יז' II; ירושלמי ברכות ב' ד'), ואכן התפילה היא אחד התחומים המובהקים שעברו מקומראן לחז"ל – ראו בפרק 'דוגמאות למעבר המסורות'. עדת קומראן מייחסת למורה הצדק ואף לחבריה **התגלות נבואית**: 'ויגל עיניהמה בנסתרות ואזננס פתחו וישמעו עמוקות ויבינו בכל' (ברית דמשק [קימרון], **החיבורים העבריים א'**, עמ' 6); 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר תעו במ כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו';²²¹ 'בכל הנגלה להם' (סה"י ט' 18). וזה תואם לתיאורי חז"ל על קודמיהם:²²² 'רוח הקדש עליהם, אם אין נביאין הן בני נביאין הן' (תוספתא פסחים ד' יג' יד' ומקבילות); 'הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך יב' שנה. עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים' (סדר עולם רבה פ"ו), וזאת קרוב לזמנם של עדת קומראן, כאשר ישבו ככהנים וסופרים בירושלים טרם ההתייונות.²²³ גם יונתן בן עוזיאל מתרגם פעמים רבות סופר במקום נביא. החשמונאים ציינו שנביא חסר בקרבם (מק"א ד' 42-47, ט' 27),²²⁴ ואטען שהכוונה לעדת קומראן, כיוון שעדת קומראן נטשה את ירושלים והעם מספר שנים לפני מרד החשמונאים (ראו בשער/חלק על החשמונאים). גם בקבוצת המגילות החמישית והאחרונה של עדת קומראן, מצוין: 'עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל' (סרך ?), והדבר מלמד שגם עדת קומראן ציפתה לנביאים, אלא שזה כנראה לאחר מות מורה הצדק.

²²⁰ דוגמאות רבות נוספות יש בחז"ל שמתאימות לעדת קומראן, הן ממהות ההלכה שמוזכרת בעדת קומראן, הן לאופיה, והן לתקופתה. תבוא הברכה על המסדר ומסכס השוואות אלו. 150 המזמורים שבנוסח המסורה (ועוד כמה בשאר הנוסחים) מסודרות לפי כותרות, ולמשל האמור בפרק עב' 20: 'כלו תפילות דוד בן ישי' מלמד על אי-סדר מקורי.

²²¹ ברית דמשק ג' 18-19 (קימרון), **החיבורים העבריים א'**, עמ' 6. גם באפוקריפון ירמיה 4Q390 ב' (כנראה) 5 מצוין: 'את כול חקותי ואת כל מצותי אשר אצוה אנתם ואשלח ביד עבדי הנביאים', אך אין הכרע שמדובר עד עדת קומראן.

²²² בעוד שבימיהם קבעו שפסקה הנבואה, ואכן בתקופתם כבר עדת קומראן הפסיקה לכתוב.

²²³ איגרת אנטיוכוס השלישי משנת 190 לפה"ס המובאת בקדמוניות יב' 138: 'הכהנים והסופרים של בית המקדש'.
²²⁴ ויבחר כוהנים תמימים, חפצים כתורה, והם טיהרו את המקדש ונשאו את אבני השיקוף אל מקום טמא; וייעצו על אודות מזבח העולה המחולל, מה יעשו לו; ותיפול להם עצה טובה להורסו, לבל יהיה להם לחרפה, כי טימאוהו הגויים, ויתצו אותו; ויניחו את האבנים בהר הבית, במקום מתאים, ער אשר יבוא נביא ויורה על אודותן; 'ותהי צרה גדולה בישראל, אשר כמוה לא הייתה מן היום אשר לא נראה להם נביא'.

אף יוספוס מתאר את האיסיים כנביאים.²²⁵ ההודאה החשובה של חז"ל: 'שכחום חזרו ויסדום' (מגילה ג'; שבת קד'; יומא פ') מלמדת על זיכרון דהוי של מסורת נבואית מלפני כמה דורות, שכיוון שנשכחה – קמה חובת חידוש הכתיבה לחז"ל, למרות שמודים שאין בהם נבואה (בדומה לתמורה ידי: "יעת לעשות ליי הפרו תורתך", אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל').

18.3. עדת קומראן היו את אנשי הכנסת והסנהדרין:

מגילה 4Q252 ה' 6 ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 254), מזהה כנראה (המגילה מקוטעת) את 'אנשי היחד' (עדת קומראן) כ'**כנסת**'.²²⁶ אין קבוצה שמתאימה לכנסת ישראל כעדת קומראן, הן כי כוהני בית צדוק הם עיקרי ההוראה לפי התנ"ך (ראו [פרק בעניין](#)). אזכורי חז"ל בפתיחת מסכת פרקי אבות לכנסת הגדולה²²⁷ מתאימים לתקופת עדת קומראן (ובכללה הטענה שעד אז לא נמסרו הלכות);²²⁸ שמעון הצדיק מתאים לכוהניה (גנטית ומהותית; ראו פרקון בעניינו), וכן ייחוסם לתקנות (בפרק 'מהות המסורות שעברו מובאים הלכות שתואמות לתקנות עדת קומראן).

לפי חז"ל, [ספר העזרה](#) היה מוגה 'מלפני הפהנים הלויים' (דברים יז' 18) שבסנהדרין (בבא בתרא יד II). הדבר מתאים למגילת המקדש או לנוסחי המקרא שיש במגילות קומראן. חז"ל ציינו שבסנהדרין ישבו חכמים שידעו 70 שפות (מנחות סה'), ועל אף הספק בדבר, נציין בהקשר זה את כמות נוסחי התנ"ך שנמצאו במגילות (ראו [פרק בעניין](#)).

מק"א א' 42 מציין את החסידים כ'קהל' או 'כנסת', לצד מאפיינים כגיבורי חיל מישראל, כל מתנדב לתורה', ומק"א יד' 28 מציין: 'באספה גדולה/הכנסת הגדולה'²²⁹ של כוהנים ועם, וראשי עם, וזקני ארץ נודע לנו'. תיאור זה תואם לביטוי של חז"ל בפתיחת מסכת אבות. גם המלצה של הכנסת הגדולה בפרקי אבות: 'הוו מתונים בדיון', קרובה למגילה 4Q421 טור אמצעי ש' 1-2.²³⁰ דוגמה עקרונית המאפיינת את הכנסת הגדולה²³¹ היא 'עשו סייג לתורה' (פרקי אבות א') מפיו של החסיד אליעזר בן יעקב שהביא מגילת יוחסין (יבמות מט' II) והלכה זו מהיובלים נ' 12 על רכיבה בשבת (סנהדרין מו').²³² עיקרון זה מהווה בעצם את יצירת ההלכה של עדת קומראן, ואולי אף את

²²⁵ עוד מתאר את האיסיים שאינם טועים כמעט בנבואותיהם ([מלחמת היהודים](#) ב' פ"ח 154-158) ומביא 3 דוגמאות לנבואתם: יהודה האיסיי על אריסטובלוס ([מלחמת היהודים](#) א' 80-75); מנחם האיסיי על הורדוס כילד (שכבר דור 3 לגיור לפי מגילת המקדש מ' 6); שמעון האיסיי על חלמו של ארכאלוס ([מלחמת היהודים](#) ב' 113-111).

²²⁶ להלן כל הדף ששרד (שורות 1-7): 'לו' יסור שליט משבט יהודה בהיות לישראל ממשל [לוא י] כָּרַת יושב כסא לדויד כי המחקק היא ברית המלכות [ואלפי ישראל המה הדגלים עד בוא משיח הצדק צמח דויד כי לו ולזרעו נתנה ברית מלכות עמו עד דורות עולם אשר שמר [את הברית ואת כל מצוות] הַתּוֹרָה עִם אֲנָשֵׁי הַיַּחַד כִּי [הוא אשר אמר ולואי קהת עמים] היא **כנסת** אנשי [היחד] נתן. להיסטוריות של 'כנסת הגדולה', ראו: גודבלאט, העיקרון המונרכי, עמ' 80-82, ושם ספרות נוספת.

²²⁷ יש לציין שכנסת ישראל אף מייצגת את כל עמ"י. מעניין פירושו של רבי עובדיה מברטנורא על שמעון הצדיק: "משיירי [הכנסת הגדולה] - משירי, שלאחר שמתו כולן נשתירה הקבלה בידו" (אבות פ"א ה"ב). ח"ד מנטל, אנשי כנסת הגדולה, סיכם בפרק 'על עתיקות ההלכות' (עמ' 186-195), הלכות קדומות ממגילות קומראן המקבילות להלכות חז"ל.

²²⁸ לפי פרקי אבות, "הם אמרו" – הכנסת הגדולה, בפעם הראשונה, דהיינו זו אותה טענה של עדת קומראן, שעד אליהם לא חידשו הלכות בתורה, ואפילו לא קיימו את רובה.

²²⁹ לפי התרגום של 'סיאגוגי מיגאלי'.

²³⁰ 'לוא ישיב בטרם ישמע, ולוא ידבר בטרם יבין; בארץ אפים ישיב פתגם, ובמחקר צדק ימצא תוצאותיה'.

²³¹ ראו: ה' אלבק, מבוא למשנה תשי"ט עמ' 26-38, המשפט העברי, עמ' 450-452. בדרך כלל חוקרי התושב"ע מיעטו לתאר את פעילותה של הכנסת הגדולה בתחום ההלכה, משום שאין בידנו ממצאים ברורים. אבל הם נטו ליחס פעילות רבת משמעות בתולדות התושב"ע לעזרא הסופר, ולסופרים שאחריו, על יסוד התיאורים שבספרי עזרא ונחמיה.

²³² בסנהדרין מו' (וביבמות צ' ב'; ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב): 'שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו. לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך'. הלכה זו היתה בעדת קומראן ויכל איש אשר יעשה מלאכה, וילך בדרך, ויכלכל את בהמתו בבית

החמרתה היחסית. למשל, אפשר לראות את ההלכות שישדו בדקדוק שבת כסייג לשמירת השבת מהתורה, כגון איסור עבודה מאמצע יום שישי.²³³

עיקרון נוסף התואם בין דברי חז"ל על הסנהדרין לבין עדת קומראן, הוא ביטול עונש המוות – על כך ראו בפרק בעניין.

גם 2 הנקודות ממסורת זו: 'עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו' (פסחים נ' II) תואמים לאופיים של עדת קומראן כסופרי תפילין (מייסדי התפילין הראשונות בעולם, ראו פרק בעניין) כעניים (עיקרון העניות ועדת אביונים הוא עיקרון מנחה במגילות הכיתתיות עובר לזרם האביונים בנצרות).²³⁴

במקביל או לאחר מכן, חז"ל מציינים את הסנהדרין (מיוונית), למרות שלפיהם עד סוף ימי החשמונאים היתה צדוקית ולא פרושית (הסכוליון למ' תענית י'), ולפני היווסדות עדת קומראן לא מוזכרת סנהדרין או כנסת וכדומה (אין ממש היסטוריוגרפיה משיבת ציון עד עדת קומראן זולת בן סירא – שאינו מציינים).

לצפייה בתמונה של בתי תפילין וקלפיה:

<https://drive.google.com/open?id=1NWZpxW2fWQm2IURUGsaQ9ogoRMwpg7qn>

https://drive.google.com/open?id=19uVXxnPp-fWxC3YQrjKh48q8_BP9cdzi

מקור מניין 70 חברי הסנהדרין מהמקרא, אך מגילת המקדש נז' 15-11²³⁵ מציינת ממשלה של 36 שרים שהם מועצת המלך, שהוא חייב להיוועץ בהם ולקחת החלטות ברוב דמוקרטי (כנראה אפילו אין לו זכות וטו). אלו כנראה 'חֲבֵרֵי הַיְהוּדִים' הכתובים במטבעות החשמונאים (על כך וקרבת החשמונאים בימי יוחנן וינאי ראו בפרקים עליהם). הרחבה על כך בפרק על 'חבר היהודים'.

גם בתקופה המאוחרת של התנאים, עדיין הם מציינים 'בית דין של כוהנים' שפסק כפול מהם כתובה של בת כהן,²³⁶ ואזכור זה מלמד שהכוהנים היו מסורות ובתי דין נפרדים מהתנאים. המצב התקין לפי המקרא הוא שבית הדין של הכוהנים הוא שפוסק גם לעם, אך נוכח השינויים הפוליטיים

או במקום אחר, ואשר יבעיר אש, או ירכב על כל בהמה' (יובלים נ' 12), והתקבלה בהמשך אצל חז"ל (ביצה פ"ה מ"ב; ר"ה לבי). ביבמות מטי' ב' מצוין שהביא מסורת על כך שמנשה הרג את ישעיה – ראו על כך בפרק בעניין.

²³³ או לפחות כתוספת קודש לחול: 'אל יעש איש ביום [מל] השישי מלאכה מן העת אשר יהיה גלגל השמש רחוק מן השער מלואו כי הוא אשר אמר שמור את יום השבת לקדשו' (ברית דמשק י' 14-17. קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 45) – 'העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם' (ברייתא פסחים נ' II). תקית חצוצרה בערב שבת (שבת לה' II).

²³⁴ ח"ד מנטל בספרות 'אנשי כנסת גדולה' מייחס פרק בשם 'על עתיקות ההלכות', ובו הוא משווה את הלכות חז"ל לעשות מקבילות הספרים החיצוניים הקדומים. השווה למשל: 'עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו' (פסחים נ' II) התואם לאורח חייהם ודגילתם של עדת קומראן בהיותם 'עדת אביונים', לצד היותם סופרים ובעלי ספריית המקדש.

²³⁵ 'ושנים עשר נש[א] עמו עמו ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'.

²³⁶ תלמוד ירושלמי כתובות פרק א' הלכה ה' במשנה (ד' ה:), בבלי כתובות יב'.

לצד חורבן בין המקדש ושחיתות הכהנים, ההגמוניה השלטת עלתה להיות היחכמים' (תנאים). גם שלכוהנים היו מסורות של קטורת, לחם הפנים ו??? בפרק ??, כאשר לחז"ל לא היו מסורות אלו ולכן נידו את הכהנים

18.4. תיאורי הזקנים והראשונים בחז"ל גם מתייחסים לעדת קומראן:

חז"ל (ואף האיסיים)²³⁷ מייחסים הלכות חשובות וכבוד רב לראשונים' או לחסידים ראשונים,²³⁸ וביטוי הולם לכך ניתן לראות ב'אם ראשונים בני מלאכים - אנחנו בני אנשים' (שבת קיב' II). יש לבחון כל מקור בחז"ל שמציין: "בראשונה", וכל הקשר להלכה של ראשונים או קודמת, ולהשוות להלכת קומראן.²³⁹

במשנה נזכר התואר 'זקנים' 30 פעמים, וביניהם זקנים ראשונים.²⁴⁰ מקורו בחכמי ומנהיגי ישראל שנזכרו כבר אצל משה רבנו ויהושע, אך חז"ל מתכוונים לחכמים שלפניהם – גם ובעיקר לחברי עדת קומראן (אנונימית, מבלי להכירם – ראו פרק בעניין), ובמשנה ידיים פ"ד מ"ג מקבילים אותם לנביאים,²⁴¹ וכן: 'מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה נביאים, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדרה' (מגילה יז' II; ירושלמי ברכות ב' ד'). התיארוך של מורה הצדק תואם לתיאור של חז"ל: 'מִשְׁמַת יוֹסִי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צָרְדָּה וְיוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בְּטָלוּ הָאֲשָׁכּוּלוֹת' (סוטה ט' ט') שמפורט בתמורה טו' II).

איגרת אריסטאס 310 מציינת כמה קבוצות שבתוכם כוהנים וזקנים מישראל.²⁴² ולמרות שיש קושי מזיהוי הקבוצות מישראל, אין להתעלם מהעובדה המרתקת שהמצע העברי של תרגום השבעים שנמצא בקומראן קודם ומקורי לתרגום השבעים (ראו בפרק על נוסחי המקרא).

לסיכום, הגמוניות של נבחרת התורה שחז"ל מזכירים לפניהם (למשל סוטה ט' ט'-טו'), עולים עם מהותם של עדת קומראן, ולא פלא הוא שיוספוס הילל ללא דופי רק את האיסיים, בכמות רבה של 43 מתוך 47 אזכורים על הכתות (לעומת 4 אזכורים בלבד לצדוקים ולפרושים, אף על פי שהגדיר עצמו כפרושי),²⁴³ וכאמור גם ייחס להם נבואה. עוד על התאמתם של עדת קומראן לאליטות אלו, ראו בפרק על 'בית נאמן בישראל'.

²³⁷ ייתכן ואפילו האיסיים כינו את עדת קומראן 'ראשונים': 'הם שוקדים בכל כוחם ללמוד את ספרי הראשונים ויותר מכולם את הספרים אשר נמצאה בהם תועלת לנשמתם ולגופם' (מלה"י ה' ח' ו').

²³⁸ על 'חסידים ראשונים' ראו בפרק השוואה בין חסידי-התנאים לעדת קומראן.

²³⁹ שמואל ספראי סבור שהמונח 'ראשונים' אינו בא להפליג לימים ראשונים כלומר מאות שנים לפני כתיבת או המסורת לימי החשמונאים, אלא 'ראשונים' לדור מוסר המסורת' כהלל ושמאי, וכראייה לכך הוא שהצירוף מופיע גם ב'זקנים ראשונים' (תוספתא ידיים, מהד' צוקרמנדל, פ"ב הט"ז). ביכלר, עם הארץ הגלילי, זיהה אותם עם חז"ל. פינקלשטיין, הפרושים ואנשי הכנסת הגדולה, זיהה אותם עם חסידים מימי עזרא הסופר.

²⁴⁰ לזקנים ראשונים ראו: ראה: ספראי, משנת חסידים בספרות התנאים, עמ' 141. להרחבה ראו: רביב, מוסד הזקנים בישראל לאור המקרא ותעודות חיצוניות.

²⁴¹ יידון מעשה זקנים ממעשה זקנים, ואל יידון מעשה זקנים ממעשה נביאים'.

²⁴² וכאשר נגמרה קריאת הספרים קמו הכהנים וזקני המתרגמים ובני הקהילה ומנהיגי הקהל ואמרו: אחרי אשר התרגום נעשה יפה ובדיוק בכל טוב כי ישאר כאשר הוא עתה וכי לא יעשה בו כל תיקון'.

²⁴³ מלחמת היהודים ב' 163-119. מקורות נוספים: קדמוניות היהודים יג' 173-171; טו' 379-371; יח' 22-18.

19. אלמוניות עדת קומראן וההגמוניות שחז"ל מייחסים להם (בכוונה או ללא ידיעה)

היות ועדת קומראן התנהלה בחסידות ובעושר תורני שלא הכרנו בקהילות ישראל, לצד העובדה שלא נמצא במגילות קומראן הכיתות שם של מנהיגי או חברי עדת קומראן²⁴⁴ (כיוון ששמרו על צניעות ואנונימיות), נמצא, שכאשר חז"ל ציינו הגמוניות בדורות שלפניהם, הם התכוונו, גם אם באופן בלתי-מודע - לעדת קומראן (ראו למשל [סוטה ט' טו-טז](#)). סיבות נוספות לאיבוד הייחוס הישיר לעדת קומראן הם: פערי הזמנים בין עדת קומראן לחז"ל (כשבניהן מאורעות פוליטיים קשים), התבודדותם של עדת קומראן וכן והסתרת המגילות בהטמנתן, מחלוקות כיתתיות והלכתיות שצונזרו, לצד ספרים חיצוניים.

חיזוק חיצוני לטענה זו, היא העובדה הפשוטה שאין שום קבוצה אחרת שיכולה להתאים לתיאורי אליטות והגמוניות שלעיל (בפרק הקודם), זולת עדת קומראן.

ההקשר ה"גנטי" הלך והתחלש עם הדורות, ובדורינו פחת הבנת המשמעות של משמרת הכהונה הגדולה והסופרים כפי שהיה באמצע בית שני. דוגמא לכך היא התפילה: 'והשב כוהנים לעבודתם שאינה תואמת את הלימוד של תורות כוהנים כפי שנמצאו בקומראן, ומשכך הינה כ'מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמְדָּה' (ישעיהו כט' 13), ואף חמור מכך: 'שָׁמְעוּ דְבַר יְיָ הַחֲרָדִים אֶל דְּבָרוֹ; אֶמְרוּ אֲחֵיכֶם שְׂנְאֵיכֶם מְנַדִּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבֵּד יְיָ וְנִרְאָה בְּשִׁמְחַתְכֶם וְהֵם יִבְשׁוּ'.

חריג לעיקרון זה אנו מוצאים בנוגע לכוהן החשמונאי הגדול, יוחנן הורקנוס. חז"ל מוסרים שהיה עיוות בהכנת הקורבנות בבית המקדש (מעשר שני ה' טו²⁴⁵ וסוטה מח'), ומי שתיקנו היה יוחנן, ע"י בניית טבעות לשחיתת הקורבנות (בה יש [אינסטיקט אלחוש בצוואר חיות כשרות](#)). בזכות מגילות קומראן, מתברר שמקור הלכה זו ממגילת המקדש לד' ²⁴⁷6 (ראו בפרק על יוחנן הורקנוס). החריג חריף במיוחד, נוכח העובדה שיוחנן הורקנוס היה צדוקי (והפרושים אף שרפו את ספר הצדוקים 'גזירתא' וחגגו זאת כיום טוב – [מגילת תענית פ"ד](#)), אז כיצד הובאו דווקא (כמעט רק) הלכותיו, ועוד בשמו?!:

²⁴⁴ במגילת 'רשימת מוכחים', 4Q477 (קימרון ג', עמ' 219-220) יש רשימת מוכחים לפי עונשי העדה. במגילה 4Q377 שרד השם אליבחר (קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 143), וכן במגילה הכלכלית 4Q348 נמצא שם של תורם רכוש. קויפמן כבר טען כי 'אין ספק שזו תופעה מופלאה ביותר שלא נשתמר אף שם אחד משמות חכמי התקופה הזאת'. ראו גם: רנ"ק, מורה נבוכי הזמן, קצד'.

²⁴⁵ מעשר שני ה' טו': 'יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי'. כתבו על כך ושהטבעות המשיכו לשמש במקדש כשדעת חכמים היתה נוחה עימן: אורבך, תרומתו של יגאל ידן למדעי היהדות, עמ' 6; רוקח, הערות אכסניות, עמ' 263-264.

²⁴⁶ סוטה מח': 'יוחנן כהן גדול ביטל גם את הנוקפים. [ושואלים] מאי [מה הם] "נוקפים" [אלה]? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהיו מסרטיין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיתה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]. אתא איהו בטיל [בא הוא וביטל את הדבר] משום דמיחזי כי מומא [שנראה הדבר כמו שמטיל בו מום]. במתניתא תנא [בברייתא שנה] פירוש אחר ל'נוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיתה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח[ושואלים: וכי] נבילות [היו אלה?!] הא שחיט להו [הרי שוחט אותן ולא מתו מעצמם!] אלא [הכוונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות [ומדוע-] שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן].

²⁴⁷ יאוסרים את ר'אשי הפרים אל הטבעות ו [] בטבעות... אחר יהיו טובחים אותמה...!

דמות אחרת שחז"ל משתמשים בחוכמתו רבות – למעלה מ-300 ציטטות ממנו ללא ציון המקור (ייתכן ובגלל המחלוקת/חרם/נידוי עליו ע"י חלקים שונים בחז"ל) הוא שמעון בן סירא, שכתב ספר מוסר וחוכמה (הקרוי על שמו). על קרבתו לעדת קומראן ראו בפרק בעניינו.

כותרות ודינים קרובים אלו בין הספרויות, לצד מסורות רבות שקיימות במגילות שלא הכרנו עד מציאתן, ועוד שחלקן בכמות בלתי ידועה שלא שרדו, מחזקות את מסורת ההולמת של חז"ל על שכחת מסורות כאלו: 'מִשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'). כידוע, בספרות חז"ל מפוזרות משניות עלומות המכונות "ברייתות"; מחציתם מצוינות ב"תוספתא" (שהינה אוסף משניות שלא נכנסו לנוסח המשנה החתום של רבי יהודה הנשיא), ואילו ישנם דעות נוספות בספרות מדרשי ההלכה/תנאים הרציפים על התורה. בכל אופן, בברייתות ובתוספתא ישנן הלכות יותר קרובות למסורות עדת קומראן, מאשר במשנה. ייתכן והעובדה שרבי חייא שאסף את הברייתות היה חסיד, בכך עולמו היה פתוח לדעות והלכות ממקור החסידות שבקומראן.

זיכרונות אלומים אלו השאירו את האמרה של חז"ל חסרת תוכן: 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' (מגילה טז'), שכן זו יושמה בעיקר מהלל שמאי והתנאים, אך כאמור לא לפניהם ביחס לזוגות (שגם כך העבירו רק מעט הגיגי מוסר),²⁴⁸ ובעיקר לא לאליטות לפני תקופת החשמונאים, שבראשן עדת קומראן. הסיבה העיקרית לכך היא שרוב תורות הראשונים הן אנונימיות, היא כיוון שמי שתיקן וייסדם היה בעיקר מורה הצדק האנונימי (אז ועד היום), וכן גם חברי עדת קומראן אינם ידועים בשמם.²⁴⁹ בניגוד לכך, היו בחז"ל מגלומנים שניסו (וחלקם אף הצליחו) להגדיל את שמם, ועל כך ראו בחלק/שער 'ממורה הצדק-דורש התורה לעוקרי הָרִים נגד ה'סיני' והפשט, ונגד גיבורי התנ"ך'.

בשאלה מי ניצח בהיסטוריה או מה נשאר מהם, אנו רואים שלא רק רוב ההלכה הקדומה היא מעדת קומראן, אלה גם הייחוס המכובד להם בהגמוניה שהיתה נסתרת לסירוגין. משכך, לא נכון לקבוע שעדת קומראן חדלה מלהתקיים, שכן איננו יודעים כמה קבוצות הן הממשיכות הגנטיות או המושפעות רבות או מעט ממנה, מה גם חלק מקבוצות אלו בשלהי בית שני אינם מוכרים לנו דיה – ראו למשל את קהילות דרום הארץ ויריחו באלף הראשון לספירה, שהיו צנועים ואנונימיים בניגוד לדעתנות עם הציון האישי בספרות חז"ל בגליל ובבבל.

19.1. אלמוניות נגדית של מסורת אפרים-דורשי החלקות כ"ראשונים":

²⁴⁸ הזוגות העבירו מסורת מועטה ובעיקר מוסר: הראשון - אנטיגנוס איש סוכו, מסר מסורת תורנית-הלכה אחת בלבד; יוסי בן יועזר איש צרדה העביר 4 הלכות (שהם במחלוקת עם פשט התורה ועדת קומראן – הרחבה על כך בנפרד); יהושע בן פרחיה הכוהן העביר רק הלכה תורנית אחת (שמעיה על כך שלוח השנה שובש); נתאי הארכלי לא העביר מסורת הלכתית; יהודה בן טבאי גזר החמרה בטהרה (טומאת מתכות) והקל בהריגת עדים. במשך שלש מאות שנה ומעלה נמנו 6 זוגות בלבד. בתקופת הזוגות נתגבשו גם המסגרות הספרותיות, שהגיעו לשיאם הספרותי, סגנוני, צורני וכמותי, בתקופת התנאים. והם כידוע מחמישה סוגים: תרגום, מדרש, משנה, אגדה ומסתורין. הממצאים מועטים מכדי להשיב בלא מחקרים אינטנסיביים מקיפים במקורות התנאיים, ומחקרים כאלה הם בודדים.

²⁴⁹ עדת קומראן צנועים ואלמונים, אין לנו שום שם מקבוצת המגילות של מורה הצדק. רוב השמות הן מהמגילות התעודיות וממגילה 4Q348. מעניין שגם חז"ל לא זוכרים את השמות של הפרושים הראשונים שחלקו לגבי טהרת הכהן לאפר פרה אדומה. ייתכן שאלו היו מכת אפרים דורשי החלקות, או שהתביישו לצייןם. ישנו שם אחד במגילה הכלכלית 4Q348, אך הוא בהקשר של כניסה לעדה ולא להגדיל שמו כיוון שמסר הלכה מסוימת.

לסיום פרק זה נביא כאן דוגמא למסורת המעורבת שקיבלו (ונערכו) חז"ל בעניין זה. אחד מנושאי המחלוקת המפורסמים בין הפרושים לצדוקים ועדת קומראן הוא - האם העוסקים באפר פרה אדומה צריכים להיות טהורים 'מעורבי שמש' (ראו פרק בעניין חידת הטהרה), ושם מצוין: ('אם מקיימין אנו אותה מוציאין אנו שם רע על הראשונות שהיו אומרים טמאות היו') [\[תוספתא פרה ג' ד'\]](#). ודאי ש'ראשונים' **אנונימיים** אלו אינם עדת קומראן או החסידים הראשונים (ראו פרק על חסידי-חז"ל), שכן ראשונים אלו מקלים בטהרה, ואילו עדת קומראן והחסידים מקפידים/מחמירים בה. סביר ש'ראשונים' הפוכים ונבדלים אלו הם 'אפרים' - דורשי החלקות, שמתוארים במגילות כמתיוונים, כאשר רובם אבדו ומיעוטם נטמע בישראל²⁵⁰ – וכך נשאר מקצת מסורותיהם בפרושים עד לחז"ל.²⁵¹ טעות דומה מובאת בפסחים סו': 'אם אין נביאים הן - בני נביאים הן' (ראו על הרקע לכך בשיבוש השבת בפרק לוח השנה).

המשך לפרק זה בפרק 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' – תחומי המסורות לחז"ל: שבת, תפילה, בעל קרי'.

20. ויבן להם בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים': כוהני בית צדוק, מלאכים ורופאים

להלן התיאור העצמי המדהים בדיוקו: 'ויבן להם **בית נאמן**²⁵² בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים ועד הנה המחזיקים בו לחיי נצח וכל כבוד אדם להם הוא כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לומר "והפכהים הלויים ופני צדוק אֶשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשֵׁי בְּתַעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָ" [יחזקאל מד' 15] (ברית דמשק ג' 19-2)'.²⁵³

פשר זה של עדת קומראן המיישם את עצמם לפי נבואתו של יחזקאל, מדייק בעובדה היסטורית: לא ידוע לנו על שום קבוצה לפני עדת קומראן שידעה (ושמרה) על התורה לפי ההלכות שנוסדו בעדת קומראן (היו בני נביאים בבית ראשון, ועשו אמנה בשיבת ציון, אך לא היתה בידם כל התורה). למעשה, גם מאז עדת קומראן ועד היום, למרות שבעקבות עדת קומראן קמו זרמים וקבוצות הקרובים במסורותיהם (ביהדות, בנצרות ובדתות נוספות), לא מצאנו קהילה שמתקרבת לאפס קצהה של עדת קומראן, בכל הבחינות: בכתיבה התורנית והנבואית, בהלכה וטהרה, במלחמה, ובספרויות בתחומים מעל שהכרנו ושלא הכרנו. עם זאת, ישנם תיאורים נעלים על קבוצות הקרובות ממשיכות של עדת קומראן (ראו בפרק הבא: 'שבח והערצה לעדת קומראן, לצד הקושי בזיהויים נוכח אלמוניותם').

²⁵⁰ פשר נחום ג' 3-8: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פְּשָׁרָן [דֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות] [קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם'; ברית דמשק ז' 21: 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסיגרו לחרב'. אמנם גם והחשמונאים הצדוקים כנראה אבדו, אך זאת בתקופה יותר מאוחרת. יש הרואים את הקראים כהמשך הצדוקים – ראו בפרק עליהם. לדעתי ומוצע בספר זה שגם הפרושים-הראשונים אבדו וניטמעו בחז"ל – שהם מסורותיהם רחבות ורבות מעדת קומראן.

²⁵¹ דוגמאות להלכות הפרושים שסותרות למגילות, ושמצאו במגילות כמנהגם של 'אפרים' דורשי החלקות: פוליגמיה, נשיאת אחיינית. עם זאת, ישנן עוד הלכות רבות שאינן זהות ביניהם, אך אינן רשומות כמחלוקת גלויה – שהדעה הנגדית היא של 'אפרים' דורשי החלקות..

²⁵² מימוש שמואל א' ב' 25: 'והקימתי לי כהן נאמן, כְּאֶשֶׁר בְּלִבִּי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה; וּבְנִיתִי לוֹ בֵּית נְאֻמָּן, וְהִתְהַלַּךְ לִפְנֵי מִשְׁיחִי כָּל הַיָּמִים'. להרחבה, ראו: גולדמן, פרשנות פשר בברית דמשק, עמ' 73-74.

²⁵³ קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 9.

20.1. מקורם וראשית כהונת בית צדוק:

ראשון מוזכר 'וּמְלָכֵי צָדָק מְלָךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לָחֶס וְנָיִן וְהוּא כְהֵן לְאֵל עֲלִיוֹן' (בראשית יד' 18). לפי מגילת פשר מלכיצדק 11Q13 הוא יחזור באחרית הימים (אולי כמלאך) נגד מלכירשע.²⁵⁴ מלכיצדק מוזכר בעוד מקורות.²⁵⁵ ייתכן שעדת קומראן בזיהויים העצמי 'בני צדוק הכהנים', ממשיכים את שמו של מלכיצדק (תהילים קי' 4), ובכל אופן מהות שם זה הינו העיקר: "צדק". כך גם היה המלך האחרון של ממלכת יהודה, ולפי ירמיה כג' 6: 'וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוּ - ה' צְדָקְנוּ'.

ההגמוניה הכהנית במקרא הוענקה לבית צדוק, כנראה תחילה נוכח נאמנותו של צדוק בן אחיטוב לדוד המלך (וכן זכה לַחֲנוּךְ את בית המקדש הראשון),²⁵⁶ דרך כוהנים גדולים בבית ראשון – שאותם שיבח והעניק להם תפקידי בכורה הנביא יחזקאל ב-4 אזכורים, כגון: 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וּבְנֵי צְדָק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מְקֻדְשֵׁי בְּתֻעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָ (יחזקאל מד' 15). גם חונכי בית המקדש השני היו מבית צדוק, החל מיהושע בן יהוצדק ועזרא הסופר, ועד לאחרון טרם מרד החשמונאים: חונוי השלישי (או יאסון), כאשר בסוף ימי בית שני יש כמה אזכורים לבית צדוק, אך לא ברור מעמדם וזיהויים, מה גם לא ברור הקשר לכת הצדוקים (ראו פרק בעניינם). לפני היה שמעון הצדיק (שספק אם הראשון או השני) ששובח גם בן סירא (שקרוב לעדת קומראן – ראו הרחבה בפרק עליו), וממנו גם חז"ל ייחסו את מעבר התושב"ע מהכנסת הגדולה.

התורה מקנה ללוויים ולכוהנים את עיקר ההוראה השפיטה וההנהגה בישראל. לצידם אמורה להיות מלכות ונביאים, אך אלו התקיימו רק בחלק מתקופת התנ"ך, ובימי בית שני רק/בעיקר בעדת קומראן (מלבד הדורות הראשונים של שיבת ציון). הכהונה לעומת זאת אינה מותנת, ואכן הכהונה היתה ההגמוניה היחידה הרציפה עד לחורבן הבית השני.

20.2. בין בית צדוק מהמקרא לעדת קומראן (כ'בני צדוק הכהנים') ולכת הצדוקים:²⁵⁷

עדת קומראן מייחסת את ראשיה לבני צדוק הכהנים (בכמה נוסחים של הסרך היחד מצוין רק כוהנים), כאשר היה בידיה לוחות משמרות כהונה של כל 24 המשמרות (ראו פרקון בעניין). היות וכינויים העצמי של עדת קומראן הוא 'עדת היחד', נכון היה לקרוא לעדה בשמה 'עדת היחד', ואילו הכינוי 'בני צדוק הכהנים' נדרש בברית דמשק ד' 2-4 באופן שאולי אינם אותה משפחה גנטית: 'הכהנים הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה והנלוים עמהם, ובני צדוק הם בחירי ישראל קריאי השם העמדים באחרית הימים' **ברית דמשק ג' 19-2 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 94-**

188]]:

²⁵⁴ מגילת פשר (11Q13) [חיבורים העבריים ב', עמ' 279-280]. מלכירשע (מוזכר גם מגילה 4Q280) הוא דמות רוחנית עתידיים למלחמת אחרית הימים, כנראה מול-נגד מלכיצדק.

²⁵⁵ מוזכר במגילה חיצונית לבראשית כא' 26 ללא מידע נוסף מבראשית; בחנוך ב' כג' 26 (ראו בפרק על הנצרות); 4 אזכורים בפילון; בחזון יוחנן כריסטוס "המורה" מקביל למלכיצדק נגד ארמילוס בן בליעל מספר זרובבל. להרחבה ראו [קנדי-הראל, יום הכיפורים במגילות](#).

²⁵⁶ [שושלת הכהנים הגדולים מבני צדוק](#), ראו: דברי הימים א' ה' 29-41; נחמיה יב' 10-11; קדמה"י יא' 347, 302, 297; יב' 237, 224-225, 157; יב' 43-44; כ' 234. להבטחה ביחזקאל ראו: מ' 46; מג' 19; מד' 15; מח' 11. להרחבה ראו: י' ליוור, חקרי מקרא ומגילות מדבר יהודה, ירושלים תשל"ב, עמ' 144-146.

²⁵⁷ על מקורות בית צדוק והצדוקים ובהשוואה לעדת קומראן ולרבי צדוק הכהן, ראו: [כהן, מצדוק ועד צדוק](#).

אחת החידות ההיסטוריות הגדולות בנוגע לכתות ולמגילות קומראן, הוא היחס בין עדת קומראן לצדוקים. האם זו אותה קבוצה? אם לאו, במה היו המחלוקות ביניהם? האם גם הצדוקים מייחסים את עצמם לכוהני בית צדוק מהמקרא? רוב החוקרים סבורים שמחד הצדוקים היו כת יריבה לעדת קומראן (מכונים 'מנשה' שישבה בירושלים), ומאידך שהיו לשניהם את אותם עיקרי הלכות. אני מציע להפריד בין הצדוקים-הראשונים שהיו קרובים עד מאוחדים לעדת קומראן, לעומת הצדוקים-האחרונים שהם בעלי אידיאולוגיה אחרת וסותרת לעדת קומראן, ולכך מוקדש [פרק בעניין](#).

במחקר מקובל לראות את ההלכה הכוהנית כקדומה וכצדוקית. הגדרה זו נכונה חלקית, כי לפני עדת קומראן לא היו צדוקים, וגם עם נגדיר את הלכת עדת קומראן כצדוקית, הרי שהרבה מהלכות עדת קומראן לא היו לפנייה – כי היא ייסדה את רוב ההלכה (כנראה היו ידועים למשה רבינו ונשכחו – ראו בפרק השכחה הראשונה). כאמור טרם עדת קומראן כבר היו כוהנים גדולים מבית צדוק במשך כ-800 שנה, ויש לציין את ההבדל ביניהם לבין עדת קומראן: כוהני בית צדוק הקדומים, ואף כוהנים אחרים (ככוהני העיר נוב המוזכרים בשמ"א כא'), לא ידעו וקיימו את כל פרטי התורה, היות ואלו נגלו וחוּדשו ע"י עדת קומראן. דברים אלו נתמכים מעדויות המקרא והארכיאולוגיה ועד תעודות אל-יהודו בבבל ויהודי יב שבמצרים. חלק מבני ישראל (בעיקר בממלכת יהודה) הקפידו בימי בית ראשון על ההלכה שהיתה ידועה להם עד אז, ועיקרה היה בענייני פולחן וטהרה, כשבשאר כנראה נצמדו לפשט המקראות מסורות, אך אין לנו מידע רב בעניין. יש להדגיש כי עדת קומראן קיבלה לידיה ספרים מהקדמונים עובר למקרא וספרות משלימה רבה ומגוונת לפנייה, שגם באלו יש הלכות שונות, ולא ברור אם ספרים אלו נקראו ע"י הכוהנים שקדמו לעדת קומראן, ואם נקראו – האם קיימו אותם?²⁵⁸

20.3. קדושי העליון (דניאל ז' מציין) כמלאכים, רוחות ויצרים:

דניאל ז' מציין את **קדושי העליון**. יכולת קבלת הנבואה של עדת קומראן נבעה מרמת הטהרה הגבוהה ביותר שהקפידה, כששיאה היא קרבתם למלאכים: 'מלאכי הקודש בעצתם' (ברית דמשק טו' 15-18; סרך היחד ב' 8-9); 'להתיצב במעמד עם צבא קדושים ולבוא ביחד עם עדת בני שמים' (סרך היחד יא' 22-23). הכוהנים שביניהם מוזכרים בסרך היחד ח' 10-4, ט' 3-6 כ'קודש קודשים' (השוו ל'חבריא קדישא' [מארמית: החברים הקדושים] שבספר הזוהר החדש [כי תבוא ג']), ולצד הגדרתה את קהילתה כמקדש (ראו בפרק על ירושלים), הרחיקו טמאים ובעלי מומים מעדתם (ברית דמשק 4QDa קטע 8 6-9; סרך היחד ב' 1-9).²⁵⁹ עדת קומראן שרה בשבתות יחד המלאכים, ולכך יש מגילה ייעודית: 'שירי עולת השבת', כפי שמציין מלאכי ב' 7: 'כִּי שִׁפְתֵי כְהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מְלָאךְ יִי צְבָאוֹת הוּא'. דברים אלו נותחו בהרחבה ע"י [רחל אליאור](#), מקדש

²⁵⁸ הלכה אחת של טהרה ממגילת המקדש נשמרה בימי אנטיוכוס השלישי – ראו על כך בהמשך. יש לציין שתהליך דומה קרה בביתא ישראל ששמרו על ספר היובלים אך לא את לוח השנה שלו, אך אופי קהילתם הרבה פחות למדני, בדומה ליהודי יב שבמצרים (ראו פרקים על כל אחת מקהילות אלו).

²⁵⁹ מכאן כנראה הפטור של בעלי מומים בחז"ל לשמירת מצוות. **מחבר מקצת מעשי התורה מחה נגד כניסתם למקדש של סומים וחירשים: "וְאֵף עַל הַסּוּמִיָּם שְׂאִינִם רוּאִים לְהוֹרֵה מְכַל תְּעִירוֹן בּוֹת וְתַעֲרוּבֹת [א]שֵׁם אֵינִם רוּאִים, [ו]אֵף עַל הַחֲרָשִׁים שְׁלֹא שְׁמַעוּ חוֹק [וּמ]שִׁפְט וְטַהֲרָה וְלֹא [ש]מַעוּ מִשְׁפְּטֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי שְׁלֹא רָאָה וְלֹא שְׁמַע, לֹא [נ]דַע לַעֲשׂוֹת, וְהֵמָּה בָּאִים לְטַהֵר [ר]ת הַמִּקְדָּשׁ?!"** (פרק ב' שורות 49-54, קימרון, עמ' 208). לפירוש הרחקת המומים בעדת קומראן, ראו: [שיפמן, ההלכה המשיתית של כת יהודה](#), עמ' 298-309; [פירושו של כהנא לצוואת לוי ג' 3](#) (עמ' קסא').

ומרכבה, עמ' 268: 'בשירות עולת השבת מתרחשת מטמורפוזה מיסטית-ליטורגית של חזון יחזקאל וכל חלקי המרכבה הופכים לישויות שמימיות מוארות, מואנשות, מרננות, מהללות ומברכות בהשראת עבודת הכהנים והלויים. הצביון הרבוע המודגש באופן בולט בחזון יחזקאל מטושטש בשירה המקוטעת במזכירה במקום אחר את 'ארבעת מוסדי רקיע הפלא', אולם המרכבה, הדביר, הכיסא, מושב הכבוד, האופנים, הגלגלים וקודש הקודשים מצטרפים זה לזה ברצף ליטורגי. נציין תיאור נועז של מחבר ההודיות (כנראה מורה הצדק): 'אני עם אלים אתחשב ומכוני בעדת קודש מי לבוז נחשב בי... כיא אני ישבתי ב] [בשמים מי כמוני באלים' (קימרון, [החיבורים העבריים](#) א', עמ' 108, שו' 1-5).

הידע על המלאכים הוא אחת הסיבות העיקריות לסודיותה של רוב ספרות עדת קומראן ([קבוצות מגילות 4-1](#)); על כך ראו בפרק 'מעבר מסורות הפשט והסוד דרך החסידים', ונציין רק את דברי יוספוס פלביוס שמספר שהאיסיים היו מסתירים בסוד את שמות המלאכים (מלחה"י II 142).

מלאכים הם לפעמים גם רוחות, ²⁶⁰ רוחות הן לפעמים יצרים/רגשות, ²⁶¹ יצרים/רגשות הם לפעמים מחשבות. ²⁶² המקרא מספר שהרוחות שולטות על מהות מעשה האדם, ²⁶³ וישנם שטנים ארציים כמו נגד שלמה המלך (מל"א יא' 14). רוח אל עליון הטובה באדם מובאת גם בצוואות השבטים, ²⁶⁴ ואמירות קרובות יש גם במגילות קומראן, כמו: 'ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה'. ²⁶⁵ כנגדם רווח בספרות קומראן אזכורי רוחות עיוועים בליעל וחושך במלחמתם השמימית נגד מלאכי האור (ראו בפרק דואליזם), ובספרות התפילה בקומראן יש גם תפילות לחשים נגד מזיקים (ביניהם נגד לילית), כולל מלחמות פנימיות (כבשירי המשכיל). מקובל להגדיר את כולם כמידות הנפש: 'ועתה בני יראו את יי והשמרו מפני השטן' ²⁶⁶ וכל רוחותיו... ועל כן השמרו בני מכל מעשה רע והסירו מאתכם כל כעס וכל כזב ואמת וארך רוח אהבו' (צוואת דן ו' 1, 6). אזכורי רוחות רווחים בצוואות השבטים, כגון: 'יצר האיש הטוב לא נתן ביד רוח חטא בליעל כי מלאך השלום ינהל נפשו' (בנימין ו' 1), וכן בחז"ל. ²⁶⁷ צוואת לוי יג' 6 ובנימין ה' מסיקים את תוצאת ההרגשות לפי טוב המעשים, וצוואת בנימין ז' 2 מציין כמה מידות רעות כתוצאת עונש החרב. המשך

²⁶⁰ בכללם כוחות הטבע (למשל: יובלים ב' 2). לפי היובלים ב' 18, ישנם כמה מיני מלאכים. לפי קטע ב**חנני** מהמגילות (טרם מצאתיו, אולי זה 4Q531), המלאכים שחטאו בבנות האדם היפות, היו בעלי גוף ממש (השוו: נפתלי ג' 5).

²⁶¹ עד כאן כפרפרזה על בבא בתרא טז': 'אמר ריש לקיש: הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות'. עוד בהקשר זה: 'שני יצרים ברא הקדוש ברוך הוא: אחד יצר טוב ואחד יצר הרע' (ברכות סא'). מטרת התורה להשפיע גם על הרגשות, כמו: 'בבית אלהים נהליך ברגשי' (תהילים נה' 15).

²⁶² זבולון א' 4 מציין שחטא רק במחשבה. לפי בנימין ה' 1-2: 'אם מחשבותיכם תהיינה טובות, גם מרעים ישלימו לכם', ולפי יוסף י' 4 הגאווה מתבטאת: 'כי בכל דרכיו יגבה איש אם במעשים או בדברים או במחשבות'. הרמב"ם כינה את המידות: "דעות", ונזכיר את ההסתכלות ההפוכה של 'אחרי הפעולות נמשכים הלבבות' (ספר החינוך טז').

²⁶³ למשל, יהושע הוא 'איש אשר רוח בו' (במדבר כז' 18); 'ותצלח רוח יי אל דוד... ורוח יי סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יי' (שמו"א טז' 14-15); 'ועתה הנה נתן יי רוח שקר בפי כל נביאיך אלה, ויי דבר עליך רעה' (מל"א כב' 23); 'חמת מלך מלאכי מות' (משלי טז' 14).

²⁶⁴ בצוואות (גד ג' 1; זבולון ח' 2; יוסף י' 2-3; דן ה' 1) מצוין שאף 'רוח ה' תשכון באדם הטוב. הדבר קרוב להצעה שעדת קומראן ראתה בעצמה או בקרב חבריה את המקדש הטהור/האמיתי: 'כאשר כתוב עליו [אומר לציון מלך אלוהיך [ציון ה]יאה] [עדת כול בני הצדק המה] מקימ[ן] הברית הסרים מלכת [בד]רף העם ואל[ו]היך [הוא]ה [מלכי צדק... אשר יצי[ל]מה מי[ד] בליעל' (פשר מלכיצדק 11Q13 23-25).

²⁶⁵ 4Q174 ג' 1-13 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium); [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 289.

²⁶⁶ הכינוי 'ישר משטמה' מופיע בין השאר בספר היובלים (למשל: י' 8; יא' 5; וכן בחיבורים פסוידו-יובלים מקומראן: 4Q225 2 i 13-14 ii 9), והשם 'בליעל' בא בין השאר בצוואות השבטים: ראובן ב' 2; לוי ג' 3; נפתלי ב' 6. לעיתים מופיע גם כ'ישר החושך'. ²⁶⁷ ל' יצדיקים יצר טוב שופטן' (ברכות סא' II), 'אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות' (סוטה ג' II); 'יצדיקים יצר טוב שופטן... רשעים יצר רע שופטן' (ברכות סא').

לעניינים אלו ראו בפרק 'מוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות'.

20.4. רפואה בעדת קומראן והאיסיים :

מאפיין נוסף של האיסיים הוא: 'שוקדים על הספר הקדמונים ובוחרים מתוכם בייחוד את מה שמועיל לנפש ולגוף. מתוך הכתבים הללו הם חוקרים את שרשי המרפא ותכונות האבנים' (מלה"י ב' 136), מלבד שייתכן שפירוש שמם הוא רופאים (כך בארמית; ²⁶⁸ לדעת [פילון](#): חסידים מיוונית), וזהו משמעות המונח של קבוצת ה**תראפויטים** לפי [פילון](#) – רופאי נפש. על 7 מהגופות בבית הקברות של היישוב קומראן נמצא הצמח הפואה, שידוע בעולם העתיק גם לריפוי.

אמנם לא שרדו לידינו כתבים רפואיים, ²⁶⁹ אך שרדו מגילות לחש שמטרתם רפואת הנפש (ראו בפרק התפילה), ופעולת ריפוי רוחנית מובהקת מצוינת ב**מגילה חיצונית לבראשית** כ'²⁷⁰ (לאחר מכן ישו והחסיד !! גם סמכו ידו לריפוי). היובלים י' 1-14 מזכיר את ספר הרפואה שלמד נוח מהמלאכים ומסר לבנו שם (ממנו התפתח ספר [אסף הרופא \(בן ברכיהו; מהמאה ה-6 לספירה\)](#)).²⁷¹

לפי [חנני](#): ז' 1 המלאכים הרעים עשו שימוש לרעה בסודות הצמחים, כאשר גילו אותם לנשים לצורך 'קסמים וכשפים' (ופרק ח' 3: 'שמחזי למד כשפים וכתת שרשים').

בספר החיצוני איגרת רחבעם, האב – שלמה המלך, מודיע לבנו – רחבעם, את השימוש בצמחים, בתפילות ובאבנים.

לצמחים שימוש נוסף של ריח נינוח המשמח אלוהים ואנשים: 'ומן בני הכוהנים רוקחי המרקחת לבשמים' (דבה"י א' ט' 30). עיסוק ברוקחות אפיין גם את הנשים 'וְאֵת בְּנוֹתֵיכֶם יִקַּח לְרִקְחוֹת וְלְטַבְּחוֹת וְלְאִפוֹת' (שמ"א' ח' 31), ואפשר שמכאן לשון הנקבה במצווה: 'מְכַשְׂפָה לֹא תִחְיֶה'.

בפרק הנסתרות מובא הפירוש של עדת קומראן ל'סִפְחַת' (ויקרא יג' 2) ודרך רפואתה.

דרך נוספת של רפואה היא רפואת הנפש ע"י הרחקת רוחות רעות, וזאת בתפילות שבח לבורא, ייתכן בלחש (ראו בפרק תפילה).²⁷²

21. שבח והערצה לעדת קומראן, לצד הקושי בזיהויים נוכח אלמוניותם, וההפך בימינו:

עובדה נוספת שממשיכה את ייחודיותה של עדת קומראן וזוהתה עם ההגמוניות התורניות הנבחרות של עמ"י, היא בכך שכל הקבוצות מתקופת עדת קומראן (כמו החשמונאים) וכן הקבוצות

²⁶⁸ כך הוא גם שמו של המלך שאולי רמוז בדרה"י ב' טז' 12: 'ויחלא אסא ... ברגליו עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברפאים'.

²⁶⁹ יש לציין שכן סירא לחי' 1-15 מפרט על הרפואה והשמיעה לרופאים, אך אין לו הלכות רפואה לריפוי. על קרבנו של בן סירא לעדת קומראן ראו בפרק בעניין.

²⁷⁰ שורה 22: 'ואסמוך ידיי עליו ויחי' (תרגום מארמית).

²⁷¹ ראו: ורמן, היובלים, עמ' 19-20. בספר 'משלי סעיד בן באבשאד/המשלים הבלתי מחורזים/משלי המידות' מצוינות אמירות קרובות: 'תחלואי הגשם [הגוף] יבריא סמים [תרופות], ותחלואי הנפש רפואתה חכמה... העוסק לבנות גשמו יהרוס רוחו ונשמתו' (וי' 15, טו' 8).

²⁷² בספר אווסטה הקדוש לזורואסטרים מובחנים שלושה סוגי תרופות, בסדר חשיבות זה: רפואה בעזרת סכין (ניתוח); רפואה על ידי צמחי מרפא; ורפואה על ידי מילים אלוהיות.

לאחר מכן (שאר הזרמים וההיסטוריונים בשלהי בית שני), שיבחו והעריצו את עדת קומראן, אך זאת כאמור כשלוש לא ידעו לתת שם לקבוצה זו או לשמות גדוליה, וכך כינו אותם:

- החשמונאים ניסו לקרב אליהם קבוצות חסידים, וציינו על חוסרם בנביא (ראו בפרק על החשמונאים).
- יוספוס על האיסיים: הקדיש להם 43 אזכורי שבח מתוך 47 אזכורים על כל הכתות (4 אזכורים בלבד לצדוקים ולפרושים), וטען שהם בעלי נבואה.
- [פילון האלכסדרוני](#) העריך ביותר את [התראפוזיטים](#) הנעלים, ואת האיסיים כחסידים. למשל, בספרו 'כל אדם ישר הנו בן חורין (בו הוא מתאר אותם) הגדירים: 'אתלטים של שלמות (על חירות הצדיק, 88).
- 'פליניוס הזקן סיכם את תיאוריו על האיסיים: 'המופלאה מכל הכתות שבעולם'.
- חז"ל מציינים הגמוניות מתקופת עדת קומראן: נביאים, כנסת, סנהדרין, זקנים, סופרים, חכמים, ראשונים. זאת כאשר מאות מסורות והלכות שחז"ל משייכים להגמוניות אלו - תואמות למסורות במגילות קומראן (ראו [בפרק בעניין](#)).
- חז"ל מציינים ביניהם 'חסידים ראשונים' ו'אנשי מעשה' שהיו מביאים מסורות כתובות ומחוללי נפלאות בזכות קדושתם..
- לפני עדת קומראן: דניאל ציין שיקומו משכילים וקדושי עליון.

לפיכך, המדרש 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' (מגילה טז') לא שומש לעיקר מטרתו, וזו הסיבה שגם עד היום אין בדיקה ולימוד של המקורות של ספרות חז"ל (ועוד ספרויות) מתוך מגילות קומראן.

21.1. למרות הערצה זו של הסופרים ההיסטוריונים וחז"ל לעדת קומראן, החוקרים היום מסתכלים ומקטלגים את עדת קומראן ככת שולית ומחמירה:

אליעזר וינריב הביא בספרו 'היסטוריה - מיתוס או מציאות?': מחשבות על מצב המקצועי את המסקנה: 'נראה כאילו ההיסטוריה נכשלת כשלון חרוץ בכל ניסיונותיה לקיים אפילו מקצת מאמות המידה הנגזרות מדרישת האובייקטיביות'. מסקנה זו רלוונטית ביתר שאת לגבי עדת קומראן ומגילותיהם.

כך יוצא שבימינו ניכר העיוורון. למעשה, לא משנה הזהות הכיתתית של עדת קומראן (אם איסיים צדוקים או חסידים – ולקרוא את המאמר שהפנה שוורץ), אין סיבה להפוך את השבח והערצה של ההיסטוריונים, הסופרים וחז"ל על עדת קומראן (כפרק לעיל ובפרק זיהוי עדת קומראן כהגמוניות התורניות הנבחרות).

21.2. הדימיון בין גזירות אנטיוכוס ה-4 לגזירות אדריאנוס, למול המסקנה ההפוכה של דתיים:

משנת 129 לספירה החלו גזירות אדריאנוס נגד היהודים בא"י, שחלקן גזרות דומות לגזרות שגזר אנטיוכוס ה-4 כ-300 שנה לפני כן (בשנת 170 לפנה"ס).

לרבי עקיבא יש משל מפורסם על הוראתו תורה, למרות האיסור הרומאי: [משל השועל והדגים](#). למעשה, זוהי תקופה דומה לתקופת המתיוונים טרם מרד החשמונאים, ואילו הפתרון של עדת קומראן היה שונה – הם בחרו לעבור לגור במדבר – בקומראן, ובה ללמוד וללמד את חבריהם, וזאת בסיכון מופחת מאשר קרבה למתיוונים.

למרות זאת, עדיין המתיוונים רדפו אחרי עדת קומראן ובפרט אחרי מורה הצדק (ראו פרק בעניין), ובדומה, גם הרומאים רדפו אחרי חלק מהתנאים, והצליחו להרוג למשל את [עשרת הרוגי מלכות](#) (10 תנאים שנרצחו ע"י הרומאים כנראה בשל התנגדותם לאימפריה או הפרתם את הגזרות).

בעוד הקבוצה הראשונה – עדת קומראן, יסדה את ההלכה ופרשנות התורה, היא נשארה נעלמה ובימינו למרות שנחשפה - מגונת, ואילו קבוצת התנאים השנייה (רבי עקיבא וחבריו) נתפסת כמייסדת ובעלת מסורות התורה. להעצמת האבסורד, ראו בפרק 'שבח והערצה לעדת קומראן, לצד הקושי בזיהויים נוכח אלמוניותם, וההפך בימינו'.

22. כמה מהמאפיינים העיקריים של עדת היחד, ההסתפקות במועט, והקרבה לחסידויות מודרניות האם עדת קומראן היו קיצוניים? סגפנים-נזירים? תחילה חשוב לזכור שאורחות החיים בסוף בית שני היו שונות מהיום, בעיקר בתחום הטהרה, קל וחומר לחילוניות הכללית מול הדת המקראית ולהלכתית שייסדה עדת קומראן וששוכללה ושובשה ע"י חז"ל. רבקה גויס פריי הגדירה 9 מאפיינים של פונדמנטליסטים,²⁷³ שאמנם רובם תקפים לאופיה של עדת קומראן. אלא שכמעט לכל מאפיין יש מורכבות ונקודות שאינן נכונות לשיבוץ כללי, עד יוצאי דופן מרתקים.²⁷⁴

- הלמדנות: ראו בפרק זיהויים כסופרים וחכמים, ובפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות'.
- גילוי הנבואה: מעידים על עצמם לחברים יש גילויי רוח הקודש, בראשם מורה הצדק. גם יוספוס מעיד עליהם שנביאים. עוד בעניין ראו בפרק זיהויים כנביאים.
- ההיצמדות לתורת משה אך עם הרחבות רבות: מדקדקים ונשבעים לשמירת תורת משה, אך זה בפרשנותם שכוללת הרחבת הלכות רבות (הדוגמה הטובה לכך היא הלכות שבת – ראו [פרק בעניין](#)), ולצד ספר היובלים.

²⁷³ ואלו הם: 1. דאגה מירידת הדת, כלומר הגנה, או גישה מגוננת לאמונה דתית היא הכרחית; 2. מחשבה דואליסטית - "גישה בשחור-לבן", או גישה לחיים בהם אנשים ואירועים ממוינים בקפידה ומסווגים כטובים או רע, טהור או טמא/מזוהם; 3. השקפה אפוקליפטית על ההיסטוריה; 4. אמונה בבחירות או נבחרות; 5. הפרדה מהעולם; 6. סגנון מנהיגות כריזמטי; 7. בקרות התנהגות קפדניות; 8. דגש סלקטיבי של מסוימים אלמנטים מהמסורת שלהם כנגד אחרים; 9. פרשנות אבסולוטיסטית של כתבי הקודש או המסורת. לספרה ראו: Rebecca Joyce, Frey, Global Issues: Fundamentalism.

²⁷⁴ כך למשל כמה נקודות שונות מ-9 הנקודות לעיל: 2. מגילת הפיוזונומיה מחלקת 9 רמות של אור וחושך בכל אדם, ואפשרות הכניסה והיציאה מהעדה מוכיחה כי דברים יכולים להשתנות; 4. זה סותר את אמונת הגזירה הקדומה; 6. דווקא על המבקר כתוב שהוא מנהיג בעדינות ובחסד; 7. אמנם **ללא** החוקים, אך בפועל מתואר שגם התייחסו זה לזה באהבה וחסד רב; 9. דווקא פרשנות הפשרים היא אלגורית והמקור לפרשנות זו.

- החסד ואהבת החברים: ²⁷⁵ אלו יסודות דרכם בין חברי העדה, והפוך מכך למתנכרים להם או לתועים בתורה (אנשי החושך, המתיוונים בימיו של מורה הצדק). בכלל זה עדת היחד נהגה בצדקה וסיוע לחלש בקהילה שכללה תקנה שכנראה המקור ל'קופה' בלשון הידועה בחז"ל, ²⁷⁶ והיא אף מהות הביטוח לאומי גם בימינו.
- שיתופיות ברכוש ובהון כקיבוץ הראשון (סרך היחד א' 11-12, ב' 5, ו' 2-3, 14-23, ז' 6-8; מלחה"י ב' ח' ג'). עם זאת, בברית דמשק אין הלכות אלו, וכך גם בספרות החוכמה הקומראנית. יש הסוברים שעדת קומראן היתה כת סגפנית המסתפקת במועט, אך לפחות לפי הממצאים הארכיאולוגיים במקום – הם היו די עשירים.
- טהרה וקדושה: נושא רחב. ראו מקצתו בפרק הקלה בטהרה בהשוואה עם הפרושים.
- צניעות הגוף ועירום: ²⁷⁷ במגילת ההודיות ניכרים תיאורי חומריות ואפסות הגוף. ²⁷⁸ בסרך היחד ז' 12 נאסר להיחשף עירום, ²⁷⁹ במגילה 4Q512 (קימרון כינה אותה: 'ברכות למיטהרה') מצוין: 'כסה] את בגדיו' (עותקים 36-38 שורות 11), וישנה ברכה לפני הטבילה (וכך הדין בברייתא לברכות נא'). ²⁸⁰ האיסיים הצניעו את גופם בשעת הטבילה ובצרכיהם (מלחה"י ב' פ"ח 159-161). ²⁸¹
- היופי החיצוני מבטא לעיתים ²⁸² צדיקות גבוהה: 'ולכן היה יוסף יפה תאר וטוב ראי כי כל רע לא היה בו' (צוואת שמעון ה' 1); יופיה של שרה אימנו לצד חוכמתה ומידותיה הטובות [במגילה חיצונית לבראשית](#) כ' 2-8. במגילות קומראן ישנה מגילת [פיזיונומיה](#) המתארת את טיבו/רוחו של האדם לפי חלקי/איברי הגוף וכמויות/יחידות האור שבהן. ²⁸³ [רבי ישמעאל](#) (הקרוב יחסית

²⁷⁵ ילעשות אמת יחד ועונה צדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת בכול דרכיהם' (ברית דמשק ה' 3-4) וכדומה עוד רבים. גם המבקר מנהיג ברכות אהבת לנתינו: 'זוה סרך המבקר למחנה ישכיל את הרבים במעשי אל ויבינם בגבורות פלאו ויספר לפניהם נהיות עולם בפרתיה וירחם עליהם כאב לבניו וישקה לכל מדהובם כרועה עדרו יתר כל חרצובות קשריהם לבלתי ה'זות עשוק ורצוף בעדתו' (ברית דמשק יג' 7-10. קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), פרק ד', עמ' 48); 'והוא ייסר את בניהם [ובנותיהם] וטפס [ברוח] עזוה ובאנהבת חסד] ואל יטור לה[ם] בקנאה ו[באף ועבר על פשעיהם] (ברית דמשק יג' 17-19. קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), פרק ד', עמ' 49). להבדיל, השוו את דרכם של שמעון בן יוחאי ויוחנן בן זכאי להפוך תלמידיהם הסוררים לגלי עצמות (שבת לד'; ב"ב עה'). עדת קומראן גם הוכיחה אדם בשם יוחנן: 'אשר הואה קצר אפים [] עמו [] העון עמו וגם רוח פארה עמנו' ([החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 220).

²⁷⁶ ברית דמשק יד' 12-17 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 52), ראו על 'חבר ישראל' בפרק על חבר היהודים. בבא בתרא פרק א'; ירושלמי שבת פרק י' וקידושין פ"ד סו' II (והשווה: דבר אילהו זוטא פט"ז 13); סנהדרין יז' II; הרמב"ם תיאר כך: 'מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישאל שאין להן קופה של צדקה' (זרעים, הלכות מתנות עניים פ"ט ה"ג).

²⁷⁷ גליקליך, הדרך לקומראן, עמ' 245-250 יצא סובר שגישה היא תגובה לאסתטיקה בהתייוונות (בה הוא תומך), ואינו רואה שכך היא דרכה של תורה (אף שהביא כמה פסוקים מקבילים לכך מהמקרא). גם בחז"ל יש שנהגו כך: 'אמר ר' יוסי: מימי לא נסתכלתי במילה שלי.. רבינו הקדוש.. שלא הכניס ידו תחת אבנטו.. מימי לא ראו קורות ביתי אימרי חלוקי' (שבת קיח' II).

²⁷⁸ ו' 24, ח' 29-30, יג' 17, יח' 3-4, כ' 10-12, כא' 20-21, כב' 24-27, כז' 17, 21, ל' 19. ²⁷⁹ ואשר יהלכ לפני רעהו ערום ולוא היה אנוש ונענש ששה חודשים'. כיסוי הגוף מצוין ביובלים ג' 31 שמבדיל את ישראל מהנכרים, ובחנך פו' 4: 'מוציאים ערוותיהם כסוסים'.

²⁸⁰ זאת בניגוד לרוב הברכות שנאמרות לפני המעשה (פסחים ז' II). על פי הפסיקה הספרדית יש לברך לפני הכניסה למקווה בעוד האישה לבושה בחלוק, ומיד אחרי הברכה עליה להסירו ולטבול.

²⁸¹ 'לבל יכלימו את אור האלוהים.. ואף כי הטלת הצואה היא צורך הטבע לאדם, הם חושבים כי היא מטמאה את הגוף ונהגים לרחוץ אחריה את בשרם במים... והנשים רוחצות את בשרן בסדין (בחלוק), בעוד אשר הגברים שמים עליהם אזור'. ייתכן וזהו הפירוש של מה"מ יא' 6-7: 'ורוח יהיה בין כל מחנימה למקום היד כאלפיים אמה. וכל ערות דבר רע לא יראה סביב כל מחניהם' (בהתאם לדברים כג'). בניגוד מה לכך, באתר קומראן נמצא שירותים. הנהגה האשכנזי הוא לטבול פעם אחת ללא ברכה ואז לברך את ברכת הטבילה בתוך מי המקווה, ולאחריה לטבול פעם נוספת. גם הכהנים מחויבים בלבוש נגד עירום: 'ועשה להם מְכַסֵּי בָד לְכִסּוֹת פְּשָׁר עֲרֻנָּה' (שמות כח' 42).

²⁸² כלל זה אינו מחייב, שכן גם אשת פוטיפר היתה יפה (צוואת יוסף ט' 5); אשת יהודה (צוואת יהודה יג' 5); 'נָגַם זָהָב בְּאַף חָזִיר, אֲשֶׁר יָפָה וְסָרַת טַעַם' (משלי יא' 22), ואולי גם רמו שלילי בפרשייה של אשת יפת תואר (דברים כא').

²⁸³ אפשר להציע לקשר זו כמויות ומידות אלו לכמה עקרונות שהובאו בפרק הקודם, בפרט כמו שמעון ה' 1. מגילת פיזיונומיה - 4Q186-4QHorsoscope. לפירושה יחד עם מגילת המזלות 4Q318 ראו: Reading the Human Body, Popović.

למסורות עדת קומראן, ראו בפרק בעניינו) ברייתא חיצונית: 'ספר תולדות אדם שמסר סוגיה שר הפנים לרבי ישמעאל לדעת בין צדיק לרשע', והמשיכה להיערך ע"י חכמי הקבלה.²⁸⁴

- סדר ארגוני ומעמדות: מעמד כל חבר ניתן לו לפי שכלו. נצרכת רשות כדי לשוחח בפני הרבים. כניסה לחברות מלאה לוקחת שנתיים בכמה שלבים.
- וידוי וכפרה במקום קורבן: 'אלה המ]שפטים א[שר ישפטו] במ כל המתיסרים. כל איש אשר [שגג בדב]ר, יבוא וידיעהו לכוהן [המ]ופקד על הרבים, וקבל את משפטו מרצונו, כאשר אמר ביד מושה על[ל] הנפש אשר תחטא בשוגגה אשר יביאו את חטתו ואת אשמו' (ברית דמשק [קימרון], [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 56-57). הצדקה היא תחליף לקורבנות כפי שבדניאל ד' 24²⁸⁵ ובמגילות,²⁸⁶ כאשר חז"ל המשיכו במסורת אך דרשו אותה בטעות על הושע יד' 3: 'וּנְשַׁלְמָה פְּרִים שְׁפִיתֵינוּ' (הפשט הינו תשלום הנדרים שנדרו בשפתם), ובנצרות זה הוודויי לומר: Penance.
- תורות סודיות: מפורט בחלק/שער בהמשך.

ההיסטוריונים מימי החורבן מתארים ביתר פירוט את אורחות החיים של [התראפויטים](#) והאיסיים (לקריאת המקורות ראו [כאן](#)). חלק נכבד מתיאורים אלו קרוב ואף תואם לעדת קומראן, ומכאן הזיהוי המקובל. לדעתי עצם העובדה שמדובר על כמה דורות הפרש בזמן, נכון להגדיר קבוצות אלו רק כחלק מ'המחנות' שיצאו מברית דמשק ז' 6-7,²⁸⁷ כאשר אחת הטענות העיקריות בספר זה היא שמסורות עדת קומראן נפוצו לדתות זרמים וקבוצות נוספות. מספר פקנות וסגנון דומה יש ב**דינכה** הנוצרית (שלא נכנסה לקאנון הברית החדשה).

22.1. ההסתפקות במועט (סגפנות):

- סרך היחד ט' 20-24: 'כל הנעשה בו ירצה בנדבה וזולת רצון אל לא יחפוץ... ולא יתאוה בכל אשר לא צווהו ולמשפט אל יצפה תמיד'.
- צוואת יששכר ב' 1: 'וירא אז מלאך יי אל יעקב ויאמר שני בנים תלד רחל כי בחלה (מאסה) במשכב בעלה ותבחר הנזר (בנזירות)'. למעשה זה המקור הקדום ביותר של נזירות בהקשר מיני.
- צוואת יששכר ד' 2-3: 'איש תם לא ישאף הון מאכלי תאוה שונים לא יחמד בגד מחלצות לא ירצה; ימים רבים לא יקוה לחיות והוא רק לרצון יי יחכה'.

²⁸⁴ בתורת הקבלה מכונה תחום זה בשם "[חכמת הפרצוף/הפנים](#)", ומשויכת למשה רבינו: 'וְאֵתָה תִּחְזֶה מִכָּל הָעָם אֲנִשֵּׁי חֵיל... (משמות יח' 21), ויש דורשים מישעיה ג' 9: 'הִפְרַת פְּנֵיהֶם עֲנֵתָה בָּם'. ראו: [בן שריא, חכמת הפרצוף וסימני הנוף](#)). השוו לממצאים מגניזת קהיר: [גרינולד, קטעים חדשים מספרות הכרת-פנים וסדר-שרטוטין](#).

²⁸⁵ 'לָהֶן מִלְכָּא מִלְכֵי יִשְׁפָר עֲלֵיהֶן וְחִטִּיךְ [עֲלֵיהֶן וְחִטְאָךְ] בְּצִדְקָה פְּרִיךְ וְעֲוֹנוֹתֵךְ בְּמִחוּן עֲנִין הֵן תִּהְיֶה אֲרָכָה לְשִׁלְתֵךְ' (תרגום: לָכֵן הַמְלִיךְ עֲצָתִי תִיטֵב עֲלֵיךְ; וְחִטְאָיִךְ בְּצִדְקָה פְּדָה, וְעֲוֹנוֹתֵיךְ בְּחֵן עֲנִיִּים, אֲוִלִי תִהְיֶה אֲרָכָה לְשִׁלְתֵךְ). גם [טוביה](#) מרחיב בפרק ד' את עיקרון ה'צדקה תציל ממות' ממשלי י' 2, יא' 4.

²⁸⁶ סרך היחד ט' 4-5: 'ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק'; Q511 (תהלים קנ"ד בפשיטתא): 'ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה כמקריב עתודים ובני בקר כמדשן מזבח ברוב עולות כקטורת ניחוח מיד צדיקים'; ברית דמשק יא' 18-21: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון'. גם [טוביה](#) מרחיב בפרק ד' את עיקרון ה'צדקה תציל ממות' כמו במשלי י' 2, יא' 4.

²⁸⁷ 'ואם מחנות ישבו כסרך הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה'. אמנם המונח 'מחנות' משמש לעיתים במגילות קומראן ככינוי ליישובים, ללא כל זיקה לימחנה המקראי, אולם במקרה זה יש לדעתי לפרשו כמכוון כלפי ה'מחנה' המקראי, כשם שהקביעה שירושלים היא 'מחנה הקודש' קשורה בודאי לימחנה המקראי. לדברי פילון האיסיים התרחקו מן הערים על יושביהן המושחתים והעדיפו לגור בכפרים, ואילו יוספוס מספר שהאיסיים היו מפוזרים במקומות יישוב שונים בקרב האוכלוסיה הרגילה, ופליניוס מציין יישוב נפרד של האיסיים ליד ים המלח.

- צום : צוואת יוסף י' 1-2 מציינת שחן על הצם לכבוד ה'; [טוביה](#) נגאל בזכות ויתור על סעודתו;²⁸⁸ אין אזכור במגילות הכיתתיות על הסתפקות במעט אוכל, אך תקנה כיתתית של הענשת רביעית מכמות המזון למי שחטא בחלק מתקנות עדת היחד (סרך היחד ו' 24); חסידים בחז"ל הסתפקו במעט מזון,²⁸⁹ ופרקי אבות ו' ד' אף דרשו: "כִּפְךָ הִיא דְרַכָּה שְׁל תוֹרָה: פֶּת בְּמַלַח תֹּאכַל וּמִים בְּמִשׁוֹרָה תִּשְׁתֶּה", וכך נוהגים חסידים-מקובלים עד ימינו (למשל הבאבא סאלי).

2.2.2. נקודות דומות בחסידות היום והמלצה ללמוד מהמקורות:

בפרק התבודדות עדת קומראן הוסבר שאחת הסיבות להתבודדותה הזמנית היא היותה עיר כוהנים השומרת על טהרה וקדושה ברמה הגבוהה מרוב העם. עיקרון זה מאפיין קבוצות אליטה מכל זאת, בכללם חסידים. דבקות בבורא ושמירת מצוות ברמה גבוהה וחסידית מביא להשגחה פרטית עד לרוח הקודש ועשיית מופתים. אלו רווחים בגיבורי המקרא החסידים והנביאים, במגילות הסוד של עדת קומראן, בתיאורים על האיסיים כנביאים ורופאי הנפש, בסיפורים על ישו, במדרשי האגדה על חסיד-התנאים, וברבנים ו'מקובלים' (העוסקים בתורת הקבלה) עד היום. להלן כמה דוגמאות על תחומי ומושגי חסידות בתפיסה המודרנית שלנו לחסידות:

- צום : ראו לעיל, וכך חסידים/מקובלים עד ימינו (למשל הבאבא סאלי).
- ספרויות סוד/איזוטוריות של פיזונומיה, מזלות וגימטריה:²⁹⁰ מקורן בעדת קומראן והמשיכו להתפתח אצל חסידים ו'מקובלים' (העוסקים בתורת הקבלה).
- לבוש בבגדים לבנים : אמנם אין ציון כזה מהמגילות, אך כך מתוארים האיסיים (מלחה"י ב' ח' ג'), וכך מתוארים [במגילה ד' ח'](#) לצד תיאורי מינים וחיצונים, לצד היותם עולים עם פעמיים אמן.²⁹¹ כך נוהגים חסידים ומקובלים גם בימינו.
- טהרת בעל קרי (ראו [פרק בעניין](#)).
- התועדויות וסעודות משותפות (ראו [פרק בעניין](#)).
- חצרות ובראשם רבי/אדמו"ר (במורה הצדק והמבקר)
- הגבלת מיניות (ראו [פרק בעניין](#)).
- העלאת המוסר ותיקון המידות בראש שמירת התורה
- עיקרון ההידמות וההבנה החלקית של החוכמה האלוהית: 'כי כאשר היוצר את הכלי כמה יכיל ולפיהו יביא חומר, ככה יצר גם ה' את הגוויה בדמות הרוח, ולפי כוח הגוף ייפח הרוח. ולא יהיה יתרון בינותם עד לשלישית השערה, כי במשקל ובמידה ובקו נוצר כל יצור...' (נפתלי ב' 2);²⁹² 'שמע

²⁸⁸ ויתור או המתנה עם אוכל מוזכרים כמובן כבר במקרא, החל מעבד אברהם שלא אכל עד שאמר דבריו (בראשית כג' 33) – ומקרה דומה יש ב**טוביה** ז' 12, עובר לנביא שחטא באכילה בשומרון שלמרות שצווה לא (מל"א יג'). כמובן שיש לקשר זאת עם הצומות של משה רבינו ודניאל לקבלת הנבואות.

²⁸⁹ למשל הגרוגרת שאכל רבי צדוק משבת לשבת (גיטין נו').

²⁹⁰ אמנם אין גימטריה במגילות, אך לחלק מגימטריות יש היגיון פשט שמלמד שיש משמעות לכך בתורה (כגון גימטרייה של "ולד" ו"אס" מול "ילד" ו"אב", ולצד "אבן" היא נוטריקון של אב בן נכד), אלא שקשה לדעת מתי כן ומתי לא. [בדברי גד החוזה](#) יב' רע"ו מרומז שהשם "ישראל" מכוון לנוטריקון שמות האבות והאמהות. בספר חנוך ב' הסלאבי (ראו עליו בפרק [הספרים החיצוניים](#)) (ני 63) יש נוטריקון של הרכבת האדמה לאדם מארבעת כיווני השמיים שמתאים רק ביוונית ואולי סותר את [חנוך א' ס' 8](#).

²⁹¹ ראו: [פירושו של ספראי למגילה ד' ח'-ט'](#) (משנת ארץ ישראל); מדות ה' ד'

²⁹² מתכתב עם ינעשה אדם בצלמונו פדמותנו... בצלמו פצלם אלהים (בראשית א' 26-27).

ישראל אלהיכם ואלהי אחד יחיד ומיוחד ואין יחיד כיחודו נעלם מכל הוה הוה ויהיה הוא ממלא את מקומו ואין מקומו ממלא אותו רואה ואינה נראה מגיד ויודע עתידות לא נמצא ראשיתו וסופו כי הוא אל בלי סוף ואין סוף לסופו כל יכול אל אמת מלא כול העולמות כבודו; וביד האדם נתן הבחירה ואם בא להיטיב עזר לו ואם להרע דרך פתוח לוי' (דברי גד החוזה) ח' קפג' קפד', ט' רג' - רה').

- התבוננות בפלאי הבורא מיצירותיו בטבע הבריאה: תנוך א' (האתיופי) ד' מצין שיש ללמוד מאלו. דברים דומים אומר הרמב"ם (יסודי התורה ב').

יש לציין שתהליך דומה קרה לאורך ההיסטוריה: כפי שספרות הסוד במגילות קומראן ובספרים החיצוניים כוללת ומשלבת ענייני מוסר ותיקון המדינות, כך תורת הסוד הקבלית (ותורת החסידות החדשה) כוללת ספרות מוסר.

בכל דור ותרבות (כולל בחיינו המודרניים), המוסר הינו כלי חינוכי מרכזי, הוא היראה, הוא ההכונה של טוב ורע, שכר ועונש, ימין מקרבת לשמאל מרחיקה. נוכח חשיבותו מחד (גישה זאת עלולה להגיע גם מצער שסופה חזרה למסקנות בדרך הפוכה, כגון פוגרומים והשוואה שחזקו את הציונות ואת החינוך הלמדני), והנזק העלול להירדם באי-ידיעה והעברתו כראוי מאידך, יש ללמוד את המוסר ממקורו האמין והנכון: צוואת לוי יג'; עדת קומראן הקדישה שליש מהלילות ללימוד; במהלך היום אחד מעשרה יושב ללמוד (סרך היחד ו' 6-7), 'אביון אתה, אל תאמר רש אני ול[וא] אדרוש דעת';²⁹³ 'והמשכיל יבין וזכור את מלכי ישראל והתבנן במעשיה שמי מהם שהיא יראו ממשפטי התורה היה מצול מצרותהם מבקשי התורה'.²⁹⁴ כאן יש גם הנחיות לכמות הלימוד ונושאו, כאשר בציבור הדתי-חרדי ישנו עידוד ללמוד כל היום (אף שזה הזון אחרית הימים, בבן סירא כה' 22 מבוזה המשתכר מאשתו),²⁹⁵ ובעיקר נושאי הלימוד הם שונים, כאשר אינם כוללים את המקורות העיקריים הקדומים והיסודיים של השלמת התנ"ך וראשית ההלכה – המגילות הגנוזות.

ספר זה עדיין בשלבי עריכה סופיים, וקורא לקורא ללמוד את הטקסטים במקורם (קישורים והנגשות מובאים בפרקים הראשונים לספר), ולקרוא בביקורת את מחקרי הביקורת, שכן ספר זה בא לסדר את הרכבת המגילות ולהוכיח טעויות מחקריות שהתקבעו במחקר, וכהמלצתו של יגאל ידין: 'האתגר הגדול העומד עתה לפני החוקרים הוא להאיר בעזרת המגילות את אחת התקופות החשובות ביותר בתולדותינו: שלהי תקופת בית שני. הדבר אפשרי רק אם יוסר המחסום הרוחני ההיסטורי והדתי (שלושים שנות ארכיאולוגיה בא"י, עמ' 171), כי המעשה הוא שורש ושמיעה היא הזרע והעץ הוא אמונה והפרי הוא צדקה' (דברי גד החוזה ח' קפח').

²⁹³ חוכמת רז נהיה, פרק ב' (החיבורים העבריים ב'), עמ' 156, ש' 63-64.

²⁹⁴ ממ"ת ג' 23-24 (קימרון), החיבורים העבריים ב', עמ' 211.

²⁹⁵ יכ' בַּעֲדָה חֲרָפָה וּבִשְׂת, אִשָּׁה מִכְלָפֶלֶת אֶת בַּעֲלָהּ.

23. היחס לנשים: קדושת הנישואים, מונוגמיה, הגבלת מיניות, ונזירות זמנית בגדולי התורה

מספר מגילות קטועות מתארות ספרות טקסית לנישואים, לפיהן הנישואים הן 'ברית קודש'²⁹⁶. מטרימה להם בבדיקת התאמה (תיכון) זוגי²⁹⁷ ובתולי האשה (ב"ד 4QD^f 3 Fr. 10-15),²⁹⁸ וחובת גילוי מומי הכלה.²⁹⁹ שכנראה הן פיתוח של הלכות החיתון מספר טוביה שממנו האמירה המפורסמת בחתונה שעברה למסורת חז"ל ועד ימינו: 'כדת משה וישראל' (ו' 13; ז' 13, 14),³⁰⁰ ומטוביה התקבלו הלכות חיתון נוספות שונות,³⁰¹ כגון: כתובה, ייחוד, עדים, נדוניה, ברכות ועוד (אך חז"ל לא ידעו/ציינו שמקורם ממנו). שמות יח' 2 ובמדבר יב' 1-8 מרמזים על התנזרותו של משה רבינו מציפורה אשתו (המדרש בשבת פז' מסביר זאת).³⁰² אף שלא לא נמצאה שום אמירה מפורשת לאיסור נישואים בשום מגילה (וכאמור סותרת לכמה מגילות), ייתכן שמורה הצדק ואולי גם חברי העדה ברמה הגבוהה (שכן גם להם מיוחסת נבואה במגילות מורה הצדק), פרשו באופן זמני/קבוע מנשותיהם, וחוקרים מתבססים על פסוקים אלו מברית דמשק ז' 4-9 להבחין בין שתי קבוצות:³⁰³ 'כאשר הבדיל אל להם כל המתהלכים באלה **בתמים קדש** על פי כל יסורו ברית אל נאמנות להם לחיותם אלף דור, ואם מחנות ישבו כסרך הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה, וכמשפט היסורים כסרך התורה כאשר אמר בין איש לאשתו ובין אב לבנו', אך כנראה אין זו חלוקה ופירוש נכון, שכן ישנם הלכות לגבי נשיאת תינוק בשבת ולימוד ילדים קטנים ומתבגרים. מאידך, מגילת המקדש מה' 11-12 וברית דמשק יב' 1-2 אוסרות על משכב עם האישה בעיר המקדש (ואף להיכנס אליו ב-3 ימים לאחר משגל), והיות וכנראה עדת קומראן ראתה בקהילתה כמקדש (ראו בפרק ??; לצד זיהויים כנביאים), אזי צריך להחיל את חוקי הטהרה על הקהילה (והיישוב!). כך או כך, ההיסטוריונים לאחר כ-200 שנה מתארים את הקבוצות הקרובות

²⁹⁶ מגילת טקס הנישואין 4Q502 (החיבורים העבריים ב', עמ' 33-35: 'ברכות למשפחה'); מגילת ירו' נהיה/מוסר למבין' עותק ד' קטע 167 – 4Q418 + עותק ה' קטע 15 – 4Q418a + עותק א' קטע 11 – 4Q415. מכונה באנגלית: (QInstruction4).
²⁹⁷ טוביה ו' 18: 'כי לך היא יעודה מעולם' (השוו': 'מה' אישה לאיש' [מועד קטן יח' וו]); ברית דמשק (החיבורים העבריים ב', עמ' 160: עותק ד' קטע 167 – 4Q418 + עותק ה' קטע 15 – 4a418Q + עותק א' קטע 11 – 4Q415): 'וגם אל יתנה' לאשר לוא הוכן לה'.

²⁹⁸ 'אל יבא איש [אשה בברית(?)] הקודש אשר ידעה לעשות מעשה מבדבר ואשר ידעה [מעשה בבית] אביה או אלמנה אשר נשכבה מאשר התארמלה וכול [אשר עליה ש]ם רע בבתוליה בבית אביה אל יקחה איש כי אם [בראות נשים] נאמנות וידעות ברורות ממאמר המב'ק' אשר על [הרבים ואח]ף יקחנה' (ב"ד, קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34). גם יוספוס מתאר שהאיסיים בדקו כך נשותיהם (מלחמת היהודים ב' פ"ח 159). הנישואים כברית מובאים במלאכי ב' 14: 'וְהָיָה חֲבָרְתָּךְ, וְאַשְׁתְּ בְרִיתְךָ'.

²⁹⁹ '[כ]ול ומזמיה ספר לו ובגילתיה הבינה'ן [כיא נגף] באו[פ]לן [תהיה לו כמכשול לפני] (מגילת ירו' נהיה/מוסר למבין', החיבורים העבריים ב', עמ' 160); '[א]ת בתו יתן איש לאיש' את כול מומיה יספר לו למה יביא עליו את משפט [הארור אשר אמ]ף משג' עור בדרך' (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34; 34, QDf, 270Q4 Fr. 9-8 שורות 8-9).

³⁰⁰ בשלושת פסוקים אלו יש ביטויים דומים. השוו': שתי כתובות מימי בר כוכבא: 'כדין מ[ו]שה'; כתובתה של בבתא: 'כדין משה ויהודאי'; ירושלמי כתובות ד' כח'; יבמות טו' יד' ע"ד; תוספתא כתובות ג' ט'.

³⁰¹ בספר טוביה מסורות נוספות של הלכות נישואין, וכן התפילה המזכירה את האדם הראשון וחווה אשתו (ח' 6) התגלגלה לברכת החתנים הרבנית ולכתובה השומרונית. ז' 12 מתאים למגילת המקדש סו' 9: 'ויהיא רויה (ראויה) לו מן החוקי' (ראו פירוש היפה של ידן בעניין, עמ' 88-90). השלב הנפרד של אירוסין בחז"ל לא קיים בעדת קומראן, וכן כבר לא היום (משולב עם הנישואין בחופה).

³⁰² '... ופירש מן האשה. מה דרש? נשא קל וחומר בעצמו, אמר: ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהן אלא שעה אחת, וקבע להן זמן, אמרה תורה 'וְהָיָה נְכַיִם לְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְגו' יֵאֵל תִּגְשׁוּ [אֶל אִשְׁתָּה]; אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינו קובע לי זמן - על אחת כמה וכמה! ומנין לנו שהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו - שכתוב 'לָךְ אֶמְרָ לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאֶהְלִיכֶם' וכתוב בסמוך 'וְאַתָּה פֹּה עֹמֵד עִמָּדִי...'. יש לציין שהוצאת קרי הינה היחידה שמחייבת רחיצת כל הגוף לפי פשט החומש (ויקרא טו' 16), וטומאה זו (כמו שאר הטומאות) אינה מאפשרת לכוהן (במיוחד גדול) לשרת בקודש, וכנראה גם לנביא לקבל נבואה.

³⁰³ ראו: אלישע קימרון, celibacy in the the dead sea scrolls and the two kinds of sectarians.

ביותר לעדת קומראן (מחצית מהאיסיים והתראפויטיים), כנמנעים כליל מנישואים (מלחמת היהודים ב' פ"ח; [היפותיטיקה](#) 11.14).

כידוע, בחז"ל יש הטרוגניות של דעות ולעיתים אף היתרים הפוכים, כמו למשל בן עזאי שלא נשא אישה.³⁰⁵

מונוגמיה: אידיאל המונוגמיה והנאמנות מודגש בתנ"ך,³⁰⁶ תוך התייחסות למצבים של מספר נשים בביקורת או בדיעבד.³⁰⁷ הנישואים לאשה אחת היתה מחלוקת עיקרית בין עדת קומראן (ברית דמשק ד' 20-ה' 2)³⁰⁸ למתנגדיהם אפרים-דורשי החלקות שנהגו בפולגמיה (לדעתי אלו המתיוונים, ראו [פרק בעניין](#)), שאומצה ע"י הפרושים וחז"ל (כנראה כיוון שלא מסרו נפשם עליה: ספרי דברים יב' כג'; סנהדרין סג II).³⁰⁹ מגילת המקדש נו' 15-19 מצווה אפילו על המלך לשאת רק אשה אחת (שזהו למעשה הפשט של דברים יז' 17: 'לא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים'), וראו על כך בפרק המונוגמיה של החשמונאים. במגילת [דברי/חזון/צוואת עמרם \(4QVisions of Amram\)](#) ב' 6-7 עמרם משובח על אי-נשיאתו אשה נוספת, למרות שהיה רחוק מאשתו יוכבד 41 שנה,³¹⁰ כיוון שנתקע בחברון לאחר שהגיע לקבור את בני יעקב ונשאר לשפץ את קבר האבות למרות החשש ממלחמה שנפתחה בין מצרים לכנען ופולשת (מלמד עד זכותו לבן כמשה רבינו כאמרת [טוביה](#) ד' 12; ו' 24). בניגוד לכך, ובניגוד לאליעזר בן יעקב החסיד,³¹¹ האמוראים נהגו: 'רב שנקלע לעיר דרדיש הכריז: מי תהייה אשתי להיום? רב נחמן שנקלע לעיר כשנציב הכריז: מי תהייה אשתי להיום? רב נחמן שנקלע לעיר כשנציב הכריז: מי תהייה אשתי להיום?' (יומא יח II). הלכה פרושית (שהתקבלה כהלכה סופית) דומה היא היתר 'אשת יפת תואר' בבעילתה בכפייה מיידית

³⁰⁴ 117-118: 'ובשלישית — האיסיים, הידועים בחינוכם לכובד ראש. הם אוהבים זה את זה יותר מכל בני כת אחרת. הם מרחיקים את התענוג כדבר רע, והם מחשיבים כמעלה את כיבוש היצר, ואי הכניעה לתאוות. הם מתייחסים בביטול לנישואין. אבל הם מגדלים ילדי אחרים בעודם בני חינוך, והם רואים בהם בקרוביהם, והם מעצבים אותם לפי מנהגייהם! עם זאת הם אינם דוחים בשתי ידיים את הנישואין ואת הפריה ורבייה, אבל הם נוהרים מפריצות הנשים, והם משוכנעים ששום אשה אינה שומרת אימונים לבעל יחיד'. 159: 'יש כת אחרת של איסיים, שאף על פי שהם שוים בדעה עם השאר באורח החיים, במנהגים והלכות, הם שונים מהם בהשקפתם על הנישואין. הם סבורים שאדם שאין לו אשה מקפח חלק חשוב של החיים — הצאצאים: יתר על כן, אם חס וחלילה יקבלו כולם את השקפתם עתיד כל הגזע ללכות במהרה. אבל הם בוחנים את נשותיהם המיועדות במשך שלש שנים, ולאחר שהוכיחו אחרי שלש תקופות של טהרה כי הן ראויות לילד — הם נושאים אותן. הם לא משמשים עמהן בשעת עיבור, ובכך מראים כי מטרת נישואיהן אינה סיפוק תאוותם אלא פריה ורבייה. בטבילה לובשת אשה בגד והאיש סינר. אלו מנהגייהם של בני כתה זו.'

³⁰⁵ 'דרש בן עזאי כל מי שהוא מבטל פריה ורבייה מעלה עליו הכתוב כאלו שופך דמים וממעט את הדמות. מאי טעמיה? שופך דם האדם מפני מה כי בצלם אלהים ומה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו, א"ל ר"א בן עזריה נאים דברים היוצאים מפי עושיהן, בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים, א"ל אני לפי שחשקה נפשי בתורה, אבל יתקיים העולם באחרים'. (בראשית רבה לד'; יבמות סג' ב').

³⁰⁶ משלי לא' 3: 'אל תתן לנשים חילף'; מלאכי ב' 14-16: 'וְאֶמְרָתֶם, עַל מָה: עַל כִּי יִי הַעִיד בִּינְךָ וּבִין אִשְׁתְּךָ נְעוּרֶיךָ, אֲשֶׁר אַתָּה בְּגָדְתָהּ בָּהּ, וְהִיא חֲבֵרְתָּךְ, וְאִשְׁתְּךָ בְּרִיתְךָ. וְלֹא אָחֵד עָשָׂה, וְשָׁאָר רֹחַ לוֹ, וְיָמָה הָאָחֵד מִבְּקֶשׁ זָרַע אֱלֹהִים; וְנִשְׁמְרָתֶם בְּרִיחְכֶם וּבְאִשְׁתְּךָ נְעוּרֶיךָ אֵל יִבְגְּדוּ. כִּי שָׁנָא שְׂלַח, אָמַר יִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִסָּה חֶמְסָךְ עַל לְבוּשׁוֹ, אָמַר יִי צְבָאוֹת; וְנִשְׁמְרָתֶם בְּרִיחְכֶם וְלֹא תִבְגְּדוּ'. פסוקים נוספים מצוטטים בברית דמשק ד' 20 – ה' 2 שלקמן.

³⁰⁷ דברים כא' 15: 'כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים, הָאֶחָת אֶהוּבָה וְהָאֶחָת שְׂנוּאָה, וְיָלְדוּ לוֹ בָּנִים, הָאֶהוּבָה וְהַשְׂנוּאָה; וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לְשְׂנוּאָה'.

³⁰⁸ 'הם ניתפשים בשתיים בזנות לקחת שתי נשים בחייהם ויסוד הבריה זכר ונקבה ברא אותם ובאי התבה שנים שנים באו אל התבה, ועל הנשיא כתוב לא ירבה לו נשים ודויד לא קרא בספר התורה החתום' (קימרון) [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 10-11. ראו ניתוח על ב"ד ה' 2-5 בפרק על 'השכחה הראשונה - התורה שהוחבאה בימי השופטים עד עמוד צדוק'.

³⁰⁹ 'שנה מסורת פרושית אחת של מונוגמיה: 'וכבר בעדו ובעד ביתו' בעד ביתו ולא בעד שני בתים' (יומא יג'). ראובן מרגליות טוען במאמר 'רבינו נשים' (בתוך ספרו: 'עוללות: מחקרים תלמודיים קצרים' / מחקרים ברכי התלמוד) כי הרעיון להתחתן עם שתי נשים היה נחשב תמוה ויוצא דופן בעיני חז"ל. בנצרות, פולגמיה נאסרה ע"י תיאודוסיוס הראשון ב-393.

³¹⁰ לפי צוואת לוי יב' 4, לוי היה בן 48 כאשר עמרם ויוכבד התחתנו; שניהם נולדו באותו היום, ומחייב שגילם המקסימלי בחתונתם הוא 19. לוי נפטר בגיל 137 (סוף הצוואה). יש קושי בין זמנים אלו (ייתכן ממעבר המסורות ליוונית), גם למגילה 4Q464a לפיה: 'שנים מאתים ועשר ישובי (וממנה מסורת חז"ל; [קדמוניות המקרא](#) ח' 14, ט' 3).

³¹¹ 'לא ישא אדם אשתו ודעתו לגרשה [=וכבר בשעת הנישואין הוא מתכנן להיפרד ממנה], משום שנאמר: אֵל תִּחְרַשׁ עַל רֵעֶךָ רָעָה וְהוּא יוֹשֵׁב לְבִטָּח אֶתְךָ'.

(מכות ב'), בניגוד לפשט נשיאתה רק לאחר חודש אבלות (דברים כא' 10-13; וכך גם במגילת המקדש סג' 10-15).

לאחרונה נחשף היתר גירושים לברית דמשק יג' 16-17 (תודות לה הדרתו החדשה של אלישע קימרון). ראייה חותכת זו מחזקת ממצאים קודמים של קברי נשים וילדים בודדים סמוך ליישוב בקומראן,³¹³ וההלכה המתפרשת מהמגילה המקראית 4Q76 שהינה נוסח ייחודי למלאכי ב' 16 שכבר התירה גירושים: 'כי אם שנ(א)תה שלח'.³¹⁴ גם בן סירא, שהיה כנראה חבר בעדה (ראה אליו בפרק 'מינוי מורה הצדק על עדת קומראן ויחסו לבן סירא'), התיר גירושין מסיבות דומות (כה' 29),³¹⁵ ובדומה תלוי הפירוש לשמות יח' 2: 'ויקח ויתרו חתן משה את צפורה, אשת משה - אחר שלוחיה'. יש הטוענים שגירושים הותרו אך היה איסור להינשא שנית (לבן-זוג אחר) כל עוד בן הזוג הקודם-הגרוש חי, כי כך רמוז במגילת המקדש נז' 18: 'כי היא לבדה תהיה עמו כול ימי חייה', על בסיס הטפת ישו בעניין: 'כל המשלח את אשתו ונושא אחרת נואף הוא, וכל הנושא את הגרושה נואף הוא'.³¹⁶ לעומתם בית הלל הקלו בגירוש האשה: 'אפילו הקדיחה תבשילוי, והפליג עקיבא: 'אפילו מצא אחרת נאה הימנה' (גיטין י' י'); וזאת בניגוד פרדוקסלי למדרשו 'שכל כתובים קדש, ושיר השירים קודש קדשים' [ידיים ג' ה']], וכן אמר וקיים כאשר גייר את אשתו של הנציב הרומי טורנוסרופוס (טיניאוס רופוס) כדי להינשא לה (נדרים נ' II).³¹⁷

עם מי להתחתן – אחיינית או בת הדוד: לצד המקרא, במגילות הקדמוניות עד מגילות חורבן הבית (קבוצות 3-1) מודגשת מצוות חיתון עם כלה ממשפחת האב.³¹⁸ היות ואין לכך שום אזכור במגילות הכיתניות של מגילות מורה הצדק (קבוצה 4), ייתכן שעדת קומראן ביטלה חוק זה, ובחז"ל הדין בוטל: 'הותרו השבטים להתחתן זה עם זה' (תענית ל' II; בבא בתרא קכ"א).

³¹² יוכן [כ]ל [ל]וק[ח] אש[ה]... וכן למגרש'. יש גם במגילת המקדש נט' 4-5: 'יכול נדר אלמנה וגרושה, כול אשר אסרה על נפשה יקומו עליה, ככל אשר יצא מפיה', אך זו מגילה מקראית ולא כיתנית.

³¹³ יש לציין שנתון זה רלוונטי רק אם תיארוך השלדים תואם לתקופת ההתיישבות של העדה בקומראן. לדעות החוקרים בעניין ראו: ברושי, אורחות חיים בקומראן, עמ' 44-46.

³¹⁴ קרי, ישנו היתר לאיש לגרש – אם הוא שונא את אשתו, ואין מדובר באל ששונא את הגירוש (השוו: בבלי גיטין צ' ב'; ירושלמי קידושין ב' א'). ספר חסידים מביא מסורת מעניינת על פסוק 14 הקודם שמציין 'ברית': 'בימינו אין בעל נשבע לאשתו, פן יגרשנה וימצא נשבע לשווא'.

³¹⁵ 'אם לא תשמע לך, תן לה ספר כריתות ושלחנה לנפשה'.

³¹⁶ ומקבילות. וראו דברי פאולוס באיגרת הראשונה אל הקורינתיים ז' 1-40. ייתכן שכיוון שבברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34) אין אזכור לגרושות, אך כן לאלמנות, יש חיזוק לכך: 'אל יבא איש [אשה בברית(!)] הקודש אשר ידעה לעשות מעשה מבדבר ואשר ידעה [מעשה בבית] אביה או אלמנה אשר נשכבה מאשר התארמלה וכול [אשר עליה ש]ם רע בבתוליה בבית אביה אל יקחה איש כי אם [בראות נשים] נאמנות וידעות ברורות ממאמר המבקר אשר על [הרבים ואח]ף יקחנה', אך אם מותר לשאת גרושה שהגרוש שלה אינו חי, אז היא כן היתה להיות מצוינת בקטע זה.

³¹⁷ נגד המסורת שגייר ולקח את אשתו של טורנוסרופוס, ראו: "ספר המעשיות" למ' גסטר, ליפסיאה-לונדון 1924, עמ' 38/9, מס' 63.

³¹⁸ במדבר לו' 6-11: 'זה הדבר אשר צוה יי לבנות צלפחד לאמר לטוב בעינייהם תהינה לנשים אם למשפחת מטה אביהם תהינה לנשים ולא תסב נחלה לבני ישראל ממשא אל משה כי איש נחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל. וכל בת ירשת נחלה ממשפחת בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהינה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו... ותהינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דיהן לנשים; שופטים א' 13; מגילה חיצונית לבראשית ו' 6-8 המציינת שזה 'חוק עולם'; יובלים ד' 15; טוביה ד' 12; ו' 24-18; יהודית ??. להרחבה ראו: אשל, הנישואים הראויים על פי המגילה החיצונית לבראשית ועל פי מקורות קרובים לה.

מאידך, עדת קומראן הטיפה לאיסור המקראי לחיתון עם אחיינית (ויקרא יח' 13; ³¹⁹ מגילת המקדש סו' 15-17; ברית דמשק ה' 10-7), ³²⁰ שכן כך באיסור זה נהגו אפרים-דורשי החלקות והפרושים בעקבותם (קידושין א' ד'; יבמות סב'), ³²¹ עד שבמאות שנים האחרונות ביטלו זאת בגלל שהבינו שזה גורם למחלות גנטיות (בעיקר **טאי זקס**); כרומוזום ה-X נושא את רוב המחלות, ואילו Y בריבוע משביח, אך הידע שלנו עליו מועט).

23.1. הגבלת המיניות:

- איסור בברית דמשק: 'ואשר יק[ב] לזנות לאשתו אשר לא כמשפט ויצא ולא ישוב עוד'. ³²² ומה הפירוש "לזנות לאשתו"? ייתכן שזה משכב שלא באופן המקובל (וגינאלי), וייתכן שזה איסור מורחב יותר, כפי שמצוין ב:
- צוואת יששכר ב' 3: 'כי ידע אשר למען לדת בנים בקשה לחיות עם יעקב ולא למען מלא תאותה'; **טוביה** ח' 7: 'ועתה לא לזוננים אני לוקח את אחותי זאת כי אם באמת צוה נא כי אני והיא נמצא רחמים ונזקין יחדיו'; **בטוביה** נוסח פרענקיל מובא גם בפרק ג' 20: 'עם לצים לא היה חלקי ולא לקחתי אישה מעונג כי אם ליראה את שמד', וכן בפרק ו' 24: 'ומאז והלאה תבוא אליה ביראת יי ולא מעונג ותשוקה'. הדגשת מטרת המשגל להבאת ילדים מובאת גם ביוספוס וחז"ל. ³²³
- מאידך, **במגילה חיצונית לבראשית** ב' 9 מתואר עונג המיני של אשת למך (בתאנוש) בויכוחם על פשר הילד שנראה כמלאך: 'ואמרה: "הוי אחי והוי אדוני זכור לך אדנתי"'. ³²⁴
- צוואת יששכר ב' 1: 'וירא אז מלאך יי אל יעקב ויאמר שני בנים תלד רחל כי בחלה (מאסה) במשכב בעלה ותבחר הנזר (בנזירות)'. ³²⁵ למעשה זה המקור הקדום ביותר של נזירות בהקשר מיני; צוואת נפתלי ה' 8: 'עת לאם לדעת את אשתו ועת פרוש ממנה לתפילתו'.
- מגילת המקדש מה' 11-12 (וב"ד יג' 1-2) אוסרת על משגל בעיר המקדש. ³²⁶ ככל הנראה עדת קומראן ראתה בעדתה תחליף למקדש (ראו בפרק המלאכים), ומשכך קיים איסור משגל במתחם היישוב או באזורים המקודשים שבו.

³¹⁹ 'עַרְוֹת אַחוֹת אִמָּךְ לֹא תִגְלֶה כִּי שְׂאֵר אִמָּךְ הוּא'.

³²⁰ 'לא יקח איש את בת אחיה או את בת אחותו כי תועבה היא' (קומרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 205); 'ולוקחים איש את בת אחיה ואת בת אחותו, ומשה אמר "אל אחות אמך לא תקרב שאר אמך היא" (ויקרא יח' 13 בשינוי מנוסח המסורה) ומשפט העריות לזכרים הוא כתוב וכהם הנשים'. גם לחז"ל יש עיקרון דומה: 'השוה הכתוב אישה לאיש לכל עונשים שבתורה... השוה הכתוב אישה לאיש לכל דינים שבתורה' (קידושין לה'), אלא שהחריגוהו כאן.

³²¹ 'לא ישא אדם אשה עד שתגדל בת אחותו'; 'ת"י האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירוקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר (ישעיהו נח' 9) 'אָז תִּקְרָא וְהָ יַעֲנָה תִשְׁוֶע וְיֵאמֶר הַגִּנִּי'.

³²² 'ואשר יק[ב] לזנות לאשתו אשר לא כמשפט ויצא ולא ישוב עוד' (קומרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 56 [4Q267 4QDb]). עם זאת, אין אמירה שהעונג אסור כאשר הוא נלווה למטרה העיקרית, וראו התייחסות בהמשך. השו': 'אין עון גדול מהזנות' (יובלים לג' 20).

³²³ נשיאת אישה יחסי מין לצורך הבאת ילדים היא הצורך והמטרה השגורה בפי חז"ל, וזוהי גם תפיסתו של יוספוס (!?), וכך אמרה **אמא שלום** על בעלה **התנא רבי אליעזר** כיצד הוא מקיים יחסי אישות: 'אינו מספר עמי לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה, וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח, ודומה עליו כמי שכפאו שדי' (נדרים כ" II); 'ויקדש עצמו בשעת תשמיש' (נידה ע"א). החסידויות ביהדות המודרנית (כמו גור) צמצמו את עונג המשגל בכיסוי חלק עליון של בגדים ואיסור חיבה.

³²⁴ אפשר שדבריה אלו היו התגוננות, אך נשמעים אמינים – אחרת למך היה יודע ששקר מדברת. מסורת דומה יש בחז"ל: 'בשכר שמשוהין עצמן בבטן כדי שתזריע אשתו תחילה נותן לו הקב"ה שכר פרי הבטן' (נידה ע"א). היות ויעקב אבינו שכב פעמיים עם נשים שהחליפו לו - כאשר הוא חשב שהוא שוכב עם רחל (פעם בבראשית כט' 23 עם לאה ופעם בצוואת נפתלי א' 6 עם בלהה), ניתן להסיק שהיה בחושך מוחלט, אך גם ללא דיבורים ושינוי תנוחות.

³²⁵ ראו מאמרי בעניין: '**הקבלות מיניות רחל בין צוואת יששכר ב' לטוביה והיובלים**'.

³²⁶ חוקרים סבורים שזו חומרה של עדת קומראן, אך זו בכלל מגילה קדם-כיתתית (ראו פרק עליה), ולעניין זה – אילו יחסי המין היו מותרים בירושלים אזי סביר שעולי הרגל בעיקר היו מתקשים להמתין לטהרתם המלאה עד שהיו עולים למקדש (בו חייב טהרה מלאה).

- היובלים נ' 8 אוסר על משגל בשבת (ויש הצעה חלשה שגם בב"ד יא' 4: 'אל יתערב איש מרצונו בשבת'), ומסורת זו נשמרה בנידה לח': 'דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, **שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת**' (שמקורה כנראה במגילת המקדש מה' 12-11).³²⁷ אלו מתחברים עם שירות עולת השבת שעדת קומראן התעלה לרמת מלאכים בשבתות (ראו בפרק על המלאכים).
- בסרך היחד לא מוזכרות נשים. מאידך בנספח שלו - סרך העדה א' 9-10, מצוין גיל 20 כמינימאלי לנשיאת אשה, שכן רק אז 'בדעתו [טוב] ורע'.³²⁸
- מגורי האבות באוהלים נפרדים מהאימהות גם מצביעים על גישה זו (בראשית כד' 67; היובלים כג' 4).³²⁹

למך חושד בבגידת אשתו עם מלאך [תנוף א'] קו' 1-12; מנילה חיצונית לבראשית ב'), כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול (זהו כנראה המקור לסיפור הולדת ישו, אם הספר חובר לפני הנצרות, וישנו גם סיפור ב' תנוף ב' [הסלאבי] כג' שיותר קרוב).³³⁰ מהסיפור משתמע כי למך כנראה פרש מאשתו בתקופת ההריון, כפי שנהגו האיסיים (מלחתיי ח' 143), ואילו לפי עדת קומראן, כנראה (החלכה מקוטעת ופירשה אינו ודאי) היה מותר משגל בהריון: 'ישכב עם אשה הרה מקוץ דם' (ברית דמשק, קימרון, **החיבורים העבריים א', עמ' 23, שו' 15-16).**

כך למשל החסידויות המודרניות יותר מקפידות על הגבלת המיניות (וראו עוד בפרק השוואת עדת קומראן לחסידויות המודרניות, ואת ספרה של נאוה וסרמן, 'מימי לא קראתי לאשתי, זוגיות בחסידות גור' לעומת שמואל בוטח: 'סקס כשר').

2.3.2. יופי ומעמד האשה בהשוואה לחז"ל:

חלק מנוסחי המקרא מקומראן (ראו **פרק בעניין**) מרחיבים על פועלם ויופיין של נשים שונות,³³¹ וכך בספרים החיצוניים,³³² שבחלקן נשים הן אפילו הגיבורות. הסיבה לכך היא שנוסח המסורה

³²⁷ כמובן כך שמרו גם לקראת מתן תורה בהר סיני: 'ויאמר יי אל משה לך אל העם, וקדשם היום ומחר; וכבסו שמלתם.. ויאמר אל העם הויו נכנים לשלשתי ימים, אל תגשו אל אשה' (שמות יט' 10, 15). להרחבה ראו: שמש וורמן, **לגלות נסתרות**, עמ' 162. בספר הזוהר נותרה מסורת חלקית של איסור עלייה לקבר בשבת.

³²⁸ יולא [יקרב] אל אשה לדעתה למשכבי זכר כי אם מולואת לו עשרים שנה בדעתו [טוב] ורע' (קימרון, **החיבורים העבריים א'**, פרק ד', עמ' 235). אבן עזרא סבר שיעץ הדעת טוב ורע' (בראשית ב' 9) הינו ו'האדם נדע את חנה אשתו' (בראשית ד' 1).

³²⁹ ו'יבאקה יצחק האקהל שרה אמו'; ו'יקום מחיקו וירוץ ויגד לרבקה אמו. ותלך רבקה אל יצחק לילה ותגד לו וילכו יחדיו ויעקב עמם והנר בידיו'.

³³⁰ ניר הוא אחיו של נוח, אביו של מלכיצדק. הוא חושד באשתו צופמינה שבגדה עם איש אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול. סיפור זה קרוב לסיפור הולדתו של ישו (וכנראה הועתק ממנו). חנוך ב' הסלאבי אינו בין המגילות וראו עליו בפרק זיהוי **הספרים החיצוניים**.

³³¹ למשל: נוסח מקרא לשמות 6b 4Q365 Frg. (קימרון, **החיבורים העבריים ג'**, עמ' 115) יש לפחות 7 שורות (מקוטעות) של שירת מרים בנוסח שונה משירת הים.

³³² ביובלים יש שמות של רוב נשות הקדמונים, ופרק לו' 23: 'כי תמימה וישרה היתה בכל דרכיה ותכבד את יעקב. ובכול ימי חייה עמו לא שמע מפיה דבר קשה כי ענוה ושלום וישר וכבוד בה'; מגילת חיצונית לבראשית כ' 8-2: 'ויפה לה מראה פניה. ומה... [דק] שער ראשה; מה נאוות הן לה עיניה. ומה נחמד הוא אפה וכל זיו פניה... מה נאוה לה חזה ומה יפה לה כל לבנתה. זרועותיה מה יפות וידיה מה כלילות... כל מראה ידיה. מה נאוות כפיה ומה ארוכות ודקות כל אצבעות ידיה. רגליה מה יפות ומה שלמות לה שוקיה. וכל בתולות וכלות הנכנסות לחופה לא שפרו ממנה. ועל כל נשים ייף יופיה ועליון יופיה למעלה מכולן; ועם כל יופיה זה חכמה רבה עמה. ודל ידיה [מעשה ידיה] נאה'; יהודית י' 19: 'ויתמהו על יפיה ויתמהו על בני ישראל ממנה, ויאמרו איש אל רעהו ומי יבז לעם הזה אשר יש בקרבו נשים כאלו'; שושנה 34: 'שושנה הייתה טובת מראה רכה וענוגה'; רז נהיה' 71-82: 'אשה לקחתה ברישכה קח מולד'נה ובנחלתה תשכיל] מרז נהיה בהתחברכה יחד התהלך עם עזר בשרכה [] את אביו [ואת אמו [יתוש ובאשתו דבק לבשר אחד] אותכה המשיל בה ותש'וקתה.. מאביה] לא המשיל בה, מאמ' הפרידה ואליכה [דבקה והיתה] לך לבשר אחד. בתכה לאחר יפריד ובניכה [לבנות רעיכה] ואתה ליחד

צינור וצמצם ענייני נשים (ועניינים נוספים כמו מיסטיקה). מאידך, צוואת ראובן ה' 3 אוסרת על נשים אפילו מלהתאפר (השוו: ישעיה ג' 16-ד' 1). [בטוביה](#) ד' 3 יש הוראת כיבוד האם,³³³ ובבן סירא לאשה נאמנה.³³⁴ לעומתם, חז"ל צמצמו את זכויות ומעמד האשה, בית הקלו לשאת אשה בשווה פרוטה במקום שווה דינר של בית שמאי (קידושין א' א'), וזאת אולי כדי שיוכלו לשאת יותר נשים/גם את האחיינית. כאן יוער שמגילות קומראן (במיוחד [3 הקבוצות הראשונות](#)), כוללים יותר תיאורי נשים. הסיבה העיקרית לכך היא כנראה שנוסח המסורה מיועד להצניע את מעשיהם ויופיים של הנשים (ראו עוד בפרק על נוסחי המקרא), כגון: שירת מרים מורחבת, ייתכן וספר שושנה שרד במגילות, הספר החיצוני יהודית, תוספות חיצוניות למגילת אסתר ועוד. בהקשר זה יצוין [שפילון](#) מתאר מחיצה שיוונית אצל התיאורופטים, ורוב החוקרים סבורים שלא היתה הפרדה/מחיצה ברורה בין גברים לנשים בבתי הכנסת העתיקים ובקריאת התורה בימי הבית השני (וכך למשל בין עלי לחנה),³³⁵ והפרדות אלו התעצמו בהשפעת האיסלם.

יש לציין שיוספוס, ההיסטוריון העיקרי שמספר על האיסיים, ובעניינו שמספר שלדעת האיסיים 'אין להאמין לנשים' (קדמה"י יז' 352), חווה גירש אשה אחת כיוון ש'מידותיה לא מצאו חן בעיני' (חיי יוסף יז' 352), ולאחר מכן אחרת נטשה אותו זמן לא רב אחר נישואיהם.

23.3. ייחוד והפרדה בין גברים לנשים:

מקור הלכת הייחוד של חז"ל כנראה מצוואת ראובן ו' 2: 'ואותן צוו אשר לא תתחברנה עם הגברים'. אלא שההקפדה על כך אצל התירופאטיים (אחיהם של האיסיים) לפי פילון כוללת לימוד ושהות משותפת עם מחיצה שיוונית (בדומה לקהילות שיוויות בימינו), והשירה אפילו מעורבת (בעוד חז"ל אסרו שירת נשים).

עזרא החיצוני ד' 13-32 מפרט את כח והשתלטות הנשים, וכמוהו גם [אגרת אריסטיאס](#) ??.

לא הגיעה אלינו קטע ממגילת קומראן שמרחיבה את ספירת ימי הנידה כמו שהתקבל בחז"ל (חומרא דרבי זירא) כ"שבעת ימים נקיים". הייתכן שלמרות ההחמרה הכללית של עדת קומראן לעומת חז"ל בתחום זה ובטהרה, דווקא חז"ל הם שהחמירו בעניין זה?

24. העדויות לבעלי המסורה: מ' המקדש; נוסחי המקרא (והתפתחותם לנוצרים ולשומרונים)

מגילת המקדש היא מגילת יסוד במגילות קומראן, כנראה הקדושה ביותר – כיוון שהינה דברי המצוות שמסר הקב"ה למשה רבינו ישירות ובגוף ראשון (ולא כדברי משה בספר דברים) שממנה

עם אשת ח'יקכה כי היא שאר ע'נותכה] ואשר ימשול בה זולתכה הסיג גבול חיוהי. [ברוחה] המשילך להתהלך ברצונכה ולא להוסיף נדר ונדב[ה] השב רוחכה לרצונכה וכל שבועת אסרה לנדר נדר[בה] הפר על מוצא פיה וברצונכה הניא[ה] ולא למבטא] שפתיכה סלח לה למענכה'.

³³³ 'וכבד את אמך ואך תעזוב אותה כל ימי חייה ועשה הטוב בעיניה ואל תעצב את רוחה בכל דבר'. מסורת מקבילה/עברה ליבמות סב' II: 'תנו רבנן: האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו'. העתקה זו סבירה שכן גם אמרתו המפורסמת של הלל: 'מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך' (שבת לא') קרובה אם לא מועתקת מ**טוביה** ד' 15 (נוסח קצר): 'בני! שים לבך לכל מעשיך. ואשר תשנא לנפשך - לא תעשה לאחרים', ואו מבן סירא לא' 18: 'דעה רעד כנפשך, ובכל ששנאת התבונן'.

³³⁴ למשל: 'אל תמאס אשה משפלת, וטובת חן מפנינים... אשה לך אל תתעבה, וישנאה אל תאמן בה' (ז' 19, 26).

³³⁵ ראו: ספראי, 'האם היתה קיימת עזרת נשים בבית הכנסת בתקופה העתיקה?', תרביץ, לבי, עמ' 329-338; Levine, L.I., The Ancient Synagogue – The first Thousand Years, New Haven and London: 2000.

חולקו 3.5 ספרי החומש מהר סיני שלהם נוספו ושולבו סיפורי מדבר סיני ותורות ובריתות נוספות (אוהל מועד וערבות מואב), וכך היא משמשת הנוסח הקדום ([Urtext](#)) לחלקים אלו. צורת הכתיב במגילת המקדש הוא מלא שבמלא,³³⁶ גם מחזקת את נוסחה האלוהי.

ספרו המדעי של יגאל ידין עדיין מהווה ספר מבוא ופירוש מעולה ויסודי למגילה זו (מומלץ), ומבוקש כאמור כי הרשויות ומוסדות האקדמיה ינגישוהו באופן חופשי במרשתת לציבור הרחב. [ורד נעם](#) סיכמה בספרה 'מקומראן למהפכה התנאית' כי עדת קומראן (ובעיקר מגילת המקדש) אינה מחמירה, שכן המונח החמרה צריך להתייחס להחמרה יחסית לחומש התורה, ולא יחסית לפרושים/חז"ל (שלרוב הקלו), ואילו עדת קומראן (ובעיקר מגילת המקדש שעוסקת בענייני טהרה הנלווים למקדש) תואמת ועולה בקנה אחד עם הוראות התורה, ומי שמקל יחסית לתורה (ולעדת קומראן) הם לפרושים/חז"ל (ראו על כך פרק נפרד). יוצא אפוא, כי זהו סיכום מדויק למהותה של מגילת המקדש – מקור/שכתוב של החלק החוקתי של התורה, בלשונה, בדרכה ובסדרה כמקורית, ובדיוקה. המגילה כנראה סודית נוכח קדושתה (בדומה לנוסחי המקרא זולת המסורה ראו להלן), וממ"ת נשלחת כאגרת גלויה לשכנוע, והיא חוזרת על מקצת הלכות מגילת המקדש (במקום להפנות למגילת המקדש או לצטטה).³³⁷

החלק הראשון במגילה הוא תיאור הוראות בניית בית המקדש הראשון (וטהרות הנלוות לכך) – כבר בהר סיני, כי זה היה מטרת יציאת מצרים המצוינת בשירת הים: 'תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ בְּהַר נְחֻלְתָּךְ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלְתְּךָ יי מְקֻדָּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֲנֵנוּ וְנִדְיָךְ', כפי שנדרש במגילת 4Q174.³³⁸ מגילת המקדש היא רק התכנית של בניית המקדש, דהיינו הציווים-הוראות לבנייה המקדש. אלו מתאימות לבנייה בפועל של בית המקדש הראשון כמתואר במלכים א' ו-ז'. שני שלבים אלו (תכנית מול תיאור הבנייה בפועל) מפורטים גם על בניית המשכן וכליו, כאשר בפרשות תרומה-תצוה מובאים הציווים לבניית המשכן, ואילו תיאור הוראות משה והבנייה עצמה מתוארות רק לאחר מכן בפרשות ויקהל-פיקודי. משכך, אין סתירה או קדימות בין תורת המקדש לתורת המשכן בספר שמות, שכן אפשר ואלו נתנו במקביל, כאשר המשכן היה אמור לשמש לכשנה של מסע המדבר (אילו לא היה מתארך לארבעים בגלל חטא המרגלים) והזמן בתוך ישראל עד בניית המקדש. למשל, במקום 'אוהלי שבחומש, במגילת המקדש מובא 'בית'. בחלק זה (הראשון), המגילה מציינת מערכות טהרה שונות ומדהימות בכל הארץ, ולמשל מערכת הביוב בירושלים (מגילת המקדש מו' 13-16) כוללת 2,000 אמה – שחלקה נחשף ע"י צ'רלס וילסון ב-1864.³³⁹ שרידי מסורות תואמות למבנה המקדש לפי מגילת המקדש עולים מכתבי יוספוס ומעמי קדם, אך ביד חז"ל אף מסורת מדהימה ותואמת על כך שמשה רבינו

³³⁶ צורת כתיב מלא קיימת מספר פעמים בנוסח המסורה, בעיקר ב**שירת הים** (**שמות טו'**), וחלקית בהגייה השומרנית. סיומות נפוצות הן: כיא (כי), לוא (לא), הואה (הוא), אתמה (אתם) שמופיעה גם בשירות הספרותיות במקרא (כשירת הים). השם יששכר שבמסורת בן אשר נהגת עם ש' אחת, הינה שתי מילים במ' המקדש: יש שכר.

³³⁷ גם פשר ישעיהו 26-29 חוזר על מ' המקדש נח' 18-21 שהמלך המשיח כפוף להוראת הכהנים וכי אין הוא רשאי להחליט לבדו על יציאה למלחמה, אך פשר זה אינו מיועד לשליחה מחוץ לעדה.

³³⁸ אם כי 4Q174 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium, ולפי **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א') משייכת פסוק זה למקדש אחרית הימים: 'כאשר בראשונה ולמן היום אשר [צויתי שופטים] על עמי ישראל (שמו"ב ז' 10-11), הואה הבית אשר [יכין] לוא באחרית הימים כאשר כתוב בספר [משה 'מקדש'] יי כֹּהֲנֵנוּ וְנִדְיָךְ; יי מְלֻלָּה לְעֵלְמָה וְעֵדִי (שמות טו' 17-18) הואה הבית אשר לוא יבוא שמה [איש אשר בב]שר[ן מוס] עולם ועמוני ומואבי וממזר ובן נכר וגר עד עולם כיא קדושו שם יגלה [וכבודו ל]עולם תמיד עליו יראו ולוא ישמוהו עוד זרים כאשר השמו בראשונה את מקדש ישראל בחטאתמה'.

³³⁹ הדברים מובאים בסרט **'המקדש האבוד'** של ערוץ 9 משנת 2010 שהופק בידי סרגיי גרנקין, ומתאר את רוב 50 החללים התת-קרקעיים של הר הבית (כולל בורות ומנהרות), ביניהן: מנהרה המוליכה מברכות בית חסדא מימי בית ראשון.

קיבל את מגילת הוראות המקדש ישירות מהאל והעבירה לנביאים עד לשמואל הנביא,³⁴⁰ וכן מציינים את 'ספר העזרה' שהיה במקדש ואינו מקבל טומאת ידיים (בבא בתרא יד' II). המקרא מציין את ההכנות שעשו דויד המלך ושמואל הנביא לבית המקדש, ביניהם את כלי המקדש והסדר שירות הלווים – וזה מתחבר עם 4,050 המזמורים שחיבר דויד המלך הבנוי לפי לוח שנה 364 יום (המפורט במגילת המקדש למועדי 50 היום), הוא ספר תהילים המלא שרובו אבד.

ייתכן שאף השיפוץ והגדלת המקדש ע"י הורדוס היא בהשפעת חשיפתו (ישירות/בעקיפין) לגודל המקדש הראוי להיבנות לפי מגילת המקדש (שגדול מהמקדש הקודם בבית שני, וראו בפרק בעניין על קרבתו לאיסיים). בכל אופן, עדת קומראן כבר ידעו ממגילה זו וממגילות נוספות על כך שירושלים של מעלה/ירושלים של אחרית הימים/בית מקדש שלישי ירד משמיים, ואף היה להם מגילה המתארת אלו במפורט: מגילת ירושלים החדשה בארמית. ראו על אלו בפרק 'יחס עדת קומראן לירושלים בהווה, המקדש שייבנה ע"י האל וחזרה לימי גן עדן'.

החלק השני של המגילה (טורים מז'–סז') הוא הרמוניזציה (האחדה) מורחבת של המצוות (ללא סיפורי 3.5 החומשים האחרונים), ובעיקר מספר דברים שהינו נאומי משה, ללא ברית ערבות מואב (ותורות אוהל מועד). ינאל ידין הציג יפה שתי דוגמאות להאחדת מצוות משמות ודברים: פיתוי ואונס הבתולה, וחלוקת השלל לאחר המלחמה.³⁴¹ ברוב מצוות אלו של מגילת המקדש של גם תוספת, וזו אחת הדעות שבבבא בתרא טו'.³⁴² האחדת המצוות, סדרן וספירתן היתה מפעלם של גדולי התורה לאורך הדורות (מיוספוס,³⁴³ הרא"ש, הרמב"ם, ספר החינוך ועוד). אף אחד אינו מתקרב למהות ולסדר הארגוני והפלאי שבמגילת המקדש – וכל זאת ללא (בטרם ייסוד) קונקרדנציה.³⁴⁴ בין מצוות אלו קיימת פרשייה מורחבת של תורת המלך שבמגילת המקדש (דפים נו' 12–נט') הפותחת בכותרת 'וזאת התורה', כנראה במקום 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת' שבדברים יז' 18. כלומר, תורת המלך כנראה מרחיבה ומוסיפה הלכה מהפרשייה הקצרה שבדברים יז' 14–18 העוסקת בהלכות המלך, והיא 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת' (וראו בפרק על תורת הזהב של ינאל). בפרק על יוחנן אפרט את ההלכות שהחשמונאים אימצו ממגילת המקדש ובראשן את מועצת המלך והמשפט מתורת המלך – היא 'חבר היהודים' המצוינים במטבעות מנהיגי בית חשמונאי. האחדת המצוות במגילת המקדש מהווה פתרון עקרוני לשתי ביקורות מקרא "גבוהות" המפותחות במחקר האקדמאי:

³⁴⁰ המדרשים על דברי הימים א' כח' 11–13 (וכן בדבה"י ב' ד' 7): 'וַיִּזְכֹּר דָּוִד לְשִׁלְמָה בְּנֵי אֶת תְּבִנֵי הָאוֹלָם... וְלָקַל כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּיתָהּ, הִפְלֵ בְּתָב מִיָּד יְיָ: 'מגילת המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה... עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה... עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה... עמדו זקנים ומסרו לנביאים בעמידה... עמדו נביאים ומסרו לדוד בעמידה... עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה' (מדרש שמואל, מהדורת באבער, עמ' 92); 'ריבונו של עולם, העמידני בשביל (מגילת) בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא, אלא בבקשה ממך תן לי... שאעמוד מן המטה הזה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש...'. (אגדת בראשית, מהודרת באבער, עמ' 75–76). בנוסף: מגילה פ"א ה"א (עמ' א').

³⁴¹ להלן 2 דוגמאות (אונס/פיתוי בתולה, חלוקת שלל לאחר מלחמה) מספר של ידין (עמ' 88–92): <https://drive.google.com/file/d/18lx4y81yhPfnIDBGryCHh34HrQ75zKlG/view?usp=sharing>. ספרו זה של ידין מומלץ כספר מבוא להכרת מגילות קומראן ובמגילת המקדש בראשן.

³⁴² שלא כל מה שאמר ה' למשה הוא העביר לבני ישראל. ראו: ליפשיץ, ההלכה על דעת המקום, עמ' 46.

³⁴³ למשל, יוספוס כותב בהקדמתו לפרק בספרו קדמוניות היהודים טו' 197: 'החידוש שחידשנו הוא שסידרנו כל דבר לפי מינו, הואיל והדברים שנכתבו על-ידו (משה) נשארו מפוזרים, לפי שנודעו לו דבר מאלוהים. מטעם זה חשבתי להכרח לי לסמן זאת מראש, כדי שלא יתרעם עלי קורא ספרי שהוא מבני-עמי ויאמר שטעיתי'.

³⁴⁴ ידין, מגילת המקדש, עמ' 87, כבר נפעם מכך. שיפמן, הלכות שחיטה על פי מגילת המקדש, עמ' 273, מציין שהמחקר ממשיך לגלות את מקורות האחדת המצוות מהמגילה.

- הסבר לסגנונו השונה של ספר דברים, מרכזיות הפולחן בו (עד שיחסוהו ליאשיהו המלך).
- [השערת התעודות \(או תורת המקורות, או השערת ולהאוזן\)](#) ואכן מגילת המקדש מציגה מקור נפרד מסיפורי החומש (כאשר החומש הינו שילוב שניהם עם חזרות חלקיות ושונות)³⁴⁵

לצפייה בתמונה של מגילת המקדש נח':

<https://drive.google.com/open?id=1YNWNh2awE9-0ftcfGXXqOaVphZKxnEHt>

24.1. הטעויות בתיארוך המחקרי של מגילת המקדש:

התיארוך המוצע של המגילה ע"י רוב החוקרים (זולת שיפמן ושטגמן) הוא אמצע עד סוף המאה השנייה לפה"ס. לדעתי לא רק שתיארוך זה שגוי מן היסוד, אלא שהינו אבסורד שאינו עולה עם ההיגיון. הייתכן שבתקופה שעדת קומראן בשיאה הקבוצתי והכתיבתי לפי רוב החוקרים (לטעמי כ-70 שנה לפני כן) יכתוב חבר מגילה זו ויציגה לשאר החברים כחיבור חדש – וזה יתקבל כאמת לאמיתה ואמין שיקדשוה?! (ראו עוד על פְּסֵאוּדוֹאֶפִיגְרָפְיָה בפרק על [הספרים החיצוניים](#) האמינים). יתרה מזו, עם המחקר המעמיק על מגילת המקדש, מתברר שהיא מהווה מקור ובסיס עקרוני-הלכתי לרוב ההלכה הכיתתית של עדת קומראן, כך שהמגילה כבר היתה מושרשת בהגותה ובהלכתה.

בנוסף, למגילת המקדש מז'י-מח' יש תאימות להלכה מדברי יוספוס שמספר שאנטיוכוס השלישי הורה בתחילת המאה השנייה בקירוב על הלכות: 'ולא יכניס איש לעיר בשר של סוס או פרד או חמור בר... ובכלל של כל בעלי החיים ליהודים... גם אסור להכניס את העורות [של אלה]... רק בהמות המקובלות [על היהודים] מאבותיהם...' (תעודת כתב זכויות בקדמוניות היהודים יב' 145 – 146).

לסיום יצויין ההחמצה הגדולה מהאספן מוזס וילהלם שפירא שניסה ב-1883 למכור 15 רצועות של ספר דברים בנוסח שונה משמעותית מנוסח המסורה של ספר דברים³⁴⁶ (שכאלו נמצאו במגילות, ראו להלן בנוסחי המקרא), בטענה כי נמצאו בנחל ארנון (קרוב לקומראן). נוכח 5 נוסחי התנ"ך שבמגילות קומראן, ובפרט הנוסח ההרמוניסטי של מגילת המקדש לספר דברים – סביר כי אכן רצועות אלו היו של מ' המקדש או נוסח קדום לתנ"ך.³⁴⁷

24.2. [5 נוסחי המקרא העיקריים](#): כ-250 ממגילות ים המלח מהווים את כל 24 ספרי התנ"ך³⁴⁸ (שמכונים המגילות המקראיות), בחמישה נוסחים שונים אלו:

24.3. נוסח הקדם-מסורה:

מהווה כ-60% מנוסחי המקרא שבמגילות, עבר והתקבל לידינו כנוסח המסורה ע"י [בן אשר](#) הקראי שערך את כתב ארם צובא (על הקראים ראו פרק נפרד). גם חז"ל השתמשו בנוסח דומה, אם כי

³⁴⁵ עם זאת, אינה "המקור הכהני", אלא המקור היחיד לצד שאר המקורות של התורה במגילות קומראן.
³⁴⁶ ראו את מגילות 4Q364 עד 4Q367 (תורה מעובדת, קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 97-140). במגילות אלו גם קטעים של בראשית מעובדת, ואין בידינו להכריע אם אלו קשורים למגילת המקדש.

³⁴⁷ גם כאן אבקש כי הרשויות יקימו ועדת חיפוש לאיתור 15 רצועות אלו, כפי שלמשל ייסדו רשמית את "המחתרת" לחיפוש 200 דפי כתב ארם צובא. יורם סבו, התקדם מעט בספרו: 'סוחר המגילות'. יש להדגיש כי בקומראן נמצאו 26 עותקים של ספר דברים, הכי הרבה משאר ספרי החומש. סרט בעניין: <https://vimeo.com/268124273>
³⁴⁸ הנחתי שמגילת אסתר כלולה המגילות בגרסה בארמית, והיא הקטע שבמגילת 4Q550. על כך ראו: טלמון, האם נודעה מגילת אסתר, וראו אזכורה בהמשך בפרק על התרגום הארצישראלי.

למעלה מ-1,000 ציטוטיהם של פסוקי מקרא אינם בנוסח המסורה שבידינו.³⁴⁹ אך לא שרד שום כתב מקראי מכתביהם (למעשה גם לא מהמשניות והמדרשים הקדומים, מה גם חלקם הועלה על הכתב רק בימי הגאונים), אם כי שרדו מגילות מקראיות (רק) בנוסח זה ממצדה וממרד בר כוכבא. לפיכך, התקופה שבין עדת קומראן לבין גניזת קהיר וכתר ארם צובא מכונת "תקופה הדממה".

24.4. הנוסח הארמי:

- נמצאו רק שתי קטעי מגילות מקראיות בארמית: ויקרא ואיוב (מהווים רק כ-1% מהמגילות המקראיות). התנאים מודים שאת התרגום הארמי הם 'שכחו וחזרו ויסדו' (מגילה ג') – על כך יורחב בהמשך בפרק בנושא זה. במגילות הלא-המקראיות (כל השאר) נמצאו עוד כמה בארמית,³⁵⁰ חלקם גם בגרסה מקבילה גם בעברית (ביניהם ספר טוביה ולכן כנראה התפתחו לידינו היום כשלושה נוסחים שונים שלו,³⁵¹ וצוואת לוי בארמית למול צוואת נפתלי בעברית)³⁵² ואלו כל השאר (לפי סדרן): תנ"ך (גם ביוונית), ספר הענקים, מגילת ירושלים החדשה, חצר פרס (קרוב למגילת אסתר), תפילת נבונאיד, תפילות לחש. יצויין כי מגילת איוב בארמית (11QtgJob) מקומראן כתובה בניב עתיק-מקראי,³⁵³ ולפי אוריגניס: 'כי מצא כתוב במגילה קדמונית איך משה רבינו ע"ה היה מוליך ומביא בידיו את ספר איוב לאחד אחד מזקני-ישראל בשעבוד מצרים, למען ישמעו ולמען ילמדו כי יש תקוה לכל הבטוח בה', שאחר הרע יקבל גם טוב וחסד ממנו'. כנגד זאת, חז"ל החליטו לגנוזה (תוספתא שבת יג' ב'³⁵⁴; שבת קטו'; ירושלמי שבת טז' א' [טו' ע"ג]), והדבר מלמד על התקופה בה היה חשד ומאבקים פוליטיים על מקורות המסורת, או נוכח יתרת קדושתו-פנימיותו (לצד איסור כתיבת תרגום לכתובים). התנאים חידשו את הנוסח הארמי למקרא: 'שכחו חזרו ויסדו' (ראו פרק בעניין), ופיתחו רק שני תרגומים ארמיים: אונקלוס/עקילס לחומש (קרוב לנוסח הארמית המקראית של עדת קומראן - לפי קווי הלשון מהשריד הקטן של

³⁴⁹ ראו ענהפעלד, משפחת סופרים, ירושלים תשנ"ט; ליימן, THE INVERTED NUNS AT NUMBERS 10: 35-36. AND THE BOOK OF ELDAD AND MEDAD. SID Z. LEIMAN

³⁵⁰ 5 מ'הקדמוניות: חנוך, הענקים, מגילה חיצונית לבראשית, צוואת קהת, צוואת לוי הארמית, חזונות עמרם; 3 מ'מגילות חורבן בית ראשון: טוביה (גם בעברית), תפילת נבונאיד, ירושלים החדשה. שאר המגילות הארמיות הן בין 4Q569–4Q529, וייתכן שבין אלו גם מגילת אסתר (4Q550) וספר שושנה (4Q551). ניתן לקרואן חופשי באתר: <http://cal1.cn.huc.edu>. מתוך כ-930 מגילות קומראן, כ-130 קטעי מגילות הן בארמית.

³⁵¹ שלושת נוסחי טוביה בעברית הם: הארוך והקצר שתורגמו מיוונית בספרים החיצוניים של כהנא, ונוסח פרענקיל שתורגם מהוולגטה הליטינית (בכותרת ספרו 'כתובים האחרונים' כתוב מיוונית לכולם, אך כהנא מציין בעמ' ש' שבהקדמתו [כנראה הראשונה בצרפתית משנת תקצ"ו] ציין זאת. הנוסח הארוך (כהנא) הינו הקרוב למקור בעברית/ארמית של 7 מגילות טוביה מקומראן.

³⁵² נוכח שילוב שפות זה בצוואות, ובמיוחד כיוון שחוקרים חושדים בתוספות נוצריות לקטעים משיחיים, החוקרים סבורים שהצוואות חוברו או נערכו בימי הנצרות הראשונים. ייתכן וישנן עוד קטעי מגילות של צוואות השבטים, אך המחקר אינו בטוח בזיהויים אלו (ביניהם צוואת בנימין ויהודה).

³⁵³ על קיומו של תרגום קדום לסי' איוב מעידה התוספת k xif <; LupiaKfig / 7 / fiAov E שבשבעים לאיוב מבי' 17 רומזת על תרגום ארמי לסי' איוב. לדעת סוקולוף הארמית של תרגום איוב מקומראן ממצעת בין הארמית המקראית לארמית של המגילה החיצונית לבראשית. במילון של תרגום איוב כ-490 מילים, כמחציתן משמשות בארמית של המקרא ויתרן בארמית של הטקסטים מקמראן. למשל, שימושה של האות נ' נעשתה לרוב לפי דיסימילאציה, ואין היא נשמטת, כגון מנדעא (כו' 13); חכנא (כט' 10); אנפוהי (לג' 26); וינפק (לז' 10); אנפי (לז' 12); להנחתה (לח' 26); ולהנפקה (לח' 27); אנתה (מא' 9). אך יש גם דוגמאות לאסימילאציה: מדע (לז' 17); יפק (לח' 24); לטי' 24; יפקון (מא' 13). הביטוי: לא איתי (לבי' 11) משמש ללא צמצום, בניגוד לארמית של התרגומים (לית). מילית היחס די משמשת כמלה נפרדת כמו בספרי דניאל ועזרא. התרגום משתמש במילית החיבור הן (במובן אם) כמו בסי' דניאל ועזרא, ולא במילית אן כמו בתרגומים, והביא כמה מלים ארמיות המופיעות בארמית המקראית. למשל: ארו (פעמים רבות), אשתדור (לח' 23; לטי' 25); צדא (ל' 12). התרגום מילולי לרוב, ובזה הוא סוטה מתרגום איוב הרבני, במקום שזה מוסיף תוספות דרשניות. לרוב גם אין התרגום מקומראן מרחיק את ביטויי ההגשמה.

³⁵⁴ 'אמר ר' יוסי: מעשה שהלך ר' חלפתא אצל רבן גמליאל לטבריא ומצאו שהיה יושב על שולחנו של יוחנן בן נוזף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. אמר לו ר' חלפתא: זכור הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמ' לבניי (= לבנאי) וגנוזו תחת הנדבך'.

מגילת ויקרא בארמית מקומראן [4Q156],³⁵⁵ ויונתן בן עוזיאל לנביאים (דומה עם מעט מדרשי אגדה).³⁵⁶

מסורות נוספות שקשורות לתרגומים ארמיים: ייתכן ומגילת אסתר כנראה שרדה במגילות קומראן רק בנוסח הארמי 4QPrEsther (4Q550),³⁵⁷ אך המגילה קטועה מדי כדי להבין אכן מדובר על מגילת אסתר. יש לציין שמגילת אסתר יש ספרות אגדתית רבה (כנראה הרבה ביותר), מתרגום השבעים המורחב ועד ללכמה וכמה מדרשי אגדה של חז"ל ותרגומים ארמיים (ייתכן ויש לכך קשר לאי-קיומה של מגילה זו בין מגילות קומראן).³⁵⁸ כמו שאר 21 ספרי התנ"ך, גם מגילת רות נמצאה במגילות, אך ישנו תרגום ארמי (לא מקומראן; תיארוכו לא ברור) שכונה **תרגום הדיוטות**,³⁵⁹ אלא שתרגום זה כולל מספר הלכות קרובות לעדת קומראן, כמו איסור ריבוי נשים (על כך ראו בפרק נזירות), אך יש בה גם סתירה מובהקת של מועד הקציר.

24.5. נוסח המצע העברי של תרגום השבעים: Septuagint והנוסח היווני

מהווה כ-5% מהמגילות המקראיות)³⁶⁰: המקור הנכון והמדויק (בנוסח ובלשון) לתרגום השבעים (ובפרט ספר שמואל).³⁶¹ כלומר, השינויים המקורים בין נוסח המסורה לנוסח תרגום השבעים היו כבר בנוסח קדום בעברית. בכל אופן, היות ונוסחים אלו שבמגילות קומראן כוללים קטעים מהנ"ך,

³⁵⁵ ולפי מילים שבתוכן אמצעי דקדוק במידת נידותן מעטה שתואמות לקטעים ארמיים מקומראן: 'ויס'ב[מן דם תורא ומן דם צפירא ויתין על קרני] מ[ד]ב[ח]א[ח] סחור[ח] סחור באצבעתה ש[בעה] זמנין ויד[כ]נה ויקדשנה...'. בתרגום אונקלוס לויקרא טז' 18-19 כתוב: 'ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכנייה ויקדשינה'. אונקלוס התקבל ללא עוררין ביהודי בבל. אונקלוס הוא פירוש מילולי שחס על כבוד קונו (מרחיק הגשמה) והאבות פירוש מילולי שחס על כבוד קונו (מרחיק הגשמה) והאבות. השוו: 'המתרגם פסוק כצורתו – הרי זה בדיי, והמוסיף – הרי זה מגדף' (קידושין מט').

³⁵⁶ בתרגום ליונתן לחבקוק א' 16: 'על כן יזבח לחרמו ויקטר למקמתו' נאמר: 'על כן מדבח לזיניה ומסיק בוסמין לסויתיה' המלעיגה על רומי ופולחן ה'סיגנה' המקובל בצבאותיה, וזה נקשר עם פשר חבקוק ו' 3-5: 'אשר המה זבחים לאותותם וכלי מלחמותם המה מוראם' (קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 250).

³⁵⁷ ראו: טלמון, האם נודעה מגילת אסתר.

³⁵⁸ יש להדגיש כי בן סירא אינו מונה אותה בשבח אבות עולם שבפרקים מד'-נ', וראו מדרש זה: 'אמר רבי שמואל ב"ר נחמני בשם ר' יונתן: שמונים וחמשה זקנים, ומהם שלשים וכמה נביאים, היו מצטערין על הדבר הזה (על חידוש ימי הפורים וקבלת מגלת אסתר בין הכתובים). לא זזו משם נושאים ונותנים בדבר, עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתנ"ך' (ירושלמי מגילה ע' ע"ד).

³⁵⁹ ראו: הבלין, מסורת התורה שבעל פה, עמ' 327-340.

³⁶⁰ המגילות המקראיות הדומות לנוסח תרגום השבעים היווני: 4Q51, 4Q72a, 4Q71, (ירמיה), 4Q1 (בראשית-שמות), 4Q119 (ויקרא). 'תרגום השבעים עבר גלגולים רבים, בעיקרו הגיע לידנו בכתבי יד מן המאה הרביעית והחמישית לסה"נ (והעיקריים שבהם: וטיקנוס, סינאיטיקוס ואלכסנדרינוס) לעתים בצורה רחוקה למדי מדמותו המקורית. קיבל מעמד סמכותי והיה למקור שממנו תורגמו תרגומים אחרים, תרגומי הבת של תרגום השבעים. כך התרגום הלטיני הקדום (Vetus Latina), וכך שורת תרגומים לשפות שונות שתורגמו ישירות מן היוונית. התרגום הלטיני הקדום, שרק שרידים ממנו נותרו בידינו, חשוב לתולדות הנוסח אף שאינו מעיד ישירות על נוסח עברי, מפני שמשתקפת בו דמותו של תרגום השבעים במאות הראשונות לסה"נ, לפני שהתערבו בו ידי עורכים מאוחרים' (**טלשיר, המגילות המקראיות ממדבר יהודה**, עמ' 51).

³⁶¹ דוגמא להוכחה לקדימותו הוא המילה 'להבריד' במגילת קומראן ג' 27 (Qsama4), שהינה משורש ב.ר.א בלשון יחיד, בדומה לנוסח המסורה לשמ"א ב' 29: 'להבריד' (בלשון רבים), כאשר **נוסח השבעים היווני** הבין כנראה בטעות ממגילת קומראן זו את השורש ב.ר.כ כ"ברכת שבח". דוגמה נוספת היא מפרשת נחש העמוני שבשמואל א' י' 27: 'ויבני בלעל אמרו מה ישענו זה ויבנהו ולא הביאו לו מנחה ויהי פמחריש', ולא ברור מהו "פמחריש"? בפסוק הבא (שפותח פרק חדש – יא'): 'ויצל נחש העמוני ויחן על גבש גלעד'. בנוסח של תרגום השבעים היווני: 'ויהי לאחר כחודש', **כלומר** קיים הקשר הסיבתי שביזו את נחש העמוני ולא הביאו לו מנחה, ולאחר כחודש הוא כבש את יבש גלעד, ובמצע העברי מקומראן יש אף תוספת: 'נחש מלך בני עמון הוא לחץ את בני גד ואת בני ראובן בחוזקה וניקר להם כל עין ימין ונתן אימה ופחד על ישראל, ולא נשאר איש בבני ישראל בעבר הירדן אשר לא ניקר לו נחש מלך בני עמון כל עין ימין, רק שבעת אלפים איש נסו מפני בני עמון ויבואו אל יבש גלעד. ויהי כמו חודש ויעל נחש העמוני ויחן על יבש גלעד'.

ישנו כלל בביקורת נוסח המקרא, לפיו הגרסה הקשה (lectio difficilior) היא הקדומה-מקורית. אך מנוסח המצע העברי של תרגום השבעים לספר שמואל ניכר בבירור, בו נוסח המסורה הוא בעל השיבושים הרבים – והוא גם המאוחר. לפיכך אפשר להתנות כלל זה בתנאי שרק אם אין מדובר על טעויות מסירה, אך אמירה כזו ריקה מתוכן, כי לעולם איננו יודעים בוודאות מהי בדיוק הסיבה לטעות, ולעיתים אפילו אם זו בכלל מדובר על גרסה אחרת. דוגמאות נוספות בטלשיר, שם, עמ' 127-128, ובעיקר בספר שמואל.

הם מלמדים שהחוקרים טעו שהתנ"ך תורגם בעיקר באלכסנדריה בשלבים לאחר שרק החומש תורגם תחילה (התבססו על דבריהם של [אגרת אריסטיאס](#) ופילון).³⁶² המסקנה לדעתי בעקבות שני ממצאים עיקריים ומהפכניים אלו, היא שיהודי אלכסנדריה קיבלו נוסח ממגילות קומראן ובו ביצעו שינויים נוספים בנוסח שלהם, אם כי אין בידינו את הנוסח המקורי שלהם ולא את שלבי התיקונים שלהם - תרגום השבעים ביוונית (Septuagint) שבידינו אינו בנוסח אחד, אלא יש נוסחים שונים וביניהם שינויים שונים. על כך מעיד כבר נוסח [הכספלה של אב הכנסייה אוריגנס](#) במאה ה-3 לספירה, ובעיקר אי-תאימות מלאה לימצע העברי של תרגום השבעים במגילות קומראן - שהוא המקור הנכון והמדויק, אם כי במגילות קומראן יש גם נוסחי תורה ביוונית (ואפילו לספר [תנ"ך](#)), ואיני יודע אם יש הבדלי נוסח ביניהם (בין: 'המצע העברי של תרגום השבעים במגילות קומראן' לינוסח היווני מקומראן). כנראה שעיקר השיבושים של תרגום השבעים היווני ביחס למקור המצע העברי הם מה"תיקונים" שביצעו עורכים/מעתיקים הנובעים משתי סיבות עיקריות: (1) בהמשך הם נתקלו בנוסח המסורה השונה - ורצו לצמצם את ההבדלים (ובכך סברו שהם מבצעים "תיקונים");³⁶³ (2) התאמות מגמתיות להתאמה לחיים תחת השלטון והתרבות ההלניסטית (זאת בהשפעה יותר הלניסטית).³⁶⁴ שיבושים כאלו בתרגום השבעים הביאו את המחקר לסבור בתקופה טרם גילוי הנוסח המדויק של המצע העברי מקומראן, כי תרגום השבעים משובש וקלוקל! נוסח השבעים אומץ בנצרות כברית הישנה (עם עוד ספרים חיצוניים שחלקם מהמגילות [ראו [פרק בעניין](#)], ולאחר מכן עברו לוולגטה הלטינית),³⁶⁵ ומקובל לתארכו למאה ה-3 לפה"ס לפי [אגרת אריסטיאס](#)³⁶⁶ - והרי שיש בידינו נוסח מקורי ונכון שקדום לו! יש להרחיב את הדעת והדיון של המשמעות הזו של נוסח המצע העברי המהווה המקור וכיצד הגיע נוסח זה לקומראן? יש לציין שבין מגילות קומראן שנמצאו, קיימים גם 5 קטעי מגילות בודדות לחומש התורה ביוונית ואחת לספר [תנ"ך](#). עוד מגילות ביוונית של תרי-עשר נמצאו בנחל חבר מתקופת בר-כוכבא. כיוון שמדובר בקטעים קטנים, לא ניתן לדעת אם אילו תרגומים מנוסח זה של המצע העברי של תרגום השבעים. המחקר נוטה לא לציין עובדה מדהימה זו מפורשות³⁶⁷ (אולי נוכח קושיים להסבירה והמהפך שיצרה לתיאוריות הקודמות של המחקר על תרגום השבעים). יש לציין כי התנגדותם לקרוא לאדם 'אדון', מזכירה את התרגום היווני למקרא, שמקורו בנוסח המקראי מעדת קומראן: 'המצע העברי

³⁶² עם זאת, מיוספוס עולה שכל כתבי הקודש תורגמו באותה העת. לניתוח ומקורות, ראו: [פיש, תרגום השבעים](#), עמ' 152. ³⁶³ כך מציין מפורשת יוספוס: 'להניח את התרגום, מאחר שעלה יפה כל כך, כמו שהוא ולא לשנות ממנו. יראה איש (בתרגום) דבר נוסף על התורה או חסר (בו) יחזור ויעיין בדבר ויגלהו ויתקנהו' (קדמה"י יב' 108-109). לעומת זאת באגרת אריסטיאס שיא-שיב' נאסר על שינוי הנוסח: 'וכאשר נגמרה קריאת הספרים קמו הכהנים וזקני המתרגמים ובני הקהילה ומנהיגי הקהל ואמרו: אחרי אשר התרגום נעשה יפה ובדיוק בכל טוב כי ישאר כאשר הוא עתה וכי לא יעשה בו כל תיקון, ולטענת פילון היה זה העתק אלוהי (?).'

³⁶⁴ כגון החלפת אזכורי החמור לבקר, כיוון שיצא לעז' עלילת החמור'. ³⁶⁵ הנוצרים קיבלו את תרגומו של הירונימוס (הוולגטה) שחיברו מכמה נוסחים, ומהם יצר נוסח חדש. הפרוטסטנטים מקדשים לאחרונה את נוסח המסורה העברי (לא התרגום). יש לציין שכמאתיים שנה לאחר הטמנת המגילות בקומראן, נתגלתה [במערה בנחל חבר מגילת תרי עשר הכתובה ביוונית](#), ובה תופעה זוהי וייחודית לאופן כתיבת שמות יי - כמו בחלק ממגילות קומראן. ³⁶⁶ גרסאות שונות לכך מופיעות גם במקורות התלמודיים (מגילה ט'; סדר עולם רבה כד') ופילון מציין זאת לצד ציון שתרגום השבעים הוא נס, והוא כנראה מכוון לנוסח המצע העברי לתרגום השבעים שבידינו היום.

³⁶⁷ למשל: [טלשיר, המגילות המקראיות ממדבר יהודה](#), עמ' 113: 'התרגום העתיק היחיד שתורם תרומה של ממש לתולדות נוסח המקרא הוא התרגום היווני של התנ"ך, תרגום השבעים. התרגום הזה מתעד את הנוסח העברי בטרם התגבש'; עמ' 127: 'עדיף לומר שטקסט מן הטיפוס שהגיע למצרים ותורגם שם, עבר עיבוד נוסף עד שנוצר הנוסח ששמור היום במגילה'. יעל [פיש, תרגום השבעים](#), לא ציינה זאת כלל; מגן ברשי, המגילות הגנוזות, קומראן והאסיים, עמ' 69: 'מגילות ספר שמואל שבידינו אינן זהות לטקסט המסורתי וכי הן קרובות דווקא לנוסח שהיה כנראה לעיני מתרגמי תרגום השבעים'. יש חוקרים שמתרצים את קדימותו של נוסח המצע העברי מקומראן בהמצאת נוסח אב קדום שממנו העתיקו גם קומראן בנוסח זה וגם תרגום השבעים, אך אין לכך שום סימן, והסבירות נמוכה. תירוץ זה נובע מאי-הכרתם במהותם של עדת קומראן ומגילותיהם.

לתרגום השבעים, בה שם ה' מתורגם כך ("האדון" – תאוס), וזו הלכת עדת קומראן לא לקרוא בשם הנכבד.³⁶⁸

לצפייה בתמונה של תרגום השבעים לבמדבר B-472843:

<https://drive.google.com/open?id=1iH4DtTMqYuAONNyPE3gVB211afUEGAc> -

24.6. הנוסח הקדם-שומרני:

(Q4numb- וב-Q4paleoExm, מהווה כ-5% מהמגילות המקראיות. התקבל אצל השומרונים

שנסיבות ההיפרדות וזמן אינן נהירות לנו (ראו על השומרונים בפרק על זרמים קרובים).

מילים היתרות 'מול שכם' בדברים יא 30, ובמיוחד לדיבר הנוסף, בסוף עשרת הדיברות בשמות כ

ובדברים ה, המורה על הקמת מזבח בהר גרזים. הצו הורכב מאלמנטים (7מה שכבר מעיד — 30 ו

כז 2 — המצויים בנוסח המסורה) = נוה"מ) בדברים יא 29 על אופיו האפיגוני של נו"ש בעניין זה(;

בצו זה גורס נו"ש 'בהר גרזים' במקום 'בהר עיבל' של נוה"מ. ולפי שבחירת הר גרזים כבר הוכרזה

בעשרת הדיברות, כל כתוב בספר דברים, שנאמר בו בנוה"מ 'המקום אשר יבחר ה' נו"ש גורס

כנגדו 'המקום אשר בחר ה'.

24.7. נוסחים 'קומראניים' בלעדיים ובלתי מזוהים:

מהווים כ-30% מהמגילות המקראיות. לא הכרנו כתבים בנוסח זה בשום מקום ועדה. קרוב אליהם

מגילת המקדש (עליה הורחב בתחילת פרק זה).

נוסף על הנוסחים השונים של המקרא, יש גם סוגי כתב שונים: המגילות של החומש הן בכתב העברי

הקדום - פליאו (דע"ץ); כתב ביוונית שגם כמה קטעי חומשי התורה בו (ייתכן וזהו נוסח השבעים

אך החלקים מקוטעים קשה לשייך), לצד קטע מספר **חננו**; כתב סוד לויקרא: 4Qpap cryptA

.Text Leviticus A–B

קשה להפריז בחשיבות התורנית של קיומן של נוסחי המקרא האלו, שהרי הן בלעדיות בקדימותן

לכל נוסח שנמצא בידינו (אפילו לקטע הזעיר של עשרת הדברים הקדום ביותר שהיה עד

להימצאותן: **פפירוס נאש**), וחלקן כאמור אף חדשות לנו. חלקן אף נכתבו ע"י אותו סופר של מגילות

כיתתיות,³⁶⁹ משמע הן לא רק הובאו מחוץ לעדת קומראן והונחו בפניה (בעיקר כמו **בשתי הקבוצות**

המגילות ראשונות), אלא סופרי העדה היו בעלי המסורה והמשיכו להעתיקם.

³⁶⁸ עדת קומראן אסרה את הגיית שם יי: 'יוא' שר יזכיר דבר בשם הנכבד על כול הכן] [ואם קלל או להבעת מצרה או לכול דבר אשר לו] [הואה קורה בספר או מברכ והבדילהו ולוא ישוב עוד על עצת היחד' (סרך היחד ו' 27 - ז' 2). במגילות התפילות והברכות כינוי יי הינו בעיקר 'אדני' ואחריו 'אל', וכך גם מדגישה תוספתא ברכות ז' ו' (ושאסור להשתמש ב'אלי' ו'אלוהים' בתחילת הברכות). בדומה ל: 'אומרין פרושין: קובלין אנו עליכם, טובלי שחרין, שאתם מזכירים את השם מן הגוף, שישי בו טמאה' (סוף **התוספתא למסכת ידים** [צוקרמאנדל פ"ב ה"כ]). שבועה מותרת רק באלה: 'וכל האובד ולא נודע מי גנבו ממאד המחנה אשר גנב בו ישביע בעליו בשבועת האלה והשומע אם יודע הוא ולא יגיד ואשם' (ברית דמשק ט' 10-12, כנראה על ויקרא ה' 1). במקום השם המפורש, נהוגה במגילות קומראן הלא-מקראיות (כגון: מגילת **טוביה** הארמית Q1964, קטע 18) ומכתבי תורה שלא מקומראן, כתיבה בארבעה קווים קצרים: "'". מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה י"י (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו. להרחבה ראו: שיפמן, **הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה': השבת אבידה וגוילה והשימוש בשם ה'**. השם הנעלם והשבועה - **חננו** סט' 15-26.

³⁶⁹ הסופר של סרך היחד, תיקן את מגילת ישעיהו השלמה, כתב עותק של ספר שמואל, וערך את מגילת טסטימוניה. ההתאמה כמובן לפי כתב היד הזהה (חצי-פורמאלי).

קיומן של כחמישה נוסחים שונים של התנ"ך במגילות קומראן מנוגד לדעה המחקרית הרווחת שעדת קומראן היא כיתתית (ולכן מגדירים מגילות אלו כקדם-כיתתיות), אלא הכיתתיות היא מצב זמני נוכח ההתייונות (ראו [בפרק בעניין](#)), ואוצר הספרים הוא תהליך ואוסף של אלפי שנים. היינו מצפים שעדת קומראן תקדש רק נוסח אחד, ולא תאפשר בו כל שינוי בו (אפילו לא באות אחת) – כפי שאכן עשו נאמנה בעלי המסורה מימי הביניים עד היום. לא מיותר לציין שעד אז סברו החוקרים שהיה נוסח קדום אחד של התנ"ך ([Urtext](#)), שממנו התפצלו נוסחים שונים, ושהיתה עריכה כוהנית קדומה (מכונת: P). התשובה לכך נעוצה במהותם של עדת קומראן ואופיים של כתבי הקודש והנבואה: המקרא עצמו מביא נוסחים פנימיים בתוכו, כדוגמה הידועה של נוסחי עשרת הדיברות (שמות כ' – דברים ה'), ועד לחזרת חלקים בספרים שלמים כדברי הימים על שמואל ומלכים (ועתה יש להוסיף שני נוסחים חשובים: דברי גד החוזה ונוסח המצע העברי של ספר שמואל לתרגום השבעים). לכן, גם למגילות הכיתתיות כמו ברית דמשק, מגילת המלחמה והסרכים - ישנם נוסחים קרובים שאינם זהים (לעומת זאת, בהמשך יוצע סיבה אידיאולוגית לשוני בקטעי לוח השנה שבנוסחי סרך היחד וממ"ת). נזכיר את המדרש המעניין של חז"ל כי כתיבת התורה בסיד על הר עיבל היתה בשבעים שפות (סוטה ז' ה'),³⁷⁰ והקרבה מדהימה.

ההנחה שרוב הנוסחים שאינם נוסח המסורה (או קדם-מסורה) היו סודיים יותר – ופחות מיועדים לעם, וזאת כיוון שהם מאופיינים למשל בתיאור המלאכים ותפקידיהם, ומידע זה פחות מתאים לעם הארץ, אשר עלול לטעות באלילות (פוליתאיזם) במקום מונותאיזם, כפי שכנראה טעו עמי קדם.³⁷¹ נוסחי סוד אלו תואמים לספרות סוד - ראו עליהם בפרק 'מגילות בשימוש התנאים, וספרות סוד פנימית לספרים חיצוניים', ובפרט על 70 הספרים הנוספים לתנ"ך שמצוינים ב[חזון עזרא](#) יד' 47-44.

נדגים את חשיבות נוסחי המקרא ממגילת קומראן 4Q76 שהיא נוסח קדם-מסורה לקטע ממלאכי ב' 16: 'כי אם שנא(ת)ה שלח, ששונה במקצת מנוסח המסורה בימינו: 'כִּי שֵׁנָא שֶׁלַח אָמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חֶמְסָא עַל לְבוּשׁוֹ אָמַר יי צְבָאוֹת; וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחְכֶם וְלֹא תִבְגְּדוּ'. נוסח המסורה משאיר ספק בנוגע מיהו השונא: האם האל את גירוש הבעל (ואז כחטא לגרשה) או הבעל את אשתו (ואז נכון לגרשה)? על כך נחלקו תנאים (גיטין צ' ב'; ירושלמי קידושין ב' א'). דוגמה אחרת למטבע לשון שנשמע בימינו: ליישר הדורים' (ישעיהו מה' 2) מנוסח המסורה, אך אין מה ליישר 'הדורים!', [והנוסח הנכון במגילת ישעיהו](#) מקומראן הוא ליישר הררים'. מאות תיקונים כאלו מלמדים שיש

³⁷⁰ 'ברכות וקללות כיצד? ... ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר 'בְּאֵר הַיְטָב' (דברים כז' 8), ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן'. ראו גם: שבת פח' II: 'מה פטיש זה נחלק (נשבר) לכמה ניצוצות (חלקים) כאשר הוא נתקל בסלע קשה ביותר — אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נחלק לשבעים לשונות; שמות רבה, פרשה ה': "וְיִקַּל הָעָם רֵאִים אֶת הַקּוֹלֹת" [שמות כ' 14]. אמר ר' יוחנן: הקול אין כתיב כאן, אלא הקולות. היה הקול יוצא ונחלק לע' קולות לע' לשון, כדי שישמעו כל האומות. וכל אומה ואומה שומעת קול בלשון האומה אבל ישראל היו שומעים, ונפשותיהן יוצאות ולא היו ניזוקין'.

³⁷¹ ראו בהקשר זה את דברי דן בצוואתו (ו' 2): 'קרבו אל אלוהים ואל המלאך המתפלל בעדכם כי הוא העומד בין אלוהים ובין בני האדם ולשלום ישראל נגד ממלכת האויב יעמוד'.

לתקן שגיאות סופרים בנוסח המסורה המאוחר (כתר ארם צובא של בן אשר הקראי), ויפה שעה אחת קודם.

בחלק מהנוסחים יש גם הרחבות (ולא רק נוסח יותר מקורי ונכון) שמשלימות מידע מקראי חשוב. נדגים זאת לעניין הכשרות: בבראשית לב' 33 מצוין: 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה', ואילו מגילת קומראן 4Q158³⁷² מציינת: 'ויאמר אל תואכל כל' [על שתי כפות הירך עד היום הזה]. דעה זו זהה לדעתו של ר' יוסי במדרש בראשית רבה עח' ו' ³⁷³: 'ר' יהודה אומר, באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. ר' יוסי אומר, באחת מהן נגע ושתים נאסרו'. עוד על כשרות ראו בפרק בעניין.

השורה התחתונה כאן היא שעדת קומראן הינה הגמונית הסופרים שהכילה והמשיכה להעביר את כל סוגי מסורות התורה, כאשר המגילות המקראיות היא אחת החשובות, וכנראה גם סודיות שבהן. המפליא מבחינה תורנית-ספרותית, שאין בכל תוספות אלו שום סתירה לתנ"ך או להלכת עדת קומראן, דבר שידוע (וכמפורט בפרקים בהמשך) השתנה ע"י פרשנות ויצירת חז"ל. המשך לכך ולפרק זה בפרק: 'ספרות אותנטית אחידה ולא ספרייה שהתנקזו אליה ספרים שונים במקורות'.

25. דוגמאות לתחום הלכה שעדת קומראן ייסדה והתקבלה בחז"ל ועד ימינו: דיני שבת

האמרה של חז"ל: 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' [מגילה טז'] לא שומשה בעיקר למקום העיקרי שבו היה ראוי לציין את המקור: ממגילות קומראן ומספרים החיצוניים (ראו למשל בפירוש קאסוטו את אלפי הפניות למדרשי חז"ל).

פרק זה מהווה המשך לפרק 'אלמוניות עדת קומראן והגמוניות שחז"ל מייחסים להם (בכוונה או ללא ידיעה)', ולפרק האגדה בספרים החיצוניים, ובהמשך לדוגמאות בפרק 'הלכות מחסידי-התנאים', נעמוד כאן על כאן תחומי הלכה (על האגדה ראו בפרק בעניין) רחבים שבהם ניכרת הקבלה והשמירה (העתקה) של מסורות מעדת קומראן לחז"ל:

השפעת מגילות קומראן על המשך הדת היהודית לגוניה בפיזור לעשרות תחומים ורעיונות, ולא לפי מסורות והלכות. המחקר מוצא עוד ועוד מעין אלו (ומאידך גם מתעלם או שוכח את שהאירו חוקרים ראשונים בתחום). כמובן שאין בספר זה לסכם כולם, אלא מבקש לבנות את הקווים והשבילים הראשוניים ליצירת ההלכה והשתלשלותה, אל המורכבות ההיסטורית והפוליטית שק המחצית השנייה של בית שני.

25.1. הלכות שבת: ³⁷⁴

³⁷² החיבורים העבריים ג' 16 שוי 12-13.

³⁷³ מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 923-924.

³⁷⁴ להרחבה ראו: שיפמן, הלכה בכת מדבר יהודה, עמ' 90-135.

תחום מובהק של קרבה בין עדת קומראן לחז"ל,³⁷⁵ אשר מקורו ב: יובלים א' ונ'; ברית דמשק י' 14-יא' 12, וקטעים במגילות: 4Q265, 4Q264a, 4Q421. בעוד חז"ל מתארים את הלכות שבת כ'הררים התלויין בשערה' (חגיגה פ"א מ"ח),³⁷⁶ בברית דמשק ג' 13-15 המקור מיובלים והתגלות: 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר תעו בס כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו', ונושא זה נפתח בכותרת: 'על הש[ב]ת לשמרה כמשפטה' (י' 8), שמהותה - מסכת 'שבת'. מרתק לראות כי ישנה אפילו התאמה בחלק מרצף ההלכות הפנימי בין הנושאים.³⁷⁷

להלן עיקרי ההלכות המשותפות:

זמן כניסת השבת, משא ומתן, דיבור בענייני חול, עבודה בשדה, הליכה מחוץ לעיר, בישול והכנת אוכל, שאיבה, עבודת נוכרי, איסור הוצאת רכוש, הוצאה ומוקצה כלי טוח (ראו בפרקון הבא) ובפרט היונק (שהגדירוהו תקנה), עבד ושכיר, יילוד בהמה, הקמת בהמה שנפלה לבור, מקום השביתה, אדם שנפל לבור, איסור ניגון.

בהכללה נאמר שבית שמאי מתווכים בתחום זה³⁷⁸ (לצד תחום הטהרה) להקלה היחסית של חז"ל מצד בית הלל, וחסידי-חז"ל הקפידו והחמירו עליהם יותר מהתנאים.³⁷⁹ **איסי בן יהודה** אומר: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת' (שבת ו' ב'; צו' ב'), שהיא מספור ושיעור בתפקיד סופר לפי הירושלמי שקלים ה'.³⁸⁰ ההנחה שמסורת זו הגיעה טרם או במהלך עריכת משנה מסכת שבת, שכן היא משובצת רק באמצעה (פרק ז' משנה ב'), ואילו היתה נאמרת אחריה – לא היה בה כל צורך וחינוך (לעומת זאת ההשוואה למלאכות המקדש הינה מאוחרת והיא חידוש מדרשי שאינו מההלכה הקדומה). העדות על החסידים הראשונים למשגל ברביעי כנראה כדי להימנע מטומאה בשבת: 'דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, **שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת'** (נידה לח' - שמקורה כנראה במגילת המקדש מה' 11-12),³⁸¹ יחד עם גזרת אכילת שום בערבי שבתות (נדריס לא') כנראה להרחקה מריח הפה (או הפוך, כדי לחזק את הפסיקה הנגדית: כתובות סב' II - בבא קמא פב'), תואמות להלכת עדת קומראן (נראה שלא יבואו לטומאה בשבת לפי היובלים נ' 8) ונגד דעת שאר התנאים. הסיפור על **החסידי בויקרא רבא לד' 16** תואם להלכה בברית דמשק י' 20: 'אל יתהלך איש בשדה לעשות את עבודת חפצו', וכנראה חומה בגובה

³⁷⁵ במגילות היובלים וברית דמשק יש קבצים של דיני שבת שניכרים בהם קווי דמיון לדיני חז"ל, שאינם מפורטים במקרא (חגיגה א' ח'), להרחבה ראו: **שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, עמ' 90-135**. יש לזכור שהחוקרים ל' גינצבורג וחי' רבין ראו בברית דמשק חיבור פרושי נוכח הדמיון ההלכתי לחז"ל, במיוחד בענייני השבת. מרתק שגם ביתא ישראל קיבלה הלכות שבת יותר מפורטות מהתנ"ך ביובלים (תאזאזה סנבת), אך לא את המפורטות דיה כברית דמשק.
³⁷⁶ ואכן אין שום פסוק כאסמכתא למשנה שבת. מאידך ברית דמשק פותחת וסוגרת את פרק השבת בפסוקים. ייתכן וגם מספר 24 פרקי המשנה בא בעקבות 22 הלכות שבת שביובלים (כמספר הדורות עד יעקב, וכמספר האותיות).
³⁷⁷ שניהם מתחילים בהלכות על ישעיהו נח' 13, עוברים להכנות לשבת, ואז לדיני הוצאה. בשניהם יש רצף הלכות הקשורות לנוזלים.

³⁷⁸ על כך ראו: ורד, בית שמאי וההלכה הכיתתית.

³⁷⁹ למשל: שבת יט', קכ"א II, ירושלמי שבת פ"א ד' ע"א, טו', ויקרא רבה סוף פ"לד, ועוד.

³⁸⁰ 'מה תלמוד לומר סופרים, אלא שעשו את התורה ספורות ספורות'.

³⁸¹ כמובן כך שמרו גם לקראת מתן תורה בהר סיני: 'ויאמר יי אל משה לך אל העם, וקדשם היום ומקח; וכבסו שמלתם' (שמות יט' 10). להרחבה ראו: **שמש וורמן, לגלות נסתרות עמ' 162**.

ייתכן ויש קשר עם הלכת הזוהר ?? שאוסר על עלייה לקבר בשבת. על מסורות קברים ראה בפרק 'הלכות רבניות שהתגלגלו וחזרו כפי דעתם המקורית של עדת קומראן'.

1 מטר שהיתה בין היישוב קומראן לעין פשחה היא "תחום השבת", כשם שכזו נמצאה בכתובת 'תחום גזר' מהמאה ה-2 לפה"ס.³⁸²

25.2. מוקצה/מן המוכן/הוצאה:

מקורה של [המשגה הנפוצה בחז"ל](#) "אינו מן המוכן" שהתפתחה למושג מוקצה, מגיע מיובלים נ' 9: 'ולא תעשו ביום השבת כל מלאכה כי אם לאכול ולשתות **מן המוכן** ביום הששי ולנוח ולשבות מכל מלאכה ביום הזה, ולברך את יי אלוהיכם אשר נתן לכם יום שמחה וקדושי, ומברית דמשק יי 22-23: 'אל יאכל איש ביום השבת כי אם **מן המוכן** ומן האובד בשדה'.

בחז"ל מלבד ההלכה הזוהה בשמה לענייני אוכל, הורחבה ל: 'זה הכלל כל שהוא **מן המוכן** מטלטלין אותו וכל שאינו מן המוכן אין מטלטלין אותו' (תוספתא שבת יד' ח'), כאשר: 'בראשונה היו כל הכלים ניטלין בשבת. כיון שנחשדו להיות מחללין ימים טובים ושבתות. הדא היא דכתיב (נחמיה יג') בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גיתות בשבת ועומסים על החמורים וגו'. ואסרו להן הכל. כיון שנגדרו היו מתירין להן והולכין עד שהתירו להן את הכל' (ירושלמי פ"יז מ"א, פב; מקבילות [בתוספתא פ"יד מ"א](#); בבלי קכ"ג ב'), ואכן ישנן ספקות באשר להיתרי הכלים בעדת קומראן.³⁸³

דיוני חז"ל על הלכה מרכזית זו בשבת משליכים על דיני ההוצאה בשבת, כאשר חז"ל דרשו את איסור ההוצאה משמות טז' 29, למרות שפשוטו של מקרא אינו מכוון לכך (אלא ירמיה יז' 21), וכנראה מקורו של שיוך זה מברית דמשק: 'אל יוצא איש ממקומו כל השבת [מן החוץ ואל הבית] ומן הבית אל החוץ' (קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 196).

הגדרת חפץ קובעת את דינו ההלכתי הזה, והיא ממחישה את תהליך הקודיפיקציה של חז"ל מההלכה הקדומה של בית שני, בעוד מקורו של המוקצה הוא בברית דמשק יא' 5: 'אל יפתח כלי טוח בשבת', שזו היתה דעתו של ר' יהודה, אך היא לא התקבלה תחילה: 'אין נוקבין מגופה [סוגר ארמטי] של חבית, דברי ר' יהודה, וחכמים מתירין' (שבת פ"כב מ"ג), ובהמשך חזרו רבנים להלכת עדת קומראן זו.

הלכה קרובה נוספת היא של ר' יוסי הכהן **החסיד** שלא נמצא כתב ידו בנכרי כדי שלא יחלל שבת על ידי כך שהנכרי יוליכנו בשבת (שבת יט' א'; ירושלמי שם פ"א ד' ע"א) – תואמת לב"ד ו' 2,³⁸⁴ להחמרה הכללית של האיסיים בשבתות (מלחה"י ב' ח' 9), כשביניהם בית שמאי (שבת א' ז' ח').

³⁸² הצעה זו אינה ודאית, אך אין הצעה יותר טובה ממנה לגובה נמוך שכזה לחומה. עוד קושי הוא שעין פשחה נמצאת כ-2 ק"מ דרומית לחוברת קומראן. יש לציין שתחומי שבת כאלו נמצאו רק הרבה מאוחר יותר בחז"ל, החל מהמאה ה-4 לספירה. הצעה אחרת היא שהחומה הינה כמו החיל של בית המקדש (מגילת המקדש ?) שבאה לסמן לטמאים את תחום איסור כניסתם לתחום הטהור של עדת קומראן.

³⁸³ 'ואל יאכל ואל ישתה כי אם היה במחנה' (ב"ד י' 23); 'בדרך וירד לרחוץ ישתה על עומדו ואל ישאב אל כל כלי' (ב"ד יא' 1-2); 'וכל נפש אדם אשר תפול אל {מים} מקום מים ואל מקום אל יעלה איש בסולם וחבל וכלי' (ב"ד יא' 16-17). מאידך, מאזכורים אחרים ייתכן שמן הלאו אפשר ללמוד על ההן, כך שישנם כלים המותרים לשימוש והזזה: 'אל יטול בבית מושבת סלע ועפרי' (ב"ד יא' 10-11) - אולי ניתן להרים דברים אחרים רק בתוך הבית או רק בחוץ; 'אל יוציא איש מן הבית לחוץ ומן החוץ אל בית' (ב"ד יא' 7-8). יוספוס תיאר במלחה"י ב' 147 את האיסיים: 'הם מחמירים מכל היהודים באיסור מלאכה בשבת, ולא זו בלבד שהם **מכינים** את ארוחותיהם מבעוד יום לבל יבעירו אש ביום השבת, אלא אף אינם מעזים להזיז כלי ממקומו'.

³⁸⁴ 'אל ישלח את בן הנכר לעשות את חפצו ביום השבת'.

נוסיף שתוספתא ז' מזכירה את ה'ראשונים' (אך לא 'חסידיים ראשונים') וכן הלכות שהיו 'לראשונה'³⁸⁵ (אלו מזוהים כעדת קומראן ראו בפרק על בית נאמן).

כאן יש לציין של אחת ההלכות הראשונות שהתקבלו בפרושים/חז"ל, וזו ע"י הלל הזקן. מסופר בתוספתא פסחים (ליברמן) ד' יג-יד' שבני בתירא שכחו אם פסח יכול לחוג ביום שבת (הסיבה לכך היא שאינו יכול לחול בשבת אלא רק ביום רביעי לפי לוח 364 יום, אך הלוח השתבש כמה דורות לפני כן ונוכח המעבר ללוח ירחי כבר לא היו בטוחים מה עושים), ולאחר שהלל חידש את ההלכה והתיר לחוג את פסח שבת, נותרה הבעיה של הוצאת המוקצה של הסכינים לשחיטת קורבן הפסח. אבסורד שלמרות שחז"ל אסרו על הוצאת כלים, כאן הם התירו. מקרה דומה לכך הוא תקיעת שופר בראש השנה בשבת: 'יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה' (ראש השנה ד' א'). וגם כאן הסיבה שראש השנה 364 יום אינו יכול לחול בשבת אלא רק ביום רביעי). כך גם הסיבה לאיסור נשיאת 4 מיני חג הסוכות בשבת.

לצפייה בתמונה של קטע ממגילת טוביה B-513167:

<https://drive.google.com/open?id=1YUSf1M4p7PNZxfaKcwePDzN-zcWB5C2>

26. תחומי הלכה שעדת קומראן ייסדה והתקבלו בחז"ל: תפילות, טהרה ותפילין

26.1. תפילין ומזוזות:

ההנחה שעדת קומראן היא המייסדת של התפילין והמזוזות, היות ו-31 תפילין ו-? מזוזות נמצאו לראשונה אצלה.³⁸⁶ עם זאת, לא נמצאו הלכות לגבי אופן עשייתן או שימושן (או שלא שרד או שהיה מסורת בע"פ).

יש שאלה גדולה אם ואיך יש מצווה להניח תפילין, היות ופסוקים פרשיות אלו מכוונות במטאפורה ללימוד וקרבה רוחנית-אמונית, וכך גם כמה פסוקים בספר משלי (וזו הסיבה שקראים אינם מניחים תפילין). עם זאת, גם במגנים ובחרבות של מגילת המלחמה (או"ח) יש כתיבת שמות קודש (וכך כמה פעמים בנצרות), וכבר עמי קדם היו מניחים קמעות דומים (ראו בפרק הקבלות מסורות עמי קדם לקדמונים).

בחלק מ-31 התפילין שנמצאו במגילות קומראן (אך לא במזוזות), נכללת בהן גם פרשיית עשרת הדיברות (שכנראה הינה חלק מורחב של פרשיית 'שמע ישראל' – ראו על כך בפרק נפרד). העובדה שחז"ל מוסרים כי היו קוראים את עשרת הדיברות בבית המקדש לפני שמע ישראל (ולאחר מכן ביטלוה), מלמדת שאכן זו היתה המסורת בימי בית המקדש השני, וזו עוד הלכה שייסדה עדת קומראן כהגמונית נבחרי התורה (ראו פרק בזיהויים).

³⁸⁵ תוספתא שבת פ"ד מ"א [ליברמן]: 'בראשונה היו אומרים: שלשה כלים ניטלין בשבת'.

³⁸⁶ אזכור שייכתן קודם למועד חיבורי מגילות התפילין והמזוזות, הוא אגרת אריסטיאס קנח-קנט', בו מצוינות: 'נתן לנו אות זכרון בכנפות בגדינו, וכן צונו לקבוע בשערים ובפתחים את הפרשיות... ואף צוה בדברים ברורים לקשורת את האות סביב היד'.

יתרה מזו, רוב הלכות התפילין והמזוזה של חז"ל תואמות לפרטי התפילין והמזוזה של עדת קומראן,³⁸⁷ ומן הסתם חז"ל קיבלו ושימרו את מסורות סופרים אלו.

26.2. תפילת הקבע לציבור, תפילות וברכות שונות:

עדת קומראן ייסדה את תפילת הקבע לציבור במקום הקורבנות,³⁸⁸ ובידיה נמצא מגוון עצום של תפילות מזמורים וברכות (חלקם התקבלו בחז"ל וחלקן לא הכרנו). גם חז"ל מעידים כך על ה: 'חֲסִידִים הָרְאִשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שְׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְלִים, פְּדֵי שְׂפִיכֵנוּ אֶת לֶבֶם לְמִקּוֹם' (ברכות ה' א'; על זיהויים כחסידיים ראשונים ראו [בפרק בעניין](#)); 'אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות' (ברכות לג'; על זיהויים כאנשי הכנסת הגדולה), כגון:

- עדת קומראן התקינה שתי תפילות ביום: בהשכמה/זריחה (כשחרית), בשקיעה ולקראת השינה: 'ברשית משלח ידי ורגלי אברך שמו בראשית צאת ובוא לשבת וקום. ועם משכב יצועי ארננה לו ואברכנו תרומת מוצא שפתי ממערכת אנשים' (סרך היחד י' 14-15); מגילת 'דברי המאורות' (4Q503-6) ועוד.³⁸⁹ בחז"ל ניתנה עדיפות למנחה שקרובה לשקיעה וגם הערבית שהיתה תחילה רשות.
- ברכות תפילת העמידה (18) בחז"ל³⁹⁰ קרובות וכנראה נאספו מבן סירא נא',³⁹¹ סרך היחד יא' 15, מגילת ההודיות יג' 20 יח' 14, יט' 29, מגילה 4Q284 ב' 5, ואכן זו המסורת של חז"ל שמצינת כי: 'מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה נביאים, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדרה' (מגילה יז' II; ירושלמי ברכות ב' ד').

³⁸⁷ לסקירה טובה ראו את מאמריו של דוד נחמן בעניין, ובפרט מאמר זה: [תפילין ומזוזה בקומראן](#).

³⁸⁸ סרך היחד ט' 5-4: 'ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק'; Q511 (תהלים קנד' בפשיטתא): 'ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה כמקריב עתודים ובני בקר כמדשן מזבח ברוב עולות כקטורת ניחוח מיד צדיקים'; ברית דמשק יא' 18-21: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון'. עיקרון 'וּנְשַׁלְמָה פְּרִים שְׂפִתֵינוּ' (הושע יד' 3) אומץ אצל חז"ל ביבנה לאחר החורבן.

³⁸⁹ גם יוספוס מעיד על האיסיים: '... כאילו הם מחלים את פניו לעלות' (מלחה"י ב' ח' 5). המזמור הקומראני שבמגילת התהילים יט' (11QPsa) מכיל סדר ואוצר מילים קרוב לתפילת השחר הרבנית ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 351).

³⁹⁰ תפילות קרובות יש בנצרות, כמו: מגניפיקפט (לוקס א' 46-55) והבנדיקטוס (לוקס א' 68-79).

³⁹¹ מבן סירא נא' 26-29, 33: 'הודו למקבץ נדחי ישראל, כי לעולם חסדו; הודו לבונה עירו ומקדשו, כי לעולם חסדו; הודו למצמיח קרן לבית דוד, כי לעולם חסדו; הודו לבוחר בבני צדוק לכהן, כי לעולם חסדו... הודו לבוחר בציון, כי לעולם חסדו, אל ברכת ירושלים של ט' באב, ירושלמי ברכות ד' ג' [דף ח' ע"א]: 'רחם ה' אלוהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל עמך ישראל ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודיך, אם כי המשך הברכה מדובר 'על העיר האבלה והחרבה והשוממה וההרוסה'. אם החלק הראשון נפרד וקדום – אז הוא דומה לבקשת השכינה לבית שני שבנוי, ברכת המזון, ברכות הפטרה, תפילת 18: 'רחם ה' אלוהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, רחם על ציון...!'

- מגילות ליטורגיות של תפילה שכללו פרקים נבחרים כמו [עשרת הדיברות](#) וישמע ישראל – כפי שחז"ל מעידים שכך היתה התפילה בימי הבית³⁹² ([פפריוס נאש](#) ממצרים גם משמר שילוב שתי פרשיות אלו), ובפרט ה'תפילין הלכה למשה מסיני' (מנחות לה') והמזונות הראשונות בעולם.³⁹³
- תפילות למועדים וחגים נמצאו: לחודש הראשון - Q5034, ליום הכיפורים 2-6 Q508.
- ברכת המזון: היובלים כב' 6; לפני האכילה (נהנין): על הלחם והיין בסרך היחד ו' 4-6, י' 13-15.³⁹⁴
- שירות מלאכים ותיאור תפקידיהם (ראו [פרק בעניין](#))
- תפילות מיסטיות ומאגיות לחש נגד מזיקים (תפילות אפוטרופאיות; כולל שמות שדים ולילית),³⁹⁵ **כולל מלחמות פנימיות (כבשירי המשכיל)**,³⁹⁶ אך בהם הדגש על שבח הבורא ואילו בלחשים יווניים וחז"ליים הדגש הוא השבעות.
- ה'קדושה' ([תנוּך](#) לט' 12-13) שולבה בחזרת הש"ץ בתפילת 18/העמידה ועוד תפילות.³⁹⁷
- מאות מגילות תפילה שונות, כאשר לפי מזמור (11QPsa-a) [11Q5](#) כז' 10 ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 355), ספר תהילים (המקורי שברובו אבד) כולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה - ואכן נמצאו מאות מזמורים שקשה לשייכם, כאשר בנוסף ישנן עדויות על מזמורי תהילים ממקורות מאוחרים שסביר שיצאו מעדת קומראן: אוריגניס שהזכיר דברים דומים במאה השלישית לספירה; 5 פרקי

³⁹² 'אמר להם הממונה (לפני הקרבת קרבן התמיד של שחרית): ברכו ברכה אחת, והם ברכו. קראו עשרת הדברים וכו' (תמיד פ"ה ה"א); 'מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום... רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן' (דברי רבי לוי בירושלמי ברכות ט.). לאחר מכן ביטלו: 'אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלו מפני תרעומת המינים... רבה בר בר חנה סבר למקבעיניהו בסורא, אמר ליה רב חסדא: כבר בטלו מפני תרעומת המינים. אמיר סבר למקבעיניהו בנהרדעא, אמר ליה רב אשי: כבר בטלו מפני תרעומת המינים' (ברכות יב'); 'בדין הוה שיהו קוראים עשרת הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענת המינים, שלא יהו אומרים: אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני' (ירושלמי ברכות א' ג' ג'). 12 מבין 30 קלפי התפילין מקומראן (ואחד מימי בר כוכבא) אינם כוללים בוודאות את עשרת הדיברות (ועוד 8 בספק. 8 כן כוללים בוודאות), דבר שמלמד על צמצום זה כבר בתוך עדת קומראן. ראו: נחמן, תוכן פרשיות התפילין מקומראן, עמ' 41-42.

³⁹³ ליטורגית 30 קלפי התפילין בעלות 4 קציצות/בתים ו-8 המזוזות לצד פרקים נבחרים ספר דברים נמצאו בקומראן כחלק מהמגילות לצד קופסאות הבתים של המגילות. גם [איגרת אריסטאס](#) קנט' מרמות על תפילין. אמנם [תשמישי דת דומים היו בעולם העתיק](#), אך כאמור ככל, העולם העתיק קיבל מסורות רבות בעיקר [מחנך](#), וחלקם השתבשו אצלם. יש לציין את [המימד הזעיר של התפילין](#) מפליא (האותיות בגובה של חצי מ"מ).

³⁹⁴ יוספוס מציין שהיו מברכים ברכה ראשונה וברכת המזון, אך לא נמצא ברכת המזון לאחר האכילה במגילות קומראן, ולפי מאמרו של [ויינפלד](#), [תפילת המזון מקומראן](#), ספק אם זהו הפשט. בתי המדרש הקדומים של בית שמאי ובית הלל נחלקו בעניינים שונים של ברכות, כולל ברכת המזון, הקידוש וההבדלה (ברכות פ"ח), והדבר תואם לעובדה שיש במגילות ברכות מעין אלו ללא הנוסח.

³⁹⁵ להלן מספר דוגמאות:

1. מגילת תהילים מקומראן (11QPsa יט' 14-16; כד' 13-14).
2. מלאכים ותפילות כאלו רווחים בסיפורי הקדמונים, ב**טוביה** ובמגילות הכיתיות.
3. מגילת 4Q560 (אינה אצל קימרון כי בארמית) ובה שמות רוחות ומחלות, תוך הציון "שם) זכר ושם) נקבה", המלים הנרדפות "אשא ועריה" (=חום וצמרמורת, היינו: מלריה) וכן "אומיתך רוחא" (=השבעתך הרוח).
4. מזמורי הגנה במגילות: 4Q5114, Q510. (קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 344).
5. 11QapocfPs: 11Q11 (קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 344).
6. 4QIncantation: 4Q444 (קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 182 - רוחי רשעה).
7. 8QHymn (קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 246 - השבעה).

ישנן מגילות קרובות המכונות 'ברכות וקלות'. דוגמה מקראית להשפעה שלילית של עבירת הספירה מובאת בשמות ל' 12: 'פִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ גְּנִי יִשְׁרָאֵל לְפָקְדֵיהֶם וְנִתְּנוּ אִישׁ כְּפָר נִפְשׁוֹ לִי בְּפָקְדֵי אֶתְּם וְלֹא יִהְיֶה בְּהֶם נֶגֶף בְּפָקְדֵי אֶתְּם'. מגילות המכונות 'ברכות וקלות'. כבר נח התפלל להרחיק את הרוחות המזיקות (ילדיהם של הענקים עם בנות האדם) לבני האדם, ותפילתו נענתה – נשאר רק עשירית (היובלים י' 8); מסורת דומה ב'דברי הימים של ירחמיאל'. [במגילה חיצונית לבראשית](#) כ' 28 נאמר: 'ותתגער מננה רוחא דא באישתא' (ותגורש מאתנו הרוח הרעה הזאת); במגילה המלחמה (או"ח) יד' 10 כתוב: 'יורחי [...] לו גערתה [מפנינו]'. השוה: 'יצרו של האדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו' (סוכה נב' III). להרחבה ראו: פלוסר, תפילות אפוטרופאיות, עמ' 205-194; אשל, [האמונה בשדים בספרות היהודית מימי הבית השני](#); ג'קובס, תרופה מאגית ב-11Q11; [על ספרי מרשמים מאגיים יהודיים בימי קדם](#).

³⁹⁶ שירי המשכיל, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 317-328, כגון: [ב]גויתי מלחמֹת חוקי אל בלבבי.
³⁹⁷ הקדושה עברה בעיקר לחוגים המיסטיים של 'יורדי המרכבה', ראו: ניצן, תפילת קומראן, נספח הקדושה בעמ' 237-238, 365-364.

תהילים נוספים בכתבי יד סוריים של התנ"ך (פשיטתא); הפטריארך טימותיאוס הראשון מצא 200 מגילות תהילים במערות יריחו; 4 מזמורי תהילים שנמצאו בגניזת קהיר (ראו בפרק על [הספרים החיצוניים](#) האמינים).

- עשרה אנשים למניין (סרך היחד ב' 22, ועוד).

- הביטוי 'שלום על ישראל' חוזר כ-14 פעמים (רובם בהשלמת ההדרה ממגילת המאורות) במגילות קומראן, והמשיך לבית הכנסת ביריחו: נערן, שמכונה גם לפי הכתובת הזו שנמצאה בו. אמנם זהו פסוק מקראי (תהילים קכח' 6) ואפשר שהמקור המקראי שימש מקור משותף לאלו, ללא קשר צדדי/רוחבי, כפי ששימש גם בב"כ נוספים - נמצא גם בבב"כ סוסיה, וייתכן גם בעין גדי, וכן בכמה ב"כ בצפון הארץ.

- על התפילה יש להוסיף את ראשית בתי הכנסת – ראו עליהם בפרק לוח השנה.

בחיבור עם הפרקון הבא של הלכות שבת, נציין את המנהג המאוחר (מהמאה ה-16) של רבנים מקובלים לצאת לשדה להתפלל מזמורי תהילים ופיוטים לקראת כניסת השבת. מקובלים אלו נשענו על תנאים שיצאו לקבל את השבת (שבת קיט'). מנהג זה השתכלל והתפשט בימינו בקרב כל קהילות ישראל, המכונים היום תפילת 'קבלת שבת'. אמנם אין לנו מסורת כזו מעדת קומראן, אך לפי [מגילה \(11QPs-a\) 11Q5](#) כז' 10 א' ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 355) היו מזמורי תהילים רק לשבתות, וכן בשירות עולת השבת יש תפילות מיסטיות שחלקן דומות לתפילת שחרית של שבת.

26.3. בתי הכנסת: ראו פרק נפרד בעניין.

26.4. טהרת בעל קרי:³⁹⁸

תחום הטהרה מפורט בפרק נפרד, אך היות וטהרת בעל קרי הינו חלק מהכנה לתפילה, הוא מפורט כאן:

מגילת טהרות א' (4QTohorot A, 4Q274) פרגמנט 2 מפרטת הלכות בנוגע לטהרת בעל הקרי:

(1) יא[וכל ואחר אש] יזו עליו את הרישונה ירחץ ויכבס טרם ישנה (2) ואם יח[ול עליו השביעי ביום ה'שבת אל יז בשבת כי 3] [אמר שמור] את יום ה'שבת רק אל יגע בטהרה עד אשר ישנה. 4] [וכל] הנוגע בשכבת הזרע מאדם עד כול כלי **יטבול** והנושא אותו 5] [**יטבו**?] ולוהבגד אשר תהיה עליו והכלי אשר ישאנה **יטבול** 6] [במי].³⁹⁹ ואם במחנה יהיה איש אשר לוא השיגה ידו³⁹⁹ ורחץ 7] [ולבש כול] הבגד אשר לוא נגעה בו. רק אל יגע בו את לחמו. והנוגע 8] [בזב במשכ] בן ובמ[א]שבו אמ לוא נגע בו ב[גדו ורחץ] במים ואם 9] [נגע בגדו בטמא] וכבס ולכול הקודשים יכבס ו[רחץ] במים את[?]⁴⁰⁰ [קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 213, עם מספר מחיקות השלמה שלי).

הבבלי מביא בברייתא חיצונית (שהמשנה לא כללה זאת בהלכותיה, לא ידוע אם במכוון או מאי ידיעתה)⁴⁰¹ תקנה מיוחדת וספציפית שייחסוה לעזרא הסופר (ובירושלמי שבת פ"א להלל ושמאי)

³⁹⁸ למאמרי המורחב בעניין ראו: '[טהרת בעל קרי לפי מגילת טהרות א' - חלופת רחצה במקום טבילה](#), גיוונה ועד ביטולה בחז"ל'.

³⁹⁹ ביטוי זה רווח בויקרא, וראו גם: ברית דמשק, קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 34, ש' 2.

⁴⁰⁰ במשפט זה (שורות 8-9) קמרון ההדיר פעמיים 'רחץ', והיא סבירה נוכח האמור בקטע 1 ש' 4-5 של המגילה (משוער) שאם יזבה דם לשבעה ימים נגעה במשכבו או מושבו של הזב, אז יתכבס בגדיה ורחצה ואחר תוכל.

⁴⁰¹ כאן אבקש לטעון כי ישנה קרבה הלכתית בין מגילות קומראן לברייתות והתוספתות שבחז"ל, שמהן ניתן להסיק בזהירות שאט אט הצטרפו לחז"ל הלכות נוספות מעדת קומראן, כאשר בימי המשנה נדחו או לא היו נגישות. אך טענה זו אינה מבוססת מחקר מקיף.

⁴⁰² זו: 'עשרה תקנות תיקן עזרא [...] ושתהא אשה חופפת⁴⁰³ וטובלת... תיקן טבילה לבעלי קריין' (בבא קמא פב'), וכן בברכות פ"ג מ"ה-מ"ו: 'וְנִזְכָּר שֶׁהוּא בַעַל קְרִי: לֹא יִפְסִיק, אֶלָּא יִקְצֹר. יָרַד לְטַבֵּל... זָב שֶׁרָאָה קְרִי, וְנָדָה שֶׁפָּלְטָה שֶׁכָּבַת זָרַע, וְהִמְשִׁמְשֵׁת שֶׁרָאָתָה נְדָה, צָרִיכִין טַבִּילָה. וְרַבֵּי יְהוּדָה פּוֹטְרִי. יֵשׁ כַּאֲן זֵהוּת לְתַקְנָה שֶׁבִקְטַעֵינוּ שֶׁבִמְגִילַת טְהוּרוֹת א' – הַטְּבִילָה לְבַעַל הַקְּרִי, וְאִף זְמַנָּה מְמוּקָם בְּאִמְצַע שֶׁל בַּעֲלֵי הַמְּסוּרָה (מורה הצדק שכנראה חיבר את המכילה הזו - חי בין עזרא הסופר להלל ושמאי). עם זאת, בין התקנות המיוחסות לעזרא יש תקנה של אכילת שום בערב שבת (בבא קמא פב'; ירושלמי מגילה ד' א'). אם הסיבה היא חיזוק היצר המיני, הרי שדווקא תקנה זו מתאימה להלל ונוגדת למורה הצדק, שכן בחז"ל שיבחו את המשגל בשבת, ואילו לפי היובלים נ' 8 זהו חילול שבת, ואם כך – באה ההלכה נגדם בנדרים ג' י'.⁴⁰⁴

אם ההתייחסות של: 'אשר לוא השיגה ידו' (שורה 6) מכוונן למקווה-טבילה ולא לבגד,⁴⁰⁵ הרי שקטע זה מבחין לראשונה בין הטבילה לרחצה (שזו מוזכרת רבות בתורה ובחז"ל כ-9 קבין). בכך מתאששת סברת רבים - שעדיפה וגבוהה הטבילה על הרחצה, ויש כאן עיקרון מעין הלכתי של 'בדיעבד'.⁴⁰⁶ וכך הדבר גם בברכות כב' ב': 'עזרא לא תיקן תקנה קבועה בכל דיני בעל קרי, אלא עזרא תקן לבריא המרגיל שחייב לטבול בארבעים סאה, ובריא הרואה קרי לאונסו - די לו בתשעה קבין'. אחר כך אתו אמוראי ופליגי (באו האמוראים) ונחלקו בחולה – שלו כבר מצוין היתר במקוואות פ"ג מ"ד ובתוספתא ג' ח'. גם מסורתו של ינאי בירושלמי פ"ג ה"ד, כז' ע"ג מלמדת על אפשרות משנית של רחצה: 'אמר רבי ינאי. שמעתי שמקילין ומחמירין בה. שמעתי שמקילים ומחמירים בה. וכל המחמיר בה מאריך ימים בטובה'.⁴⁰⁷ השבח על המחמירים בעניין תמוה, שכן חז"ל יצאו בגיויים וגידופים נגד 'טובלי שחרית' צדוקים וחסידים שהיו מקפידים יותר מתפיסותיהם והנהגותיהם בענייני טהרה.

טבילה נוספת הינה מטומאת מת. בספר טוביה ב' 5 מצוין שטובי טבל בלבד לאחר שעסק בקבורה, ללא היטהרות באפר פרה אדומה, שגם כך אינה מצויה בגלות. היות ובמגילת 'ברכות למיטהר' 4Q414 (החבורים העבריים ב', עמ' 20-35) יש ברכות לטובל כפי שעשו חז"ל בשבת נה', ומשתלב עם ברכה בשלושת ימי הטהרה של המת (ראשון שלישי ושביעי), אפשר שעדת קומראן הסתפקו בטהרת טבילה בלבד, בניגוד לחז"ל שסברו שחייב אפר פרה אדומה. עם זאת, אפשר שדווקא כאן אין הכרח לאפר פרה אדומה, אם לא מתקרבים לבית המקדש (סיפור טוביה מתרחש בנינווה).

⁴⁰² ולדעתי ממש ביניהם תקופת מגילה טהרות א' זו, שכנראה חיברה מורה הצדק.

⁴⁰³ ייתכן וחפיפה זו הינה הניקיון עם המים השאובים שביטלו חז"ל בהמשך.

⁴⁰⁴ 'הַנּוֹדָר מְשׁוֹבְתֵי שֶׁבֶת, אֶסוּר בְּיִשְׂרָאֵל וְאֶסוּר בְּפּוֹתֵימַי. מְאֻכְלֵי שׁוּם, אֶסוּר בְּיִשְׂרָאֵל וְאֶסוּר בְּפּוֹתֵימַי. מְעוֹלֵי יְרוּשָׁלַיִם, אֶסוּר בְּיִשְׂרָאֵל וּמִתָּר בְּפּוֹתֵימַי'.

⁴⁰⁵ או בשאלה פתוחה – מה לא מצליח המיטהר להשיג כדי לקיים את הטבילה שבעדיפות הראשונה? ויקרא טו' 17 מצוין: 'וְכָל בְּגָד וְכָל עוֹר אֲשֶׁר יִהְיֶה עָלָיו שֶׁכָּבַת זָרַע - וְכַבֵּס בְּמַיִם וְטָמְאָה עַד הָעֶרְבִי, וּמְכַלֵּל הֵן אֶתָּה לִמְדָה עַל הָלֵאָה, דְּהֵיִינוּ - אֵין צוֹרֵךְ לְכַבֵּס בְּגָד שֶׁלֹּא נִגְעָה בּוֹ שֶׁכָּבַת זָרַע. לְפִי יוֹסֵפוֹס: יֵהֵם מִתְאַסְפִּים אֶל מְקוֹם אֶחָד וְחוֹגְרִים אֶזְזוּ-בַד וְרוֹחֲצִים אֶת בָּשָׂרָם בְּמַיִם קְרִיִים' (מלחה"י ב' ח' ה').

⁴⁰⁶ המשמעות המילולית של המונח 'בדיעבד' היא להכשרה לאחר מעשה, אך מקובל להשתמש בו גם לאפשרות שנייה מקלה ופחות עדיפה – מקלה בשעת דוחק, כפי שבעסקינן. כך גם טענו: באומגרטן, טקסטים הלכתיים, עמ' 80-81; נוביק, Overt Acknowledgment, עמ' 77-80. כאן הקטע שמגילה (שורה 7) מוסיף דין המקל על ויקרא טו' 17 בכך שמבטל טומאת יום אם המיטהר טבל את הבגד שנגע בו שכבת הזרע. ייתכן שנוסף כאן עוד דין לגבי בגד שלא נגע בו אך הוא נוגע במיטהר שרק רחץ (לא יכל לטבול), אך נוכח החוסר במגילה, לא ניתן להכריע בדיון זה. הקטע במגילה עוסק רק בכיבוס בגד שנגע בו שכבת זרע, ואינו מתייחס למצב שבו למיטהר אין אפשרות לטבול, ואין לו בגד אחר. לכאורה הקטע במגילה מחמיר בכך שאם המיטהר לא מצליח לטבול, ורק רוחץ, עדיין עליו ללבוש בגד נקי שלא נגע בו שכבת זרע.

⁴⁰⁷ הנוסח בבלי כב' מעט שונה, וההנחה שבתקופת ינאי ההקלה היתה למים שאובים, כך שהמנהג טרם בטל בא"י. ראו בפרק על יהודי הדרום שהם שמרו יותר על טהרה וקרובים יותר למסורות עדת קומראן.

עוד על ענייני טהרה בראו בפרק חידות דורשי החלקות ושמירת הטהרה, ועל חזרת שמירת מצווה זו – ראו בפרק על חזרת החסידות המודרנית.

עיקרון שמבדיל בין שתי הקבוצות: עדת קומראן מורכבת מכוהני בני צדוק שמהותם להתקדש, והלכתם הכיתתית פונה תחילה לעצמם. לעומת זאת חז"ל פונים לעם, וההלכה לעם יכולה להיות על הצד המקל: 'אין גוזרין גזירה על הצבור, אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה' (עבודה זרה לו').

החידוש השני של הקטע במגילה הוא איסור אכילת לחם: 'רק אל יגזע בו את לחמו' (שורה 7),⁴⁰⁸ ותאימות לכך הועתקה לירושלמי: 'שלא יהו ישראל כתרנגולים הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכלי (ברכות פ"ג מ"ד, ו' ע"ג).⁴⁰⁹

לצפייה בתמונה של קטע ממגילת טוהרות B-359323:

https://drive.google.com/open?id=1n01M3HC-N0CHFMj9WL--V_Vxkf0Bx73U

היות וספר **דברי גד החוזה** תואם ואמין למגילות קומראן, יש לציין בפרק זה שממנו חז"ל וספרות הקבלה קיבלו מסורות רבות ומגוונות, ביניהן ההלכות: מואבי ולא מואבית (ק'), מצוות בני נח (רו'), מות דוד בשבת (רפו'), ראש השנה (שנדי') בשלושה ספרי צדיקים בינוניים ורשעים (שס') עם שופר (שסז') ויאשרי העם יודע תרועה' (שסח'); וכן ביטויים: ישועת ה' כהרף עין (קכח'), שערי בינה (כדי'), ועוד רבים – כפי שהביא **מאיר בר-אילן בפירושו**.

26.5. סיכום תחומי ההלכה:

מעיקרי תחומי הלכה אלו אנו למדים גם שאינם כמדרש הלכה/תנאים המסתמך ועוקב אחר פסוקי התורה. והאמת שכך גם המשנה, שהיא המיוחסת ל"מסורת אבות". אלו הפוכים וסותרים לדרכם של הפרושים המתנצחים על הצדוקים (בעיקר: שמעון בן שטח ור' יוחנן בן זכאי) בכך שלא הביאו ראייה מהכתובים!?

כותרות ודינים קרובים אלו בין הספרויות, לצד מסורות רבות שקיימות במגילות שלא הכרנו עד מציאתן, ועוד שחלקן בכמות בלתי ידועה שלא שרדו, מחזקות את מסורת ההולמת של חז"ל על שכחת מסורות כאלו: 'מִשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד' א'). ואכן, מסורות כברייתות ותוספתות שצוינו בתלמוד מחזקות טענה זו.

26.6. **קידושין ונישואים:**

⁴⁰⁸ השאלה אם הלחם מהווה שם קיבוצי לכל אוכל או רק ללחם מממש (מקח חיטה). חלה גם למי שלובש בגד שלא נגע טומאת קרי, כאשר המיטה רק רחץ ולא טבל. אך למעשה אין בהחמרה זו מאומה, שכן גם אם רק יטבול את הבגד המלוכלך בשכבת זרע, עדיין הרי לפי ויקרא טו' 17 הוא ישאר טמא יום/מעורב שמש, ולכן הדין של איסור נגיעת הלחם (אם מקביל לאיסור אכילת קודשים) – זהה.

⁴⁰⁹ עולה שהאיסור מתייחס לאכילה, ולא לתלמוד תורה כנוסח הבבלי - כך סבור אלון, תשי"ז, עמ' 150.

בפרק מיניויות הנשים פורט על קדושת הברית שעדת קומראן ייחסה לנישואים, אך המושג החשוב שהתקבל בכל ישראל מקורו בספר טוביה ו' 13; ז' 13, 14 (שמרכזי במגילות קומראן לפי כמותו ונוסחיו): 'כדת משה וישראל'.

לפי חז"ל, הצדוקים לא אחזו במסורת זו: 'קובלים הצדוקים שהלכה למשה מסיני על נישואים' (ידיים ד'), וזו אחת הסתירות החזקות בין עדת קומראן לצדוקים (וראו בפרק בעניינים).

מפורטות לראשונה בספר [טוביה](#) ז', ואכן הוא קרוב ולכן מקור לרוב הלכות הנישואים שבחז"ל (מסכת קידושין), ואפילו זהה מטבע הלשון המפורסם והמשומש עד היום: 'כדת משה וישראל' (וי' 13; ז' 13, 14).⁴¹⁰ בפרק על הצדוקים מצויין כי הם התנגדו למסורת זו, למרות שטוביה היה ספר חיצוני.

ד. התאמת לוח השנה המקראי ללוח 364 יום תוך שימושים באותות הירח ומיקרו-המזלות

דברים אלו ערוכים בינתיים בטיטוט מאמר זה:

<https://www.deadseascrolls.co.il/364-day-calendar-and-micro-zodiac>

ה. הספרייה: חלוקת המגילות ל-5 סוגים ותקופות; היחס לספרים החיצוניים וסוגיהם

27. המחלוקות הגדולות של המגילות נגד ביקורת המקרא: זהות המחברים ושגגות התיארוכים

ישנה חלוקה סגנונית-ספרותית בין ספרות תורנית המכבדת את כתבי הקודש וכתבי חז"ל, ומהם היא יונקת ומפרשת (לעיתים תוך תירוץ קושיות שבה), לבין ספרות המחקר האקדמאי שרובו חילוני, המכונה גם ביקורת המקרא, והוא עוסק בחיפוש נסיבות אנושיות לתהליכים המקרא.

ספר זה מחלק את החלוקה לספרות תורנית של ספרי הקודש למקרא ולמגילות קומראן, כאשר את ספרות חז"ל מסביר בנסיבות שנוצרו וביחסם לניסיונות ההשלמה ממגילות קומראן ובכלל.

כמו כן, מובאות כמה התייחסויות לטענות מחקריות של ביקורת המקרא, שזה עתה פוענחו באופן מדהים בזכות המגילות הגנוזות. תשובות אלו כמובן המקור ועיקר ההבדל הוא הייחוס של כתבי הקודש לנבואה שאין בה טעויות וסתירות, לבין אם כתבי הקודש הם ספרות אנוש שלשווא מייחסת את הנבואות לבורא, והעניין המחקרי הוא להצביע על המגמתיות הנסתרת שבהם.

עניינים גדולים אלו נובעים מגובה אמונת האדם והכרותו עם ספרות הקודש, אלא שבעסקינן במגילות מדבר יהודה הדברים מקבלים משנה תוקף, שכן מאות מגילות נוספות על התנ"ך מיוחסות לדברי נבואה או לקדמונים שקדמו לתקופתה של עדת קומראן.

2 הפערים הגדולים ביותר בין 2 הפרשנויות לעיל (המסורתית-אמונית לעומת החילונית-ביקורתית) בנוגע למקרא, מעבר לאמונה כי לכותביהם היה נבואה/רוח הקודש, הוא התיארוך וזהות המחברים. וכמובן שאלו כרוכים זה בזה. אם מגילה מסוימת שמיוחסת ל**חנני** למשל, חוברת במאה

⁴¹⁰ בשלושת פסוקים אלו יש ביטויים דומים, אך הנוסח המקורי מקומראן (בעברית ובארמית) לא שרד בקטעים אלו.

ה-3 לפנה"ס לדעת החוקרים, הרי שלא רלוונטי לייחסה ל**תנ"ך** שחי באלף ה-3 לפנה"ס, ואם מגילת המקדש מיוחסת לדבריו הישירים של הקב"ה במעמד הר סיני, הרי שאם כך, היא מהווה ספר קודש בחשיבות ובמעלה ראשונה לפי עדת קומראן, ולמעשה כך אמור להיות בעיני כל המאמין בתורה, ואף בעיני חוקרים, שהרי אם עדת קומראן ראתה במגילה זו קודש קודשים, הרי שבעזרתה ניתן להבין את היררכית הקדושה הפנים-ספרותית של מגילות ים המלח.

לראשונה בהיסטוריה יש הוכחות ישירות שספרי קודש חוברו לפני תקופת היקרותן, ושני הספרים האלו הם **תנ"ך** ודניאל, אשר מתארים את נצחונות החשמונאים (ויותר נכון את החסידים-עדת קומראן שהחשמונאים הצטרפו אליהם). המחקר מסכים היום שספרים אלו חוברו לפני השליש הראשון של המאה ה-2 לפני הספירה,⁴¹¹ היות וספרים אלו מהווים ספרי-אב שעליהם ישנם פירושים, פשרים והסתמכויות במגילות קומראן מאוחרות יותר, שאלו התחברו בסביבות ימי מרד החשמונאים.

בפרקים הבאים נצביע על המחברים האמיתיים והתקופות הנכונות של המגילות השונות, וזאת בחלוקתם ל-5 סוגים.

אפשר להשוות את סוגי הפירושים של חז"ל והאקדמיה לתורה ולמגילות: תקופתו של איוב מוצעת בחז"ל ל-7 תקופות שונות, ודעה נוספת שכלל לא היה ולא נברא. בדומה, חוקרים מציעים כמה תקופות שונות לכוהן הרשע המתואר בפשר חבקוק, ולכולם יש על מה להישען. אמנם דוגמא זו משעשעת עד מעט לועגת, אך האמת היא שמלאכת פיענוח ההיסטוריה קשה מאוד, וגם במאמבים הרבים של ספר זה נותרו ספקות לגבי סוגיות לא מעטות (אשר יפורטו במקומן).

28. חלוקת ספריית מגילות ים המלח לפי תיארוך וסוג: 3 הקבוצות הראשונות

ההתייחסות בספר היא ל**מכלול מגילות ים המלח** (ובכללם מקצת **הספרים החיצוניים** כפי שיפורטו להלן) כמקשה/קודקס אחד, דהיינו כספרות קודש של עדה אחת,⁴¹² בתוך פתרונות אותנטיים להבדלים בין המגילות השונות (זמנם ומחברם), בניגוד לפרוק (דִּקְוִיִּסְטְרוֹקְצָה) הרווח באקדמיה (בעיקר בשל מגילת קדם-כיתתיות בתקופתן, או ללא הקשרים כיתתיים, או נוגדות וסותרות את התזה המחקרית).

עם זאת, ישנם הבדלים אוטנטיים בין המגילות. היות ומגילות קומראן כוללות ספרים של הקדמונים מסמוך לבריאת העולם ועד לסוף ימיהם, והיות והם חיו חיי קהילה/קומונה שחלק מחיבוריהם היו סודיות ואילו חלק היו מיועדים להפצה כאגרות, הרי שיש לחלק את המגילות לפי מ-3 רכיבים: זהות המחבר, תקופת המגילה, וקהל היעד. לפיכך, להלן **חלוקת המגילות לחמש קבוצות** (שיוזכרו לאורך הספר):

⁴¹¹ כך בספרה העדכני של ליאורה גודלמן על ברית דמשק; פשר ישעיה תוארך לרבע השלישי של המאה השנייה לפני הספירה, אך זאת לאחר מסורת ארוכה בתוך העדה.

⁴¹² יש לציין שלדעת רוב החוקרים חלק מהספרים החיצוניים והמגילות הובאו מבחוץ לעדת קומראן, ואינם חלק מהקאנון או מכתבי הקודש של עדת קומראן, למרות שאין ראייה לכך, והגדירים: סמי/חוץ/טרום/פרוטו כיתתיות. אבקש לחלוק על גישה זו, ובמאמר ההתייחסות כי כל ספר שנכלל בספרייה, הימצאו מעיד על קדושתו בעיני עדת קומראן, ויש לראותו כהמשך ספרותי והלכתי, תוך עמידה על הבדלי התקופה.

הקבוצה הראשונה מכונה בשם 'הקדמונים'⁴¹³ ובה ספרות של/על גיבורי התנ"ך עד למתן תורה, ובעיקר: ספר **חֲנוּךְ**, הענקים, **מגילה חיצונית לבראשית**, תפילות (קהת) וצוואות הקדמונים (אנוש, נוח, קהת ועמרם)⁴¹⁴ עד לבני יעקב (שרדו 3-5 קטעי ספרים **מצוואות השבטים**)⁴¹⁵, לצידם ישנם ספרים חיצוניים (שאינן במגילות) על גיבורי מקרא מהתקופה.⁴¹⁶ חידה מרתקת האם ספרים חיצוניים אלו אמורות להיות במגילות קומראן (2 מהם כן), ורק לא שרדו לידינו, או שהן מבית יוצר פסול ודחוי מעיניהם של עדת קומראן (למשל שכוללים סתירות בפרטים), ומקצתם ידונו בחלק הספרים החיצוני שבהמשך). על חלק מקבוצה זו יורחב בפרק אחרי הבא: 'מסורות מִחֲנוּךְ והיובלים לעמי קדם ודתות מונוטואיסטיות/דואליסטיות', ועל צוואות השבטים ראו מאמרי: **מקורות והשפעות מידות הנפש והלב בצוואות השבטים**.

לצפייה בתמונה של צוואת קהת B-370774:

https://drive.google.com/open?id=1Y1Vffo_hgM10-ByGW6c6VGaohT78qOng

בעוד קבוצה ראשונה זו מאופיינת בכתב ארמי, מהותה של הקבוצה השנייה שלהלן בנוסחים שונים ושלוש שפות (עברית יוונית וארמית), כאשר עליית השפה העברית מוסברת ב**יובלים** יב' 25-27,⁴¹⁷ ותואמת את ממצאי המחקר הארכיאולוגי והפילולוגי – מדוע נראית השפה העברית מאוחרת בין השפות השמיות. גם המחקר טוען שרוב ספרים/מגילות אלו קדומים לעדת קומראן, וחוברו/הועתקו במאה השלישית לפה"ס (אפשר שהועתקו במאה זו, אך חוברו הרבה לפני כן. בכל מקרה דעתם היתה יותר נכונה אילו היו מוסיפים לה ציון: "לכל המאוחר").

הקבוצה השנייה מכונה בשם 'גיבורי הר סיני', בראשה מגילת המקדש, ממנה נוסחי התנ"ך/ת**המגילות המקראיות**⁴¹⁸ (להן מוקדש פרק: 'העדות העיקרית כבעלי המסורה: נוסחי המקרא'; בכללן מגילות המיוחסות למשה רבינו) וספר ה**יובלים** (ידון בהרחבה בפרק עם פנחס החסיד). גם כאן המחקר מסכים כי ספרים אלו (זולת חלק מהחוקרים לתיארוך ה**יובלים**) קדומים לעדת קומראן. חלק מהלכות מגילות אלו אינן הלכה בפועל בעדת קומראן, ואף ביניהן סתירות מהותיות לחלק מהכתבים הכיתתיים של 'מורה הצדק' (להלן 'הקבוצה הרביעית'), כגון חוסר רלוונטיות להלכות מלך ומקדש (ממגילת המקדש) לעדת קומראן בימי היווסדותה⁴¹⁹ (אם כי בפרק על חבר היהודים אציע שחלופות להלכות המלך התקבלו בהמשך אצל יוחנן וינאי החשמונאים);

⁴¹³ הייתי מעדיף לקרוא לקבוצה זו "קדמוניות" בלשון נקבה, אך העדפתי להבדיל מ'קדמוניות היהודים' של יוספוס והספר החיצוני **קדמוניות המקרא**. מלה"י ה' ח' ו': 'הם שוקדים בכל כוחם ללמוד את ספרי הראשונים ויותר מכולם את הספרים אשר נמצאה בהם תועלת לנשמתם ולגופם'.

⁴¹⁴ יש לציין שמגילת צוואת קהת (4Q TKohath (TQahat) – 4Q542) היא העתיקה ביותר לפי תיארוך פחמן 14: המאה הרביעית לפה"ס; חזונו **עמרם (4QVisions of Amram)**. זולת ספר חנוך **וצוואות השבטים**, לא שרדו מגילות אלו בכנסיות.

⁴¹⁵ הצוואות שנמצאו במגילות קומראן ובגניזת קהיר הן: צוואת לוי ונפתלי, בעברית ובארמית. ישנן הצעות שנמצאו קטעים זעירים גם מצוואות: יהודה בנימין ויוסף. לסקירת נוסחי הצוואות ראו: **פריי, הצוואה**; אפרתי, **עריכה בספר הצוואות**, ה"ש 3. חוקרים סבורים שחיבור לוי הארמי שנמצא בקומראן ובגניזת קהיר הינו גרסה שונה (אך דומה) מהצוואה שביוונית (אם כי יש הרבה גרסאות בתוך היוונית, לארמית ולנפתלי בעברית); למחקר הישיר על החיבור ראו: גרינפלד, חיבור לוי הארמי.

⁴¹⁶ צוואות מהספרים החיצוניים שלא נמצאות במגילות קומראן: **צוואת אברהם**, צוואת איוב, צוואת משה, **צוואת שלמה** (על יחסם חלקם למגילות קומראן ראו בחלק **הספרים החיצוניים** שבהמשך).

⁴¹⁷ ויאמר לי [אברהם אבינו] יי אלוהים פתח פיו ואוזניו לשמוע ובלשונו לדבר בשפה ברורה (גלויה) כי כלתה מפי כול בני האדם מיום המפולת, ואפתח פיו ואוזניו לשמוע ושפתיו ואחל לדבר עמו עברית, בלשון הבריא; ויקח את ספרי אבותיו והספרים עברית הם, ויעתיקם ויחל ללמדם מאז, ואני הודעתיו כול אשר אינו יכול. וילמדם בששת חודשי הגשם.

⁴¹⁸ ראו: **טלשיר, המגילות המקראיות ממדבר יהודה**; **טוב, המגילות המקראיות ממדבר יהודה**.

⁴¹⁹ זולת הקורבנות והפולחן במקדש, כנראה גם הסוכה למשל. ראו גם: **ידינים בתורת המלך שבמגילת המקדש**.

ביטול עונש המוות בתורה על ידי נדר עדת קומראן (ראו [בפרק בעניין](#)); בית הקברות של היישוב קומראן סמוך ליישוב ואינו בין 4 ערים (מח' 13-14).⁴²⁰ על מהותה חשיבותה ותיארוכה של מ' המקדש, לצד נוסחי התני"ך, ראו בפרק 'העדויות לבעלי המסורה: מ' המקדש; נוסחי המקרא (והתפתחותם לנוצרים ולשומרונים)'.⁴²¹

הקבוצה השלישית מכונה בשם '[חיבורי ימי וגלות בית ראשון](#)', ביניהן: 4,050 מזמורי תהילים, [טוביה](#), תפילת מנשה ו**נבונאי**, מגילות סתר (אפוקריפון) של נביאים (כתובות בגוף ראשון בשם, מכונות או בטעות פאסידו) מהתקופה, כגון: אגרת ירמיה, אפוקריפון ירמיה ופסיאודו יחזקאל. גם קטעי ספר בן סירא נמצאו במגילות והוא משויך לקבוצה זו (אף על פי שחובר באמצע בית שני). רוב [הספרים החיצוניים](#) מיוחסים לתקופה זו, ועיקריהם: [דברי גד החוזה](#), ספרי ברוך בן נריה, תוספות לדניאל (ייתכן ושושנה כן במגילות), תוספת לעזרא.

28.1. סיכום שלושת הקבוצות הראשונות ויחסם לשתי הקבוצות הבאות:

בשלושת קבוצות המגילות הראשונות כמעט ואין סימנים כיתתיים, שעיקריהם: מטבעות לשון, ארגון ותקנות. עדת קומראן קיבלה ספרים אלו באופן שלא ידוע לנו כיצד, אך הנחה שהן נמצאו ונאספו על-ידם בעת עזיבתם את בית המקדש (ראו בפרט את הרישום המסתורי של אוצרות המקדש במגילת הנחושת [שחלקה שוכתב למשנת מסכת כלים שנמצאה בימי הביניים])⁴²¹ בראשית ימי היווסדה, מהיותם הכהונה הגדולה (בני צדוק) ב-800 שנה האחרונות. ואכן, חלק ממגילות אלו מתוארכות לפי פחמן 14 למ-250 לפה"ס, ובפועל הספרים שלהם עתיקים ואותנטיים עוד יותר, שהרי מדובר על העתקים, ולא מקור-אוטוגרף (וגם המחקר מייחס שנים רבות לקביעת ספר כקאנוני לכתבי קודש ולהעתקה).⁴²²

המינוח המקובל לכשלושת קבוצות אלו הוא המגילות הקדם-כיתתיות (לעיתים מכונה בטעות גם הספרות ה**פְּתֵר**-מקראית, והיא טעות - כיוון שכולם חוברו בתקופת המקרא [וחלק אף לפני מתן תורה בסיני], ולא רק אחריה [פְּתֵר = אחרי בארמית]).

במחקר נוהגים לפתור מגילות קדומות או שאין בהם טרמינולוגיה של ארגון כיתתי, אך כיוון שחלקם עולים בקנה אחד עם האידיאולוגיה ו/או לוח השנה בן 364 יום של עדת קומראן (כמו: [תנ"ך](#), מ' המקדש, היובלים, [11Q5](#)), חוקרים המציאו "חוגים קרובים" או סתם ספר "קדם-כיתתי".

⁴²⁰ מגילת המקדש מח' 10-14: 'ולוא תטמאו את ארצמכה, ולוא תעשו כאשר הגויים עושים. בכל מקום המה קוברים את מתימה וגם בתוך בתימה המה קוברים, כי אם מקומות תבדילו בתוך ארצמכה אשר יהיו קוברים את מתימה בהמה. בין ארבע ערים תתנו מקום לקרוב בהמה'.

⁴²¹ מגילת הנחושת מתארת 63 אוצרות כסף וזהב שבהם 4,630 ככרות זהב (115,750 ק"ג), מטילי זהב, כלי כסף וזהב וגלי חרס שהכילו מטבעות, בגדי הכוהן הגדול ואוצרות נוספים. ארכיאולוגים מרחבי העולם חיפשו אוצרות בישראל בעקבות מגילת הנחושת, המפורסם בהם [ונדל גיונס](#) ([שעליו כנראה הסרטים של אינדיאנה ג'ונס](#)) שמצא במערה מצפון למערה 3 פכית חרס עטופה בסיי תמר, ובה נוזל שמנוני שיוסף פטריך זיהה כשמן האפרסמון. במאה ה-17 פורסמה מסכת כלים (כלי המקדש) ע"י [המקובל נפתלי הרץ](#) בכרך בספר 'עמק המלך' (1648) שתיארה בדומה למגילת הנחושת את מיקומם של אוצרות המקדש וכמויותיהם. לאחרונה שמעתי שמגילת הנחושת מוזכרת בתעודות חדשות של בר כוכבא שעתידות להתפרסם בקרוב. להרחבה ראו: [ספראי, אוצרות מגילת הנחושת. מגילת הנחושת מדברת על הצפנה 'מתחת למעלות' וכעת מתקיימים חפירות ארכיאולוגיות ב-4 מערות \(חצובות בסלע מעשי ידי אדם\) שבמרחק קילומטרים ספורים דרומית מערבית לקומראן, שיפוען כ-45 מעלות ואורכה של הארוכה שבהן 120 מטרים.](#)

⁴²² [בר-אילן, דברי גד החוזה](#), עמ' 53, הסביר זאת בהרחבה.

טענות אלו חסרות יסוד, כיוון שאין אסמכתא ישירה או אפילו עקיפה לכך. זו טענה מחקרית ואקדמאית חלשה, שדומה לטענות השגויות של תיארוך ספרים אלו; ראו למשל על חוסר ההוכחות של ספר [חננו](#) למאה ה-3 לפנה"ס, שכן לדעת החוקרים רוב ספרות זו נכתבה בתקופה זו, אך לאף אחד מהספרים אין שום הקשר למאה זו, זולת לנוסחי המקרא ביוונית, וגם לאלו יש נוסחי מצע עברי לתרגום השבעים (ראו בפרק על נוסחי המקרא). הדברים גם עולים עם עיקרון הטענה הפשוטה ביותר (תערו של אוקאם [Occam's razor]).

כל [הספרים החיצוניים](#) הפנימיים/אמינים חוברו בתקופות אלו, ולעומתם, כל [הספרים החיצוניים](#) השקריים חוברו לאחר תקופה זו (ויוחסו בשקר ובזיוף למחבר קדום - פְּסָאוּדוֹאֶפִיגְרָפִיָה). בפרקים הבאים יידון התיארוך וספרים החיצוניים.

28.2. בעיות התיארוך שמציע המחקר מול הצעות והוכחות לתיארוך הנכון שבספר:

אחת הסיבות המרכזיות לתיארוך שגוי לדעתי של חוקרים לארבעת הקבוצות הראשונות היא התבססות החוקרים על מדע הפְּלֶאוֹגְרָפִיָה (תיארוך לפי כתב-יד). חולשתו (שחוקרים אינה עומדים עליה) היא שהחוקרים קבעו תקופות ללא השוואה לכתבים יהודים אחרים – מהסיבה הפשוטה שאין עוד כתבים אחרים מתקופה זו או לפנייה (יש ממצאים של מילים ספורות בארכיאולוגיה, אך לא מגילות, זולת בודדים כמו: [פפירוס נאש ולוחיות ברכת כהנים](#)). בנוסף, וזה רלוונטי גם לתיארוך פחמן 14, רוב המגילות הן העתקים ואינן החיבורים המקוריים (אוטוגרף), כך שהצגת תיארוך העתקי הפְּלֶאוֹגְרָפִיָה יותר מטעה מאשר מכוון לתיארוך המקור.

גם מסיבה פנימית לעדת קומראן – לא סביר שמגילות אלו יתוארכו לתקופתה של עדת קומראן (מהתקופה הקדם-חשמונאית עד להרודיאנית); עדת קומראן נשענה על מגילות אלו ככתבי קודש, וכעדה הדוגלת וקנאית לאמת ולכתיבת קודש,⁴²³ לא סביר שהיתה מסכימה לקבל שמי מחבריה יכתוב ספר וייחס אותו בשקר ובזיוף למחבר קדום (פְּסָאוּדוֹאֶפִיגְרָפִיָה), אלא הייתה מחרימה אותו ואת ספריו.⁴²⁴ משכך, לא סביר שמגילות אלו נכתבו בדור יסוד עדת קומראן⁴²⁵ (כפי שסוברים החוקרים), שהרי אם כך – עדת קומראן היתה מחרימה ספרות שקרית כזו. עדת קומראן אינה מציינת מאין אספה לתוכה את שלוש קבוצות המגילות הראשונות, היווסדותה של עדת קומראן מאוחרת לחלק מספרים.

יתרה מזו, חלק ממגילות האלו הן ספרי יסוד של העדה (כגון: [חננו](#), מגילת המקדש, [היובלים](#)), ועליהן עדת קומראן חיברה ספרות פרשנית המתבססת ואף מצטטת אותן (ראו לקמן: קבוצת מגילה 4). גם המחקר מכיר ומחשב הליך של קאנון לספרים שלוקח לפחות עשרות שנים.

בין שלושת קבוצות ראשונות אלו מצויים 7.5 ספרים מכ-90 ספרים חיצוניים (ראו בפרק הספרים החיצוניים). החוקרים שתיארכו את [הספרים החיצוניים](#) בתקופה שלפני גילוי מגילות קומראן עד

⁴²³ המונח 'אמת' רווח ב'מגילות מורה הצדק', ומעט גם ב'מגילות הקדמוניות', ולהלן דוגמא ממגילת המקדש נו' 4-3: 'על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת'.

⁴²⁴ [בר-אילן](#), [דברי גד החווה](#), עמ' 61, גם התייחס לכך.

⁴²⁵ אכן יש בשלושת קבוצות אלו אמירות להיחלשות עמ"י במצוות, אך בהיסטוריה היהודית היו הרבה תקופות כאלו, ואין זה נכון לשייכם לתקופה זו רק בגלל סימן זה (במיוחד נוכח הטענות שלהלן).

אמצע המאה ה-20, כולל [כהנא](#)),⁴²⁶ תיארכו רובם (זולת בן סירא וספר יהודית; לחלקם הציגו תאריכים שונים), כולל רוב מ-7.5 ספרים חיצוניים-פנימיים שנמצאו בקומראן, לכימי חורבן הבית השני (המאה ה-1 לספירה). בעקבות חשיפת המגילות הגנוזות, חוקרים התאימו והקדימו את כל התיארוכים של 7.5 ספרים חיצוניים אלו לימי כתיבת החיבורים הכיתתיים של עדת קומראן (להלן קבוצות 4-5). טעות זו של חוקרים מצביעה על הקושי הרב של התיארוך, ושהיא מוכרעת בסופו של דבר לתקופה האחרונה שבה הם סברו שהיה ספרות בסגנון זה. אמנם בבית ראשון היה נידוי והרחקה של התורה וכתובת ספרי קודש (ראו בפרק 'השכחה הראשונה'), אך בין יחידים צדיקים בתקופת הקדמונים, ובעושר וגיוון גילוי הר סיני ונבואות, היתה ספרות תורנית רבה, והיא עולה ומשתקפת היטב משלושת קבוצות אלו של עדת קומראן. נמצא אפוא, כי מעתה יש להוסיף לתיארוכים האקדמאיים של מגילות קומראן סיומת: "לכל המאוחר".

למעשה, אין הבדל בין תיארוך מאוחר של רוב ספרי התנ"ך ע"י חוקרים, לתיארוך המאוחר הניתן לארבעת קבוצות המגילות הראשונות. לכל אלו אין לחוקרים הוכחות, ועם השנים התיארוכים מוקדמים נוכח גילויים ארכיאולוגיים. גם ההנחות על העתקות מילים משמות שמות עתיקות יותר, אינן נכונות או לפחות מחייבות, היות שאין הכרח שמילה בספר מסוים הינה העתק משפה זרה, מאשר סיבות שונות להיותה מופע ראשוני שם.

29. חלוקת ספריית מגילות ים המלח לפי תיארוך וסוג: 2 הקבוצות האחרונות

29.1. הקבוצה הרביעית מכונה בשם 'מגילות מורה הצדק'

מאופיינת בסגנון נבואי (או פרשנות לנבואות) המחדש את התורה הברית והמצוות לייסוד ההלכה, לצד פרשנות מיוחדת לנבואות הנ"ך לפי מאורעות או קבוצות ודמויות אקטואליות בכינויי סתר. המגילות העיקריות בתקופה זו הן: ברית דמשק, הפשרים, הודיות. על אף שהסרכים (כולל המלחמה - מציינת את נשיא העדה) אינם מזכירים את מורה הצדק – הם נכללים בקבוצה זו. מגילות התפילה והמזמורים שייכים לקבוצה זו, אם כי אין בהם ראיה תואמת ובקריטריונים אלו מתאימים לקבוצה האחרונה. **הכתיבה הסמויה במגילות אלו** מקשה על זיהוינו היום לבני פלוגתם. אטען כי בתקופה זו של מורה הצדק לא היו הכתות המוכרות לנו (=הפרושים והצדוקים). לדעתי בתקופה זו היו המתיוונים למיניהם, ראו הצעות לזיהויים [בפרק בעניין](#)), והיא מהווה את עיקר תקופת הסופרים/ראשונים שמוזכרים בחז"ל.

כאן אני מסכים עם המחקר שמגילות אלו כיתתיות באופיין. הגדרה זו מתקבלת בעיקר מסיבות אלו: קיים פולמוס (מחלוקות) מול כתות יריבות או יש ריבוי מטבעות לשון המאפיינות מגילות אלו, ארגון קהילתי/כיתתי ותקנות קהילתיות/כיתתיות.⁴²⁷ עם זאת, הארגון והכתיבה של עדת קומראן היה אילוץ השעה נוכח ריבוי המתיוונים, ובתקופות אחרות (כמו למשל בחלק מהתקופה שבה היה קרבה ואיחוד עם החשמונאים – ראו שער/חלק בעניין, וייתכן גם בתקופה שלפני

⁴²⁶ לתיארוך הספרים הישן ניתן לראות בהקדמות של [כהנא](#) למהדורתו של [הספרים החיצוניים](#), וכן למחקרים מלפני 1947. ⁴²⁷ חוקרים הציגו חלוקות שונות של קבוצות המגילות, אך בכולם יש חריגים וקשיים להגדרותיהם. [דימנט, בין כתבים כתייתים ללא כתייתים](#), חידדה את הצעתה להגדרת כתבים כתייתים לפי מונחים מיוחדים לעדה וארגונה, תולדותיה ופולמוסיה, תורת שתי הרשויות ומטבעות לשון מיוחדים. דימנט אמנם הגדירה את העיקרון השני מנקודת מבטו של המחבר, אך הצעתי שכל המגילות הם מנקודת מבטם של עדת קומראן, ואותנטיים למחברם ולתקופת תיאורם.

ההתייוונות, אולי סמוך ובהקשר של בן סירה). דברים אלו מחייבים לצורך הסקת מסקנות חברתיות וביחס האישי מול המדינה, וראו על כך בפרקי הממלכתיות והיחס האישי וקבוצתי.

בין קבוצה זו לקבוצה הבאה משתבצות מגילות הסרכים, שהן כחוקה פנימית למחנות המרחיבות את ברית דמשק, וספרות החוכמה – שהן הוראות מוסר לא כיתתיות. עוד על קבוצה זו ראו בפרק בעניינה.

29.2. הקבוצה החמישית והאחרונה

מכונה בשם 'מגילות כיתתיות תיעודיות' והיא המאוחרת ביותר – להערכתי בין סוף התקופה החשמונאית עד ימי הורדוס, ומאופיינת בלפחות 2 ממאפיינים אלו: 1. סגנון שאינו נבואי;⁴²⁸ 2. ציון של דמויות ספציפיות – אנשים (כ: יונתן המלך, שלומציון, הורקנוס, אמליוס, פוטליאס); 3. ללא אזכור של הקבוצות/כתות מהקבוצה הרביעית; 4. חוברו ע"י סופרי העדה בלשון רבים (בדומה לממ"ת).

המגילות המשויכו לקבוצה זו הן: הסרכים (סרך היחד + סרך הברכות + סרך העדה); ממ"ת ו:???, כרוניקה חשמונאית.

בתקופת קבוצה זו קמו הכתות המוכרות לנו (פרושים, צדוקים, בייתוסים, איסיים ועוד), כנראה כיוון שמורה הצדק הפסיק לכתוב (חי כמה דורות לפני כן), וניסו לשמר את ההלכה הרבה שכתב, לצד מגמת החזרה התשובה של עמ"י בעקבות ייסוד עדת קומראן, שהתחרתה על המשכיות ההלכה הנכונה והמסורות הקדומות (בכללן בכתב מול בע"פ). לאחר תקופה זו החלה תקופת התנאים והנצרות, שאספו את מסורות קומראן, כאשר חלק מהחסידיים של עדת קומראן והאיסיים השתלבו בהם ופיתחו זרמים אלו.

דעת הארכיאולוגים העדכנית על מועד ייסוד היישוב בקומראן היא לרבע האחרון של המאה השנייה לפה"ס.⁴²⁹ עם זאת, בית הספר הצרפתי למקרא ולארכאולוגיה 'האקול ביבליק' טוען בספרו העדכני כי האיסיים התיישבו בקומראן לאחר שנת 40 לפה"ס עד שנת 68 לספירה, שכנראה אז חלקם עברו למצדה (וכך טוען גיא שטיבל).

ימים אלו תואמים לחיבורם של מגילות קבוצה חמישית בלבד. שאר המגילות (קבוצות 1-4) קדומות יותר (או כאמור הועתקו שוב בתקופה זו ואחרי כן).

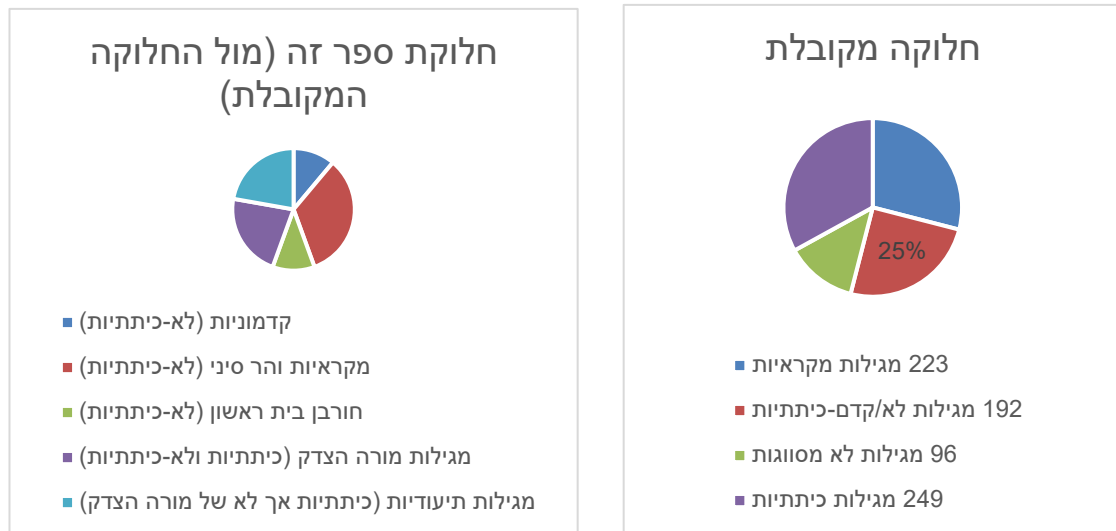
⁴²⁸ גם דניאל ט' 24 מציין מעבר משלב שבו תם עידן הנבואה אל תחילת עידן המלכות.

⁴²⁹ אמנם המקוואות כנראה הם הראשונים ומהם התפתחו לראשוני המקוואות בירושלים ובחשמונאים. על תאריך אתר קומראן אין במחקר חילוקי דעות; האתר נושב לכל המאוחר בשנת 100 לפה"ס, ונקבע על סמך חרסים, מטבעות, שיקולים פליאוגרפיים (תיארוך המתבסס על צורת כתב) ובדיקות רדיו-קרבניות. להלן מאמרים בעניין:

E.-M. Laperrousaz, *Le cadre chronologique de l'existence à Qoumrân de la Communauté essénienne du Maître de*, idem, *Qoumran et les manuscrits de Mer Morte: Un cimpumtenaire*. Paris 1997, pp. 75, 94; H. 'Justice Stegemann, *The Library of Qmran*, Grand Rapids, Mich. & Leiden 1998, p. 51; J.-B. Humbert, 'Qumran, essenians & A. Streudel (eds.), *Antikes Judentum und friihes Christentum: et Architecture*', B. Kollmann, W. Reinbold zum 65 Geburtstag (BZNW, 97), Berlin 1999, p. 196; J. Magness, *Festschrift fur harimul Stegemann and the Dead Sea Scrolls*, Grand Rabids, Mich, 2002, pp. 65-66. *The Archaeology of Qmran*

כינויים מקובלים למגילות במחקר ושימוש גם בספר זה: קבוצות 1-3 מכונות טרום-כיתתיות; קבוצות 4-5 מכונות 'מגילות כיתתיות/כתבים כיתתיים' וגם 'ההלכה הקדומה' (יחד עם מ' המקדש וספר ה**יובלים** מקבוצה 2).

29.3. להלן תרשימי השוואה בין חלוקות המגילות המקובלות לזו המוצעת בספר זה לעיל:

יש לציין כי ישנה חלוקה מהותית אחרת שאינה משתבצת בחלוקה לפי תקופות לעיל, והיא בין מגילות שמיועדות להיות גלויות לכל העם (ואכן אלו נפוצו ונשמרו יותר בספרים חיצוניים וממסורות שונות), לבין ספרי סוד שמיועדים להיות רק לסופרים (ובראשם עדת קומראן). על כך נדון בפרק על ספרות סוד פנימית וספרים חיצוניים.

ביקורת המקרא: כידוע, הנחת היסוד של ביקורת המקרא הכביכול-מדעית היא שלא תיתכן אפשרות של נבואה (ולכן המחקר מנסה לבדוק מתי חובר החיבור, על ידי מי [כמה מחברים, ובאחת או בשכבות - פרוק/דקונסטרוקציה], לאיזה צורך וכדומה). הנחות אלו הן מסקנות מחייבות לפי מהותן של ספרויות עמי-קדם ועד כולל חז"ל, ואכן צריך דעת וקדושה להבין את ייחודיות כתב הקודש, במיוחד שגם הם בנוסחים שונים (החל מעשרת הדיברות וכלה בנוסחים שונים של הכתבים הכיתתיים. ראו **פרק בעניין נוסחי המקרא**). להלן הוכחות לפיהן ניתן לראשונה להוכיח זו כן ספר/מגילה חובר לפני המאורע שקרה, וזאת בכלים המדעיים של תיארוך ואחדות הספר:

החזקות ביותר הפעם הראשונה והפשיטא שאם לחוקרים יש בעיה עם התורה והנבואה, כחלק מביקורת המקרא (שכורסמה והתהפכה רבות, ובפרט כעת עם נוסחי המקרא ומ' המקדש מהמגילות), אינה מצדיקה עיוות תיארוכי, במיוחד כאן שלראשונה יש תיארוך מוקדם שק

החוקרים עצמם. יש לציין כי אין לחוקרים ברירה, אלא להודות על טעויות רבות בתיארוך חלק מ-7.5 הספרים החיצוניים שבהם, היות שחלקם תוארכו למאה ה-1 לספירה, ואילו כעת מתוארכים בין המאה ה-2 ל-1 לפנה"ס. עם זאת, אין בדברים אלו לפגוע, ויש להקיר תודה על התרומות הגדולות של חקר המקרא לפירוש התנ"ך, כמו השוואת השפה ופירוש מילים קשות לשפות שמיים עתיקות ולמנהגי עמי-קדם, אך גם כאן יש הנחות יסוד שגויות – שכן השאלה איזה מסורות היו קודם, ועל כך בפרק על **תנ"ך ועמי-קדם**.

30. ניתוח **הספרים החיצוניים** לסוגיהם, ויחסם לעדת קומראן הנצרות וחז"ל

ישנם 5 הגדרות/מעגלים של ספרים חיצוניים (רובם יפורטו בפרקונים הבאים זולת סעיף 2 שתואר לעיל):

1. 16 ספרים שמוזכרים בתנ"ך ואינם בתנ"ך (ואלו הם),⁴³⁰ ולכן ספרים אלו (לחלקם יש ניסיונות זיוף) יש מעמד קודש ואמינות כמו התנ"ך (לפי התנ"ך עצמו). רק ספר אחד שרד לידינו (ועוד מקהילה יהודית), ולדעתי הוא אכן הספר שדברי הימים ב' ט' מצינו: **דברי גד החוזה**.
2. 3 קבוצות המגילות הראשונות של מגילות קומראן: אלו כמה עשרות ספרים שרובם לא שרדו בשום מקור אחר (מתוכם רק 7.5 ספרים הם מגילות קומראן ששרדו בכנסיות בנצרות). אלו אינם ספרים חיצוניים, אלא ספרי קודש בדרגת אמינות הגבוהה ביותר – כתנ"ך (אלא שרובם אמורים להיות סודיים). לא הוגדרו כאן 2 קבוצות המגילות האחרונות כיוון שהן כיתתיות (ראו בפרק הקודם). 'אז ידעתי סוד אחר כי ספרים ינתנו לצדיקים ולחכמים להיות לשמחה וליושר ולחכמה רבה. ולהם ינתנו הספרים והם יאמינו בהם וישמחו עליהם' (**תנ"ך** קד' 12).
3. 90 ספרים חיצוניים שרובם שרדו בכנסיות הנצרות (מהם 7.5 שרדו במגילות; מקצתם דחויים למגילות; 1 ספר **דברי גד החוזה** ששרד בקהילה יהודית בלבד). הכנסיות הנוצריות (בעיקר האתיופית) שמרו על ספרים חיצוניים עתיקים ולכן חלקן כללו אותם ב'ברית הישנה'; כאמור 7.5 מהם במגילות קומראן.
4. ספרי הנצרות: 27 ספרי הברית החדשה ועוד כ-120 ספרים נוצריים שלא נכנסו לברית החדשה. אין מדובר בספרים החיצוניים שמוזכרים בסעיף הקודם (שרובם קדם-נוצריים).
5. כמה עשרות ספרים חיצוניים שרובם מדרשי אגדה בחז"ל (רובם מאוחרים בימי הביניים). חלקם חופפים במלואם ורובם חופפים במסורתיהם למגילות קומראן או לספרים החיצוניים או לספרות זרה כהלניסטית.

כיוון שהוסבר לעיל, מגילות קומראן הן ספרות אותנטית אחידה ללא סתירות פנימיות כלשהן, הרי שבעזרת עיקרון גדול זה לבחון ככלי ראשון כל מקור אחר נוסף. המקורות הקרובים ביותר לעדת קומראן הן חלק מהספרים החיצוניים (שאינם בין מגילות קומראן), הן מבחינת זמן והן מבחינת סגנונם.

⁴³⁰ 'ספר מלחמות יי' (במדבר כא'), 'ספר הישר' (יהושע י'), 'ספר דברי שלמה' (מלכים א' יא'), 'דברי שמואל הראה' (דברי הימים א' כט'), 'דברי נתן הנביא' (דברי הימים ב' ט'), 'דברי גד החוזה' (דברי הימים ב' ט'), 'נבואת אחיה השילוני' (דברי הימים ב' ט'), 'חזות יעדי החוזה' (דברי הימים ב' ט'), 'דברי שמעיה הנביא' (דברי הימים ב' יב'), 'דברי עדו החוזה' (שם), 'מדרש הנביא עדו' (דברי הימים ב' יג'), 'מלחמות רחבעם וירבעם' (דברי הימים ב' יב'), 'דברי מלכי ישראל' (דברי הימים ב' לג'), 'מדרש ספר המלכים' (דברי הימים ב' כד'). ספרי החוכמה: 'ספר בן לענה', 'ספר בן תגלא' (סוף ספר קהלת).

ההבנה של רוב הבריות לגבי 'ספרים חיצוניים' שגויה לחלק מהספרים שבקטגוריה זו, שכן חלק מספרים אלו קדושים באותה רמה של התנ"ך עצמו, מכיוון שהתנ"ך בעצמו ציין אותה ככתבי קודש שהמשך הדברים כתובים בהם באותו רמה, כגון:

השאלה מדוע הספרים החיצוניים האמינים לא נכללים בקאנון כדו-24 ספרי התנ"ך, אינה פוגעת ברמת קדושתם או אמינותם, אלא התשובה נעוצה בנחיצות שלהם לכל העם. הספר החיצוני [חזון עזרא](#) יד' 44-47 ש-70 ספרי סוד נכתבו ומיועדים רק לסופרים העוסקים בתורה, ורק כד' (24) ספרים נתנו לכל העם (התנ"ך).⁴³¹ ספר זה כמובן מיוחס לעזרא הסופר (וכך רוב הספרים החיצוניים: קורות קדושים [הַיְיִוִּגְרָפְיָה]),⁴³² ואילו בלשון המחקרית "זכה" להגדרה של פְּסָאוּדוֹאֶפִיגְרָפְיָה, דהיינו, ספר המיוחס בשקר ובזיוף למחבר קדום. רק לביתא ישראל ולכנסייה האתיופית יש רשימה מסודרת של 70 ספרי הקודש ([מצהף קדום](#)), אך ייתכן ואלו עורבבו עם ספרים חיצוניים לברית החדשה (ויש כ-120 כאלו מהמאות הראשונות לספירה, ואינם מוזכרים בספר זה), או ממחברים שונים בזמנים שונים שאינם כאמת ספרי הקודש (ראו להלן – קבוצה 2).⁴³³

המחקר באנגלית מבחין בין שני סוגי ספרים חיצוניים: אפוקריפה ופסידו-אפיגרפיים. אך חלוקה זו אינה נכונה ורלוונטית, שכן במגילות קומראן שרדו 7.5 [מהספרים החיצוניים](#) משתי קטגוריות אלו – ולצידם עשרות מגילות עלומות דומות (כספר הענקים, [מגילה חיצונית לבראשית](#), צוואות וחזונות, אפוקריפונים ודברי נביאים, [תפילת נבונאי](#),⁴³⁴ ועוד). זאת ועוד, שהרי שהקרבה בזמן ובמקום ל-70 ספרי הסוד מתקרבת ומתאמתת, במיוחד כאשר מגילת [דברי ירמיה](#) מציינת שהיתה פרצת נבואה בתחילת בית שני, ושוב כזו בימיו של הגדפן – זה אנטיוכוס הרביעי,⁴³⁵ כשהנבואה בימיו היא של מורה הצדק וכמה מחברי עדת קומראן. יוזכר כי החוקרים עד גילוי מגילות קומראן (אמצע המאה ה-20) טעו בתיארוך רוב הספרים מה-7.5 ששרדו בקומראן וראו על כך בסיכום על 3 קבוצות המגילות הראשונות.

[לצפייה בתמונה של תפילת נבונאי B-496214](#)

<https://drive.google.com/open?id=1z2Vb9QorMHZxMMfaDi952O2H0OwOCcmQ>

המאפיין הבולט ביותר בין ספרות חז"ל לספרים החיצוניים, הוא מקור הסמכות: בספרים החיצוניים – לנביא או גיבור תנ"כי (או גיבור מהתקופה, כמו [טוביה](#) ויהודית) לרוב עם גילוי

⁴³¹ 'ונכתבו בארבעים יום אלה תשעים וארבעה ספרים; ויהי ככלות ארבעים היום וידבר אלי עליון לאמור: את עשרים וארבעה הספרים אשר כתבת בראשונה תגלה, ויקראו בהם ראויים ושאינם ראויים; ואת שבעים האחרונים שמור, ומסור אותם לחכמי עמד, כי בהם מעיין הינה ומקור החכמה ונהר הדעת'. ביד' 26 מצוין גם מי אמור לשמור על ספרי הסוד: 'וכאשר תגמור את הספרים, שמהם תגלה, ומהם תמסור לחכמים בסתר' – ואכן כך הם חלק ממגילות קומראן (ראו בפרק על ספרות הסוד).
⁴³² בתנ"ך יש מעט כאלו, בראשם דניאל (שגם הדומה ביותר לספרות האפוקליפטית ולעדת קומראן בתיאור התקופה החשמונאית עד 490 שנות הגאולה).

⁴³³ מסיבה זו חלק [מהספרים החיצוניים](#) (כמו צוואת אברהם, עליית ישעיה, אגרת רחבעם) אפילו לא תורגמו לעברית (בגלל שסברו שחוברו ע"י הנצרות). היות וכאמור היום, בזכות מגילות קומראן, הסבירות שספרים אלו יותר קדומים (וחלק מהחוקרים מציעים שחוברו ע"י עת קומראן), הרי שמקורם יהודי, וראוי לתרגמם לעברית, בתוספת מהדורה מדעית. מוצע ומבוקש לקדם ולעודד זאת (במסגרת עבודה אקדמאית וכדומה).

⁴³⁴ מגילה 4Q242 לא היתה ידוע לנו כספר חיצוני או בכלל עד מציאתה בקומראן. היא מובאת כאן להמחשה כי היא מתאימה להיות ספר חיצוני בדומה לתפילת מנשה ואגרת ירמיהו, אך היא פשוט לא שרדה. נבונאי הינו נבוכדנצר האחרון שדניאל ד' -34 מספר את גירושו לארץ תימן 7 שנים, כעונש על גאוותו. לא מסופר על תשובתו או תפילתו, אך ברור מהסיפור שמטרת הורדתו לחיה היא כדי שיכיר בגדולת האל.

⁴³⁵ אפוקריפון ירמיהו (4Q388a (4QapocrJer C-c) (קימרון), [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 97).

אלוהי/מלאכי, ואילו בחז"ל – הייחוס הוא לתנא/חכם או רבו (מקור אנושית, להוציא סיפורי אגדות וספרות ההיכלות). במגילות קומראן יש את שני הסוגים הללו, כולל סוגי ביניים ונוספים (ראו בחלוקת 5 קבוצות המגילות בפרקים הראשונים).

מאפיין נוסף של [הספרים החיצוניים](#) הוא מיעוט פירוט או הוספת הלכות, ודאי שביחס לקבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק ולמשניות של חז"ל (אך גם הפרושים הראשונים לא הוסיפו הלכות). הסיבה לכך היא שעדת קומראן קיבלה נבואה לחדש את הברית והתורה, כשהם מגלים את נסתרות המצוות (ראו בפרק על "הנסתרות").

בפרקים שלהלן זה נעמוד על שלוש סוגי ספרויות שהוגדרו עד מציאת מגילות קומראן כ"ספרים חיצוניים". לפיכך, להלן חלוקת [הספרים החיצוניים](#) ל-3 קבוצות שלהלן, אשר ינותחו בשני הפרקים להלן:

א. ספרות משלימה לתנ"ך ממגילות קומראן: בה 7.5 [הספרים החיצוניים](#) הידועים לנו, ועוד כמה עשרות מגילות/ספרים מקוריים שנחשפו לראשונה עם המגילות הגנוזות. קבוצה זו האמינה היחידה בוודאות

ב. ספרים חיצוניים שאינם במגילות ים המלח אך אין בהן סתירות למגילות: קבוצה זו קשה לעמוד על מקורה ואמינותה, וישנה סבירות שמקורה יהודי ככתב-קודש, אלא שפשוט לא שרדה במגילות קומראן

ג. ספרים חיצוניים שאינם במגילות ים המלח ואף יש בהם סתירות למגילות: קבוצה זו הבלתי-אמינה בוודאות

30.1. גם יוספוס (יוסף בן מתתיהו) חילק כנראה בין שני סוגי ספרים חיצוניים:

מספר: 'כי **הספרים** (כך, בלשון רבים) שחיבר והשאיר אחריו דניאל, נקראים אצלנו גם כיום' (קדמוניות היהודים י' 267), לעומת: 'ימי ארתששתא עד זמננו זה נכתבו כל מיני ספרים, אך לא זכו להיאמן עלינו כספרים הקודמים להם, כי לא קמו עוד יורשים כשרים לנביאים... כי בדורות שעברו עליהם לא ערב איש את לבו להוסיף עליהם הספרים האלה ולא לגרוע מהם ולא לשנות בהם דברי' (נגד אפיון I 41-42). אכן לספר דניאל יש 3 ספרים שהם הרחבות/נספחים בספרים החיצוניים, כאשר אחד מהם, ספר שושנה, ייתכן ושרד באופן קטוע מאוד במגילות קומראן (ולכן הזיהוי בספק).

31. 7.5 'הספרים הפנימיים מהמגילות' ששרדו בכנסיות; טעויות חוקרים בתיארוכם

אלו 7 [הספרים החיצוניים](#) שנמצאו במגילות קומראן:

- [חננו](#) (ראו עליו בפרק [חננו](#) והקדמונים ובפרק על מטטרון)
- כתב לוי הארמי (אחד מ-12 צוואות השבטים; ראו המוסר שבו בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות')
- צוואת נפתלי (אחד מ-12 צוואות השבטים; ראו המוסר שבו בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות')
- [יובלים](#) (השלמת סיפורי בראשית עד מתן תורה לפי שמיטות)
- [טוביה](#) (ראו למשל על הלכות הנישואים ממנו בפרק [בעניין](#))

- 'תפלה למנשה מלך יהודה' - [תפילת מנשה](#)⁴³⁶
- בן סירה (ראו עליו בפרק 'מינוי מורה הצדק על עדת קומראן'; קרבתו לבן סירה ופרק החיבורים: בן סירה, גזירתא, מ' תענית ויחסם לימסורת האבות' עד לתושב"ע)
- ספרים אלו מוגדרים בספר זה כ"ספרים חיצוניים-פנימיים", כיוון שהיותם במגילות קומראן מעלה אמינותם לדרגה הגבוהה ביותר מתחת לתנ"ך.

ל-7 ספרים אלו יש עוד כמה ספרים שזיהויים מוטל בספק: ספר שושנה (4Q551) ואגרת ירמיהו. ספק זה הגדרתי כחצי, ולאורך הספר ספרים אלו יקראו "7.5 הספרים החיצוניים-פנימיים מקומראן". קיומם של ספרים אלו מלמד שעדת קומראן ראתה בהן ספרי קודש ואמת, וההכרעה לכך באה נוכח העובדה שכמה מהם אף מהווים ספרי יסוד שעליהם עדת קומראן נשענת בכתביה שלה (החיבורים הכיתתיים – קבוצה 4), ולעיתים מצוטטת ממנה (למשל ה**נובלים** וצוואת לוי מצוטטים בברית דמשק).

31.1. תיארוכי הספרים שהמחקר טעה לגביהם והצבעות על תיארוכים שגויים היום:

- חוקרים מתארכים את ספר [תנוד](#) למאה השלישית לפה"ס, בעיקר כיוון שמוזכר במגילות אלו: צוואת לוי (ובעוד צוואות שלא שרד אזכורו זה במגילות), [נובלים](#), ספר הענקים וב**מגילה חיצונית לבראשית**, זולת הכרך⁴³⁷ השני שבו: כרך החלומות (פג-צ'), כיוון אף על פי כן, שחזון החיות שבו מנבא את ניצחונות החשמונאים (צ' 9-16 ראו בפרק על כך). משכך, חוקרים הפרידו כרך זה מתיארוך של/שאר הספר, וזאת באופן אבסורדי כאשר כרך זה (החלומות: פג-צ') נכלל בקטעים שנמצאו במגילות קומראן יחד עם קטעים משלושה כרכים נוספים, ותיארוך רק אותו לאחר המאורע הנבוא המתואר - מרד החשמונאים, קרי במאה ה-2 לפה"ס (כ-100 שנה מאוחר יותר). בפועל אין למחקר אין שיוך של ספר [תנוד](#) למאה ה-3 לפנה"ס, אלא רק הקדמתו לספרים אחרים (שגם בחלקם הם טועים בתיארוך), ונבוכים ביחסו ותיארוכו מול [תנוד](#) (שכן למרות שיש ביניהם קרבה בכמה תחומים, יש ביניהם יותר תחומים שונים). הקרבה של ספר [תנוד](#) למאות מסורות קדמונים מספרויות חיצוניות הגיונית ומתבקשת לתארך אותו סמוך אליהם, מה גם במחבר העיקרון שיש לקבל את הטענה שהיא הסבירה והפשוטה ביותר. לפיכך, ההגדרה האקדמאית הנכונה צריכה להיות תמיד על ציון והדגשה כי תיארוכם הוא "לכל המאוחר", וראו בפרק ה'קדמונים' על קרבתו לספרות עמי קדם בסמוך לשמות חיו האמיתיות.

⁴³⁶ [תפילת מנשה](#) היתה ספר חיצוני בן 15 פסוקים ביוונית שתוארך לאחר הספירה, ובמגילות קומראן (4Q381 + 35a, b Figs. [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 338) נמצאו 6 פסוקים ראשונים בעברית, כאשר ישנם הבדלי נוסח בין המגילה לספר החיצוני - בו יש מעבר חד משבח לבורא (ההקדמה לפי [כהנא](#); 6 פסוקים ראשונים) לבקשת הסליחה. המגילה נמצאת בתוך שני כתבי יד (4Q380-4Q381) של מזמורים שבראש כמה מהם כותרות ובהם שמות של מנהיגים, כגון: 'יתהלה לאיש האלהים', 'יתהלה לעבדיה', המכונים: 'שירי אישים מקראיים', וחיבור זה מכונה כעת: 'תפלה למנשה מלך יהודה'. התפילה מוזכרת בדברי הימים ב' יג' 19-18: 'ויִתֵּר דְּבָרֵי מְנַשֶּׁה, וַתִּפְלְטוּ אֶל אֱלֹהָיו, וְדַבְּרֵי הַחֲזִים, הַמְדַבְּרִים אֵלָיו בְּשֵׁם יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל - הִנֵּם עַל דְּבָרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל. וַתִּפְלְטוּ וְהַעֲתֵר לוֹ, וְכָל חַטָּאתוֹ וּמַעֲלֹ, וְהַמְקֻמּוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בָהֶם בְּמֹת וְהַעֲמִיד הָאֲשֶׁרִים וְהַפְּסִלִים, לִפְנֵי הַקְּנֻעוֹ - הִנֵּם כְּתוּבִים עַל דְּבָרֵי חוֹזֵי, וּמִכַּאן שִׁמְגִילָה זוּ הִיא חֶלֶק מִדְּבָרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל - שֶׁאֵלּוּ חֶלֶק מִהַחִיבּוּרִים שֶׁל מִגִּילוֹת קוֹמְרָאן. חוֹזֵי הַזִּכִּירוּ אֶת הַתִּפִּילָה (וַיִּקְרָא רַבָּה ל'; דְּבָרִים רַבָּה ב'; רוֹת רַבָּה ה') וְצִיֵּנוּ שֶׁהַמֶּלֶךְ מְנַשֶּׁה רָצָח אֶת יִשְׁעִיָּה סָבוּ (בַּהֲתַאֵם לְעֵלְיִית יִשְׁעִיָּה; ראו להלן).

⁴³⁷ חמשת כרכי [תנוד א'](#) האתיופית/חבשית/געז: (א) ספר העיריים ([תנוד א'-לוי](#)); (ב) ספר המשלים (לזי-עא'); (ג) החיבור האסטרונומי (עב-פב'); (ד) ספר החלומות (פג-צ'); (ה) איגרת חנוך (צא-קה'); ושני נספחים: לידת חנוך (קוי-קז') ובדברי חנוך על אחרית הימים (קח'). צ'רלס 1912 ומיליק 1976 קבעו והטמיעו את חלוקת ספר חנוך לכרכים אלו, ואכן ישנה הפרדה כזו במגילות (כמו בין פרשיות תורה). בספר חנוך ב' י" 9 מוזכר שחנוך כתב 366 ספרים.

- טרם מציאת המגילות סברו במחקר כי צוואות השבטים התגבשו או נערכו ע"י הנצרות, אך עתה שנמצאו לפחות שתי צוואות במגילות (צוואת לוי בארמית 4Q213); צוואת נפתלי בעברית (4Q215); כנראה גם צוואת בנימין או יהודה - 4Q538, ועוד)⁴³⁸ לצד צוואות וסיפורים בגוף ראשון בעיקר של הקדמונים⁴³⁹ (אך גם של נביאים ממתן תורה עד גלות בבל). מהקטעים המועטים ששרדו במגילות קשה להכריע בנוגע אם היתה או לא היתה עריכה מאוחרת של הנצרות, אך היות והכנסיות הקדומות שמרו בדיוק רב על שבעת [הספרים החיצוניים](#) האחרים שנמצאו במגילות, משכך אין סיבה להאשימם בכזו עריכה. מאידך הנצרות חיברה עשרות ספרים חדשים בתקופתה, שחלקם שולבו וחלקם לא הוכנסו לקאנון הנוצרי: 'הברית החדשה'. במחקר מקובל כי ספר [היובלים](#) העתיק מצוואת (תעודת/כתב) לוי הארמית. דברי לוי מצוטטים גם בברית דמשק ד' 15.⁴⁴⁰ קדימויות אלו תואמות לסדר קבוצתי.
- צוואת לוי⁴⁴¹ חייבת להיות מוקדמת לברית דמשק, שכן היא מזכירה אותה (ד' 15).⁴⁴²
- רוב החוקרים מתארכים את ספר [היובלים](#) לאמצע המאה השנייה לפה"ס (בעיקר כיוון שמייחסים לו תיאור מרד החשמונאים). אך היות וחלק מהחוקרים מתארכים את ברית דמשק לכ-170 לפה"ס (ספר זה מתארכו לשנים בודדות לפני כן),⁴⁴³ ובברית דמשק יח' 4-443 מצוטט ספר [היובלים](#)⁴⁴⁵ – מתחייב כי ספר [היובלים](#) מוקדם מברית דמשק. בנוסף, ספר [היובלים](#) הינו מקור למסורות יוניים (ראו בפרק על עמי-קדם). קדימות זו תואמת לסדר קבוצתי.
- [טוביה](#) מספר על חייו ואביו וקרובו אחיקר בתחילת גלות עשרת השבטים. חלק מהחוקרים במאה ה-19 ותחילת ה-20 תיארו את הספר (שהיה מוכר רק כספר חיצוני) למאה הראשונה לספירה. לאחר שהספר נמצא בין מגילות ים המלח, התחייב להקדים תיארוכו. חיזוק לתיארוכו הקדום מגיע [מספר משליו של אחיקר](#) שנמצא במאה ה-19 בִּיב (אלפנטינה) שבמצרים מהמאה החמישית לפנה"ס.⁴⁴⁶ אחיקר מוזכר בפרק א' 21 כבן אחיו של טובי האב, וגם היה מגולי מבני שבט נפתלי. יש לציין שהארמית של [מגילה חיצונית לבראשית](#) קדומה לארמית [טוביה](#), אך עדיין מתארכים אותם בסדר הפוך.
- תפילת מנשה היה מוכרת כספר חיצוני שתוארך למאות הראשונות לספירה, וסברו שמקורו יווני. כעת שהחיבור נמצא בעברית במגילות קומראן (ראו פירוט עליו בפרק הספרים החיצוניים), ברור שהספר קדום במאות שנים. משכך, זוהי עוד הוכחה שלא הנצרות (או זרם של המאות הראשונות לספירה) היא שחיברה אותו.

⁴³⁸ מגילות אלו בארמית, 4Q538 זוהתה כצוואת בנימין: 4Q TBenjamin – 4Q538 ע"י [דבורה דימנט](#), לאחר שהיתה מזוהת עם צוואת יהודה. ראו גם צוואת יוסף: 4Q TJoseph – 4Q539. קימרון, [החיבורים העבריים](#), עמ' 195, מציע שמגילה 4Q460 הינה דברי לוי בעברית.

⁴³⁹ וכאמור יש צוואות קרובות כמו: צוואת קהת: 4Q TKohath (TQahat) – 4Q542. שהיא העתיקה ביותר לפי תיארוך פחמן 14: המאה הרביעית לפה"ס.

⁴⁴⁰ 'שלושת מצודות בליעל אשר אמר עליהם לוי בן יעקב'.

⁴⁴¹ לסקירת ספרות על תיארוך צוואת לוי, ראו: [מאלי, ממוקדש למדרש](#), עמ' 188, הערה 685.

⁴⁴² 'שלושת מצודות בליעל אשר אמר עליהם לוי בן יעקב'.

⁴⁴³ [גולדמן, המחזיקים במצוות אל, עמ' 322-323](#), אך היא סותרת את עצמה כאשר מזהה את מתנגדי עדת קומראן עם הפרושים (עמ' 324) ובכלל לא עם מזכירה את המתיוונים (שהרי מתאימים עשרות מונים להיות מפירי התורה החמורים).

⁴⁴⁴ 'הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבעותיהם'. כנה ורמן לא הסכימה שאזכור זה מכווין לספר היובלים, כי הדבר סותר את תיארוכה ליובלים מול ברית דמשק.

⁴⁴⁵ גם כנה ורמן את היובלים למחצית השנייה לפנה"ס (עמ' 48 לספרה), וכדי להסתדר עם הציטוט של היובלים בברית דמשק יח' 3-4, היא ציינה בהערה 1 בעמ' 1 ספרה שציטוט ה אינו מתייחס ליובלים (ופירושה דחוק, שכן זהו שמו ופתיחתו של הספר).

⁴⁴⁶ יש לציין שלפני ש**טוביה** נמצא במגילות וביב, חוקרים תיארו אותו למאה הראשונה לספירה, אך היום מתארכים אותו לתקופה הפרסית, וזאת למרות שסוג הארמית שבו מאוחר לארמית שבספרי חנוך [ומגילה חיצונית לבראשית](#), ואלו מתארכים היום אחריו.

- בדומה לתיארוך המאוחר של כרך אחד מספר [תנ"ך א'](#) לאחר מרד החשמונאים, כך גם רוב החוקרים מתארכים הפרקים האחרונים של ספר דניאל (ז'-יא') לאחר מרד החשמונאים - כיוון שהוא מתאר ביא' 34 את ניצחון המרד.⁴⁴⁷ קטעי ספר דניאל נמצאו במגילות (ובפרט פרק יא'), ואף ישנה מגילת פשר על דניאל,⁴⁴⁸ עובדה שלעצמה מוכיחה שהוא קדום למאה השנייה לפנה"ס. גם מק"א ב' 62 מזכירו. היות והמחקר בעצמו סבור שצריך לפחות כמה עשרות שנים עד שספר מתקבל להיות קדוש/קאנוני, ורק לאחר מכן כותבים עליו פירוש כפשר, הרי שיוצא שכבר כמעט בלתי-אפשרי לתארך את חיבור דניאל לאחר מרד החשמונאים.
- למרות זאת, גם כאן אני מציע תיארוך מוקדם לזה המקובל במחקר (טרם החשמונאים)⁴⁴⁹ לעומת יונתן הווספי עד ינאי). זהו פער של עשרות שנים בלבד,⁴⁵⁰ אך עדיין השוני גדול, שכן ישנה משמעות מי היה בשלטון ונגד מי התפלמסו, ובעד מי היו.⁴⁵¹ אחת המגילות המשמשות "הוכחה" לתיארוך במחקר בינה פשר נחום, ופשר זה מתאר את שיא ימי ההתייוונות, אך ממשיך ומנבא עד הכיבוש הרומי. כידוע, עולם המחקר החילוני-ביקורתי אינו מכיר בנבואה (הדבר בא לידי ביטוי בביקורת המקרא והצעות מגוחכות כמו למשל תיארוך החומש לתקופה הפרסית [מכונה גם 'אסכולה הניהיליסטית']⁴⁵²), ולכן חוקרים מתארכים את הפשר למאורע האחרון המוזכר בו, דהיינו שנת 63 לפנה"ס (פומפיוס). לדעתי נכון לתארך אותה למועד חיבורה יחד עם שאר חיבוריו של מורה הצדק, אף שכוללת נבואות מדויקות.
- לאחרונה (2015) [מאיר בר-אילן](#) עמד על טעויות החוקרים שכטר ואברהם בתיארוך הספר החיצוני [דברי גז החונה](#) לימי הביניים,⁴⁵² אך לא ציין הטעויות של רוב החוקרים המודרניים לתיארוך רוב [7.5 הספרים החיצוניים](#) שנמצאו בקומראן (כמסוכם לעיל).
- 31.2. הקרבה הספרותית והתוכנית בין ספרים חיצוניים פנימיים לבין ספרות נוצרית:

מגילות/ספרים חיצוניים פנימיים אלו אינם כיתתיים, אלא שייכים לקבוצות מגילות 1-3 (ראו פרק לחלוקתן ל-5 תקופות) שחוברו לפני היוסדות עדת קומראן. כנראה אלו גם אינם ספרי סוד (על

⁴⁴⁷ יתרה מזו, חוקרים מצביעים לאחרונה על כך שמגילה 4Q248 קודמת ומקור לספר דניאל (ראו אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 18). לכך נוסף הטווח הקצר עד לכתיבת מק"א בו הוא מוזכר בפרק ב' 60. כנראה דימיטריוס הראשון גם מוזכר **בקרן השלישית**

בדניאל.

⁴⁴⁸ QFlorilegium4, וכעת: Eschatological Commentary, או: Midrash on Eschatology, ובה מצוין: 'כתוב בספר דניאל (כנראה על יב' 10). על כך ראו: סיגל, נוסח דניאל, עמ' 171-198. יוער כי ס' דניאל מוזכר גם במק"א ב' 62.

⁴⁴⁹ המגילות הכיתתיות לא רומזות על מידע מארבעת ספרי המקבים, ואילו ספרי המקבים כאן רומזים ומשתמשים במידע מהמגילות הכיתתיות (כפי שיפורט בהמשך הספר).

⁴⁵⁰ מורה הצדק אינו מופיע בסרכים, דבר המרמז כי נסיבות הכתיבה שחיבורים אלה היו שונים, או בעיקר היו בתקופות אחרות. בהמשך אציע תקופה. בכל אופן הסרכים המשיכו להוביל ולשמש לחיי קהילה בפועל לתקופות הרבה, ועקרונותיהם והלכותיהם בנויות על ברית דמשק.

⁴⁵¹ דבורה דימנט מציינת בעמ' 35 למאמרה 'תולדותיה של עדת קומראן': 'בגלל הנטייה לקשור את התחלות עדת המגילות למרד המקבים, לחילופי משפחות הכהונה הגדולה ולכרונולוגיה של אתר קומראן, הוזנחה האפשרות לחשב את המספר הנקוב בברית דמשק באופן שונה, לפי חישוב אחר שיש לו בסיס איתן במקרא. הלשון של הכתוב בברית דמשק מעידה שמדובר בתקופת השעבוד לנבוכדנאצר מלך בבל. לפי ירמיהו כה' 11, 1 התחיל שעבוד זה כבר עם עלייתו של נבוכדנאצר לשלטון, ושנה זו שימשה גם לחישוב שבעים שנות השעבוד לבל שניבא עליו ירמיהו (דברי הימים ב' ל' 21; עזרא א' 1; דניאל א' 1). אנו מוצאים מספר זה שוב בחישוב שבעים השבועות בחזון החיות (חנך החבשי פט' 59-66) כל אלה מעידים על מסורת קדומה המחשבת את תחילת השעבוד לבל משנת עלייתו של נבוכדנאצר לשלטון, ולפי חשבוננו משנת 605 לפני הספירה. בעבר הצעתי אפוא לחשב את 390 השנים של יחזקאל מתאריך זה. חשבון כזה יביא את התחלותיה של העדה ל-214 לפני הספירה ויקבע את הופעתו של מורה הצדק לשנת 194 לפני הספירה. אם כן, לפי חישוב זה יש לעגן את התחלותיה של העדה כישות ארגונית נבדלת בערך בשנת 200 לפני הספירה, כשארץ ישראל עברה מידי בית תלמי לשלטון הסלווקים. פתרון זה מרחיק עוד יותר את התחלותיה של העדה מן הכרונולוגיה של אתר קומראן. יתרה מזו, משעה שבטל הקשר בין התחלות העדה למשבר ההלניסטי ולתולדות הכהונה הגדולה יש לעיין מחדש בזיהוי הנפשות הפועלות בתולדותיה של העדה, כמו מורה הצדק והכהן הרשע, דורש התורה ומטיף הכזבי (הדגשות שלי). כך בהמשך (עמ' 142), היא מונה עצמה עם החוקרים שמתארכים את ספר היובלים למחצית הראשונה של המאה השנייה לפני הספירה.

⁴⁵² עמ' 16-19 לספרו.

ספרות הסוד ראו פרק בנושא זה). המשמעות של כך היא שאין בהם כמעט ענייני הלכה (יהודית), אלא בעיקר סיפורים משלימים למקרא, הגות ומוסר. מאפיין זה דומה למהותה של הנצרות – ביטול המצוות והתרכזות בעקרונות הרוח והמוסר (ראו על כך בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות').

אך הנצרות גם החזיקה במסורות רבות של עדת קומראן (ראו בפרק על הנצרות), בכללן מסורות מ-2 הקבוצות האחרונות (המגילות הכיתתיות). למשל, חזון יוחנן הינו ספר נבואי מהברית החדשה שקרוב במסורתיו לספרים החיצוניים ולמגילות קומראן, אך שמרמוז על ביטול הברית בין ראש כל הימים לעם ישראל. לעומתו ספר [דברי גז החוזה](#) מכחיש אפשרויות זו (וראו על כך בספר זה בקבוצה 2 בהמשך).

העובדה שרק הכנסיות הנוצריות שמרו על 7.5 מגילות קומראן-הספרים החיצוניים-הפנימיים האמינים, זולת [דברי גז החוזה](#) ועוד כמה שהם יותר מדרשי אגדה כמו [ספר הישר](#) שידון בקבוצה ה-3, מצריכה עיון. חוקרים סבורים שהנצרות אף ערכה חלק מספרים אלו, העיקרי שביניהם הוא צוואות השבטים שכולל קטעים משיח-אדם. לדעתי קטעים אלו מקוריים (מה גם יש קטעים דומים במגילות אחרות), והנצרות רק אימצה ויישמה אותם על ישו. לעיתים עדיין נמצאים ספרים חיצוניים ושונים בכנסיות השונות, ויש לעודד במחקר חיפוש ופרסום ספרים כאלו (למשל: קטעי ספר [חנך א'](#) נמצא בכנסייה הקופטית לפני כמה שנים).

כל 7.5 מגילות קומראן-הספרים החיצוניים-הפנימיים האמינים נכללים בספרים שהתקדשו בחלק מהכנסיות ובשבלים.⁴⁵³ יהושע אפרון טען בספרו 'התהוות הכנסייה הנוצרית הראשונית' שאלו שגם הספרים החיצוניים-הפנימיים לקומראן (הרשימה בפרק הקודם) גם נכתבו ע"י הנצרות הקדומה, ויש לדחות הצעתו זו ולהשיב: 'ארבע מאות שנה בין אלו ובין אלו מהם?' (פרפרזה לבראשית כג' 15), דהיינו יש כ-400 שנה לפחות בין חלק מהספרים החיצוניים-פנימיים של עדת קומראן לנצרות הקדומה, מלבד כל שאר ההבדלים והתכונות שעמדתי עליהם לעיל בפרק הקודם. תחום מעניין וחשוב שדורש סיכום בנצרות הוא עמידה על [הספרים החיצוניים](#) שהכנסיות (בעיקר האתיופית בגעז) שמרו – למול הנוסח התואם שנמצא במקור של מגילות קומראן. ייתכן ועמידה על כנסיות אלו תשפוך אור על ספרות חיצונית קרובה מול סותרת לספרים החיצוניים שנמצאו בקומראן.

הנצרות מחזיקה גם בספרים חיצוניים מאוחרים ושקריים שחוברו בהשפעות זרות – זו קבוצה 3 של [הספרים החיצוניים](#) לפי החלוקה (בפרקים הבאים), ומגמה כזו קרתה גם בתוך הנצרות:

⁴⁵³ הנצרות (אבות הכנסייה) עד ימי אוגוסטינוס דחתה את [הספרים החיצוניים](#), כנראה בגלל 2 סיבות: כי היהודים לא קבלו אותם; כי ישו והשליחים לא מצטטים מספרים אלו. אוריגינס, קירילוס ואתנסיוס אף יצאו נגד [הספרים החיצוניים](#). [בועידת קרתגו](#) שזים אוגוסטינוס ב-397 לספירה הוכרזו 6 ספרים חיצוניים (ברוך בן נריה, [טוביה](#), יהודית, חשמונאים א' ב', חוכמת שלמה, בן סירא) כקדושים (בהשראה אלוהית, מכונים: דויטרו קנוניים [deutero = שניים]), כלומר משניים בקדושתם), ומאז הנצרות הקתולית (וחלקית האורתודוקסית, והפרוטסטנטים בועידת טרנט ב-1534) שמרה על חלק (7.5 ספרים) מספרי קודש של עדת קומראן בקאנון הברית הישנה שלה, ואלו מוגדרים חלק מ'[הספרים החיצוניים](#)'. מכאן הסבירות שגם [הספרים החיצוניים](#) שאינם במגילות קומראן, אך כן כלולים בברית הישנה – מקורם אחד הוא – בשל סיבה טכנית/אקראית של שרידות המגילות. מאידך, ישו ומחברי הברית החדשה [מעולם לא ציטטו דבר מהספרים החיצוניים](#) שבמגילות ושלא במגילות (זולת חנך), השערה זו מחזקת במקצת את אמינות וקדושת ספרים חיצוניים אלו שאינם במגילות, אך עדיין אינה בהם להיות אמינים וקדושים כמו [הספרים החיצוניים](#) שנמצאו במגילות.

31.3. הדמיון לחלוקת ספרים פנימיים מול חיצוניים בתוך הנצרות:

בתוך הנצרות יש כ-120 ספרים מהמאות הראשונות לספירה שלא הוכרו כספרי קודש/זיוף ושלא נכנסו לברית החדשה. אלו מתארים את ישו או תקופתו; לרשימתם ראו: <http://www.earlychristianwritings.com> מיסתיקנים נוצריים ייחסו את דבריהם לאישים קדומים, והידוע שבהם הוא קובץ החיבורים המיוחס לדיונוניסיוס איש האראופגוס (Dionysius Areopagita).

להלן כמה מהסיבות שאבות הכנסייה דחו ספרים אלו להכירם ככתבי קודש בימיה הראשונים: טרטוליאנוס (De Spectaculis 23, 29): 'מחבר האמת [האל] שונא כל שקר. הוא מחשיב כניאוף כל דבר שאינו אמתי [...] ואם אתה מתענג על ספרות התיאטרון, יש לנו ספרות בשפע – שירים וחרוזים – ואין היא דימוינית אלא אמתית, לא תעתועי האמנות אלא מציאות פשוטה'; מוניקיוס פליקס שיבח את אפלטון על כך שגירש את המשוררים ממדינתו האידיאלית (Octavios 22); לקטנטיוס גינה את 'ממתקי המשוררים שמסתירים רעלי' (Jerome, Epistle 22).

עלינו ללמוד כמקרה מבחן דומה זה שכבר חל בנצרות, וראוי לסכם את השוואת תהליכי היצירה וההיטמעות/דחייה של ספרות נוצרית זו בנצרות, לעומת קבוצת פרק זה (ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים לקומראן), וראוי לעודד כך את המחקר. בירור אמיתות ספרים חיצוניים הינה מלאכה חשובה ביותר, שכן למשל למול הבירור של הלכות בודדות של חז"ל, כאן הניתוח חל על ספר שלם, ומשפיע גם על ספרים דומים או על הגוף ההיסטורי ששימר אותו.

ליחס של חז"ל לספרים החיצוניים, ראו בפרק: 'הסיבה העיקרית שחז"ל דחו את רוב [הספרים החיצוניים](#) – ספרות סוד'.

32. קבוצה 2 לספרים החיצוניים: 'ספרים קרובים לעדת קומראן שכנראה לא שרדו'

32.1. ספרים חיצוניים שלא שרדו במגילות קומראן, אך שתוכנם קרוב לעדת קומראן ואין בהם סתירה – ומכאן ההנחה שהן פשוט לא שרדו בין המגילות (מסודרים לפי סדר אמינות וחשיבות):

בספרים אלו אין סתירה למגילות קומראן, ורק נתון זה מצביע על אמינות גבוהה, שכן ספרות קומראן רחבה, ואי-קיומו של סתירה אפילו בפרט אחד, מצביע על דבר קודש של תאימות. מסודרים לפי סדר אמינותם:

[דברי גד החוזה](#): ספר מרתק זה הינו הספר החיצוני היחיד שנמצא בקהילה יהודית (בקוצ'ין שבהודו) במאה ה-18 ובעברית (ועובדות אלו מחזקות אמינותו), ובו לשון וסגנון מקראי והלכות שאומצו ע"י חז"ל (ראו בפרק תחומי ההלכה). הספר השתמש בכמה תיאורים ששרדו רק בנוסח שמואל מקומראן,⁴⁵⁴ דבר שמחזק עד מכריע את תיארוכו הקדום. לדעתי ספר זה אוטנטי, ולכן הוא מצוטט בספר זה לצד מגילות ים המלח.

⁴⁵⁴ כך פסוקים קסג' וקסח' בפרק ז' לקטעים הזהים לנוסח שמואל מקומראן.

אחד משלושת הנספחים/תוספות לספר דניאל הוא שושנה בת חלקיהו, וייתכן שספר זה היה בין מגילות קומראן, אלא שהקטע ששרד כה קטן וקטוע, כך שמדובר בהשערה בלבד.

עליית ישעיה: ספר "עליית ישעיה" הינו ספר חיצוני שנמצא רק בגעז,⁴⁵⁵ ולא תורגם לעברית (כיוון שכהנא תירגם רק ספרים שסבר שמקורם יהודי, וסבר שזה נוצרי). תיאור רציחת ישעיה הנביא קרוב להריגת ישו, והשאלה מי קדם ולקח ממי. פרקים נז⁴⁵⁶ ונט⁴⁵⁷ בישעיה מלמדים על הרשע והדם בתקופה, לצד ההליכה למדבר שמצוינת וקוימה ע"י עדת קומראן ויוחנן המטביל. השומרונים הרע הפך לשומרונים הטוב בברית החדשה. מעניין גם שמו: "בלכירע" שמזכיר את "מלכירשע" שמצוין פעמים במגילות: 4Q280 (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 56) ותזונות/צוואת/דבר עמרם (4Q548-3 (4QVisions of 'Amram)). שני חסידי-חז"ל מציינים את המסורת ממגילת יוחסין (יבמות מט' II), וכן מסורת רציחת ישעיה מצוינת בספר החיצוני: 'חיי הנביאים' (מסקר 20 מחייהם ומקומות קבורה של נביאי התנ"ך).⁴⁵⁸ מגילה כזו מנוגדת לאיסור הכתיבה של חז"ל, ועולה עם טענתי שחסידיים הביאו מסורות פשט ומגילות קומראן, בעיקר כמו איסי בן יהודה (ראו פרק בעניין). האזכור החטוף בחז"ל מזכיר את תפילת מנשה (ראו לעיל). ישעיה מהווה את הקדוש המעונה (מְרִטִיר) הראשון. כנראה תיאור קשה ומדהים זה הביא את סיפור העינוי של ישו בנצרות (שמבוסס על ישעיה נג'). הספר החיצוני שנמצא רק כנספח של התנ"ך בגעז – עליית ישעיה, כבר שויך ע"י דוד פלוסר כסיפור שנכתב על מורה הצדק.⁴⁵⁹

לעזרא הסופר משויכים כמה ספרים חיצוניים שלא נמצאו בקומראן, וכפי שמצוין בפרק על חלוקת הספרים החיצוניים לאמינים או פסולים, חזון עזרא נמנה בין האמינים (היות ורבות מסורותיו הקרובות למגילות, ולא מצאתי לו סתירה אחת אליהן).⁴⁶⁰ והנה, חזון עזרא הוא גם הספר החיצוני הקרוב ביותר לדת הזורואסטריית, שגם היא מתוארכם קרוב לימיו (גלות בית ראשון/תחילת בית שני).

⁴⁵⁵ לספר זה שלושה קודקסים בגעז, ובאחד הקודקסים (שכוללים את התנ"ך) כתוב בויקרא כג' 11: 'מִמְקַרְת הַשֶּׁבֶת' ולא למחרת היום החמישה עשר, דהיינו 'מִמְקַרְת הַפֶּסַח' (יהושע ה' 11, שאותו זיהו דורשי החלקות-אפרים (והפרושים בעקבותם) כשבת. מחלוקת גדולה זו מתוארת כמובן בספרות חז"ל נגד הבייתוסים (כנראה – בית-אסון = האיסיים). חיזוק נוסף לקדימותו ושהוא ממגילות קומראן, כי רק בשלושה קודקסים אלו נמצאו ספרי חנוך.

⁴⁵⁶ 'הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה (העתידה לבא!) נאסף הצדיק.. ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזונה.. הוא אתם ילדי פשע זרע שקר.. הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אלה אנחם על הר גבה ונשא שמת משכבך גם שם עלית לזבח זבח ואחר הדלת והמוזזה שמת זכרוך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת לך מהם אהבת משכבם יד חזית ותשרי למלך בשמן ותרבי רקחיד ותשלחי ציריך עד מרחק.. ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי'.

⁴⁵⁷ כגון: 'אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה בטוח על תהו ודבר שוא הרו עמל והוליד און.. מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי מחשבותיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלותם'.

⁴⁵⁸ 'שמעון בן עזאי אומר: מצאתי מגלת יוחסין בירושלים, וכתוב בה: איש פלוני ממזר מאשת איש, וכתוב בה: משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי, וכתוב בה: מנשה הרג את ישעיה'.

⁴⁵⁹ ד' פלוסר, הספר החיצוני 'עליית ישעיהו' והכת של ים-המלח, בתוך: 'ידיעות בחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה יז' (תשי"ב) עמ' 28-46.

⁴⁶⁰ יש לציין את הפרט המדעי המדהים של: 'וביום השלישי ציווית למים להתכנס בחלק השביעי של הארץ, ושישה חלקים ייבשת ושמרת, שיהיו מהם חלקות נעבדות לפניך, ונחרשות ונזרעות' (חיזון שלישי, ו' 42), טרם גילוי אמריקה ב-1492 חשבו אנשי העולם הישן כי העולם מורכב משלוש היבשות הידועות: אירופה, אסיה ואפריקה (ראו למשל מפת בינטינג, כנראה מעיקר ההתיישבות בעולם לפי המפה האיונית של מגילה חיצונית לבראשית ז' והיובלים ח'; אוקיאניה נמצאה במאה ה-18 אך היו ידיעות חלקיות לפני כן; אנטארקטיקה נחקרה במאה ה-19 אך היו ידיעות וסברות על קיומה לפני כן). היום המדע המודרני סובר שחלה נדידת היבשות ("טקטוניקת הלוחות") מיבשת-העל העתיקה (פנגיאה או פנגאה) – ותיאוריה זו תואמת לקטע זה מחזון עזרא. כנראה חלוקתו של חזון עזרא תואמת לשיטת 6 היבשות (ב'): אנטארקטיקה, אוקיאניה, אמריקה, אפריקה, אסיה, אירופה, שהיא גם ההגדרה הנכונה ביותר.

2 פרקי תהילים חיצוניים מכתבי יד סוריים של התנ"ך (פשיטתא): בתנ"ך הסורי יש 5 מזמורים נוספים על 150 מנוסח המסורה; שלושה מהם ממגילת המזמורים מקומראן: [קנא](#), קנד', קנה' (קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 348-350). לפיכך, אפשר להניח ששני המזמורים הנוספים בנוסח הסורי מקורם בקומראן, אלא שלא שרדו לידינו. שלושה חיזוקים נוספים לכך: לפי מזמור 11Q5 (11QPs-a) כז' 10 ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 355), ספר תהילים כולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה! כך שגם אם נכליל את המזמורים הרבים שנמצאו במגילות קומראן (אפילו את מגילת ההודיות המחולקת לחמישה ספרים/יחידות – כמו חלוקת ספר תהילים בנוסח המסורה), הרי שאבדו אלפי מזמורי תהילים; אוריגינס הזכיר דברים דומים במאה השלישית לספירה;⁴⁶¹ במאה ה-9 תועד כי הפטריארך טימותיאוס הראשון נחשף למציאת 200 מגילות תהילים ממערות יריחו. טימותיאוס כתב בסורית, וההנחה שממצא זה הוספו לתנ"ך הסורי. להבדיל, ראו להלן על 4 מזמורים מגניזת קהיר:

32.2. ספרים חיצוניים שלא שרדו במגילות קומראן, ואין לי הצעה ונטייה על אמינותם ומעמדם:

הסיביליות: 4 ספרים שקשה לעמוד על מקורם, מה גם הם שונים בסגנונם מכל שאר הספרים החיצוניים. שבהן נבואות אנטי-רומיות, וסבורים שמקורם יהודיות-נוצריות.

4 מזמורי תהילים חיצוניים מגניזת קהיר: 4 שנמצאו בגניזת קהיר ([פלוסר וספראי כינו אותם](#): ['שירי דוד החיצוניים'](#)): פותחים במילים: ['אשרי שימצא כבוד בחפצי רצונך'](#); ['כי הוא רופא לנשברי לב'](#). מזמורי תהילים אלו יחידאיים (שאינם בשום מקום אחר). באחד ממזמורי גניזת קהיר מצוין חודש ירחי: ['בשלשה בחדש אייר ראיתי'](#). תאריכים ירחיים אמנם קיימים במגילות קומראן, אך אלו רק בכתבי סוד, כאשר יש איסור לחשב את לוח השנה לפיו (ראו בפרק לוח השנה), וכן אין מזמורים בתיארוך ירחי שנמצאו במגילות קומראן.

33. הקבוצה ה-3: 'הספרים החיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן'

בניגוד לשני סוגי ה"ספרים חיצוניים" המוגדרים ומפורטים בפרקים הקודמים, כאן ינותחו ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן. אין מדובר בספרי חול או הבל או סרק או ברמת הספרות הגבוהה והמענגת (כמו שחז"ל תיגו בטעות/זדון את בן סירא עם הרונימוס), ואפילו לא בחינת האמת מול השקר, אלא מבחן פסלותם הוא התאמתם לתורת עדת קומראן – אם משתלבים הם או יש בהן סתירות, ואפילו אחת.

בכך ספרים מקבוצה זו דומים ופסילה שחז"ל עשו לספרים החיצוניים כולם (וזאת כיוון שעד חז"ל כבר איבדו את המסורה של הספרים החיצוניים האמינים):

⁴⁶¹ הנוסח הששי נמצא יחד עם ספרים אחרים עבריים ויוונים אחרים בכד חרס ליד יריחו בימי שלטונו של אנטוניוס בן סורוס' (אוסביוס, היסטוריה כנסייתית, כרך 6, פרק 16).

חוקרים שתירגמו ספרים חיצוניים ([כהנא](#) המפורסם מבניהם), לא תירגמו ספרים בעיקר מקבוצה זו, כיוון שסברו שאינם יהודיים במקורם.⁴⁶²

ככל שיש סתירה בין ספר חיצוני כלשהוא לתורת עדת קומראן, מלבד שכאמור הוא מוגדר כדחוי למגילות הגנוזות, הרי שראוי לעמוד על מקורותיו – מדוע כתבו סתירות אלו לתורה ולמגילות?! מאין שאבו סמכות להמציא סיפורים שקריים וחלקם בייחוס לגיבורים ידועים – פְּסָאוּדוֹאֶפִיגְרָפְיָה (פסאודס ביונית משמעו שקר; המחקר מייחס בטעות פְּסָאוּדוֹאֶפִיגְרָפְיָה גם לשתי הקבוצות הקודמות, ומונח זה מתאים רק לקבוצה זו). האם הם כתבו זאת בעצמם – כמדרש היוצר של חז"ל, או פשוט אספו סיפורי עם וסברו שהם עורכים אותם בצורה יותר נכונה?

כמעט ואין לנו תשובות על מקורות ספרים חיצוניים אלו, וההנחה שרובן נכתבו בהשפעות הלניסטיות ביהדות מצרים (ואלכסנדריה בראשה) בשלהי בית שני. ואכן אחד המבחינים לבדיקת הספרים הוא זמנם, שלפחות חלקם ברור מועד כתיבתם – אך דווקא אלו הם אמינים לזמנם וספרותם אינה קשה וסותרת, כיוון שיש בה בעיקר סיפור היסטורי בתקופתם ומוסר, כמו: [משלי אחיקר](#), בן סירא, [איגרת אריסטאס](#) (אם כי ראו המצע העברי של תרגום השבעים), החשמונאים.

4 ספרי המקבים אינם נכללים ואף לא מוזכרים בין מגילות קומראן, אף שחלק מתקופת הפעילות (האחרונה) של עדת קומראן היא גם בעת שלטונם ואף מלכותם של החשמונאים, העת בה חוברו רוב ספרי המקבלים. כמה אפשרויות מוצעות לכך: 1. בתקופה זו עדת קומראן כבר הפסיקה לכתוב (היות ולא היה ביניהם כמורה הצדק בעל רוח הקודש), ולכן גם אם ספרי המקבים היו קרובים לדעותיהם, הקודקס שלהם כבר נחתם ונסגר; 2. ישנה היררכיה בין עדת קומראן לחשמונאים, כאשר הכתות(ובכללם החשמונאים) מאמצים את ספרי ומסורות עדת קומראן שהצליחו לקבל (שאינן סודיות), ועדת קומראן אינה מאמצת מסורות וספרים מכתות נמוכות ממנה; 3. עדת קומראן התירה רק כתיבת קודש, ואילו ספרי החשמונאים אינה מזוהים בעיניה כספרי קודש. יש לציין שספרי המקבים הם אכן הספרות הקרובה ביותר בזמן לספרות עדת קומראן, וכל כך מורחב [בפרק בעניין](#).

33.1. להלן רשימת וניתוח הסיבות ל'ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן' לפי סדר [עוצמת סתירותיהם](#):

[אדם וחווה](#): א' 2 מספר שאדם וחווה ישבו בקדם 18 שנה עד שהולידו את קין, ואילו לפי [היובלים](#) ג' 17, הגירוש היה בשנה ה-7 לבריאה, והולדת קין היתה בין השנים 64-70 לבריאה; אדם וחווה ג' 2-3 מספר שאדם לא התאבל על הבל בנו, ואילו [היובלים](#) ד' 7 מספר שאדם ואשתו התאבלו על הבל 4 שבועי שנים; אדם וחווה ה' 1 מספר שאדם הוליד 30 בנים ו-30 בנות, ואילו [היובלים](#) ד' 10 מספר שאדם הוליד עוד 9 בנים אחרי מות הבל, ו-2 בנות (אם כי סביר שהיובלים לא מונה את כולן). ועוד סתירות רבות, גם באופיו. הספר מסתיים בהמשכו של שת וייתכן שזהו מקור לגנוסיס.

⁴⁶² כמו: צוואת אברהם, עליית ישעיה, אגרת רחבעם. היות וכאמור היום, בזכות מגילות קומראן, הסבירות שספרים אלו יותר קדומים (וחלק מהחוקרים מציעים שחוברו ע"י עדת קומראן), הרי שעולה הסיכוי שמקורם יהודי, וראוי לתרגמם לעברית, בתוספת מהדורה מדעית. מוצע ומבוקש לקדם ולעודד זאת (במסגרת עבודה אקדמאית וכדומה).

צוואת איוב החיצוני: בפרק א' 5 מציין את חיתון דינה עם איוב לאחר ניסיונו⁴⁶³ – ואילו היובלים לד' 20 מציין שהיא נפטרה בחודש שיוסף נמכר לעבדות (כנראה רווקה).

האפוקליפסה של אליהו (או: ספר אליהו): 3 נוסחים בקופטית שלפי המחקר אינם בספר שעריכתם נוצרית: מתאר את אנטי-כריסטוס (אויבו של ישו) באחרית הימים כשמולו יופיע ישו. יש גם נוסחים עבריים שמתוארכים מאוחר יותר.

ספר הישר: בדברי ההקדמה לספר הוא נקרא בשם "תולדות אדם" (ספר הישר מוזכר ביהושע י' 13 ושמואל ב' א' 18), כך שייתכן וכותרת זו אינה רלוונטית/נכונה. הספר נמצא רק באלף השני לספירה ורק בידי הזרם הרבני (אינו קיים במגילות או בנצרות), ולכן אינו הספר חיצוני "קלסי". הספר רצוף אגדות שתואמות לחז"ל (לדעתי חז"ל אספו ממנו, אך חוקרים סבורים שהוא מאוחר ספר) הכוללות סתירות בעלילות משה רבינו בארץ כוש ומלכתם לתיארוכים שביובלים, ולפיכך אחד מהם לא נכון – תנחשו מי?..

חוכמת שלמה: מציין שהיה חומר לפני הבריאה ("יש מיש" ולא "יש מאין") שזו סתירה לפשט התורה וליובלים. ביקורתו נגד תנ"ך ד' 10-11 (ראו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: תנ"ך-מטטרוני). בפרק י' משבח את לוט כצדיק, ואילו מגילה חיצונית לבראשית כ' 34 מציינת שלוט נשא אשה מצרית (אין הכרח שמדובר בסתירה). מאידך, ייתכן וחוכמת שלמה החיצוני מהווה המשך או פיתוח של מגילת 'חוכמת שלמה המלך א' וב', המכונים כך לפי החיבורים העבריים ב', עמ' 113-128. למשל המונח 'אשרי' המופיע כמה פעמים בעמ' 114 בקימרון, מופיע גם כמה פעמים במזמורי שלמה. יש לו גם מסורות קרובות ליובלים.

תנ"ך ב' הסלאבי:⁴⁶⁴ מציין ביא' 93 שאבותיו כתבו מגילות, בעוד היובלים ד' 17-18 מצוין שהוא הראשון שכתב;⁴⁶⁵ אינו מציין את הלוח השבתי-שמי בן 364 יום, אלא רק לוח שמש מלא של 365.23 (ו' 11, 21) ומציין שהחודשים לפי הירח כשנתן להם שמות (יג' 14; אם כי שמות חודשים ירחיים יש במגילת האסטרונוגיה – ראו בפרק לוח השנה);⁴⁶⁶ הנוטריקון של הרכבת האדמה לאדם מארבעת כיווני השמיים מתאים רק ביוונית (יא' 63) אולי סותר את תנ"ך א' ס' 8 (ובכל אופן מלמד שספר זה חובר ביוונית, ובכך לכאורה סותר את העברית כספר המקור, אלא שספר תנ"ך א' נמצא במגילות גם ביוונית). גם בכללי סגנון הספר הלניסטי (אמנם כאמור היוונים קיבלו ואימצו מסורות מתנ"ך א' החבשי, היובלים והתורה). לפיכך המסקנה שהוא חיצוני ופסול.

⁴⁶³ גם בחז"ל דרשו זאת: בבראשית רבה וירא נז', ומאידך דרשו באופן סותר ששמעון אחיה נשאה (מדרש רבה בראשית מו' 10 (ומשמ רש"י בפירושו במקום)).

⁴⁶⁴ אני מסכים עם רוב הטענות של: Daniel Stoekl, Halakha Calendars and the Provenances of 2 Enoch. לפני מספר שנים מצאו גם עותקים קופטיים במצרים.

⁴⁶⁵ היות וחונך ב' יא' 63 מציין את 6 כתבי אבותיו, ואלו לא נמצאו במגילות קומראן, הרי שקשה לפרש את "התעודה" באופן שונה מ"כתבי יד אבותיו", ובפרט ספר חיצוני אדם וחווה הוא ספר חיצוני, כמפורט בפרק זה.

⁴⁶⁶ 'את תקופת הירח מדותי ואת קרניו ספרתי ובואו בכל החודשים וצאתו ואת שמותיהם אני כתבתי'. שמות חודשים ירחיים מופיעים לאחר מכן ביג' 68, יט' 1.

יוסף ואסנת - הוידוי והתפילה אשר לאסנת בת פוטיפרע הכהן:⁴⁶⁷ ספר זה מתאר סיפורי פנטזיות שאין להן זכר במגילות קומראן שמתארות תקופה זו (**היובלים** וצוואות השבטים), ויש בו גם סתירה טכנית (קטנה לכאורה) – גילו של בנימין: לפי כז' 2 בנימין בן 18 שנה בעת ירידתו עם יעקב אבינו מצרימה, ותאריך זה לא סותר לפי בראשית מא' 46 שמציין: 'וַיֹּסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעֶמְדוֹ לִפְנֵי פְרֹעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם', ועל זאת יש להוסיף את 7-14 שנות השובע וחלק מהרעב (**לפי היובלים** מה' 1 יעקב ירד מצרימה בשנת 2172). כיוון שלפי **היובלים** הפער ביניהם יוסף (נולד ב-1.4.2134) לבנימין (נולד ב-10.8.2143), הינו 9 שנים, הרי שגילו של בנימין צריך להיות באותה שעה – 29 שנה. כך גם החמלה של לוי על בן פרעה בפרק כט' 3 תמוהה, שכן לוי לא נהג כך באנשי שכם, ודבריו של דויד המלך הפוכים: 'אֶרְדּוּף אוֹיְבֵי וְאַשְׁיֵגֶם וְלֹא אָשׁוּב עַד פְּלוֹתָם' (תהילים יח' 38). לסיכום, כנראה ספר זה לא הכיר את **היובלים** וצוואות השבטים (וכמובן גם הפוך).

עליית משה: בפרק א' 2 סותר **ליובלים** בתאריך של מות משה רבינו. לאחר מכן גם מציין מנין אנשי המזרח, דבר שאינו קיים בתנ"ך ובספרים החיצוניים האמינים.

קדמוניות המקרא:⁴⁶⁸ סתירה לנישואיה לאיוב בילדיה ממנו (ח' 8), בעוד ביובלים לד' 20 היא מתה אחרי מכירת יוסף.

תזון ברוך ב': בפרק ג' 6 מציין את המספר 363, כנראה כמספר שכמעט שלם - לפני שהצליחו (בוני מגדל בבל) להגיע ל-364. מספר זה מהווה את ימי השנה בלוח הקומראני (ראו **פרק בעניין**), ואינו מופיע בשום ספר חיצוני שלא שרד בקומראן. לאחר מכן, בפרק ד' 7, מצוין המספר 360, שהוא מהווה חלק מהלוח (אם כי עמי-קדם טעו בו – **תנ"ך** ה' 2). אך בפרק ו' מתאר עוף של השמש, דבר שאינו מצוין בתיאורי שערי השמש ב**תנ"ך**.

'חיי הנביאים': ספר שמתוארך למאה ה-1 לספירה ומספר בעיקר היכן קבורים 22 נביאים. הספר מספר שדניאל קיצר את הפיכתו של נבונאיד לחיה למשך 7 חודשים במקום 7 שנים, אך ב**מגילת תפילת נבונאיד** מצוין: 'כתיש הוית שנין שבע' (מארמית: 'מנוגע הייתי שבע שנים'). גם לפי מקורות היסטוריים חיצוניים נבונאיד גלה מבבל אל חצי האי ערב עקב מחלת השחין הקשה שבה היה נגוע. סתירה נוספת רעיונית היא **הסתת נתן איש גבעון מאזהרת דוד המלך מחטוא עם בת שבע**, בכך שבליעל, השטן, שם בדרכו לירושלים גופת אדם מת, וכך התעסק בקבורת 'מת מצווה', אך לכן הגיע

⁴⁶⁷ ספר זה עדיין בשיא המחלוקת אם הוא מבית יוצר יהודי או נוצרי, ובכל אופן החוקרים מתארכים אותו לכל המוקדם לימי מקדש חוניו (המאה השנייה לפה"ס). בין הטענות המעניינות של רבקה ניר לנוצריות הספר, שאין בו את הפרטים כמו למשל בספר יהודית, אך ניתן להסתכל על הספר כאוטנטי – בתקופת טרום-התורה, ואכן תקופה זו דומה לנצרות המאופיינת בערכי המוסר והחסד (ראו פרק בעניין).

⁴⁶⁸ ראו: ספר **קדמוניות המקרא**, מתרגם ומפרש א"ש הרטום, תל אביב 1969-תשכ"ט. כינו אותו בטעות גם המיוחס לפילון או **פסוידו-פילון**. המחקר אודות פסוידו-פילון ראו: D. J. Harrington, 'Pseudo-Philo: A New Translation and Introduction', J. H. Charlesworth (ed.), *The Old Testament Pseudepigrapha*, 2, New York 1985, pp. 297-377; idem, 'A Decade of Research on Pseudo-Philo Biblical Antiquities', *JSP* 2 (1988), pp. 3-12; H. Jacobson, *A Commentary on Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum with Latin text and English translation*, I-II, Köln 1996; על ההיסטוריה של שם החיבור, ראה דיונו של הווארד גייקובסון בהקדמה, עמ' 197-199. לזהותו של הכותב, אם היה זה פילון או לא, וכן על המחלוקת בעניין זמנו, ראה באריכות: הרינגטון, עשור למחקר פסוידו-פילון (שם); הנ"ל, פסוידו-פילון: תרגום והקדמה (שם); גייקובסון (שם), מעמ' 195 ואילך. מיכאל ודסוורת' M. Wadsworth, 'A New Pseudo-Philo', *JJS* 29 [1978], pp. 186-189; 'פסוידו-פילון, תרגום מחדש ומבוא' [שם], עמ' 299, גם מאמרו 'עשור למחקר פסוידו-פילון' (שם), עמ' 4. לשפת החיבור ראו: הרינגטון, שם, עמ' 3. נראה שהחיבור נתחבר במקורו בעברית, תורגם ליוונית ואחר כך ללטינית. הטקסט בלטינית קיים ב-18 כתבי יד שלמים וב-3 מקוטעים.

לירושלים מאוחר מדי. לפי [טוביה](#) ב' 4 יש מצווה גדולה להתעסק בקבורת מת במקום אכילת סעודת החג, אך כאן זו טובת הנאה אישית ושם זו משימת נביא שאסור לו לחרוג ממנה (ועל כך כמה סיפורים בתנ"ך).

עוד הרבה ספרים חיצוניים כנראה דחויים לקומראן, ואינם נסקרים כאן. [הספרים החיצוניים](#) הדחויים האלו למגילות, עולים בקנה אחד עם מדרשים יוצרים של חז"ל – כולם פרי הגותם של חכמים סופרים שאין להם מקור תורני קדום או רוח הקודש (על המדרש היוצר ראו [בפרק בעניין](#)), ולהלן נרחיב בעניין מקורות האגדה של חז"ל:

34. הסיבות להוקעת הספרים החיצוניים ע"י חז"ל; המקורות השונים של מדרשי האגדה

חז"ל ציינו מפורשות שאבדו להם כ-694/594 משניות: 'מִשְׁעָנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד' א'), ואף ציינו מגילות סתרים/יוחסין ועוד ([כמפורט בפרק ספרות](#)).

כאמור בפירושו של הרטום לדוגמה על הספרים החיצוניים, מובאים אלפי מסורות של חז"ל שתואמים, ונוכח שרוב הספרים החיצוניים קדמו לספרות חז"ל, ההנחה שהן המקור שלהן. כעת נוכח גילויין של מגילות מדבר יהודה, מתברר שרוב מסורות חז"ל הן שאריות מעדת קומראן, להוציא מעט מחלוקות ומסורות פסולות אחרות שאספו (ולהוציא מדרש יוצר שחז"ל הגו בעצמם).

כאן נשאלת השאלה המתבקשת – מדוע אם חז"ל קיבלו את רוב המסורות מעדת קומראן והספרים החיצוניים, הם ירקו לבאר שממנה שתו – והוקיעו אותם? כמה תשובות לכך:

- ספרי הקודש האמינים של הספרים החיצוניים, כמו בן סירא למשל, היו מוכרים היטב בימי בית שני, גם לראשוני הפרושים. כך למשל בן שטח כינה אותו מה"כתובים". אלא שאף ספר קודש אמין, אין זה אומר שהוא מבין כד' 24 ספר התנ"ך. היות וחז"ל לא ידעו להבחין בין ספרי הקודש האמינים, הם העדיפו ליצור קאנון משני חדש משלהם, ולהשאיר רק 2 קאנונים (קודקסים): תנ"ך ושלחם – המשנה (ולעיתים ספרות חז"ל המורחבת)
- חז"ל דחו את רוב [הספרים החיצוניים](#) כיוון שהם ספרות סוד (על כך הורחב בפרק שבשער/חלק מעבר מסורות הסוד), וספרות הסוד לא מיועדת לחז"ל שהם מחליפי הכהנים והסופרים (שלחם מיועדת ספרות הסוד)
- לחלק מחז"ל היו מאבקים פוליטיים של גדולי התורה וגיבורי העם, והם ניסו להחליפם (ראו בפרק [??](#)): 'אף הקורא בספרים החיצוניים תנא בספרי צדוקים' (סנהדרין ק' II): חלק מהמלחמה בין הכתות שכוללת נידוי בית שמאי. כך שרפו את ספר 'גזירתא' (ראו עליו בפרק בעניינו).
- כידוע, ר' עקיבא הוסיף בסנהדרין י' א' את מי שלומד בספרים החיצוניים - אין לו חלק בעולם הבא, בדומה לכמה דמויות שאינן זוכות לכך, בשל מעשיהם או מחשבותם (וראו גם: תוספתא ידים ב' יג'). דעתו של ר' עקיבא התקבלה (למרות שהתלמוד במקום הביא ציטוטים מן סירא שהראו אחרת), אך בפועל כאמור מדובר על אבסורד, שכן אלפי מסורות הגיעו לחז"ל מכל 3 סוגי [הספרים](#)

[החיצוניים](#) (ראו חלוקתם בפרק בעניינים), וכן יש לא מעט אזכורים על תנאים ואמוראים שעסקו בספרים חיצוניים (ראו בהמשך על מגילות סתרים; סנהדרין צ"ו II על מגילה אשורית). יתרה מזו, גם ספרי יסוד וקודש שמצוינים בחז"ל (כמו מגילת תענית, ספר העזרה ומגילת המקדש) – הם גם חיצוניים לחז"ל, אז האם שהוזכרו לחיוב הם הופכים מחיצוניים לפנימיים-קדושים?

חז"ל לא טרחו לציין את הסיבה שהם דחו את [הספרים החיצוניים](#), ולהלן נמנה את הסיבות האפשריות המשוערות לכך:

- הרצון להסתיר מהעם את ספרות הסוד: חזון עזרא יד' 44-47 מספר כי 70 ספרי הסוד מיועדים רק לסופרים העוסקים בתורה, ואילו כד' 24 ספרי התנ"ך נתנו לכל העם. גם לחז"ל היו מקורות כאלו (ראו בפרקים לעיל בשער/חלק זה), וכך ראו הנוצרים את [הספרים החיצוניים](#) – אפוקריפיים (סודיים/נסתרים). משכך, ייתכן ו[הספרים החיצוניים](#) הורחקו מהעם. יוצא אפוא, שיש להרחיק את [הספרים החיצוניים](#) מהעם (בשל קדושה ועומק שאינו מתאים לרמת העם; חלקם פורטו בפרקים בספר), וזאת באופן חיובי של שבח רמת קדושה וסוד של [הספרים החיצוניים](#). גדולי חז"ל בעצמם עסקו בכתובת ספרות הסוד (כהיכלות ומרכבה), אם כי איננו יודעים באיזה שלב בחייהם ואיך היתה מסורתה.
- המגלומניה של עוקרי ההרים: המאפיין הבולט ביותר בין ספרות חז"ל לספרים החיצוניים, הוא מקור הסמכות: בספרים החיצוניים – לנביא או גיבור תנ"כי (או גיבור מהתקופה, כמו טוביה ויהודית) לרוב עם גילוי אלוהי/מלאכי (אפוקליפטי),⁴⁶⁹ ואילו בחז"ל – הייחוס הוא לתנא/חכם או רבו (מקור אנושית, להוציא סיפורי אגדות וספרות ההיכלות), בהתאם להשקפתם: 'לא בְּשָׂמִים הוּא' (דברים ל' 12) המפרשת בעיוות את הפסוק (שלהם כל הסמכות לקבוע את ההלכה, גם שהיא סותרת את התורה או גילוי אלוהי). על כך ראו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: [חֲנוּךְ](#)-מטטרון, נח, משה רבינו ואלהיו הנביא'. ולא רק [הספרים החיצוניים](#) מחלישים את מעמדם של החכמים הדרשנים על מקור הסמכות, אלא חמור מכך – הם יוצרים מקור סמכותי שבמקרים רבים הוא סותר לדעותיהם (בעיקר ההלכתיות), הן בגלל אופיים וסגנונם הפלורליסטי של דרישת דעות שונות וסותרות, והן כיוון שאספו מסורות גם מקבוצת [הספרים החיצוניים](#) השלישית הפסולים והדוחיים למגילות קומראן, וכך אספו גם מסורות שסותרות מראש את רוב המסורת הקדושה והקדומה שבחז"ל קיבלה ממגילות קומראן. לחלק מחז"ל היה קשה עם מקורות סותרים לדעתם ולדעת מסורות קדומות שבידיהם.
- קושי עם פירוש הפשט: חלק מחז"ל היו פשטנים, ומכיוון שרוב [הספרים החיצוניים](#) מספרים השלמות למקרא, חלקם באופן מתמיה מהעולה מהמקרא (במיוחד מקבוצת הספרים החיצונית השלישית הפסולה והדחוייה למגילות קומראן), הרי שחז"ל העדיפו שלא יהיו סתירות לפשט, או שספרות זו שקרית ולא ראוי ללמוד אותה.
- חששו שמדובר בספרות זרה והלניסטית (קרי: מזויפת): היות וחוכמת בן סירא קרובה לחוכמה היוונית (אך זאת לא כיוון שהוא התיוון, אלא שחוכמות בטבען קרובות, והיוונים העתיקו תורות

⁴⁶⁹ משמעות מילולית של "אפוקליפטי": הרמת מסך; מיוונית: התגלות או חזיון אלוהי. וכך מספר יוספוס: 'ימי ארתששתא עד זמננו זה נכתבו כל מיני ספרים, אך לא זכו להיאמן עלינו כספרים הקודמים להם, כי לא קמו עוד יורשים כשרים לנביאים... כי בדורות שעברו עליהם לא ערב איש את לבו להוסיף עליהם הספרים האלה ולא לגרוע מהם ולא לשנות בהם דבר' (נגד אפיון I-42). (41)

וחוכמות מהיהודים – ראו בפרק [תנ"ך](#) והקדמונים), אזי רצו להרחיק מגמות כאלו, וכך פעלו בעוד כמה הלכות נגד התרבות ההלניסטית. גם הספר השני המוזכר ליד בן סירא: בן לענה, היה כנראה עם חוכמה שקרובה ליוונים, או כבר ממש הלניסטי. אף שמדובר במגמה חיובית ומוצדקת נגד זיופי כתבי קודש, הרי שאין כך הדבר בנוגע לשתי קבוצות [הספרים החיצוניים](#) הראשונות, והאבסורד שחז"ל אימצו מסורות רבות ואפילו ספרים שלמים שהשפעתם הזרה וההלניסטית מוכחת – ראו בפרק על קבוצת [הספרים החיצוניים](#) השלישית ובפרק: 'התרבות האגדות בימי הביניים ומקורותיהם ההלניסטיים לעומת חיבורי הקדמונים'.

מסורות רבות של ספרות חז"ל לקוחות ממגילות קומראן (כמורחב בכמה פרקים בספר זה) ומהספרים החיצוניים, ומכאן שבכך חז"ל מודים שהיו ספרים או קודקסים עתיקים כתובים שאבדו להם, מה גם מגילות קומראן קדומות בכמה מאות מתקופת התנאים, וכן חלק מהספרים החיצוניים קדומים לימיהם. לפיכך, זוהי סתירה לדחייתו ונידויו של רבי עקיבא: 'ואלו שאין להם חלק לעולם הבא.. אף הקורא בספרים החיצוניים' (סנהדרין י' א').

יתרה מזו, בחז"ל, או אולי יותר נכון מתקופה ימי הביניים שניתן לכנותה: ה"רבניים", התרבו מדרשי אגדה כיחידות שלמות וחדשות, שלא הכירו אבותיהם התנאים והאמוראים, וניתן לחלק את המקורות שלהם ל-4 (ויפורטו בפרקונים הבאים):

- ממגילות קומראן;
- ספרים חיצוניים (שאינם בקומראן; קבוצות 2 ו-3 לעיל);
- ספרות זרה: בעיקר מהליסטים שערבבו מסורות מתרבויות אחרות (כמו במובהק מארתפנוס דרך אוסביוס: [ספר הישר](#), דברי הימים למשה רבינו).
- מדרשים יוצרים לפי דעה ומחשבה להשלמה הנראית לאותו דרשן היוצר;

העובדה שלרוב חז"ל אינם מציינים מהיכן הם דורשים את אגדותיהם לא מוסיפה לכך.⁴⁷⁰ כמו כן, בעוד אין בספרות קומראן חלוקה בין ספרי אגדות שנפרדות מספרות ההלכה,⁴⁷¹ אלא יש רק חלוקה בין 5 הסוגים שחילקתי את המגילות, ובפרט לעניינו החלוקה בין ה-3 הראשונים ל-2 האחרונים, כך ישנם חלוקות וניסיונות רבניים להפריד בין מסורות ההלכה למסורות אגדה (בעיקר בתלמוד וביחס לספרי/מדרשי אגדה שונים), למרות שהערבוב ביניהם קיים בכל הבחינות (כולל הזהות של הדרשנים). תהליכים ומקורות דומים קיים בחז"ל גם להלכה.

34.1. מדרשי אגדה חז"ליים שבמגילות קומראן (שחלקם אף מקבילים לספרים חיצוניים בנצרות):

לספרות הרבנית הוכנסו ספרים שלמים או נוסחים חלקיים ממגילות קומראן שנכללים בין 7.5 הספרים החיצוניים ששרדו בנצרות, והם: בראשית זוטא (היובלים); מכונה גם: צוואת משה או

⁴⁷⁰ ר' יעקב בר אחא מספר בסנהדרין נז' ב' שקרא בספר אגדתא על הלכת עונש מוות לבן נח, ולא ברור החיבור של הלכה בספר אגדתא (אם כי אין חלוקה כזו בספרות קומראן, וספק לגבי חז"ל).

⁴⁷¹ אם כי בקבוצת קדמוניות אין הרבה הלכות.

גילוי משה), צוואת לוי ונפתלי (מצוואות השבטים),⁴⁷² [מעשה טוביה](#) (או על אליהו הנביא), מעשה שושנה (נספח חיצוני לדניאל), בן סירא.

שלב נמוך יותר של אימוץ ושילוב מגילות קומראן במדרשי אגדה בחז"ל/רבניים, הוא עריכת יחידות שלמות על קטעים מסוימים ממגילות קומראן. הנה על שני הספרים העיקריים – [תנ"ך](#) והיובלים:

- ספר היכלות (בנוי על ספר [תנ"ך](#) א' החבשי, או אולי נבנה על ספרים אחרים של [תנ"ך](#) שלא שרדו לידינו (וידוע שיש כאלו יחידות, ספרות היכלות מוגדרת אמנם כספרות סוד וקבלה, אך גם בה יש מדרשיים דומים המבוססים על צוואת לוי)
- ספר הקדמת 'אסף הרופא' (מפרק י' [ביובלים](#))
- מדרש 'ויסעו' (מפרק לד' [ביובלים](#))⁴⁷³
- מדרש תדשא (מפרקים ראשונים [ביובלים](#)): כגון, טומאת הרוח,⁴⁷⁴ עשרת ניסיונות אברהם, תאריכי הולדת השבטים

תחילה יש לציין כי עיקר הספרות המשלימה של קומראן על התנ"ך שאינה נבואית או הלכתית, היא ברובה מהקבוצה הראשונה (המגילות הקדמוניות).

באופן חלקי יותר, גם פרקי רבי אליעזר.

דמות חשובה לחיבור בין המגילות לספרות האגדה החז"לית הוא ר' משה הדרשן. זה דרש רעיונות רק ממגילות (ולא מהספרים החיצוניים-הדחויים): [תנ"ך](#), צוואות השבטים והיובלים, וזאת אף בנוסח העברי שהיה בידו, ולדיאבון אינו מצוי בידו היום. חיבוריו הידועים לשיוך אליו (בראשית רבתי. פרשיות במדבר ונשא שבמדרש במדבר רבה) מבוססים למעשה בעקיפין על כמה מגילות קומראן שמשה הדרשן עסק בהם ([תנ"ך](#); [היובלים](#); הצוואות).⁴⁷⁵

שלב נמוך יותר של אימוץ ושילוב מגילות קומראן במדרשי אגדה בחז"ל/רבניים, הוא מקורות מהמגילות המשלימות את סיפורי התנ"ך שהגיעו לאגדות חז"ל בשיבוש וגוזמה. הנה כמה דוגמאות:

- צוואת גד א' 6-8 (לא שרדה במגילות קומראן, אך שתי [צוואות אחרות](#) כן) מספרת את סיבת דיבת יוסף: 'ויאמר יוסף אל אבינו: בני זלפה ובלהה זובחים את הבהמות הטובות ואוכלים אותן חרף דעת ראובן ויהודה; כי ראה כי לקחתי טלה מפי הדב ואהרגהו ואזבח את הטלה כי נעצבתי על אשר

⁴⁷² צוואת לוי שרדה בארמית בגניזת קהיר ובנוסחים רבים יחסית בשפות הנצרות; צוואת נפתלי שרדה בעברית ובנוסחים רבים יחסית בשפות הנצרות. על צוואות השבטים ראו בפרק הקדמונים ובפרק המוסר.

⁴⁷³ ראו: ורמן, ספר היובלים, עמ' 28-30. תיאורים מקבילים ונוספים בצוואת יהודה ג'ז'. תיאורים אלו מתחזקים גם [ממכתב אל עמארנה](#) א"ע 250 לפיו בנוי שלט שכס ניסו לנקום על רציחתו, אם כי קשה לעמוד על אם זו תקופה יותר מאוחר של יהושע או השופטים (ראו: [שלזינגר, שכס לאור מכתבי אל עמארנה, פרק ד'3. הקבלה למקרא](#)).

⁴⁷⁴ ראו: עפשטיין, מדרש תדשא; הימלפרב, הדים, 126-123.

⁴⁷⁵ ראו: י"מ תא-שמע, 'רבי משה הדרשן והספרות החיצונית', כנסת מחקרים: עיונים בספרים הרבנים בימי הביניים ג: איטליה וביזנטיון, ירושלים תשס"ו, עמ' 188-201. כך גם טוען מיכאל סטון במהדורתו של קטעי חיבור נפתלי, שלא רק שהחיבור שקטעו נמצא בקומראן היה מושקע בצורה מעובדת בתוך צוואת נפתלי היווני, אלא גם שר' משה הדרשן, מחבר מדרש בראשית רבתי (צרפת, המאה ה-11) הכיר חיבור דומה או זהה לחיבור הקומראני בשפה שמית.

לא יכל לחיות ונאכלהו, ויגד לאבינו; ובגלל זאת כעסתי על יוסף עד יום מכירתו. לעומת זאת, כך הוא מדרש האגדה של חז"ל: "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם", מה אמר? רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון. רבי מאיר אמר: חשודין הן על אבר מן החי (בראשית רבה פ"ד ז'; ירושלמי פאה פא' ה"א, טו' ד'). ניכר כי חז"ל קיבלו מסורת קרובה לצוואת גד, וכנראה נוכח המרחק מהמקור המדויק/כתוב בצוואה, חז"ל שימרו את ההשלמה בצורה שונה במקצת.⁴⁷⁶

- מגילת 4Q373 [\(החיבורים העבריים ב'\)](#), עמ' 80), מביאה את כוחו ומידותיו של עוג מלך הבשן, המסתברות עם דברים ג' 11⁴⁷⁷ ואת סיפור הריגתו בעזרת קלעי מזור (שורה 7). לעומת זאת, מדרש האגדה בברכות נד' II לא חסך בהפרזה על גודלו (300 אמה) ונס כשנמלים הפילו אבן בגודל הר על ראשו. מהות הסיפור דומה בין המקורות, וגם כאן ניכר כי המידות והתיאורים לא הגיעו במדויק ובכתב לחז"ל, ולכן שחזרו אותם כפי שזכרו, לאחר מספר דורות של סיפורי עם.
- [היובלים](#) 1-8, 12-14: מחלוקות אברהם אבינו נגד אביו תרח ואחיו - [בראשית רבה לח' יג'](#) בשינוי למחלוקת עם נמרוד.

במדרש סדר עולם (ב' 6-7) יש כמה מסורות שלקוחות ממגילות קומראן, למשל: יעקב אבינו היה בן 77 שנה כאשר הגיע לחתנו לבן [\(יובלים כח' 2\)](#); ⁴⁷⁸ תקופת בני ישראל במצרים היתה 210 שנה (4Q464a [קמרון] [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 203) - סדר עולם ג' 4).⁴⁷⁹ עם זאת, סדר עולם שוגה בספירת התקופה הפרסית, כפי שהובא לעיל בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים'.

34.2. מדרשי אגדות חז"ל שמקורן בספרים החיצוניים שאינם בין מגילות קומראן:

- כדי להיווכח בכמות הרבה של מדרשי אגדה שבחז"ל שמורכבים ונאספו מהספרים החיצוניים – ניתן לקרוא אלפים כאלו בפירושים הרציף [כהנא](#) והרטום לספרים אלו.

כאן נציין 2 מדרשי אגדה חז"ליים שיש להם מקבילות בספרות החיצונית ששרדה בנצרות:

- ספר אליהו הנביא (בהיברובוס: [אליהו ופרקי משיח](#)) - [Apocalypse of Elijah](#)⁴⁸⁰
 - [שמעון \(בן\) כיפא \(אוצר המדרשים ע' 557\)](#) – [פטרס/שמעון בר יונה](#) (מתי ד', טז').
- 34.3. ספרות זרה: בעיקר מהליסטים שערבבו מסורות מתרבויות אחרות (כמו במובהק מארתפנוס דרד אוסביוס: [ספר הישר](#), דברי הימים למשה רבינו):

במדרשי האגדה בעיקר חל תהליך של איסוף מסורות מהספרות ההלניסטית (בעיקר ממצרים), שרוב אלו סותרים את הספרות המשלימה למקרא ממגילות קומראן. ההשערה המקובלת במחקר היא שחלק גדול מהספרות החיצונית של בית שני נכתבה ע"י יהדות מצרים (ובפרט באלכסנדריה), וזאת לצד המשך עריכת "ותיקוני" תרגומי השבעים לתנ"ך ול-7.5 [הספרים החיצוניים](#) שכנראה גם

⁴⁷⁶ להרחבה ראו: ['מבואות ומחקרים', ספרות חז"ל הארץ-ישראלית, עמ' 303.](#)

⁴⁷⁷ 'הנה ערשו ערש ברזל, הלה הוא ברבתי בני עמון: תשע אמות ארקה, וארבע אמות רחבה באמת אישי'.

⁴⁷⁸ לפי ששנה זו היא 2,122, לבריאת העולם, ויעקב אבינו נולד בשנת 2,046 (יובלים יט' 13).

⁴⁷⁹ יש לציין כי תרגום השבעים מסביר את אי-הבנה של 400/430 שנה. גם [בקדמוניות המקרא](#) ח' 14, ט' 3.

⁴⁸⁰ בצריך עיון אם הציטוט מהאיגרת הראשונה אל הקוריתים ב' 9 הוא [מספר זה](#).

תורגמו ליוונית באלכסנדריה (אחרת היו אובדים, כשבמגילות מצאנו שרידיהם בשפת המקור). יש להדגיש כי כתיבת יהדות מצרים בתקופה זו החלה כשפרושים עדיין אסרו את כתיבת התושב"ע (גיטין ס' II; תמורה יד' II),⁴⁸¹ כך למשל כתב ארתפנוס (בהנחה שהוא יהודי דתי) במאה השנייה לפנה"ס, [ופילון האלכסדרוני](#) במאה ה-1 לספירה (אך אין לנו מושג מי ומתי נכתבו [הספרים החיצוניים](#) ההלניסטיים, ואין בהשערות חוקרים כדי להכריע).

בסוף ימי הביניים הצטברו בספרות הרבנית עשרות אלפי מדרשי אגדה שונים וסותרים, מפנה קיצוני עד אבסורדי מול הפרושים הראשונים שהיו בעלי המסורות המעטות ואסרו כתיבת התושב"ע.

למרות היהדות החזקה תורנית והקרובה לעת קומראן לפני ובתקופת עדת קומראן (ראו [פרק בעניין](#)), לאחר מכן יהדות מצרים הלכה ונחלשה,⁴⁸² והושפעה יותר ויותר לאלגוריה המאפיינת את היוונים (שאומצה/אוחדה בהמשך ע"י הנצרות), והיתה כר פורה לכתיבה יוצרת בספריות ובמוזיאונים. חוקרים אף סבורים שהביקורת של חכמי אלכסנדריה כלפי הטקסט הביאה לתיקונם בו לפי תוצאות מחקריה, ובכך סברו שהם מגיעים למובנו הנכון.⁴⁸³

דוגמה מובהקת למקור אגדתי של מדרש והתפתחותו היא מלחמת משה רבינו בכושים ונישואיו למלכה/נסיכת כוש. לכך בספרות היהודית ארבעת המקורות: המקור הראשון (הקדום) הוא ההיסטוריוגרף היהודי-הלניסטי ארתפנוס בן המאה ה-2 לפנה"ס (הרחיב בספרו 'על היהודים' על אברהם אבינו, יוסף הצדיק ומשה רבינו, ספרים לא שרדו וקטעים ציטטו אֶקְסֵבְיוֹס וקלמנס מאלכסנדריה). האם זה בדה מליבו אגדה זו או פשוט העביר אותה ממסורת עתיקה קיימת? לדעת שנאן וגוטמן כי הוא שילב בין השניים, בין היתר כאשר ביקש להתעמת עם [מִנְתוֹן](#) שקדם לו בכמה שנה וקטרג על היהודים.⁴⁸⁴ היות חלק ממסורתיו היו ידועות במסורת המצרית העתיקה,⁴⁸⁵ קשה לייחס לו המצאות משלו, אפילו כאשר חלק מהמסורות סותרות את ספר [היובלים](#)⁴⁸⁶ (וכנראה הוא לא ידע על המסורת הקומראנית הזו, ובכל אופן לא כיבד אותה). מסורות אלו שולבו בשני ספרי מדרשי-אגדה: '[ספר הישר](#)' (ראו ניתוחו בפרק הספרים החיצוניים הדחויים) ו'[דברי הימים למשה רבינו](#)',⁴⁸⁷ ובספרות האגדה של חז"ל קיימים מאות מדרשי-אגדה שתואמים לספרים אלו (איני יודע מה קדום למה).⁴⁸⁸ תשובה, לפחות חלקית, ניתן ללמוד מהצגת התיאטרון שחיבר יחזקאל הטרגיקן, בה כבר אין ספק שערך סיפור לפי פרשנותו את החומש (מטבעם של תסריט ובימוי תיאטרלי), ואולי גם שילב קטעים מסיפורים עם (כמו של ארתפנוס). הצגה שכזו היא דוגמה טובה להוכחת

⁴⁸¹ 'דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרו בכתב... ואי אתה כותב הלכות'.

⁴⁸² כבר פילון מציין כי היו יהודים בגולה שלימדו שכל מצוה (ובפרט: שבת, מועדים וברית מילה) הינה סמל ללקח פנימי, עליו הקפידו, אבל במצווה עצמה 'זילזלו בחופשיות' (על הגירת אברהם, 450.1 פט').

⁴⁸³ להרחבה ראו: דוסון, קוראים אלגוריים; נייהוף, פרשנות יהודית באלכסנדריה.

⁴⁸⁴ אביגדור שנאן, מארטאפאנוס עד '[ספר הישר](#)': לתולדותיה של אגדת משה בכוש, עמ' 55-56; 'גוטמן, הספרות היהודית ההלניסטית ב', עמ' 126.

⁴⁸⁵ למשל: ארון הקבורה של יוסף בנהר (מסורת זו אינה במגילות קומראן).

⁴⁸⁶ כגון: היובלים מו' 6 מציין את מות פרעה (שמות א' 6) ואילו ארתפנוס (ומדרשי חז"ל) שרק נהיה מצורע.

⁴⁸⁷ אבן עזרא זלזל ברשב"ם שהביאו בפירושו.

⁴⁸⁸ אמנם חוקרים מתארכים את הספר לסוף האלף הראשון, אך הספר ערוך לפי סדר המקרא, ואילו אגדות חז"ל מובאות במפורז במקורותיהם השונים (ויש המיחסים אותו ליוסף בן-גוריון).

מקור אגדתי יוצר, וככל שהתפרסמה, כך התגלגלה ושולבה בספרות חז"ל (בניגוד לספרות המגילות).

יש לציין שכאן יש את מדרשי האגדה הרחוקים ביותר מהפשט, שחכמים פרשנים ורבנים התמודדות איתם בצורות שונות (בתקופת הרציונאליזם למשל הבדילו אותם מההלכה). מדרשים כאלו אכן בעייתיים ליהדות, וכנראה היוו דירבון להרחקת חכמים ורציונאליסטים להבנת התורה, כגון המדרשים שמשוון הגיבור היה גידם ([סוטה י'](#)), 'פרעה אמה ואיברו אמה' (מועד קטן יח'), [מידותיו של עוג מלך הבשן](#) (המנוגדות לדברים ג' 11) ושנתלה על תיבת נוח, [וכדומה](#).

34.4. מדרשים יוצרים לפי דעה ומחשבה להשלמה הנראית לאותו דרשן היוצר:

כמובן קשה לנו לנתח ולשער מתי אכן מדרש אגדה (וכך גם הלכה) של דרשן הינו מדעתו מחשבתו ויצירתו האישית, אך נוכל להיות ודאים בעניין כאשר הדבר מצוין מפורשות בדבריהם – ואכן יש כמה וכמה טענות כאלו בדיוני חז"ל, חלקם אפילו חריפות נגד מדרש יוצר זה:

- 'אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית, יהודה ברבי, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים' (ספרי פרשת דברים פיסקא א').

- דבריו של ר' זעירא בירושלמי מעשרות ג' ד' (נא'): 'סיפרי קיסמי' [ספרי קסמים]... היא הפכה והיא מהפכה. לא שמעינן מינה כלום! [האגדה הופכת את הפסוקים ומהפכת במשמעות שלהם, ואי אפשר ללמוד ממנה דבר]'. בהמשך יעץ לבנו, ר' ירמיה, שיניח לאגדה ויחזיר בהלכה שהיא הטובה מכל.

- אמר רבי יהושע בן לוי: 'הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק, והדורשה מתחרך והשומעה אינו מקבל שכר' (ירושלמי שבת טז').

בכמה עשרות מדרשי אגדה בודדים (מתוך אלפים), מבקרים מגנים או תוקפים חכמים את דורשי האגדה שאינם לרוחם.

כמובן שייטכן שמדרשי אגדה נוספים הם מדרשים יוצרים, וזאת אם אינם בכלל 3 המקורות האחרים למדרשי האגדה, אך זאת לא נוכל לשלול, כיוון שיש ספרות רבה שלא שרדה לידינו היום (זרה, חיצונית ומהמגילות) וגם ממה שכן **בידינו**, מעטים החוקרים שעשו בדיקות רחבות כאלו.

בכל אופן, המאפיין הבולט ביותר של חז"ל בכלל, ובפרט בעניין זה, הוא המדרשים הסותרים זה את זה.

על מדרשי חז"ל ראו בהרחבה בשער/חלק בעניין.

34.5. סיכום על 3 מקורות האגדה לעיל לעומת המקור ממגילות קומראן:

בפרקון הבא יובאו מדרשי אגדה שנלקחו, רובם בשיבוש, כנראה בגלל הצורך לזכורם בע"פ במשך כמה דורות עד כתיבתם שוב, ממגילות קומראן. אך לפני כן, נציין כי על פי רוב, בשלושת המקורות

לעיל שאינם מהמגילות, יש גם הבדל מהותי שמבחין את אותם מהמגילות (או מהתנ"ך), והוא הסתירה לפשט התנ"ך או למסורות משלימות ממגילות קומראן.

הבדל נוסף ומשני הוא שעל פי רוב מסורות האגדה יותר אגדתיות ומגזימות אל הדמיון ועל-טבעי,⁴⁸⁹ מאשר ההשלמות של מגילות קומראן (אמנם גם התנ"ך בחר להמעיט בסיפורי ניסים ומופתים, ואלו הורחבו בספרות המשלימה). עניין זה פחות מצוי בספרים החיצוניים האמינים. עקרון זה סותר חלק מחז"ל שיצאו נגד עיוות הפשט: 'אין המקרא יוצא מדי פשוטו' (שבת סג' א'; יבמות כד' א'); רב כהנא מעיד על עצמו שיכד הוינא בר תמני סרי שנין הוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא, ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא [=כאשר הייתי בן שמונה עשרה שנה כבר למדתי את כל התלמוד, אך לא ידעתי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד עתה] (שבת סג').

כאן יש להדגיש את האבסורד, שלא רק שמסורות ומדרשים אלו סותרים את התורה והמגילות, וכן סותרים את עצמם, אלא מעל הכל אלו שראויים להכנה "ספרים חיצוניים" שנדחים, ואילו דווקא אלו התקבלו כמדרשי אגדה מאוחרים, וחלק ממדרשיהם משולבים במסורות התנאים והאמוראים. לסיכום, שני ספרי האגדה שמהם שאבו חז"ל ראויים להיות מוגדרים כספרים חיצוניים, ולא ספרים חיצוניים-פנימיים כמו 7.5 מהספרים החיצוניים שנמצאו בקומראן, ואפילו לא כמו שאר [הספרים החיצוניים](#) שנשמרו בנצרות, אלא הם החיצוניים ביותר מבחינת קרבתם לתנ"ך, באמינותם וקדושתם.

34.6. החרגת מדרשי מחשבה:

יש הנוהגים לכולל בכלל מדרשי האגדה של חז"ל, גם מדרשים שהם רעיונות תורניים מוסריים וחסידיים, מוסר השכל וחוכמות חיים. אמנם גם מדרשים יוצרים, אך המגמה שלהם חיובית, אלו באים להרבות את הדבקות בבורא, את מוסר התורה וערכיה.⁴⁹⁰ כל עוד ידוע לקורא שאין אלו האמת היחידה והבלעדית, הרי שזה תוצר מבורך לכל העוסק בתורה. גם בעדת קומראן יש מדרשים כאלו, אך ההבדל הוא שכנראה לפחות רובם נכתבו ברוח הקודש, וחז"ל תחילה העבירו אותם בע"פ (מה גם רובם נהגו לצורך דיוני בתי מדרש ודרשות בבתי כנסת), ולאחר מכן הרבו בכתיבתם.

1. **היחס של עדת היחיד לירושלים, לבית המקדש ולגאולה המשיחית**

35. מקור חלק מקבוצות המגילות 1-3 מהמקדש בירושלים

כפי שפורט בפרק 'ויבן להם בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים': כוהנים כמלאכים; רופאים', עדת קומראן התיישבה ביישוב קומראן כבעיר כוהנים. אלא שלפני כן כוהני בית צדוק היו בירושלים, ולהלן עיקרי הטענות לכך:

כאמור בחלק/שער 'הספרייה: חלוקת המגילות ל-5 סוגים ותקופות; היחס לספרים החיצוניים וסוגיהם', המגילות הגנוזות שכוללות כ-200 החיבורים, נחלקות ל-5 קבוצות לפי זמנים, כאשר רובן

⁴⁸⁹ בעוד [ספר הישר](#) מרבה בקיצוניות, [לקדמוניות המקרא](#) יש רק כמה אגדות בודדות שאינם סבירות (למשל: חמושים יצאו ממצרים – רק 1/50 יצאו והשאר מתו (ולא שהיו מזוינים בתחמושת).

⁴⁹⁰ ובדומה הגדיר הרמב"ם: 'אבל יש בו (במדרש) תכונה גדולה, מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. הדרשות ההן, כשיסתכלו בהן הסתכלות שכלית, יובן בהן מהטוב האמיתי מה שאין למעלה ממנו'.

3) מתוך 5) כלל לא נכתבו ע"י עדת קומראן, אלא חוברו עוד לפני כן, והגיעו אליה במסורה מכוהני בית צדוק ונבואה. גם כל החוקרים מסכימים שיש לחלק בין כתבים כיתתיים לבין בלתי-כיתתיים, למרות בתוך הכתבים הבלתי-כיתתיים ישנם גם כמה מגילות מאוחרות כמו 'ברכה לשלום יונתן המלך', וההסבר שלהם להימצאות המגילות הבלתי-כיתתיות הוא – קומראן היתה ספרייה שהתנקזו אליה ספרים רבים.⁴⁹¹

לדעתי טענה זו נכונה חלקית. כלומר, הרבה יותר מסתם ספרייה (או ארכיון), אלא היא "הספרייה", שהינה אחת ויחידה, ואליה לקומראן הגיעו (הוברחו) גם ספרי הקודש מירושלים-המקדש. ספרות זו אותנטית ואחידה, ולא ספרייה שהתנקזו אליה ספרים שונים במקריות. נמנה להלן כמה נקודות עיקריות המחזקות את טענת הספר שעדת קומראן היא כוהני וסופרי הקודש שקיבלו והמשיכו את ספרות הקודש בישראל:

- מגילת הנחושת מתארת את מסתורי אוצרות המקדש הנחושת (שחלקה שוכתב למשנת מסכת כלים שנמצאה בימי הביניים.⁴⁹² ידע זה יכול להיות רק למי שמכיר היטב את ירושלים.
- מגילות נוספות מעידות או משתמע מהן כי מקורן ומהותן להיות בירושלים ובבית המקדש, כגון: מגילת המקדש, משמרות הכהונה ועוד.
- בבדיקות מעדה נמצא שמגילת המקדש היא בעלת מבנה רב שכבתי, כשהטקסט נכתב על שכבה אורגנית בצבע שנהב, המורכבת ברובה ממלחים שאינם מגיעים מהמערות ואינם שכיחים באזור ים המלח, בצד הפנימי של העור - ולה שכבה נוספת של חומר לא אורגני שסייעה בשמירתו.
- בברית דמשק ז' 14-18 מתוארים עדת קומראן כלוקחים עמם את ספרי התורה והנביאים מן המקדש ('מאהלי'), משום שישראל ביזו את הספרים האלה.
- הסופר של סרך היחד, תיקן את מגילת ישעיהו השלמה, כתב עותק של ספר שמואל, וערך את מגילת טסטימוניה. ההתאמה כמובן לפי כתב היד הזהה (כתבו חצי פורמאלי). משמע הן לא רק הובאו מחוץ לעדת קומראן והונחו בפינה (בעיקר כמו בשתי הקבוצות המגילות ראשונות), אלא סופרי העדה היו בעלי המסורה והמשיכו להעתיקם.
- מגוון וכמות של כ-150,000 מילים בכ-15,000 כתבי יד שונים ובכ-250 חיבורים חדשים מגילות יכול היה להגיע רק מהמרכז האינטלקטואלי והדתי הראשי בתקופה זו - ירושלים. למרות הגיוון המדהים של המגילות השונות מסוגים קטגוריות ותקופות שונות, כל המגילות הן כתבי קודש בלבד (ללא כתבי חול כמו מסחר ואגרות כלכליות), ובעיקר אין שום סתירה הלכתית או מהותית ביניהן! (זאת בניגוד למאפיין העיקר של חז"ל בפלורליזם הדעות השונות שבכללן סותרות, ראו בחלקים/שערים בעניין).

⁴⁹¹ המגילות הבלטות להשערה זו הן הקדמוניות, [המקראיות](#), אך גם מגילת הנחושת מתקופתם. השערת הספרייה מירושלים טען פרופק קרל היינריך רנגסטורף מאוניברסיטת ב-63', ובשנות ה-80 הצטרפו נורמן גולב, יזהר הירשפלד, יצחק מגן, יובל פלג, [ורחל אליאור](#).

⁴⁹² ארכיאולוגים מרחבי העולם חיפשו אוצרות בישראל בעקבות מגילת הנחושת, המפורסם בהם [ונדל גיונס](#) ([שעליו כנראה הסרטים של אינדיאנה ג'ונס](#)). במאה ה-17 פורסמה מסכת עלים ע"י ר' נפתלי הירץ בספר 'עמק המלך' (1648) שתיארה בדומה למגילת הנחושת את מיקומם של אוצרות המקדש וכמויותיהם, להרחבה ראו: [ספראי, אוצרות מגילת הנחושת](#).

- התיאוריה של המגילה העיקרית בת התקופה שלטענת חוקרים הובאה מבחוץ והונחה בטעות או למרות אידיאולוגיה הפוכה של עדת קומראן היא מגילת 'ברכה לשלום יונתן'. כפי שיוכח בחלק/שער על החשמונאים, דווקא מגילה זו תואמת לקרבה בין עת קומראן לחשמונאים.
- אין עוד (לפחות לא מצאנו) ספריות כאלו בכל עם ישראל. הביטוי: "[תקופת הדממה](#)" הולם את מהות התקופה בין ספריית קומראן לסוף ימי הביניים (היתה ספרייה גם ליהדות מצרים, אך היא לא שרדה). ספרייה כזו מתאימה להיות רק של כוהני וסופרי התורה, ושאוחרים בה רק הראויים לכך.
- החשמונאים אף תרו ואספו ספרים אבודים בתיאור שמתאים למגילות שנמצאו בקומראן: 'וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו' (מק"ב ב' 13-14). הדבר מעיד על ספריית בית המקדש שאבדה.
- בשנת 2009 נמצאה בהר-ציון כוס מדידה הכתובה בכתב סוד ארמי הקיים רק במגילות קומראן.⁴⁹³
- עדת קומראן מציינת כמה פעמים שעזבה את ירושלים או ברחה למדבר.

36. יחסם של עדת קומראן לבית המקדש השני והקרבת קורבנות בימיהם

תיאורי הרחקה מהמקדש כאשר אינו תואם ומתופעל כראוי, רווחים בנביאי ישראל. וממבט מעניין נוסף, גם בימינו כשאין בית מקדש, לחרדים ולחילונים יש סיבות שחלקן דומות לכך (ראו הרחבה בהמשך פרק זה).

איסור זאת תואם את מעלת קיום התורה והתפילות של עדת קומראן - שעולות על הקורבנות: 'ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה, כמקריב עתודים ובני בקר, כמדשן מזבח ברוב עולות, כקטורת ניחוח מיד צדיקים' (11Q5 יח' 7-10, וכן: סרך היחד ג' 6-12;⁴⁹⁴ ח' 4-10;⁴⁹⁵ ט' 3-6),⁴⁹⁶ וייתכן ועדת קומראן ראתה את עצמה כתחליף ל"ציון": 'כאשר כתוב עליו [אומר לציון] מלך אלוהיך [ציון] ה[יאה] [עדת כול בני הצדק המה] מקימ[ני] הברית הסרים מלכת [בד]ר[ך] העם ואל[ן]היך הוואה [מלכי צדק... אשר יצין]ל[מה מי]ד בליעלי (פשר מלכיצדק 11Q13 23-25); ; ויואמר

⁴⁹³ מכונה: The Mount Zion Inscribed Stone Cup. כנראה שימשה כקמע שנחרתה על גבי כלי אבן מימי הבית השני (כוס מדידה) ששימשה על פי דעת החוקרים לטהרה, על אף שהאותיות נראות בברור על פני הכלי, זהו סגנון כתיבה קורסיבי (מעין כתב יד) המקשה את הפענוח. הארכיאולוגים שמצאו את כוס המדידה בהר ציון הם פרופסור שמעון גיבסון ופרופסור גיימס טיבור מאוניברסיטת צפון קרוליינה. כעת הכוס מדידה מתוארכת למאה הראשונה לספירה. נוצרים ניסו לשייך פענוח כתב היד המסתורי לישו. "Lord, I have returned" inscribed on its sides in a cryptic code similar to one used in some of the Dead Sea Scrolls." (Ker Than, "Dead Sea Scrolls Mystery Solved?", National Geographic Daily News, July 27, 2010

⁴⁹⁴ וכיא ברוח עצת אמת אל דרכי איש יכופרו כול עוונותו להביט באור החיים ברוח קדושה ליחד באמתו יטהר מכול עוונותו וברוח יושר ועונה תכופר חטתו ובענות נפשו לכול חוקי אל יטהר בשרו... אז ירצה בכפורי ניחוח לפני אל והיתה לו לברית יחד עולמים.

⁴⁹⁵ 'ובתכון העת בהיות אלה בישראל נכונה עצת היחד באמת למטעת עולם בית קודש לישראל וסוד קודש קודשים לאהרון עדי אמת למשפט ובחירי רצון לכפר בעד הארץ ולהשב לרשעים גמולם. היא חומת הבחן פנת יקר בל יזדעזעו יסודותיהי ובל יחישו ממקומם מעון קודש קודשים לאהרון בדעת כולם לברית משפט ולקריב ריח ניחוח ובית תמים ואמת בישראל להקם ברית לחוקות עולם והיו לרצון לכפר בעד הארץ ולחרוצ משפט רשעה'.

⁴⁹⁶ 'בהיות אלה בישראל ככול התכונים האלה ליסוד רוח קודש לאמת עולם לכפר על אשמת פשע ועמל חטאת ולרצון לארץ מבשר עולות ומחלבי זבח ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק ותמים דרך כנדבת רצון. בעת ההיאה יבדילו אנשי היחד בית קודש לאהרון להיחד קודש קודשים ובית יחד לישראל ההולכים בתמים'.

לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה'.⁴⁹⁷ מסורת דומה התגלגלה גם לחז"ל (ראו: [קיסטר, ירושלים והמקדש בקומראן](#), עמ' 493).

בתקופה הראשונה של עדת קומראן, היא נטשה את ירושלים לטובת עיר כוהנים במדבר/דמשק/קומראן, בגלל: 'וואתם יודעים ש[פרשנו מרוב הע]ם ומכול טומאתם [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] לגב אלהי (ממ"ת ד' 7-8), או עקב רדיפת אפרים-דורשי החלקות המתיוונים אחרי עדת קומראן. מורה הצדק גם פסק שאסור להעלות למקדש ולהקריב בו קורבנות: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון' (ברית דמשק יא' 18-21). טורים ד'-ה' בברית דמשק מפרטים את החטא השלישי של טימוא המקדש, ובהמשך המגילה: 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל מי בכס יסגור דלתו ולא תאירו מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש' (טור ו' 11-16). לאחר מכן גם האיסיים נהגו בדומה: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת, ועושים את קורבנותיהם בפני עצמם' (קדמה"י יח' 19).

36.1. האם גם בקומראן היה מקדש או קורבנות?

כפי שצוין לעיל, עדת קומראן החליפה, באופן זמני, את הקורבנות בתפילתם ועבודת הקודש שלהם. ישנם שתי קהילות יהודיות מהתקופה של עדת קומראן שבהן כן הקריבו קורבנות: יב וביתא ישראל מחוץ לבית המקדש בירושלים, וכך גם במקדש חוניו (ראו בפרקים בעניינים). אמנם המצרים התנגדו לקורבנות במקדשי חוניו ויב, וספק אם בתקופות המאוחרות של בתי מקדש אלו הקריבו קורבנות, או רק מנחה ולבונה.⁴⁹⁸

והנה, גם באתר היישוב קומראן נמצאו עצמות בעלי חיים קבורים בתוך חרסים/קנקנים גדולים של סירים או כדים או בכדים שלמים ומכסים עליהם,⁴⁹⁹ אך לא נמצא אתר פולחן. בהקשר זה יודגש כי נמצאו צנצנות שרופות ובהן עצמות בעלי חיים [בתל אל-יהודיה](#) (ששם היו קורבנות של מקדש חוניו בלאונטופוליס), ועדותו של יוספוס שהאיסיים מקריבים קורבנות מחוץ למקדש (קדמה"י יח' 19).⁵⁰⁰

לצפייה בתמונה של קטע כד המגילות:

<https://drive.google.com/open?id=1D2gEhccxIzrtt3kXQWm0CklC0TVmcXl2>

⁴⁹⁷ 4Q174 ג' 13-1 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium); [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 289.
⁴⁹⁸ [מקדש יב נחרב בשנת 14 לדרינוש](#) (שנת 407 לפה"ס) על ידי כמריו של מקדש מצרי סמוך של האל המצרי חנוב (או ח'נום), ובאיגרת 'אל בגויה' ביקש ידניה עזרה בשיקום המקדש ההרוס, וציין: 'אם אדוננו... ומקדש יהו האל שלנו יבנה ביב הבירה כאשר לפנינו בנוי היה, צאן שור עז כליל לא ייעשה שם, אך לבונה ומנחה יקריבו שם'.
⁴⁹⁹ העצמות פורקו והעור הוסר לפני הקבורה, חלקן שרופות ושרופות למחיצה. כמובן חיות כשרות בלבד (כבשים, עזים, טלאים וגדיים, עגלים, פרות או שוורים).
⁵⁰⁰ יוכשהם שולחים מנחות לבית המקדש [אין] הם מקריבים מחמת שהיו נוהגים (בדיני) טהרה שונים, ומשום כך מונעים אותם (מלבוא) לעזרה המשותפת, ועושים את קורבנותיהם בפני עצמם'.

מגילת המקדש נבי מתירה לאכול בשר חולין במרחק של 6 ק"מ (30 ריס) מירושלים, כך שאפשר שעצמות אלו פשוט בשר 'חולין'. נוכח רמת הטהרה שהקפידה עדת קומראן, ההנחה שהבשר נאכל בקדושה, לפי הכלל שהפרושים וחז"ל אימצו בהמשך: 'חולין על טהרת הקודש' (טהרות ב' ח').

אך ממצא נוסף מעיד על קדושתו של החדר המרכזי של עדת קומראן, והוא הסקריפטוריום (חדר המיועד להעתקת כתבי יד) ששטחו 20 X 70 אמות, שקרוב לשטח בית המקדש הראשון ושל חונו: 22 X 70 אמות.

כך או כך, כאמור בפרק המלאכים, עדת קומראן ראתה עצמה כעדת קודש המתחברת למלאכים, כך שמרכזה הינו כמקדש רוחני (המחקר מכנה זאת 'מקדש אדם').

יוספוס ציין שבבית הכנסת בקרדס הרשו ליהודים להקריב בו קורבנות (קדמה"י יד' י" 24), אך אין עדות על פעולות אלו. יש הטוענים שגם בעראק אל-עמיר שבעבר הירדן.⁵⁰¹

37. הנבואה עוד בימי בית שני שיהיה בית מקדש שלישי, בנייתו ע"י האל וחזרה לימי גן עדן

בעוד בחומש התורה אין ציון מפורשת של העיר ירושלים, היא מוזכרת מפורשות ב**חננו**: וביובלים (למשל: ה'מקום אשר בחר' שבדברים⁵⁰² מוחלף עם הר ציון וירושלים).⁵⁰³ בתיאור מרתק ממגילת דברי יהושע ג' (4Q522) ב' מוסבר הסתרה זו מהתורה: 'לוא [נוכל לבוא לצי]ן להשכין שם את אהל מועד ואת ארון הברית/עדות עד סוף/קץ] העתים כי הנה בן נולד לישי בן פרץ בן יהודה בן יעקוב והוא ילכוד] את סלע ציון ויורש משם את כל האמורי מי[ארה/ירושלם יבהלונו] לבנות את הבית ליי אלוהי ישראל זהב וכסף] נחושת יכין ועצי] ארזים וברושים יב[א] מ[לבנון לבנותו ובנו הקטן] יבנו וצדוק הכהן] יכהן שם ראישו] מ[בני פינ]ח[ס] ואהרון] ואותו] יר[צה ב]כול ימי חיו ויברך] [בכו]ל מ[לעון מן השמל]ם כ[י ידיד יהו] [ישכון לבטח י[רושלם לרוב/כל] [ה]ימים] [עמו ישכון לעד ועתה האמורי שם והכנעני בקרבנו] יושב אשר החטיוני אשר לוא דרשתי א[ת] מ[שפט] ה[אורים והתומים] מאתכה והשלוני וה[נ]ה נתתיו עבד ע[ם בני יש]רא[ל] [ועתה נ[ש]כינה את א[הל מ]ועד רחוק מן [וישאו] אלעזר] וישו]ע את א[הל מ]ועד מבית [אל להשכין אותו לשלה].

לצפייה בתמונה של דברי יהושע ג B-499672:

<https://drive.google.com/open?id=1d4LGsLwycTrwqHXRdoG28GYToLTCAX9w>

בית ראשון נבנה לפי תכנית הציוויים-הוראות הבנייה של מגילת המקדש, וכך לאחר מכן תואמים לתיאורי הבנייה בפועל של בית המקדש הראשון ככתוב במלכים א' ו-ז'. שני שלבים אלו (תכנית מול תיאור הבנייה בפועל) מפורטים גם על בניית המשכן וכליו, כאשר בפרשות תרומה-תצוה

⁵⁰¹ E. Campbell, 'Jewish Shrines of the Hellenistic and Periods', Symposia ASOR (1979), pp. 159-167

⁵⁰² מופיע עשרים ואחת פעמים בספר דברים.

⁵⁰³ ראה: קראץ, המקום אשר בחר עפ"י ממי"ת.

מובאים הציוויים לבניית המשכן, ואילו תיאור הוראות משה והבנייה עצמה מתוארות רק לאחר מכן בפרשות ויקהל-פיקודי (ראו עוד על מגילת המקדש בפרק 'המגילות המקראיות').

כפי שמוסבר בפרקים לעיל, בתקופה הראשונה של עדת קומראן היא נטשה את ירושלים לטובת עיר כוהנים במדבר/דמשק/קומראן.

עם זאת, המצב הפוליטי דתי הזמני לא גרע במהותה האוטופי ייעודי של ירושלים הנבחרת. ירושלים מוזכרת 667 פעמים בני"ך, מקצתם בתיאורה לאחרית הימים, בפאר גודלה ויופיה. מהות הבקשות ההלכתיות של אגרת ממ"ת (פרק ב' – דברי התורה, שורות 59-62) [\[החיבורים העבריים ב', עמ' 209-208\]](#) היא ליישם את ירושלים כ"מחנה הקודש" של מדבר סיני: 'כי ירושלים היא מחנה הקדש והיא המקום שבחר בו מכל שבטי ישראל כי ירושלים היא ראש מחנות ישראל'. בנוסף, עדת קומראן חיברה או אחזה במסורות ליטורגיות מגוונות על קדושתה של ירושלים, כמו מגילת תנחומים לירושלים 4Q176 (קימרון, [החיבורים העבריים ג', עמ' 29-31](#)); [תנוך יד', צוואת לוי ג' 6-5](#), יח'; סרך עולת השבת; סרך הברכות מקומראן ד' 22 – ה' 19.

בית המקדש השני המתין לעלייה בקדושתו והציפייה לכך היתה לאורך כל הימים שעמד: ⁵⁰⁴ 'הַנְּנִי שֶׁלַח מְלֶאכֶי וּפְנֵה דָרְךָ לְפָנַי; וּפְתָאֵם יְבֹא אֶל הַיְכָלוֹ הָאֲדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמְלֶאכֶי הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֹפְצִים הִנֵּה בָּא אֲמַר יי צְבָאוֹת (מלאכי ג' 1); 'כי כה אָמַר יי צְבָאוֹת עוֹד אֶחָת מְעַט הִיא... וּמְלֶאכֶי אֶת הַבְּרִית הַזֶּה, כְּבוֹד אֲמַר יי צְבָאוֹת... גְּדוֹל יְהִי כְבוֹד הַבְּרִית הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן אֲמַר יי צְבָאוֹת (חגי ב' 6-9); 'אסוף כל שבטי יעקב, ויתנחלו כימי קדם; רחם על עם נקרא בשמך, ישראל בכור כיניתה; רחם על קרית קדשך, ירושלים מכון שבתך; מלא ציון את הודך, ומכבודך את היכלך; תן עדות למראש מעשיך, והקם חזון דְבַרְךָ בשמך; תן את פְעֻלַת קוֹיךָ, ונביאִיךָ יִאֲמִינוּ (בן סירא לוי [לג] 21-13). ביטויים דומים התקבלו גם בתפילות חז"ל, בפרט כמו המונח 'רחם', ⁵⁰⁵ ולנצרות. ⁵⁰⁶

תקוות אלו לא הצליחו להגיע למימוש מלא בבית שני (ראו בפרק על יישום חלקי), ועדת קומראן היא בעלת המסורות הראשונות של ירושלים והמקדש באחרית הימים, וזאת בחיבורים קדומים לה (קבוצת מגילות 2-3 - שאין בהם סימנים כיתתים כמו ארגון כיתתי, פולמוס עם מתנגדים, מטבעות לשון כיתתיות) לצד מגילות מורה הצדק (קבוצת מגילות 4):

⁵⁰⁴ וראה ההסבר של עדת קומראן לכך: "למען ירוץ [הקורא בו פשר הדב] אֲנִי וידבר אל אל חבקוק לכתוב את הבאות על {על} הדור האחרון ואת גמר הקץ לוא הודעו אל את כול רזי דברי עבדיו הנבאים כיא עוד חזון למועד יפיח לקץ ולוא יכזב פשרו אשר יארוך הקץ האחרון ויתר על כול אשר דברו הנביאים כיא רזי אל להפל {א} ה" (פשר חבקוק ו' 15 – ז' 8).

⁵⁰⁵ כך מבן סירא נא' 26-29, 33: 'הודו למקבץ נדחי ישראל, כי לעולם חסדו; הודו לבונה עירו ומקדשו, כי לעולם חסדו; הודו למצמיח קרן לבית דוד, כי לעולם חסדו; הודו לבוחר בני צדוק לכהן, כי לעולם חסדו... הודו לבוחר בציון, כי לעולם חסדו; אל ברכת ירושלים של ט' באב, ירושלמי ברכות ד' ג' [דף ח' ע"א]: 'רחם ה' אלוהינו ברחמיך הרבים ובחסידיך הנאמנים עלינו ועל עמך ישראל ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודיך', אם כי המשך הברכה מדובר "על העיר האבלה והחרבה והשוממה וההרוסה". אם החלק הראשון נפרד וקדום – אז הוא דומה לבקשת השכינה לבית שני שבנוי; ברכת המזון, ברכות ההפטר, תפילת 18: 'רחם ה' אלוהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו; 'רחם על ציון... יש לציין שתפילות חז"ל נוספות דומות ללשונו וסגנונו של בן סירא, ובפרט תפילת 18/העמידה – ראו בפרק על התפילה.

⁵⁰⁶ אוונגליון על שמעון: 'איש צדיק וחסיד מחכה לנחמת ישראל (לוקס ב' 25), ועל הנביאה: 'הודתה ליי ותדבר עליו [על ישו] באוזני כל המחכים לגאולה בירושלים" (שם, ב' 38).

- **חֲנוּךְ** צ' 29: 'בית'⁵⁰⁷ חדש גדול וגבוה מן הראשון ויקימהו במקום הראשון אשר כסה. כל עמודיו היו חדשים וצעצועיו היו חדשים וגדולים מן הראשון הישן.
- מגילת המקדש כט' 7-10 מרחיקה את הבית השלישי לקץ העיתים, ואף מציינת שיבנה ע"י האל: 'ורציתים והיו לי לעם ואנוכי אהיה להם לעולם ו[שכנתי אתמה לעולם ועד ואקדשה [את מ]קדשי בכבודי אשר אשכין עליו את כבודי עד יום הבריה אשר אברא אני את מקדשי להכינו לי כול הימים, כברית אשר כרתי עם יעקוב בבית אל'. בדומה מציינים זאת היובלים א' 17, 27;⁵⁰⁸ פשר 4Q174 ג' 13-1;⁵⁰⁹ וחז"ל.⁵¹⁰
- יובלים ד' 26: 'ירושלים בריאה חדשה' (השוו: יחזקאל מ' 2).
- **טוביה** יג' 13-18⁵¹¹ מתפלל (בפעם השלישית) שבירושלים יבנה מקדש אחר מזה שאמור להיבנות בה (כוונתו לאחר הבית השני).
- **טוביה** יד' 5 מציינן שלא בית המקדש השני הוא זה שאליו התכוונו הנביאים: 'ושב ורחם אותם האלוהים וישיב אותם האלוהים לארץ ישראל וישבו לבנות את הבית ולא כבראשונה עד עת, [כי אם] עד אשר ימלא קץ העתים ואחרי זאת ישומו מן הגלות בכבוד כל יושבי ירושלים ובית האלוהים בתוכה יבנה כאשר דברו עליה נביאי ישראל'.
- בתיאור העיר (ולא המקדש)⁵¹² במזמור לירושלים המיוחלת מהתפילה של מגילת דברי המאורות⁵¹³ (ראה להלן נספח טקסט ב') המתאר את הצביון האידיאלי של הזמן והמקום שבהם ישררו השלום

⁵⁰⁷ אין כאן "מגדל" ואילו "הבית" כולל מרכיבים המתאימים לתיאור של מקדש ולא לתיאור של עיר (עמודים, קירות). ראו: בירנבאום, מעמדה ההלכתי של ירושלים, עמ' 8.

⁵⁰⁸ יובניתי את מקדשי בתוכם ושכנתי עמם ואהיה להם לאלוהים והם יהיו לי לעם באמת ובצדק', ויאמר אל מלאך הפנים להכתיב למשה מן ראשית הבריה עד היום אשר יבנה מקדשי בתוכם לעולמי עולמים' (ורמן, היובלים, עמ' 131). יובלים ח' 19-20 מוסיף על היחס לירושלים.

⁵⁰⁹ האסכטולוגי, 4Q174 ג' 1-13 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium, ולפי **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א'): "'כאשר בראשונה ולמן היום אשר [צויתי שופטים] על עמי ישראל" (שמי"ב ז' 10-11), הואה הבית אשר [יכין] לוא באחרית הימים כאשר כתוב בספר [משה 'מקדש'] יי כוֹנְנוּ דָּדָךְ; יי יִמְלֹךְ לְעֵלְמָ וְעָדָ' (שמות טו' 17-18) הואה הבית אשר לוא יבוא שמה [איש אשר בב]שרן מוס] עולם ועמוני ומואבי וממזר ובן נכר וגר עד עולם כיא קדושו שם יגלה [וכבודו ל]עולם תמיד עליו יראה ולוא ישמוהו עוד זרים כאשר השמו בראשונה את מקדש ישראל בחטאתמה. ויאמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפנינו מעשי תורה. ואשר אמר לדויד ויהינחותי לכה מכל אוביכה' (שמי"ב ז' 10-11) אשר יניח להמה מכול בני בליעל המכשילים אותמה לכלותמה באשמה כאשר באו במחשבת בליעל להכשיל בני אור ולחשוב עליהמה מחשבות און למען יתפשו לבליעל במשגת אשמה ויהגיד לכה יי כיא בית יבנה לכה והקיימותי את זרעכה אחריכה והכינותי את כסא ממלכתו לעולם. אני אהיה לוא לאב והוא יהיה לי לבן' (דבה"י א' יז' 10-13) הואה צמח דויד העומד עם דורש התורה אשר [יקים] בציון באחרית הימים כאשר כתוב 'והקיימותי את סוכת דויד הנופלת' (עמוס ט' 11) היא סוכת דויד הנופלת כאשר יעמיד להושיע את ישראל'.

⁵¹⁰ מכילתא דר"י שירה פ"י עמ' 150; ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה, **תק II**-ע"ג. לאחר מכן באמוראים כבר התקבע לשון נפוצה כ"הקב"ה יבנה ביתו והיכלו" (תנחומא בהעלותך אות ו'). אלא שאמירות אלו לאחר חורבן הבית.

⁵¹¹ **יאור בהיר יאיר** על כל ירکتה הארץ; גוים רבים מרחוק יבואו לך וישבי כל קצוי הארץ לשם קדשך ובידם מתנותיהם למלך השמים דורי דורים יתנו בך רינה ושם [העיר] הבחורה לדורות עולם; ארורים כל דוברי קשות ארורים יהיו כל אורריך ופורצי חומותיך ונותצי מגדליך ושורפי משכנותיך וברוכים יהיו לעולם כל יראיך אז תלכי ותרוני בבני הצדיקים כי כולם יקבצו ויברכו את אדוני העולם אשרי אוהבי ואשרי השמחים בשלומך; ואשרי כל בני האדם הנעצבים על כל מכותיך כי ישמחו בך ויראו כל שמחתך לעולם ברכי נפשי את יי המלך הגדול; כי ירושלים תיבנה בעיר ביתו לעולמים אשרי נפשי אם עתידה שארית זרעי לראות את כבודך ולהודות למלך השמים ושערי ירושלים יבנו בספיר וברקת ובאבני חפץ כל חומותיך מגדלי ירושלים יבנו מזהב וחליה מפז טהור רחובות ירושלים רצופות נופך ואבן מאופיר; ושערי ירושלים יאמרו שירי רינה וכל בתיה יאמרו הללויה ברוך אלוהי ישראל וברוכים יברכו את שמו הקדוש לעולם ועד. קטע זה שרד חלקית בשתי מגילות: (4Q196 (4QpapTob-^a); (4Q200 (4QTob-^e)). **זקוביץ הקביל את האור מבראשית ליציאת מצרים ואחרית הימים.**

⁵¹² המזמור עומד על תיאור העיר העתידית, גם בפנייה ישירה ובהיבטים מגוונים, אך מתעלם מהמקדש עצמו, ואולי רק מרמז עליו בריח הקטורת והקורבנות: 'ערבה באף תשבחתך, ציון, מעלה לכל תבלי'. וראו לעיל חנוך צ' 29.

⁵¹³ חנוך צא' 8: 'בימים ההם יעקר החמס משרשיו והרשעה והתרמית מתחת לשמים'; 'משך(כ)נד(כ)ה [...] למנוחה, בירושלים אשר בח[ת]רתה בה מכול הארץ להיות שמכה שם לעולם כיא אהבתה את ישראל מך(כ)ול העמים ותבחר בשבט יאודה ובריתכה הקיימותה לדויד להיות מזרעו נגיד על עמך(כ)ה יושב על כסא ישראל לפניך כול הימים. וך(כ)ול הגויים ראו אתך(כ)ובדכה אשר נקדשתה בתוך עמכה ישראל ולשמך(כ)ה הגדול ויביאו מנחתםך(כ)סוף וזהב ואבן יקרה עמ כול חמדת ארץ(צ)ם לכבד את עמך(כ)ה ואת ציון עיר קודשכה ובית תפארתך(כ)ה ואין שטן ופגע רע כי אם שלום וברך(כ)ה מר[...]. ויאכלו וישבעו וידשנו...'. שמה של מגילה

והשלווה, הצדק והאמת, שבהם תתגלה אהבת האל לעמו ולעירו, ובמזמור אהבה לציון ממגילת תהילים 11Q5 כב' ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 353), שמיוחד בשפתו היפה, במבנהו כאקרוסטיכון, ובקרבתו להמנון התקווה המודרני.⁵¹⁴ המזמור גם מציין: 'שקר ועול נכרתו ממך' (7), כפי שמתואר למשל בישיעה יא' 9: 'לא גרעו ולא נשחיתו בְּכָל הַר קִדְשִׁי, כִּי מְלֶאכֶה הָאֶרֶץ דָּעָה אֶת יְיָ כְּפִימָם לְיָם מְכַסִּים', ואובדן הרשעה והישארות החוכמה מנובא במגילות נוספות.⁵¹⁵

- מגילה 4Q462 מזכירה את ירושלים לאחרית הימים, בדומה לישיעהו ס' 62; סה' 18-21; סו' 12-10 ותמונת התשתית מפרק נב'.

- [דברי גד החוזה](#) יב' רפא': 'להביא אתכם אל ירושלים הצפון לכם לעתיד'.

- גם בספרים החיצוניים שאינם בין מגילות קומראן (ראו [פרק בעניין](#)) יש תיאורי ירושלים באחרית הימים, כגון: ספר ברוך ד' 30-ה' 9 כולל מזמור על ירושלים; סיביליות ה' תכ': 'וישימה כאבן חן בתוך העולם ויבן היכל'; [חזון עזרא](#) ז' 26 ([ליכט](#), עמ' 42); 'כי הנה ימים באים – והיה כאשר יבוא האותות, אשר אמרתי לך – ותיעלם העיר הנראית עתה, ותתגלה העיר הנסתרת עתה'. אך בניגוד למגילות לעיל, קשה להבין אם כוונת שני ספרים חיצוניים אלו לבית השני⁵¹⁶ (במתכונת אחרת) או לאחרית הימים (במקדש שלישי לאחר חורבן הקודם), מה גם תיארוכם המקובל מאוחר למגילות וממוקם בשלהי הבית השני (ולעומת זאת ראו דעתי על אמינותם בפרק 'הספרים החיצוניים' שלעיל).

תיאורים אלו בספרים החיצוניים שאינם במגילות קומראן מוסיפים את ירידת כל ירושלים משמיים. ישעיהו ו' 517⁶ אמנם מתאר מזבח בהיכל השמימי, ומגילת שירות עולת השבת מתארת את שיתוף/עליית עדת קומראן כעדת כוהני קודש לדרגת המלאכים שבשמיים, אך אין בכך אמירה על איחוד הממלכות (שמיים וארץ) באחרית הימים, או לירושלים בפרט. מסורת דומה [מובאת בחז"ל](#): "כל ישראל חברים" – "ירוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה פְּעִיר שְׁחַבְרָה לָהּ יְחֻדוּ" (תהילים קכב' 3) (תנחומא פקודי א'); 'א"ל רב נחמן לר' יצחק מאי דכתיב 'בְּקִרְבְּךָ קְדוֹשׁ וְלֹא אָבּוֹא בְּעִיר' (הושע יא' 9), משום דבקרבך קדוש לא אבוא בעיר? א"ל הכי א"ר יוחנן: אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה! ומי איכא ירושלים למעלה? אין דכתיב: "ירוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה פְּעִיר שְׁחַבְרָה לָהּ יְחֻדוּ" (תהילים קכב' 3) (תענית ה'); ⁵¹⁸ 'אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן: עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל, וליתן ירושלים עליהם בראשם, שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים' (מדרש

זו נכתב מאחורי העותק העיקרי שלה 4Q504 (עותק א' קטע 8). החיבור כולל תפילות לכל אחד מימי השבוע, כשבשבת הנוסח שונה וכולל הודיה ושבח לאל. ראו גם בפרק על אחרית הימים.

⁵¹⁴ חיבור ששרד בשלושה כתבי יד במזמורי התהילים במגילות קומראן, באחד מהם עם עוד שני מזמורים חיצוניים הנסבים על ארץ-ישראל באחרית הימים: מזמור אסכטולוגי; ומזמור ליהודה. המזמור אלפביתי (בנוי כאקרוסטיכון) ומקביל למטבעות לשון מקראיות, בעיקר מישיעה. בניגוד לגישה להתרחקות של עדת קומראן מירושלים ומהקרבת הקורבנות, המזמור מהלל בתיאורי אהבה ופלא את ירושלים, מתגעגע אליה, ומצפה לבניינה הרחב והגבוה (לצד מגילת ירושלים החדשה בארמית; מדרשי חז"ל ובחזון יוחנן כא'). חוקרים הביעו ספר בשיוכו לעדת קומראן, היות שהציפייה לגאולת ירושלים רווחה בכתבים מהתקופה (מגילת המקדש כט'; טוביה יג'; בן סירא לו' 13-21; Q1744, לוקס ב' 25, 38), עוד כשהבית השני על תילו, וגם אחרי אבל חורבן בית ראשון. קיסטר, ירושלים והמקדש בקומראן, עמ' 481, סבור שתורת הגמול האישי בפסוקי האותיות מ' וני' מלמדים על כיתתיות.

⁵¹⁵ מגילת חוכמת הרזים א' 7-5: 'בהסגר מולדי עולה וגלה הרשע מפני הצדק כגלות חושך מפני אור וכתום עשן ואיננו עוד כן יתם הרשע לעד והצדק יגלה כשמש תכון תבל, וכול תומכי רזי פלא אינמה עוד ודעה תמלא תבל ואין שם לעד אולת' ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 130) כנראה תפילת העמידה של הימים הנוראים העתיקה ממגילה זו: 'ועולתה תקפץ פיה, והרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ'. בצוואת שמעון ו' 6: 'ואז יינתנו כל רוחות התווה למרמס, ובני האדם ימשלו ברוחות הרעות', וצוואת יהודה כה' 3. ראו: רמון, אחרית הימים, עמ' 534-539.

⁵¹⁶ על-אף שרוב [הספרים החיצוניים](#), ובפרט אלו, מתוארכים לסוף ימי הבית השני.

⁵¹⁷ 'וַיִּעַף אֱלֹהִים אֶחָד מִן הַשָּׁרִפִּים וַיִּבְדֹּד רֶצְפָּה; בְּמַלְקָחִים לָקַח מֵעַל הַמֶּזֶבֶחַ'.

⁵¹⁸ זהו המקור היחיד בחז"ל ל"ירושלים של מעלה".

שוחר טוב, מזמור לוי' [מהדורת שי בובר, וילנא תרנ"א, עמ' ככו], וכן בנצרות: 'אצל ירושלים של מעלה חופשיה היא והיא אם כולנו' (אל הגאלטיים ד' 17-28), ואף באיסלאם.⁵¹⁹

חזון ברוך א' [או ברוך הסורי] ד' 3 גם מקשר את ירושלים העתידיה לגן העדן: 'לא זה הבנין הבנוי עתה בתוככם הוא הגלוי לפני ההוכן מקדם מאז היה עם לבבי לברוא גן עדן אף הראתיו את האדם עד לא חטא וכאשר עבר מצותי הרחק ממנו וגם גן עדן'.⁵²⁰ פשר ישעיה ד' (4Q164, קטע 1) [\[החיבורים העבריים ב', עמ' 58\]](#)⁵²¹ על ישעיה נד' 11-12⁵²² מציין שנים עשרה כוהנים או ראשי שבטי ישראל, כנראה באחרית הימים ומתוך עדת קומראן או לפי כתורתם.

שערי העיר לבית המקדש השני/שלישי מתוארים לפי השבטים ביחזקאל מח'⁵²³ (ובחזון יוחנן כא' 10-22, 5; כא' 11-21, אך ללא ציון השבטים⁵²⁴), ואילו מגילת המקדש לט'-מא' מתארת את שערי השבטים למקדש⁵²⁵ (כוונתה לראשון ולא לאחרון). מגילת ירושלים החדשה⁵²⁶ מפרטת את [שניים עשר שערי העיר העתידיה](#), וכנראה כל אחד מהם זוכה לעיטור אבן מאבני החושן.

יחזקאל כח' 13-14 מתאר 12/9 אבנים בגן עדן ומקשר אותם להר האלוהים,⁵²⁷ וכנראה הפירוש של "אָבְן יְקָרָה מְסֻכָּתָךְ" הוא גדר/לבוש⁵²⁸ המקיף את הגן ומשובץ באבני החושן של שמות כח' 15-20. הקשר בין ירושלים של אחרית הימים מרומז גם ב[חננו](#) המתאר את גן עדן השמימי שמיועד צדיקים,⁵²⁹ והיובלים ח' 19-20⁵³⁰ מייחד קדושתם יחד עם הר סיני. גם בנצרות ירושלים של מעלה זוהתה בין היתר עם גן עדן (מוזכרת 3 פעמים), משכנו של אלוהים, עיר האלוהים לפי איגרת אל העברים והרקיע השלישי כמקום השכינה לפי פאולוס.⁵³¹

⁵¹⁹ כעב אלאחבאר הינו סופר יהודי שהתאסלם, הביא מסורת דומה בשירו 'שבחי ירושלים': "ירושלים >וההיכל< אשלח אליך את עבדי (עבד אלמלך) יבנה אותך ויקשטך, ואשיב לירושלים את מלכותה הראשונה, ואעטרה בזהב ובכסף ובמרגליות, ואשלח אליך את ברואי, ואשים על הסלע כסאי ואני ה' המלך ודוד מלך בני ישראל". קיסטר, ירושלים והמקדש בקומראן, מבואות ומחקרים ב', עמ' 484, העיר בעניין: "זיהוי זה הוא שהביא להיקלטותו של החומר היהודי הטהור שציטט כעב במסורת המוסלמית. הקשר של המסורת המוסלמית הכוונה לבניית מסגד כיפת הסלע בידי עבד אלמלך, אבל במקורם של דברים הכוונה כמובן לבנייתה של ירושלים באחרית הימים".

⁵²⁰ בדעת מקרא של בראשית יש פרק בהקדמה על 'גן עדן והמשכן'.

⁵²¹ [הנה אנוכי מרביץ בנך אבניך' פשרו אשר יתן אל את עדת היחד] בתוך כול ישראל כפוך בעין, ויסדתך בספי'רים' פשרו על אשר יסדו את עדת היחד [כ]כוהנים והעמ[ידו בישראל את] עדת בחירו כאבן הספיר בתוך האבנים [ואשר אמר 'ושמתי כדוד] כול שמשותך' פשרו על שנים עשר [ראשי הכוהנים אשר יהיו] מאירים במשפט האורים והתומים [לישראל את כול המצוות] הנעדרות מהמה (כשמשל) בכל אורו, 'וכן'ל שערך לאבני אקדח' פשרו על ראשי שבטי ישראל לא[חרית הימים איש לפי] גורלו מעמדו [וכבודו].

⁵²² 'הנה אֲנֹכִי מְרַבֵּץ בְּפִיךָ אֲבָנִים וְיִסְדֶּתִיךָ בְּסִפְרִים. וְשָׁמְתִי בְּכֶדֶד שְׁמִשְׁתִּיךָ וְשִׁעְרִיךָ לְאֲבָנֵי אֲקָדָח; וְכָל גְּבוּלְךָ לְאֲבָנֵי חֲפָי'.⁵²³ שער אפרים לעיר מוזכר במלכים ב' יד' 13.

⁵²⁴ יאור נוגהה כאבן יקרה מאוד [...] ויש לה חומה גדולה וגבוהה ושנים עשר שערים לה [...] שערים שלושה ממזרח ושערים שלושה מצפון ושערים שלושה מדרום ושערים שלושה ממערב. ולחומת העיר שנים עשר יסודות ועליהם שנים עשר שמות לשנים עשר שליחי השה, וביד המדבר אלי היה קנה זהב למוד בו את העיר ואת שעריה ואת חומתה. ומושב העיר מרובע ואורכה ברוחבה וימד את העיר בקנה המידה שנים עשר אלף ריס אורכה ורוחבה וקומתה שווים הם [...] ובניין חומתה אבן ישפה והעיר זהב מופז [...] ויסודות חומת העיר מורבעות בכל אבני חפץ [...] ורחוב העיר זהב מופז'.

⁵²⁵ קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 178-180. שער בנימין לבית המקדש מוזכר בירמיהו כ' 2.

⁵²⁶ מגילה זו מתארת בפרטי פרטים ארכיטקטוניים את העיר ירושלים שלעתיד לבוא, באחרית הימים, בדומה ליחזקאל מ'-מג', ולא ברור מדוע מגילה זו נכתבה ושונה מיחזקאל – ראו [איוריו של מיכאל חיוטין](#). את פרטי הבנייה של המקדש הראשון מתארת מגילת המקדש.

⁵²⁷ 'בְּעֵדֶן גֵּן אֱלֹהִים הָיִיתָ כָּל אֲבָן יְקָרָה מְסֻכָּתָךְ אֲדָם פְּטָדָה וְיִהְלֵם תְּרַשִּׁישׁ שֶׁהֵם וְיִשְׁפָּה סִפִּיר נֶפֶךְ וּבְרָקָת וְזָהָב; מְלֻאָכָת תְּפִיף וּנְקִיף בְּךָ בָּיִם הַבְּרָאָה כּוֹנֵנוּ. אֵת כְּרוֹב מְמֻשָּׁח הַסּוֹכֵךְ; וְנִתְתִיךָ בְּהַר קִדְשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ בְּתוֹךְ אֲבָנֵי אֵשׁ הַתְּהַלְקָתָ. בְּנוֹסַח תְּרוּגוֹם הַשְּׁבַעִים מְצוּיֵנוֹת שׁוֹתִים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים. חֲנוּךְ יח' 6-8 מתאר שבעה הרים העשויים מאבנים יקרות, ואילו במקבילה שלהם בפרקים כד'-כה' מוזכר גן שצמח בן חץ החיים, שכנראה מכוון לגן עדן.

⁵²⁸ כך סבר גרינברג, יחזקאל, עמ' 581-582. פרשנים מסורתיים ומודרניים אחרים סברו שמשמעות המילה היא לבוש (לדוגמה: קוק, יחזקאל, עמ' 515). המילה פרדס מקבילה גם בפרסית ומשמעותה 'מוקף בחומה'.

⁵²⁹ גן עדן אמנם לא מצוין, אך בפרק לב' 6 מצוין גן שעץ הדעת בתוכו 'שממנו אכל אביד הזקן ואמד הזקנה, אשר לפניך'; בפרק ס' 23 (ספר המשלים) מוזכר גן הצדיקים, ובפרק סא' 12 מכוונה גן החיים.

⁵³⁰ וידע כי גן עדן קודש קודשים ומשכן אלוהים הוא; והר סיני באמצע המדבר והר ציון באמצע טבור הארץ. שלושתם, זה נגד זה, לקדושה נבראו.

⁵³¹ ראו: אליאור, גן בעדן מקדם; [רצון, היכן גן עדן](#).

בין ירושלים העתיקה לגן עדן יש עוד הקבלות: כמו מיקומם על הר⁵³² והנהרות היוצאים מהם: 'וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יֵצְאוּ מִיַּם חַיִּים מִירוּשָׁלַם, חֲצִיָּם אֶל הַיָּם הַקָּדְמוֹנִי, וְחֲצִיָּם אֶל הַיָּם הָאֲחֵרוֹן, בְּקִיץ וּבְחֹרֶף יִהְיֶה' (זכריה יד' 8).

תיאור גדילתה של ירושלים באחרית הימים רווח כבר בדברי הנביאים (ישעיהו נד' 2; ⁵³³ זכריה ב' ⁵³⁴), אך המידות לגודלה של העיר מפורטות לראשונה במגילת ירושלים החדשה א' 11-17⁵³⁵ (30X21 ק"מ = 6,300 קמ"ר – כשטח יהודה ושומרון!) עובר לספר זרובבל⁵³⁶ וחז"ל הוסיפו את מימד הגובה.⁵³⁷ חזון יוחנן כא' 16 העצים את שטחה של ירושלים ל-6 מיליון קמ"ר.

מגילת ירושלים החדשה בארמית היא המגילה העיקרית של ירושלים העתיקה. היא גם המגילה המפורטת ביותר בתיאורי ירושלים העתיקה, ובאופן מדהים ומופלא יש בה הרבה נתונים שראויים להיות בעקרונות פיתוח התשתיות של העיר גם עתה בימינו. בעוד מגילת המקדש מו' 13-16 מתארת מערכות ביוב עצומות (שכנראה חלקן נמצאו ע"י נחשף ע"י צ'רלס וילסון ב-1864),⁵³⁸ מגילת ירושלים החדשה מתארת מערכות עיר ענקיות פי כמה וכמה (ראו בספריהם של מיכאל חיוטין; אבי סולומון).

37.1. ירושלים אצל במאה ה-19 ע"י החרדים והרפורמים:

ריחוקה של עדת קומראן מירושלים לצד ההגות הדואליסטית למקדש, מעניינים להשוואה לשני זרמים עיקריים ביהדות אירופה אלפיים שנה לאחר מכן, במאה ה-19 ותחילת המאה ה-20: החרדים והרפורמים.

שניהם דגלו באנטי-ציונות שעיקרה עלייה לישראל, ושניהם מחקו את ירושלים: חלק מהחרדים ציינו את ליטא במקומה; הרפורמים ותנועת הבונד מחקו את ירושלים מסידורי התפילה שלהם. עם זאת, אפשר לראות את הגדרת ליטא במקום לירושלים כהעתקה דומה למה שעשתה עדת

⁵³² גן עדן של בראשית אינו מוזכר על הר (וזה מוזכר בחנוך כה' 3), אך אפשר להניח שזהו חלק מתיאורו נוכח הנהרות היוצאים ממנו. בכל אופן, זהו קשר נוסף לירושלים. ייתכן וגם החוכמה המוזכרת מספר רב של פעמים בפרק זה מרמזת לעץ הדעת טוב ורע. ⁵³³ 'הַרְחִיבִי מְקוֹם אֶהְלֶךְ וִירִיעוֹת מְשֻׁכְּנוֹתֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי תְּחַשְׁבֵנִי; הַאֲרִיכֵנִי מִיַּתְרֶיךָ וּיְתַדְתֶּיךָ חֲזָקִי.'

⁵³⁴ 'פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַם מֵרֵב אֶדָם וּבְהִמָּה פְּתוּכָה'. ⁵³⁵ 4 לפי אבי סולומון שטח ירושלים החדשה הוא רק 480 קמ"ר (ירושלים היום בשטח מוניציפאלי של 125 קמ"ר). תרגום מהמקור הארמי: 'מזרח שבצפון שלושים וחמישה ריסים (מדת אורך) ושם [השער הזה קוראים לו שער] שמעון, ומן השער הזה [עד] השער האמצעי [מדד שלושים וחמישה ריס] שם השער הזה [שקוראים לו שער לוי]. ומן השער הזה מדד עד השער [הד]רומי שלושים וחמישה ריס [ושם השער הזה קוראים לו שער יהודה, ומן] השער הזה מדד עד זוית [דרום מזרח: שלושים וחמישה ריס] ומן הזווית הזאת למערב [...]'. ⁵³⁶ ספר זרובבל (נוסח י' לוי מספר הזכרונות לירחמאל, כתב יד בודליאנה 2729) עמ' 133, 140-141: 'ויבנה בית עולמים, ויכוננו עד מרומים, ארכו שלש מאות לעולמים, ורחבו ארבע מאות תמימים, ו[משער הת]יכון [עד] אבטינס אלפים אמה [שלימים]... ועוד הוחלתי לשאל למטטרון שר צבא ה' אדוני הראיני ירושלים כמה ארכה וכמה רחבה ובניינה, והראיני חומות ירושלים סביב לה חומות של אש מן המדבר הגדול עד הים האחרון עד נהר פרת, ויראיני ההיכל והבית, וההיכל בנוי על חמשה ראשי הרים אשר כהר ה' לשאת מקדשו לבנון והר המוריה ותבור וכרמל וחרמון.'

⁵³⁷ יפה נוף... כתאינה הזו ששורשה בארץ ומתמרת ועולה וענפיה יוצאים מכל צד והיא נאה, לכך הוא קורא את ירושלים יפה נוף שכך היא עתידה להיות מרחבת ועולה... (פסיקתא רבתי פי' מא', קעב' II); 'עתידה ירושלים להיות מגעת עד לדמשק [...] עתידה ארץ ישראל להיות מורחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שצרה מלמטה ורחבה מלמעלה' (ספרי דברים א' [מהדורת פינקלשטיין, עמ' 7]); 'אמר ריש לקיש: עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינואות, אלף קפל מגדלים, אלף ליצוי בירניות, אלף ושני שילה טוטפראות, וכל אחת ואחת הוא כצפורי בשלוותה; (בבא בתרא עה' II); "וינבנתה על תלה" (ירמיה ל' 18) [...] שאינה עתידה לזוז ממקומה, אלא מתרחבת ועולה מכל צדדיה והגלויות באות וניחוחות תחתיה, לקיים מה שנאמר 'כי ימין ושמאל תפרוצי' (ישעיהו נד' 3) [...] הרי לאורך ולרוחב, לגובה מניין, 'ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות' (יחזקאל מא' 7) [...] תני ר' אליעזר בן יעקב: עתידה ירושלים להיות רמה ועולה עד שתהא מגעת לכסא הכבוד ואומר להק[ב"ה] 'צר לי המקום גשה לי ואשבה' (ישעיהו מט' 2) (פסיקתא דבר כהנא, רני עקרה [פסקה כ']; מהדורת מנדלבוים, עמ' 317-318); 'בנות ירושלים, עתידה ירושלים להעשות מטרופולין לכל הארצות' (שמו"ר כג' י', הוספה לתנחומא דברים מהדורת בובר, אות ב' עמ' 4).

⁵³⁸ הדברים מובאים בסרט 'המקדש האבוד' של ערוץ 9 משנת 2010 שהופק בידי סרגיי גרנקין, ומתאר את רוב 50 החללים התת-קרקעיים של הר הבית (כולל בורות ומנהרות), ביניהן: מנהרה המוליכה מברכות בית חסדא מימי בית ראשון.

קומראן לירושלים (אם כי עשו לקהילתם ולא למקום), ואילו מחיקת ירושלים בכלל, ללא העלאת קדושה זמנית אחרת, היא פעולה המנוגדת לחלוטין לעדת קומראן (ולכל התורה).

עוד על ציונות ראו בפרק הממלכתיות ובנספח לספר.

38. התארכות גאולת אחרית סוף כל הימים (בניגוד להבנת החוקרים)

רוב החוקרים סוברים שעדת קומראן ציפתה לכל הגאולות בימיהם (או בדור הבא אחריהם) ובפרט במגילת המלחמה (או"ח).⁵³⁹ אבקש לטעון כי מסקנה זו אינה מחייבת וכן אינה חד-משמעית בחלק מהמגילות⁵⁴⁰, למשל 'אחרית הימים' אינה בהכרח 'סוף כל הימים',⁵⁴¹ ובשאר המגילות המסר דווקא הפוך במפורש:

בפשר בראשית ד' 1-3 (4Q252). פשר בראשית א', החיבורים העבריים ב', עמ' 253) מצוין 'תמנע היתה פילגש לאלפז בן עשיו ותלד לו את עמלק הוא אשר הכ[ה] שאול, כאשר דבר למושה באחרית הימים תמחה את זכר עמלק מתחת השמים'. כאן עולה מפורש ביטוי זה שמכוון על תקופה מאוחרת, אך שאינה הגאולה של 'סוף כל הימים'.

מגילה 4Q252 ה' 1-6

פשר חבקוק ו' 15 – ז' 8: 'למען ירוץ [הקורא בו פשר הדב] א[שר וידבר אל אל חבקוק לכתוב את הבאות על {על} הדור האחרון ואת גמר הקץ לוא הודעו אל את כול רזי דברי עבדיו הנבאים כיא עוד חזון למועד יפיח לקץ ולוא יכזב פשרו אשר יארוך הקץ האחרון⁵⁴² ויתר על כול אשר דברו הנביאים כיא רזי אל להפל{א} ה' ;

לצפייה בתמונה של פשר חבקוק ו' ז':

<https://drive.google.com/open?id=1t-hw3trCGH5IJKUb40vHeS9GmMn8VQxp>

פסידו יחזקאל (8Q4-386): 'שמח את נפשי ויתבהלו הימים מהר עד אשר יאמרו האדם הלא ממהרים הימים למען ירשו בני ישראל'.⁵⁴³ שני מקורות אלו הן הסתייגות מלהסיק ולהודיע מתי או מהו 'גמר הקץ' (במיוחד נוכח פירושו המקובל של 'קץ' - כתקופה), וזאת הרבה לפני 'סוף כל הימים' - שאותה מגילת חוכמת הרזים א' 5-7 מקשרת עם תום הרשעה והישארות החוכמה בלבד.⁵⁴⁴ גם

⁵³⁹ למאמר מסכם בעניין ראו: ורמן, אחרית הימים בהגות עדת קומראן, עמ' 529-549.
⁵⁴⁰ אם אכן מ' המלחמה מיועדת לכוהנים במלחמה האחרונה שבאחרית הימים, עדיין אפשר שאחרית הימים אלו מיושמים חלקית – ממש כמו 5 הפשרים השיטתיים/רצופים שמחזרים חלקית וביישום מסוים אירועים היסטוריים בהתאמה אקטואלית, כך המלחמות ה'קטנות' מיישמות חלק מהתרחישים של אופן המלחמה הנבואית-עתידי.

⁵⁴¹ ורמן בעמ' 534 מאמרה לעיל מתנגדת לכך, אך לא הביאה הוכחה. בברית דמשק א' 11-13: 'ויודע לדורות אחרונים את אשר עשה בדור אחרון בעדת בוגדים הם סרי דרך', 'ידורות אחרונים' הם הדורות הבאים ו'דור אחרון' הוא דורו של בעל המגילה. כך גם בפשר חבקוק ב' 7. מק"ב ז' 9 מאמין בעולם הבא.

⁵⁴² קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 251. השוו: 'יעלו עשבים בלחייך, ועדיין בן דוד לא יבוא' (תענית, פד' ה"ה).

⁵⁴³ ראו עמ' 37: 2001 D. Dimant, Parabiblical Texts, Part 4: Pseudo-Prophetic Texts, Cave 4, 21, DJD 30, Oxford.
⁵⁴⁴ 'בהסגר מולדי עולה וגלה הרשע מפני הצדק כגלות חושך מפני אור וכתום עשן ואיננו עוד כן יתם הרשע לעד והצדק יגלה כשמש תכון תבל, וכול תומכי רזי פלא אינמה עוד ודעה תמלא תבל ואין שם לעד אולת' (החיבורים העבריים ב', עמ' 130, ש' 5-7) כנראה תפילת העמידה של הימים הנוראים העתיקה ממגילה זו: 'ועולתה תקפץ פיה, והרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון

מגילה 4Q248⁵⁴⁵ מתארת את שיבת יי לישראל לאחר גזירות אנטיוכוס שתוארו גם באפוקריפון [ירמיהו](#), ובהן אין תמונת אחרית הימים שכוללת תחיית המתים או מהפכה קוסמית כלשהי (כפי שמפורט למשל בקטע זה שחוקרים שהינו [תוספת נוצרית מאוחרת לחזון עזרא](#)). מגילת 4Q470 מזכירה את מיכאל צדקיהו וחידוש הברית האסכטולוגית בין ה' לישראל, אך אין בה ציון מועד, ואין מנהיג בשם צדקיהו בתקופתם (ככל שידוע לנו). פשר הושע מציין את: 'כוהן האחרון אשר ישלח ידו להכות באפרים', וודאי שמדובר בכוהן באותו הדור או שיבוא אחר הדור של נבואת פשר זה (ולא הכוהן של סוף כל הימים). דוגמא נוספת היא זיהוי ימיהם כ'אחרית הימים' בממ"ת א' 6⁵⁴⁶. משמעו שכבר אז בימיהם היו אלו ימים טובים, כנראה כיוון שהסתיימו ימי המלחמות והתייוונות כפי שתוארו בברית דמשק ובפשרים, כנבואת 40 השנה ממות מורה הצדק בברית דמשק כ' 13-15⁵⁴⁷ ופשר תהילים א' 5-9⁵⁴⁸.

מגילת המקדש כט' 7 – ל' 5⁵⁴⁹ מוכיחה שעדת קומראן ידעה שהגאולה האחרונה תבוא רק לאחר חורבן הבית הנוכחי (השני), וזאת בהתייחסה לבית המקדש הראשון.⁵⁵⁰ בעקבותיה הוכחות הובאו גם בפשר 174Q4 האסכטולוגי ג' 1-13. לצידם מציינים זאת: היובלים א' 17, 27⁵⁵²; ספר [טוביה](#) יד' 5⁵⁵³; [חזון עזרא](#) ז' 26⁵⁵⁴. לכן, השערות חוקרים כי עדת קומראן סברה שהגאולה תבוא בימיהם או לאלתר ומיד (בעוד הבית השני עומד על תילו) – אינן עולות בקנה אחד עם המסר של מגילות אלו.

מן הארץ. עיקרון זה מובא כבר בישיעיהו יא' 9: 'כי לא ירעו ולא ישחיתו, כָּכֵל הָרַקְדָּשִׁי, ובצוואת שמעון ו' 6: 'ואז יינתנו כל רוחות התווה למרמס, ובני האדם ימשלו ברוחות הרעות', וצוואת יהודה כה' 3. יום הדין הנורא הודגש בעוד נביאים.

⁵⁴⁵ מכונת A4 QHistorical Text / מעין דניאל.

⁵⁴⁶ וזה הוא אחרית הימים שישבו בישראל' ממ"ת א' 6, פרק ג' – גמול המצוות, 21 [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 211).

⁵⁴⁷ 'ומיום האסף יורה היחיד <היחד> עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים' (קומרן, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 20).

⁵⁴⁸ 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע' [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 301).

⁵⁴⁹ מגילת המקדש כט' 7 – ל' 5: 'ורצית'ם ז'ה'י' לי לעם ואנוכי אהיה להם לעולם [ו]שכנתי אתמה לעולם ועד ואקדשה [את]מקדשי בכבודי אשר אשכין עליו את כבודי עד יום הברכה אשר אברא אני את מקדשי להכנינו לי כול הימים כברית אשר כרתי עם יעקוב בבית אל [...] ואקדש ועשילתה [...] למעלות מ[...] בבית אשר תבנה [להיות] שמי עליו.

⁵⁵⁰ מ' המקדש הינה ציווי בנייה של בית המקדש הראשון, כפי שנבנה ע"י שלמה המלך במלכים א' וז', אך אין הבדל אם נתייחס לבית המקדש השני, היות ושניהם נבנו ע"י אדם.

⁵⁵¹ 4Q174 ג' 1-13 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium, ולפי [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א'): 'כאשר בראישונה ולמן היום אשר [צוית] שופטים] על עמי ישראל' (שמי"ב ז' 10-11), הואה הבית אשר] יכין] לוא באחרית הימים כאשר כתוב בספר [משה] 'מקדש] יי פוֹנְנוּ דְדִי; יי מְלֶךְ לְעֶלְם וְעֵד' (שמות טו' 17-18) הואה הבית אשר לוא יבוא שמה [איש אשר בב]שרו מוס] עולם ועמוני ומואבי וממזר ובן נכר וגר עד עולם כיא קדושו שם יגלה [וכבודו ל]עולם תמיד עליו יראו ולוא ישמוהו עוד זרים כאשר השמו בראישונה את מקדש ישראל בחטאתמה. ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה. ואשר אמר לדוד [והניחותי לכה מכל אוביכה] (שמי"ב ז' 10-11) אשר יניח להמה מכול בני בליעל המכשילים אותמה לכותמה באשמה כאשר באו במחשבת בליעל להכשיל בני אור ולחשוב עליהמה מחשבות און למען יתפשו בליעל במשגת אשמה [והגיד לכה יי כיא בית יבנה לכה והקימותי את זרעכה אחריכה והכינותי את כסא ממלכתו לעולם. אני אהיה לוא לאב והוא יהיה לי לבן] (דבה"י א' יז' 10-13) הואה צמח דוד העומד עם דורש התורה אשר [יקים] בציון באחרית הימים כאשר כתוב [והקימותי את סוכת דוד הנופלת] (עמוס ט' 11) היא סוכת דוד הנופלת כאשר יעמיד להושיע את ישראל.

⁵⁵² 'ובניתי את מקדשי בתוכם ושכנתי עמם ואהיה להם לאלוהים והם יהיו לי לעם באמת ובצדק', 'ויאמר אל מלאך הפנים להכתיב למשה מן ראשית הבריה עד היום אשר יבנה מקדשי בתועם לעולמי עולמים'.

⁵⁵³ 'ושב ורחם אותם האלוהים וישיב אותם האלוהים לארץ ישראל וישבו לבנות את הבית ולא כבראשונה עד עת [כי אם] עד אשר ימלא קץ העתים ואחרי זאת ישובו מן הגלות בכבוד כל יושבי ירושלים ובית האלוהים בתוכה יבנה כאשר דברו עליה נביאי ישראל. קטעים דומים מצוינים בספר [טוביה](#) (נוסח ארוך) יג' 13-18 שתואמים לנוסח ארמי במגילה 4Q186 קטע 18.

⁵⁵⁴ 'כי הנה ימים באים – והיה כאשר יבואו האותות, אשר אמרתי לך – ותיעלם העיר הנראית עתה, ותתגלה העיר הנסתרת עתה'.

סרך היחד הינה כחוקה פנימית המרחיבה את ברית דמשק שחקק מורה הצדק כעיקר ההלכה הכיתתית. בפרק ז' 16⁵⁵⁵-22 מתארת המגילה את תקופת הביניים⁵⁵⁶ בין משיחים - וללא משיח. ספק אם הכוונה עד ימי המשיח שאחרי מורה הצדק (ברית דמשק יט' 35-כ' 1 ראו הצעתי לזהותו בהמשך עם ינאי, יחד עם סרך העדה), או עד המשיח של אחרית סוף כל הימים שיושב בשמיים וממתין לירידתו ארצה לפי **תנ"ך** מו' 1⁵⁵⁷-5; דניאל ז' 13⁵⁵⁸; מגילת חוכמת הרזים א' 5-7; עזרא הרביעי יג' 2-3 – חיזיון שישי (ספר חיזיון שאינו במגילות). מגילת (4QPolemical Text 4Q471a) מתארת כישלון מלחמה, שסותר אפוקליפטית גאולת סוף כל הימים זו, וזאת כבר לאחר ניצחונות החשמונאים (לפחות לדעת החוקרים).

גם אם היתה לעדת קומראן ציפייה למימוש מלא (למרות שכאמור מוכח שלא סביר), הרי נבואות כאלו רווחות כבר מהתנ"ך (וכאמור רוב ספרות עדת קומראן היא פרפרזה מקראית, כגון לעניינינו: 'קְרוּבָה יְשׁוּעָתִי לְבֹא וְצִדְקָתִי לְהַגְלוֹת' [ישעיה נו' 1]), ועדת קומראן פיתחה עיקרון של מימוש ויישום חלקי למהותו של בית שני ובכלל זה המאורעות שבימיו – ועל כך יובא בפרקים 'ירושלים בהווה ובעתיד' ו'יישום חלקי של האיל בעל הקרן הגדולה'. עקרונות אלו מפחים רוח תקווה שמחה וחיים בעיקר נדכאים, ובאמת העולם לאוב מתקדם ומשתפר (קוהלת ז' 10).⁵⁵⁹

ראו עניינים קרובים בפרק על הנצרות.

ז. מאפייניה של עדת קודש כחסידות מתבודדת בימי ההתייונות

39. הסיבות לעזיבת עדת קומראן מירושלים למדבר/קומראן והתקהלותם כעיר כוהנים

חוקרים מדגישים בתיאוריהם את עדת היחד ככיתתית ומחמירה בטהרה, אך הדגשה זו ללא ההסברים התורניים לה, מציגה את עדת קומראן באור שלילי, כאשר האמת היא שרמתה הגבוהה של עדת קומראן היא זכות.

תחילה ההדגשה שגויה מראשיתה, שכן בכל ימי בית שני, עם ישראל, על סוגיו וזרמיו (זולת המתיוונים ועמי הארץ), הקפיד על טהרה גבוהה. משכך, לא נכון לאפיין את עדת קומראן בהנהגה זו שאינה ייחודית לה, ואדרבא, היא היתה מאפיינת את רוב העם ברוב תקופת בית שני. כמוכן שייתכן ועדת קומראן הקפידה יותר מקבוצות אחרות על טהרה, אך ידועות לנו קבוצות רבות שהקפידו על טהרה גבוהה, החל מכוהנים וכלה בקבוצות ויחידים בתוך כת הפרושים. לדעתי מחלוקות הטהרה הראשונות היו נגד המתיוונים, **לאחר מכן בממ"ת זה היה לימוד לצדוקים,**

ולאחר מכן תז"ל כבר הקלו עוד ועוד בענייני הטהרה עד לביטול רובם, ועל כך ראו בפרק חידת דורשי

החלקות.

⁵⁵⁵ עד קצ אחרון... ואז תצא לנצח אמת תבל היא התגוללה בדרכי רשע בממשלת עולה עד מועד משפט נחרצה ואז יברר אל באמתו כול מעשי גבר יזקק לו מבני איש להתם כול רוח עולה מתכמי בשרו ולטהרו ברוח קודש מכול עלילות רשעה ויז עליו רוח אמת כמי נדה מכול תועבות שקר והתגולל ברוח נדה להבין ישרים בדעת עליון וחכמת בני שמים להשכיל.

⁵⁵⁶ תקופה זו מתוארת רבות גם בברית החדשה, כגון: לוקס כד' 25-27, 44-47; מעשי השליחים א' 6-12; שם ב' 41-44, כא' 20; אל התסלוניקיים א' ד' 13-18; שם ב' ב' 1-9; הראשונה אל הקורינתיים יג' 2-3, 12-14; אל הרומים יא' 25-27; אל העברים ח'.

⁵⁵⁷ יושם ראיתי אחד אשר לו ראש הימים, וראשו לבן כצמר, עמו אחר שמראהו גבר (או אדם, איש) ופניו מלאים הדר כאחד המלאכים... ובן האדם אשר ראית יעיר את המלכים ואת התקיפים ממושבותיהם ואת בעלי השררה מכסאותיהם ויתיר את מתני החזקים וישבר את שני הרשעים.

⁵⁵⁸ יחזה הוית בחזונו לילגא, וארו עם ענני שמיא כבר אגש אתה הווא; ועד עתיק יומיא מטא וקדמוהי הקרבוהי.

⁵⁵⁹ יאל תאמר מה הנה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה.

באשר לכיתתיות והתבודדות של עדת קומראן, הרי שגם כאן לעדת היחד היו סיבות טובות ונכונות להתבודד:

- מהות וסיבת ההתבודדות הוא שמירה על טהרה, ובעקבות עדת קומראן – כך נהגו חסידים והחשמונאים, ומאוחר יותר הפרושים ויוחנן המטביל. עדת קומראן אף טוענת שהיא ישראל האמיתיים (ראו בפרק בית נאמן), ואכן היה עליה לשמור מרחק מהמתיוונים והעבודה המשובשת במקדש
- התורה עצמה מורה על הקמת ערי לויים וכוהנים הנפרדים משאר העם, ומחנה קומראן דומה להם
- עדת קומראן נרדפה ע"י אפרים-דורשי החלקות ולכן ברחו והסתתרו ככת
- עדת קומראן אחזה בתורת הסוד (ראו חלק/שער בעניין) שאינה מתאימה לעמי הארץ ולכתות שלא היו חבריה

יהודה שיפמן ציין יפה: 'אין כל הצדקה לדון רק בקבוצת הלכות אחת, ויש לדון בחומר כולו. שנית יש להשתמש בשיטה ההשוואתית למטרות פרשניות ואולי אף היסטוריות. שלישית, יש להשאיר פתוחה את שאלת זיהוי הכת עד לסיום ההליך'.⁵⁶⁰ השיטה ההשוואתית אינה אפשרית, כי כנראה חברי עדת קומראן (וחסידים) היו שומרי התורה והמצוות היחידים בתקופת טרום החשמונאית של ההתיוונות שרווחה ברוב העם: 'כי המקדש היה מלא על ידי הגויים ניאוף והוללות בהתעלסם עם זונות ובחצרות הקודש היו קרבים אל נשים ומביאים שמה דברים אשר לא יובאו... ואי-אפשר היה לשבות ולא לשמור את חגי האבות ולא להיקרא בשם יהודי בכלל' (מק"ב ו' 4, 6).

בפרק 'מלכות המבורכת של יונתן אלכסנדר ינאי, לעומת בגידת וקללת הפרושים' לקמן, מנותח הכיבוד ותפילת הברכה של עדת קומראן לינאי, והקרבה להחרגה וסייגים של מצוות:

ההשוואה להפרדת המזון הטהור אינה קיימת בימינו ונראית קיצונית. אך זהו פשט התורה (למשל: חגי ב' 13), וכך נהגו אחריהם גם החשמונאים, יוחנן המטביל, נזירים⁵⁶¹ והפרושים (וחז"ל ביטלו זאת בתקופת האמוראים).

התורה מסמיכה את הכוהנים לראש השופטים ומנהיגי הרוח והדת (לצד נביאים, שרובם גם היו כוהנים/לויים), וחוקרים (עוד טרם מציאת המגילות) מסכימים שההגמוניה הראשונית השלטת מימי המקרא היתה הכהונה. החוקרים אף מסכימים שעדת קומראן היא מחוג הכהונה הקדומה, ואף מהמשמרת הנבחרת של בית צדוק שכינה ברצף עד חונו השלישי (או יאסון). עם זאת, מה מבחין בין כוהני בית צדוק של בית ראשון עד אמצע בית שני לבין עדת קומראן?

- לפני עדת קומראן לא ידענו על קיומה של קבוצה חסידית כזו, או קבוצה דומה לה (ראה: 'בית נאמן').⁵⁶²

⁵⁶⁰ שיפמן, הלכה בכת מדבר יהודה, עמ' 14.

⁵⁶¹ למשל הנזיר באנוס שאצלו התחנך יוספוס שאכל צמחי בר שגדלים בעצמם (חיי יוסף ב').

⁵⁶² יובן להם בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים ועד הנה המחזיקים בו לחיי נצח וכל כבוד אדם להם הוא כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לאמר "וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צְדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתְּ מִקְדְּשֵׁי בְּתֻעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִעֲלֵי" (יחזקאל מ"ד' 15) (ברית דמשק ג' 19-ד' 2).

- המגילות הכיתתיות (מהקבוצה השלישית בעיקר) שטרם נכתבו.

לפיכך ההנחה שבית צדוק של בית ראשון עד אמצע בית שני אחזו ושמרו על מגילות שתי קבוצות הראשונות (הקדמונים והר סיני), אך רב הנסתר וכאין גלוי באשר לכך. כנראה שבית צדוק של בית ראשון עד אמצע בית שני שמרו על מסורות כוהנים בעיקר בענייני פולחן וטהרה מהתורה (כמו: ויקרא כב' 1-16; יחזקאל מד' 17-31), בחלק מהתקופות גם לפי מגילת המקדש שהיתה ביד עזרא, ובכל אופן לפי פשט המקראות (על אף שפרשנותם לא תמיד קלה ועל נסובו מחלוקות רבות).

חז"ל טוענים שחלק מהמשניות (ולדעתם אבדו 694/594 משניות [חגיגה יד]), היו הלכות סודיות רק של כוהנים. מסורות סוד אלו מהוות סיבה נוספת להתבדלות הכוהנים מהעם.

39.1. עיר כוהנים כנוב וסודים ככוהני בית אבטינס וגרמו:

התורה מצווה על רמת הקפדה הלכתית בעיקר בענייני טהרה, יותר גבוהה לכוהנים. משכך, ונוכח תפקידם כמורי התורה ושופטים, לכוהנים מוקדשען 13 ערים בישראל (על כך ראו בפרק על התבודדות מתבקשת).⁵⁶³

לפיכך, עיר כוהנים כעדת קומראן מקבלת חיזוק משנה תוקף כאשר אין בית מקדש, או כאשר בית המקדש אינו בניהולם, ויש להם ביקורת כלפי השולטים בעיר, וטהרת המקדש והכוהנים בה. לפיכך עדת קומראן מחליפה את ירושלים/המקדש בקדושתה העצמית כעדת קודש: 'כאשר כתוב עליו [אומר לציין] מלך אלוהיך [ציין] ה[יאה] [עדת כול בני הצדק המה] מקימי[ן] הברית הסרים מלכת [בד]ר[ך] העם ואל[ו]היך הוואה [מלכי צדקי] (פשר מלכיצדק 11Q13 23-25), ולכן, כפי שהתורה אוסרת על כוהנים בעלי מום לשרת במקדש (ויקרא כא' 17), כך גם עדת קומראן אינה מרשה לטמאים ובעלי מומים לשהות בעדתם (ברית דמשק QDa4 קטע 8 6-9; סרך היחד ב' 1-9).

בהקשר כהונת עדת קומראן במקדש, נטישתו וחזרה בשלבים במהלך תקופת החשמונאים, יש לציין את מגילת המקדש, מגילת ירושלים החדשה (בארמית) ומזמורי אהבה לירושלים. לכאורה מגילות אלו מצביעות על זיקה ישירה למקדש, אך מגילת המקדש מיוחסת למתן תורה (כך שאין לה קשר להתבודדותה הזמנית ולעדת קומראן כקבוצה, אלא רק לאחיתה ושימושה); מגילת ירושלים החדשה בארמית מתייחסת לפרטי הבנייה ארכיטקטוניים של ירושלים באחרית הימים;⁵⁶⁴ ומזמורי האהבה לירושלים בתקופה שעדת קומראן במדבר – אלו מצביעים שהפרישה הינה זמנית וירושלים בראש שמחתם. ראו בהרחבה בפרק על ירושלים בעבר הווה ועתיד.

אם עדת קומראן היא כעדת כוהנים/לוויים, הרי אורח חייהם בעיר נפרדת היא מצוות תורה מפורשת של ערי לוויים (במדבר לה'), ומתוכם 13 ערי כוהנים (יהושע כא' 4). האם נטען שכל ההגמוניות הכוהניות שהיו לאורך תקופת התנ"ך היו מתבודדות או נזירות? וכי אופיה של עיר

⁵⁶³ יש לציין כי חלק מהחוקרים סבורים כי החוג הכוהני הוא ששכתב את התורה והוסיף בה הלכות טהרה קשות לעם, כדי לשמור לעצמם (לכוהנים) את אזור המקדש. טענה זו אינה נכונה, אך ממחישה את רמת הטהרה הדרשת של הכוהנים.
⁵⁶⁴ מגילה זו מתארת בפרטי פרטים ארכיטקטוניים את העיר ירושלים שלעתיד לבוא, באחרית הימים, בדומה ליחזקאל מ-מג', ולא ברור מדוע מגילה זו נכתבה ושונה מיחזקאל. את פרטי הבנייה של המקדש הראשון מתארת מגילת המקדש.

הכוהנים בענייני טהרה, כפי שמובא לגבי 'נב עיר הפְּהָנִים' (שמואל א' כב' 19), אליהו הנביא מתשבי (חיי הנביאים 27); בימי שיבת ציון נמצאו בין שבי הגולה כהנים שהתייחסו לבית ברזילי הגלעדי - עזרא ב' 61; נחמיה ז' 63) וחז"ל מציינים עיר כוהנים בתקופתם: 'גופנית' (ברכות מד'; וכן כוהנים בגרבה למשל חיו בנפרד), שונה מעדת קומראן? שאל את עצמך – אם היית מוצא ספרייה של עיר כוהנים שבה היה המשכן כמו נוב, האם היית מגדיר אותה ככת או כתורת כוהנים? האם הספרייה שלה תהיה יותר קרובה למגילות קומראן או לספרות חז"ל?

יתר על כן, התאמתה ואופיה הטבעי והתורני של עדת קומראן לעיר כוהנים נפרדת המקפידה על טהרה, הרי שבראש עדת קומראן כיהנו כוהנים מבני צדוק (מוזכרים כך כ-22 במגילות הכיתתיות), ואילו הנביא יחזקאל שמצינים ארבע פעמים – כולם בתפקיד כהונה במקדש. השאלה המתבקשת אם כן היא, מדוע עדת קומראן יושבת במדבר ובקומראן ולא במקדש?! בספר זה נטען כי יש לחלק את תקופת עדת קומראן לשלושה תקופות, שהשאלה והתשובה מתייחס רק לאמצעית מהן: בתקופה הראשונה טרם ההתבוללות וטרם החשמונאים (תחילת המאה השנייה לפה"ס, עדת קומראן כיהנה במקדש בירושלים; בתקופה השנייה עדת קומראן נדדה למדבר (ובכללו ליישוב בקומראן) – על כך נענה להלן; בתקופה השלישית עדת קומראן התקרבה לחשמונאים, ואולי אף כיהנה בבית המקדש. ישנה תקופה נוספת מאוחרת לאלו - ימי הורדוס והחורבן, אך היא מזוהה בספר זה עם האיסיים, **וכן עם הכוהנים שהיו במתח עם חז"ל (כמו אנשי יריחו – ראו עליהם בפרק על דרום הארץ): 'כתחלה כשנינו בית אבא [אֶבְטִינִס] צנועין – היו מוסרין מגילותיהם זה לזה עכשיו הילך מגילה זו והזהר בה שהיא מגילת סמנים' (תוספתא יומא ב' ג').**

לאן עזבה/ברחה/נטשה עדת קומראן (שם זה מטעה, שכן זה כינוי מודרני שניתן רק לאחר התיישבותם בקומראן, וכאן מדובר על התקופה לפני כן כאשר היו בירושלים)? אפשרות אחת שלפי פשט תיאוריה במגילות הכיתתיות של מורה הצדק – לעיר דמשק שבסוריה ממש, אלא שאין בידינו שום עדות על כך; אפשרות נוספת שעברו תחילה/בהמשך ליישוב קומראן, ואם עברו ישירות לקומראן, אז "דמשק" מהווה שם קוד כמו כינוי הסתר לקבוצות והמנהיגים היריבים.⁵⁶⁵ למעשה שם היישוב 'קומראן' הוא מוסלמי ומאוחר לתקופת העדה, אך כיוון ששם זה הוטמע והתקבע במחקר בימינו, אשתמש בו גם בספר זה. שם היישוב המקראי הינו 'סככה' שיושב בגבעת חוואר הלשון. היות וכינויים העצמי של עדת קומראן הוא 'עדת היחד', נכון היה לקרוא לעדה בשמה 'עדת היחד' או 'בני צדוק הכוהנים', אך הראשון פחות מוכר, ועל השני זה מדרש בברית דמשק ד' 2-4,⁵⁶⁶ מה גם הוא משאיר אי-בהירות בנוגע לכת הצדוקים (ועל כך ראו בפרק מלאכים ורופאים).

39.2. בריחה ראשונה מרדיפה מרצון: החשמונאים בעקבותם:

אפשר שעדת קומראן עזבה פעמיים את ירושלים או את העם או את ההנהגה, וסברה זו עולה מכמה מגילות וניתוח תיארוכים שונים. הפעם הראשונה היתה בהיווסדות עדת קומראן, כאשר

⁵⁶⁵ אפשרות חלשה נוספת ששהם ברחו תחילה למצרים (ראו על כך בפרקים על חונוי ויהדות מצרים). אבנר גליקליך הציע שמדובר בסיכול אותיות עם "מקדש".

⁵⁶⁶ וילבן להם בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים ועד הנה המחזיקים בו לחיי נצח וכל כבוד אדם להם הוא כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לאמר "וְהַפְּהָנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צְדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשֵׁי בְּתוּעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִעֲלִי" (יחזקאל מד' 15) הם יגישו לי חלב ודם, הכהנים הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה והנלוים עמם, ובני צדוק הם בחירי ישראל קריאי השם העמדים באחרית הימים' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 88-94).

המתיוונים (דורשי החלקות – אפרים ומנשה) רדפו אחרי מורה הצדק: פשר חבקוק ו' 4-8; פשר לתהילים ב' 10-11; פשר תהילים ו' 4-8; הודיות יג' 8-10. המקורות על רדיפת ובריחת הצדיק מהרשעים במגילת ההודיות מקבילה לבריחת דויד משאול ונוספים שרדפו אחריו, מה גם מגילת ההודיות מחולקת לחמישה ספרים/יחידות (לפי שפותחים במילה 'למשכיל', וכך מקביל לספר תהילים של נוסח המסורה (או לחלקו, שכן במגילות קומראן היו עוד אלפי מזמורים תהילים – ראו בפרק הספרים החיצוניים).

אחרי עדת קומראן עזבו או ברחו גם החשמונאים. כך גם מתואר עזיבת חסידים ו"הרבים" לצד החשמונאים בספרי המקבים.

לאחר מכן היתה מלחמת החשמונאים שניצחו כנראה בעזרת עדת קומראן ולפי מגילת המלחמה (בני האור נגד בני החושך א' 3): 'בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים'. על כך ראו [פרק בעניין](#). מגילת המלחמה נתפסה כדוגמה מובהקת לדואליזם (ראו [פרק בעניין](#)) של בני האור (עדת קומראן) כנגד בני החושך (כל השאר), אך שוב זו קריאה חלקית, שהרי מציינת שבטים שלמים של ישראל כבני האור (ולא רק שבט יהודה שאיתו הזדהתה עדת קומראן, או שבט לוי).

39.3. נטישה שנייה מרצון: מתבודדים מהמתיוונים - והחשמונאים בעקבותם:

הפעם השנייה כנראה היתה עזיבה מרצון, כהודאתם: '[ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע[ם] ומכול טומאתם [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] לגב אלה' (ממ"ת ד' 7-8); 'ובהיות אלה ליחד בישראל בתכונים האלה יבדלו מתוך מושב הנשי העול ללכת למדבר לפנות שם את דרכ הוואהא כאשר כתוב במדבר פנו דרך ישרו בערבה מסלה לאלוהינו היאה מדרש התורה א[ש] צוה ביד מושה לעשות ככול הנגלה עת בעת וכאשר גלו הנביאים ברוח קודשו' (סרך היחד יח' 16-12); 'כפלים בכול ח[ן] טוהיהא קול קורה במדבר פנו דרך ישר ב[ערבה] [מסלה לאלוהיננו]' (176Q4 (4QTanh) א' 7-8). כך כבר המליץ ירמיהו ט' 1: 'מי יתניי במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם: כי כלם מנאפים עפרת בגדים' (וראו: ירמיה ב' 2; יחזקאל מז' 1-2; זכריה יד' 8; הושע ב' 16-17; יובלים לוי' 20; עליית ישעיה ב' 8). ולמעשה, אין הבדל בין עדת קומראן שהתרחקה מהמתיוונים וירדה למדבר, לבין בריחת החשמונאים למדבר אחריהם ובעקבותם (מק"א ב' 33-29)⁵⁶⁷, וקבוצות חסידים ונזירים כאלו ידועות בנצרות ובזוהר (חלק ב', דף קפ"ג, עמוד ב', מצוין: 'פרישי מדברא'). מק"ב ה' 35 מתאר את ירידת יהודה המקבי עם 9 חבריו רק לאחר הטמאת אנטיוכוס את המקדש): 'וינוס יהודה המכבי עם תשעה אנשים המדברה, ויאכלו את עשב האדמה כבהמות השדה, למען הינזר משיקוף הגויים'.

⁵⁶⁷ ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר, ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר. וכל האנשים אשר נגעה תורת יי בלבבם הלכו אחריהם וינוסו המדברה. וישבו שם הם ונשיהם וטפם ומקניהם, כי גבר הקצף מאוד מאוד. וישמעו אנשי המלך בעיר דוד אשר בירושלים כי רבים הכבידו את לבם לבלתי עשות את מצות המלך. וכי גם עזבו את הערים להסתתר במדבר ונקבצו אליהם עם רבי.

לאחרונה כנה ורמן הציעה שהמרידות/בריחות ראשונות בספרי המקבים מכוונות לעדת קומראן,⁵⁶⁸ על פניו החשמונאים הקפידו בחומרת טהרה דומה לעדת קומראן, למשל באוכלם רק עשבים,⁵⁶⁹ וקדימות וקרבת המקוואות וכלי האוכל שבארמונותיהם ביריחו. מעניין שבעוד מקובל להעריך ואף להעריך את החשמונאים בשל כך, בימינו לא השכילו לייחס הערכה זו גם, וכאמור אף קודם ויותר - לעדת קומראן. כאשר הכיתתיות של עדת קומראן נבחנת מול ההתייוונות ההמונית בתקופה הטרום חשמונאית, הרי שהתרחקותם מהעם ומישראל מובנת ואף מתבקשת, כמנסה לשמור על גחלת היהדות. מאידך, דווקא הפרושים שגיננו והדירו את עם הארץ בתקופות מאוחרות יותר, כאשר כבר לא היתה ההתייוונות, אלו לכאורה יותר כיתתיים.

יש לצאת שזו טענה ראשונה וייחודית של ספר זה. חוקרים עדיין סבורים שהיתה שנהא תהומית והמאבק העיקרי היה בין עדת קומראן לחשמונאים. הוכחות נוספות יובאו בכרך/שער בעניין.

39.4. גם הפרושים היו כת בעקבות עדת קומראן:

יש לזכור שגם הפרושים הראשונים, היו קרובים מאוד בתפיסתם החברתית והקהילתית נוכח ההקפדה על טהרה במזון (ראו [פרק בעניין](#)),⁵⁷⁰ כאשר נוכח החורבן ואיבוד תפקיד הכהונה, מתקופת האמוראים בוטלו הלכות טהרה שונות, ובשלבם פתחו את שעריהם לכל החפץ ללמוד (ברכות כח).

למעשה, הפרושים היו אפילו יותר כיתתיים מעדת קומראן, שכן זולת התרחקותם מעם הארץ, החמור מכל – הם בגדו במלכות ישראל (ראו על כך בפרק על ינאי וממלכתיות).

39.5. נביאים כקיבוץ שיתופי:

מורה הצדק הנחה להקים מחנות שאורח החיים בהם שיתופי כקיבוץ (ראו בפרק על אופיים). תקנות אלו מותאמות למעגל קבוצתי קטן ממעגל העם, אך ישנם גם תקנות לכל העם כמו בסדר אחרית הימים, וספרות החוכמה במגילות מופנית לכל איש בהמלצות מוסר. אורח החיים העתיק התרכז על פי רוב בקהילות, ורבות מהלכות אלו קיבלו הפרושים והנוצרים הראשונים (בעיקר דרך החסידים-איסיים, כפי שיפורט בפרק בנושא זה). יש לציין שגם [בני הנביאים](#) – תלמידי שמואל ואלישע, הם בעלי מאפיינים דומים, וכן האמנה שבנחמיה ט'-י'. גם מסורות כיתתיות כאלו עברו למסורת חז"ל, והשיא שסותר את קיבעון החמרה וההקצנה של עדת קומראן, הוא ההלכה של ביטולה של עדת קומראן את עונש המוות בתורה על ידי נדר (ראו בפרק נפרד). מדוע בני הנביאים

⁵⁶⁸ הרצאתה בבן צבי על זכייתה בפרס ב-18.16.4 על ספרה: [היובלים, מבוא תרגום ופירוש](#).
⁵⁶⁹ מק"א א' 62-63: 'ורבים בישראל התאמצו והתחזקו לבלתי אכול טמא; ויבחרו למות, פן יטמאו במאכלים ויחללו ברית קודש, וימותו'; מק"ב ה' 27: 'באכלם מזון עשבי הם התמידו לא ליטול חלק מן הטומאה'. האיגרת בתחילת מק"ב מציינת את החשמונאים כבעלי טהרה וקדושה הזכאים לחנוך את המזבח במקדש.

⁵⁷⁰ תוספתא דמאי א' ה': 'אמר שלי הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן'; ב', ג': 'המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ'; ב', ט': 'אמר איני מקבל עלי אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קבל עליו לטהרות ולא קבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן'; ב', ב': 'המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא ליתן תרומות ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות אצל עם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה'; ב', ט': 'הבא לקבל עליו אם היה נוהג מתחלה בציניעא מקבלין אותו ואחר כך מלמדין ואם לאו מלמדין אותו ואחר כך מקבלין אותו ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין לטהרות'. להרחבה: ספרו של ליכט, מגילת הסרכים, עמ' 296. 'יהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא יכנס לבית המדרש' (בבלי ברכות כח), כפי שהיו תנאי כניסה והתקדמות בעדת קומראן. חלק מתלמידי ר' ינאי, ראש בית המדרש בעכברא, חיו חיי קומונה. ח' רבין, 'היחד, החבורה והאיסיים', י' ליוור (עורך), עיונים במגילות מדבר יהודה: הרצאות ביום העיון השלישי (תשי"ז) לזכרו של א"ל סוקניק, ירושלים תשי"ז, עמ' 104-122, הקביל את הפרושים לעדת קומראן בהקפדה הדומה של 'חברים' הידועים מספרות חז"ל.

של אלישע למשל לא היו בבית המקדש? מה, הם פרשו? התבודדו? עוד על זיהוי עדת קומראן כנביאים, ראו בפרק זיהויים ככנסת, זקנים, ראשונים וכו'.

40. עדת קומראן חזרה לעם ולירושלים בתקופת החשמונאים לאחר הסתגרותה בכיתתיות

כאמור לעיל, לאחר תקופת ההתבודדות של הפרישה מהמקדש בגלל המתיוונים, ולאחר שחוסלה ההתייונות (כנבואת 40 השנה [ברית דמשק כ' 13-15]) בכימי יוחנן הורקנוס, חזרה עדת קומראן בתקופה השלישית לירושלים והמקדש, ואלו ימי שיא השפעתה לציודו של יונתן אלכסנדר ינאי – (בניגוד לפרושים שהיו יריבים לשני אלו). מגמה זו נמשכה בין בחפצת הורדוס את האיסיים, ועל כך יפורט בפרקים המיועדים לכך בהמשך.

מגילת ברית דמשק נכתבה לכל המחנות (קהילות) של עדת קומראן, ואילו הסרכים הם מגילות לקהילה יותר ממוקדת. אך גם מהלכות כיתתיות של שני סוגים אלו, הועתקו והועברו הלכות רבות לספרות חז"ל, ורלוונטיות למעגלי הפרט והקהילה, וחלקן לכל העם (וחלקן אכן חסר לנו לכל העם ראו בפרק 'ההלכה להיום'). נזכיר הלכה מפתיעה בברית דמשק ו' 2, שמציינת שיש לשמור דיני הקהילה גם 'עיר מגוריהם', שאלו כנראה בגלות/ניכר לפי יחזקאל כ' 38, מה גם מצוין שהם שוכנים בדמשק (אם אינה שם קוד למקום אחר) וקהילות דומות היו במצרים (ראו פרק על יהודי מצרים).

אף על פי כן, חוקרים נוטים לצמצם את עדת קומראן להגדרה הסוציולוגית של כת מתבודדת, אף שעד היום הגדרות אלו תואמות לקבוצות נעלות ונבחרות, כמו מיונים ונהלים של [קיבוצים ויחידות מובחרות בצבא](#) (למרות שכלל הקהילה החברתית בעולם המודרני רחוקה מחיי הקהיתיות העתיקים). יגאל ידן מסכם בעמ' 171 למאמרו על שלושים שנות ארכיאולוגיה בא"י: 'האתגר הגדול העומד עתה לפני החוקרים הוא להאיר בעזרת המגילות את אחת התקופות החשובות ביותר בתולדותינו: שלהי תקופת בית שני. הדבר אפשרי רק אם יוסר המחסום הרוחני, ההיסטורי והדתי'. הדברים יפים, אך גם הפוך – כלפי החוקרים עצמם. הן העולם האמוני-דתי והן העולם המחקר האובייקטיבי, אינם מכירים את רוממות הכהונה הגדולה של בית צדוק בהיותם כנסת ישראל והסופרים, למרות שמעלתם זו היתה בתקופות מעטות בהיסטוריה היהודית, ולמעלה מכל כבשיא ימי עדת קומראן. מחסום תפיסתי גלוי זה קיבע הגדרות סוציולוגיות צרות וכיתתיות, ובמקרים קיצוניים אף לסלידה. אדרבא, יש להבין את רוממותם של עדת קומראן לצד מהותם התורנית כמצב נכון וטבעי למעמד הכהונה והסופרים - היא ההגדרה הסוציולוגית הנכונה. נקודת המבט המודרנית שכת הינה התארגנות נחותה דחוייה או מיושנת, יסודה בטעות. כת, או יותר נכון – קבוצת עלית, היא ככנסת ישראל בעולם העתיק, אך גם בהגמוניות הנהגה שונות לאורך ההיסטוריה. יתרה מזו, טבע האדם לא השתנה, סולם מאסלו מציב נאמנה את הצורך במקובלות חברתית, וייתכן שנוכח התפוררות הקהילתיות בעולם המודרני – קשה להבין גיבושה וערכה של עדת קומראן.

פסוק זה מראה שבניגוד לצורך בהתבודדותם, כאשר ההנהגה חזרה להיות תורנית וטובה, חוזרים עדת קומראן להשתלב בה: 'וזה סרך מושב הַמַּחְנֵה [נֹתָת הַמַּתְהַלְכִּים בְּאֵלֶּה בְּקֶץ הַרְשָׁעָה עַד עֲמוּד מִשׁוּחַ <משיח> אהרן וישראל' (ב"ד יא' 22 – יב' 1). עדת קומראן מציגה את עצמה כקבוצה שפרשה מן הרוב החוטא בישראל, ופרישה זו מוגדרת באמצעות השורשים פר"ש, סו"ר ובעיקר בד"ל. בני הכת

מצווים 'להבדל מבני השחת', 'להבדל מעדת אנשי העול', ומנמקים בכך את המגורים במדבר: 'יבדלו מתוך מושב הנשי העול ללכת למדבר'. 'ויבדלו חכמי ישראל'.

בכל אופן, דווקא בדורות האחרונים של עדת קומראן (שלדעתי אז החל שילובם כחסידיים בחז"ל ובנצרות), פילון מספר על 4,000 איסיים שיושבים בירושלים,⁵⁷¹ ויוספוס מספר על [שער האיסיים](#) בצד מערבי לבירה (כאשר בצפון-מערב אזור המצורעים ובית הצואה לפי מגילת המקדש מו'),⁵⁷² ולאנו נוסף את כוס המדידה שנמצאה בשנת 2009 בהר-ציון הכתובה בכתב סוד הקיים רק במגילות קומראן.⁵⁷³ גם קרבתם להורדוס מלמדת על חשיבות ומעמדת אפילו בעיני המלכות. מיקום כמות וקרבה למלכות אלו מאפיינים של אליטה בחברה, ולא כת בדלנית להתרחקותה מהעם.

סיבה נוספת שבגינה נדמה לחוקרים שעדת קומראן הינה כיתתית, היא ספרות הסוד שבמגילות. כפי שינותח בפרק על כך בהמשך, רוב המגילות שאינן מקראיות, הן ספרות סוד שאמורות להיות חשופות ונלמדות ע"י חברי העדה בהתאם לדרגתם. כך גם הדבר בספרות הסוד של חז"ל, ובמיוחד כאשר ספרויות הסוד בין שני זרמים אלו דומות במיוחד (דהיינו, חז"ל העתיקום מעדת קומראן, וכבר הצביעו חוקרים שספרות היכולות למשל אינם החוג המרכזי של חז"ל). על כך יורחב בפרק על כך.

יש לציין כי על אף שחלק נכבד מהחיבורים של עדת קומראן חיברה הן כיתתיים (קבוצה 4), עדיין רוב ההלכות בהן רלוונטיות לכל העם, ולכל קבוצה דומה, תוך ביצוע התאמות.

החלשה נוספת לטענת ההתבודדות היא כמות הספרים שהגיעו לעדת קומראן מבחוץ או שקיבלו מסופרים לפניהם (קבוצת המגילות 1-3). זאת במיוחד כאשר רוב ספרים אלו לא הגיעו לאף זרם אחד שלטענת החוקרים היה יותר מרכזי.

יש לזכור שעדת קומראן וגם האיסיים ביצעו תחליפים פולחניים לבית המקדש כבר בעומדו על תילו, ולכן מבחינתם לא היתה משמעות מלאה לחורבנו ('קמח טחון טחנת, בית חרב החרבת' [גיטין נא' II]). אדרבא, מי שאימץ לאחר החורבן את התחליפים למקדש היו חכמי יבנה (אם כי הרבה עקרונות ומסורות אימצו גם לפני כן).

41. מהותה של חסידות: הקפדה/החמרה ברמת שמירת המצוות:

בחז"ל יש מספר הגדרות לחסידות, אך המשמעות העיקרית שלה (שאינה זהה להגדת תנועת החסידות המודרנית שעוסקת בתורת הנפש), היא: רמת גבוהה של שמירת המצוות.

⁵⁷¹ פילון האלכסדרוני, 'על חרות הצדיקי' פרק יב', סעיף 75 (תרגום מ.שטיין): <http://www.daat.ac.il/daat/vl/philon/philon06.pdf>. גם יוספוס מציין מספר זה, אך לא מציין שבירושלים (קמה"י יח' 21), ואפילו שגרים בעיקר בכפרים (מלה"ב ח' 4).

⁵⁷² 'מרוח מערב, החלה במקום ההוא, ועברה דרך המקום הנקרא בית צוא אל שער האיסיים, ומשם נסבה לרוח דרום ועברה על מעיין השילוח' (מלחמות ה', ד' 2). ראו: [היכן שער האיסיים](#): שער האיסיים – נספח ארכיאולוגי.

⁵⁷³ הארכיאולוגים שמצאו את כוס המדידה בהר ציון הם פרופסור שמעון גיבסון ופרופסור גיימס טיבור מאוניברסיטת צפון קרוליינה. כעת הכוס מדידה מתוארכת למאה הראשונה לספירה. נוצרים ניסו לשייך פענוח כתב היד המסתורי לישו. "Lord, I have returned" inscribed on its sides in a cryptic code similar to one used in some of the Dead Sea Scrolls." (Ker Than, "Dead Sea Scrolls Mystery Solved?", National Geographic Daily News, July 27, 2010

נמחיש זאת בכמה דוגמאות :

- כתוב : 'לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל וְיִרְאֶת מֵאֲלֶהֶיךָ אֲנִי ה' . האם התורה מכוונת שראוי לברך את החרש או לעזור לעיוור (כמו לחצות את הכביש), למרות שזה יותר מהמינימום שהתורה מצווה?
 - האם מי שנותן חומש צדקה במקום מעשר מהדר במצווה?
 - האם הכנסת אורחים מכובדת יותר גבוהה מקמצנית?
- המשך בפרק 'מדוע חז"ל לא ציינו את האיסיים, ושנאו חסידים, מקפידים, נזירים ; 'הייתי נושכם כחמור" .

42. הטעם והתוצאה של מצוות הטהרה במזון ; דיסוננס ביטול הטהרה לחולין בקדושה

כדי שכוהן יאכל תרומה (או קודשים), הוא צריך להיות בטהרה. הפרושים (וראשוני חז"ל), קיבלו עליהם לאכול חולין בקדושה בעקבות עדת קומראן,⁵⁷⁴ דבר שמחייב צמצום הימים שבהם האדם טמא. ישנו איסור לכל אדם להיכנס טמא לבית המקדש, ואיסור דומה נפסק בעדת קומראן לבית הכנסת: 'כול הבא אל בית ההשתחוות אל יבוא טמא כבוס ובהרע חצוצרות הקהל יתקדם או יתאחר ולוא ישביתו את העבודה כולה כי קודש הוא' (ברית דמשק יא' 22 ; ראה [פרק בעניין](#)).

42.1. חשיבות הסעודה בחיי החברה :

הלכות סעודת עדת קומראן מפורטים בסרך היחד ו' 2-6 : 'ויחד יברכו ויחד יועצו. ובכול מקום אשר יהיה שם עשרה אנשים מעצת היחיד אל ימש מאתם איש כוהן, ואיש כתכוננו ישבו לפניו וכן ישאלו לעצתם לכול דבר והיה כיה יערוכו השולחן לאכול או לשתות הכוהן ישלח ידו לרשונה להברך בראשית הלחם [או התירוש לשתות הכוהן ישלח ידו לרשתה להברך בראשית הלחם] והתירוש'. עדת קומראן אף מפרטת את הסעודות בעתיד, בהרכב של כלל עם ישראל: 'וכל ראשי [אבות הע]דה עם חכמ[יהם וידעיהם] ישבו לפניהם איש לפי כבודו ואם לשולחן יחד יועדו [או במועד הת]ירוש וערוך השולחן היחד [ומסוך ה]תירוש לשתות [אל ישלח] איש את ידו ברשת הלחם והתירוש לפני הכוהן כיה [הוא י]ברך את רשית הלחם והתירוש [ש וישלח] ידו לפנים ואחר ישלח משיח ישראל ידיו בלחם [ואחר יבר]כו כול עדת היחד א[יש לפי] כבודו. וכחוק הזה יעשו לכול מע[ארכה כיה יו]עדו עד עשרה אנשים' (סרך העדה 15-22).⁵⁷⁵ התוספתא לסנהדרין ז' ח' ט' (מהד' צוקרמנדל, עמ' 426) משמרת סדרי דיון שכנראה קשורים לאלו.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ תנא דבי אליהו (הוצאת איש שלום, עמ' 72) : 'מיכן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה. אמרו : לא לכהנים בלבד ניתנה קדושה, אלא לכהנים וללוים ולישראל כולן, שנאמר : וידבר ה' וגו' דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדָשִׁים וְגו' (ויקרא י"ט 1-2).

⁵⁷⁵ לפירוש הסעודה המשיחית של עדת קומראן, ראו : [שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה](#), עמ' 287-298.

⁵⁷⁶ 'כשהנשיא נכנס כל העם עומדים והן ישבו עד שאמר להם שבו כשאב ב"ד נכנס עושים לו שתי שורות מכאן ומכאן עד שנכנס וישב במקומו. חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס וישב במקומו. בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שהרבים צריכים להם מקפצן אפילו על ראשי העם, ואע"פ שאמרו אין שבה לתלמיד שיכנס באחרונה. יצא לצורך נכנס ויושב במקומו. בני חכמים תלמידי חכמים בזמן שיש בהם דעת לשמוע הופכין את פניהם כלפי אביהם אין בהם דעת לשמוע הופכין את פניהם כלפי העם. ר' אלעזר ברי' צדוק אומר בבית המשתה עושים אותן סניפין'.

ואכן, הסעודות היו מנהג עיקרי בקבוצות בית שני, ובעיקר של חסידים (ראו בעיקר תיאורי יוספוס בקדמה"י יד' 216, [ופילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין](#) ו' 86). מגילת ירושלים החדשה ?? מציינת שבירושלים העתידיה יהיו 60 חדרים למשתה (כנראה לחג פסח, אלא שהקטע מקוטע) שבהם יהיו: 22 ספות ו-11 חלונות.

הסעודות המשותפות של קבוצות הן למעשה עיקר בשיתוף הקבוצה ובלמוד. עדת היחד חילקה רמות כניסה לקהילה לפי רמות טהרה של המועמדים (סרך היחד ??), ובדומה, התנאים הפרידו עצמם מעם הארץ, כגון: 'נקיי הדעת שבירושלים לא היו נכנסים בסעודה אלא אם כן יודעים מי יושב עמהם' (סנהדרין כג'); 'היה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו - לא יכנס לבית המדרש' (בבלי ברכות כח'). חלק מתלמידי ר' ינאי, ראש בית המדרש בעכברא, חיו חיי קומונה.

42.2. הטעמים (הסיבות המוסריות) של הקפדה על טהרת מזון:

כנראה⁵⁷⁷ הטעם (הסיבה) של מצוות הטהרה במזון הוא מהדיבר 'לא תִּחְמַדְוּ/תִּתְאַנְּוּ' (ראו הרחבה בפרק 3' דרגות היררכיה), כדי שהאדם לא יחפש לו סעודות חינם: 'מִים גְּנוּבִים וְמִתְקֵי וְלֶחֶם סְתָרִים וְיָנְעִים' (משלי ט' 17) כגרגרן המחפש מתנות (אוכל חינם), אלא ישמור על כבודו, ובהיותו צדיק/חסיד/חכם בתורה, הרי שזהו גם כבוד התורה, וכך גם חז"ל פסקו: 'כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה.. כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו...! (פסחים מט'); 'נקיי הדעת שבירושלים לא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן' (סנהדרין כג'). חסיד כמו פנחס בן יאיר (ראו פרק בעניינו) לא אכל משל אחרים מאז שעמד על דעתו (חולין ז' II), אפילו לא אצל רבי יהודה הנשיא, אך סביר שהיה סומך ואוכל אצל עדת קומראן והאיסיים.

קומה נוספת לטעם הטהרה במזון, הינה הפרדה בין קבוצות של צדיקים/חסידים/חכמים בתורה ומכונים: "נאמן" או "חבר" (ולעיתים "תלמיד חכם"),⁵⁷⁸ לבין מי שאינם מקפידים על הלכות התורה, ומכונים 'עם-הארץ' בפייהם של חז"ל, שאינם מזמנים איתם על סעודה, ומגדירים לפי הקפדתם בטהרת מזון: 'כל שאינו אוכל חולין] בטהרה.. כל שאינו מעשר פירותיו כראוי (ברכות מז' II; **חולין ז')**.

טעם נוסף של טהרת מזון הוא גם מכיבוד ה', כדי שלא יהיה מום בקורבנות המובאים במקדש, שכן את המובחר יש להביא לה'. טעם זה יוצא מהדיבר הראשון ו/או החמישי (כיבוד הורים, שבכללו כיבוד שמיים).

⁵⁷⁷ כאשר התורה לא ציינתה את טעם המצווה, ייתכן והשערתינו שגויה. נמחיש זאת בטעם לעונש הכפלת פי 5/4 במכירת או שחיטת עז/פרה (שמות כא' 27): יוחנן בן זכאי סבר שהסיבה היא משום כבוד הבריות (בבא קמא עט' II), אך הרבה מהרכוש שנגנב גם יש להיות גניבות יכולות להיות כבודות יותר מאחרות, ועדיין הם ישארו פי 2. סביר שהסיבה לכך היא יכולת הרווח הגבוהה בביתור החיה לצד האיבוד של הערך הרוחני. כך למשל היתה דעתו של הרמב"ם (תמורה ד' 13): 'אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה'.

⁵⁷⁸ תוספתא דמאי א' ה': 'אמר שלי הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן'; ב', ג': 'המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ'; ב', ט': 'אמר איני מקבל עלי אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קבל עליו לטהרות ולא קבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן'; ב', ב': 'המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא ליתן תרומות ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות אצל עם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה'; ב', ט': 'הבא לקבל עליו אם היה נוהג מתחלה בצינעא מקבלין אותו ואחר כך מלמדין ואם לאו מלמדין אותו ואחר כך מקבלין אותו ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין לטהרות'. להרחבה: ספרו של ליכט, מגילת הסרכים, עמ' 296.

נזכיר שהתנא בר קפרא נעלב מאי-הזמנתו לסעודה, והמדרש מספר שהעלבה דומה על בר-קמצא היא שגרמה לחורבן הבית.

למרות שהשינויים הרבים שעברו על טהרת המזון, אפשר להיווכח שיש קרבה של טעמי שמירת הטהרה קרובים לטעמי שמירת הכשרות בהלכה הרבנית בימינו, ואלו מביאות לתוצאה דומה, בה ישנן כשרויות מהודרות שונות של זרמים פנים חרדים בעיקר, וככל שחסידותם (במשמעות של רמת שמירה) של שומרי כשרות יותר גבוהה, כך הם אוכלים פחות במקומות ציבוריים שונים, והגבוהים שבהם אוכלים רק את שחיטתם העצמית או של ידי שוחט המוכר להם שסומכים עליו.

42.3. ביטול טהרת המזון

אם אכן אלו הטעמים למצווה, השאלה המתבקשת אם אפשר להקפיד רק על העניינים המוסריים של טעמים אלו, ולהניח (לבטל) את המצוות שנוגעות לטהרה, מה גם בימינו התרומה והמעשר הן רק טקסיות (אין הפרשות לכהנים וללויים), וטהרת המגע מטומאה אינו יכול להישמר בימינו, כאשר כבר אין הקפדה על רוב שאר הטהרות? לדיון בביטול המצוות ראו בפרק על הנצרות.

בן סירא עמד רק על העניינים המוסריים, וכלל לא ציין טהרה (של מזון ובכלל) בספרו. אך הדבר קשה, שכן הוא גם לא ציין את מצוות השבת (אפילו לא את עיקרי המצווה, גם אם נניח שפרטיה נוסדו ע"י עדת קומראן שנים ספורות אחריו).

אט אט בחז"ל נחלשה הקפדת הטהרה (ראו [פרק בעניין](#)),⁵⁷⁹ ואמירותיהם המסכמים בעניין:

42.4. דיסוננס ביטול הטהרה לחולין בקדושה – כשרות בבשר:

לצד חורבן הבית וחיסרון הרכבי כוהנים ולוויים, הפכו התרומות והמעשרות למנהג טקסי והפרשה של חלק לזיכרון המצווה.

עם זאת, נושא שלא התבטל נוכח חורבן הבית וחיסרון הרכבי כוהנים ולוויים, הוא ההקפדה על כשרות בבשר, שיהיה כבשר קורבנות קודשים (שאסור בהם מומים). אלא שכאן יש אבסורד גדול, שכן דווקא כאן התורה התירה לאכול בשר חולין עם מומים: 'וְכִי יִהְיֶה בּוֹ מוּם, פֶּסֶחַ אוֹ עֵגוּר, כֹּל מוּם רָע - לֹא תִזְבְּחוּ לַיהוָה לֵי אֱלֹהֵיכֶם. בְּשַׁעֲרֵיךָ תֹאכְלוּ - הַטָּמֵא וְהַטְּהוֹר יַחְדָּו, כַּצְּבִי וְכַאֲלִי' (דברים טו' 21-22; דברים יב' 21): 'כִּי יִרְחַק מִמָּךְ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׂוֹם שְׂמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָךָ וְאָכַלְתָּ בְּשַׁעֲרֵיךָ בְּכָל אֶרֶץ נַפְשֶׁךָ'. מגילת המקדש נב' 13-19⁵⁸⁰ מביאה את הנוסח המלא של זה, מתירה לאכול בהמה שחוטה למרות שיש בה מום בשני תנאים: זהו [בשר חולין](#) (לא קדשי קורבן) ושנשחט במרחק של 30 ריס (כשישה ק"מ) מהמקדש. זהו גם

⁵⁷⁹ כך הגדירה יפה נעם, [מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 337.

⁵⁸⁰ 'לוא תזבח שור ושה ועז טהורים בכול שעריכה קרוב למקדשי דרך שלושת ימים כי אם בתוך מקדשי תזבחנו לעשות אותו עולה או זבח שלמים ואכלתה ושמחתה לפני במקום אשר אבחר לשום שמי עליו וכול הבהמה הטהורה אשר יש בה מום בשעריכה תואכלנה רחוק ממקדשי סביב שלושים רס לוא תזבח קרוב למקדשי כי בשר פגול הוא. הלכות שחיטה על פי מגילת המקדש, עמ' 272-282, בתוך: אור ליעקב, מחקרים במקרא ובמגילות מדבר יהודה, לזכרו של יעקב שלום ליכט, ביאליק, תשנ"ז. ר' עקיבא סבר שמותר לאכול חולין ללא שחיטה: "בתחלה הותר להן בשר נחירה" (חולין טז' II).

ההסבר לסתירה לאיסור שחיטת חולין בויקרא יז' 2-3⁵⁸¹ – כיוון שמחנה ישראל במדבר לא עלה על 3 ימי הליכה (חז"ל [ספרי דברים עה'] וחוקרים התקשו ולא עמדו על פתרון זה).⁵⁸²

חז"ל והרבניים/דתיים שומרים עד היום רק את ההלכה הזו לגבי בשר טהור/כשר/ללא מומים מתוך שיקבלו על עצמם 'חולין על טהרת הקודש', אך לעומת זאת בשאר המאכלים כבר לא מקפידים לאכול בטהרה. לפיכך, כל הבשר הכשר היום הוא ללא מומים (ובזה עיקר ההבדלים השונים של רמות הכשרות השונות, כגון: הקפדה על מומים קטנים כסרכות, פגם בריאה בתלק (גלאט)/מהדרין).

אלא שכל זאת חל במהפך של הפרושים, היות והם נהגו תחילה כך: 'שהיו מסרטין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיטה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]... שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה' (סוטה מח').⁵⁸³ מי שתיקן עיוות זה היה יוחנן הורקנוס (ראו פרק עניינו), ע"י בניית טבעות לשחיטת הקורבנות (בה יש אינסטיקט אלחוש בצוואר חיות כשרות). בזכות מגילות קומראן מתברר שמקורה במגילת המקדש לד' 6: 'אוסרים את ר'אשי הפרים אל הטבעות ון] [טבעות... אחר יהיו טובחים אותמה...!'.⁵⁸⁴

חז"ל ניתקו את חובת הטהרה מחיי החולין והחילו אותה על הקודש בלבד, כאשר אין איסור ואין עונש על היטמאות במרחב החול. מאידך גיסא החילו הלכה מרחיבה של שמירת טהרה במאכלי חולין.⁵⁸⁴ יש להדגיש כי בעוד הפרושים הקפידו על טהרת המאכלים (הפרשת תרומות ומעשרות, לצד טהרה כללית), במעבר בין התנאים לאמוראים חז"ל בטלה משמעות זו, לצד האי-הקפדה הכללית על רוב ענייני טהרה המקראיים (זולת בעיקר טומאת נידה ומת לכוהנים).

חריג והחמרה עצמית נוספת של חז"ל בתחום זה הוא הלכת נטילת הידיים שמשלימה את החמרת אכילת מאכלי חולין במצב של טהרה כחיקוי להלכות תרומה על-ידי הכוהנים.⁵⁸⁵

⁵⁸¹ 'איש איש מבית ישראֵל יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז בַּמִּחְנֶה אוֹ אֶשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמִּחְנֶה. וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יָבִיאוּ לְהַקְרִיב קָרְבָן לִי לְפָנַי מִשְׁפָּן יִי דָם יִחְשֹׁב לְאִישׁ הַהוּא דָם שֶׁפָּדָ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹי'.
⁵⁸² 3 ימי הליכה לקורבן מוזכר בהקשר הבריחה מפרעה (שמות ח' 23-24) ומי המקדש מגי' 12-13 מציינת מרחק זה גם בנוגע למעשרות. ראו: ורמן ושמש, ההלכה במגילות מדבר יהודה, עמ' 431; לגלות נסתרות, עמ' 98.

⁵⁸³ סוטה מח': 'יוחנן כהן גדול ביטל גם את הנוקפים. [ושואלים] מאי [מה הם] "נוקפים" [אלה]? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהיו מסרטין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיטה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]. אתא איהו בטיל [בא הוא וביטל את הדבר] משום דמיחזי כי מומא [שנראה הדבר כמו שמטיל בו מום]. במתניתא תנא [בברייתא שנה]פירוש אחר ל"ינוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח [ושואלים: וכי] נבילות [היו אלה?! הא שחיט להו [הרי שוחט אותן ולא מתו מעצמם! אלא [הכוונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות [ומדוע-] שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן]. תרגום: היו עושים סריטה לעגל כדי שיהיה יותר קל לשחוט, בא יוחנן וביטל מעשיהם משום שנראה שעושים בעגל מום. בברייתא נתנו פירוש שונה לנוקפים' – שהיו מהממים את העגל כמו שהיו עושים לפני עבודה זרה. אמר להם יוחנן, עד מתי אתה עד מתי אתם מאכילים נבילות למזבח, ושואלים האם עגלים אלו נהיו נבלות? הרי שחטו אותם ולא מתו בעצמם. אלא הכוונה שבמכותיהם ניקב קרום המוח נעשו טריפות, ולכן עמד יוחנן והתקין להם טבעות בקרקע שיקשרו את הבהמות לנוחות שחיטתם. ראו גם: מעשר שני ה' טו': 'יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי'.

⁵⁸⁴ ראו: נעם, מקומראן למחפכה התנאית, עמ' 337; נעם, שוב לתחומן של הלכות טהרה.

⁵⁸⁵ קטע פולמוסי במרקוס ז' 13-1 ובמתי 1-9.

היות וכאמור עדת קומראן קדומה לכל שאר הכתות, כנראה היא המקור לעליית והצדוקים, אך אז מתבקשת השאלה – הרי הגנאי העיקרי נגד עדת קומראן הוא שהם מקפידים יותר מדי, אז מדוע הקפדה זו נתפסת כדבר חיובי? יתרה מכך, ואילו על פשטות רבות של טהרה אין הקפדה כלל!:

עיקר הכשרות במזון בימינו הוא הבשר – מומיו והפרדתו מחלב. איך ומדוע השתנו המגמות וההתמקדויות בהלכה בתחום זה?

42.5. בשר וחלב בבית שני והיום לעומת החלשת המצוות והערכים של צער בע"ח:

להלן דברי אהרון שמש: 'ההלכות המגדירות את איסור בישול בשר בחלב, אכילתו וההנאה ממנו, תופסות מקום נכבד בספרות התנאית, וההקפדה עליהן הפכה במרוצת הדורות לסמל ההקפדה בקיום מצוות. מקורו של איסור זה בציווי החוזר שלוש פעמים בתורה: 'לא תבשל גדי בחלב אמו' (שמות כג' 19; לד' 26; דברים יד' 21). פשוטו של האיסור הוא על בישול גדי בחלב אמו דווקא, ובאופן זה הוא קשור במהותו לציוויים כמו 'ישור או שיה אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אָחַד' (ויקרא כב' 287) או 'כי יקרא קן צפור לפניך בדרך [...] לא תקח האם על הבנים' (דברים כב' 6-7) הרחבתו של האיסור במסורת חז"ל לכל בשר בחלב קשורה כנראה להופעתו השלישית בתורה, בספר דברים. בספר שמות מופיע האיסור פעמיים בהקשר פולחני, ואילו בדברים יד' 21 הוא בא בסיוס רשימת המאכלות האסורים. תפיסתו של האיסור בהקשר של מאכלות אסורים מאפשרת להבינו שלא באופן מצומצם - גדי בחלב אמו שלו ממש - אלא כדוגמה לכל בישול בשר בחלב. לכל זה אין זכר בספרות הקומראנית שבידינו. מאחר שאיסור בשר בחלב הוא תוצאה (לא הכרחית) של האזהרה 'לא תבשל גדי בחלב אמו', מסתבר שהוא אינו מופיע בהלכה הכתתית מפני שלא נהג אצלם, ושהפרשנות המרחיבה לאיסור 'לא תבשל גדי בחלב אמו' לא הייתה מקובלת עליהם. עם זאת קשה להכריע בשאלה אם איסור בשר בחלב לא היה מקובל רק על הכת אבל קבוצות אחרות בעם כבר נהגו בו, או שמא בתקופה זו עדיין לא נהג האיסור גם בקרב הקבוצות האחרות. פילון, שחי בראשית המאה הראשונה לסה"נ, דן בציווי 'לא תבשל גדי בחלב אמו' במסגרת הדיון על 'אתו ואתו בנו' ו'לא תקח האם על הבנים' הוא איננו מזכיר אלא את האיסור לבשל את הוולד בחלב אמו, ובפירושו מתיר לבשל בשר בחלב.⁵⁸⁶ יוסף בן מתתיהו אינו מזכיר כלל את האיסור המקראי. מתוך המקורות התנאיים עצמם עולה שאיסור בשר בחלב הוא קדום, אולם קשה לתארו. המשנה קובעת: 'כל הבשר אסור לבשל בחלב, חוץ מבשר דגים וחגבים. ואסור להעלותו עם הגבינה על השולחן, חוץ מבשר דגים וחגבים. העוף עולה עם הגבינה על השולחן ואינו נאכל - דברי בית שמאי, ובית הלל אומרים: לא עולה ולא נאכלי (חולין ח' א'). מחלוקת בית הלל ובית שמאי מצומצמת אפוא לשאלה אם מותר להעלות בשר עוף עם גבינה על השולחן, אבל כולם מודים שיש איסור על בישול כל בשר בחלב, כולל בשר עוף (אף שעוף אין לו חלב כלל), ושהאיסור כולל לא רק אכילת בשר שבושל בחלב אלא אף אכילת בשר עם גבינה בלא בישול. המסקנה המתבקשת מכאן היא שעצם ההבנה 'לא תבשל גדי בחלב אמו' משמעו בשר בחלב כבר הייתה מבוססת היטב בהלכת חז"ל בתקופת בית הלל ובית שמאי וקדמה להם'. מאידך, במגילת המקדש ?? 5-6 מצוין: 'ישור ושה אותו ואת בנו לוא תזבח

⁵⁸⁶ על המידות הטובות: 143-144 ראו: פילון האלכסנדרוני, כתבים (מהדורת סי' דניאל נטף) ג', ירושלים תש"ס, עמ' 216.

ביום אחד ולוא תכה אם על בניס', מחזק את משמעות האיסור המוסרי של 'לא תבשל גדי בחלב אמו', שכנראה נחלש בדקדוקי עניות והחמרה של הלכות הבשר והחלב.

המתנת 8 ימים רק לזבח/קורבן ולא לשחיטת חולין (ויקרא כ"ב 27): ראוי לתקן עניין זה (מה גם

חלק מהפרדוקס של חולין בטהרה).

42.6. דיני כשרות נוספים שלהן תיעוד ממגילות קומראן ועד היום:

- הטבלת והגעלת כלים: ברית דמשק: 'ומכול הזהב והכסף והנחושת והבדיל ועופרת אשר עשו הגואים פסל, אל יביאהו איש אל טהרתו מן החדש הבא מן הטהור'⁵⁸⁷ – 'גיעולי גוים'⁵⁸⁸
- מחלוקת על הריגת דגים וחגבים: האם יש להורגם או מותר לאוכלם חיים? לפי ברית דמשק יב' (12-15): 'עד כל נפש החיה אשר תרמוש במים והדגים אל יאכלו כי אם נקרעו חיים ונש[פ]ך דמם וכל החגבים במיניהם יבאו באש או במים עד הם חיים כל הוא משפט בריאתם', ואילו חז"ל ראו **ביעקב איש כפר נבוריא** שנהג כך כ"מין" והכוהו במלקות,⁵⁸⁹ כיוון שדרשו שמותר לאוכלם חיים (חולין כז' II על במדבר יא' 22;⁵⁹⁰ תוספתא תרומות ט' ו'),⁵⁹¹ אך במשך הדורות הפכו דעתם ואימצו את דעת עדת קומראן שיש להורגם טרם אכילתם חומרות כאלו היו בעיני חז"ל מסימני ההיכר (כמו שכבר ציין שאול ליברמן אחרי שהתגלו המגילות).⁵⁹²
- גיד הנשה: מגילה 4Q158 מציינת: 'ויאמר אל תוא[כל] [על שתי כפות הירך עד היום הזה]'. דעה זו זהה לדעתו של ר' יוסי במדרש בראשית רבה עח' ו'.⁵⁹³ ר' יהודה אומר, באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. ר' יוסי אומר, באחת מהן נגע ושתיים נאסרו, בחלק מהנוסחים יש גם הרחבות (ולא רק נוסח יותר מקורי ונכון) שמשלימות מידע מקראי חשוב. נדגים זאת לעניין הכשרות: בבראשית לב' 33 מצוין: 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה', וזאת כאשר בראשית לב' 33 משתמע רק צד אחד, אלא שלא כתוב איזה: 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה'.
- ולד שבהריון (בן פקועה): מגילת המקדש נב' 5: 'ולוא תזבח לי שור ושה ועז והמה מלאות כי תועבה המה לוי'.⁵⁹⁴ ויקרא כב' 28: 'ושור או שֶׁה - אותו וְאֵת בְּנוֹ, לֹא תִשְׁחֲטוּ בַיּוֹם אֶחָד' – מגילת המקדש נב' 6: 'ושור ושה אותו ואת בנו לוא תזבח ביום אחד ולוא תכה אם על בניס'. הסיבה שמוספת של: 'ולוא תכה אם על בניס' נראית שמתפרשת שגם לגבי שחיטת חולין שאינה על המזבח. חז"ל מתירים אב ובנו ואוסרים רק אם ובנה, וגם זה רק לגבי קורבנות ולא חולין.

⁵⁸⁷ קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 33, שורות 8-10. לביאור ראו: ו' נעם, 'תעבירו באש' (במדבר לא' 23): לקדמותה של מסורת פרשנית, שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום יט' (תשס"ט), עמ' 119-128.

⁵⁸⁸ ירושלמי עבודה זרה ה' יב' מה' II; פסחים מד' II; נזיר לז' II; עבודה זרה לח' II; תוספתא ע"ז ח' (ט') ב' ועוד. להרחבה ראו: נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 127-134.

⁵⁸⁹ בראשית רבה ז' ב'; קוהלת רבה ז' כג'.

⁵⁹⁰ 'הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם'.

⁵⁹¹ 'אוכל דגים וחגבים בין חיון בין מתין ואינו חושש'. החשש מאיבר מן החי: 'אף בשר בנפשו דמו לא תאכלו' (בראשית ט' 4). ראו גם: פסיקתא זוטרתיא (לקח טוב) ויקרא פרשת שמייני דף לג' עמוד ב'.

⁵⁹² Lieberman 14 ^ 395 S. 14 S. 395 pp. (1951), PAAJR, 'Sources'.

⁵⁹³ מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 923-924.

⁵⁹⁴ מדרש חז"ל בראשית רבה (פרשה פ"ד ז') ותלמוד ירושלמי (פאה פא' ה"א; טו' ד'): "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, מה אמר? רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון. רבי מאיר אמר: חשודין הן על אבר מן החי". על פקועה יש על דיבת יוסף, השווה לצוואת גד א' 6-8 (מגילות קומראן, צוואות השבטים, נוסח של פרופ' הרטום): "ויאמר יוסף אל אבינו: בני זלפה ובלחה זובחים את הבהמות הטובות ואוכלים אותן חרף דעת ראובן ויהודה; כי ראה כי לקחתי טלה מפי הדב ואהרגהו ואזבח את הטלה כי נעצבת על אשר לא יכל לחיות ונאכלהו, ויגד לאבינו; ובגלל זאת כעסתי על יוסף עד יום מכירתו".

- שפיכת הדם על קרקע: ביובלים ?? : כל בע"ח ועוף. חז"ל - רק בהמות.
- דוגמה נוספת למקור הלכתי היא המלחת בשר שמופיעה לראשונה במגילת המקדש לח', וממנה כנראה חז"ל ציינו: 'אמר שמואל: אין הבשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו יפה ומדוחו יפה יפה... במתניתא תנא: מדיח ומולח ומדיח' (חולין קיג').

43. הדיסאוננס בין חסידות אישית לחסידות קבוצתית

בעוד צדיקים בסיפורי המקרא (ובספרות חז"ל) מאופיינים בהתקרבות לכל אדם, הרי שעדת קומראן התרחקה מעם הארץ (וכך גם הפרושים הראשונים) מחמת טומאתם (או אי-שמירתם על טהרה ברמתם). מתבקשת השאלה – כיצד היפוך גישה זו מהווה אותה דרך?

להלן דוגמאות פרטניות בין סיפורי המקרא ומגילות הקדמונים למגילות הכיתתיות של מורה הצדק:

- אברהם אבינו אירח ברוחב לב עוברי דרכים מבלי ידיעתו שהם צדיקים או טהורים ברמה כלשהיא, ואילו עדת קומראן הרשתה למועמדים שהיו בשלבי כניסה לעדה לאכול ממאכליהם ומשקיהם, רק אחר שנה ושנתיים (2 רמות טהרה).

- יוסף הצדיק מסתיר את תרמית עבד שרו במחיר מכירתו (צוואת יוסף ?!), כדי לא לביישו (ומחור מכך – שלא ישפט). לעומת זאת, עדת קומראן

התשובה המוצעת להתבודדותה של חסידות קבוצתית, כבר פורטה לעיל בפרק הסיבות להתבודדותה של עדת קומראן. כפי שפורט לעיל בפרק על טעם ותוצאת כשרות המזון, הרי שגם חסידים לא היו אוכלים אצל עם הארץ וביתר אירוועים שונים, וכך מצטמצם הפער בין חסידות קבוצתית לאישית.

44. הבלבול בטרמינזם ודואליזם; הוספת חברים בהקבלה לגיור; אובדן בני הבליעיל

44.1. בין דטרמיניזם לדואליזם:

חוקרים סבורים שעדת קומראן היתה קנאית קיצונית נבדלת שראתה עצמה כ'בני האור' ונגדה כל שאר העולם שהם 'בני החושך' והעוול, ומבססים את טענתם על העקרונות הרוחניים המורכבים של עדת קומראן המכונים: דטרמיניזם ודואליזם, כגון: 'מאל הדעות כול הויה ונהייה ולפני היותם הכין כול מחשבתם ובהיותם לתעודותם כבודו ימלאו פעולתם ואין להשנות בידו משפטי כול והואה יכלכלם בכול חפציהם והואה ברא אנוש לממשלת תבל וישם לו שתי רוחות להתהלכ במ... וכפי נחלת איש באמת יצדק וכן ישנא עולה וכירשתו בגורל עול ירשע בו וכן יתעב אמת' (סרך היחד ג' 15-18, ד' 24-25, מכונה 'תורת שתי הרוחות').

כפי שהוסבר לעיל, תיאור זה נכון חלקית, כיוון ש:

- התיאור מוצדק בתקופת ההתייוונות, וזה עיוות ועקמומיות לראות בעין אחת את עדת קומראן, ובעין שנייה את החשמונאים, שדעותיהם היו זהות ועוד שהחשמונאים פעלו בעקבות עדת קומראן.

- התיאור מבטא מצב קיים, אך אינו מונע אפשרות לשינוי.
 - אלו יסודות עקרוניות אלו מהמקרא, כגון: 'רָאָה אֶזְכִּי נִתֵּן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה...' (דברים יא' 26), וכך גם ברוב עמי קדם,⁵⁹⁵ וחלקם בלשון חכמים גם בחז"ל, כך שאינם חדשים או ייחודיים לעדת קומראן, וייחוס להם, בהדגשת קיצוניות, אינו אלא אבחנה שגויה. נזכיר את העיקרון שרוב התורה הקומראנית היא פרפרזה למקרא (זולת בעיקר הנסתרות של ייסוד ההלכה והפשרים שלא נודעו עד עת קומראן). הטווח בין 'הכל צפוי והרשות נתונה' (אבות ג' טו') לבין 'הכל מִקְתוּבֵי' (פתגם ערבי) קשה ואפור לתיחוס גבולות. ברוב הספרויות (מהתנ"ך, עמי קדם, מגילות קומראן, הנצרות, חז"ל ואף בבתרבות השיח העממית בימינו) ניתן למצוא פסוקים ואמרות שלכאורה סותרות בין תחומים אלו.⁵⁹⁶

- חלוקת הטוב והרע היא חלוקה שמתקיימת במלואה בשמיים, בה כמעט אין תזוזה של תפקידים למלאכים (אם כי פעם אחת חלק מהמלאכים הטובים חטאו בנשים היפות, ובמל"א כב' 23 נביאים הוטעו). בתנ"ך, ובעיקר במגילות, מתוארים הסנגורים והקטגורים השמימיים בעניינים שונים, כאשר לפי עדת קומראן, בראש מלאכי האור עומד רפאל/שר האורים, ואילו בראש מלאכי הרשע עומד משטמה (ראו למשל את הדואליות של בכי מלאכי השרת לעומת שמחת מלאכי המשטמה בעקדת יצחק [סיפורי תורה-מעין יובלים 4Q225]).⁵⁹⁷ לעיתים יש להם נציגים ברורים בארץ, כמו יחנה ואחיהו (ברית דמשק ה' 18-19; ידועים בשמותיהם היוונים: [יניס וימבריס](#)). מגילת פשר מעשי מלכיצדק מתארת את המלחמה הזו באחרית הימים נגד מלכירשע⁵⁹⁸ (וכך גם בחזון יוחנן; כריסטוס "המורה" מקביל למלכיצדק נגד ארמילוס בן בליעל מספר זרובבל). נח התפלל נגד הרשעת הרוחות הרעות נגד האנושות (וצמצמם לעשירית; יובלים י' 8), וכן יש מגילות לחש נגדן (ראו בפרק התפילה). ראו עוד בפרק המלאכים.

מידות הנפש הן חלק/ענפים/בנות ממידות קרובות לעקרונות אלו,⁵⁹⁹ ולעיתים רבות אלו נגזרות ממושגי יסוד, כמו: טוב (מול רע),⁶⁰⁰ אמת⁶⁰¹ (מול שקר), אור (מול חושך),⁶⁰² צדק (מול רשע), טהרה (מול טומאה), בשר/גשמי (מול רוח).⁶⁰³ עקרונות מוסריים או מושגי יסוד אלו רווחים בתנ"ך,⁶⁰⁴

⁵⁹⁵ ועוד רבים. הסופר הקדמון פלוטארכ מעיד שרוב העמים הקדמונים האמינו בשתי רשויות בפנים שונים, ושלמה רופין מנה פירטם.

⁵⁹⁶ ספר נוצרי קדום 'דידכי' א' 1: 'שתי דרכים יש בתבל, זו של אור וחיים וזו של חושך ומוות, ובהן נקבעו שני מלאכים, אחד של צדק ואחד של עוול, והפרש גדול יש בין שתי הדרכים האלו'. הסופר הקדמון פלוטארכ מעיד שרוב העמים הקדמונים האמינו בשתי רשויות בפנים שונים, ושלמה רופין מנה פירטם.

⁵⁹⁷ 'מלאכי קודש עומדים בוכים על' [את בנו מן הארץ ומלאכי המ]שטמה [שמחים ואומרים עכשו יאבד' [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 218]. זוהי הרחבה על היובלים ב' 5-7; בראשית כב' 10. יש לציין שזהו האזכור הראשון של המילה: "עכש[נ]ו". [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 218.

⁵⁹⁸ מלכירשע (מוזכר גם מגילה 4Q280) הוא דמות רוחנית עתידיים למלחמת אחרית הימים, כנראה מולו מלכיצדק, עליו יש מגילת פשר (11Q13) [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 279-280.

⁵⁹⁹ רבי מאיר פאפרוש כינה זאת בספרו 'עץ החיים' (שער הכללים יג' כט'): 'כעין הנסירה שזכר האר"י ז"ל'.
⁶⁰⁰ הפסוק המייצג ביותר לכך הוא מסרף היחד א' 4-5: 'לעשות הטוב והישר לפנינו כאשר ציוה ביד מושה וביד כול עבדיו הנביאים ולא הוב כול אשר בחר ולשנוא את כול אשר מאס, ולרחוק מכול רע ולדבוק בכול מעשי טוב'. במקרא צירוף כתובים בה בהתייחס להי לבדו (שמות כג' 7; דברים יא' 22 ודומיהם), ומקבילות יש בצוואת גד ה' 2; צוואת אשר ג' 1-2; צוואת בנימין ח' 1. ראו גם באיגרת פאולוס יב' 9: 'מתעבים את הרע ודבקים בטוב'.
⁶⁰¹ השו: 'לדבוק באמת ברינתך' (הודיות טז' 7).

⁶⁰² האור והחושך הם מושגים שהתקבלו כמאפייני עדת קומראן, זהו אף שמה הנרדף של מגילת המלחמה לצד אזכורים רבים יחסית למקרא וספרות בית שני.

⁶⁰³ לפי ר' אפל, *Le pietisme juif dans Les Testaments des douze patriarches*, Paris, 1930, p. 125. בצוואות בני יעקב אין ניגוד בין החומר והרוח. ראו גם ליכט, הודיות, עמ' 35 הערה 8. מענין להשוות [לגשמי מול רוחני בדברי גד החוזה, בר-אילן, 248](#); משלי המידות ו' 15: 'העוסק לבנות גשמו – יהרוס רוחו ונשמתו'.

⁶⁰⁴ בספר מלכים אף חוזרת אמירת הסיכום על המלכים אם עשו הטוב או הרע בעיניי ה'.

בספרות בית שני, ובעיקר בצוואות השבטים. היחידה העיקרית בצוואת אשר אי-ו' (ובנימין ו' 6-7; לוי יט' 1) שמביאה את תורת שתי הדרכים/רשויות.⁶⁰⁵ זו ידועה כאחד המאפיינים של עדת קומראן בדטרמיניזם ודואליזם (האמונה בגזרה הקדומה הכפולה; פרדסטיניציה דופלקס), אך כאן היא גם מגדירה ומזהירה מהצביעות וערבוב המטעה בין הערכים והמעשים השונים,⁶⁰⁶ עד 'כי סוף בני האדם יוכיח על צדקתם' (אשר ו' 4, וכך בן סירא י' 27-28).⁶⁰⁷ יש לשלב אלו עם צוואת יהודה כ' 2: 'והרוח התיכונה היא רוח תבונת השכל אשר תט לכל אשר תחפץ',⁶⁰⁸ שבה הבחירה החופשית של האדם (המנוגדת להגדרת הדטרמיניזם והגזרה קדומה המיוחסת לאדם, ופחות לידיעות אלוהיות עתידיות, כחזונות אחרית הימים בצוואות), כאשר כל בני יעקב ממליצים לדבוק בדרך ה'.⁶⁰⁹ מידת האמצע/שביל הזהב/ממוצעת היתה מוכרת בעולם העתיק (מהבודהה לאריסטו)⁶¹⁰ ובחז"ל⁶¹¹ (ובהמשך כידוע הרמב"ם אימץ אותה, תוך הדגשות על חסידות הנוטה לקצה הטוב, ושני חריגים לכלל (ענווה ומיניויות)).⁶¹² המשך לפרק זה בפרק 'מוסר ודרך ארץ קדמה לתורה'.

גם במבחן בפועל אין יסוד לחלוקה זו בארץ ע"י עדת קומראן, שכן עדת קומראן דרשה שמרה והענישה מי שלא קיים את המצוות כראוי וכפרשנותה: 'וביד האדם נתן הבחירה ואם בא להיטיב עזר לו ואם להרע דרך פתוח לוי' (נדגים מ'דברי גד החוזה' ט' רה'). קביעה שעדת קומראן אחזה רק בתפיסה דואליסטית דטרמיניסטית של גזרה הקדומה הכפולה, לא רק שאינה נכונה, אלא שהיא

⁶⁰⁵ השו" : 'בשני ציריך – יצר הטוב ויצר הרע' (ברכות ט' ה'; ספרי דברים לב; תוספתא ברכות ו' ז'). מקבילות רבות וספרות רחבה יש בעניין, לניחות בצוואות ראו: **פירוש כהנא במקום** (א' 3); הלל, מבנה הצוואות, עמ' 72-81. לסקירה כללית במגילות ראו: **קיסטר, הבסיס התיאולוגי של עדת קומראן**; טיטוס תגובתי למאמרו, **בין 'אורתס' לדואליזם במגילות קומראן**.

⁶⁰⁶ בפרט השנאה למזויפים בצוואת אשר ד' ה': 'כי האנשים הטובים ישרים הם ואם גם חנפים לחוטאים יחשבו לפני יי יצדקו; ורבים אשר ישמידו את הרשעים עשו טוב ורע אולם הכל טוב הוא כי עקר את הרע משרשו וישמידו; ויש אשר ישנא חונן דל ורשע ונואף וצם גם-לזה שני פנים ואולם כל המפעל טוב הוא כי הולך הוא בדרכי יי אשר לא יקבל את הנראה טוב כטוב באמת; ויש אשר לא יחפץ לראות ימים טובים עם הוללים למען אשר לא ינבל את פיו ונפשו יגאל גם לזה שני פנים והכל טוב הוא; כי אלה לצבאים ולאילות ידמו כי בהיותם פראים כטמאים ידמו ובאמת טהורים הם כי קנאו ליי וילכו בדרכיו וינזרו מכל אשר צוה אלהים בחקותיו כי שנאו ויבדל בין הרע ובין הטוב; (ה'); ראו בני איך שנים בכל המה זה לעמת זה והאחד בשני יסתר בצע בעשר שכרון בטוב לב עצב בשמחה והוללות בחיי האשות; אחרי החיים מות יבא אחרי כבוד קלון אחרי היום הלילה וחשך אחרי אור וכל אלה תחת שלטון היום המה והצדק תחת שלטון החיים והרשע תחת המות ועל כן יחכו למות חיי עולם; לא יוכל איש לקרא לאמת קזב ולצדק רשע כי כל אמת תחת האור הוא כמו כל נברא תחת אלהים; בכל אלה נסיתי אני בימי חיי ולא סרתי מאחרי אמת יי ואת חקי עליון חקרתי כי בכל-כחי הלכתי בישרי אחרי הטוב. כך גם בינמין ו' 5-6: 'ולא תהיינה ליצר הטוב שתי לשונות ברכה וקללה בוז וכבוד עצב ושמחה שקט ורגז שפת חנף ואמת עני ועשר כי אם דעה אחת לו בכל זכה וטהורה; לא שמע לו ושמע ומראה ומראה כי כל אשר יעשה או ידבר או יראה ידע כי יי יראה לנפשו'. גם בתורת האמצע הסינית (中庸, Zhōng Yōng) יש הרמוניה עם המוחלט שקולה ליושר וכנות.

⁶⁰⁷ 'עת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר כי באחריתו ינכר איש'. סעדיה גאון שכתב דבריו: 'הצדקות יתבארו בסופם והחיים לקראת מותם'. אלו למעשה חלק מעיקרון השכר והעונש: 'קרא דגן וְלֹא יִלְד עֵשָׂה עֵשָׂר וְלֹא בְמִשְׁפַּט בְּחַצֵי יָמוֹ [נְמִינ] יַעֲזְבוּ וַיִּבְחָרְתוּ יְהִי נְבִל' (ירמיה יז' 11) בעולם הזה (יש בצוואות ובחז"ל שכר ועונש גם בעולם הבא).

⁶⁰⁸ הרטום תרגם (עמ' 56): 'ובאמצע רוח תבונת הלב לנטות אל אשר יחפץ'.

⁶⁰⁹ נפתלי ב' 7 מצוין: 'וכאשר הבדל בין אור לחשך... ככה הבדל גם בין איש לרעהו ובין אשה לרעותה', ולוי יט' 1. אלו במקור המקראי: 'יִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְלָלָה וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים' (דברים ל' 19).

⁶¹⁰ מ'היקמא פְּטִיפְדָא ו' **הדרך כפולת שמונה** **"המתומנת הנאצלת"**. אריסטו, אתיקה מהדורת ניקומאכוס, תירגם מיוונית- י"ג ליבס, ירושלים תשל"ג, פרקים ד' ה'; ה' ח'.

⁶¹¹ **מנון**: תוספתא חגיגה ב' ה': 'ועוד משלו משל למה הדבר דומה: לאסתרטא (רחוב) העוברת בין שני דרכים, אחד של אור [אש], ואחד של שלג. הטה לכן נכוונה באור, הטה לכן נכוונה בשלג. מה עליו על האדם? להלך באמצע, ובלבד שלא יהא נוטה לא לכן ולא לכן; 'ירושלמי חגיגה ב' א', ע"ז ע"א: 'התורה הזו דומה לשני שבילים, אחד של אור ואחד של שלג. היטה בזה מת באור, היטה בזה מת בשלג. מה יעשה? יהלך באמצע'.

⁶¹² הלכות דעות ה' א'. עם זאת, המונחים שהרמב"ם כינה את מידות האמצע תואמים במקצת למידות הנפש שהבאתי בפרק הבא: הסתפקות, נחת, סלסול, גבורה, נדיבות, מתינות, סבלנות, בושת פנים. מונחים ותיאורים רבים ושונים הובאו בפרשנות היהודית מספרות בית שני ועד היום. במגילת סרך היחד מובא הוראות התנהגות לחברי עדת קומראן, ונראה שבה יש חלוקות התנהגות (ובכללם מידות) שונה ליריבהם (דורשי החלקות למשל; השוו ליחס לנכרים בפרק הבא). מסורות דומות יש במסכתאות חז"ל העוסקות במוסר ובמידות: פרקי אבות, דרך ארץ וזוטא ורבה, כלה רבתי, ובעיקר במתייחסות לחכמים ולחסידים.

מרוקנת מתוכן עקרונות תורה ומצוות רבות (דבר שהפוך מהקפדתה של עדת קומראן לתורה ולמצוות. גם בצד השני, עדת קומראן התירה חזרה של החוטאים למיניהם, ואפילו חברים מבחוץ :

44.2. אפשרות ההצטרפות לעדת קומראן תואמת לגיור נכרים לעם ישראל:

מצוות רבות בתורה מורות ישירות בעקיפין על התרחקות והתבדלות מנכרים, ובעיקר מאלו העובדים עבודה זרה (לעומת יחס מטיב לאוהבי ישראל). למרות זאת, התורה מתירה את הגיור על 'אשת יפת תואר' (דברים כא' 10-14); אך זולת שאלו הלכות לאשה (בגניזת קהיר ישנה [צוואה](#) לפיה למדו הלכות גיור מ'אשת יפת תואר'; בצוואת לוי יד' 6 מצוין: 'ובנות גויים תקחו לנשים, בטהרם אותן שלא כחוק'), לא ברור הדין לגיור לגבר (וכן כך במגילת רות). [דברי גד החוזה](#) ג' ט' חידש את ההיתר: 'מואבית ולא מואבית', ובפרק ט' ([לדברי גד החוזה](#)) הודגש הדחייה לגיור גבר מואבית בדחייתו כ'ארור'. עם זאת, דויד המלך קיבלו לתפקיד בכיר בשלטון המלכות, ובפרק ח' קצב-קצד' דיבר על אהבת כל אדם (בדומה לצוואת השבטים וחלק מחז"ל).⁶¹³

היתה כפייה ישראלית על נכרים להפסקת עבודה זרה (כגון עבדים וגרי-תושב;⁶¹⁴ במזרח הירדן ??; [אסתר ח' 17](#); קדמה"י יג' 257-318), ולפי מגילת המקדש מ' 5-6 הגר רשאי להיכנס עד החצר השלישית במקדש. [כנה ורמן סיכמה את הגיור בבית שני](#), וקבעה כי רק דור רביעי של גר יתקבל למקדש.⁶¹⁵

עדת קומראן התירה הצטרפות יהודים לעדתה בתהליך של שלבים שארך שנתיים. [ליאורה גולדמן](#) [סבורה שאף היו נכרים שהתגיירו והצטרפו לעדה](#).⁶¹⁶ גם לאחר מכן היו מעמדות בעדת קומראן - כל אדם לפי שכלו.⁶¹⁷ העובדה שישנה אפשרות כניסה לעדת קומראן בדומה לגיור לעמ"י, מלמדת שאנשי החושך והיריבים של עדת קומראן אינם מוחלטים, ויכולים לשנות את דרכם וגורלם, וזאת עד לימי המשוח: 'ובשלים הקץ למספר השנים האלה אין עוד להשתפח לבית יהודה' (ברית דמשק ד' 10-11).

בתשובתו זו של [דברי גד החוזה](#) ג' הותר להתחתן עם אשה מואבית, והאיסור נשאר רק על הגברים: 'מואבית ולא מואבית'.⁶¹⁸ הלכה זו התקבלה בחז"ל: יבמות ח' ג'. כאן אנו חוזרים לצוואות השבטים

⁶¹³ 'דברו בשלום איש את רעהו ואהבתם המעשה והנעשה בצל יי כנפשותיכם; כי אם אתם אוהבים את הנעשה אות הוא שתאהבו להעושה; וגם מזה ומזה אל תנוח ידכם אהבו את יי וגם את האדם אז טוב לכם כל הימים'. נכרים מוזכרים לשלילה בצוואת קהת: 'וכען, בני, אזדהרו בירותתא די מ>ה>שלמא לכוני ודי יהבו לכוני אבהתכוני ואל תתנו ירותתכוני לנכראין ואחסנותכוני לכללאין' ([4Q542](#), קטע 1, טור א', שורה 1 - טור ב', שורה 1. תרגום: 'ועתה, בני, היהרו בירושה המסורה לכם ואשר נתנו לכם אבותיכם ואל תתנו ירושתכם לנכרים ונחלתכם לזרים'). מגמות אלו ידועות בחז"ל ובקבלה: 'חביב שנברא בצלם', 'מקדים שלום'.⁶¹⁴ המונח גיור משמש בתורה גם לתושבים הגרים בארץ שאינה מולדתם. יש לציין שלמרות מצוות רבות לדאוג לגר, לכאורה מאידך, דוד ושלמה, שמוס ליימס עובדי" (מלי"א ט' 20-21). בדומה לכך, היו גם ה"גרים" שיעדו אותם דוד המלך ושלמה בנו להיות סבלים וחוצבים (דה"א כ"ב 2; דה"ב ב' 16-17).

⁶¹⁵ [ורמן, ספר היובלים](#), עמ' 569, [נספח 3: גר וגרים בימי הבית השני](#). זאת כנראה על סמך הביטוי 'דור רביעי' בטור הקודם - לט' 5, אך בשני הטורים יש חוסרים וההסתמכות של ההדרה אינה החלטית. ראו גם: [ורמן ושמש, לגלות נסתרות](#), עמ' 246-254.

⁶¹⁶ [גולמן, המחזיקים במצוות אל, עמ' 323](#), מציעה שהלויים בברית דמשק ד' 2-4 הם הנכרים שהתגיירו.

⁶¹⁷ 'ול' 5 דעתם יכבדו איש מרעהו ולפי שכלו ירבה הדרו' (Fig. 55, 4QInstruction-d); וידרשו את [דוחם](#) ביחד בין איש לרעהו לפי שכלו ומעשיו בתורה... וכתבם בסרך איש לפני רעהו לפי שכלו ומעשיו... להעלות איש לפי שכלו ותום דרכו ולאחרו כנעויותו (סרך היחד ה' 20-24). יש עוד ביטויים דומים, בעי קר בסרך העדה.

⁶¹⁸ להרחבה ראו: [בר-אילן, דברי גד החוזה](#), עמ' 167-172

יש אמירות של אהדה גם לנכרי,⁶¹⁹ כנראה מהאהבה הרבה והסנגוריה המורעפת גם לחוטאים ולרשעים (ראו על כך במאמרי: ['מקורות והשפעות מידות הנפש והלב בצוואות השבטים'](#)).

3.44. חוסר יכולת להבין את מושגי הרוח והסוד של עדת קומראן:

יתרה מזו, עקרונות רוחניים אלו קשים ביותר לפירוש והבנה, כפי שקשה לתפוס את הביטוי הקרוב של חז"ל: 'הכל כתוב והרשות נתונה', כשבתוך זה מחבל 'ובמלאך חושך תעות כול בני צדק' (סרך היחד ג' 21-22) גם בצדיקים וישנם מעשים מעורבבים, למשל [כצוואת אשר](#) א'-ו' שמגדירה ומזהירה מהצביעות.⁶²⁰ להלן דוגמה לשני מונחים רלוונטים רווחים במגילות מורה הצדק (קבוצה 4) שקשה להבין משמעותית החד-ערכית, אפילו אם הם נתונים להחלטה ארצית-אנושית או שמימית:

- "גורל": האם בפועל מטילים 'גורל' או שזה הבנה לפי התגלגלות ורמזים משמיים? האם הוא קרוב ל'אורים ותומים' (בניגוד ל"נחש" בעמי קדם)?⁶²¹

- "תיכון": איך שוקלים את הרוחות ('תיכון')? האם נעזרים באסטרולוגיה ופיזונומיה? תיכון זה התקבל בחז"ל בתפילת 'עלינו לשבח' ('לתכן עולם במלכות שדי'), אך בהמשך "תוקן" בטעות ל"לתקן".⁶²²

- אי-ההבנה של שילוב הגזרה הקדומה עם מעשיו של האדם. למשל, מגילות 'רז נהיה' מפורשות כאקסיומה דטרמיניסטית-אפוקליפטית, אך מגילות אלו דורשות התנהגות ועשייה מסוימת, שרק קיומה מבטיח השכר המצוין בה. דברים אלו עולים עם ירמיה לב' 19: 'גְדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילָה אֲשֶׁר עֲיִנִּיךָ פְּקָחוֹת עַל כָּל דְּרָכַי בְּנֵי אָדָם לְתֵת לְאִישׁ כְּדָרְכֵי וְכַפְרֵי מַעֲלָלָיו'.

בן סירא שהיה קרוב באמונתו ודעותיו לעדת קומראן (ראו אף הצעתו כמועמד למורה הצדק) מתאר הבחנה חדה לחיוניות המעשה הארצי: 'אל תאמר מאל פשע, כי אשר שנא לא עשה; פן תאמר הוא התקילני, כי אין צורך באנשי חמס; רעה ותועבה שנא ה', ולא יאננה ליראיו; אלוהים מראשית ברא אדם, ויתנהו ביד יצרו' (טו' 11-14).

⁶¹⁹ למשל בצוואת זבולון ז'-ח'.

⁶²⁰ והנפש אשר תאמר להשליט את הטוב על הרע והיה סוף מעשיה גם דרך הרע; ויש איש אשר לא ירחם על עבדיו אשר שרתו לפניו ברע גם זה שני פנים לו אבל הכל רשע; ויש איש אשר אהב עושה רע עד כי יחפץ למות למענו ברע וגלוי הוא שני פנים לדבר הזה והכל ענין רע; כי אם גם אהבה היא אבל רעה היא בכסותה על רשע ועל כן הדבר הזה שמו טוב הוא וסוף מעשיו לרע יוביל; ויש אשר יגב ירשיע יגזל ויחמס ועל דל ירחם גם לזה שני פנים והכל רע; כל אשר יחמס את רעהו יכעיס אלהים וישבע לשוא באל עליון ועל העני ירחם את יי נותן התורה יתעב ויכעיס ואביון יחיה; את נפשו יטנף ואת גוו יפנק רבים יהרג ועל מעט יחמל גם לזה שני פנים והכל ענין רע; ויש אשר ינאף ויזנה ומכל אכל ינזר ויצום ויעשה עול ובחיל עשרו יחמס רבים וברב רשעו הוא גם מצות יעשה גם לזה שני פנים והכל רע הוא; וכל אלה כחזירים וכארנבות הם כי גם אלה טהורים למחצה המה ובאמת טמאים הם; וכאלה דבר אלהים גם על לוחות החקות'.

⁶²¹ ראו בפרק על מסורות חנוך לעמי קדם (אנמדוראנכי שהעניקו לו את חוכמת הניחוש על פי אותות, במיוחד לפי השמן והכבד), ובעיקר ציפורים.

⁶²² כך בסידורי התפילה התימניים ושל הרמב"ם (מהדורת אור וישועה עמ' 161). שינוי זה פותר בנקל את הבעיה הלשונית: הפועל "לתכן" משמעותו כינון, ביסוס, ואם כן כוונת המשפט היא שאנו רוצים לבסס את מלכות הקב"ה בעולם ולגרום לכל הגויים להמליך את הקב"ה. ה'תיכון' מופיע במספר מגילות כגון ב'מוסר למבין' ו'רז נהיה', ראו: קיסטר, מידות, עמ' 171-174.

מגילת המלחמה (בני האור נגד בני החושד) נתפסת ע"י החוקרים כדוגמה מובהקת לדואליזם. דווקא בה הטובים הם שבטי ישראל (בני האור),⁶²³ ולא רק שבט יהודה שאיתו הזדהתה עדת קומראן במגילות מורה הצדק (קבוצה 4), או שבט לוי.

סיבה נוספת למסקנה השטחית של דואליסטיות, היא כי היא ההצגה הנוחה להבלטת הפער בין קבוצות ואידיאולוגיות בשיח יריביות הנוטה להנגיד את הטוב והאמת מול הרע והשקר. מצב זה רווח בספרויות וקבוצות רבות. הנה למשל דוגמה אקטואלית מהמחלוקת בין הרב אמנון יצחק לרב יוסי מזרחי שבה הוטח: 'אשרי המבדיל בין טהור לטמא ובין אמת לשקר'. וזאת, יש להדגיש, כאשר שניהם עוסקים בהגות ובציבור זהה.

עיקרון קרוב הינו האמונה בגזרה הקדומה הכפולה (פרדסטינציה דופלקס). הקושיות לעיל רלוונטיות גם עליו, אך מענין שזהו אחד מנושאי המחלוקת הגדולים שמציין יוספוס בין הפרושים לצדוקים. על כך ראו בפרק הפער והשוני בין הצדוקים-הראשונים לצדוקים-האחרונים.

44.4. הוכחת נכונות היסטורית – אובדן דורשי החלקות:

בכל אופן, אף אם נניח שתורת שתי הרוחות אינה כתיאור שמימי או תפילה (למרות שמקובלת עד היום ודיכוטומיה כזו נעשית ברוב החלוקות החברתיות), ואף אם נניח שאינה כמו תיאוריים מקראיים דומים (ראו בפרק מיזוג פרפרזות), וכן אם נניח שאין סתירה בכך שבני החושך והבליעיל יכולים פשוט להצטרף לעדת קומראן, הרי שבסופו של דבר - הקללות של עדת קומראן נגד בני החושך והבליעיל התקיימו – המתיונים אבדו!⁶²⁴

- פשר נחום ג' 3-8: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פְּשָׁרָן] דֹּרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות] [קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם';
- ברית דמשק ז' 21: 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב'.
- ברית דמשק כ' 13-15: 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים';
- פשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שעי'.

⁶²³ 'בני לוי ובני יהודה ובני בנימין גולת המדבר ילחמו בס' (א' 2); 'מכל שבטי ישראל יחלוצו להם אנשי חילי (ב' 7-8); 'על האות הגדולה אשר בראש כול העם יכתובו עם אל ואת שם ישראל ואהרון ושמות שנים עשר ש[בטי ישראל]ל כתולדותם. על אותות ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים' (ג' 13-14). קימרון, התיבורים העבריים א', עמ' 111-113.

⁶²⁴ השוו: 'והשִׁאֲרָתִי בְּיִשְׂרָאֵל שְׁבַעַת אֱלֹפִים כָּל הַבְּרָכִים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לְבַעַל וְכָל הַפָּה אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לֹוי (מל"א יט' 18).

מי שנותר אלו הצדוקים הראשונים והחשמונאים שנהגו כעדת קומראן ועם ישראל שחזר בתשובה (ראו בפרקים בעניינם). כמובן, בתקופה יותר מאוחרת גם חסידי-חז"ל שרדו והעבירו עקרונות תורת עדת קומראן (ראו שער/חלק בעניין).

ח. האירועים והדמויות בתקופת היווסדותה של עדת קומראן

45. מינוי מורה הצדק על עדת קומראן; קרבתו לבן סירא, שמעון הצדיק, חוניו ויוסי בן יועזר

לאחר עשרים שנה שבמהלכם עדת קומראן חזרה בתשובה והתאגדה, היא מוצאת וממנת עליה את מורה הצדק. שלוש עובדות עיקריות אנו יודעים עליו: כוהן,⁶²⁵ ברח מירושלים (וניצל מניסיון התנקשות), וכתב עשרות מגילות כיתתיות. אך למרות היותו מנהיג עיקרי, אינו מוזכר בספרות חיצונית למגילות. האם זה כיוון שנותר אלמוני, או כיוון שחייו והשפעתו היו בתקופת תחילת המאה השנייה לפה"ס, שכאמור מימים אלו בקושי יש בידינו מידע היסטורי? שמעון חסידא: דרש כל לימוד בלילה ותפילין, ששניהם נהגו ראשונה בעדת קומראן. דרש על כהן צדק בחזיון החרשים,⁶²⁶

שלושה כוהנים צדיקים קרובים לעדת קומראן מתקופה זו: בן סירא, שמעון הצדיק השני וחוניו.

שמעון הצדיק השני: כוהן גדול מבית צדוק שחי וכיהן בסוף המאה השלישית עד תחילת המאה השנייה לפה"ס. הן חז"ל (פתיחת פרקי אבות) והן בן סירא נ' מברכים את שמעון הצדיק, אך היות והיו שניים כאלו – סב (כיהן בתחילת המאה השלישית לפנה"ס; היום מכונה 'שמעון הראשון') ונכדו (מכונה השני - הנ"ל), ואין די היסטוריוגרפיה ופירוט עליהם, קשה להכריע למי מהם התכוונו. נוכח השבחים עליו, היינו מצפים שהמגילות שנכתבו בתקופה קרובה אליו יזכירו אותו, אך אין כזה אזכור (אם כי לא צוין גם שום כהן או מנהיג אחר מבית שני). ישנה אפשרות ששמעון זה הוא מורה הצדק, כאשר תחילה ורוב ימיו כיהן ככוהן גדול בבית המקדש, ובסוף ימיו ברח נוכח התגברות ההתייונות, כפי שמצוין על בריחת מורה הצדק (פשר חבקוק ו' 4-8).⁶²⁷

חוניו השלישי/הרביעי עזב את ירושלים והקים את מקדש חוניו ב**לאונטופוליס** (תל אל-יהודיה), כנראה בגלל כהונת אלקימוס (ראו ניתוחו בהמשך).⁶²⁸ התרת בניית המקדש במצרים, בניגוד לריכוז הפולחן במקדש בירושלים, הותרה כנראה נוכח רקע היחס של משפחתו-בני צדוק למקדש

⁶²⁵ פשר חבקוק ב' 7-9: 'בשומעם את כול הבאות על הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל בלבו בינה לפשור את כול דברי עבדיו הנביאים'. מעון חסידא דרש על כהן צדק בחזיון החרשים שהיה מנהיג אחרון בבית שני (סוכה נב' II).

⁶²⁶ סוכה נב' II. לניתוח ראו: **הרמן, החסידים ומשנתם**, עמ' 188.

⁶²⁷ 'פשרו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו בכעס חמתו אבית גלותו ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופע אליהם לבלעם ולכשילם ביום צום שבת מנוחתם'. ראו גם פשר לתהילים ב' 10-11: 'עדת האביונים אשר יקבלו את מועד התענית ונצלו מכול פחי בליעלי; הודיות יג' 8-10: 'כיא ידיחני מארצי כצפור מקנה וכול רעי ומודעי נדחו ממני ויחשבוני לכלי אובד והמה מליצי כזב וחוזי רמיה זממו עלי [בי] בליעל להמיר תורתכה'. יש לציין כי מגילת המלחמה א' 3 מציינת חזרתם, אך לא ידוע אם זהו תיאור עבר או עתיד: 'בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים'. השו: עליית ישעיה ב' 8.

⁶²⁸ על בית חוניו ראו: ר' ינקלביץ, 'מקדש חוניו - מציאות והלכה', בתוך: יהודים ויהדות בימי בית שני, המשנה והתלמוד - מחקרים לכבודו של שמואל ספראי (בעריכת א' אופנהיימר, י' גפני ומ' שטרן, ירושלים תשנ"ג, עמ' 107-115; R. Hayward, 'The JEWISH'; 115-107; E. Gruen, 'The Temple at Leontopolis: Aa Reconsideration', Journal of JEWISH Studies, 33 (1982), pp. 429-443. Onias, Temple, Scripla Classica israelica, XVI (1997), pp. 47-70 Origins and Objectives [Piotrkowski](#) ומאמרו המסכם: Meron M. Piotrkowski - Josephus on Onias and the Oniad Temple, 2018.

בירושלים (לעדת קומראן היה 'בית השתחוות' [ב"ד יא' 22]⁶²⁹ וכנראה היא עצמה היוותה תחליף זמני למקדש), כאשר סירבו להעלות בו קורבנות, ואפשר שיחס זה התפתח לרוב יהודי מצרים.⁶³⁰ בין מקדש חוניו לעדת קומראן ישנם מספר אלמנטים דומים נוספים: המנורה היתה בעלת נר אחד בתקרה, כמסמלת את השמש – היא מרכז לוח השנה הקומראני; בסוף 343 שנים תבוא הגאולה – גאולה דומה יש בעדת קומראן לאחר 490 שנה (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים') לצד נכדיו של חוניו שעזרו לינאי (ראו [פרק בעניין](#)). איני עוסק בשאלה אם ואיך יהודי מצרים התייחסו למקדש שסותר את מרכזיות הפולחן המקראי, לעומתו אזכורו בישעיה יט' 19 (שמובדל בין נוסח המסורה לשבעים לישעיהו השלמה: חרס [איוב ט' 7; [תנ"ך עח' 1](#)]/צדק/שמש), אך אעיר כי הסכמתם או התעלמותם כנראה קשורה לכך שהתירו שילוב מסורות הלניסטיות (ובפרט כמו במובהק מארתפנוס דרך אוסביוס: [ספר הישר](#), דברי הימים למשה רבינו), ואלו השתלבו מסורות האגדה של חז"ל. כמה מהחוקרים הציעו שמורה הצדק הוא חוניו השלישי,⁶³¹ ועליי קשה ההכרעה.

45.1. קרבתו של בן סירא לספרות עדת קומראן ולמורה הצדק:

חי וכתב ספרו (שנקרא בשמו) בתחילת המאה השנייה לפנה"ס, כאשר בתקופה זו הפרושים אסרו כתיבת קודש, ובכך הוא דומה לחיבוריים הכיתיים של עדת קומראן, ובפרט לספרות החוכמה בה. ספר דומה שנכתבו לפניו הוא [משלי אחיקר](#) (בו דודו של [טוביה](#)) שנמצא במקדש יב. בן סירא מדי⁶³² שיבח את [תנ"ך](#) המהווה ספר נפוץ וכנראה מרכזי בעדת קומראן (מצוטט בצוואות וביובלים, לצידו ספר הענקים, ייתכן ועליו פשר – ראו בפרק בעניינו), בני צדוק הכוהנים (נא' 29),⁶³³ ובפרט את שמעון (בן יוחנן) הצדיק (פרק נ', אך כאמור קשה להכריע אם את שמעון המקדש הראשון או השני).⁶³⁴ קטעים קטנים מפרק ו' (14-31) שרדו במגילת 2Q18, ושליש מפרקו האחרון (נא') נמצא [במגילת התהילים/מזמורים הגדולה של עדת קומראן \(11Q5 Psalms\)](#)⁶³⁵ – דבר המצביע על מעמד ספרו כקדוש/קאנוני בעיני עדת קומראן. בנוסף, ספרו של בן סירא קרוב לסגנון ולטרמינולוגיה של ספרות חוכמה של עדת קומראן:⁶³⁶ שניהם מאופיינים בחטיבות נושאיות (לעומת ספר משלי שחוכמתו שונה לרוב מפסוק לפסוק) והלכות דומות, בפרט ציון שם הקב"ה כ'עליון/אלי' (ראו בפרק נוסחי המקרא). גרשון ברין הציע שמגילה 4Q244 נוצרה בחוגים קרובים לבן סירא, נוכח

⁶²⁹ יכול הבא אל בית ההשתחוות אל יבוא טמא כבוס ובהרע חצוצרות הקהל יתקדם או יתאחר ולוא ישביתו את העבודה כולה כי קודש הוא'.

⁶³⁰ ליחס החלש של יהודי מצרים למקדש חוניו ולמקדשים וקורבנות בכלל, ראו: שוורץ, יהודי מצרים בין מקדש חוניו למקדש ירושלים ולשמים.

⁶³¹ Rowley 1952a (esp. 62-70); 1952b.

גודפרי רולס דרייבר דחה הצעת ראולי, בעיקר משום שלמורה הצדק לא היו לו קשרים חברתיים עם החצר הסלבקית, מורה), כמו חוניו השלישי. פול איריינבו ואמיל פואד הציעו שכן אוניאס השלישי סברו שהמנהג לקרוא לילד על שם הסבא. מרון פיטרקובסקי בחן זאת [בדוקטורט שלו מ-2014](#) ודחה זיהויים המשותף ([עמ' 392](#)); ראסל, [רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה](#), עמ' 212.

⁶³² 'חונך נמצא תמים, והתהלך עם יי, ונלקח, אות דעת לדור ודור'.

⁶³³ 'הודו לבוחר בבני צדוק לכהן כי לעולם חסדו'.

⁶³⁴ ההנחה המקובלת שכן סירא חי בתחילת המאה השנייה לפנה"ס, ומתאר את שמעון הצדיק השני שבדורו. אך גם אם מתאר את סבו, בנו של ידוע שמוזכר בנחמיה יב' 10-11, הייחוס זהה ונשאר לבית צדוק. להרחבה ראו: רב צעיר, תולדות ההלכה ד', עמ' 140-134.

⁶³⁵ רק פסוקים 13-30 מפרק נא' שרדו במגילה זו. לההדרתם ראו: [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 222. המזמור בשבח החכמה שולב במגילת המזמורים ממערה 11 בקומראן טור כא' שורה 11 - טור כב' שורה 1, והוא שרד אפוא בשני נוסחים עבריים (במגילת המזמורים ובכתב יד ב מן הגניזה), וכן בתרגום ליוונית ובתרגום סורי.

⁶³⁶ לדיאבון, קטעים קטנים שרדו מספרות החוכמה, ואין מקור אחר שקיבל או שמר אותם עד ימינו בכל שפה/תרגום. עם זאת, מחלק מהקטעים ניתן להבין את המסרים והתובנות, בעיקר למשל ממגילת ירז נהיה/מוסר למבין'.

שורת ניבים ולשונות מקבילים ואף זהים. משכך, אפשר שבן סירא הינו מורה הצדק הנסתר, וזאת כאשר את ספרו כתב ספרו זה בטרם התחבר לעדת קומראן, או שכתב במקביל ספרו הגלוי וספרי סוד רק לעדה במגילות מורה הצדק, כפי שספרים כאלו יש ביד עדת קומראן ומיוחסים לנביאים (הגלוי – ספרי הנביאים; הנסתר – אפוקריפון). אך העובדה שנכדו לא מציין אזכור שקרוב לכך שבן סירא יכול היה להיות מורה הצדק, הצעה זו חלשה.

למרות שכידוע חז"ל נידו את ספר בן סירא (על הסיבה לכך ראו בפרק 'החיבורים: בן סירא, גזירתא, מגילת תענית ויחסם ל'מסורת האבות' עד לתושב"ע), חלק מחז"ל ציטטו את בן סירא כמבין הכתובים: 'ומשולש בכתובים' (בבא קמא צב' II; ירושלמי ברכות ז' ב' [ומקבילות: ירושלמי נזיר ה' ג'; בראשית רבה פצב', קהלת רבה ז' יא']) וחלקית 'דכתיב', והמשיכו לשכתב דבריו כ-300 פעם⁶³⁷ ללא ציון שהוא המקור (בניגוד לכלל 'האומר דבר בשם אומריו'),⁶³⁸ אלא רק כתריסר פעמים בציטוט מלא בשמו, ועוד כפעמיים כינוהו חכם ותנא.⁶³⁹ ספרו של בן סירא הינו היחיד שנמצא גם בשני אוצרות הספרים הנוספים (כשביניהם [תקופת הדממה](#)): מצדה ב-73 לפה"ס (5 עותקים),⁶⁴⁰ וגניזת קהיר (ראו הרחבה על שניהם בפרקים הרלוונטים) – עובדה המצביעה על שימוש הרב בקרב קבוצות חסידים, לצד העובדה שביניהם מעידים אבות הכנסייה (המאה השלישית והרביעית לספירה) שהספר היה מצוי בעברית.

העניינים שבן סירא אינו מזכיר, חשובים ביותר, היות ומלבד מגילות קומראן, אין לנו ספרות נוספת מדורו (ייתכן וכמה מהספרים החיצוניים-הדחויים נכתבו בימיו, אך אין תיארוכים ברורים לגביהם):

- בן סירא אינו מזכיר את הסנהדרין או הכנסת הגדולה, נראה שהגמוניה זו (המזוהה בספר זה עם עדת קומראן) קמה רק לאחר מכן – בתקומתה של עדת קומראן. חיזוק לכך עולה גם מגרסת חז"ל שמשייכים את אחרון כנסת הגדולה לשמעון הצדיק ואחריו אנטיגנוס איש סוכו.
- בן סירא אינו מציין דקדוקי הלכה כמו בדיני טהרה ושבט. אמנם חלק מדיני הטהרה והשבט תוקנו ע"י מורה הצדק כנראה מעט אחרי ספרו, אך הסיבה העיקרית היא כנראה שהמשיך בקו ובנושאים של ספרי החוכמה מהכתובים: משלי וקוהלת (וכך עשו בפרקי אבות). לפיכך, קשה לפסוק שזו ראייה שבתקופתו לא היתה הלכה סדורה. מאידך, אין לבן סירא מחלוקות הלכתיים, וכל הוראותיו אקטואליות ורלוונטיות להיום, והוא מספרי החוכמה והמוסר היסודיים שאבדו לארון הספרים היהודי (ראו על כך בפרק 'אופן ושמירה חלקית של ספרות החוכמה והמוסר ממגילות מדבר יהודה – בנצרות').

⁶³⁷ סגל, בן סירא, במיוחד בעמ' 42, הביא את דרשות חז"ל הרבות המועתקות/תואמות לדברי בן סירא.
⁶³⁸ ראו סגל, בן סירא, עמ' 38: 'ראינו בציונים אלו את התופעה, שמאמר המובא במקור אחד בפירוש בשם בן סירא, מובא במקור אחר בהשמטת שמו. תורה זו היא רגילה בהבאות רבות אחרות מבן סירא בספרות רז"ל. פתגמי בן סירא נעשו לקנין הכלל עד שנשתכח מחברם, או שלא חשו להזכיר את שמו בפירוש; ולפעמים הובאו הפתגמים בשם חכמים מאוחרים...'.
⁶³⁹ ירושלמי ברכות ז' II, ומקבילות: ירושלמי נזיר ה' 3; בראשית רבה פצב', קהלת רבה ז' 11. לסיכום בעניין ראו: סגל, בן סירא, עמ' 37-40. בימי הביניים אף ייחסו את בן סירא כבנו ונכדו של ירמיה הנביא (כך בספר אלפא ביתא דבן סירא: תנובות שדי), אך כפי שמפורט בפרק 'היחס הכפול של חז"ל לספרים החיצוניים; המקורות השונים של מדרשי האגדה', מדרשי האגדה המאוחרים אספו מסורות רבות ואפילו פרשיות פרקים וספרים מהספרים החיצוניים, שכאמור תחילה התנאים יצאו נגדם.
⁶⁴⁰ לעיון בכל העותקים, ראו באתר: <http://www.bensira.org>

- לפי נכדו של בן סירא, הוא למד את ספרי האבות הנוספים.⁶⁴¹ מהם ספרים אלו? האם אלו צוואות השבטים ודומיהם שבמגילות קומראן? האם כבר היו ספרים חיצוניים-דחויים?
45.2. העדויות ההפוכות על [יוסי בן יועזר הפרושי](#):

דמות חשובה נוספת שייתכן שהיא מורה הצדק, היא [יוסי בן יועזר](#) הפרושי, ראשון ל'זוגות', שמעמדו יחסית לעדת קומראן לוקה בערפל בגלל כינויו מעשיו והלכותיו, שנחלקם כאן בין הטובים והמחמירים לבין הרעים/מקלים או שהשיוך אינו חד-משמעי:

רעים/מקל	טובים/מקפיד	
עדיין היתה מעליו על רמת טהרה. ייתכן שכינוי חיובי זה הינו הקבלה הפוכה ל'כוחן הרשעי' שבמגילות הכיתתיות ⁶⁴³	אין יותר קולע מהגדרה זו למורה הצדק שהיה ראש החסידים וככוהן גדול	כינויו כ'חסיד שבכהונה' ⁶⁴²
ורד נעם סבורה כי אלו מקלות ⁶⁴⁴	קיים קושי בניסיונות הביאור של הלכותיו אלו ואם הן ומגמתו להקל או להחמיר	שלושת הלכותיו שבחגיגה ב' ב'

⁶⁴¹ מהקדמת נכדו לתרגום היווני: 'אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים והספרים האחרים של האבות, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויוסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה'.

⁶⁴² 'בגדי עם הארץ מדרס לפרושין. בגדי פרושין מדרס לאוכלי תרומה. בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש. בגדי קודש מדרס לחטאת. יוסף בן יועזר היה חסיד שבכנה, והיתה מטפחתו מדרס לקודש. יוחנן בן גודגאד היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו, והיתה מטפחתו מדרס לחטאת' (חגיגה ב' ז').

⁶⁴³ ומידה פחותה אף החלטתו להקדיש את חלק מרכושו לבית המקדש, בוצעה כנגד שיתוף הרכוש וההון בעדת קומראן.
⁶⁴⁴ נעם, [מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 118-119, 245-254. בגלל שלושת הלכותיו בענייני טומאה וטהרה במשנה זו (שבארמית - המצביעה על קדמותה ההלכה, ואולי אף המסורת הקדומה ביותר של הפרושים): 'על אֵיל קִמְצָא, דְּכָן' (התרת אכילת מין חגב); 'על מִשְׁקָה בֵּית מִטְבְּחָא, דְּאִינוּן דְּכָן' (התרת הנוזלים הטהורים שהמגיעים מבית המטבחים שבמקדש כמותרים לשימוש - אף על פי שדם הקורבן התערב בהם), בניגוד למגילת המקדש לבי 15-12; 'וְדִיקָרְבַּ בְּמִיתָא, מְסִתָּאָב' (ייתכן שקיצור ימי טומאת הנוגע בטמא-מת רק עד הערב ולא שבעה ימים) בניגוד לפשט המפורש בבמדבר יט' 14-16, אך הלכותיו המקלות האלו, ובנו שהלך לתרבות רעה, שונות עד הפוכות מדרכה הקפדנית של עדת קומראן. בימיו גם נתעוררה המחלוקת הראשונה בהלכה: אם סומכים את הידיים על ראש הקרבן ביום טוב או לאו (משנה חגיגה ב' ב'), וזוהי מחלוקת ברורה שאינה יכולה להתקיים בלוח השנה של עדת קומראן לפיו החגים לעולם לא יחולו בשבת. חוקרים שניסו לזהות את 'איש הכזב' עם יוסי בן יועזר: [Yose](#), E. Regev, [Ben Yoezer and the Qumran Sectarrians on Purity laws: Agreement and Controversy](#), J.M. Baugman, E.G. Chazon and A. Pinnick (eds.), [The Damascus document: A Centennial of Discovery](#) (STDJ, 34), Leiden, Boston & Koln 2000, pp. 95-107, esp. n. 27.

<p>הזיהוי היחיד (והחשוב)</p> <p>המלמד על דרכו ההלכתית,</p> <p>ובכך מקביל לפשר תהילים לז'</p> <p>אי 26-27: 646 'פשרו על איש</p> <p>הכזב אשר התעה רבים</p> <p>באמרי שקר כיא בחרו</p> <p>בקלות ולוא שמ[עו] למליץ דעת'</p>		<p>כיננוי 'יהמקלי' [משנה</p> <p>עדות ח' ד']⁶⁴⁵</p>
<p>הראשונה כנראה כבר היתה</p> <p>נוהגת לפניו</p>	<p>נדמות כמחמירות, קרובות</p> <p>להלכת עדת קומראן</p>	<p>גזרותיו על טומאת ארצות</p> <p>הניכר ועל כלי זכוכית (שבח</p> <p>ידי II)</p>
<p>העובדה שנרצח אולי מעידה</p> <p>שזה חטא על התייונותו, וזה</p> <p>כמו כפיר החרון שצלב את</p> <p>דורשי החלקות</p>	<p>ניסיון התנקשות מתואר</p> <p>גם במגילות הכיתתיות,⁶⁴⁸</p> <p>המלמד שהיה רחוק</p> <p>מהמתייונים (שהם אפרים</p> <p>דורשי החלקות לטעמי)</p>	<p>נאבק במתייונים שאף</p> <p>רדפוהו (בראשית רבה סה';</p> <p>מק"ב ידי 6)⁶⁴⁷</p>
<p>מאידך אפשר שמתאים לדור</p> <p>חלקות גדול (למשל ממדר</p> <p>חנוכה)⁶⁵⁰</p>	<p>מתאים למורה הצדק או</p> <p>גדול תורה</p>	<p>אחרון האשכולות⁶⁴⁹</p>

⁶⁴⁵ יְקָרוּ לִיָּהּ, יוֹסִי שְׁרָא' (משנה עדיות ח' ד'). ייתכן שכינוי חיובי זה הינו הקבלה הפוכה ליכוהן הרשעי' שבמגילות הכיתתיות, ומידה פחותה אף החלטתו להקדיש את חלק מרכושו לבית המקדש, בוצעה כנגד שיתוף הרכוש וההון בעדת קומראן.

⁶⁴⁶ [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 300.

⁶⁴⁷ יוסי בן יועזר היה בדרכו להיצלב ע"י אחיינו אלקימוס – שמתואר גם כמתיוון: יקים איש צרורות.

⁶⁴⁸ פשר חבקוק ו' 4-8: 'פשרו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו בכעס חמתו אבית גלותו ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופע אליהם לבלעם ולכשילם ביום צום שבת מנוחתם'. ראו גם פשר לתהילים ב' 10-11: 'עדת האביונים אשר יקבלו את מועד התענית ונצלו מכול פחי בליעל'. תכנון התנקשות מתואר גם בנחמיה ו'. אין זה קרוב לתיאור המוות במשפטי אש וגופרית שבפשר חבקוק י' 13-5 על איש הכזב.

⁶⁴⁹ סוטה ט' ט': 'משַׁמֵּת יוֹסִי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרָדָה יוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בְּטָלוּ הָאֲשָׁפוֹלוֹת', ובהרחבה בתמורה טו' II, תוספתא בבא קמא ח' 13]. התאמה גם לפי סדר עולם רבה פ"ו [מהד' רטנר, עמ' 140]: 'עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים'.

⁶⁵⁰ מדרש חנוכה, יעללינעק, חדק א', עמ' 134, הביא דמות קרובה שאפשר שהינה אחת מהמגונות במגילות: 'הרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד **בליעל**, תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל'. הוא יעץ לבטל תמיד של של שחר ושל בין הערבים, להכשיל את היהודים בזנות, לאסור עליהם הדלקת נרות בבית המקדש ולאסור אזכרת שמו של הקב"ה.

לכל אלו מתווספים התיארוך המקביל/קרוב של ימי חייהם ופועלם (סוף המתיוונים – תחילת החשמונאים) כאשר גם בסופם המסורות תואמות לסוף אנשי הנבואה (ראו בפרק 5 על קבוצת המגילות החמישית והאחרונה שאינה נבואית וכן תיאורי התקופה מארבעים שנה לאחר מות מורה הצדק).⁶⁵¹

בין הצעות לזיהוי אלו נציין גם את מנחם האיסיי שמזכיר יוספוס, שהוא כנראה מנחם שקדם לשמאי. היות והוא חי מאוחר לימיו של מורה הצדק, עליו יפורט בפרק 'בין שמעון בן שטח לחוֹנִי, ממנחם לשמאי'. במחקר הוצעו עוד כמה דמויות לזיהוי מורה הצדק, ביניהם צדוק שפרש מאנטיגונוס בן סוכו, יוחנן המטביל, גיימס אחיו של ישו ועוד.

46. האירועים ההיסטוריים בראשית ייסוד עדת קומראן ותיארוכם

שלושה מקורות קודש עיקריים מתארים את התקופה הסלווקית בא"י: ספר החלומות ב**תנ"ך** **א' / החבשי (פג' צ')**,⁶⁵² **אפוקריפון ירמיה**,⁶⁵³ דניאל ז' ויא'.

46.1. תיארוך ייסוד עדת קומראן וכתובת מגילות מורה הצדק לבין 210 ל-160 לפה"ס:

מגילות ברית דמשק והפשרים (קבוצה 4) חוברו ע"י מורה הצדק בתקופה הטרומ חשמונאית עד תחילת ימי המרד,⁶⁵⁴ קרי לערך בין 210 ל-160 לפה"ס. תיארוך זה נובע מהתאמות לידיעות מספרות חיצונית לקומראן וידיעות היסטורגרפיות, מהן אני ומקצת החוקרים מזהים את היריבים העיקריים של עדת קומראן כמתיוונים (בניגוד לרוב החוקרים שמזהים אותם עם הפרושים), ואלו הן:

- התיאור העיקרי הינו: 'וראש הפתנים הוא ראש מלכי יון הבא לעשות בהם נקמה' (ברית דמשק ח' 11-12). היות ומיד לאחר מכן (ח' 12) כתוב: 'ובכל אלה לא הבינו' שמתייחס ל'נקמה' לעיל, הרי שהכיבוש של מלך יוון. 3 מלכי יוון אפשריים ל'ראש מלכי יון' זה: אנטיוכוס השלישי שכבש את א"י ב-202 לפנה"ס;⁶⁵⁵ אנטיוכוס הרביעי שנגדו התמרדו החשמונאים ב-167 לפה"ס;⁶⁵⁶ אנטיוכוס שערך מסע מלחמה בימי יוחנן הורקנוס.

⁶⁵¹ ברית דמשק כ' 13-15 (קימרון, **התיבורים העבריים א'**, עמ' 20): 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכוזב כשנים ארבעים'; פשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע' (**התיבורים העבריים ב'**, עמ' 301). ההנחה שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס, כפי שיבואר בפרקים הבאים שידונו בכך. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו: Eshel, Hanan, 'The Meaning and Significance of CD 20:13-15,' in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330.

⁶⁵² למשל בחנוך פט' 74: '... וימסרו אותם לרוב בידי רועיהם להשמיד וירמסו את הצאן ברגליהם ויבעלו'. היכתיים מקבילים לעופות הטורפים בחנוך צ' 2: 'ואחרי כן ראיתי במראי את כל עוף השמים באים הנשרים הדיות האיות והעורבים והנשרים היו מנהלים את העופות ויחלו לבלוע את הצאן ולנקר את עיניהם ולבלוע את בשרם'.

⁶⁵³ למשל במגילת 4Q248 (Historical Text A) / מעין דניאל) מזהה עם אנטיוכוס הרביעי: 'מלְזִיִּים וּבְיוֹן וְ] [אֵם הַגְדִּיל] זָכֵן יאכלו [] [בנְאִהִים וּבְנוֹתֵיהֶם] בַּמְצוֹר בַּן [וְהָעִבִיר " " רוח] אֲרָצוֹתֵיהֶם וְ] [וְזָבָא לַמְצָרִים וּמְכַר אֶת עִפְרָה וְאֶת] אֵל עִיר הַמְּקַדֵּשׁ וְתַפְשָׁה עִם כָּל זֶהָפֵךְ בֶּאֱרָצוֹת גּוֹיִם וְשֶׁב לַמְצָרִיִּים'.

⁶⁵⁴ דניאל ט' 26-27 מתאר את שנת 434 (62*7 שבועים) מחורבן הבית הראשון: 'וְאַחֲרֵי הַשְּׁבָעִים שָׁשִׁים וּשְׁנָיִם, יִכָּרֵת מְשִׁיחַ וְאֵין לוֹ; וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יִשְׁחָתוּ עִם נְגִיד הַבָּא, וְקָצוּ בַשָּׂקָף, וְעַד קֵץ מִלְחָמָה, נִחְרָצָת שְׂמֻמוֹת: וְהַגְּבִיר בְּרִית לְרִבִּים, שָׁבוּעַ אֶחָד; וְחָצִי הַשְּׁבוּעַ יִשְׁבִּית זָבַח וּמִנְחָה, וְעַל קֶנֶף שְׁקוּצִים מְשֻׁמִּים, וְעַד קֵלָה וְנִחְרָצָה, תִּתְּדַע עַל שְׁמִים; יֵאָבֵד בּוֹ צִיִּים כְּתִים, וְנִכְאָה, וְנָשֶׁב וְנָעַם עַל בְּרִית קוֹדֶשׁ, וְעָשָׂה; וְנָשֶׁב וְנָבַן, עַל עֲזָבֵי בְרִית קֹדֶשׁ. וְזִרְעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמָדוּ; וְחִלְלוּ הַמְּקַדֵּשׁ הַמְּעוֹז, וְהִסִּירוּ הַתְּמִיד, וְנִתְּנוּ הַשְּׁקוּץ מְשֻׁמִּים; יב' 11: 'וּמַעַת הוֹסֵר הַתְּמִיד, וְלָתֵת שְׁקוּץ שְׁמִים - גְּמִים, אֶלְף מֵאֲתִים וְתִשְׁעִים'.

⁶⁵⁵ כך סבורה גולדמן, **המחזיקים במצוות אל, עמ' 322-323**, אך היא סותרת את עצמה כאשר מזהה את מתנגדי עדת קומראן עם הפרושים (**עמ' 324**) ובכלל לא עם מזכירה את המתיוונים (שהרי מתאימים עשרות מונים להיות מפירי התורה החמורים).

⁶⁵⁶ כך סבור בצלאל בר-כוכבא, כת מדבר יהודה והחשמונאים, עמ' 9-12.

- התיאור העיקרי השני הוא: 'פשרו על דמי'טריס מלך יון אשר בקש לבוא ירושלים בעצת דורשי החלקות (ולא נתן אל את ירושלים) ביד מלכי יון מאנתיכוס עד עמוד מושלי כתיים ואחר תרמס [העיר ונתנה ביד מושלי הכתיים] (פשר נחום א' 2-3 [החיבורים העבריים ב', עמ' 283]). אציע לזהותו כסוטר בן סליקוס הראשון ששלט בשנים 150-162 לפה"ס. כיוון שצוין רק שמו הפרטי/הראשון ללא שמו המלא או מספרו כמלך, מלמד שכנראה מדובר על דימיטריוס הראשון ששלט בשטחים רחבים של המזרח התיכון. אמנם דימיטריוס הראשון כבר שלט בירושלים ע"י בקחידס וניקנור, כך שהדבר קשה ל: 'אשר בקש לבוא ירושלים', אך שליטה זו לא היתה מלאה.
- בפשר תהילים ב' 18-19 מצוין: 'פשרו על רשעי אפרים ומנשה אשר יבקשו לשלוח יד בכוהן ובאנשי עצתו'. היות ולא ידוע לנו, וגם לא סביר שהיה, איחוד כזה בין הפרושים והצדוקים, הרי שמדובר במתיוונים לפנייהם.
- במגילות מורה הצדק מתואר ניסיון אפרים המתיוונים לפגוע בעדת קומראן ולהתנקש במורה הצדק (פשר חבקוק ו' 8-4; פשר לתהילים ב' 11-10; פשר תהילים ו' 8-4; הודיות יג' 8-10). אילו לפני כן כבר אירעה גזירת המועדים והשבת של אנטיוכוס הרביעי, הרי שניסיון פגיעה שכזה היה פחות חמור בעיניהם של עדת קומראן. המסקנה אפוא, שאירוע זה קרה טרם כיבוש אנטיוכוס הרביעי.
- התאריכים המדויקים של עדת קומראן לתחילת היווסדותה ופעילותה בתחילת המאה השלישית לפנה"ס (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים').
- מייסדיהם או ראשיהם של דורשי החלקות הם שלושת הכוהנים הרשעים (אפוקריפון ירמיה),⁶⁵⁷ שאחד האחרונים שבהם הוא כנראה יאסון או מנלאוס,⁶⁵⁸ או אלו דמויות נוספות ממגילות מורה הצדק (קבוצה 4): איש הבליעיל, מטיף הלצון וכפיר החרון.⁶⁵⁹ כוהנים רשעים אלו שלטו בירושלים (פשר חבקוק ז' 7-8),⁶⁶⁰ וזאת כאשר החשמונאים הראשונים או הפרושים הראשונים טרם שלטו בירושלים בתקופה זו (נקודה נוספת המצביעה על חוסר התאמה, בניגוד לזיהוי המקובל על-ידי רוב החוקרים).
- ראולי ורבינוביץ הציעו את זיהוי ראש 'דורשי החלקות' עם אלקימוס הכוהן הרשע (מק"א ז' 25-1),⁶⁶¹ ואני מחזק הצעתם. על זיהוי דורשי החלקות ראו [בפרק בעניין](#).

⁶⁵⁷ 4Q385a 5-4: 'כהנים שלושה אשר לא יתהלכו בדרכי [הכהנים] הראשנים על שם אלהי ישראל יקראו [והורד] [בימיהם גאון מרישיעי ברית ועבדי נאכר ויתקראע ישראל בדור ההוא] להלחם [א]ש ברעהו על התורה ועל הברית'. השו: צוואת לוי פרקים יד'-לז'.

⁶⁵⁸ מחסור בתיאורים היסטוריים שלהם מקשה על זיהויים. השו: יו[ח]ל[נו] להריב אלה באלה' (טור 1, קטע 2, 6); 'ויריבו אלה באה... בגלל התורה והברית' (יובלים כג' 19): 'איבת עולם בין מפלגות' (סרך היחד ד' 17), וכן בצוואת יהודה כב' 1. הצעתו של קאמפן למנלאוס הקרובה ביותר: The Books of the Maccabees: History, Theology, Ideology. Kampen John. גם הזיהוי של ראסל גמירקין, מה"מ חסידים וחשמונאים בקונפליקט, שהכוהן האחרון הוא הכוהן הרשע המתואר בפשרים.

⁶⁵⁹ רוב החוקרים מזהים את כפיר החרון עם אלכסנדר ינאי (למשל: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 107-121), שכאמור מוצע שאינו בתקופת מגילות מורה הצדק שחוברו וכוונו למתיוונים בתקופה הטרומ-חשמונאית. אך הצעת החוקרים קשה אפילו עם הצעותיהם המקבילות לדמויות הנוספות המגוונות במגילות מורה הצדק, כיוון שלדעתם אלו שמעון התרסי ויונתן הוופסי, ובכל מקרה יש כחמשים שנה של פער בין המגילות האלה, תקופה שאינה סבירה לאותו כותב, ואפילו לא לממשיכה של העדה, כיוון שהפוליטיקה וההלכה כה השתנתה במהלך חמישים שנה אלו, ובעיקר הכתות המכונות במגילות הכיתתיות של מורה הצדק (אפרים, מנשה, דורשי החלקות ועוד).

⁶⁶⁰ 'פשרו הקריה היא ירושלם אשר פעל בה הכוהן הרשע'.

H.H. Rowley, Isaac Rabinowitz, 4QpNahum and the Teacher of Righteousness, JBL 75 (1956), pp. 188-⁶⁶¹

93, "Meaning of the Key ('Demetrius')—passage of the Qumran Nahum-Pesher," JAOS 98: (1978), 394-399. אשל, מגילות קומראן והמדינה החשמונאית, עמ' 112, ניתח דעתם יחס לדעה המחקרית הרווחת. תיארוך זה משתלב עם הצעת לזיהוי של 'דורשי החלקות' כמתיוונים, הם הנתלים חיים (נצלבים). כיוון שפשר נחום מתאר את נפילת ירושלים ביד: 'מושלי

- מאזכורי הספרים ומעצם כתיבת הספרים בתקופה, ישנם איחולים ובקשות המופנות לקיומו של נביא (מק"א ד' 42-47; ט' 27).⁶⁶² אלו כנראה מתייחסות לעדת קומראן – שכבר פעלו בתקופה זו או אף לפני כן.
 - החשמונאים אספו ספרים אבודים (מק"ב ב' 13-14)⁶⁶³ – וספרי קודש הוברחו מירושלים לעדת קומראן (ראו בפרק 'ספרות אותנטית אחידה ולא ספרייה שהתנקזו אליה ספרים שונים במקריות').
 - שליטתם המופלאה של עדת קומראן במועדים תאריכים ומשמרות כוהנים מחורבן הבית הראשון ועד סוף תקופת החשמונאים (ראו פרקון בעניין), לצד שליטתם המופלאה במועדי בית שני (ראו [פרק בעניין](#)), מצביעה על תחילת פועלם המוקדמת לחשמונאים (כשאז היו מתנגדיהם החריפים המתוארים במגילות מורה הצדק).
 - לדיאבון, רוב העם התקרב ואף קיבל את עמדות מנהיגי 'אפרים-דורשי החלקות (ראו בפרק לזיהויים), ולכן, נוכח אי-טהרת העיר והמקדש, בימים אלו עדת קומראן עזבה את המקדש וירושלים, וסירבה להשתתף בקורבנות ולעלות למקדש :
 - בברית דמשק ד'-ה' מפורטים את החטא השלישי של טימוא המקדש
 - ברית דמשק ו' 11-16 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 13): 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל "מי בכס יסגור דלתו ולא תאירו מזבחי חנם" (מלאכי א' 10) אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש'
 - ברית דמשק יא' 18-21 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 46): 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון' (השוו למדרש חז"ל: שמי"ר יט' א')⁶⁶⁴
 - השוו: יוספוס על האיסיים: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת' (קדמה"י יח' 19).
- במגילות מורה הצדק מוזכרים כחמש קבוצות שניתן להם כינויי סתר, והם :
- אפרים ומנשה (המתנגדים העיקריים לעדת קומראן – ינותחו בפרק בעניינם).

כתיים ואחר תרמס' שהם הרומאים, החוקרים תיארו את המגילה לאחר הכיבוש הרומאי (לכל המוקדם ב-63 לפה"ס: Terminus Post Quem), ולא מיד לאחר כיבושו של אנטיוכוס הרביעי (או אנטיוכוס השביעי סידטס שתקף את שמעון ויוחנן בשנים 132-134 לפה"ס, אך לפי יוספוס [מלה"י יג' 236-247] כיבושו היה סמלי), או הציעו שהמגילה מורכבת משתי תקופות ומחברים (בעניין המחלוקת בין ניצן לאשל, ראו: ניצן, האמנם שני רבדים בפרשן חבקוק; אשל, עוד לפרשו של פשר חבקוק).

⁶⁶² מק"א ד' 42-47: 'ויבחר כוהנים תמימים, חפצים כתורה, והם טיהרו את המקדש ונשאו את אבני השיקוף אל מקום טמא; ויועצו על אודות מזבח העולה המחולל, מה יעשו לו; ותיפול להם עצה טובה להורסו, לבל יהיה להם לחרפה, כי טימאוהו הגויים, ויתצו אותו; ויניחו את האבנים בהר הבית, במקום מתאים, ער אשר יבוא נביא ויורה על אודותן'; מק"א ט' 27: 'ותהי צרה גדולה בישראל, אשר כמוה לא הייתה מן היום אשר לא נראה להם נביא'.

⁶⁶³ יוגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו. יודגש כי מגילות שונות מתארות את המקדש ועבודת הכוהנים, ולמשל מגילת הנחושת מתארת אוצרותיו.

⁶⁶⁴ "כָּל בֶּן יֶכָר לֹא יֵאָכֵל בּוֹ" (שמות יב' 43) כל בן נכר - שנתכרו מעשיו לאביו שבשמים, ואחד עובד כוכבים במשמע ואחד ישראל מומר במשמע'.

- בית פלג ואבשלום (קבוצות הביניים, ינותחו בפרק בעניינם).

בהמשך הימים, כנראה בדור השלישי לחשמונאים, המתיוונים (ובכללם שלוש הקבוצות לעיל) איבדו את ההנהגה, ואף אבדו לחלוטין: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פְּשָׁרָן] [דֹרְשֵי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות] [קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם' (פשר נחום ג' 3-8); 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב' (ב"ד ז' 21). ואכן גם מהיסטורגריפיה חיצונית על ימי החשמונאים בדורות ה-3-5 עולה שלא נותרו מתיוונים בישראל.

47. קבוצות הביניים המוזכרות במגילות הכיתיות

זולת שלוש הקבוצות המוזכרות בספרי המקבים: החשמונאים⁶⁶⁵ החסידים וה'רבים'⁶⁶⁶, לא ידועות לנו⁶⁶⁷ קבוצות ששמרו בהדיקות על מסורות התורה המפורטות והלכתיות של עדת קומראן (אמנם גם הפרושים ואחריהם חז"ל שמרו על המצוות, אך בספר זה מוצע שהיוסדותם מאוחרת לתקופה המתוארת בספרי המקבים). מתיאור שלושת קבוצות אלו בספרי המקבים, עולה שהם שמרו בעיקר על טהרה ופולחן, ולא נטו אחרי המתיוונים.

במגילות קומראן מתוארות שתי קבוצות⁶⁶⁸ ששינו את עמדתם ואת פעילותם ומכונות כאן בשם כולל כ'קבוצות ביניים'. להלן הצעות קצרות וחלופיות (הן לאלו שהוצעו כבר מקודם) לזיהויים:

'בית פלג': קבוצה זו עזבה את ירושלים לפי ברית דמשק כ' 20: 'בית פלג אשר יצאו מעיר הקדש וישענו על אל בקץ מעל ישראל ויטמאו את המקדש וישבו עוד אל דרך העם בדברים מעטנים'. עזיבה זו היתה כנראה יחד או בימים שעדת קומראן עזבה, ולאחר מכן קבעה שהוא טמא בעיניה⁶⁶⁹ (או שהגדירה לעצמה שהמקדש טמא בעיניה), ובסוף הסתפחה לקבוצה נגדית אחרת - 'מנשה'⁶⁷⁰.

⁶⁶⁵ כדי להבחין בין הספרים למשפחת חשמונאי, השתמשתי לספרים בכינוי האקדמאי המקובל: 'מקבים' (ובקיצורים), ולמשפחה: 'חשמונאים' (אף שמקור שמם זה אינו בטוח). יש לציין שאפשר שהכינוי העברי ליהודה היה: "מכבי" (עם כ'), היות והספרי החשמונאים שרדו רק בגרסה היוונית, כך שאין לנו יודעים כיצד היה איות שמו העברי במקור.

⁶⁶⁶ בספרי מקבים יש גם אזכורים שונים למונח, אך כמו בדניאל (מזכיר את מונח 'רבים' 17 פעמים), אך קשה להכריע אם הכוונה לקבוצה מסוימת או לתיאור של כמות גדולה מעמיי. דניאל, אך קשה להכריע אם מתכוון לקבוצה מסוימת או בתיאור של כמות גדולה מעמיי; במגילות קומראן שאלה זו נפתרת, כינוי זה ניתן לעדה בהרכבה המורחב ו'הרבים' (עם ה' הידיעה) מוזכרים 74 פעמים. השו: אגרת ראשונה לקורנתים יא' 14-17, אגרת אל הרומים יב' 4-5; משנה קידושין ד' 5, ירושלמי קידושין פ"ד ה"ה, עו' ע"א, יבמות פו' II; מלה"י יב' 146.

⁶⁶⁷ אמנם יש מדרשים, כגון: 'בגדי עם הארץ מדרס לפרושין. בגדי פרושין מדרס לאוכלי תרומה. בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש. בגדי קודש מדרס לחטאת' (משנה חגיגה ב' ז'); 'לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים' (משנה ירושלמי סנהדרין י' 5) ובמיוחד 7 כתות של צדיקים (אבות דברי נתן נוי"א פל"ז, מהד' שכתר עמ' 109; נוי"ב פמ"ה, עמ' 124. משם כנראה העתיק ת"י לזכריה ד' 2, קטע 144 [א]), אך אין להם תיארוך ושידוך, וקשה להקדים לתחילת ימי החשמונאים.

⁶⁶⁸ בפשר חבקוק א' 16 – ב' 10 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 246) מוזכרים עוד שלוש קבוצות ('הבוגדים עם איש הכזב', 'הבוגדים בברית החדשה', 'הבוגדים לאחרית הימים'), שלא אנתחם כאן, בהנחה שהם נכללים בשתי הקבוצות הביניים. השו: 'כן כל האנשים אשר באו בברית החדשה בארץ דמשק וישבו ויבגדו ויטמאו מים החיים לא יחשבו בסוד עם ובכתבם לא יכתבו (ברית דמשק ט' 33-35 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 18-19]).

⁶⁶⁹ אשל ניתח כמקור זה (בניגוד למקור הבא) כחיובי, אך אין הכרח שכן. השו: ישעיה מח' 2-1.
⁶⁷⁰ 'י[פוט ולובים היו בעזרתך] (נחום ג' 9) פשרו הם רשעני מנש[ה] בית פלג הנלוים על מנשה' (פשר נחום ד' 1). ההנחה שב"ד קודמת לפשרים. אם ההדרה נכונה, הרי שמכאן בית פלג אינם קבוצת ביניים, אלא קבוצת קצה קיצונית – הרשעית יותר ממנשה. תיאורים קרובים על בגידה יש בפשר חבקוק א' 16; ברית דמשק יט' 33-כ' 1.

מוצעים ארבע קבוצות חלופיות לזיהוי בית פלג (עם מעט נימוקים בהערות השוליים): החסידים;⁶⁷¹ בית חוניו הרביעי שבמצרים;⁶⁷² החשמונאים;⁶⁷³ הרבים.

קבוצה נגדית נוספת היא 'בית אבשלום': קבוצה זו לא נטלה יוזמה ואמירה מוצהרת נגד הקבוצה היריבה לעדת קומראן: 'פשוו על בית אבשלום ואנשי עצתם אשר נדמו בתוכחת מורה הצדק ולוא עזרוהו על איש הכזבי' (פשר חבקוק ה' 9-11). היות שכך ציפו מהם עדת קומראן, ההנחה שבית אבשלום היו לפני למחלוקת זו כן קרובים לעדת קומראן. אם כך, הרי שאפשר שהחשמונאים הם שלא עזרו לרצח 60 החסידים ע"י אלקימוס ובאקחידס (מק"א ז' 10-17), אם כי הרצח קשה מהשתיקה, והיה מצופה שהרצח יתואר במגילה, ולא רק מחדל השתיקה. לחלופין, בית אבשלום הוא הצדוקים, כיוון שהצדוקים היו קרובים בהיבט ההלכתי לעדת קומראן, ועדת קומראן התאכזבה מהם בהמשך (באופן שאינו ידוע, אך כנראה שהיתה תקופה שבה עדת קומראן היתה מחוץ לירושלים ואילו הצדוקים שהו או אפילו הנהיגו בבירה). תיעוד מאוחר שבמגילת תענית אולי משמר מחלוקות מעין אלו בהם הצדוקים מובכים בשתיקות אי-תגובתם⁶⁷⁴/ידיעתם⁶⁷⁵ לתוכחות יוחנן בן זכאי (ראו פירוט בפרק על הצדוקים).

גם בית שמאי אפשרית לקבוצת ביניים, על כך יפורט בפרק נושא שמה בהמשך.

48. החלל התורני בתקופה הראשונה של עדת קומראן ובתחילת ימי החשמונאים

למרות התחזקות החשמונאים והצטרפות חלקים גדולים מהעם אליהם, עדיין נותר חלל תורני וכוהני בעמ"י מבית צדוק שכינהו במשך כ-800 שנה (מאז צדוק בן אחיטוב ששמר אמונים לדוד המלך וחנך כהונה בבית ראשון). בית צדוק אלו נהגו כפשט התורה, דהיינו כהלכה הצדוקית (אך

⁶⁷¹ תחילה הצטרפו ליהודה המקבי כקבוצה נפרדת (לפי מק"א ז' 13-16 סברו בנאיביות שאלקימוס לא יפגע בהם, למרות שיהודה המקבי לא האמין לו), ובסוף הסתפחו ליהודה המקבי מאוחדים כקבוצה אחת (במק"ב יד' 6 טוען אלקימוס שהחסידים גורמים צרות למלכות ושיהודה המקבי הוא מנהיגם).

⁶⁷² כאשר נקראים חזרה בתחילת מק"ב עיי החשמונאים, הם אכן חזרו (או כבר חזרו והאיגרת באה להציג זאת כרקע והצדקה), תוך שניסיונות השכנוע כללו הצדקה של רמת טהרה ואף תיאורי אש התמיד שעברה במסורת בין גולי בית ראשון (מק"ב א'). על בית חוניו ראו בפרק נפרד על כך.

⁶⁷³ בריו, פשר חבקוק, אימצה את הצעתו של החוקר דופן שומר – שבית פלג הם החשמונאים. זיהוי זה קשה לפי 3 סיבות: שהחשמונאים הם קבוצה משנית שהסתפחה לקבוצה אחרת – מנשה (בין אם הם הצדוקים ובין אם הם המתיוונים); אם הסתפחו למנשה כצדוקים, סותר את מגילת 'תפילה לשלום יונתן המלך' שמיוחסת לאלכסנדר ינאי (אלא אם תקופות שונות או שהובאה מבחוץ), נראה שהצדוקים היו קבוצה קטנה ומשנית מבית חשמונאי, ושנסדו כרונולוגית לפני בית חשמונאי; אם הסתפחו למנשה כמתיוונים, הרי שהחשמונאים המשיכו לשלוט והמגילה היתה מתוקנת. הקושי ההפוך – שבית פלג הם הצדוקים שנטמעו בחשמונאים (מנשה), יותר מצומצם, ומשאייר רק את בעיית מגילת 'תפילה לשלום יונתן המלך'.

⁶⁷⁴ יב. מן תמניא ביה ועד סוף מועדא אתותב חגא דילא למספד ודילא להתענאה: ... אמר לו: בכך אתה מוציאני!; יב. בעשרין וארבעה ביה תבנא לדינא: ... אמר לו: בכך אתה מוציאני!; ורד נעם, מגילת תענית, עמ' 177, טוענת שזו תוספת מלאכותית.

⁶⁷⁵ י. בארבעה בתמוז עדא ספר גזרתא, די לא למספד: מפני שהיה כתוב ומונח לצדוקים ספר גזרות: אלו שנסקלן ואלו שנשרפין אלו שנהרגין ואלו שנחנקין. וכשהיו יושבין ואדם שואל ומראין לו בספר, אומר להם, מנין שזה חייב סקילה וזה חייב שרפה וזה חייב הרגה וזה חייב חניקה, לא היו יודעין להביא ראיה מן התורה; יב. בעשרין וארבעה ביה תבנא לדינא: בימי מלכות יון היו דנין בדיני הגויים. וכשגברה ידם של בית חשמונאי בטלום, חזרו לדון בדיני ישראל. אותו היום שבטלום עשאוהו יום טוב. שהיו הצדוקין דנין בדיניהם לאמר: הבת יורשת עם בת הבן. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: מנין לכם? ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה; יט. בעשרין ושבעה ביה תבת סלתא למסק על מדבחה: מפני שהיו הצדוקין אומרים: אוכלין מנחת בהמה. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: מנין לכם? ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה; יכד. בעשרין ותמניא בטבת יתיבת כנשתא על דינא: מפני שהיו הצדוקין יושבין בסנהדרין ינאי המלך, ושלמינון המלכה יושבת אצלו, ולא אחד מישראל יושב עמהם חוץ משמעון בן שטח. והיו שואלין תשובות והלכות, ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה. עוד על מגמתו יחד עם שמעון בן שטח – ראה בפרק על הצדוקים.

בהמשך אטען שהצדוקים ככת טרם נוסדו),⁶⁷⁶ אלא שתחום הטהרה היה במודעות ומושגים שונים משלהי בית שני (קל וחומר לימינו), וההלכה הצדוקית לא היתה זהה להלכות הטהרה המפורטות במגילות הכיתתיות של מורה הצדק – כיון שאלו חוברו ע"י מורה הצדק רק בסוף תקופה זו. מאידך, בתקופת עזרא נשמרו חלק מהלכות מגילת המקדש,⁶⁷⁷ אך לאחר מכן חלה ירידה תורנית (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים').

משכך, התחילו להתפשט בעמ"י מסורות מעורבות מתרבות ומתייוונות בראשות 'אפרים'-דורשי החלקות, בניגוד לדרך האיסיים: 'אינם מתנשאים בחוצפה לסתור את ההלכות שהונהגו' (קדמה"י יח' 12). הלכת 'אפרים'- דורשי החלקות היתה חד היו אנטי-תורנית,⁶⁷⁸ ומאידך היתה (רק) מקלה בפשט התורה - מאפיין מובהק של הפרושים, ולכן נותר בגדר חידה למי לייחסו - ראו בנושא זה להלן בפרק נפרד הבא.

ספרי המקבים אינם חלק מספריית קומראן, וגם לא של חז"ל. הנצרות קידשה ספרים אלו, ויוספוס השתמש בחלקם.⁶⁷⁹ לכאורה הדבר מצביע על ריחוק בין עדת קומראן לחשמונאים, אך אי-הימצאותם של ספרי החשמונאים בספריית קומראן הינה דרכה של עדת קומראן - שהכילה רק את כתבי הקודש, והחשמונאים היו (מבחינתה) קבוצת משנה שניסו להתקרב אליה דתית, ואף על פי שהיו בשלטון – אינם עדת קודש של סופרי התורה הרשאים לכתוב ספרות קודש.

איגרת פתיחת מק"ב (ובפרק ב' 18-19) קוראת ליהודי וכוהני בית חוניו (מבתי צדוק) להתחבר להנהגתו של שמעון התרסי. ניסיון ההתקרבות לבית צדוק נראה חיובי, במיוחד כאשר הדבר צלח לאחר שני דורות כאשר צאצאי חוניו הרביעי באו לעזרת ינאי (יפורט בפרק על ינאי בהמשך). גם הערצת שמעון התרסי בתיאורי שכתוב הגאולה המקראית בסוף מק"א,⁶⁸⁰ מצביעות על ניסיונו למצוא חן בעיני העם והכוהנים שטרם התחברו אליו. העובדה שאין התייחסות במגילות קומראן לחוניו השלישי הרביעי (שאחד נרצח ואחד ברח למצרים והקים מקדש) מתמיהה (על חוניו ראו בפרק נפרד בעניינו).

במגילה 4Q339 (4QList of False Prophets ar) ישנה הצעה להשלמה של בנו, יוחנן (הורקנוס) בן שמעון, בין נביאי השקר, ואם בנו נביא שקר, ומכאן משתמע שהינו כ'חומץ בן חומץ'. אך השלמת המהדיר מעט מקובלת יותר⁶⁸¹, ובהמשך טענתי שיוחנן הורקנוס קרוב ומשובח בעיני עדת קומראן.

⁶⁷⁶ סנדרס, 1992, עמ' 12; 471-472, טוען שהיהדות מאז שיבת ציון היתה דת שמנהיגיה היו הכוהנים, והיא סבבה בעיקר סביב פולחן המקדש. זוהי גישתו של גייגר, תש"ט, עמ' 69, 84-88, שההלכה הצדוקית היא הקדומה והפרושית היא הרפורמטיבית, ואחריו שיכללו זאת חוקרים שונים, למשל לישנצקי 1912, עמ' 138-141, ובמיוחד ריבקין 1978.

⁶⁷⁷ אין בידינו את קטעי ההלכה של פסח במגילת המקדש, ויצוין כי באגרת פסח מיב התירו לכסות (אפילו בלי למכור) את החמץ, הלכה שבית שמאי מוסרים שלא היה כך "בראשונה", אלא הקפידו על ביעור החמץ (תוספתא פסחים פ"א ה"ז). גילת 31.

⁶⁷⁸ כגון: עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים, זולת שיבוש לוח השנה (ראו למשל: ברית דמשק ד' 12 ה' 14; ו' 11-14; פשק חבקוק ח' 13-8; ט' 6-4; יב' 10-7).

⁶⁷⁹ על כך ראו למשל: גפני, לדרכי שימוש של יוספוס בספר מקבים א'.

⁶⁸⁰ שיר הלל לשמעון התרסי במק"א יד' משתמש בתיאורי הגאולה מהמקרא, כגון: ויקרא כו', זכריה ח' 4, מיכה ד' 4.

⁶⁸¹ 'נביאי' [שקרא ד' קמו ב]ישראל [בלעם [בן] בעור [ה]זקן מביתאל [צד]קיה בן כ[נ]ענה [אחא]ב בן ק[ול]יה [צד]קיה בן מ[נ]ע[ש]יה [שמעיה הנ]חלמי [חנניה בן עז]ר [נביאה די מן גב]עון. הוא היחיד שמובא בשורה נפרדת את מקור מגוריו, למרות שזה רשום בירמיה ח', ומאידך, זה הנביא שקר היחיד שכתוב במקרא מקום מגוריו. כתוב פעם אחת בשורה 3 ובאותה שורה, מקום מגוריו של הנביא, אך זאת כיוון שאין לו שם. מאידך ייתכן וזוהי הנגדה (סמויה) לסימומו של ספר מק"א שבא להראות שיוחנן הורקנוס מתאים להנהגה וכוהנה. להרחבה ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 80.

מה היתה הלכת החשמונאים הראשונים? המחקר סבור שחשמונאים (הראשונים) נהגו כפרושים עם רוב העם, למרות שאין שום ראייה ישירה מספריהם, או מכל מקור אחר, זולת יוספוס שמציין זאת (קדמה"י יג' 408) - אך קשה להסתמך על דיוקיו, במיוחד כשמתאר כ-250 שנה לפניו. והנה, 3 הלכות ממגילת אגרת מקצת מעשה התורה⁶⁸² תואמות להלכות הצדוקים לפי ספרות הפרושים (ראו בפרק על יוחנן), ומכאן מתבקשת המסקנה שהנמען בממ"ת הוא פרושי (כאשר המחבר הינו צדוקי או קרוב לו). מאידך, שלוש הלכות בממ"ת גם התקבלו אצל חלק מהפרושים.⁶⁸³ עם זאת, מדובר על סה"כ שש הלכות מתוך כעשרים ושתיים (זולת לוח השנה שהוא המחלוקת העיקרית).

כאמור לעיל, רוב המתיוונים אבדו. המעטים ששרדו: 'עזבו את מתעיהם'⁶⁸⁴ ונלוו על ישראל' (פשר נחום ג' 5). אין זה אומר שאפרים נהיו צדיקים ושמרו ברמה גבוהה על התורה (לפי הלכת קומראן או כפי שהיתה לפנייהם), אלא שאפרים הפסיקו עם העבירות שלהם נגד התורה, והתערבבו עם כל עם ישראל. הקבוצה הקרובה ביותר לעמ"י מאמצע התקופה החשמונאית היא הפרושים-הראשונים, עליהם אדון בפרק חידת הפרושים ודורשי החלקות.

אלא שמאוחר יותר גם (רוב?) החשמונאים אבדו (לפי חז"ל כולם, אך יוספוס למשל מציין שהוא מצאצאיהם). אך כבר בשיא ימי הנהגתם רבים מהם מתו מיתה לא טבעית, ולפי צוואת אשר ו' 4: 'כי סוף בני האדם יוכיח על צדקתם'.⁶⁸⁵

49. אפרים-דורשי החלקות דחו את 'ספר התורה שנית' (4Q177 י' 13-14) והצעות לזיהויו

מגילת 4Q177 (4QCatena A) י' 13-14 מציינת את סירוב אפרים-דורשי החלקות (אותם זיהית לעיל עם המתיוונים; רוב החוקרים סבורים שאלו הפרושים) לקבלת: 'תקעו שופר בגבעה' (הושע ה' 8) השופר הוא ספר [התורה 'חצוצרה ברמה' החצוצרה הי]אה **ספר התורה שנית*** אשר מאסו [כול א]נש' עצתו וידברו עליו סרה'. כלומר, לדעת עדת קומראן, יש ספר תורה ראשון – החומש (תורת משה), ויש ספר תורה שני – שאותו ננסה לזהות לקמן. תחילה נביא מקורות נוספים (לפי סדר כרונולוגי של חיבורם) לדחיית ספר כלשהוא (לא ידוע אם מדובר באותו "ספר התורה שנית"):

- **חַנּוּךְ** צ' 6-7 מתאר בנבואתו: 'והנה טלאים נולדו לצאן הלבנים ויחלו לפקוח עיניהם ולראות ולקרוא אל הצאן; הם צעקו אליהם ואלה לא האזינו אל דבריהם כי חרשים היו מאוד ועינים כהו מאוד מאוד'.

⁶⁸² ראו ניתוח בהמשך על הצדוקים וממ"ת.

⁶⁸³ שלוש ההלכות הן מרי' ישמעאל ודבי ר' ישמעאל הדרישה להביא ביכורים, הלכות שחיטת חולין והאיסור לשחוט בהמה הרה. להרחבה ראו: ידין, ממ"ת, עמ' 130-149; שמש וורמן, **לגלות נסתרות**, עמ' 141-143.

⁶⁸⁴ עדת קומראן מציינת שאפילו היא טועה: 'במלאך חושך תעות כול בני צדק וכול חטאתם ועוונותם ואשמתם ופשעי מעשיהם בממשלתו לפי רזי אל עד קצו וכול נגועיהם ומועדי צרותם בממשלת משטמתו' (סרך היחד ג' 21-23).

⁶⁸⁵ ראו בן סירא י' 27-28: 'עת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר כי באחריתו ינכר איש'. סעדיה גאון שכתב דבריו: 'הצדקות יתבארו בסופם והחיים לקראת מותם'. אלו למעשה חלק מעיקרון השכר והעונש: 'קָרָא דָּגֵר וְלֹא יָלַד עֵשָׂה עֵשָׂר וְלֹא בְּמִשְׁפַּט בְּחַצֵי יָמוֹ [יָמָיו] יַעֲזְבֵנוּ וּבְאַחֲרֵיתוֹ יִהְיֶה נְבִל' (ירמיה יז' 11) בעולם הזה, ואילו **בחַנּוּךְ** ?? ישנם צדיקים שסבלו ומתו בעולם הזה ולכן שכרם גבוה יותר בעולם הבא.

- מגילה 4Q390 ([אפוקריפון ירמיה](#)): ⁶⁸⁶ 'ואדברה בהמה ואשלחה אליהם מצוה ויבינו בכול אשר עזבו הם ואבותיהם'.
 - פשר תהילים ד' 8-9: ⁶⁸⁷ 'התורה אשר שלח אליו', דהיינו: מורה הצדק שלח תורה למנהיג אפרים-דורשי החלקות, אך זה לא רק שלא קיבל את התורה, אלא אף ניסה להתנכל למורה הצדק. היות לתורה זו ישנה התאמה והצעה גם לאגרת מקצת מעשה התורה (ראו עליה בפרק נפרד, ונקודות משניות אלו⁶⁸⁸ בעניין זה).
 - ברית דמשק ז' 15: ⁶⁸⁹ 'המלך הוא הקהל וכיניי הצלמים וכיון הצלמים הם ספרי הנביאים אשר בזה ישראל את דבריהם'
 - פשר חבקוק ב' 5-9: ⁶⁹⁰ 'פשר הדברן על הבוגדים לאחרית א הימים המה עריצי הברית אשר לוא יאמינוא בשומעם את כול הבא[ות] ע[ל]ן [הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל בלבנו בינה לפשור אֵת כול דברי עבדיו הנביאים] אשר [בידם ספר אל את כול הבאות על עמו ועלדתו]'.⁶⁹¹
 - אורִיִגֶנְס (מאבות הכנסייה מהמאה השלישית) ציין שבידי היהודים ספר 'סרבת סרבני האלי'.⁶⁹¹ נחזור למקור הראשון:
- התורה הקרובה והמקבילה ביותר ל'ספר התורה שנית' היא האמורה ביובלים ו' 21-22: 'כי חג שבועות הוא וחג בכורים הוא, כפל חג הוא ולשני מינים החג הזה. כאשר כתוב וחרות עליו תעשה אותו; כי כתבתי בספר **התורה הראשון** אשר בו כתבתי לך'. כלומר, היובלים אומר שיש ספר תורה ראשון – החומש (תורת משה), ויש ספר תורה שני – זהו ספר היובלים.
- 49.1. טיעונים נוספים, אך חלשים, להתאמת 'ספר התורה שנית' ליובלים:
- סיפור דומה מתואר על הביתוסים (בית-א[סין]) בסכוליון למ' תענית (כ"י אוקספורד, מהד' נעם, עמ' 77-78, 206): 'שהיו ביתוסים כותבין הלכות בספר ואדם שואל ומראין לו בספר. אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר... "על פי התורה אֶשֶׁר יוֹרוּךְ וגו'" (דברים יז' 11), מלמד שאין כותבין בספר'. עם זאת, כאן הכוונה לספר גזירתא שנכתב באותה עת, ואילו ספר היובלים קדום בהרבה לתקופה.

⁶⁸⁶ [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 248, שורות 6-7.

⁶⁸⁷ [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 303.

⁶⁸⁸ במחקר התקבלה הקביעה שתורה זו היא ממ"ת, אך אבקש לדחות זיהוי זה: ממ"ת הינה בלשון רבים וכאן מצוין שנשלח בגוף יחיד; לפי התיארוך שיפורט בהמשך, וכאן רק יצויין שהתיאור אינו של ימי ההתייונות הקשים כמו בברית דמשק והפשרים, אלא: יוזה הוא אחרית הימים שישבו בישראל' (ממ"ת א' 6, פרק ג' – גמול המצוות, 21 [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 211); גם החלוקה לשתי קבוצות והעם ביניהם או שנוטה לטובת הקבוצה הנמנעת, אינו תואם את כמות הקבוצות שמתוארות במגילות הכיתיות של מורה הצדק. עם זאת, תחילה הפנייה לוקחת בחשבון שהנמען אוהד אותם (ג' 8-9), עובדה שאינה סבירה לאפרים, אך כן ל'פשרו על הכוהן הרשע אשר נקרא על שם האמת בתחילת עומדו' (פשר חבקוק ח' 8-9 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 252]) ולכן אציע במקביל (יפורט בהמשך) שמגילה זו אמנם נשלחה תחילה לאפרים, אך בהמשך ובעותק שאינו כולל את הלוח בתחילת המגילה, גם ליוחנן הורקנוס. התאמה מוקדמת לממ"ת ב' 58-60: 'ואין להביא למחני הקודש כלבים שהם אוכלים מקצת עצמות המקדש והבשר עליהם כי ירושלים היא מחנה הקדש' מגיעה מתעודת כתב זכויות שמציין יוספוס בקדמה"י יב' 145-146, כי אנטיוכוס השלישי הורה על הלכות: 'ולא יכניס איש לעיר בשר של סוס או פרד או חמור בר... ובכלל של כל בעלי החיים ליהודים... גם אסור להכניס את העורות (של אלה)... רק בהמות המקובלות (על היהודים) מאבותיהם...'. אם כי הלכות איסור הכנסת עורות טמאים ותרנגולות יש גם במגלת המקדש מז' מח' – הקדומה יותר. להרחבה ראו: קימרון וסטרנגל, מקצת מעשה התורה, 59/58, וכן: MMT, Josephus, JSJ 14 (1983): 157-71. 'Josephus and Nicolaus on the Pharisees.' Schwartz, Daniel R. and the Pharisees.' In Kampen and Bernstein, Reading 4QMMT, 67-80.

⁶⁸⁹ קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 14. על עמוס ה' 26-27.

⁶⁹⁰ קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 246.

⁶⁹¹ אלוו, מלחמת לוחמי ה'. בעמ' 20 סבר שמדובר במגילת אנטיוכוס.

- ממהותו של 'ספר התורה שנית' כאגרת שנשלחת לקבוצה אחרת, למדים שמטרתו להיות גלוי. למרות שהיובלים מסופר בגוף ראשון ממלאך הפנים למשה, הניסוחים בו מכוונים לכל העם,⁶⁹² ושימושו היה גם נפוץ בעדת קומראן עצמה, שכיבדה אותו בברית דמשק יח' 3-4: 'הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם', וכתבה עליו פשר פאסדו יובלים 4Q255. ממרכזיותו זו חז"ל אימצו ממנו הלכות ומדרשים שלמים מהיובלים (ראו בפרק 'אימוץ ספר היובלים ע"י פנחס בן יאיר'). אימוץ זה הינו פרט בגישה הכללית של חז"ל שאימצו את רוב התורה של עדת קומראן (עם הקלות ושינויים במדרשים יוצרים), לעומת אפרים-דורשי החלקות שעזבו את רוב המצוות ואף רדפו אחרי עדת קומראן.

- ההנחה ש'ספר התורה שנית' נדחה (גם) בגלל מחלוקת על לוח שנה (ובפרט חג השבועות שמגילת 4Q513 מציינת את התנגדותם להנף העומר בשבת – ראו בפרק על שבועות), שאמנם לוח השנה 364 מופיע בעוד מגילות (כולל מ' המקדש), אך רק ביובלים יש הן ציונים ואזהרות נגד לוח הירח.

תורה אחרת שגם מתאימה למהותה של 'ספר התורה שנית', אך בהתאמה יותר חלשה, היא מגילת המקדש – מסיבות אלו להתאמתה ולא-התאמתה:

- מגילת המקדש אומצה ע"י החשמונאים (ראו בפרקים בעניין), ולכן סביר שנשלחה לפני כן לאפרים-דורשי החלקות.

- מגילת המקדש הינה כנראה מגילת סוד מפאת קדושתה של שיח ודברים ישירים בין האל למשה (בפרט מד' 5) אשר אין ממנה ציטוטים והוכחות ישירות,⁶⁹³ ולכן פחות סביר שתישלח לקבוצה נגדית. ראו עוד על מגילת המקדש בפרק בעניינה.

ישנו סיכוי נמוך שגם ממ"ת הינה 'ספר התורה שנית' (ראו פרק על ממ"ת).

לצידם ישנם 2 ספרים נוספים שזיהויים אינו בטוח:

- ספר ההגיון: כנראה אינו ספר התורה, כיוון שהוא מצוין לצידו.⁶⁹⁴

- מדרש התורה האחרון.⁶⁹⁵

49.2. לעומתם, החשמונאים ביקשו לאיסוף ספרים, וכתבו מאורעותיהם בספריהם עד יוחנן

החלק/שער הבא מוקדש ליחס שבין עדת קומראן לחשמונאים, אך שבפרק הקודם עסקנו ב'ספר התורה שנית' שנדחה ע"י אפרים-דורשי החלקות, חשוב לעמוד כאן על הסתירה המהותית למול גישתם ופועלם של ראשוני החשמונאים – אשר:

⁶⁹² היובלים מתאים ל'ספר הברית' המוזכר בשמות כד' 7, היות ורווחות בו מילה זו לצד 'תעודה' ו'לוחות שמייים'.
⁶⁹³ כך למשל ברית דמשק ה' 7-10 מוכיחה את איסור נשיאת האחיינית לפי פשט ויקרא יח' 13 בשינוי וכלל של 'ומשפט העריות לזכרים הוא כתוב וכהם הנשים', ואינה פשוט מצטטת את מגילת המקדש סו' 15-17: 'לא יקח איש את בת אחיה או את בת אחותו כי תועבה היא' (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 205). הנושא מורחב בפרק 'פשט הנגלות'.
⁶⁹⁴ מוזכר בברית דמשק י' 4-6 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 51), בסרך העדה א' 6-9, ובמגילת יא. גבורות הבורא והשגחתו ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 134, ש' 34).

⁶⁹⁵ סרך היחד יח' 12-16: 'ובהיות אלה ליחד בישראל בתכונים האלה יבדלו מתוך מושב הנשי העול ללכת למדבר לפנות שם את דרכ הוואה כאשר כתוב במדבר פנו דרך ישרו בערבה מסלה לאלוהינו היאה מדרש התורה א[נ]ש[ר] צוה ביד מושה לעשות ככול הנגלה עת בעת ולאשר גלו הנביאים ברוח קודשו'.

- חיפשו ספרים ספרים אבודים (מק"ב ב' 13-14)⁶⁹⁶
- פנו באגרת בתחילת מק"ב ליהודי מצרים (ייתכן ולחוננו השלישי/רביעי שברח לאחרונה לשם)
- כתבו שלושה ספרים (מק"ג מתייחס לתקופה קודמת במצרים)
- ציינו שחסר להם נביא.

ממעשים אלו ניתן ללמוד כי לפחות בתקופה של יהודה המקבי, החשמונאים אינם מתאימים להיות הנמענים של מגילות אלו.

מאידך, לפי מק"א ב' 29-33 החשמונאים ביטלו את איסור המלחמה מהיובלים נ' 12,⁶⁹⁷ וייתכן שזה מצביע על היפרדותם ההלכתית מעדת קומראן, אם כי ייתכן ואפילו עדת קומראן החליטה לשנות הלכה זו (בדומה לקביעתה לביטול עונש המוות הפלילי – ראו [פרק בעניין](#)).

החשמונאים הראשונים וכתבת מק"א מתוארכת לכל המוקדם לתחילת ימיו של יוחנן הורקנוס (בה מסתיים מק"א). השאלה המתבקשת היא מדוע אין ספרי המשך של קרבות החשמונאים, הרי הקרבות המשיכו באותה משפחה חשמונאית? לעניות דעתי החשמונאים הצדוקים קיבלו בשלב זה את הלכת עדת קומראן לצד קבלת סמכותה - כסופרים (וכבעלי רוח הקודש?) בעלי הזכות היחידה והבלעדית לכתבת כתבי קודש (או מעין קודש), כפי שהספרייה בקומראן כוללת רק כתבי קודש.⁶⁹⁸ זוהי גם הלכת הפרושים (גיטין ס' II; תמורה יד' II).⁶⁹⁹

השאלה נוספת שמתבקשת היא, אם עדת קומראן התקרבה ואולי התאחדה עם החשמונאים, מדוע אין את ספרי המקבים בין מגילות קומראן? חוקרים סבורים שהעדרם של ספרי מקבים מספריית קומראן הם מחמת הביקורת שעדת קומראן מתחה על שלטונם.⁷⁰⁰ הצעתי לכך היא או שאלו מאוחרים מדי, או שעדת קומראן אמנם תמכה בהם חלקית, אך אין זה אומר שהתירה להם או ראתה בהם סופרי קודש (ולאום), כי תחום זה ניתן רק לכוהני בית צדוק ובעלי בריתם.

בעוד החשמונאים הפסיקו לכתוב ספריהם, אז דווקא התחילה עדת קומראן לכתוב בגלוי (בניגוד למגילות מורה הצדק) על החשמונאים. החיבור העיקרי הוא מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך' (ראו [פרק בעניין](#)), ולצידה המגילות המכונות טקסטים כרוניסטיים: 4Q331 - 4Q333, 4Q468e,⁷⁰¹ שאפשר שאלו כהמשך לספרי דברי הימים ואולי אף ליובלים, נוכח היותן מציינות את האירועים והדמויות אשר קרו במועדים שונים. אך כאן יש ייחוד של מועדים לפי לוח שנה שאינו מפורט כלל בתנ"ך (ומאידך, אין בתנ"ך גם פירוט על ברית מילה, שחיטה, חמץ, תפילין ועשרות מצוות אחרות

⁶⁹⁶ יוגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו.

⁶⁹⁷ לפיכך, יותר נכון לזהות את החשמונאים עם אפרים. ייתכן והמגילה הכיתתית Q264a4 ב' 8 גם אוסרת על מלחמה בשבת, ואז מחלוקת זו ברורה ועומדת, אך אם אין זה הדברים כך במגילה זו (זו השלמת ההדרה), הרי שהלכה זו חסרה בברית דמשק – וייתכן ואף בוטלה גם (במקור) לפי דעתה של עדת קומראן.

⁶⁹⁸ אמנם מגילה 4Q348 כונתה 'תעודה כלכלית', אך בין רשימת השמות שבמלל המגילה מצוינים ואף כהן גדול, כך שכנראה גם מגילה זו אינה כלכלית, אלא כתב קודש (שמרוב קטיעותה אינה נהירה לנו).

⁶⁹⁹ 'דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות'.

⁷⁰⁰ למשל: [דימנט, כלים שלובים](#), עמ' 319.

⁷⁰¹ מייקל וייזג'יון קולינס כבר קרא להן 'כרוניקה חשמונאית'. יש לציין גם את ספר גזירתא (מגילת תענית [פ"ד](#), י. בארבעה בתמוז), לדיון ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 190; טל ונעם, מיוספוס לחז"ל א', עמ' 39-40.

שאותן חידש מורה הצדק). בכל אופן, כתב הקודש הבא (שהגיע אלינו) היה שילוב שעיקרו מסורות על ניצחונות בית חשמונאי, וזאת מבית מדרשם של הפרושים הראשונים: מגילת תענית. אומנם מגילת תענית כוללת עשרה ימים (מתוך 35) של ניצחונות (כביכול) של הפרושים על הצדוקים, אך אלו כנראה נוספו ומאפיינים תקופה מאוחרת של דור החורבן.⁷⁰²

לסיכום הפרק: בתקופה זו של מנהיגי חשמונאי יוחנן וינאי הפסיקו החשמונאים לכתוב את ספרי המקבים, כיוון שקיבלו את הלכות עדת קומראן, שבצידם היא קבלתם סמכותם כסופרים היחידים שראויים לכתוב ספרות קודש או מעין קודש. מבין שלל ההלכות שהחשמונאים והצדוקים קיבלו בתקופה זו, שרק קובץ דוגמאות שרד לידינו בזכות זיכרונות מאוחרים של יריביהם (יוספוס וחז"ל), הלכה אחת אותנטית מתקופתם - היא 'חבר היהודים' שבמטבעותיהם.

הפרושים לא קיבלו את שינוי ההלכה ע"י יוחנן והצדוקים (קדה"י יג' 408, 296-297), וראו בהלכותיהם (של הפרושים) קדומות. אפשר להבין דעתם ואמונתם זו של הפרושים, היות וההלכות שנהגו בשנים שלפי החשמונאים היו של אפרים המתיונים, ואלו ההלכות שהעם והם זוכרים.

גדולתו של יוחנן ניכרת מכתבי יוספוס וחז"ל שמעריצים אותו⁷⁰³ (אם כי גם גינו וקינאו בו).⁷⁰⁴ כמו כן, מותו הטבעי מלמד שהיה מבורך וצדיק, גם בעיני הכותבים אחריו (וראו כאמור את תיאור בן סירא י' 27-28 בעניין).⁷⁰⁵

50. בין אפרים לפרושים-הראשונים בטהרה: חידת 'דורשי החלקות' ו'כיא בחרו בקלות'

רוב החוקרים מזהים את קבוצת אפרים-דורשי החלקות עם כת הפרושים,⁷⁰⁶ אבותיהם הרוחניים של חז"ל. זיהוי זה אכן מתאים משתי סיבות עיקריות:

- פשר נחום ב' 8: 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים' - קדה"י יג' 288: 'וכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכהן הגדול, מיד מאמינים להם'
- הפרושים/התנאים דרשו בחלקלקות (פרשנות שגויה בתירוצים דחוקים) במחלוקות נגד הצדוקים (ראו דוגמאות לצדק המעוות שמעון בן שטח ורבן יוחנן בן זכאי - בפרק על הצדוקים) ובינם לבין

⁷⁰² למשל: הסכוליון/גמרא על משנה כה' שמשייכת את היום טוב יז' באדר (שאינן סיבה במשנה סיבה לאיסור המספד) ליום מותו של ינאי יחד עם הורדוס. גם מבבלי מסכת סוטה כב' II קשה להבין מי הוא פרושי אמיתי וטוב, ומי פרושי מזויף: 'אמר לה ינאי מלכא לדביתה: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין'. להרחבה ראו: נעם, מגילת תענית, עמ' 20 ואילך.

⁷⁰³ האתוס על יוחנן הורקנוס נשמר אצל יוספוס (קדמה"י יא' י' ז' 8; מלחה"י א' ב' 8): 'ניהל את המדינה באופן נעלה... הוא איחד בנפשו את שלשת הדברים המעניקים את האושר הגדול ביותר: הנהגת האומה, הכהונה הגדולה ומתת הנבואה', וחז"ל (ירוש', סוטה ט' יד'), שתואם לצוואת לוי ח' 15. חז"ל אף השאירו שמו לברכה ולתהילה (ידן פ"ד ו') למרות שנהיה צדוקי בסוף ימיו (ברכות כט'). יש הסוברים שהוא דמות המגונה (אם בכלל מרומז על גינוי דמות) במגילת טסטימוניה (לעיל הבעתי ספק לגבי התאמת טסטימוניה לאביו שמעון או ליונתן דודו), אך אם כן ישנה התאמה, הרי שיש כאן סתירה לקרבתו עם עדת קומראן.

⁷⁰⁴ קנאת הפרושים ביוחנן מתוארת במלחה"י א' ב' ח' 67 ובקדמה"י יג' 288. ראו עוד: [בין יוספוס לחז"ל, יוחנן ובת הקול, עמ' 243](#).

⁷⁰⁵ יעת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר כי באחריתו ינכר איש'.

⁷⁰⁶ ראו: [דוד פלוסר](#), 'פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום'.

עצמם, וכך היא חלק מההתפלגות ההלכתית, הדרש האלגוריה והמדרש היוצר הסוטה מפשט התורה (ראו פרקים בעניינים אלו, וכן להלן).

למרות זאת, אני בספק אם אכן הפרושים הם קבוצת אפרים-דורשי החלקות, ובפרק זה אנתח זאת בעיקר במישור ההלכתי הרחב של הטהרה:

בראש נושאי ההלכה המשותפים של הזרמים בסוף בית שני הוא: 'פרצה טהרה בישראל' (שבת יג II), אותה שאבו הפרושים והכתות (כולל חז"ל) מעדת קומראן. אלא שלאחר מכן חז"ל הקלו בטהרה, ופסקו למשל ש'טומאה דחוויה בציבור' (פסחים כז; עט'). האבסורד (אולי מאי-ידיעה) של מקצת הרבנים האחרונים (פני יהושע, שבת) מתרצים את סיבת השימוש בכד שמן טהור (כנס חנוכה שמובא בשבת כא' II), זאת שלמרות שהחשמונאים יצאו ידי חובה בכל שמן, גם טמא, הרי שהם הידרו במצווה.

גדליהו אלון הציעה שהיו שתי גישות: מרחיבה מול מצמצמת, שחז"ל אחזו באחרונה אך עדיין היו להם כמה אותות שנשארו מהגישה המרחיבה,⁷⁰⁷ בה אחזו הכהנים והאיסיים.

מגילת המקדש ומגילות כיתתיות שונות מפרטות הלכות טהרה רבות. נזכיר בקצרה שגם טומאת המשקים, אותם חז"ל מציינים שהיא גזרת חכמים (פסחים יד'. כנראה כוונתם לעדת קומראן – ראו בפרק זיהויים כסופרים), מצוינת כבר במגילת המקדש מט' 708-8 (ויושמה בעדת קומראן). כמו"כ, טומאת נגיעת ידיים במעשר (פרה יא' ה') מקורה בברית דמשק **??**. במגילת 4Q272 יש כותרת: 'זה משפט תורת הצרעת לבני אהרן להבדיל לצרועים', ולחז"ל יש מסכת נגעים.

וכן תקנות ראשוני הפרושים על גזרת טומאת ארצות הניכר, כלי זכוכית, וכלה בדיני החבורה לאכילה בטהרה והבדלה מעמי הארץ (בעיקר מתוספתא דמאי).⁷⁰⁹ מאלו ניכר הדמיון להלכות עדת קומראן.

כאמור לעיל, עדת קומראן היא המייסדת של ההלכה בכלל, ובפרט בעניין טהרה. ברית דמשק י' 10 פותחת פרשייה בכותרת: 'על הטהר במים' ובה הלכות גודל המקווה,⁷¹⁰ ואכן בקומראן יש את המקוואות העתיקים בעולם,⁷¹¹ כשארבעה מהמקוואות העתיקות בירושלים הן בעלי מאפיינים בנייה דומים. אלו התקבלו בחז"ל כ'ארבעים סאה'/אוצר/אמה על אמה ברום שלוש אמות' (כלים

⁷⁰⁷ ביניהם: ספרי נשא א'; זבחים קטז' II.

⁷⁰⁸ ראו: נעם, [מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 95-100.

⁷⁰⁹ מסכת תוספתא דמאי א' ה': 'אמר שלי הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן'; ב', ג': 'המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ'; ב', ט': 'אמר איני מקבל עלי אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קבל עליו לטהרות ולא קבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן'; ב', ב': 'המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא ליתן תרומות ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות אצל עם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה'; ב', ט': 'הבא לקבל עליו אם היה נוהג מתחלה בצינעא מקבלין אותו ואחר כך מלמדין ואם לאו מלמדין אותו ואחר כך מקבלין אותו ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין לטהרות'. 'היה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא יכנס לבית המדרש' (בבלי ברכות כח' א'), כפי שהיו תנאי כניסה והתקדמות בעדת קומראן. חלק מתלמידי ר' ינאי, ראש בית המדרש בעכברא, חיו חיי קומונה. להרחבה: פוסטברג, טהרה וקהילה בעת העתיקה.

⁷¹⁰ אין בתורה חובת טבילה במקווה, אלא הוא מצוין כדבר שאינו מקבל טומאה: 'אָךְ מְעִין וּבֹר מְקוּהָ מֵיִם, יְהִי טְהוֹר' (ויקרא יא' 36).

⁷¹¹ בקומראן נמצאו 16 ברכות; לדעת ארכיאולוגים 5 מהם שימשו כברכות מאגרי מים, ואילו 11 מקוואות טהרה, לצד העובדה שהן קרובות לחדר הסעודה. חובת הטהרה במים בהפרדה לפי רמת הטהרה מצוינת בסרך היחד ה' 13-14, וגם יוספוס מתאר את טבילתם טרם סעודותיהם.

יח' א'). יוחנן המטביל קרא לטבול במים חיים בירדן (הרמה הגבוהה ביותר של הטהרה גם לפי חז"ל [משנה מקוואות א']), כפי שנהנו עדת קומראן מהמעייין שזרם ביישוב קומראן בזמנם,⁷¹² ולבוא למדבר – קריאה מקבילה (או יותר סביר - מועתקת) לעדת קומראן בראשית דרכה (ראו לעיל בפרק על היווסדות העדה). לאלו יש להוסיף כי יוחנן המטביל קרא לתשובה יחד עם הטבילה,⁷¹³ שזהו חידוש⁷¹⁴ של סרך היחד ג' 4-5 (ומקבילה בה' 13-14): 'לוא יזכה בכפורים ולוא יטהר במי נדה ולוא יתקדש בימים ונהרות ולוא יטהר בכול מי רחצ טמא טמא יהיה כול יומי מואסו במשפטי אל'.

50.1. יחסית למקרא - האם חז"ל הקלו או עדת קומראן החמירה?

אין זה סוד, שהפרושים וחז"ל ביטלו את רוב דיני הטהרה המקראיים, וזאת ללא חידושים תורניים, אלא הנושא דעך ולא נשמר. תהליך זה קרה גם מגנאי של חז"ל על זרמים אחרים ששמרו על הטהרה יותר מהם.

למרות זאת, סיכמה יפה ורד נעם בעמ' 325 לספרה 'מקומראן למהפכה התנאית': 'נראה שנקודת המוצא הלא מודעת של החוקרים הייתה פעמים רבות ההלכה של חז"ל, ולפיכך תפסו את ההלכה הכתתית כמחמירה במיוחד. ברבים מהמקרים שנבחנו בספר זה, ההלכה הקומראנית אכן מחמירה בהשוואה להלכה הרבנית, אבל בדיקה מקרוב מעלה שהיא משקפת היסקים פשוטים ומתבקשים מן הכתוב (המקרא), בעוד הקולה התנאית היא המציצת מהפכה מפתיעה כלפי פשט המקראות', ובדומה בעמ' 329-330.⁷¹⁵

ידועים דברי הנביאים שעקרונות המוסר והצדק קודמים לפולחן ולקורבנות, אך דווקא הנביאים האחרונים (כגון חגי ב' 11-13) – שדבריהם קרובים (מהותית) לתקופה הנדונה (וגם להיום), הדגישו

⁷¹² אין לארכיאולוגים הסבר על מקור המים הרבים שהגיעו באמות המים למקוואות הרבים בקומראן. משה רבינו מזכיר את 'הנחל הירד מן הקר' (דברים ט' 21) שמרומז בשמות לבי' 20: 'ויזר על פני המים, וישק את בני ישראל'. בסרט: פענוח יציאת מצרים: <https://www.facebook.com/watch/?v=1776724632404078> שמחה יעקובוביץ' זיהה את הר סיני-חורב כגיל חשם א-טריף (דקה 18: 40) ובפסגתו סימנים למעייין קדום (1: 22: 46).

⁷¹³ 'יוחנן המטביל הופיע במדבר כשהוא מכריז על טבילה של תשובה לשם סליחת חטאים' (מתג' ג' 1-12; לוקס ג' 18-1; יוחנן א' 28-19).

⁷¹⁴ מרומז בסיפור נעמן ואלישע הנביא: 'הלוד ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשך לך וטהר. ויקצף נעמן וילך; ויאמר הנה אמרתני אלי וצא וצא, ועמד וקרא בשם יי אלהיו והניף ידו אל המקום, ואסף המצרך. הלא טוב אבנה (אמנה) ויפרפר נהרות דמשק, מכל מימי ישראל - הלא ארחת בהם וטהרתני; ויפן וילך בחמה. וישו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך, הלוא תעשה; ואף כי אמר אליך רחץ וטהר. וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים; וישב בשרו כבשר נער קטן וטהר' (מליב' ה' 14-10). ראו גם: בן סירא - לדי' 30: 'טובל ממת ושב ונוגע בו, מה יועיל ברחיצתו'.

⁷¹⁵ לסיכום: הטענה בדבר נטיית הנחרצת של ההלכה הקומראנית להחמיר איננה מדויקת מכמה פנים: (א) במקרים רבים ההלכה הקומראנית אכן מחמירה ביחס לזו של חז"ל, אבל אין זו חומרה 'אובייקטיבית' כי אם רלטיבית. ההלכה הקומראנית משקפת נאמנה את פשט הכתוב או את המסורת הקדומה, ואילו ההלכה הפרושיית-רבנית יזמה מהפכה נועזת לקולה בפרשנות המקרא או בצמצום תחולתה ומעמדה של מסורת קדומה - פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, צמצום מרחבי השילוח אל גבולות ירושלים, פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, צמצום מרחבי השילוח אל גבולות ירושלים, פטור מטומאת עובר מת, מיעוט המשקים המכשירים לטומאה, החלת החובה להרחיק קברים על ערי לוויים בלבד, צמצום הטומאה בכלי חתום למי חטאת ולקודשים (ב) במקרים אחרים מייצגת ההלכה הקומראנית דווקא קולה לעומת המקבילה הפרושיית-רבנית, שכן זו משקפת שכלול מושגי עתיר השלכות (הרחבת טומאת האהל, יצירת שרשרת המגע, טומאת כלים במגע) שהיה זר לקורפוס הקומראני, או מסורת חוץ-מקראית מחמירה (טומאת אבר מן החי) שנדחתה בידי יוצרי הקורפוס הזה. (ג) עם כל זה, ראינו בסעיפים הקודמים גם מקרים בודדים של חומרה אובייקטיבית לעומת המקרא: צירופן של נידות ויולדות אל הזב המשולח ממרחב החולין; החלת טומאתו של מת שלם על עצם לטמא באהל; זיהויו של מרחב הקודש - המשכן - עם ירושלים כולה. נראה שדוגמאות ספורות אלה אינן מספיקות כדי להגדיר את הנטייה לחומרה כמאפיין ראשי וכמניע מרכזי בתורתה של הכת.

את שמירת דיני הטהרה המקראיים, ונבואות מפורטות על כך מובאות בספר החיצוני [דברי גד החזונה](#) כ"י-כג"י.⁷¹⁶

2.50.2 הקולות הקיצוניות עד דיסוננס – הטמאת הכוהן המטהר את הפרה אדומה והמת עצמו בהר

הבית:

- אחת המחלוקות הגדולות בין עדת קומראן והצדוקים מול-נגד הפרושים היא ברמת טהרתו של הכוהן השורף את אפר פרה אדומה: טהור (טבול יום) או חצי-טהור/טמא (מעורב שמש). עדת קומראן ציינה במגילה 4Q277 ב' 2:⁷¹⁷ 'איש טהור מכל טמאתו יעריב [משו]', ועל כך חז"ל דרשו בעיוות: 'טהור מכל טומאה' (ספרי, במדבר קכד').⁷¹⁸ גם ממ"ת ב' 13-16⁷¹⁹ גילתה שדעתם של הצדוקים (לפי חז"ל: פרה ג' ז') ועדת קומראן - זהה. חלק מהתנאים (כנראה מבית שמאי וישמעאל) הסכימו להודות שההלכה בעניין ראוייה ומתקבלת עליהם כדעת הצדוקים ועדת קומראן (תוספתא פרה פ"ג ד'), וכך פעל תקופה ישמעאל בן פיאבי הכוהן (המהולל), אך לאחר שחלק מהתנאים (כנראה מבית הלל) חזרו והורו לכוהן להיטמא כטבול-יום, בתואנה כדי 'להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית' (יומא ב').⁷²⁰ לפיכך, זהו מקרה מייצג של ניגודיות (דיסוננס) פנימי עד אבסורדי בחז"ל, שכן התורה וגם חז"ל מדגישים את רמת הטהרה הגבוהה הנדרשים בכל שלבי הכנת אפר הפרה האדומה, הכוללת גידול פרחי כהונה טהורים בהרחקת מכל טומאה ואף מהאדמה, ועוד.⁷²¹

כך סיכמה יפה ורד נעם: 'מכיוון שההלכה התנאית החזיקה במסורת הקדומה שצירפה את שילוחו של טמא המת אל זה של משפחת הטומאות הקלות, הותר גם הוא בכניסה להר הבית כמותן, בניגוד להנחות היסוד המקראיות והתנאיות גם יחד. בשלב השני התרחשה בהלכה התנאית מהפכה מדימה ממש – הטמא עצמו הותר בהכנסה אל תוך הר הבית. טיבו המאוחר והמהפכני של היתר זה ניכר בבירור מאופיו המתריס ומהיגדים ומ'סולמות טומאה' תנאיים מוקדמים יותר, הסותרים אותו בעליל... הסתירה במעמדו החמור של המת במקורות אחדים לבין ההיתר המפתיע להכניסו להר הבית קרובה לסתירה בין הסלסול הגדול בטהרת אפר הפרה האדומה, לבין ההיתר המתריס לעשותה בכוהן טבול יום' ([מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 340).

להלן סיכום עיקרי הטענות בנוגע לפרושים כקרובים למסורות עדת קומראן, ומאידך לאחר מכן - כקרובים למסורות אפרים:

⁷¹⁶ ואת אשר אמרתי לרועה השה לאמור הנה המקום אתי לטהור ולא לטמא כי אלהי קדוש אני ואין לי חפץ בטמא כי אם בטהור; האף שזה וזה מעשי ידי ועיני פקוחות על שניהם בכלל; אבל יש יתרון משפעות טמא לשפעות טהור כיתרון הצל מהאדם; כי הצל אינה באה אם על יד אדם ומתוך כח האדם ניתן הצל לעיף ויגע לטהור וטמא ולוי הכח אין הצל כן הדבר הזה' ופסוקים נוספים בפרק זה (א').

⁷¹⁷ קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 53. אפשר שגם בברית דמשק יש ביטוי דומה, אך הוא מבוסס על ההדרתו של קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 33: 'מי' הנדה בקץ הרשע איש טהור מכול טמאתו אשר [יעריב שמשו].

⁷¹⁸ כת"י ותיקן 32. מהד' כהנא, עמ' 400.

⁷¹⁹ ויארץ על טהרת פרת החטאת השוחט אותה והשורף אותה והאוסף את אפרה והמזה את מי החטאת לכל אלה להעריבו השמש להיות טהורים'.

⁷²⁰ מקורות דומים: יהודה בן טבאי להוציא להורג שלא כהלכה כדי 'להוציא מליבן של צדוקין' (מכות ה' III): "אמר רבי יהודה בן טבאי: אראו בנחמה, אם לא הרגתי עד זומם, להוציא מלבן של צדוקים שהיו אומרים: אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון".⁷²¹ למשל: 'אלו הן במיתה: האוכל טבל, וזר שאכל תרומה טהורה, וכהן טמא שאכל תרומה טהורה. וזר, טבול יום ומחוסר כפורים ומחוסר בגדים [ושלא רחץ ידים ורגלים] ופרועי ראש ושתויי יין ששימשו – כולן במיתה [ובמה היא מיתתן? בידי שמים] (תוספתא סנהדרין יד' טז; כרתות א' ה'; זבחים יב' יז'). להרחבה ראו, בן נון, [זכור ושמור](#), עמ' 364.

50.3. מסורות הפרושים וחז"ל שקרובים לעדת קומראן:

- הפרושים שמרו את המצוות בראש חשיבותם ובאורח חייהם,⁷²² לכן התיאורים החריפים במגילות הכיתתיות של אי-קיום המצוות (כגון: עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים,⁷²³ זולת שיבוש לוח השנה) אינם מתאימים לתיאורי עבירות אלו (אלא רק למתייוונים שנטשו אורח חיים דתי).
 - הפרושים הראשונים סידרו והקפידו על מסכתאות שלמות בענייני טהרה, ובכללם הלכות הסותרות את הקלת חלקם בתחום בענייניו: 'אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור, עד שיטבולי' (יומא פ"ג מ"ג),⁷²⁴ ואף התרחקו מעם הארץ שלא קיבל על עצמו לאכול חולין בטהרה ('חולין על טהרת הקודש', אך ביטלו רוב הלכות אלו בהמשך).
 - [יוסי בן יועזר](#) כונה 'חסיד שבכהונה' (חגיגה פ"ב מ"ב), הקפיד על ענייני טהרה וגזר על טומאת ארצות הניכר ועל כלי זכוכית, ותיאור מותו אינו תואם למות איש הכזב. ייתכן ואף הלכה קצרה שקשה להבין פשרה, עולה עם מגילות קומראן דווקא. לפיכך מוצע לעיל שהינו אחד המועמדים לזיהוי עם מורה הצדק. מאידך, בהלכות נוספות הקל בטהרה (ראו לקמן). ראו בהרחבה בפרק בעניינו.
 - ביטול מעשי של עונש מוות בחז"ל – לאחר שעדת קומראן ביטלוהו בנדר (ראו [פרק בעניין](#)). זאת בניגוד לגישת הצדוקים (קדמה"י יג' 294; כ' 199).
 - כוהן בנפרד ממלך (קידושין סו'), כאמור באזכורי המגילות על כהן עם משיח ישראל (סרף העדה 2 ועוד).
 - 'ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול' (משנה הוריות ג' ח').⁷²⁵
 - המבקר הינו הבוחן והמלמד של כהן פתי שאינו בקי הלכות נגעים (ברית דמשק יג' 4-7).⁷²⁶
- הפרושים, בניגוד לחז"ל, היו כת שנאבקה על ההנהגה, בעיקר נגד הצדוקים בתקופת החשמונאים, ונגד הורדוס. הפרושים גינו נזירים, שהם כתר הפרישות (נזר-כתר) ואחיי הנביאים (עמוס ב' 11),⁷²⁷ כנראה מכורח היות קרובים לזרמים אחרים של טובלי שחרית איסיים וחסידים שמקפידים על טהרה יותר מהם.

⁷²² בכתבי יוסף בן מתתיהו – [מלחמת היהודים](#): הפרושים ידועים בתור שומרי החוקים ותומכי החוק (א' 110); הפרושים שומרים על החוק בדייקנות והם האסכולה הראשונה (ב' 162). קדמוניות היהודים: הפרושים מעבירים לעם חוקים שנמסרו מדורות קודמים ואינם כתובים בתורת משה (יג' 297). הם גאים בדיעה המדוקדקת של החוקים (יז' 41); הם רואים חשיבות בשמירה על החוקים שנמסרו להם ומכבדים את הזקנים (יח' 12). חיי יוסף: הפרושים ידועים בתור מומחים בחוקי אבותיהם (191). בברית החדשה – פאולוס מעיד שמר על מסורת אבותיו בהיותו פרושי (אל הגלטיים א' 14); במעשי השליחים כב' 3 מתואר גמליאל כמלומד בדברים השייכים לאבות. שם גם מעיד פאולוס שהפרושים הם הקבוצה המקפדת ביותר על חוקי האבות (דו' 5). במרקוס ז' 1-15 מתוארים הפרושים כדבקים במסורת המצווה עליהם ליטול את ידיהם ודבקים גם במסורות אחרות. מתי כג' 2-4 מספר שהם יושבים על כיסא משה ומכבידים על העם בחוקיהם.

⁷²³ ראו למשל: ברית דמשק ד' 12 – ה' 14 ובפרט ה' 12: 'על חוקי ברית אל לאמר לא נכונו'; ו' 14-11; פשר חבקוק ח' 13-8; ט' 4-6; יב' 10-7.

⁷²⁴ יהושע בן פרחיה טימא 'חטים הבאות מאלכסנדריה' מפני הרטיבות שבספינה, ואמרו על זה חכמים (בלשון חריפה): 'אם כן, יהיו טמאות ליהושע בן פרחיה וטהורות לכל ישראל' (תוספתא מכשירין פ"ג ד').

⁷²⁵ הספרא לויקרא יג' דורש זאת מלשון הפסוק או אל אחד מבניו הכהנים 'ואף כהן בעל מום או שוטה', ומשנה נגעים יב' ה' קובעת שאפילו בן לוי או ישראל תלמיד חכם אינו רשאי להורות פסק מוחלטת בתחום זה.

⁷²⁶ ויאם משפט לתורת נגע יהיה באיש ובא הכהן ועמד במחנה והבינו המבקר⁷²⁶ בפרוש התורה. ואם פתי הוא – הוא יסגירנו, כי להם המשפט.

⁷²⁷ 'ואַקִּים מִפְּנֵיכֶם לְנְבִיאִים וּמִפְּחוּרֵיכֶם לְנָזִירִים'. גם בבראשית מט' 26.

50.4. מסורות הפרושים שקרובים לאפרים ובמיוחד ל: 'כיא בחרו בקלות' [פשר לתהילים לז', א' 26]:

- התיירו טומאה בציבור (פסחים עז'; ספרא במדבר א') ולכולם בעלייה לרגל ??, בניגוד לפשט התורה ובפרט לדברי הימים ב' ל' 20, ובפרט טומאת מת בהר הבית, ואפילו את המת עצמו! (פסחים סז'; נזיר מה'),⁷²⁸ וכאלו הלכות שונות לעניין המקדש.⁷²⁹ מאידך, דווקא רבי אליעזר בן הורקנוס השמותי, הוא שטיהר כלים שונים בניגוד להחמרות של חז"ל (ובפרט שעל יתנורו של אכנאי נידוהו).
- דרשו בחלקות: חז"ל עיוותו 'טהור מכל טומאה' (ספרי, במדבר קכד')⁷³⁰ בהציגם את הטבול יום, כאשר בפשט התורה ברי שהינו כחצי טהור (ראו הרחבה בפרקון '2 הקולות הקיצוניות עד דיסוננס – הטמאת הכוהן המטהר את הפרה אדומה והמת עצמו בהר הבית'). בדומה, איש עתי אפילו בטומאה (ספרא, אחרי מות ד' 8).
- הכו קודשים ללא שחיטה בטבעות (ראו בפרק על יוחנן) ואכלו דגים ללא הריגתם (ראו בפרק הכשרות).
- הלכותיו המקלות של יוסי בן יועזר תואמות לכינויו 'שריה' (המקל) לפי חז"ל, וכן ל'איש הכזב' לפי עדת קומראן. מאידך נקרא 'חסיד שבכהונה' – ולפיכך ראו לעיל בפרק 'מינוי מורה הצדק על עדת קומראן, יחסו לבן סירא ושמעון הצדיק' על קרבתו עד ניתוח האפשרות שהוא מורה הצדק.
- עדת קומראן (ופשט התורה) קרובה לדעת בית שמאי ב-18 המחלוקות עם בית הלל, כגון: טומאת כלים ממשקה לפי ויקרא יא' 34: 'וְכֹל מִשְׁקָה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה בְּכֹל כְּלִי יִטְמָא'.
- עדת קומראן מציינת שאפרים-דורשי החלקות משפיעים על העם, וכך גם יוספוס מספר על הפרושים (ראו פרק בענין).
- רבי עקיבא ניסה (והצליח במידה רבה) לדחוק ולהחליף את כבודו ותפקידו של [חנניו](#) בן ירד (סנהדרין לח' II; חגיגה יד-טו'). ראו פרק בענין.
- דרכם של הפרושים וחז"ל לפירוש החומש היתה דרישת החומש במדרש אלגורי (בניגוד לדרך הפשט הדקדוקי של עדת קומראן [ברית דמשק טז']) וייתכן ועל כך הטיפה עדת קומראן: 'דורשי החלקות'. זוהי במובהק דרכם של שמעון בן שטח נגד ינאי (על כך בפרק על ינאי), ושל יוחנן בן זכאי נגד הצדוקים (ראו בפרק 'בסיפורי המחלוקות של הפרושים נגד הצדוקים, הצדוקים צודקים'). יתכן שחז"ל אימצו את הפרשנות הפשרים האלגורית של עדת קומראן לנביאים-

⁷²⁸ ינאי, טמא מת מותר ליכנס למחנה לוי, ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו, שנאמר וייקח משה את עצמות יוסף עמו' - עמו במחיצתו'. בהקשר זה יצויין כי או"ח ט' 8-9 (והמקרא) סותר את דעת בית הלל שלגויים אין טומאת מת. כך תיארה זאת נעם, [מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 340: 'מכיוון שההלכה התנאית החזיקה במסורת הקדומה שצירפה את שילוחו של טמא המת אל זה של משפחת הטומאות הקלות, הותר גם הוא בכניסה להר הבית כמותן, בניגוד להנחות היסוד המקראיות והתנאיות גם יחד. בשלב השני התרחשה בהלכה התנאית מהפכה מדימה ממש – הטמא עצמו הותר בהכנסה אל תוך הר הבית. טיבו המאוחר והמהפכני של היתר זה ניכר בבירור מאופיו המתריס ומהיגדים ומיסולמות טומאה' תנאיים מוקדמים יותר, הסותרים אותו בעליל... הסתירה במעמדו החמור של המת במקורות אחדים לבין ההיתר המפתיע להכניסו להר הבית קרובה לסתירה בין הסלסול הגדול בטהרת פרה הפרה האדומה, לבין ההיתר המתריס לעשותה בכוהן טבול יום', וראו ניתוחה בעמ' 198-191.

⁷²⁹ עירובין קד' II: 'המכניס שרץ למקדש - פטור'.

⁷³⁰ כתי"י ותיקן 32. מהד' כהנא, עמ' 400.

כתובים, ויישמו אותה על התורה – ראו [בפרק בעניין](#). בנצרות כבר יש הטפה חריפה עם אסמכתאות אוטימולוגיות קרובות לבתי שמאי והלל,⁷³¹ וכך גם פירש מנחם קיסטר את מקור שמם.⁷³²

- נטע רבעי (ויקרא יט' 23-25) ניתן לכוהנים לפי ברית דמשק (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 122) בניגוד למעשר שני **ה'** הסובר שניתן לבעלים. בהמשך המגילה נפסק שמצווה זו חלה גם ב'ארץ מגורים', מהשוואה ליחזקאל כ' 733,38 היא כנראה הגולה. חז"ל נחלקו בעניין.

- פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, צמצום מרחבי השילוח אל גבולות ירושלים, פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, צמצום מרחבי השילוח אל גבולות ירושלים, פטור מטומאת עובר מת, מיעוט המשקים המכשירים לטומאה, החלת החובה להרחיק קברים על ערי לוויים בלד, צמצום הטומאה בכלי חתום למי חטאת ולקודשים.⁷³⁴

רוב דיני הטהרה נחלשו עד שבוטלו בחז"ל, כרוח האמרות: 'הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח, המעשרות נטלו את שומן הדגן' (תוספתא סוכה טו' ב'; מעשר שני ה' ל'; סוטה ט' יג'); 'משמת רבן גמליאל הזקן, בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות' (סוטה ט' טו). אולי פירשו את זכריה יג' 2: 'נְאֻת רֹחַ הַטְּמֵאָה אֶעֱבִיר מִן הָאָרֶץ' כביטול טומאה כשלב מביטול המצוות (ראו על כך בפרק הנצרות).

50.5. הסברים למגמת ההקלה ההלכתית של הפרושים יחסית לעדת קומראן:

- התורה היא שמצווה את הכוהנים (ובכללם עדת קומראן והצדוקים) להלכות מחמירות יחסית לעם (וגם חז"ל מציינים זאת, כגון: 'וקדשתו' – קדימות הכהנים). היות וחז"ל אינם הגמוניה כוהנית, הרי שאינם נדרשים לקיום רמת ההלכה הכוהנית הגבוהה – ומכאן עיקר הפער. הפרושים הראשונים ניסו לקבל על עצמם ['חולין על טהרת הקודש'](#) ולשמור רמות טהרה גבוהות, אך בסופו מתקופת התנאים רוב ההלכה שנפסקה היתה במגמת הקלה.

- קבוצת אפרים-דורשי החלקות נטמעה בעם: 'עזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל' (פסר נחום ג' 5). הפרושים יצאו מהעם (ואף מגרים). מכאן שאפרים-דורשי החלקות נטמעו גם בפרושים, וכך הפרושים קיבלו-אימצו מספר הלכות מקלות של אפרים. היות ובשלבם שונים החשמונאים והעם גם אימצו חלק מההלכה הקומראנית, זו גם נטמעה בפרושים. מאוספי שאריות אלו ניסו הפרושים להרכיב הלכה מלאה, והיות והכלל שאימצו ונקטו הינו כדרכם של בית הלל: 'כוח דהיתרא עדיף'.

- ייתכן וגישה מקלה זו הושפעה כתוצאה מביטול עונש המוות בנדר ע"י עדת קומראן - תחום שהוטמע היטב בחז"ל (ראו [פרק בעניין](#)).

⁷³¹ בתרגום ארמי ובשרידי 'פשר' של כת יהודית-נוצרית (שהובאו בפירושו של הירנומוס לפסוק ??), נדרש על בית הלל ושמאי שהם מתעי העם, שיהיו לנגף ולמכשול (יש שם 'אוטימולוגיות של דופי' לשמות הלל ושמאי: לגבי האטימולוגיה לשמו של שמאי ראו: אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים 1957, עמ' 17; ג' אלון, תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, תל אביב תשכ"ז, עמ' 187, הערה 336).

⁷³² לדעת קיסטר, לתולדות כת האיסיים, הערה 79, 'שמאי נדרש מן השורש 'שמם' = להחריב, ו'הלל' מן 'חלל', ושמא כדאי להשוות לירושלמי חגיגה ב' ג' [עח' ע"א]: 'ישמו בתייהם של אלו שישמו את בית אלוהינו, ובבית שמאי הדברים אמורים; 'אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת' בסיפור תחילתו של הלל (בבלי יומא לה' II).

⁷³³ 'ויברותי מכם המרדנים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציה אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני יי'.
⁷³⁴ נעם, [מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 329.

מאז שנטמעו חסידים-איסיים בחז"ל פחתו דרישת החלקות וההקלות בחז"ל, ונדמה ששיא הטהרה היה בימי אושה,⁷³⁵ שהקפידה על הלכות 'חבורה' לעומת עם-הארץ. החל מהאמוראים וביתר שאת מהגאונים, מגמת הרבנים היה לדרוש בתמימות את התורה, ולנסות לתקן כמה שאפשר קשיים פרשניים ומסורות תמוהות. מאידך, הלכות הטהרה נדחקו ונחלשו. אפשר שההבחנה בין הפרושים לחז"ל מקורה בהיטמעות חסידי עדת קומראן בפרושים וקבוצות נוספות, שדחקו את הפרושים, ומאז הם חז"ל, שהתחילו ומאופיינים בריבוי ומיסוד ההלכה.

טענתי שהפרושים וחז"ל אימצו את ההלכות שהצליחו לאסוף, באופן שלא תמיד ידעו את מקורן של הלכות אלו, כך שאצל חז"ל התערבבו הלכות נכונות שהתקבלו מחד מעדת קומראן, והלכות אנטי-תורניות מאפרים-דורשי החלקות מאידך. יתרה מזו, כיוון שבתקופה מסוימת אפרים דורשי-החלקות הצליחו להשפיע על רוב העם להתיוון (פשר נחום ב' 8; קדה"י יג' 288),⁷³⁶ עדת קומראן או מחנותיה בתקופות שונות, הצטיירו ותויגו ככתות משנה שאינן בורס המרכזי של עם ישראל. משכך, חז"ל סברו שיש להמשיך להתקרב למנהגים המקלים שרווחו אצל רוב העם, בין אם כך קיבלו ממסורת, ובין מכיוון שעם הארץ נוהג, מעצם טבעו, בפחות הקפדה על מצוות התורה ובעיקר דקדוקי הלכה. השערתי שהפרושים-הראשונים ניסו להשלים חלל הלכתי מהתקופה שבית צדוק כיהנו, אך נוכח הימים הרבים שעברו מאז, וכשאר בדור האחרון שלטו אפרים המתיוונים ששאריות הלכותיהם המקלות היו ידועות והתקבעו בעם – חלקן אומצו ע"י הפרושים הראשונים, וכך נותרה אצל הפרושים מסורת מעורבת. ובלשונה של ורד נעם: 'פעמים שהשיטה ההלכתית החלוקה והקדומה של עדת היחד חופשת את השורשים העתיקים המשותפים לה ולהלכה התנאית המאוחרת. בכך היא מאפשרת היכרות עם כיברת הדרך הארוכה שעברה ההלכה התנאית למן ימי הבראשית שלה, והבנה חדשה של ההעזה מעוררת ההשתאות שאפיינה את עיצובה של ההלכה הזאת ('המודל האנכי'). במקרים אחרים נוצר הרושם ששתי המערכות ההלכתיות – הקומראנית והתנאית – חלוקות מעיקרן ('המודל האופקי')' ([מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 337).

משכך, כאשר קיימות מסורות רבות דומות עד זהות בין עדת קומראן לחז"ל, ומאידך מגמות ומסורות גם נגדיות ומקלות מעט עד בצורה קיצונית ותמוהה, קשה להכריע זיהויים של הפרושים-הראשונים לפי הגדרותיהם של עדת קומראן. אפשר שהפרושים הם קבוצות הביניים (בית אבשלום או בית פלג, ראו פרק בעניינים) שפרשו מעדת קומראן לפני כן (ואולי כך מקור שמם). ייתכן והפרושים היו חלק מה'ירבים' וכך נשארו קרובים וחלק מהעם. מה שבטוח הוא שיש ביד חז"ל חלק ממסורות אפרים דורשי-החלקות, והרבה ממסורות עדת קומראן, והשינויים והמהפכות שהתחוללו בימי עדת קומראן, המשיכו להתחולל גם בימיהם של חז"ל, ובתוך חז"ל, כאשר בין חז"ל הראשונים (הפרושים) לחז"ל המאוחרים (אמוראים ועד ימינו) – ישנם הבדלים יותר גדולים מאשר בין עדת קומראן לפרושים הראשונים.

⁷³⁵ כגון אצל חכמי אושה. על כך ראו ספרו של פוסטנברג, טהרה וקהילה בעת העתיקה.

⁷³⁶ 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים'; 'יכול כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכוהן הגדול, מיד מאמינים להם'.

ט. החסידים הראשונים, מעבר מסורות לחסידי התנאים, והקשרים לשם 'איסי'

תהילים קמט' 1 מציון 'קהל חסידים', ולמרות שבתנ"ך מצוינים בני נביאים וערי לויים וכוהנים (שדומים באופיים לעדת קומראן – ראו [פרק בעניין](#)), לא מצאנו קבוצה מדהימה ברמת ארגונה ספרותה וחסידותה בהלכה כעדת קומראן, כתיאורה העצמי: 'ויבן להם בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמוהו למלפנים ועד הנה המחזיקים בו לחיי נצח וכל כבוד אדם להם הוא כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לומר "וְהִפְתָּנִים הַלְוִיִּם וּבְנֵי צְדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתּוֹ מִקְדָּשֵׁי בְּתֻעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָ" [יחזקאל מד' 15] (ברית דמשק ג' 19-ד' 2).

פילון טען שראש החסידים היה משה רבינו,⁷³⁷ ובמגילת קומראן 4Q377 קטע ב', משה רבינו מזוהה כ'איש חסדים'.⁷³⁸ חסידים מוזכרים במגילות הכיתיות, בעיקר במזמורים, כנראה לא בזיהוי עצמי (חלק מהמגילות קטועות כדי לעמוד על משמעותן), וזיהויים העצמי הינו עדת היחד, בני צדוק הכוהנים ועוד.

51. זיהוי עדת קומראן כחסידים המוזכרים בספרי המקבים

להלן כמה הקבלות בין פעילותם של עדת קומראן והחשמונאים. היות והתיארוך המוצע להיסודות של עדת קומראן **[בספר זה, יכר גם ספרת גולדמן]**⁷³⁹ קודם לימי היוסדות החשמונאים, מוצע כי החשמונאים הלכו בדרכים אלו (חיקו והעתיקו) של עדת קומראן:

- עדת קומראן ירדה למדבר,⁷⁴⁰ וכך גם החשמונאים (וכן 'פורשי מדבר' בזוהר).⁷⁴¹

⁷³⁷ פילון האלכסנדרוני, היפותטיקה, קטע שני – על האיסיים: 'מחוקקנו אימן רבים מתלמידיו לחיי שיתוף... הם גרים בערים רבות ובכפרים רבים ביהודה, בקהילות גדולות מרובות-חברים'. גם פילוניוס ציון שהאיסיים קיימים כבר אלפי שנים.

⁷³⁸ 'איש החסידים' מופיע גם בקטע לפני – 2. א', אך הקטע לא שרד בצורה שניתן להבין את זיהויו. ⁷³⁹ גולדמן, עדת קומראן בראי הפשרים במגילת ברית דמשק, עמ' 323: 'וכרגע לא נשאר אלא להסתפק בקביעת זמנה של הגלות בדמשק לשליש הראשון של המאה השנייה לפנה"ס'.

⁷⁴⁰ להלן הציונים של עדת קומראן שירדה או ברחה למדבר (ויש גם לדמשק, אך ייתכן וזה שם קוד): 'בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים' (בני האור נגד בני החושך א' 3), סרך היחד יח' 16-12: 'ובהיות אלה ליחד בישראל בתכונים האלה יבדלו מתוך מושב הנשי העול ללכת למדבר לפנות שם את דרכ הואהא כאשר כתוב במדבר פנו דרך ישרו בערבה מסלה לאלוהינו היאה מדרש התורה א[ש] צוה ביד מושה לעשות ככול הנגלה עת בעת וְאֲשֶׁר גָּלַל הַנְּבִיאִים בְּרוּחַ קוֹדֶשׁוֹ (השוו יובלים לו' 20); 4QTanh (4) א' 7-8: 'כפלים בכל ח[ן] טויתיהא קול קורה במדבר פנו דרך ישר ב[נ]ערה [מסלה לאלוהינן]'.⁷⁴¹ מק"א ב' 29-33: 'ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר, ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר. וכל האנשים אשר נגעה תורת יי בלבבם הלכו אחריהם וינוסו המדברה. וישבו שם הם ונשיהם וטפם ומקניהם, כי גבר הקצף מאוד מאוד. וישמעו אנשי המלך בעיר דוד אשר בירושלים כי רבים הכבידו את לבם לבלתי עשות את מצות המלך. וכי גם עזבו את הערים להסתתר במדבר ונקבצו אליהם עם רב'; מק"ב ה' 35 מתאר את ירידת יהודה המקבי עם 9 חבריו רק לאחר הטמאת אנטיוכוס את המקדש: 'וינוס יהודה המכבי עם תשעה אנשים המדברה, ויאכלו את עשב האדמה כבהמות השדה, למען הינור משיקוף הגויים'.

בזוהר (חלק ב', דף קפ"ג, עמוד ב'), מצוין: 'פרישי מדברא'. פירוש הסולם, פרשת תצווה, עמוד נו', קמד': 'נשאו עיניהם וראו חמישה אנשים מאלו פורשי המדבר, שהיו הולכים לאחר הזקן לבקש אותו לומר להם תורה. קמו. אמר רבי שמעון, מכאן ולהלאה מה שמך. אמר נהוראי סבא. משום שיש נהוראי אחר אצלנו, על כן קוראים לי נהוראי סבא. הלכו רבי שמעון והחבריה שלו עמו שלושה מילין. אמר רבי שמעון לאלו האנשים האחרים, למה הוא הדרך הזה לכם. אמרו לו באנו לבקש לזקן הזה שיאמר לנו תורה, כי מימיו אנו שותים במדבר, כלומר שהם תלמידיו שבמדבר. בא רבי שמעון ונשקו לאותו זקן. אמר לו נהוראי שמך ואור אתה, והאור שורה עמך. כי נהוראי פירושו אור; פירוש הסולם, פרשת תצווה, עמוד לו', פ': 'כשהגיעו אליו אמר לו רבי שמעון במשא קשורה לך על גבך אתה בא, כלומר שאין לך חמור שישא משאך. רמז לו על מוחין דאחורים שאוחזו שהם עליו כמשא, מי אתה. אמר לו יהודי אני. אמר רבי שמעון, דברים חדשים ודאי יש אצלך ביום הזה. אמר לו רבי שמעון, איפה הוא ארצך. אמר לו, דירתה היה בין אלו פורשי המדבר, שהייתי משתדל שם בתורה, ועתה באתי ליישוב, לשבת בצלו של הקב"ה בימים אלה של חודש השביעי הזה'. ספר אורה לרבי יעקב הכהן האדיר זאת יותר. קבוצות חסידים ונזירים כאלו ידועות בנצרות.

- ספר היובלים נ' 12 (מגילה מקבוצה 2 שקדומה לעדת קומראן) אסר מלחמה בשבת, אך אין איסור כזה בברית דמשק (שהיא מגילת יסוד כיתתית), כך שייתכן שהביטול ע"י החשמונאים (מק"א ב' 29-33), היה על דעתה של עדת קומראן

- במגילות קומראן הכיתתיות רווח ביטויי 'מבקשי צדק ומשפט' עם משפחותיהם, וכך מתוארים החשמונאים⁷⁴²

קעת נעבור לניתוח 3 אזכורי ה"חסידיים" בספרי המקבים א' וב',⁷⁴³ וביחסם לעדת קומראן:

- מק"א ב' 41: 'אז נאספו אליהם קהל/כנסת'⁷⁴⁴ חסידים, גיבורי חיל מישראל, כל מתנדב לתורה': 4 מאפיינים תואמים לעדת קומראן: 'קהל/כנסת חסידים' – מוצע שזהו הרכב ההנהגה של עדת קומראן, כמפורט בפרק 'זיהוי עדת קומראן כמועצת המלך והמשפט וחבר ישראל והיהודים שבמטבעות החשמונאים'; 'גיבורי חיל' – מוצע שאלו עדת קומראן בהיותם מחברי ולוחמי מגילת המלחמה (או"ח), כהצעתו של [ראסל גמירקין](#),⁷⁴⁵ וכמפורט בפרק 'שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה'; 'כל מתנדב לתורה': במגילות קומראן הכיתתיות רווח שורש נ.ד.ב.⁷⁴⁶

- מק"א ז' 12-14: 'ויאספו אל אלקימוס ואל באקחידס קהל סופרים לבקש צדק; וראשונים'⁷⁴⁷ החסידים היו בבני ישראל, ויבקשו מהם כי אמרו: איש מזרע אהרון בא בחיל ולא ירע לנו': 4 מאפיינים תואמים לעדת קומראן: 1. 'קהל סופרים' - עדת קומראן במהותה סופרי תורה, וגם חז"ל מתארים כך את ההגמוניה שלפניהם (ראו [פרק בעניין](#)). יהודה המקבי חיפש ספרים שאבדו (מק"ב ב' 13-14),⁷⁴⁸ וספרים כאלו נמצאים באוצרותיה של עדת קומראן; 2. 'ראשונים.. בבני ישראל' - זהו תיאור שמדרג את החסידים כסופרים ממעלה ראשונה (לפי דיוק לשון התרגום היווני, ולא ראשונים לבקש שלום מאלקימוס), וכן מוזכר לחיוב אלעזר הסופר (מק"ב ו' 18); 3. 'איש מזרע אהרון בא בחיל ולא ירע לנו' - הסתמכות החסידים על הכהנים מצביעה על קרבתם

⁷⁴² סרך היחד א' 6-1: '[ספר סר]כ היחד לדרוש אל [ב]כול לב ובכול נפש [לעשות הטוב והישר לפניו כאשר צוה ביד מושה וביד כול עבדיו הנביאים ולאהוב כול אשר בחר ולשנוא את כול אשר מאס לרחוק מכול רע ולדבוק בכול מעשי טוב ולעשות אמת וצדקה ומשפט בארצ'; ו' 1-4: 'זוה הסרכ לאנשי היחד המתנדבים לשוב מכול רע ולהחזיק בכול אשר צוה לרצונו להבדל מעדת אנשי העול להיות ליחד בתורה ובהון ומשובים על פי בני צדוק הכהנים שומרי הברית ועל פי רוב אנשי היחד המחזקים בברית על פיהם יצא תכון הגורל לכול דבר לתורה ולהון ולמשפט לעשות אמת יחד ועונה צדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת בכול דרכיהם'; ח' 1-2: 'בעצת היחד שנים עשר איש וכוהנים שלושה תמימים בכול הנגלה מכול התורה לעשות אמת וצדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת איש אמ רעהו; רז נהיה/מוסר למבין PAM 43.4751, Erg. 121: [מ]שפט צדק תע[שה]'; ברכי נפשי ב' 4: 'אורח חיים ללכת באה[ב]ת חסד ובמשפט צדק ולהצניע ללכת'; מק"א ב' 29-33: 'אז ירדו רבים, בבקשם צדק ומשפט, אל המדבר, לשבת שם. הם ובניהם ונשותיהם ומקניהם, כי כבדו הרעות עליהם'. קאמפן, חסידים, עמ' 48: מנתח את דורשים צדק ומשפט.

⁷⁴³ מק"ב ו' 18 מזכיר סופר שייתכן והוא גם חסיד. להרחבה ראו: קאמפן, חסידים.

⁷⁴⁴ התרגום מיוונית אפשרי לשניהם.

⁷⁴⁵ ראו: [Russel Gmirkin, The War Scroll, the Hasidim, and the Maccabean Conflict](#)

⁷⁴⁶ ראו: קיסטר, השורש נד"ב.

⁷⁴⁷ לפי דיוק לשון התרגום היווני נראה שהכוונה לראשונים במעלה, ולא ראשונים לבקש שלום מאלקימוס. קאמפן, חסידים, עמ' 92, 115-122, מסכים שהסופרים הם החסידים ושהם מכובדים בעיני החשמונאים.

⁷⁴⁸ וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו. יודגש כי מגילות שונות מתארות את המקדש ועבודת הכהנים, ולמשל מגילת הנחושת מתארת אוצרותיו. בתפילת העמידה/18, לצד 'פליטת בית סופריהם', חז"ל מזכירים את 'חסידים'. ייתכן שפליטה זו מרמזת על שרידי הסופרים/חסידים, והתורה (בין אם מסורות שנשמרו בע"פ) שנשארה מעדת קומראן.

לכהונה, כעדת קומראן; 4. 'ולא ירע לנו' – קרוב לתיאורו של פילון שהאיסיים הם פציפיסטים,⁷⁴⁹ ומנגד ראו כאמור וכמפורט בפרק 'שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה'.
 - מק"ב יד' 6: 'אלה מן היהודים המכונים "חסידיים", אשר מנהיגם יהודה המקבי, מנהלים מלחמה ומורדים ואינם מאפשרים לממלכה למצוא יציבות': גם תיאור זה עולה עם אופיה של עדת קומראן ומגילת המלחמה.

מתיאורים קרובים אלו, ניכרת הקרבה הגבוהה בין עדת קומראן לחסידיים שבספרי המקבים. החסידיים מתוארים כתנועה קיימת, וזאת בימים שהחשמונאים רק התאגדו, כך שניתן לקבוע שהחסידיים קדמו לחשמונאים – כמו התיארוך המוצע של עדת קומראן. נוכח ההקבלות הגבוהות לעיל, מוצע כי החשמונאים – שפעלו וחקו את עדת קומראן, כינו את עדת קומראן בספריהם כחסידיים.

52. הצעה שהאיסיים הם רק אחד מהמחנות שהמשיכו את עדת קומראן⁷⁵⁰

חלק ממגילות קומראן התגלגלו לספרים שקודשו בנצרות (רובם כתוספת ל'ברית הישנה'),³ מגילות למצדה, וכמה מגילות לגניזת קהיר (ראו פרקים בעניינם). אך אין בידינו קצה ידיעה על מה עלה בגורלה של עדת קומראן לאחר תחילת המאה ה-1 לפנה"ס, בה חוברו מגילותיה האחרונות (קבוצה 5). לדעתי עדת קומראן התאחדה לפני כן עם החשמונאים בראשות אלכסנדר ינאי (ראו פרק בעניין) שהיה צדוקי, וכך חלק מהחשמונאים כונו בייתוסים או צדוקים (אך אלו שונים מהצדוקים האחרונים של ימי חורבן הבית [ראו פרק בעניין]).

תיאורי היסטוריונים מהמאה ה-1 לספירה על כיתות התקופה, מעלות בשבח הנעלה ביותר את קבוצות/כתות האיסיים והתיארופטיים, וכתות אלו הן גם הקרובות ביותר לתיאורה הפנימי (מהמגילות) של עדת קומראן.⁷⁵¹ לפיכך, רוב המחקר מקבל את הזיהוי בין עדת קומראן לאיסיים (והת'ראפ'יטים).⁷⁵² עם זאת, דווקא לגבי ההלכה הייחודית ביותר – לוח השנה, אין לנו מידע כיצד האיסיים והת'ראפ'יטים נהגו (אין לנו גם מידע גם כיצד הצדוקים הראשונים, זולת בכמה הלכות של הבייתוסים, אך שלא ניתן להסיק מהן איזה לוח נהגו; ראו בהרחבה בפרק על לוח השנה).

עדת קומראן נוסדה בסוף המאה השלישית או עד תחילת המאה השנייה לפה"ס (על היווסדות העדה ומינוי מורה הצדק – ראו בפרק על כך). לעומתם, ארבעת הסופרים (פילון האלכסנדרוני,⁷⁵³

⁷⁴⁹ ואין למצוא בהם יוצר חצים, כידונים, פיגיונות, או קסדה, שריון או מגן, ובכלל אין בהם אומן של כלי נשק או מכוונות או מי שעוסק במה שנועד למלחמה ('פילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו' 78). לעומת זאת מגילת המלחמה (בני האור נגד בני החושך) מפרטת תיאורי המלחמה, טקטיקה, כלי נשק, נאומים. יוספוס ציין שהאיסיים לוקחים נשק בדרכים כדי שלא ישדדו אותם.

⁷⁵⁰ להרחבה ראו גם: מלכי, דרכם הרוחנית של האיסיים, מקומראן לקונדליני, 2005.
⁷⁵¹ ראו טיוטת תמסיר – 'סקירת הקבלות בין האיסיים לעדת קומראן': <https://docs.google.com/document/d/1OkVprmlOWNIlhOmd3c9Lnu3uiiRLB1a/edit?usp=sharing&oid=107557230158752251623&rtpof=true&sd=true>

⁷⁵² על כך ראו למשל: שוורץ, כת מדבר יהודה והאיסיים. הת'ראפ'יטים (רופאי הנפש) מוזכרים רק ע"י פילון (על חיי העיון), והיות ומתוארים רק במצרים, חלק מהחוקרים סברו שמדובר בתיאור אוטופי של קבוצה שלא היתה קיימת (ראו ניתוחי עליהם בפרק על יהודי מצרים).

⁷⁵³ פילון האלכסנדרוני תיאר את האיסיים בשניים מחיבוריו: 'שכל אדם ישר הינו בן-חורין' ו'סנגוריה על היהודים'.

יוספוס פלביוס,⁷⁵⁴ פליניוס הזקן,⁷⁵⁵ דיו כריסוסטום⁷⁵⁶ מתארים את האיסיים כקבוצה החיה במאה הראשונה לספירה. פער הזמנים בין שתי הקבוצות נתון בטווח סטיה גדול, כאשר מחד שיאו במרחק של כמאתיים שנה מימי ההיווסדות, אך מאידך, הכתבים האחרונים של עדת קומראן (שהם מימי סוף שלטון בית חשמונאי ונושקים לימי הורדוס - אמצע המאה ה-1 לפנה"ס) מצטמצם לפער כמה עשרות שנים, ואם עדת קומראן המשיכה לפעול לאחר מכן (למרות שלא שרדו לידינו כתביה) - הרי שיש השקה בתקופה.

בכל אופן, בכמאה השנים שבין אמצע המאה ה-1 לפנה"ס עד אמצע המאה הראשונה לאחר הספירה, חלו מהפכות דתיות ופוליטיות (עיקריהם: כיבוש הרומאים, מלכות הורדוס, בית הלל ושמאי, התנאים הראשונים ותחילת הנצרות). אלו מעלות את הסבירות שהמחנות שיצאו מעדת קומראן, שינו את פניהם מחד, ומאידך היוו מקור או השפעה ועיצוב של זרמים וקבוצות בישראל וממנה.

בנוסף, היות וישנן קבוצות המוזכרות בחז"ל, כמו: הבייתוסים, טובלי שחרית, אנשי יריחו (על טיבן ויחסן כמחנה ממשך של עדת קומראן, ראו ניתוחן בפרקים אחרים בספר זה) בין עשרות כתות,⁷⁵⁷ וקבוצות אלו אינן מוכרות לו ממקורות נוספים, אפשר שקבוצות אלו זהו כאיסיים ע"י היסטוריונים, מה גם יוספוס מתאר שהיו 2 קבוצות של איסיים.

לפיכך מוצע שהאיסיים הם רק אחד מהמחנות הממשיכים של עדת קומראן, כפי שמצוין בברית דמשק ז' 6-7: 'ואם מחנות ישבו כסרך הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה'.⁷⁵⁸

קבוצה שמוזכרת 7 פעמים בחז"ל, וגם קרובה אטימולוגית למשמעות/פירוש של הכינוי "איסיים" (לצד הבייתוסים), היא "החסידיים הראשונים". זהו הכינוי היחיד של חסידים העונה לתקופה של שלוש אזכורי החסידיים בספרי המקבים. להלן ניתוח קרבתם לעדת קומראן והאיסיים:

53. מאנונימיות 'החסידיים הראשונים' עובר אל זיהויים אטימולוגים אפשריים ל'איסיים'

53.1. ציון האיסיים רק ע"י 4 היסטוריונים אך לא במקורות הדתיים:

כאמור, [ארבעה סופרים/היסטוריונים](#) ציינו (לשבח) את האיסיים (ופילון גם את [התראפזיטים](#)). אך אף אחת מהגמוניות של התקופות המחרות בין החשמונאים לחז"ל (הרומאים, הורדוס, בית הלל

⁷⁵⁴ מלחמות היהודים ב' ח' 119-161; קדמוניות היהודים יג' 171-173, טו' 371-379, יח' 18-22; חיי יוסף 10-12. ⁷⁵⁵ בחיבורו Naturalis Historiae 5: 17. התרגום עפ"י ידן, תשי"ח, עמ' 222-223. יש לציין כי ישנה גם עדות של דיו [כריסוסטום](#) (המאה ה-3 לספירה), אך נראה כי הוא לקח את הדברים מפליניוס ולכן לא נהוג להחשיב עדות זו כראיה. ⁷⁵⁶ על פי סינסיוס (אני) ([Vita Dionis — Arnim II, p. 317](#)): 'הוא משבח את האיסיים, עיר מבורכת מאד הממוקמת בקרבת המים המתים בחלקה הפנימי של פלשתינה, באותה הסביבה של סדום'. ⁷⁵⁷ חז"ל מציינים שהיו 24 כתות של מינים טרם חורבן הבית (ירושלמי סנהדרין י' ה'), ואפילו 7 כתות בתוך הפרושים (אבות דברי נתן נו"א פל"ז, מהד' שכטר עמ' 109; נו"ב פמ"ה, עמ' 124). משם כנראה העתיק ת"י לזכריה ד' 2 (קטע 144 א) שמציין שהיו 7 כתות של צדיקים). גם בנצרות מוזכרים כשרות כתות אצל הפרושים והנוצרים. ⁷⁵⁸ אמנם המונח 'מחנות' משמש לעיתים במגילות קומראן ככינוי ליישובים, ללא כל זיקה לימחנה' המקראי, אולם במקרה זה יש לדעתי לפרשו כמכוון כלפי ה'מחנה' המקראי, כשם שהקביעה שירושלים היא 'מחנה הקודש' קשורה בוודאי לימחנה' המקראי. לאחרונה הועלתה במחקר הצעה שיישוב קומראן שימש לטקס הכינוס השנתי של כל האיסיים, ולא המקום היחיד שבו שהו האיסיים כל השנה. טענה זו עולה עם הטענה לעיל, אלא שיתכן פערי זמנים.

ושמאי, התנאים והנצרות) לא ציין/הזכיר את האיסיים,⁷⁵⁹ ולכן השאלה המתבקשת היא – האם האיסיים היו (ומדוע לא הוזכרו או באיזה שמות אחרים הוזכרו), או שמא מדובר בתיאור אוטופי-דימוני (שהועתק בין ההיסטוריונים).⁷⁶⁰

טענת ספר זה היא שכיוון שעדת קומראן היתה סודית ואנונימית, וחלק מהמסורות של מגילות קומראן הגיעו לחז"ל רק אחרי כמה דורות בדרכים עקיפות (שכן המסורות המדויקות הן המגילות – והמסורות שהועברו הפכו לבע"פ – תושב"ע), חז"ל כינו את עדת קומראן והמחנות שיצאו מהם בכינויים של נבחר התורה אלמונים,⁷⁶¹ כמו: נביאים, הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים (ראשונים),⁷⁶² סופרים (ראו [פרק בעניין](#)), וגם – "חסידים ראשונים". גם בכינוי זה, חז"ל לא ציינו (כי לא ידעו; כי עדת קומראן היתה אנונימית) שום ציון של שם או תפקיד מבין החסידים הראשונים.

53.2. הקבלות בין עדת קומראן לחסידים הראשונים:

לפיכך מוצע כי עובדת אי-ציון עדת קומראן/האיסיים במקורות הדתיים, קרתה מכיוון שכוונתם בפי חז"ל היה 'חסידים ראשונים' (לצד כינוי הגמוניות נבחר תורה נוספים, כאמור [בפרק בעניין](#), ובפרט לצד 'זקנים ראשונים').⁷⁶³ חיזוקים נוספים לכך הן העובדות שהחסידים הראשונים – כשם הם – היו הגמוניה של שמירת אורחות חיים והלכה ברמה גבוהה/קפדנית/מחמירה, וזאת בתקופה שקדמה לחז"ל, וכאמור בפרק לעיל, חסידים מוזכרים רק בספרי המקבים. לכן, החסידים הראשונים מתאימים לזיהוי רק עם עדת קומראן/איסיים או החסידים המוזכרים בספרי המקבים.⁷⁶⁴

ההוכחות לכך תלויות בעיקר בהתאמה שבין 7 תיאורי החסידים הראשונים מספרות חז"ל, לבין התיאורים הפנימיים של עדת קומראן במגילותיהם, או לתיאורי האיסיים ע"י ההיסטוריונים. נבחן להלן את ההקבלות הקרובות:

- דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, שלא יבואו נשותיהן לידן חלול שבת' (נידה לח'): אכן בעדת קומראן יש חוק האוסר משגל בשבת (היובלים נ' 8).⁷⁶⁵ יתרה מכך, מגילת המקדש מה' 11-12 אוסרת כניסה למקדש 3 ימים אחרי משגל, שהיא כנראה הסיבה

⁷⁵⁹ קלוזנר, תשכ"ו, עמ' 24; ברושי, תשנ"ז, עמ' 301-302; שוורץ, תשס"ט, עמ' 612-614 הצביעו על רמזים 'חז"ליים' לאיזכור של האיסיים.

השאלה המתבקשת מאליה – לו חז"ל אכן התייחסו לאיסיים, מדוע לא הוזכרו אלו בפירוש אלא רק ברמזים דקים?!

⁷⁶⁰ זוהי טענתה של אליאור, תהום ונשייה. כמה חוקרים הגיבו כנגדה, וככלל דעתה לא התקבלה.

⁷⁶¹ קויפמן כבר טען כי 'אין ספק שזו תופעה מופלאה ביותר שלא נשתמר אף שם אחד משמות חכמי התקופה הזאת'. ראה גם: רנ"ק, מורה נבוכי הזמן, קצד'. מסגנון ממ"ת נראה כי מחבריה מצדיקים את נטישתם את ירושלים/המקדש, למרות רצון העם, והדבר מצביע על היותם אליטה מבוקשת.

⁷⁶² ראה: [ספראי, משנת חסידים בספרות התנאים](#), עמ' 141.

⁷⁶³ ראו: [ספראי, משנת חסידים בספרות התנאים](#), עמ' 141.

⁷⁶⁴ בתחילת המאה ה-19, טרם מציאת מגילות קומראן, ביקשו מספר חוקרים לזהות את החסידים עם האיסיים, ראו: פראנקל, 1846; גייגר, 1871; קושלר, 1920. ביכלר, 1922, הכחיש טענותיהם. לכאורה מגמה זו היתה אמורה להתחזק עם מגילות קומראן.

⁷⁶⁵ ישנה הצעה שאיסור זה קיים גם בברית דמשק יא' 4: 'אל יתערב איש מרצונו בשבת'.

ליום רביעי.⁷⁶⁶ אלו עולים עם התעלותה של עדת קומראן בשבתות לרמת מלאכים, כמתואר בשירות עולת השבת.

- חֲסִידֵי הָרֵאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שְׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְלִים, כְּדִי שְׂיִכְנְנוּ אֶת לֶבָם לְמִקּוֹם' (ברכות ה' א'): כמפורט לאורך ספר זה, ההלכה בכלל נוסדה ע"י עדת קומראן, ואחד התחומים המובהקים לכך – הוא התפילה, בה עדת קומראן קיבלה וחיברה אלפי מזמורים ותפילות, מהם נציין למשל את 4,050 המזמורים המצוינים במזמור 11Q5 (11QPs-a) כז' 10 א', וכן את מגילת ההודיות הכוללת 5 כרכים (ראו [פרק בעניין](#)). לצד התפילה, נושק תחום ספרות הסת"ם, והרי: 'עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו' (פסחים נ' II) – תואם לממצא הארכיאולוגי שהתפילין הראשונות מעדת קומראן ובכלל הממצאים שעולים עם היותם סופרי תפילין (וסופרים בכלל; בעלי הספרייה היהודית העתיקה והגדולה),⁷⁶⁷ וכן להגדרתם העצמית - עדת אביונים.⁷⁶⁸ אפשר להקביל במידה פחותה את עניין השהייה לפני ואחרי התפילה - כבא על חשבון זמן עבודה, ולכך שיוספוס מתאר את האיסיים כמסתפקים ב-5 שעות עבודה יומיות.⁷⁶⁹

- הקושי של החסידים הראשונים להביא קורבנות במקדש, וכנראה קבלתם נזירות מלאה (נדרים ז'):⁷⁷⁰ 2 מעשים אלו מאפיינים את עדת קומראן באופן בלעדי: תחילה עדת קומראן אסרה על הבאת קורבנות למקדש (ואף ראתה בעצמה מעין קודש),⁷⁷¹ וכן עדת קומראן מקובל במחקר כי עדת קומראן היא הקהילה הנזירית הראשונה.

- זהירותם של החסידים הראשונים בדיני נזיקין (בבא קמא ל'):⁷⁷² זו עולה עם הלכת עדת קומראן לא לבצע מסחר ולא לקחת ריבית/לקנות בהקפה עם מי שאינו מהעדה,⁷⁷³ דהיינו מי שאינו חסיד, וזהירות כזו היא כלי בטוח וחכם כדי להימנע מחיכוכים כלכליים מיותרים עם עם הארץ – שמהם עדת קומראן התרחקה (ובעקבותיה גם ראשוני הפרושים וחז"ל).⁷⁷⁴

⁷⁶⁶ כך גם ההוראה בשמות יט' 10 לקראת מתן תורה בהר סיני: 'וַיֹּאמֶר יי אֱלֹהֵי מֹשֶׁה לֵאמֹר אֵל הָעַם, וְקַדְשִׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר; וְכַבֵּסוּ שְׂמֹלֵתְכֶם'. להרחבה ראו: שמש וורמן, [לגלות נסתרות](#), עמ' 162. בספר הזוהר נותרה מסורת חלקית של איסור עלייה לקבר בשבת.

⁷⁶⁷ ???

⁷⁶⁸ למשל: 'עדת האביונים אשר יקבלו את מועד התענית ונצלו מכול פחי בליעלי' (פשר לתהילים ב' 10-11). הערצת העוני רווחה בחז"ל ובנצרות.

⁷⁶⁹ מלחמות ב' ח' ה'. אין תיאורי זמן תפילה ועבודה במגילות, והתיאור הקרוב ביותר הינו: 'ואל ימש במקום אשר יהיו שם העשרה איש דורש בתורה יומם ולילה תמיד עליפות <חליפות> איש לרעהו והרבים ישקודו ביחד את שלישיית כול לילות השנה לקרוא בספר ולדרוש משפט' (סרך היחד ו' 6-8 [החיבורים העבריים א', עמ' 220]). עליפות הן חליפות גם בתוספתא תענית).

⁷⁷⁰ אפשר להבין אמירה זו בכמה משמעויות: 'חסידים הראשונים היו מתאווין להביא קרבן חטאת, לפי שאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידיהם. אָבָל בְּנִזְרוּת לֹא הִתְנַדְּבוּ, כְּדִי שְׁלֹא יִקְרָא 'חֹטְאִים', שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ו' 11) "וְכִכֹּר עָלָיו מִאֲשֶׁר חָטָא עַל הַקֶּפֶשׁ". לניתוח הנזירות ראה: [הרמן, החסידים ומשנתם](#), עמ' 47-49.

⁷⁷¹ 4Q174 ג' 1-13 (כוונתה תחילה 4QFlorilegium; [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 289): 'ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה'; סרך היחד ח' 10-4: 'ובתכונן העת בהיות אלה בישראל נכונה עצת היחד באמת למטעת עולם בית קודש לישראל וסוד קודש קודשים לאהרון עדי אמת למשפט ובחירי רצון לכפר בעד הארץ ולהשב לרשעים גמולם. היא חומת הבחן פנת יקר בל יזדעזעו יסודותיה ובל יחישו ממקומם מעון קודש קודשים לאהרון בדעת כולם לברית משפט ולקריב ריח ניחוח ובית תמים ואמת בישראל להקם ברית לחוקות עולם והיו לרצון לכפר בעד הארץ ולחרוצ משפט רשעה'; סרך היחד ט' 3-6: "בהיות אלה בישראל ככול התכונים האלה ליסוד רוח קודש לאמת עולם לכפר על אשמת פשע ועמל חטאת ולרצון לארץ מבשר עולות ומחלבי זבח ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק ותמים דרך כנדבת רצון. בעת ההיא יבדילו אנשי היחד בית קודש לאהרון להיחד קודש קודשים ובית יחד לישראל ההולכים בתמים'.

⁷⁷² יתנו רבנן: חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן. ומעמיקים להן ג' טפחים כדי שלא יעכב המחרשה'.

⁷⁷³ 'אל ישא ואל יתן לבני השחת כי אם כף לכף' (ברית דמשק יג' 14-15 [קימרון], [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 48).

⁷⁷⁴ ראה למשל: אופנהיימר, חבורות שהיו בירושלים.

- הקבלה בין חבורות לחסידים ראשונים: ⁷⁷⁵ המשמעות של "חבר" זה הוא שהוא "נאמן" לעניין טהרה (בעיקר מזון: תרומות ומעשרות), ⁷⁷⁶ ומחנות עדת קומראן על הלכותיהם, הולמות ותואמות את העיקרון הקבוצתי והטהרתי הזה.

- חסידים ראשונים היו ערים בליל שבועות (ספר הזוהר): ⁷⁷⁷ פילון ציין כי התראפויטים מתוועדים כל 50 יום בליל שימורים. ⁷⁷⁸

בתפילת העמידה/18, לצד 'פליטת בית סופריהם', חז"ל מזכירים את 'חסידים'. ייתכן שפליטה זו מרמזת על שרידי הסופרים/חסידים, והתורה (בין אם מסורות שנשמרו בע"פ) שנשארה מעדת קומראן. גם יהודה המקבי חיפש ספרים שאבדו (מק"ב ב' 14-13). ⁷⁷⁹

4.53.3 חסידים מהמאות ה-1-2 לפה"ס, ושזהותם נשארה עמומה/אנונימית:

- יוסי בן יועזר: המכונה 'חסיד שבכהונה', והוא החסיד היחיד שחז"ל מזכירים בנוגע לפרושים/זוגות לפנייהם (במאה ה-1 לפנה"ס ואחורה). קשה להכריע על קנקנו של יוסי בן יועזר יחסית לעדת קומראן, נוכח המקורות הסותרים עליו ומיעוט המקורות בנות התקופות **ראו פרקון**

בעניינו

⁷⁷⁵ שמחות יב' (וחלקית במגילה ג' ח'): 'כך היו חבורות עושין בירושלם: אלו לבית האבל ואלו לבית המשתה, אלו לשבוע הבן ואלו ללקט עצמות, לבית האבל ולבית המשתה - בית המשתה קודם. לשבוע הבן וללקט עצמות - לשבוע הבן קודם. אבל חסידים הראשונים היו מקדימין לבית האבל מלבית המשתה'. אופנהיימר, חבורות שהיו בירושלים, עמ' 189, וספראי, משנת החסידית בספרות התנאים, עמ' 152, כבר עמדו על הזיקה בין החבורות לחסידים הראשונים, והניחו שהחסידים הראשונים והחבורות פעלו בסוף ימי הבית השני.

⁷⁷⁶ תוספתא דמאי א' ה': 'אמר שלי הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן; ב', ג': 'המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ'; ב', ט': 'אמר איני מקבל עלי אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קבל עליו לטהרות ולא קבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן; ב', ב': 'המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא ליתן תרומות ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות אצל עם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה'; ב', ט': 'הבא לקבל עליו אם היה נוהג מתחלה בצניעא מקבלין אותו ואחר כך מלמדין ואם לאו מלמדין אותו ואחר כך מקבלין אותו ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין לטהרות'. ברית דמשק י' 3-2: 'אל יאמן איש על רעהו לעד עובר דבר מן המצוה ביד רמה עד זכו לשוב'. יהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו - לא יכנס לבית המדרש' (בבלי ברכות כח'), כפי שהיו תנאי כניסה והתקדמות בעדת קומראן. חלק מתלמידי ר' ינאי, ראש בית המדרש בעכברא, חיו חיי קומונה. רבין, היחיד החבורה והאיסיים, הקביל את הפרושים לעדת קומראן בהקפדה הדומה של 'חברים' הידועים מספרות חז"ל. להרחבה: ליכט, מגילת הסרכים, עמ' 296; אופנהיימר, חבורות שהיו בירושלים.

⁷⁷⁷ ויעל זאת חסידים הראשונים לא היו ישנים באותו לילה והיו עוסקין בתורה ואומרים: נבוא לחנול ירושה קדושה לנו ולבנינו בשני עולמים... ר' שמעון כך אמר בשעה שהתכנסו החברים באותו לילה אצלו: נבוא לתקן תכשיטי כלה למען תימצא מחר בתכשיטיה ומתוקנת למלך כראוי' (זוהר בתרגום מארמית, פרשת 'אמור', ויקרא כג' 15). הזוהר מתוארך במחקר מאוחר לימיהם של חז"ל.

⁷⁷⁸ יועתה לעומת כל האמור, אתאר את עצרתם של אלה המקדישים את עצמם ואת חייהם למדע ולעיון באמיתות היקום על פי תורתיו הקדושות של משה הנביא. ראשית כל, אלה מתוועדים מדי שבעה שבועות, מכיוון שהם נותנים יקר לא רק למספר שבע הפשוט בלבד אלא גם לחזקתה של שבע. כי יודעים הם כי צניעות ובתולי עולם נועדים למספר זה. חג זה – אקדמה הוא לחג הגדול ביותר, שזכה במספר חמישים [היינו חג השבועות]. סעדיה גאון בחיבורו: 'כתאב אל-תמייז' הביא בשמו של פילון את שני המועדים של התיירוש והיצהר. ביתא ישראל שומרת על חג הסיגט, 50 יום לאחר יום הכיפורים.

ואחרי הסעודה מקיימים הם את ליל השימורים הקדוש. וזה דבר ליל השימורים: הכל קמים ממקומם ובאמצע המשתה מתהוות תחילה שתי מקהלות, אחת של גברים ואחת של נשים. כמנחה וכמנצח לכל אחת מן המקהלות נבחר החשוב שבחבורה והמייטיב לדעת זמר. והם שרים פיוטים רבים לשבחיו של אלוהים, העשויים במשקלים ובלחנים רבים, עתים כולם כקול אחד, עתים כשתי מקהלות ערוכות זו כנגד זו בהרמוניה, ובתנועות ידיים ותנועות ריקודים הם מתוויים את המקצב. ובדבקות רבה הם מבצעים פעם את שיר התהלוכה, פעם את שיר העמידה, ואת הבתים והבתים שכנגד של המחול. ולאחר שכל אחת מן המקהלות חגגה בפני עצמה, צולחת עליהם הרוח האלוהית במלוא עצמותה, כמו בחגיגות הבאקיות, וברון יחד מתמזגות שתי המקהלות למקהלה אחת, זכר לאותה מקהלה מצרפת שקמה בימי קדם על ים סוף נוכח נפלאות אלוהים שנתרחשו שם... (כתביו הפילוסופיים של פילון), מבחר ערוך בידי יוחנן לוי [תרגום לעברית: יהושע עמיר], הוצאת מגנס, תשל"ה, עמודים 45-46). כאן גם למדים ששנים היו שרות בנפרד לצד גברים.

⁷⁷⁹ יוגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו. יודגש כי מגילות שונות מתארות את המקדש ועבודת הכוהנים, ולמשל מגילת הנחושת מתארת אוצרותיו.

- חוני המעגל: ⁷⁸⁰ מאיומו של שמעון בן שטח הפרושי: 'אלמלא חוני אתה', ⁷⁸¹ גוזרני עליך נדויי (תענית ג' ח'), ספק אם חוני השתייך לזרם הפרושי, מה גם היותו חסיד. היות וחוני תמך באריסטובלוס הצדוקי, או לכל הפחות לא ביריבו הרוקנוס הפרושי (קדמה"י יד' ב' א' 21-24), וזאת אף על פי שבתקופה זו רוב העם הלך אחרי הפרושים (קדמה"י יג' 288), ⁷⁸² מלמד שהיה קרוב לצדוקים. בכל אופן, שבחו של יוספוס על חוני: 'חביב אלוהים', עולה עם הילוליו את האיסיים. ⁷⁸³ התנגדותו של בן שטח נבעה כנראה ממופתיו של חוני (על כך ראו בפרקון בהמשך: 'מופתים וניסים כנגד הרציונליזם ההלכתי רבני'), או לשבועתו – ואם כך, ניתן להסיק שזאת כיוון ששבועתו/נדויו של חסיד אינה ניתנת להיתר – כדעתה של עדת קומראן. ⁷⁸⁴

- יהודה האיסיי: יוספוס מתאר את נבואתו של יהודה האיסיי על אריסטובלוס (מלחמת היהודים א' 80-75), אך גם מציין שישב עם תלמידיו ולימד אותם דברי נביאים - דבר המקביל לתיאורי מורה הצדק: 'האל הודיעו כל רזי דברי עבדיו הנביאים' (פשר חבקוק ו' 2-5), אך לפי תיארוכי (ראו פרק בעניין), מורה הצדק חי ופעל מעל 100 לפניו. אי-ציון איסיי-נביא זה (לצד אי-ציון נביאים בכלל) בספרות הפרושים, עולה עם מיעוט המידע של הפרושים על גדולי התורה בתקופה זו ⁷⁸⁵ – כנראה כיוון שהפרושים לא היו ההגמוניה הראשית בישראל באותם הימים.

- מנחם שקדם לשמאי (חגיגה ב' ב'): מנחם זה הוא כנראה מנחם האיסיי שמתאר יוספוס כנביא הקרוב למלכות הורדוס. ⁷⁸⁶ לצידו היה בבא בן בוטא החסיד, מזקני בית שמאי, שבית זה קרוב לעדת קומראן וצדוקים יחסית לבית הלל). ⁷⁸⁷ בן בטא מוזכר לגבי 'אשם חסידים', וגם העובדה שהורדוס הותיר רק אותו חי, מצביעה על קרבתו לאיסיים - אותם הורדוס אהב. ⁷⁸⁸ מנחם יכול

⁷⁸⁰ סיפור חוני המעגל - תענית, מרדכי כהן, גיליון מס' 3 - תשס"ז * 2006:

http://www.daat.ac.il/daat/ktav_et/maamar.asp?ktavet=1&id=147

⁷⁸¹ כנראה כיוון שחוני היה יקר לעם. השוו: 'היונתן ימות אָרָר עֲשֵׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל! חֲלִלָה, חַי יי אִם יִפֹּל מִשְׁעַרְתָּ רֹאשׁוֹ אֶרְצָה' (שמואל א' יד' 45).

⁷⁸² ויכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכהן הגדול, מיד מאמינים להם. גם פשר נחום ב' 8 מתאר כך את אפרים דורשי החלקות: 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים', אך לעניות דעתי היא מכוונת למתייוונים בתקופה הטרומ-חשמונאית.

⁷⁸³ על הניסיונות לראות בו חבר בכת האיסיים ראו ספראי, בימי הבית, עמ' 502-504, ונימוקי הנגד שהביא שם. על הצעה מחקרית נשכחת לזהות את חוני עם מורה הצדק הנזכר במגילות קומראן ראו שירר (ורמש-מילר), היסטוריה א', עמ' 235, הערה 6.

⁷⁸⁴ שבועה מותרת רק באלה: 'וכל האובד ולא נודע מי גנבו ממאד המחנה אשר גנבו בו ישביע בעליו בשבועת האלה והשומע אם יודע הוא ולא יגיד ואשם' (ברית דמשק ט' 10-12, כנראה על ויקרא ה' 1). כנראה אלו גם דברי החסידים נשמרו כביקורת במשנה חגיגה א' ח': 'יהת נדרים פורחים באויר, ואין להם על מה שיסמכו, וזוהי גם דעתו של איסי בן יהודה (ראו פרקון עליו בהמשך), בניגוד לדעת חכמים: 'איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו על דבר זה ידו כל הזוים' (נזיר כג'). קרובה הלכת עדת קומראן האוסרת כתיבת שם יי שאינה לצורך/בקדושה: 'ואשר יזכיר דבר בשם הנכבד על כול הכן' [ואם קלל או להבעת מצרה או לכול דבר אשר לו] [הואה קורה בספר או מברכ והבדילה ולוא ישוב עוד על עצת היחד' (סרך היחד ו' 27 - ז' 2). במגילות התפילות והברכות כינוי יי הינו בעיקר 'אדני' ואחריו 'אלי', וכך גם מדגישה תוספתא ברכות ז' ו' (ושאסור להשתמש ב'אלי' ו'אלוהים' בתחילת הברכות). במקום השם המפורש, נהוגה במגילות קומראן הלא-מקראיות (כגון: מגילת טוביה הארמית Q1964, קטע 18) ומכתבי תורה שלא מקומראן, כתיבה בארבעה קווים קצרים: '... מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה יי' (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו. בדומה ל: 'אומרים צדוקים: קובלנו עליכם טובלי שחרית, שאתם מזכירים את השם מן הגוף שיש בו טומאה' (סוף התוספתא למסכת ידים [צוקרמאנדל פ"ב ח"כ]). להרחבה ראו: שיפמן, הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה': השבת אבידה וגזילה והשימוש בשם ה'; חנוך סט' 15-26, השם הנעלם והשבועה.

⁷⁸⁵ מיעוט המסורות מהזוגות ???

⁷⁸⁶ 'מן האיסיים ומנחם שמו, שהכל היו מעידים על מידותיו הטובות והיפות באורח חייו, וגם כי ניתן לו מאת אלוקים לדעת עתידות מראשי' (קדמה"י טו' 9-372). על כך ראו: קנוהל, בעקבות המשיח, עמ' 100-108.

⁷⁸⁷ ראו למשל: ביצה כ'; כריתות ו' ג'; נעם, בית שמאי וההלכה הכיתתית; פרקון שלי בעניין.

⁷⁸⁸ יש לציין שפשר נחום א' 6-8 מתאר את אכזריותו של כפיך החרון על תליית גדוליו (ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 107-121). כאמור מוצע שזה חל בין המתיוונים בתקופה הטרומ-חשמונאית, ואילו חוקרים הציעו שינאי המלך ביצע זאת נגד הפרושים, אך דווקא מקרה זה הכי מתאים ויודע לנו, אך הוא מאוחר לדעת כולם. עם זאת, זוהי עוד דוגמה של יישום חלקי חוזר (גם לנבואות הפרשים).

להוות את מהרודיאנים המוזכרים בבשורות על פי מרקוס ומתי,⁷⁸⁹ במיוחד שהאיסיים היו קרובים להורדוס (קדמה"י טו' 372-397).

54. מסורות בודדות שהתפזרות בחסידי-התנאים כיחידים, וקרבתם חלקם לשם 'איסי'

כאמור חז"ל העריצו ושיבחו את החסידים הראשונים ללא הסתייגות, אך ייתכן ואחת הסיבות לכך היא שהחסידים הראשונים – חיו ופעלו בתקופה לפנייהם, **ואילו כעת בימיהם של חז"ל חשוב לחז"ל מי ישלוט בכיפה, ולכן חז"ל תקפו וגינו קבוצות ואף יחידים שאינם שומעים להלכתם.**

יתרה מזו, חז"ל אינם מכנים כבר קבוצות מסוימות כ"חסידים" (למרות שרוב הקבוצות הן כחסידים - מחמירות הלכתית ובטהרה יותר מחז"ל), אלא רק בודדים (וגם לחלק מאזכורים אלו נלוות ביקורת סמויה **ייתכן כדי להדגיש את העיקרון שכשם ש'חכם עדיף מנביא' [בבא בתרא יא'], כך חכם עדיף מחסיד.**)

עם זאת, אפשר להכליל שבכ-150 שנה הראשונות לספירת הנוצרים, אין הגמוניה של נבחרת תורנית הלכתית, אלא אדרבא, ניכר כי מסורותיהם של עדת קומראן הוטמנו והוסתרו, ונוכח איסור הכתיבה בחז"ל, יש ניסיון רב לאסוף לסדר את המסורות בספרות חז"ל. ניסיון זה כולל בעיקר מסורות שהועברו בדרכים עקיפות מעדת קומראן לחז"ל, אך גם ממקורות שונים וחלקם פסולים (ראו [פרק בעניין](#)), לצד המדרש היוצר בחז"ל. אחד הערוצים של העברת המסורות היה דרך חסידים, שאלו היו כבר חלק מחז"ל, אך אפשר להניח שנוכח חסידותם, שמעו וקיבלו מסורות שהתגלגלו מעדת קומראן והאיסיים.

כבר לא מדובר על קבוצה מסוימת או הגמוניה של נבחרת התורה. העובדה שחלק מהחסידים בחז"ל אינם מוזכרים בדברי הלכה, מעלה את החשד שאותם אלו נודו בענייני הלכה, בגלל קרבתם לקבוצות חסידיות יריבות לחז"ל. וכי חסידי-התנאים הם קבוצה מובדלת מחוץ לבית המדרש? ההיו לחסידי-התנאים הלכות ונוהגים מחמירים משלה? חוקרים כבר עסקו בעיקר בשאלות אלו,⁷⁹⁰ וכאן אבקש להצביע על קשר מעניין זה:

54.1. חסידי-התנאים שקרובים אטימולוגית לשם 'איסי'

ייתכן כי מקורו של השם 'איסי' הוא שיבוש קל מהמילה ביוונית (Essaioi), שמשמעותו: 'חסידות' (hosiotes), כטענתו של פילון: 'הללו קרויים איסיים, וסבורני שעל שום חסידותם נמצאו ראויים לכינוי זה'.⁷⁹¹

להלן עיקרי ההצעות הנוספות של משמעויות השם האיסיים:

- איחוד החשמונאים עם הצדוקים כולל את עדת קומראן והבייתוסים, בפרט שהבייתוסים קרובים בשםם לאיסיים: 'בייתוסין' - בית-א/סין = איסיים.⁷⁹²

⁷⁸⁹ ופעם אחת בייתוסים! על כך ראו: ידין, מגילת המקדש, עמ' 97; רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 50-58.
⁷⁹⁰ ספראי, חסידים ואנשי מעשה, טען למשל שהחסידים המתוארים בחז"ל הם חוג נפרד אך קרוב אליהם.
⁷⁹¹ זיהוי הראשון של 'חסידים' עם האיסיים מופיע בספר יוסיפון שמיוחס להיסטוריון והסופר יוספוס פלויוס, ואילו המחקר מתארכו למאה ה-10 לספירה. יש לציין שר' עזריה מן האדומים רשם את האיסיים כ'**איסיאי**' בספרו '**מאור עיניים**'.
⁷⁹² הבייתוסים כתובים באחד מנוסחי כתב היד לתוספתא ידיים ב' כ'. ראו: גרינץ, עדת היחד - איסיים - בית (א)סין, עמ' 105-142.
חיזוקים אטימולוגיים נוספים לכך: מארמית – מרפאים (ראו גם דברי הימים ב' טז' 12).

- המונח "עצה" (הרווח במגילות הכיתתיות כ'עצת היחד') = נשמע לפי המבטא של העיצור צד"י שנהג באותם ימים (ובמזרח - עד ימינו) כ"אסא" (היה השם נשמע בערך: essa, והוא הקרוב ביותר לשם Essaioi שנקט פילון ולפעמים גם יוספוס).⁷⁹³
 - בארמית, מהות שמם של האיסיים: מרפאים (ראו פרקון על עדת קומראן כרופאים).
- היות וכמה חסידים בחז"ל נשאו שמות קרובים אטימולוגיים לחסידות או לאיסיים (כגון: איסי/יוסי/דוסא/חסדא) או צורף להם התואר "חסיד", להלן ניתוחם ביחס לעדת קומראן/האיסיים:

54.2. קרבה של החסיד-התנאי איסי בן יהודה לעדת קומראן/האיסיים

- **איסי בן יהודה**:⁷⁹⁴ היה אחרון החסידים,⁷⁹⁵ ולערך מתקופה זו גם האיסיים כבר לא מוזכרים; חי במערות,⁷⁹⁶ ומגילות קומראן נמצאו במערות, ואולי גם חלק מעדת קומראן חיו במערות; דעתו התקבלה כמעט תמיד להלכה, אפילו נגד דעות רוב, וזאת כאשר לא למד עם חבריו (ירושלמי נדרים לוי ב'),⁷⁹⁷ ובעצמו גם נידה חלקם (מנחות יח' ב'). מסר מסורת פשט דקדוקית ממגילת סתרים שמוזכרת במגילות וכנראה תואמת.⁷⁹⁸
- **איסי אחר שהוא גם כהן**: בבית הכנסת בסוסיא (כנראה מהמאה השלישית לספירה) שרדה כתובת הקדשה: 'זכור לטובה קדושת מרי רבי איסי הכהן המכובד...': שם גם נמצא גם פסיפס לוח שנה שסופר לפי ספר היובלים.⁷⁹⁹

54.3. קרבה בסיפורי חסידים נוספים בעלי קשר אטימולוגי נמוך או בלי:

- **חנינא בן דוסא**: 'משמת רבי חנינא בן דוסא, בטלו אנשי מעשה' (סוטה ט' טו'). הלכתו לנדר נזיר תואמת לחסידים ראשונים (בבא קמא ל').
- **רבי יוסי הכהן**: עסק במעשה מרכבה, וספרות מיסטית וסודית זו מצויה במגילות קומראן (ספר **חננו**, צוואת לוי ושירת עולות השבת), וכך היא דרכה הסודית של עדת קומראן. לא נמצא כתב ידו

⁷⁹³ **רופא, מה היה שמם של האיסיים.**

⁷⁹⁴ בעל שמות רבים, עיקריהם: יהודה איש הוצא (עיר בבל שממנה עלה הידועה גם כ"הוצל"י), יוסי קטנתא, יוסף הכהן, 'אנא איסי בן יהודה דהוא איסי בן גור אריה דהוא איסי בן גמליאל דהוא איסי בן מהללאל' (נדה לוי ב'), וראו הצעות נוספות במאמרו של מרדכי הכהן, **תולדות התנא איסי בן יהודה, סיני ל' (תשי"ד), עמ' רלג-רמ**, כגון: רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, יוסי בן קצרתא, רבי יוסי החסיד. הכהן הזכיר רק בנגיעה כי הוא קרוב לאיסיים.

⁷⁹⁵ סוטה ט' טו, וכן סוטה מט': 'ולמה נקרא שמו "קטנתא" — שהיה קטנתא של חסידים, כלומר, היה מקטנם ואחרוניהם של החסידים'.

⁷⁹⁶ נדרים פא'; ירושלמי שביעית פ"ח ה"ה; ירושלמי נדרים פ"א ה"א. גם 'ריש לקיש היה מציין מערות של חכמים' (בי"מ פה' II).
⁷⁹⁷ 'יהודה איש הוצא עבד טמיר **במערותא** תלתא יומין (התחבא במעשה שלושה ימים) מיקום על הדין טעמא (רצה לעמוד על טעם הדבר) מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? אתא לגבי רבי יוסי בן חלפתא, אמר ליה: אית לי טמיי במערותא תלתא יומין, מיקום על הדין טעמא: מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? קרא (רבי יוסי) לרבי אבא (אוורדימוס) בריה, אמר ליה: הדין טעמא מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? א"ל (יהושוע כא') "תְּהִינָה הָעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמְגֻרָשָׁיָהּ סְבִיבְתֵיהֶן". תהיננה עיר - ואחר כך מגרשה סביבותיה. אמר ליה (רבי יוסי ליהודה איש הוצל): מי גרם לך? (שלא ידעת זאת) דלא ילפתה עם חבריך (שלא למדת עם חבריך). סיפור מקביל בשינויים יש בנדרים פא'.

⁷⁹⁸ בבא מציעא צב': 'דאמר רב: מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא, וכתוב בה: איסי בן יהודה אומר 'כִּי תְבֹא בְּכֶרֶם רָעָד וְאֶכְלֶתָ עֲנָבִים כְּנֶפֶשְׁךָ שְׂבָעָךָ וְאֶל כְּלֶיךָ לֹא תִתֵּן' (דברים כג' 25) - בביאת כל אדם הכתוב מדבר'. ככל הנראה, הלכה זו נמצאת במגילת קומראן Q4159: 'השדה יוכל בפיהו ואל ביתו לוא יביא להניחו'. הספק נוכח הקטיעות לפני ואחרי שורה 5 זו - ראו: **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 24. בחז"ל התנגדו להצעתו ופירשו אותה אחרת, אך גם יוספוס מסר הלכה זו (קדמה"י, מהדורת שליט, ירושלים ותל-אביב תשי"ד, ד', כ"א, עמ' 234). על כך ראו: **יהורם לשם, בביאת כל אדם הכתוב מדבר, עקבות פרושיים, חסידיים וכיתתיים ביסודה של הלכה.**

⁷⁹⁹ 'זכורין לטובה ולברכה) כל הקהל הקדוש שהחזיקו ועשו... הש(ני)ה של **שבוע**... (שנת) ארבעת אלפים) ו... מאות ו... שנה משנברא העולם) ... לי בו יהי שלום) על המקם הזה'.

בנכרי כדי שלא יחלל שבת על ידי כך שהנכרי יוליכנו בשבת (שבת יט' א'; ירושלמי שם פ"א ד' ע"א) – תואמת לברית דמשק ו' 2⁸⁰⁰, ולהחמרה הכללית של האיסיים בשבתות (מלחה"י ב' ח' 9).

- [שמעון חסידא](#): דרש על לימוד בלילה ותפילין, ששניהם נהגו ראשונה בעדת קומראן (ראו הרחבה בעניין בספר). דרש על כהן צדק כמנהיג אחרון בבית שני, ומורה הצדק, שכנראה היה כוהן, היה מנהיג מייסד בעדת קומראן.⁸⁰¹ דרש גם על בדיקת בתולות, עניין שעדת קומראן היו נוהגים לבדוק.⁸⁰²

- [פנחס בן יאיר](#): שם את מעלתה של החסידות בראש (עבודה זרה כ' III); התגורר ביישובי הדרום (דברים רבה ג' ג'), וכנראה אזור הדרום היה ונשאר לאחר החורבן אזור של יותר טהרה וכוהנים (בעוד חז"ל התרכזו לאחר יבנה בגליל ובבבל)⁸⁰³ [ראו פרקון בעניין](#); הכניס חלק מספר היובלים במדרש תדשא שבספרות חז"ל,⁸⁰⁴ הערצתו לראשונים לעומת נמיכות קומה של דורו (שבת קי"ב III),⁸⁰⁵ ראו פרק של זיהוי ה"ראשונים" עם עדת קומראן; הביא את הרחבת הפשט מהמגילות [ל'ולפני עור לא תתן מכשול'](#) (חולין ז' II. ראו בפרק הלכת ה'נגלות': פשט המורחב מהיקשים עם אסמכתא מקראית למקרים דומים); בדומה לשבח של ההיסטוריונים על האיסיים, כך גם חז"ל שיבחוהו (משנה סוטה ט' טו').

- [אליעזר בן יעקב](#): הביא מגילת יוחסין לחז"ל, ומגילות כתובות הן המאפיין של עדת קומראן לעומת איסורן בחז"ל,⁸⁰⁶ דרש איסור רכיבה בשבת (סנהדרין מו') כמצוין ביובלים נ' 12.

- [חסיד ששתה ביום הכיפורים](#):⁸⁰⁷ היתכן שהסיבה שחסיד לא שמר על יום הכיפורים במועד לוח השנה הפרושי, כיוון ששמר על לוח שנה שבת-שמשי 364 יום של עדת קומראן!?

55. מאפיינים נושאים של מסורות חסידי-התנאים - הקרובים למסורות עדת קומראן/איסיים

כאמור, בניגוד לחסידים הראשונים שהיו קבוצה-חבורה שקדמה לתנאים בכמה דורות, בתקופת התנאים החסידים המוזכרים בספרות חז"ל כבר אינם מאוגדים בקבוצת אליטה רק של חברים נאמנים (חבורות).

להלן אנתח את המאפיינים הקרובים בין חסידי-התנאים האלו לבין עדת קומראן והאיסיים, לפי נושאי המסורות הקרובות לעדת קומראן/איסיים/חסידיים ראשונים. אפשר שחלק ממסורות אלו

⁸⁰⁰ 'אל ישלח את בן הנכר לעשות את חפצו ביום השבת'.
⁸⁰¹ סוכה נב' II. לניתוח ראו: [הרמן, החסידים ומשנתם](#), עמ' 188. פשר חבוקק ב' 7-9 מציין את מורה הצדק ככוהן: 'בשומעם את כול הבאות על הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל בלבו בינה לפשור את כול דברי עבדיו הנביאים'.
⁸⁰² יבמות ס' II. ברית דמשק (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 34, שו' 10-15): 'אל יבא איש [אשה בברעצ בע]ם הקודש אשר ידעה לעשות מעשה מבדבר ואשר ידעה לעשות מעשה [בבית] אביה או אלמנה אשר נשכבה מאשר התארמלה וכול [בת אשר יצא] עליה שם רע בבתוליה בבית אביה, אל יקחה איש כי אם [יבקר]ה בראות נשים נאמנות וידעות ברורות ממאמר המבקר אשר על [כל אנשי המחנה] ואחר יקחנה ובלוקחו אותה ועשה כמשפטן ויגידו ועו'.
⁸⁰³ הדרום מאופיין בהקפדה על גבוהה יותר, למשל: כמות המקוואות (כ-30) וסמיכותם לבתי הכנסת, ועד לביטול טומאת קרי לתושבי הגליל בגלל הצינה ('בני יהודה גמירי מחד רבה, נתקיימה תורתם ב'ג'ם. ב'ני גליל, ד'לא גמירי מחד רבה, לא נתקיים תורתם ב'ג'ם' [עירובין ה']); כתובות בעברית (לעומת יוונית בגליל); קהילות כוהנים בדרום.
⁸⁰⁴ כגון: 22 מיני בריאה, ימי טהרה לכניסה לגן עדן, תאריכי הולדת השבטים, טומאת הרוח, עשרת ניסיונות אברהם. ראו: עפשטיין, מדרש תדשא; מבוא.
⁸⁰⁵ 'אם ראשונים בני מלאכים - אנוחנו בני אנשים. ואם ראשונים בני אנשים - אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים'.
⁸⁰⁶ יבמות מט' II. גיטין ס' II; תמורה יד' II.
⁸⁰⁷ ירושלמי, עבודה זרה ב' מא': 'מעשה בחסיד אחד שהיה מגלגל (כנראה: מלגלגל) בגילויים ולקח בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביום הכיפורים וצלוחת של מים בידו'.

קרובות מעצם טיבעם של קבוצות אלו לנהוג לפנים משורת הדין, אך ודאי שבמסורות משלימות לתנ"ך - אין רלוונטיות לרמה הלכתית, שכן אלו מחדשות מידע, ותאימות במסורות אלו מוכיחה את קרבתם.

עיקר סיפורי המופת בספרות חז"ל משויכים לחסידים, אך הספרות האגדתית רחבה ותחומיה אינם מוגדרים **(ראו פרק בספר על מסורות האגדה)**. שאר סיפורי החסידים מתארים הסתפקות במועט או התנהגות לפנים משורת הדין. חוקרים ניתחו את זיהויים העצמי ופשר התנהגותם של החסידים,⁸⁰⁸ ולהלן השוואה של כמה מהנושאים שמתאפיינים מסיפורים אלו – בהתאמה לאמור במגילות ים המלח (ישנה גם קרבה לנצרות, אך זו לא נסקרה כאן):⁸⁰⁹

- **"מגילת חסידים" (או "משנת חסידים") - כתובות:**⁸¹⁰ בהמשך למגילת הסתרים של איסי בן יהודה לעיל, וכן למגילות יוחסין, מגילות חסידים מלמדת שחסידים היו בעלי מסורות כתובות בתקופה שחז"ל אסרו על עצמם לכתוב כתבי קודש (וזאת כנראה כי חז"ל לא ראו בעצמם בעלי הסמכות להמשיך בכתובת כתבי קודש, בניגוד לעדת קומראן, צדוקים (גזירתא) וחסידים. מגילת החסידים שנזכרת באבות דרבי נתן נ"ב פ"ב פ"ב מאפיינת גם את אהבת החברים הרבה של עדת קומראן והאיסיים.⁸¹¹

- **הסתפקות במועט:** מאפיין עיקרי של חסיד-חז"ל.⁸¹² הסתפקות במועט אמנם מאפיינת את האיסיים, אך אינה מאפיין בהלכותיה של עדת קומראן,⁸¹³ זולת מוטיב צניעות הלכת במגילות הכיתתיות.

- **טהרת מזון:** עדת קומראן והאיסיים הקפידו על רמת טהרה גבוהה, ובעקבותם נהגו כך גם החשמונאים והפרושים הראשונים. בניגוד לכך, באבות דרבי נתן (כח' II) מסופר על כוהן חסיד מבית ענת לא היה בקיא (ומשכך לא שמר) על טהרת הלכת הטהרה הפרושית בכיריים. לעניות דעתי סיפור זה אינו מהווה מאפיין לרמת הקפדת חסידים על טהרה, אך יש חוקרים הסוברים שחסיד-התנאים מחמירים בענייני מוסר ומקלים בדברים הממסדיים שבהלכה. ישנה אפשרות שהחסידים היו שומרים על הלכה אחרת מחז"ל.⁸¹⁴

⁸⁰⁸ **שמואל ספראי עסק בדמות החסיד וסבר שחוג החסידים היווה זרם נפרד מהתנאים, אך עדיין קרובים אליהם.** כך הוא מציין את קרבתם היתרה לאלוקים המתבטאת בדימוי השכיח כ"בני בית" לפניו את ייחודה של אמונתם המוחלטת בכך שזכותו של האדם מגנה עליו מכל רע אפשרי, את מעשי החסד המרובים שלהם ואת כוח תפילתם. במאמרו: **חסידים ואנשי מעשה**, עמד ספראי על אפיונים ייחודיים נוספים של דמות החסיד. העניות היא אחד מקווי האופי שלו, כאידיאל. ספראי מייחס תפיסה זו לבן האי האי: 'לפום צערא אגרה' (אבות ה' כה'ניתוח החסידים בבית שני ובחז"ל נסקרו ונותחו על ידי מנחם בן שלום, חסידות וחסידים; אך רגב, חסידות וחסידים לפי אפרון, הראה את המגמתיות לייחוס חסידות לפרושים והגישה הבלתי מתקבלת של אפרון לתיארוך המגילות; ראו גם: **הרמן, החסידים ומשנתם; הר, החברה היהודית: החסידים**.
⁸⁰⁹ להרחבה בעניין, ראו: **ספראי, ישו והתנועה החסידית**. יוזכר בנפרד שמעון כייפא שהתקדש גם בנצרות: אף שמדובר בחסיד מאוחר שאין לו קשר ישיר למגילות, הוא מהווה דוגמה מרתקת לכך שהוא הוזכר בספר רבני מקובל (אוצר מדרשים, ספר אליהו א') כחסיד קדוש בעל מופתים, ואילו בנצרות הוא הוכר כיהודי שהתנצר והתקדש. לפירוט בעניינו, ראו: **גרמון, תולדות הזמן**, עמ' 222-220.

⁸¹⁰ נזכרת בראשית חכמה; ב"כ הל' סופרים; ירושלמי ברכות י' ח' (יד ע"ד); ספרי, דברים מח'. ראו גם פירוש הרשב"א: 'כן שנויה באגדת (במדרש) שמואל, במגילת חסידים מצאו כתוב 'אם תעזבנה יום יומים תעזבך', וירושלמי תרומות סוף פ' האשה ובי"ר פצ"ד מייית לה בשם משנת חסידים. וכן כתוב בבן סירא (כ"ח ה').

⁸¹¹ 'מגילת חסידים: אם חפץ אתה להידבק באהבת חברך, הוי נושא ונותן בטובתו'. מקבילה במסכת דרך ארץ זוטא פ"ב, אך ללא ציון שזוהי מגילת חסידים.

⁸¹² חז"ל למדו את העיקרון 'צדיק גוזר וה' מקיים' מאיוב כב' 28: 'וְתִגְזַר אֶמְרֵי, וְיִקָּם לְךָ, וּמִשְׁמוֹאֵל ב', כג' 3 (מועד קטן טז' II).

⁸¹³ להוציא אמירות בודדות, כמו צוואת יוסף י' 1-2 שמציינת שעל מי שצם לכבוד ה', ה' יאהבו וישכון בקרב.

⁸¹⁴ כפי שהלכת האיסיים אינה זהה להלכת התנאים (על אף הפלורליזם ההלכתי של התנאים). עם זאת, דברים אלו תלויים במקום ובזמן, והיות ורבות מהלכות חז"ל נדרשו בבתי מדרשות שונים ובזמנים שונים, גם התקבלותם בקרב רוב העם (ובעניינו – החסידים), היה תהליך רב-דורי ותלוי מקום. על עניינים אחרים בעניין טהרת המזון, ראו פרק בעניין.

- קרבה לבורא ביחסי אב ובן: כמה מחסידי-חז"ל מתוארים ביחסים קרובים לקב"ה כאב ובן. אמירות כאלו אינן שכיחות אמנם במגילות והאיסיים, אך ניכרת קרבתם למלאכים.
 - עוני כערך – עדת אביונים: ההסתפקות במועט של חסידים כוללת את חיי העוני, ואמירות אלו רווחות גם בחז"ל (אם כי גם כמה גינויים).⁸¹⁵ עדת קומראן כינתה את עצמה עדת אביונים, ומסורת חז"ל על ה"כנסת הגדולה" שמזוהה בספר זה כעדת קומראן: 'עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו' (פסחים נ" II).
 - שבת – הקפדה יתרה: עדת קומראן והאיסיים שמרו על הלכות שבת ברמה גבוהה (ראו בפרק 'תחומי ההלכה שהועתקו'); גם מכמה סיפורים על חסידי-חז"ל – אלו החמירו בדיני שבת.⁸¹⁶
- 55.1. מופתים וניסים כנגד הרציונליזם ההלכתי רבני:

כידוע, כדי לבדוק יחס בין קבוצות, לא בודקים רק כמה משותף יש ביניהן, אלא יותר מכך – מהות המחלוקת ביניהן. מחלוקת גדולה (אם כי לעיתים חבויה) בין חז"ל לחסידים הוא השימוש בניסים ומופתים.

המתח הראשון עולה מדבריו של שמעון בן שטח נגד הנס של חוני להורדת גשם בזכות תפילתו. המתח הגדול ביותר עלה כאשר מספר ניסים העידו שההלכה היתה כדעתו של אליעזר בן הורקנוס, אך חוץ מהחרמתו האישית – שייתכן נוכח גישתו הקרובה לזרם אחר, הדגישו חכמים את התנגדותם להלכה הנפסקת מרמז שמימי, בדורשם את הפסוק בעיוות: 'לא בְּשָׁמַיִם הוּא' (דברים ל' 12 - בבא מציעא נט' II).

האם חסידי-התנאים שאבו את כוחותיהם מעדת קומראן? במילים אחרות, האם גם חברי עדת קומראן היו בעלי מופתים וניסים? לא נמצאים תיאורים מעין אלו במגילות הכיתתיות לימיהם, אך עדת קומראן תיארה ניסים ומופתים לאחרית הימים: '[כי הש]מים והארץ ישמעו למשיחו' (פתיחת מגילת 4Q251).⁸¹⁷ גם ב-3 קבוצות המגילות הקדומות לימיה של עדת קומראן, יש צמצום תיאורי ניסים יחסית לספרים חיצוניים שאינם מקומראן – ואלו רוויים במדרשי אגדה מופרזים – שחז"ל קיבלו מהם רבות (ראו על כך בפרק 33 'המקורות השונים של מדרשי האגדה').

עם זאת, כאמור עדת קומראן טוענת להתגלות נבואית בקרב חבריה (ראו בפרק זיהויים כנביאים), ושפע נבואותיה פרוסים במגילות מורה הצדק (לעומת הקבוצה ה-5 והאחרונה שמאופיינת בדעתנות – שזו שוכללה בחז"ל), וגם יוספוס טוען שלאיסיים היתה נבואה ומציין 3 נביאים. פרצות נבואה מופיעים בחסידי-חז"ל מתקרבים לנבואות שהיו לעדת קומראן ולאיסיים: תפילתו של חוני המעגל התקבלה כנבואה; חנינה בן דוסא החסיד "נחשד" כנביא (ברכות ל"ד II; יבמות קכ"א II). חסידי-חז"ל זכו להכרה בחברה היהודית כאנשי סגולה שניתן לפנות אליהם בעת הצורך, וכך למשל היה ידוע שחנינא מרפא חולים.⁸¹⁸ כמה חסידי חז"ל טוענים להתגלות של אליהו הנביא אליהם. העיקרי

⁸¹⁵ ראה: שמואל ספראי, ישו והתנועה החסידית, ג'; יהודה נאמן, העוני בימים שלאחר חורבן בית שני.
⁸¹⁶ לא פגעו בנחשים ועקרבים בניגוד לדעת חכמים (שבת קכ"א II), למרות שבמקור אחר חז"ל קיבלו את דעתם ואסרו על הריגת כינה יב'; משכב ברביעי ולא בשבת (נדה לח'); החמרה על מחשבת מלאה בשבת (ירושלמי שבת טו' ג' טו'); מצוין שרבי יוסי הכוהן החסיד מסופר שהקפיד ביותר על השבת. אליעזר בן יעקב החסיד אסר רכיבה בשבת (סנהדרין מו') כיובלים נ' 12.
⁸¹⁷ קטע 2 טור ב' + קטע 4 (קימרון), החיבורים העבריים ג', עמ' 132, 'ימות המשיח'.
⁸¹⁸ ברכות ה' ה'; חגיגה י"א; ברכות ל"ד;

שבהם הוא רבי יהושע בן לוי, ובאחד מסיפורים אלו אף מצוין מפורשות הפער בין הלכת חז"ל לבין 'משנת חסידים', המלמדת שהאחרונה גבוהה יותר וכילפנים משורת הדין.⁸¹⁹ 'אז דברת בחזון לחסידך' (תהילים פט' 20).

בנוסף, במגילות קומראן יש תפילות לחש שניתן ללמוד מהן כי הן הרחיקו מזיקים; כאמור, תפילות גואלות לריפוי מאפיינות את חסיד-חז"ל, לצד מופתים כשליטה (זמנית) בכוחות טבע.⁸²⁰

55.2. 'אנשי מעשה':

הגדרה זו מובאת לצד החסידים שהיו לפנייהם (בדומה לחסידים הראשונים לעיל), בהקשר של ריקוד בפני נשים,⁸²¹ וגם פילון תיאר גם את ריקוד התיאורפטים המעורב.⁸²² היו שהעמידו גישה זו כמבטאת את הדגשתם את המעשה יתר על הלימוד,⁸²³ כדרשתו של חנינא בן דוסא (פרקי אבות ג' ט') וישו.⁸²⁴ בכל אופן, מדובר בשבח גדול, וזה הולם את תיאורי השבח של ההיסטוריונים על האיסיים, ואת מעלתה של החסידות לפי פנחס בן יאיר (עבודה זרה כ' II).⁸²⁵

להרחיב שמחלוקת זו התפתחה אולי גם מדורש התורה, ובכל אופן הביאה חלק מהתנאים למגלומניה (ראו פרק בעניין).

הסיבה שהאיסיים נטמעו בחז"ל, בניגוד לקנאות והבדלנות של עדת קומראן, היא תחילה מכיוון שהתקופות שונות במהותן: היות ולאחר החורבן כבר אין מקדש שהיווה את עיקר סלע המחלוקת

⁸¹⁹ ירושלמי תרומות ח' ד'.
⁸²⁰ כדוגמאות מפורסמות אלו:

- חנינא בן דוסא: מורה על החומץ להדליק נר כשמן (תענית כה'); **מגרש רוח רעה מענייה (יחובי תנאים ואמוראים, מהדורת מימון, ירושלים תשכ"ג, עמ' תלח);** מרפא את בניהם של רבן גמליאל ויוחנן בן זכאי (ברכות ל"ד II; ירושלמי ברכות פ"ה ט' ע"ד).
- נחשים שמכישים חסידים - מתים (תוספתא ברכות ג' ח')
- פנחס בן יאיר גוזר על הנהר לעצור (חולין ז')
- חנינא בן דוסא מורה על החומץ להדליק נר כשמן (תענית כה')

יש לציין שכך מתואר גם ישו, לצד הקבלות לחסידות – להרחבה, ראה: **שמואל ספראי, ישו והתנועה החסידית.**
⁸²¹ סוכה ה' ד' (ובברייתות): 'חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפנייהם באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפנייהן דברי שירות ותשבחות'; סוטה ט' טו'.
⁸²² ייגונם מלוונ תנועות ידיים וריקודים, ונפכמים ונלהבים הם נבצעים עתים את שירות התהלוכה, עתים שירות העמידה והסיבובים אנה ואנה ההוגים במחול' (על חיי העיון 84).
⁸²³ את הקצה השני מסמל שמעון בן יוחאי שהתרחק ממעשי חסד, מתוך רצונו להתמסר כולו ללימוד התורה (הערה 86), וכן דרש: עם הארץ – אפילו חסיד, אפילו ישרן, אפילו קדוש ונאמן, ארור הוא לאלוהי ישראל (פרקא דרבנו הקדוש, בבא דארבעה). בכל אופן, עת קומראן למדה ודרשה על חבריה: 'ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים' (ברית דמשק ו' 3-2), התואם לפרקי אבות: 'ולא עם הארץ חסיד'.

⁸²⁴ רבי חנינא בן דוסא אומר: כל שיצאת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו קודמת ליצאת חטאו, אין חכמתו מתקיימת. הוא היה אומר, כל שמעשיו מרבין מחכמתו, חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו מרבה ממעשיו, אין חכמתו מתקיימת. מתי כג' 1-7: 'אז דבר ישוע אל המון העם ואל תלמידיו. אמר להם: "הסופרים והפרושים יושבים על כסא משה. לכן כל אשר יאמרו לכם עשו ושמרו, אך פמעישיהם אל תעשו, כי אומרים הם ואינם עושים. הם קושפים משאות כבדים ומעמיסים אותם על שכמי האנשים, אך אינם רוצים להניע אותם אף באצבעים; ועושים את כל מעשיהם כדי להראות לבני אדם, בהרחיבם את תפליהם ובהאריכם את ציציותיהם. אוהבים הם את מושב הראש בסעודות ואת המושבים הראשונים בבתי הקנסות וברכות שלום בפיוקים ולהקרא רבי' על ידי אנשים'. ראו גם: 'רבו יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, פי לך נוצרת'.

⁸²⁵ 'א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וזהירות מביאה לידי זריזות וזריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי (חסידות חסידות) מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי (קדושה קדושה) מביאה לידי רוח הקודש רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים וחסידות גדולה מכוון שנאמר (תהלים פט, כ) אז דברת בחזון לחסידך'.

בין הכיתות, גם רמת הטהרה פחתה, ואין ניסיונות שליטה עליו, כפי שבגינן ברחה עדת קומראן טרם החשמונאים: 'היא עת פנות הדרכ למדבר' (סרך היחד ט' 19-20; וראו בפרס בעניין). כמו"כ, עמ"י עבר גזירות אימפריות קשות שהשכיחו הרבה מסורות, ותקופות החשמונאים והורדוס שינו את פני החברה הישראלית, והכתות בתוכם. אדרבא, בימי התנאים רוב העם התאחד לשיקום מהמרד הגדול,⁸²⁶ והיה קונצנזוס לשמירת התורות והמסורות שעלולות להישכח. לפיכך, אין ללמוד על גישתם של עדת קומראן ו/או האיסיים בתקופת התנאים הראשונים מכתביהם שלהם, היות שאלו כווננו לתקופה פוליטית דתית וחברתית אחרת במהותה (טרם-חשמונאית), ואף חז"ל היו שונים (או שמא לא הם היו לפני כן) – מהפרושים לפניהם. בעידן הבית, היו הפרושים, ובפרקים אחרים נעמוד על נקודת ההשקה עם תחילת הכתיבה. יתרה מזו, כנראה הפרושים אינם יריביהם החריפים של עדת קומראן - אפרים ודורשי החלקות (כדעת רוב החוקרים),⁸²⁷ כיוון שמהות הפרושים הוא הקפדה על טהרה ועל המצוות בכלל, ואילו הטפת עדת קומראן נגד יריביהם אלו היא בגין עבירותיהם על המצוות.⁸²⁸

נקודה אחרונה נלמדת משבחו של יוספוס על האיסיים, וזאת במיוחד שהגדיר עצמו פרושי, וכך ניסה לגונן עליהם בכתביו. אין סיבה לחשוד שרק יוספוס שיבח את האיסיים בניגוד לשאר הפרושים, אלא נכון לראות את שבח התנאים על החסידים – כאותה מגמה, קל וחומר שזיהויים והלכותיהם קרובים.

י. יחס בין הכתות וזיהויים: דורשי החלקות, הפרושים, הצדוקים הראשונים לעומת האחרונים

56. יחסה של עדת קומראן לחוטאים ולמי שאינו חבר העדה - ליריב (היהודי)

אולי לחבר עם מאמר היצרים?

אחת הגישות המורכבים בחיים בתורניים היא, כיצד להתייחס למי שאינו שומר על תורה ומצוות קרי – חוטא. כמובן שיש לחלק שאלה זו בין מי שחוטא כדרך אידיאולוגית עד "להכעיס" (הגדרה הלכתית) לבין מי שעושה זאת מחוסר ידיעה כ"תינוק שנשבה" (הגדרה הלכתית), וכן סוג החטאים ועוצמתם, והאם יש להוכיח או להתעלם עד להתרחק. בצד הסנגורי דורשים שיש לשייך את הרע לחטא ולא לחוטא (כמדרש חז"ל שיש להתפלל לכליונה של הרישעות ולא של הרשע [ברכות י']), ולפי ר' נחמן מברסלב אף לחפש זכות על הרשע (ליקוטי מוהר"ן רפב').

לפיכך, לכאורה יש כמה אפשרויות התייחסויות לחוטאים. הנה חלוקה גסה לפי מקורות שונים:

1. לפי פשט התורה: יש להתייחס לחוטאים בעצימת עיניים ולימוד זכות, וכן להוכיח.
2. לפי וצוואות השבטים: יש להתייחס לחוטאים בעצימת עיניים ולימוד זכות, לא להוכיח.
3. לפי חסידים: עליך לאהוב אך להתרחק.

⁸²⁶ אם כי ייתכן ויש קשר לפילוג בין הקנאים למתונים. גרץ (H. Graetz, Geschichte der Juden, 3 II, Leipzig 1906, pp. 797-) (799) משייך את מחלוקת בית הלל ושמאי למחלוקת בין מתונים וקנאים טרם המרד הגדול. נדמה שהקנאים ניסו לשחזר את ניצחונות החשמונאים כאמור בשימוש מה"מ בניצוח עדת קומראן והחסידים. מנחם הכהן סבר שאיסי בן יהודה היה מנהיג של "מרד חכמים" נגד רומי בימי רבי.

⁸²⁷ אימצו את קביעתו של פלוסר, פרושים צדוקים ואיסיים.

⁸²⁸ עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים. ראו למשל: ברית דמשק ד' 12 – ה' 14 ובפרט ה' 12: 'על חוקי ברית אל לאמר לא נכונו'; ו' 11-14; פשק חבקוק ח' 8-13; ט' 4-6; יב' 7-10.

4. לפי נביאי הנ"ך: שנאו החוטאים, התרחקו מבני העוול, והוכיחו אותם (כשופר הרם קולך).
5. לפי ספר משלי ועדת קומראן: שנאו החוטאים, התרחקו מבני העוול, ולא הוכיחו אותם.

בכתבים המוקדמים לעדת קומראן (קבוצות 1-3) ניכרים ביטויי האהבה והסנגור על כל אדם (כולל נכרים, זולת בחלק מהיובלים), ובעיקר בצוואות השבטים [ודברי גד התווה](#). לעומת זאת, בתקופת הייסוד של עדת קומראן, בכתבים של מורה הצדק, ניכרים ביטויי היריבות והגנאי נגד החוטאים בעם, שהם רוב עם ישראל. כיצד זה ייתכן? :

- צוואות השבטים מתייחסות לתקופה הקודמת לעם ישראל. עם זאת, גם צוואת אשר ד' מציין את החשיבות של אי-צביעות וביחס למי שחוטא.
- בספרי תהילים ומשלי רווחים אמירות להתרחק מהחוטאים.⁸²⁹
- תקופת הייסוד של עדת קומראן היתה קיצונית בכמות ואופי ההתייוונות של רוב העם.
- עדת קומראן אפשרה להיכנס למחנותיה, וכך ביצעה הליך של הצטרפות חברים חדשים.
- שיקולים נוספים של טהרה וקדושה של עדת קומראן (כמפורט בפרק על התבודדות).

אחת ממצוות התורה המפורסמות היא 'וְאָהֲבֶתָ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ' (ויקרא יט' 18). זו הודגשה (בתיאורים דומים) בצוואות השבטים, בנביאים (למשל זכריה ח' 17: 'וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֶל תְּחַשְׁבוּ בְלִבְבְּכֶם'), בנצרות⁸³⁰ ור' עקיבא (ספרא על הפסוק; ירושלמי נדרים ט' ד'). אך אחת השאלות הקשות ביותר ביהדות, מאז ועד היום, היא האם יש לאהוב פחות, ואפילו לשנוא (שזה איסור בפסוק 17 הקודם),⁸³¹ יהודים השונים באופן שמירת מצוותיהם או אמונתם? יסוד לתשובה זו ניתן ע"י דויד המלך, שמחלק בין: 'חֶבֶר אֲנִי לְכָל אֲשֶׁר יִרְאוּ וְלִשְׁמֵרֵי פְקוּדֵיךָ' (תהילים קיט' 63) לבין: 'הֲלוֹא מִשְׁנֵאִיךָ יִי אֲשָׁנָא וּבִתְקוּמְמִיךָ אֶתְקוּטְטִי' (תהילים קלט' 22), אך גם היישום של פסוק זה קשה ואפור לזיהוי קבוצות ופעולות שונות.⁸³²

⁸²⁹ תהילים א' 1: 'אֲשֶׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הִלֵּךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבְדַרְךָ חָטָאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לַצִּיּוֹם לֹא יָשָׁב; מִשְׁלֵי ט' 8: 'אֶל תּוֹכַח לֵךְ פֶּן יִשְׁנָאֲךָ הוֹכַח לְחֶכֶם וְיִאָּהֲבֶךָ' (משלי ט' 8); 'אֶל תַּעַן כְּסִיל כְּאֻלְתּוֹ פֶּן תִּשְׁנֶה לוֹ גַם אֶתָּה. עֲנֵה כְּסִיל כְּאֻלְתּוֹ פֶּן יִהְיֶה חֶכֶם בְּעֵינָיו' (משלי כו' 3-4); 'עַם חָסִיד תִּתְחַסֵּד עִם גְּבוּר תִּמְמִים תִּתְמָם. עִם נָבֵר תִּתְבָּר וְעִם עֶקֶשׁ תִּתְפָּל' (שמו"ב כב' 27-27; תהילים יח' 16-17); 'חֶבֶר אֲנִי לְכָל אֲשֶׁר יִרְאוּ וְלִשְׁמֵרֵי פְקוּדֵיךָ' (תהילים קיט' 63), לבין: 'הֲלוֹא מִשְׁנֵאִיךָ יִי אֲשָׁנָא וּבִתְקוּמְמִיךָ אֶתְקוּטְטִי' (תהילים קלט' 22).

⁸³⁰ (הבשורה על פי מתי יט' 19; הבשורה לפי מרקוס יב' 31; אל הרומים יג' 9), ובמקביל אמר דרשה דומה על דרך השלילה: 'ימה ששנוא עליך, אל תעשה לחברך' (שבת לא', כנראה קיבל מסורתה [מטוביה](#) ד' 15 [נוסח קצר]: 'בני! שים לבך לכל מעשיך. ואשר תשנא לנפשך - לא תעשה לאחרים') או מפתחת צוואת נפתלי (בנוסח Oxford, Bodleian Library, d.11 [2797]): 'לא הוא צריך לכל בריה אלא כל בריות עולמו צריכין לו, אבל לא תוהו יצר לעולמו אלא כדי שייראו מלפניו ושלא יעשה איש לרעהו מה שלא רצה לנפשו'.

⁸³¹ 'לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא' (ויקרא יט' 17).

⁸³² האם בעלי דעות פוליטיות שונות נכללים בהיתר ואף מצווה השנאה ומריבה הזו? האם אתאיסטים גם נכללים, או רק אלו שמבצעים פעולות כאלו 'להכעיס'? מה לגבי אלו ששונאים את הדת והחרדים? מה לגבי אלו שחוקרים את הדת ומקורנים את האמת והאמונה ממנה? ומה לגבי דתיים טיפשים שעליהם נאמר 'אל תוכח לך פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך' (משלי ט' 8) – איך אפשר לאהוב אותם ולהתקרב אליהם אם לא כדאי להוכיח אותם ('כי את אשר יאהב יי יוכיח וקאב את בן ירצה' [משלי ג' 12], ואף אם אין ללמוד מה' שהוא המוכיח ולא אנחנו, עדיין יש ללמוד שההוכחה הינה חלק מאהבה, ומאידך: 'ועל כל פשעים תכסה אהבה' [משלי י' 12])?

בתורה ישנן מצוות לשונאים ואויבים בתוך העם (שמות כג' 5; ⁸³³ משלי כד' 17), ⁸³⁴ מהן ניתן להסיק שהמונח 'לְרַעַד' בפסוק 18 לעיל, מכוון בצמצום.

56.1. שנאה חבויה ללא נקימה ונטירה לעומת רדיפת עת קומראן ע"י מתנגדיהם:

לכאורה עדת קומראן הקלו בשנאת מי שרחוק מהם אידיאולוגית ופוליטית (לדעתי כאמור אלו המתיוונים למיניהם), אך הגדילו באהבת קרוביהם. עם זאת, השנאה של עדת קומראן שונה מהפסוק המרכזי המאפיין את דויד המלך (תהילים קל"ט' 22); הם, בניגוד אליו, הסתירו את שנאתם: 'ואלה תכוני הדרך למשכיל בעתים האלה לאהבתו עם שנאתו: שנאת עולם עם אנשי שחת **ברוח הסתר** לעזוב למו הון ועמל כפים כעבד למושל בו וענוה לפני הרודה בו' (סרך היחד ט' 24-21), והכתבים הכיתתיים של מורה הצדק (קבוצת מגילות 4 שבה יריביהם מגוונים ומקוללים) הם חיבורים פנימיים של עדת קומראן, שאינם אמורים להגיע לכל אדם שמחוץ לעדה. המכילתא דורשת⁸³⁵ ואבות דרבי נתן טו' 5: 'ואם עושה מעשה עמך אתה אוהבו, ואם לאו אי אתה אוהבו'.

עדת קומראן לא מימשה רוע ונקמה נגד יריביהם בעם ישראל: 'לא אשיב לאיש גמול רע, בטוב ארדוף גבר, כי את אל משפט כל חי, והוא ישלם לאיש גמולו' (סרך היחד י" 17-18),⁸³⁶ שלו יסודות מקראיים,⁸³⁷ ובפרט דרשה בברית דמשק ט' 5: 'ואין כתוב כי אם נוקם "לְצַרְיו וְנוֹטֵר הוּא לְאִיְבּוֹ" (נחום א' 2)', וכך דרשו חז"ל בבראשית רבה נה' ג' ובקוהלת רבה ח' ד'.⁸³⁸

57. זיהוי ותיארוך אפרים ומנשה - דורשי החלקות עם המתיוונים, ולא עם הפרושים והצדוקים

בפרק זה נתארך את המגילות הכיתתיות הראשונות, אלו של מורה הצדק (קבוצה 4).

⁸³³ 'כי תראה חמור שנאף רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו'.
⁸³⁴ 'בנפל אויבך [אויבך] אל תשמח'. ההנחה מדבר על אויבים אישיים, דהיינו יריבים, שכן לאויבי העם יש שירות בתנ"ך (והמדרש הביקורתי מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני?! [סנהדרין לט' II; מגילה י" II] הינו מדרש יוצר שגוי).
⁸³⁵ מסכתא דשירה בשלח פרשה ו' (שמות טו' 7); ספרי דברים (לבי' 41) פרשת האזינו פיסקא שלא מציינ לשנא את המינים חסרי האמונה.

⁸³⁶ להלן פירושו של ליכט, מגילת הסרכים, עמ' 219: 'גם לרשע אגלה תמיד יחס אוהד; שכן סומך הוא על נקמת האל, כפי שהוא מפרש בהמשך דבריו'. עיקרון זה התרחב בנצרות (אם כי בהתנהגותה הלאומי דווקא פעלה רבות הפוך) אשר ידועה בביטויים כאוהבת ומחבקת את האויב ללא תנאי, כמתן הלחי השנייה (הבשורה על-פי מתי ה': 'אל תתקוממו לרשע, והמכה אותך על הלחי הימנית, הטה לו גם את האחרת'). ייתכן שגם לזה מקור מקראי: 'תן למפכה לחי, ישבע בחרפה' (איכה ג' 30), ודעות כאלו בחז"ל, כגון: 'הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמוחים ביסורים עליהם הכתוב אומר "וְאִיְבּוֹ קִצָּאת הַשָּׂמֶשׁ בְּגִבְתּוֹ" (שבת פח' II). פלוסר, מגילות מדבר יהודה, עמ' 67, הציע שששת הפרקים הראשונים של תורת יג' השליחים קרוב מבחינה ספרותית לטור' ג' בסרך היחד), והעדפת הזונות והמוכסים (מתי כא' 28-32. אם כי הדבר תלוי באמונתם שמקביל לתשובתם).

⁸³⁷ זהו כנראה גם המשמעות של הפתגם של דוד המלך: 'בְּאִשֶּׁר יֵאמֵר מִשַׁל הַקֶּדְמוֹנִי מְרַשְׁעִים יֵצֵא רִשְׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בְּדִי' (שמי"א כד' 13). הלשון הושפעה אולי מתהילים לח' 21: 'וּמִשְׁלָמִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׁטַנּוּנִי תַּחַת רַדּוּפִי [נְדַפְנִי] טוֹב'.
⁸³⁸ 'כִּף אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְפָנַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם הָאֵתְבַתְּ בְּתוֹרַתְךָ (ויקרא יט' 18): "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר", וְאֵת נֹקֵם וְנוֹטֵר. אָמַר לְהוֹן, לְיִשְׂרָאֵל לֹא אֶטֶר, דְּכַתִּיב (תהילים קג' 9): "לֹא לְנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטֹּר", אֲבָל לְעוֹבְדֵי פוֹכְבִים (נחום א' 2): "נֹקֵם ה' לְצַרְיוֹ וְנוֹטֵר הוּא לְאִיְבּוֹ". אָמַר הַכְּתָבְתִי בְּתוֹרַתִּי: "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר אֵת בְּנֵי עַמֶּךָ", אֲבָל נֹקֵם אֵת לְעוֹבְדֵי פוֹכְבִים, שְׁנֵאֲמַר (במדבר לא' 2): "נֹקֵם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", לְקִיָּם מֵהַשָּׂנְאִים: "בְּאִשֶּׁר דָּבַר מְלָךְ שֶׁלְטוֹן"; "רְבִי אַבְיוֹ פֶתַח: "כֹּאשֶׁר דָּבַר מֶלֶךְ שֶׁלְטוֹן וְיָמִי יֵאמֵר לוֹ מֵהַ תַּעֲשֶׂה" (קהלת ח' 4) אָמַר רְבִי אַבְיוֹ: [משל] לְרַב שֶׁמַּצּוּהָ לְתַלְמִידוֹ וְאוֹמֵר לוֹ: אַל תְּלוּהָ בְרִיבִית, וְהִיא הוּא מְלוּהָ בְרִיבִית! אָמַר לוֹ: רְבִי, אֵתָהּ אֹמֵר לִי אַל תְּלוּהָ בְרִיבִית וְאֵת מְלוּהָ בְרִיבִית! אָמַר לוֹ: אֲנִי אֹמֵר לְךָ אַל תְּלוּהָ בְרִיבִית לְיִשְׂרָאֵל אַבְל לְאוֹמוֹת הַלוֹוֶה, שְׁנֵאֲמַר "לִנְכַרִי תִשִּׁיד" וְגו' (דברים כג' 21), כִּךְ אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְפָנַי הַקְּבִי"ה: רְבוֹן כָּל הָעוֹלָמִים כְּתַבַּת בְּתוֹרָה "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר" (ויקרא יט' 18) וְאֵתָהּ: "נֹקֵם ה' וְעַל חִימָה, נֹקֵם ה' לְצַרְיוֹ וְנוֹטֵר הוּא לְאוֹיְבוֹ" (נחום א' 2) אָמַר לָהֶם הַקְּבִי"ה: אֲנִי כְּתַבְתִּי בְּתוֹרָה "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר" לְיִשְׂרָאֵל, אַבְל בְּאוֹמוֹת: "נֹקֵם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר לא' 2).

אפרים בעל קונוטציות שליליות בנבואות הושע, ועדת קומראן המשיכה ותייגה את הקבוצה היריבה העיקרית נגדם בשם זה: 'אפרים', לצד כינויים וגינויים נוספים, שהעיקרי בהם הוא: כידורשי חלקות' (ולכן ברוב הספר יכוננו: "אפרים-דורשי החלקות").

רוב החוקרים מזהים את קבוצת אפרים-דורשי החלקות עם כת הפרושים,⁸³⁹ אבותיהם הרוחניים של חז"ל. זיהוי זה אכן מתאים משתי סיבות עיקריות:

- פשר נחום ב' 8: 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים'⁸⁴⁰ - קדה"י יג' 288: 'וכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכוהן הגדול, מיד מאמינים להם' הפרושים/התנאים דרשו בחלקלקות (פרשנות שגויה בתירוצים דחוקים) במחלוקות נגד הצדוקים (ראו דוגמאות לצדק המעוות שמעון בן שטח ורבן יוחנן בן זכאי – בפרק על הצדוקים) ובינם לבין עצמם, וכך היא חלק מההתפלפלות ההלכתית, הדרש האלגוריה והמדרש היוצר הסוטה מפשט התורה (ראו פרקים בעניינים אלו).

למרות זאת, אני בספק אם אכן הפרושים הם קבוצת אפרים-דורשי החלקות, ועל כך הרחבתי בפרק [בעניין](#): חידת הטהרה.

בפרק זה אטען שקבוצת אפרים-דורשי החלקות הם המתיוונים, ולא הפרושים, אם כי הזיהוי מוכרת שכן ישנן גם מספר כתות ביניים (ראו פרק בעניינים: מנשה, בית פלג, בית אבשלום). חז"ל מציינים כמה שמות של מתיוונים, למשל: יוסף משיתא ויקום איש צרורות.

הזיהוי המוצע בספר זה לאפרים-דורשי החלקות הם המתיוונים מתבסס על שתי נקודות אלו, שיורחבו בפרקונים הבאים:

וזאת משתי סיבות עיקריות:

- זמן החיבור של המגילות הכיתתיות של מורה הצדק (קבוצה 4) המציינות אותם;
- הקבוצות ההיסטוריות מתאימות לתיאורים עליהם במגילות.

57.1. זמן החיבור של מגילות מורה הצדק (קבוצה 4) המציינות את אפרים ומנשה:

לעיל כבר צוין כי עדת קומראן נוסדה בסוף המאה ה-3 לפנה"ס או בתחילת המאה ה-2 לפנה"ס, ומורה הצדק חיבר את מגילותיו בתחילת המאה ה-2 לפנה"ס. איזה קבוצות היסטוריות היו לנו אז? רובן מתיוונות, כגון: 'בית/אנשי טוביה' (Tobiads)⁸⁴¹ שהשפיעו מסוף כהונת [חוניו השני](#);

⁸³⁹ ראו: [דוד פלוסר](#), 'פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום'.

⁸⁴⁰ ועוד תיאורים כאלו, כגון: פשר מיכה (QpMic, Frgs. 8–101): '[אשר הואה יתעה את ה]פְּתָאִים';

⁸⁴¹ יוספוס, קדמה"י, ספר 12, 154–236.

בני/משמרת בלגה שהתייוונו בין השנים 163-172 לפה"ס; האנטיוכים שיאסון קיבל לרשום בירושלים (מק"ב ד' 9).

מסורת חז"ל אף מספרת על אחת הדמויות מהמגונות במגילות: 'הרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד בליעל, תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל'. הוא יעץ לבטל תמיד של של שחר ושל בין הערבים, להכשיל את היהודים בזנות, לאסור עליהם הדלקת נרות בבית המקדש ולאסור אזכרת שמו של הקב"ה' (מדרש חנוכה, יעללינעק, חדק א', עמ' 134). תיאורים כאלו יש גם בספרי המקבים.

חלק מהכינויים של עדת קומראן ליריביהם אולי היו ידועים לעם בזמנו, אך לא לנו היום. היות שהמידע ההיסטורי שבידינו על התקופה הטרומ חשמונאית הוא מועט, זיהוי אפרים ומנשה אינו מאפשר הצעות זיהוי ברורות, אך התיאורים הקשים של עדת קומראן נגד אפרים ומנשה על אי-שמירת התורה והפרתה, מתאים לסגנונם של המתיוונים, שאלו גם מתוארים בספרי המקבים ויוספוס.

לעומת הקבוצות המתיוונות, הכתות המפורסמות – הפרושים והצדוקים, מוזכרים רק ימי יונתן הוופסי לפי יוספוס, ואף יותר מאוחר לפי חז"ל (אם כי מציינים זוגות מהתקופה החשמונאית הראשונה – וראו על מורה הצדק ויוסי בן יועזר).

בין עדת קומראן לקבוצות/כתות האחרות התנהלה תחילה התקשרות של ניסיונות שכנוע. דורשי החלקות סירבו לקבל מעדת קומראן תורות (ראו להלן בפרק 'ספר התורה שנית'). חברים מעדת קומראן נטשו את העדה, וחלקם הצטרפו למתנגדיה המובהקים, ועדת קומראן ראתה זאת בחומרה (על כך והצעות לזיהוי בפרק 'קבוצות הביניים').

הפרושים לא מוזכרים בספרי המקבים (בניגוד לחסידים וקהל הסופרים) - ואפילו הם עצמם (הפרושים) לא מתארים את קרבות החשמונאית הראשונים כשמי מהם לצידם או בצד כלשהו,⁸⁴² ומכאן שטרם התגבשו לכת (או לזרם כלשהוא) בתקופה הטרומ חשמונאית עד ימיה הראשונים.⁸⁴³ מי שלט בירושלים במאה השנייה לפנה"ס?

רוב טענות מורה הצדק במגילותיו (קבוצה 4) הן נגד הזרמים היושבים בירושלים. כך למשל, פשר נחום ב' 3-4: 'פשרו על ממשלת דורשי החלקות' מכוון נגד המתיוונים.⁸⁴⁴ אם דורשי החלקות הם הפרושים, אז משמע שהם שלטו בירושלים. ומתי בדיוק שלטו הפרושים בירושלים במאה השנייה לפנה"ס? הם מודים בעצמם שהסנהדרין היתה צדוקית, ולפני כן בימי חשמונאית הראשונים, לדעתי בכלל לא היו לא הפרושים או הצדוקים, אלא אלו נוסדו והחלו לפעול ולחלוק רק מימי יוחנן או ינאי. בימי חשמונאית הראשונים היו מעין חסידים שחיפשו להשלים את ההלכה שלהם מהנביאים, וסגנונם היה תנ"כי. לפנייהם כידוע, היו המתיוונים שולטים בירושלים (ראו פרק בעניין). עם זאת,

⁸⁴² להוציא יוסי בן יועזר מול אלקימוס (בראשית רבה סה' כז', מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 741-744), אך הוא כראשון טרם הזוגות, ובכל אופן ימיו לאחר מרד חשמונאי ולא בימי תיארוכי לברית דמשק.

⁸⁴³ שאלת התיארוך הינה גדולה ועסקו בה רבים. ברושי, כת האיסיים וזרמים דתיים בימי הבית השני, טוען בעמ' 4 שבתקופה הנ"ל טרם היו הפרושים. יוספוס מזכירם רק מימי יונתן הוופסי בן מתתיהו (קדמה"י יג' 173-171), וטענתי שגם בשלב זה היו מעטים שטרם התגבשו לכת גדולה ידועה ומשפיעה.

⁸⁴⁴ כך מסכם בעמ' 197: 'בתקופת יאסון הצטרפה הגרוסיה אל הפוליס שהקים יאסון, והדברים ידועים מספרי המקבים ויוספוס.

אם נשייך את מגילות אלו לתחילת המאה ה-1 לפנה"ס, אזי היה שלטון פרושים בראשות שלומציון המלכה שגם רדפו אחרי הצדוקים, ואפשר להקבילם לרדיפות אפרים-דורשי החלקות אחרי עדת קומראן.

העובדה שלכל אחת מ-8 מגילות הפשרים לנ"ך ולבראשית – שרד עותק אחד ויחיד,⁸⁴⁵ מצביעה שכראה אלו עותקים לשמירה ולא המשך כתיבה של עדת קומראן בתקופות היותר מאוחרות שלה (שכן המשיכה להוסיף עותקים של רוב חיבוריה).

57.2. התיארוך המאוחר של רוב החוקרים:

רוב החוקרים סבורים שפשר נחום חובר בסוף התקופה החשמונאית (שנות ה-60 לפנה"ס), כיוון שהוא מנבא את נפילת ירושלים. לפיכך, אפשר להתאים את 'ממשלת דורשי החלקות' שלעיל לשלטונה של שלומציון המלכה שהעלתה את הפרושים לשלטון,⁸⁴⁶ מה גם הפרושים רדפו בתקופה זו אחריה הצדוקים – ותיאורי רדיפה כאלו מצוינים במגילות מורה הצדק. אך לדעתי אין להפריד את פשר נחום משאר הפשרים (המתוארכים לעיל לתחילת המאה השנייה לפנה"ס), מדובר באותו מחבר (מורה הצדק), ואף הוא שחיבר את ברית דמשק, שגם בה כינוי גנאי אלו ליריבי עדת קומראן.

אילו ניחס את הפשרים וברית דמשק לסוף התקופה החשמונאית, אזי עולה תמיהה גדולה מדוע עדת קומראן אינה מתייחס לחשמונאים שלפניהם, וכן למתיוונים שלפניהם. השוני במצב הפוליטי והדתי בין תחילת המאה השנייה לתחילת המאה הראשונה הוא עצום.

בעבר ביקש חנן השל לזהות את יוחנן הורקנוס עם קללת יהושע במגילת טסטימוניה,⁸⁴⁷ אך משקללה זו נמצאה גם באפוקריפון של יהושע – וכנראה הוא הקדום והמקור, הרי שהצעה זו נופלת.⁸⁴⁸

טענתי שהפרושים וחז"ל אימצו את ההלכות שהצליחו לאסוף, באופן שלא תמיד ידעו את מקורן של הלכות אלו, כך שאצל חז"ל התערבבו הלכות נכונות שהתקבלו מחד מעדת קומראן, והלכות אנטי-תורניות מאפרים-דורשי החלקות מאידך. יתרה מזו, כיוון שבתקופה מסוימת אפרים דורשי-החלקות הצליחו להשפיע על רוב העם להתיוון (פשר נחום ב' 8; קדה"י יג' 288), עדת קומראן או מחנותיה בתקופות שונות, הצטיירו ותויגו ככתות משנה שאינן בזרם המרכזי של עם ישראל. משכך, חז"ל סברו שיש להמשיך להתקרב למנהגים המקלים שרווחו אצל רוב העם, בין אם כך קיבלו ממסורת, ובין מכיוון שעם הארץ נוהג, מעצם טבעו, בפחות הקפדה על מצוות התורה ובעיקר דקדוקי הלכה.

58. היווסדות הפרושים ויחסם הבוגדני לחשמונאים

58.1. מתי קמו הפרושים, ומתי שלטו:

⁸⁴⁵ ראו: ניצן, מגילות הפשרים מקומראן, עמ' 169.

⁸⁴⁶ כך טוען פלוסר, פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום, עמ' 143, 159.

⁸⁴⁷ ראו: המדינה החשמונאית, עמ' ??.

⁸⁴⁸ גם דבורה דימנט מסכימה עם ביטול הצעה זו, ראו: עת עת ופשריה, עמ' 13.

הפרושים-הראשונים מוזכרים מתחילת התקופה החשמונאית, והיו יחידים או זוגות בלבד, שלא העבירו מסורת מסודרת מקיפה ורחבה, אלא מעט דרשות מוסר, וגם אלו ברובן הועתקו מבן סירא (על בן סירא ראו בפרק עליו). זהו (חוסר) המאפיין הבולט שלהם (שהפוך בתכלית לעדת קומראן).

מיעוט ההלכה הפרושית בתחילת דרכם של הפרושים עולה עם הודאתם כי לא היתה להם בפועל תקופת שליטה משפטית או דתית: עד ימיו של שמעון בן שטח לא דנו דיני ממונות (ירושלמי סנהדרין א'), ואילו לפני כן הסנהדרין שכיחנה היתה צדוקית (סכוליון על מ' תענית י'), וקשיי סמיכת השופטים הפרושים). נוסף על כך שגם ההלכה של בית הלל ושמאי מאופיינת ללא עיסוק מהותי בחוק ומשפט.⁸⁴⁹

פרק זה מהווה המשך לפרק 'אלמוניות עדת קומראן והגמוניות שחז"ל מייחסים להם (בכוונה או ללא ידיעה)'. כבר אמר ישעיה סו' 5: 'שָׁמְעוּ דְבַר יְיָ הַחֲרָדִים אֶל דְּבָרֵי אֱמָרוֹ אֲחִיכֶם שְׁנֵאִיכֶם מִנְדִּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבֵּד יְיָ וְנִרְאָה בְּשִׁמְחַתְכֶם וְהֵם יִבְשׁוּ, וְאִף חֲז"ל נִיבּוּ זֹאת: 'יַחֲכֹמוֹת סוֹפְרִים תִּסְרַח' (סוטה ט' טו'); השאלה אם מייחסים את ה"סופרים" לעצמם או ל"סופרים" שלפניהם – עדת קומראן – ראו בפרק בעניין זיהויים זה), והדבר מזכיר את אופיו של עקיבא טרם לימודו: 'מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור' (פסחים מט' II).

עדת קומראן כבר לא פעלה באותו הרכב ומקום בימיהם של התנאים והאמוראים (האלף הראשון לספירה), אך היו חסידים בתוך ומחוץ לחז"ל שהיו זרם קרוב לחז"ל לצד מתחים וניגודים ביניהם (ראו פרק בעניינם), וכן איסיים זרמים וכתות נוספים שהמשיכו חלק מאורחות ומסורות עדת קומראן. חז"ל התנגדו וגינו בחריפות רוב את רוב הכתות האלו, בראשם את הכותים והצדוקים, אלא שהצדוקים הם כת שהיו שונים בתכלית מהתקופה של החשמונאים לעומת הצדוקים של ימי חורבן הבית – ולכך מוקדש פרק המבחין ביניהם.

ולמעשה, מי שכן הפגין את שנאתו החוצה, ואף העלה אותה לרמת ביצוע של רדיפה, אלו 3 קבוצות שכנראה היו ממשיכות זו את זו:

- אפרים-דורשי החלקות
- הפרושים שהצטרפו לדימיטריוס נגד ינאי, לצד שנאה ומאבקים נגד הצדוקים (ראו בפרקים בעניין). בהקשר זה יפים דבריו של הנצי"ב מוולוז'ין כי הפרושים בבית שני שהיו צדיקים אבל לא ישרים, ולכן יצאו למלחמה נגד כל מי שלא חשב כמותם.⁸⁵⁰
- חז"ל גיננו בתקיפות והחרימו את הצדוקים והכתות ביניהם, לצד דרשות מעוותות נגד חסידים או הלכותיהם (כגון הפירוש המעוות שכל נזיר הינו חוטא [\(תענית יא'\)](#)).

⁸⁴⁹ ניוזנר, מפוליטיקה, עמ' 66; לוי, המעורבות הפוליטית, עמ' 25-27.
⁸⁵⁰ **בפתיחת ספרו העמק דבר על בראשית**: 'חרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה. אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זא"ז חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובאו עי"ז לידי ש"ד בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית. ועי"ז היה צדוק הדין. שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמומיות אע"ג שהוא לש"ש דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ'. הוא לא ציין מיהם אותם פרושים, ולא יזה צדוקים הוא התכוון – וכי לדעתו יש לחלק בין צדוקים ממש לבין מי שרק לא חושב בדיוק כמותם!'

האדרת שכלם החריף וההוכחות המוחלטות כיבכול של שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי נגד הצדוקים (ראו בפרק הבא) מנוגדים לעיקרון הצניעות של בית הלל שבזכותו גבר על בית שמאי: 'מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן' (עירובין יג' II). ייתכן ומגמה זו היתה הרוח שהמשיכה מדורש התורה – מורה הצדק, וראו בפרק [בעניין](#).

יוספוס, שהגדיר עצמו פרושי (אם כי לא כל הלכותיו תואמות להם),⁸⁵¹ הילל ללא דופי רק את האיסיים, בכמות רבה של 43 מתוך 47 אזכורים על הכתות (לעומת 4 אזכורים בלבד לצדוקים ולפרושים, אף על פי שמגדיר עצמו כפרושי). בנוסף, ייחס (רק) להם נבואה.⁸⁵² גם שאר ההיסטוריונים היללו את האיסיים והתראפוניטים. מכאן ייתכן שחז"ל האדירו חלק מעדת קומראן שאלו היו החסידים – וראו שער/חלק בעניין.

58.2. הבגיידה הגדולה של הפרושים במלכות ישראל:

בין יוספוס לחז"ל יש סתירות אם שנאת הפרושים למנהיגי חשמונאי התחילה ביוחנן הורקנוס או באלכסנדר ינאי (ראו פרקים בעניינם), אך לעניינינו כאן על בגידה ממש של התחברות לאויב, אין זה משנה מתי שהתחילה השנאה של הפרושים למנהיגי חשמונאי, ושכן אי-כיבוד המלכות היא עבירה על שמות כב' 27: 'וְנָשִׂיא בְעֶמְקָךָ לֹא תֵאָר', ולכן דרשו בצמצום מצווה זו והתירוה בדרשה שרק אם המלך: 'נוהג מנהג עמך' (בבא מציעא מח' II: בבא בתרא ד'), דהיינו את הלכת הפרושים, וזאת למרות שהעם נתן בינאי תמיכה רחבה (לפי חז"ל ויוספוס).

לאחר מכן חוצפתם של הפרושים היתה בבקשת יהודה בן גדידיה (הפרושי) שיוחנן/ינאי יוותר על כתר מלכותו (קידושין סו').

בשיא המחלוקת בין הצדדים יוספוס (וגם בברכות מח')⁸⁵³ מספר כי מנהיגם של הפרושים, שמעון בן שטח, לקח איתו 6,000 לוחמים פרושים שהצטרפו לאויב ישראל, דימיטריוס השלישי בן דימיטריוס איקיירוס מלך סוריה. זוהי שיא הבגיידה במדינה בעם ובמלכות. למרות איחוד כוחות הרשע, אלכסנדר ינאי הביסם, ונתמך בברכת מגילה מעדת קומראן ברכה לשלום יונתן המלך, עליה נרחיב בפרק בעניינו.

בגידתו של שמעון בן שטח התיירה את המשך בגידת הפרושים בדורות אחריו, כאשר בניו של אלכסנדר ינאי נאבקו על ההנהגה, ובגידות אלו הביאו לכיבוש רומא.

⁸⁵¹ חיי יוסף ??? ראו: נחמן, ההלכה בכתבי יוסף בן מתתיהו, בעמ' 323 מסכם: 'יוספוס לא היה חבר של ממש בכת הפרושים.. אלא 'יהודי ממוצע' אם גם בן המעמד הגבוה. ככזה, הוא נהג על פי רוב כהלכה שבידי הפרושים (המשקפת את המנהג הרווח, פעמים רבות אף בקרב בני הכתות האחרות, אך לא הלך בדרכם באופן שיטתי – אם משום שלא היה קנאי לדרכם כמי שהוא חבר של ממש בכת ואם משום שלא תמיד הכיר את עמדתם.

⁸⁵² (מלחמת היהודים ב' פ"ח 154-158) והביא 3 דוגמאות: יהודה האיסיי על אריסטובלוס (מלחמת היהודים א' 75-80), המקרה השנה הוא של מנחם על הורדוס כילד (שכבר דור 3 לגיור לפי מ' המקדש מ' 6), והמקרה השלישי הוא של שמעון האיסיי על חלומו של ארכאולוס (מלחמת היהודים ב' 111-113).

⁸⁵³ יש גם לציין שהספרות התלמודית מוסיפה תמיד את הכינוי 'מלך' לשמו של ינאי; עיין, למשל, בחומר הנדון אצל י' אפרון, חקרי התקופה החשמונאית, תל-אביב תש"ס, עמ' 131-194.

59. הפער והשוני בין הצדוקים-הראשונים לצדוקים-האחרונים

חידה גדולה היא מיהם הצדוקים? האם הם מחד מתייוונים מושחתים או באופן שסותר לכאורה - מחמירים בטהרה ובהלכה בכלל?

הקושי העיקרי נובע מכך שאין לנו מסורת אותנטית שלהם ששרדה. הצדוקים מוזכרים רבות בחז"ל (תמיד לגנאי), בברית החדשה (גם לגנאי), ע"י יוספוס (גם לגנאי), אך לא מוזכרים בשם ע"י שאר ההיסטוריונים ובמגילות קומראן, אלא אם אזכורי כוהני בית צדוק מכוונים לצדוקים.

59.1. זיהוי והיחס לצדוקים:

הצדוקים שימשו בתפקידי מפתח בבית חשמונאי, ויוספוס מציין שהיו קציני צבא של החשמונאים (קדמה"י יג' 411) כ'יקירים', 'אנשי מעלה' ו'אלה הראויים לכבוד גדול ביותר' וציין ביניהם את עמיתו דיוגנס. במגילת פשר נחום א' 585⁴ וג' 855⁹ מתוארים כאנשים גדולים של אחד המנהיגים, וחוקרים הציעו והתקבעו כי אלו הצדוקים בבית חשמונאי. כבר הבאתי טענות שמדובר על המתיוונים בתקופה קודמת, וכאן יצויין גם חוסר התאמתם לפשר נחום ד' 3: 'פשרו על מנשה לקץ האחרון אשר תשפל מלכותו', שהרי הצדוקים לא היו מלכים (ואף יוחנן לא היה מלך).

עוד מציין יוספוס לגבי הצדוקים (הראשונים, שמובחנים בספר זה מהצדוקים האחרונים), שהם מחשיבים רק את ההלכות הכתובות, ולא מסורת אבות שלא נכתבו בתורת משה (קדה"י יג' 298). גם אם נקבל את תיאורו זה, הרי הדבר אינו מתאים לוויכוחים – כיוון שרוב המחלוקות נסובות על סוג פירוש ולא על תוספות, ועוד שבמגילות קומראן ישנן מגילות המיוחסות גם למשה, ביניהם היסודיות ביותר: המקדש ויובלים, לצד דברי נביאים ונוסחי מקרא, ואף מסורות רבות שמתווספות על פשט התורה. היות וכן סירא חקר ולמד את ספרי האבות,⁸⁵⁶ הרי שכן סירא לכאורה פרושי לפי תיאור זה (כיוון שטענו למסורת אבות)?:

איחוד זה של החשמונאים עם הצדוקים,⁸⁵⁷ סביר שכולל את עדת קומראן והבייתוסים, בפרט שהבייתוסים קרובים בשםם לאיסיים: 'בייתוסין' - בית-א/סין = איסיים,⁸⁵⁸ וכן מהות שמם בארמית: מרפאים, ובדומה מיוונית: hosiotes = 'חסידות'.⁸⁵⁹

דוגמה נוסף לקושי של יישום אפרים דורשי החלקות על הפרושים הוא מחוסר סבירות של שיתוף הפעולה בין הפרושים לצדוקים כפי שמתואר בפשר תהילים ב' 18-19: 'פשרו על רשעי אפרים ומנשה אשר יבקשו לשלוח יד בכוהן ובאנשי עצתו'. אפילו אם היה להם יריב משותף (למרות הפתגמים:

⁸⁵⁴ על כפיר החרון אשר יכה בגדוליו ואנשי עצתו.

⁸⁵⁵ 'פשרו אמון הם מנשה והיארים הם גד[ו]לי מנשה נכבדי'.

⁸⁵⁶ מהקדמת נכדו לתרגום היווני: 'אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים והספרים האחרים של האבות, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה'.

⁸⁵⁷ חוקרים סבורים שעד ימי יוחנן הורקנוס החשמונאים היו באופוזיציה, בגלל שמאז עלו לשלטון. ראו למשל: שורץ, כהונה ומלכות, עמ' 19. רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 251, מסכים להתקרבות בין הצדוקים לחשמונאים, אך גם מסייג.

⁸⁵⁸ הבייתוסים כתובים באחד מנוסחי כתב היד לתוספתא ידיים ב' כ'. ראו: גרינץ, עדת היחד - איסיים - בית (א)סין, עמ' 105-142. [חיזוקים אטימולוגיים](#) נוספים לכך: מארמית – מרפאים (ראו גם דברי הימים ב' טז' 12).

⁸⁵⁹ על פי פילון האלכסנדרוני, ייתכן כי מקורו של השם הוא בשיבוש קל (Essaioi) יווני של המילה (hosiotes) 'חסידות': 'הללו קרויים איסיים, וסבורני שעל שום חסידותם נמצאו ראויים לכינוי זה'. ראו: [רופא, מה היה שמם של האיסיים](#).

לֹא מֵאֲהַבֵּת מְרַדְּכִי, אֶלָּא מְשַׁנְּאֵת הַמֶּן; 'הָאוֹיֵב שֶׁל הָאוֹיֵב שְׁלִי הוּא הַחֹבֵר שְׁלִי', אֵינן לֵנו שׁוֹם רִמּוֹז הִיסְטוֹרִי עַל כֵּךְ (וְאִם הִיָּה – תִּיעוֹד כֹּזֵה מִצּוּפָה הִיָּה לְשֵׁרׁוֹד). לֹא מִצָּאֵתִי הַסֵּבֵר שֶׁל חוֹקְרִים שְׁמֹתֵרֵךְ זֹאת.

שְׁתֵּי הַקְּבוּצוֹת הַמִּתְנַגְּדוֹת הָעִיקְרִיּוֹת לְעֵדֵת קוֹמְרָאן (אִפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה), יַחַד עִם עֵדֵת קוֹמְרָאן (הַמְכּוֹנִים בְּמַגִּילוֹת 'יְהוּדָה') – יוֹצְרִים חֲלוּקָה מְשׁוֹלֶשֶׁת. כֵּךְ גַּם חִילְקוֹ חֲז"ל וְיוֹסֵפּוֹס אֶת עֵיקְרֵי הַכְּתוּבֹת: חֲז"ל: הֵם נֶגַד הַצְּדוּקִים וְהַבֵּיִיתוֹסִים; יוֹסֵפּוֹס: הַפְּרוּשִׁים הַצְּדוּקִים וְהַאִיסִיִּים. הַדְּבָר מִתְחַזֵּק מֵהַעוֹבְדָה שְׁיוֹסֵפּוֹס לֹא הִזְכִּיר אֶת הַבֵּיִיתוֹסִים, אֲלָא רַק אֶת הַאִיסִיִּים (כְּמוֹצֵעַ שְׁבַמְקוֹמָם). לְפִיכֵךְ בְּמַחְקֵר הַתְּקַבֵּל זִיהוּיוֹ שֶׁל **דוֹד פְּלוֹסֵר** בְּמֵאֵמְרוֹ 'פְּרוּשִׁים צְדוּקִים וְאִיסִיִּים בְּפֶשֶׁר נַחוּס' שׁ: הַפְּרוּשִׁים הֵם אִפְרַיִם; הַצְּדוּקִים הֵם מְנַשֶּׁה; עֵדֵת קוֹמְרָאן הִיא הַאִיסִיִּים.

לֹא בְּסִיס רֵאיוֹת, רֹב הַמַּחְקֵר קִיבֵּל אֶת הַהֲנַחָה שֶׁשְּׁמַעוֹן הַתְּרַסִּי וְיוֹנָתָן הוֹפְסִי הִיוּ בְּעֵלֵי הַלְכָה פְּרוּשִׁית, וְרֹבֶצֶת שְׁנֵאָה בֵּינָם לְבִין עֵדֵת קוֹמְרָאן. הַצְּעָתִי שֶׁהַשְּׁנֵאָה הָעִיקְרִית הִיא כְּאֵמֹר מֵאִפִּיֵּינָת תְּקוּפָה קוֹדֶמֶת נֶגַד קְבוּצוֹת הַמִּתְיִוּוֹנִים, וְאֵילוֹ קֶשֶׁה לְעִמּוּד עַל צְדָקוֹתָם אוֹ רְשָׁעוֹתָם שֶׁל שְׁנֵי גִיבּוֹרִים אֵלוֹ מִנְקוּדַת הַמְּבַט שֶׁל עֵדֵת קוֹמְרָאן, בְּאִשֶּׁר הַהֲתַאֲמוֹת חֲלָשׁוֹת מֵחַד גִּיסָא, וּמֵהוֹתָם הַתּוֹרֵנִית הַפּוֹכָה מֵהַמִּתְיִוּוֹנִים, מֵאִידֵךְ גִּיסָא.

בְּמַגִּילַת פֶּשֶׁר נַחוּס א' 5 וְג' 9 מִתּוֹאֲרִים אֲנָשִׁים גְּדוּלִים שֶׁל אֶחָד הַמְּנַהִיגִים, וְחוֹקְרִים הַצִּיעוּ וְהַתְּקַבְּעוּ כִּי אֵלוֹ הַצְּדוּקִים בְּבֵית חֲשֵׁמוֹנָאִי. אֲבִיא בְּהַמְשָׁךְ טַעֲנוֹת שְׁמִדוּבֵר עַל הַמִּתְיִוּוֹנִים בְּתְּקוּפָה קוֹדֶמֶת, וְכֵאֵן יִצְוִיין גַּם חוֹסֵר הַתְּאֵמָתָם לְפֶשֶׁר נַחוּס ד' 3: 'פֶּשֶׁרוֹ עַל מְנַשֶּׁה לְקַץ הָאֲחֵרוֹן אֲשֶׁר תִּשְׁפֵּל מַלְכוּתוֹ, שֶׁהָרִי הַצְּדוּקִים לֹא הִיוּ מַלְכִים (וְאֵף יוֹחֵן לֹא הִיָּה מֶלֶךְ).

כְּשֶׁמִּסְתַּכְּמִים עִם **4** קְבוּצוֹת בְּעֵלּוֹת הַלְכָה דוּמָה, הָרִי אִם קְבוּצָה אַחַת מֵאֵלוֹ הַחֲמִירָה, וְקְבוּצָה אַחֶרֶת הַקְּלָה, אִזִּי אִיזָה הַלְכָה נוֹתֵרָה לְקְבוּצָה הַשְּׁלִישִׁית (אוֹ מִדּוּעַ שְׁלֹא תִצְטָרֵף לְקְבוּצָה זֹהָ אִיתָהּ)? וְאִם אֵינן לְקְבוּצָה הַשְּׁלִישִׁית הַלְכָה מְשֻׁלָּה, אִזִּי אִיזָה מִן מֵאִפִּיֵּינִים יֵשׁ לְקְבוּצָה זוֹ?⁸⁶⁰ עַל כֵּן, אֲטַעֵן שֶׁהִיָּה אִיחּוּד כֹּזֵה בֵּין קְבוּצוֹת הֵיא כּוֹז מִתְּקוּפָה זוֹ: הַצְּדוּקִים הֵם הַחֲשֵׁמוֹנָאִים, וְהֵם קְרוֹבִים וּמֵאוֹחֲדִים עִם הַבֵּיִיתוֹסִים - שֶׁהֵם עֵדֵת קוֹמְרָאן (לְאַחַר שֶׁבַעֲבֵר כּוֹנוֹ הַחֲסִידִים). ה'רִבִּים' הַצְּטֵרְפוּ תַחֲלִילָה לְאִפְרַיִם וְרַק לְאַחַר אוֹבְדָן רֹבֵן - לְעֵדֵת קוֹמְרָאן אוֹ לְצְדוּקִים. הַאִיסִיִּים הֵם חֶלֶק (מִחֲנָה) מֵעֵדֵת קוֹמְרָאן. **יֵשׁ בְּמַחְקֵר שְׁכִינוֹ אֶת הַצְּדוּקִים כִּי "צְדוּקִים הִירוּשְׁלַמִּים", כִּיוּן שִׁישׁ לְכֵם הַלְכָה מְשׁוֹתֶפֶת עִם עֵדֵת קוֹמְרָאן, וְכֵן חֶלֶק מֵהַחֹקְרִים מְכַנִּים גַּם אֶת עֵדֵת קוֹמְרָאן "צְדוּקִים", בְּפֶרֶט שֶׁהֵם מְסַתְּמִים עַל הִיִּחוּס לְבְּנֵי צְדוּקָה הַכּוֹהֲנִים**

לְסִיכּוּם, הַפְּרוּשִׁים וְהַצְּדוּקִים הֵם כְּתוּת תּוֹרֵנִיּוֹת, וְאֵף אִם הִיתָה לְעֵדֵת קוֹמְרָאן הַשְּׁגוּת עַל אוֹפֵן שְׁמִירַתָם אֶת הַתּוֹרָה, הָרִי שִׁהִיָּה תְּמוּהָ וּמַעוּוֹת לְיִיחַס אֵלֵיהֶם אֶת הַהֲטָפוֹת קְשׁוֹת שְׁבַמַּגִּילוֹת מוֹרָה הַצְּדֵק. זֹאת בְּמִיּוּחַד, כְּאִשֶּׁר דּוֹר לְפָנֵיהֶם הִיוּ מִתְיִוּוֹנִים שֶׁהִפְרוּ אֶת הַתּוֹרָה בְּצוּרָה גְּסָה הַרְבֵּה יוֹתֵר מֵהַפְּרוּשִׁים וְהַצְּדוּקִים. לֹא סִבֵּר שְׁעֵדֵת קוֹמְרָאן תִּתְעַלֵּם לְחִלוּטִין מַעֲלִיָּה בְּרֵמַתָם הַפְּרוּשִׁים וְהַצְּדוּקִים בִּיחַס לְמִתְיִוּוֹנִים שֶׁלְפָנֵיהֶם, שִׁזִּיכְרוֹנָם צְרוּב לְדִירָאוֹן בְּקֶרֶב כָּל הָעָם.

⁸⁶⁰ להרחבה ראו: באומגרטן, מקומה של המחלוקת כגורם לפלגנות כתתית.

המחקר אימץ את דעתו של [דוד פלוסר](#) ('פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום') והתקבע כי הפרושים הם קבוצת אפריים המקוללת בעדת קומראן כ'דורשי החלקות', בעיקר כיוון שהפרו את מצוות התורה.⁸⁶¹ למרות זאת, מסקנתי לעיל היתה שאפרים הם המתיוונים, בעיקר בשל התאמתם הגבוהה (ראו בפרט על שלושת הכתות), ואילו הפרושים טרם נוסדו בתקופה הטרומ חשמונאית. היות וגם לפרושים יש התאמה חלקית ל'דורשי החלקות' (אין הכוונה לפירושי דרש אלגוריים, אלא לשכנוע מסית מהתורה),⁸⁶² בעיקר מהסיבה ש'כיאה בחרו בקלות' (פשר לתהילים לז', א' 26). היות ומסקנתי אינה נחרצת, להלן סיכום עיקרי הטענות לכאן ולכאן:

הצדוקים-הראשונים מוזכרים בדור השלישי של החשמונאים, קרי בין ימיו של יוחנן הורקנוס לימיו של אלכסנדר ינאי (ראו את הקשרם למנהיגי חשמונאי אלו בפרקים עליהם). בתיאור ראשון זה יש התאמה יחידה בין יוספוס לחז"ל, שכן זה אומר שביטל את מצוות הפרושים (קדה"י יג' 296), ואלו אומרים שיוחנן נהיה צדוקי בסוף ימיו (ברכות כט'). מכאן אפשר להניח שההנהגה החשמונאית היתה צדוקית, ולכך יש חיזוקים מהמגילות (ראו בפרקים לעיל על מגילת ברכה לשלום יונתן המלך וההלכות שאומצו ממגילת המקדש). אך שני מקורות אלו אינם מזכירים הלכה כלשהיא.

רמז עקיף למסורת הצדוקים-האחרונים שדומה לקראים ולא לעדת קומראן הוא ממגילת/ספר [טוביה](#). טוביה מפרט הלכות נישואים שעברו גם לחז"ל (ראו בפרק תחומי הלכה), ובראשן את הביטוי לקידוש בנישואים: 'כדת משה וישראל' (ו' 13; ז' 13, 14).⁸⁶³ לעומת חז"ל, לפי מדרש זה, נראה שהצדוקים-האחרונים לא אחזו ב[ספר טוביה](#): 'קובלים הצדוקים שהלכה למשה מסיני על נישואים' (מסכת ידיים ד'). מכאן שהצדוקים לא אחזו בחלק מהספרים של עדת קומראן.

59.2. שלוש מחלוקות פילוסופיות שמנוגדות לעדת קומראן:

ההיסטוריון יוספוס פלביוס חי כמאתיים שנה אחרי ימי עדת קומראן (והחשמונאים), ומן המפורסמות שהתמקד בשלוש מחלוקות פילוסופיות בין הכתות (קדמה"י יח' 18; מלחה"י ב' 166-162) ולא במחלוקות הלכתיות, דבר שמעלה את החשד שהמאבק היה יותר סמכותי-פוליטי ופחות תיאולוגי. אלא ששלוש הדעות שיוספוס (וראו להלן גם חז"ל ובנצרות) מייחס לצדוקים - מנוגדות באופן מלא עד קיצוני לעקרונות עדת קומראן. להלן סקירת שלושתן ולצד סתירותיהן:

- עולם הבא של הנשמות: מקורו מספר [תנ"ך](#) כב', לט' 4-5.⁸⁶⁴ גם הקראים האמינו בעולם הבא.⁸⁶⁵ במקרא יש מקור אחד בעניין: קוהלת יב' 7.⁸⁶⁶

⁸⁶¹ הנושא נידון בהרחבה אצל חוקרים רבים. ראו למשל אשל, מגילות קומראן, בעיקר עמ' 46-52; שוורץ, יהודי מצרים, עמ' 15-16, הערה 17.

⁸⁶² אם כי לעיתים התוצאה יכולה להיות זהה.

⁸⁶³ בשלושת פסוקים אלו יש ביטויים דומים. בספר [טוביה](#) מסורות נוספות של הלכות נישואין, החל מכתובה, ייחוד, נדוניה, ברכות ועוד. [הנוסח הארוך \(כהנא\)](#) הינו הקרוב למקור בעברית/ארמית של 7 מגילות טוביה מקומראן. שמות כא' 9 רומזת על הלכה כזו: 'וְאִם לָבְנוּ יִיעָדְנָה, כְּמִשְׁפַּט הַבְּנוֹת יַעֲשֶׂה לָהּ'.

⁸⁶⁴ בחנוך כז' מצוין הגייה השמימי המקולל, הוא כנראה גיהנום. להרחבה ראו: [רצון, היכר גן עדן](#).

⁸⁶⁵ העיקרון השני החשוב של התאולוגיה המעתזלה שהפכה לתו היכר של התנועה הקראית הינו רעיון הצדק (עדל). ברעיון זה טמונה האמונה בבחירה החופשית ובגמול ובעונש שבעולם הבא. הואיל והאדם חופשי לבחור בין טוב לרע, הוא ניצב בבוא יומו לפני משפט הצדק האלוהי, אשר מענישו על מעשיו הרעים או גומל לו על מעשיו הטובים.

⁸⁶⁶ 'וְיָשֶׁב הָעֶפְרָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה, וְהָרוּחַ תִּשָּׁב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה'.

- תחיית המתים: המקרא מציין את תחיית המתים בשני אזכורים מרומזים (דניאל יב'; יחזקאל לז' 1-14)⁸⁶⁷ כאשר נבואת 'חזון העצמות היבשות' מיחזקאל (שקטעו המקראי שרד במצדה שהיה כנראה מחנה איסיי – ראו [פרק בעניין](#)), כך שכבר עולה סתירה עם עיקרון היצמדות הצדוקים לפשט התורה (המנוגד לגישת הצדוקים).⁸⁶⁸ אם הצדוקים-הראשונים אכן קיבלו את הלכותיהם ואת אמונתם של עדת קומראן (כפי שהצעתי בעיקר בפרק על יוחנן), הרי שתחיית המתים היא בסיס אמוני במגילות ים המלח שונות (כך ב: [חנני](#) קג' 4, [צוואות השבטים](#), פסידו-יחזקאל, 4Q521).⁸⁶⁹ בנוסף, גם מק"ב ז' 13-14 מציין את תחיית המתים. לכן, סתירה כזו מהותית בין הצדוקים-הראשונים לאחרונים מלמדת שאין זו אותה קבוצה (או לפחות בעלת אותה אידיאולוגיה).

- השגחה פרטית: סתירה מובהקת היא כפירת הצדוקים באומרם 'כי האלוהים הוא רחוק ממעשה הרע ואינו משגיח אליו', אך דעה זו היא עיקר ויסוד האמונה של מהות תפקיד האל מתנ"ך עובר למגילות ובחז"ל (כך שאפשר שמדובר במתיוונים ממש או בגנאי שקרי), ואפשר להפרידה מגזרה הקדומה שלדעתם: 'כי נתן לאדם לבחור בטוב וברע ובכל איש פונה אל אחד משני אלה על דעת עצמו' (מלחה"י ב' ח' יד').

יתרה מכך, ספר [חנני](#) שימש המקור והמפתח לספרות הסוד וההיכלות של ספרות חז"ל (ראו [פרק בעניין](#)), והרי כשם שחז"ל ידעו 'לירוק לבאר שממנה שתו' (בבא קמא צב' II) בכך שבמקרה זה הענישו את מטטרון (ראו ניתוח בפרק 'עוקרי הַהָרִים סילקו גם את גיבורי המקרא: [חנני](#)-מטטרון, נח, משה רבינו ואלהיו הנביא'), הרי שכפל התנהגות של כפיות טובה אינה אמורה להפגיע אותנו בתיאורם את הצדוקים בכלל. אמנם כאמור גם יוספוס והנצרות מגנים את הצדוקים,⁸⁷⁰ אך ייתכן והסיבה הפשוטה לכך היא ששלושתם מכת הפרושים דורשי החלקות.

העובדה שיוספוס אינו מציין את הבייתוסים, מחזקת את הסברה שבייתוסים הם בית (א)סין – האיסיים ('בייתוסין' - בית-א/סין = איסיים),⁸⁷¹ וכן מהות שמם בארמית: מרפאים, ובדומה מיוונית: hosiotēs = 'חסידות'.⁸⁷²

בנוסף, יוספוס אינו מזכיר כלל את הצדוקים בימי הורדוס, אלא שהעלה כוהנים ממצרים: בייתוס פיאבי וחנן. אלו קרובים לצדוקים בתקופה מאוחר יותר ערב החורבן, ומשפחות כוהנים אלו אינם גנטית הצדוקים-הראשונים של ימי החשמונאים, אם כי היה קשר טוב בין החשמונאים ליהדות מצרים ובית חוניו.

⁸⁶⁷ דניאל יב' 2: 'וְרַבִּים מִיִּשְׂרָאֵל אֲדַמֶּת עִפָּר וְקִיצוּ אֱלֹהִים לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֱלֹהִים לְחַרְפוֹת לְדָרְאוֹן עוֹלָם'; יחזקאל לז' 1-14 – חזון העצמות היבשות, וראו לעיל.

⁸⁶⁸ ייתכן שיש ערבוב ספרותי עם הכותים, כגון: 'כל מצוה שהחזיקו בה כותים [ומקיימים אותה] - הרבה מדקדקים בה, יותר מישראל' (קדושין עו').

⁸⁶⁹ [חנני](#) קג' 4: 'ותחינה נפשות המתים בצדק ונפשותיהם תגלנה ותשמחנה וזכרון יעלה לפני הגדול לכל דרות עלם'. גם בתרגום הסורי לבן סירא ??.

⁸⁷⁰ מתי כב' 23; מרקוס יב' 18; לוקס כ'; מעשי השליחים כג' 8. אבות דרבי נתן נוסח ב' פ"י – מקור זה משוכתב גם בחיבור יהודי-נוצרי של כת האביונים אשר היווה בסיס לספר כלל-נוצרי שנתחבר בכשנית 360 לספירה ובמרכזו עומדת דמונות של קלמנס הרומי: 'הצדוקים... החלו לפרוש מכלל העם ולשלול את תחיית המתים... באומרם שאין זה ראוי לעבוד את האלוהים על מנת לקבל פרס'.⁸⁷¹ הבייתוסים כתובים באחד מנוסחי כתב היד לתוספתא ידיים ב' כ'. ראו: גרינץ, עדת היחד - איסיים - בית (א)סין, עמ' 105-142.

[חיזוקים אטימולוגיים](#) נוספים לכך: מארמית – מרפאים (ראו גם דברי הימים ב' טז' 12).

⁸⁷² על פי פילון האלכסנדרוני, ייתכן כי מקורו של השם הוא בשיבוש קל (Essaioi) יווני של המילה (hosiotēs) 'חסידות': 'הללו קרויים איסיים, וסבורני שעל שום חסידותם נמצאו ראויים לכינוי זה'. <https://www.haaretz.co.il/1.1785897>

ישנם פערים גדולים בין הצדוקים-הראשונים של ימי החשמונאים לבין הצדוקים-האחרונים של ימי החורבן, וייתכן שקבוצה/כת זו עברה שינויים מהותיים באופיה והלכותיה, ואולי אף קיבלה את שמה מאוחר, בכסוף ימי הורדוס (לאחר שזה הביא כוהנים שונים ממשפחות אחרות וכפה עליהם דינים שונים), רק לאחר שעדת קומראן שוב איבדה את ההנהגה, וכשצדוקים-מאוחרים אלו ניסו לשמר את שמם של בני צדוק הכוהנים – עדת קומראן.

עוד על הפער במישור הלאומי-פוליטי בין הצדוקים הראשונים לאחרונים – ראו בפרק אם עדת קומראן היו מתונים או קנאים.

בספרי במדבר יח' 20 נדרש שהכוהנים יכולים להגיע לרמת מלאכים, ומאידך לרמת חיה ובהמה – והכל לפי התורה שבפיו.⁸⁷³ דברים דומים אמר לוי בצוואתו ?? דברים אלו מתאימים לדואליזם הקומראני (ראו פרק בעניין).

אציין שלושה מחקרים עיקריים שניסו לזהות את הצדוקים: זוסמן, הרהורים במקצת מעשי התורה; קיסטר, עיונים במגילת מקצת מעשי התורה ועולמה; רגב, הצדוקים והלכתם.

60. בסיפורי המחלוקות של הפרושים נגד הצדוקים, הצדוקים צודקים (ועד היום עיוורים)

קושי נוסף להבין אם היו הצדוקים המאוחרים היו צדיקים או רשעים, עולה מהעובדה שבתוך ניסיונות הסיפורים המוטים חז"ל לתארם כגנאי (כמנצחים שכותבים את ההיסטוריה), מהיגיון פשוט עולה שדווקא הצדק היה עם הצדוקים.

יתרה מכך, ההתנצחויות השגויות של הפרושים-הראשונים מעלות חשד שהפרושים הם דורשי חלקות – הכת היריבה והמגוננת ע"י עדת קומראן, וכך סוברים רוב החוקרים, אך אני סובר שדורשי החלקות הם המתיוונים (ראו פרק בעניין).

בנוגע לעובדה שברוב הוויכוחים של שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי נגד הצדוקים, הסיפור הוכרע בכך ששני פרושים אלו היו אלו שידעו להביא הוכחות מהתורה (ובכך כביכול נצחו), בעוד הצדוקים לא ידעו להביא אסמכתא מקראית להלכתם (ולכך הפסידו), הרי שהדבר אבסורד מכמה סיבות:

- פשט התורה או הצדק לא מחייב הוכחה חיצונית
- ההוכחות של הפרושים לעיתים מגוחכות ובוודאי לא מהוות הוכחות מלאות
- ייתכן והדיון התקיים מול צדוקי שאינו מפולפל מול פרושי מפולפל, ואילו הוויכוח היה ממשיך מול צדוקי מפולפל אז היה יודע להביא הוכחה (ואז הוא היה מנצח באמיתות/נכונות התורה!)
- עיקרון הפוך של חז"ל הוא: 'למה לי קרא, סברא הוא' (בבא קמא מו' II; תרגום: למה לנו פסוק? הרי סברא היא)

⁸⁷³ 'חביבים ישראל, כשהם מכנן - אין מכנן אלא בכהנים, שנאמר ישעיה סא' ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו. וכשהוא מכנן - אין מכנן אלא במלאכי השרת, שנאמר "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה בקשו מפיהו כי מלאך יי צבאות הוא" [מלאכי ב' 7], בזמן שהתורה יוצאה מפיו - הרי הוא כמלאכי השרת, ואם לאו - הרי הם כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה'. זה אותו עיקרון שהקב"ה מדקדק עם צדיקים: 'בקרבי אקדשי' (ויקרא י" 3).

בסיפורי מחלוקות אלו לא נכללים 3 הטענות העיקריות והפילוסופיות נגד הצדוקים, ובפרק הצדוקים-האחרונים הסברתי שאלו כנראה מכוונים נגד כוהנים מושחתים בסוף ימי הבית שייחסו עצמם לכהונה המכובדת העתיקה בני צדוק/צדוקים, או עוד עלילה שקרית.

60.1. סקירת סיפורים המחלוקות של הפרושים עם הצדוקים מהם פירוש התורה או הצדק עם

הצדוקים:

- שמעון החליף את הצדוקים מהסנהדרין בגלל שלא ידעו להביא ראיה מהתורה, אך זוהי היתה דרכם של הפרושים לטעון שיש להם מסורת אבות/בע"פ שאינה כתובה בתורה (הגמרא/סכוליון על מ' תענית י'). אפשר להניח שגם הצדוקים היו מנסים להביא אסמכתאות מהתנ"ך לדבריהם, אך הסיבה שלא הביאו היא, שאסמכותיהם היו מספרים אחרים, כמו ספר גזירתא שהפרושים מציינים זאת במפורש, וכמו רבות ממגילות קומראן שהן ספרות משלימה ונוספת על התנ"ך, אך חלקה סודית או לא הובאה כהוכחה בוויכוחים אלו מסיבה אחרת.
- שמעון רימה את ינאי בתשלום להתרת הנזירים (ירושלמי ברכות פ"ז ה"ב [יא' II]); בראשית רבא פרשה צ"א ג'), לאחר שהתיר נדר, הלכה שאפילו התנאים-חז"ל הגדירו אותה: 'התר נדרים פורחים באויר, ואין להם על מה שיסמכו' (משנה חגיגה א' ח').
- שמעון היה כפוי טובה לינאי למרות שאירח אותו לסעודה עם יהודי פרס (ירושלמי ברכות פ"ז ה"ב; בראשית רבא פרשה צ"א ג').
- שמעון ביקש לשפוט את ינאי בגלל עבדו בעמידה, בניגוד לרוב השופטים, ולאחר מכן עוד קילל והמית אותם (סנהדרין י"ט א'-ב').
- למרות שהעם נתן בינאי תמיכה רחבה (לפי חז"ל ויוספוס), הפרושים שנלחמו בו (ברכות מח'). שיא חוסר ממלכתיותם של הפרושים הגיעה לבקשת יהודה בן גדידה הפרושי שינאי יוותר על כתר מלכותו (קידושין סו'), ובגידתם במדינה בעם ובמלך, כאשר התחברו עם האויב דימטריוס השלישי בן דימטריוס איקיירוס מלך סוריה. לכאורה בגידה זו מצביעה על דוחקם בשולי ההנהגה והעם, והפרושים ניסו להצטדק בסיפורים שיוספוס הפרושי העביר על גנותם המעוותים (או לכל הפחות בלתי-מוצדקים). על עיקרון הממלכתיות ראו בפרק על ינאי ובנספח.
- הדין הפרושי על הריגת עדים זוממים (חגיגה ט"ז II) הפוך מפשט המקרא והצדוקים.
- שמעון תלה 80 נשות אשקלון ביום אחד (משנה סנהדרין ו' ד') מנוגדת למקרא ולמשנה הפרושית.
- יוחנן בן זכאי ביטל במגילת תענית את הדין הצדוקי לירושת הבת עם בת הבן,⁸⁷⁴ למרות שכך עולה מתקנת בנות צלופחד (במדבר כ"ז 7).
- בן זכאי התווכח עם הצדוקים במגילת תענית, ולמרות תשובותיו התמוהות (חלקן מובאות בסעיף על 'בית אבשלום' בפרק על קבוצות הביניים). בנוסף, פעולותיו קשות ומעוותות: פגיעתו באוזנו של צדוקי (תוספתא פרה ב'); ענישת תלמידים לא קשובים לגלי עצמות (עונש שנפסק כנראה בהטפה לרבי שמעון בר יוחאי כשיצא מהמערה).
- בן זכאי התחכם גם עם בני בתירא בפסיקת שופר בשבת (ראש השנה ד' א').

⁸⁷⁴ י"ב. בעשרין וארבעה ביה תבנא לדיננא: בימי מלכות יון היו דנין בדיני הגויים. וכשגברה ידם של בית חשמונאי בטלום, חזרו לדון בדיני ישראל. אותו היום שבטלום עשאוהו יום טוב. שהיו הצדוקין דנין בדיניהם לאמר: הבת יורשת עם בת הבן. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: מנין לכם? ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה.

- בן זכאי התחכם העתיק ברח מירושלים לטובת יבנה לאחר שאמר את נבואה שגם יוספוס טען שאמר לאַסְפֶּסְפָּאנוס (גיטין נו' I-II).

61. האם עדת קומראן והאיסיים הם קנאים או מתונים באידיאולוגיה הלאומית-פוליטית?

61.1. רפידת המתיוונים אחרי עדת קומראן וחוסר תגובתם:

בכמה מגילות כיתתיות של מורה הצדק (קבוצה 4) מתוארים רדיפות המתיוונים אחרי עדת קומראן ומורה הצדק בפרט. למרות זאת, עדת קומראן אין תיאורי ניסיונות לחימה נגד הרודפים, אלא תפילות להושעה.

אלא שלאחר תקופת הרדיפות, עדת קומראן עלתה להשפעה על השלטון (כמפורט בפרקים על קרבנם לצדוקים והחשמונאים), ויתרה מכך, הלכתה הפכה להיות ההלכה במרכזית בישראל.

תהליך דומה קרה בהיסטוריה המודרנית של מדינת ישראל. הימין הפוליטי של שני המחזרות (אצי" ולח"י) ולאחר מכן כאופזיציה לשלטון השמאל, סבל מרדיפות (כ"סאזון" ואלטלנה בראשם) והחרמות. אלא שלאחר מכן זכה לעדנה שלטונית בראשות מנחם בגין, שקיימת למעשה עד היום.

61.2. יחס עדת קומראן למקדש כאשר אינו מנוהל על-ידם או כהלכתם:

כאמור בפרק יחס עדת קומראן לירושלים בהווה, מורה הצדק פסק שאסור להעלות למקדש ולהקריב בו קורבנות: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון' (ברית דמשק יא' 18-21). טורים ד'-ה' בברית דמשק מפרטים את החטא השלישי של טימוא המקדש, ובהמשך המגילה: 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבח חנם ויהיו מסגרי הדלת אשר אמר אל מי בכס יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש' (טור ו' 11-16). לאחר מכן גם האיסיים נהגו בדומה: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת' (קדמה"י יח' 19). הלכה זו נבעה מהקביעה העקרונית כי ירושלים מונהגת ע"י כוהנים רשעים ומתיוונים, כפי שמפורט בפרק על אפרים-דורשי החלקות, ולכן יש להתרחק מהם עד למדבר וההתיישבות כעיר כוהנים וקהילת קודש בקומראן.

אלא שכנראה לאחר מכן (תלוי בתיארוך היחסי של ממ"ת), עדת קומראן שלחה איגרת למנהיג המקדש ובו עשרות הוראות כיצד יש לעבוד את עבודת המקדש לפי ההלכה הנכונה שבידם. כמו"כ, ראו בחלק/שער אימוץ ההלכות ע"י החשמונאים, כיצד אימצו החשמונאים את הלכות עדת קומראן, עד לאולי איחוד עם הצדוקים הראשונים-החשמונאים.

מכאן שעדת קומראן חילקה בין התקופה המתיוונת של השליש הראשון של המאה ה-2 לפנה"ס (טרום-חשמונאים), לבין השליש האחרון של אותה מאה. בכל אופן, וזו הנקודה המהותית לכותרת פרק זה, עדת קומראן לא נאבקה ביריביה ההלכתיים מהכתות השונות בעם ישראל, ואף הגינויים

נגדם היו בכתבי סוד ובמונחים נסתרים. לעומתם, אפרים-דורשי החלקות רדפו אותם, ובהמשך אף הפרושים נלחמו נגד אלכסנדר ינאי, כבגידה במלכות ישראל:

61.3. יחס עדת קומראן ליונתן אלכסנדר ינאי לעומת יחס הפרושים:

פרקון זה מהווה המשך לפרק על ינאי.

בשמות כב' 27 יש מצווה: 'וְנָשִׂיא בְעֵמֶךָ לֹא תֵאָרֵי, שלימדנו אליהו הנביא שגם כאשר המלך (אחאב) אינו מקפיד על קלה כבחמורה, עדיין הוא רץ לפני מרכבתו לכבדו (מלכים א' יח' 46). הדבר דומה למצוות יִלְפְּנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל⁷⁵ שראוי לעזור לעיוור, וכן ראוי לברך המלך, אך התורה דורשת את המינימום. כך גם בירמיהו כט' 7 ציווה תחת שלטון נכרי בגלות: 'וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בְּעֵדָה אֶל יְיָ כִּי בְשָׁלוֹמָה יִהְיֶה לְכֶם שְׁלוֹם' (וראו את הדילמה לגבי היחס לשלטון נכרי בישראל, בפרק 'אם עדת קומראן והאיסיים הם קנאים או מתונים באידיאולוגיה הלאומית-פוליטית?'), ומכאן כנראה מדרשי חז"ל כמו: 'הווה מתפלל בשלומה של מלכות' (פרקי אבות ג' ב') ומכילתא דרבי ישמעאל פא' (על שמות יב' 31).

אף על פי כן, תירצו הפרושים והחריגו את עצמם מעיקרון ממלכתי זה, בכך שהגבילוהו בתנאי שרק אם המלך 'עושה כנוהג עמד' (במקבילות: עושי/נוהגין מנהג/מעשה. מכילתא דרבי ישמעאל כספא משפטים יט'; בבא מציעא מח' II; בבא בתרא ד'; מדרש הגדול על הפסוק).

נמצא אפוא, כי ייתכן להקיש מהחלוקה והתנאי של אהבת החבר, לסייג מכיבוד המלכות. אך סבירות זו נמוכה בפרשנות התורה, וכך גם עדת קומראן לא קיבלה אותה לגבי ינאי.

יש לציין כי עדת קומראן כן גינתה את מנהיגי ירושלים, אך כל ציוני גנאי אלו מצויים אך ורק במגילות מורה הצדק, ואלו היו פניות בתוך העדה וסודיות, כך שאינם מופנים למנהיגים אלו, שגם רדפו אותם. בפרק 'יסוד עדת קומראן בהתייונות כנגד השתלטות אפרים' זיהיתי את מנהיגי ירושלים אלו יחד עם אפרים-דורשי החלקות כמתיוונים. בנוסף, מנהיגי מתיוונים אלו לא היו מלכים כמו ינאי, ואולי יש להפחית את כיבודם על ישראל, מה גם פעלו נגד תורת ישראל בשיתוף פעולה מלא עם שלטון נכרי עוין ואכזר לישראל (אך אז מתקרבים לאותו כלל של הפרושים: עושה מנהג עמד).

61.4. החשמונאים האחרונים והצדוקים בתקופתם:

יוספוס סיפר שהחשמונאים הראשונים כרתו ברית עם הרומאים (וכן מסופר על חלקים בספרי המקבים), אך שותק אם אלכסנדר ינאי גם כרת ברית עם הרומאים. שתיקתו זו מצביעה שלא נכרתה כזאת ברית, והדבר גם עולה מרוח הנהגתו של ינאי (ראו על כך בפרק בענייניו). ומגמה זו ממשיכה בצדוקים בראשות אריסטובולוס ואנטיגונוס שהפסידו שלוש פעמים לפרושים הורקנוס ואנטיפטרוס שקיבלו את שלטונם בזכות קרבתם לרומאים. לעומתם, הצדוקים-המאוחרים של סוף בית שני היו קרובים לרומאים (אריסטוקרטים/מתיוונים)⁸⁷⁵. ייתכן כי הצדוקים-האחרונים

⁸⁷⁵ ובכך אני מחלק את מסקנתו של גייגר, שהצדוקים לא היו כת חילונית-אריסטוקרטית ומתיוונת, אלא קבוצה דתית שמרנית ומחמירה. ראו: מבוא של שכתב יי קלוזנר למהדורה בעברית של 'המקרא ותרגומו' (גייגר, תשיט עמ' 30-34).

התערבבו עם כוהנים שהעל הורדוס מהגולה, וכך נהיו אריסטוקרטיים,⁸⁷⁶ והכול לפי טעמיו המשתנים והחשדניים, ולכן רצף כהונה מבית צדוק, או מכל משמרת (ובפרט חשמונאי-יהויריב), כבר לא שרד את מלכותו. מאידך, הפרושים המתונים המשיכו לנהל קשרים עם הרומאים לאוטונומיה דתית ביישובים שקיבלו מחוץ לירושלים, במעין הסדר עם הרומאים,⁸⁷⁷ ואילו הקנאים-סיקריים-האיסיים כנראה ישבו במצדה (ראו [בפרק בעניין](#)).

עוד על היחס של עדת קומראן לינאי – ראו בפרק בעניינו.

61.5. האם הקנאים שישבו במצדה הם איסיים שממשיכי מעדת קומראן?

יוספוס מציין שישבו במצדה מנהיגי 'הפילוסופיה הרביעית' (קדמה²³ יח' 23), לאחר שסקר את הקבוצות שתמכו במאבק אלים נגד רומי (הסיקאריים, חסידי של יוחנן מגוש חלב, חיילי שמעון בר גיורא, הקנאים). לפי אב הכנסייה הפוליטוס במצדה ישבו **האיסיים**.⁸⁷⁸ לפיכך, מקובלת דעתו של מ' שטרן שאלו **הקנאים הסיקריים**, אם כי יתכן שאלו מבית שמאי או כת ביניים.⁸⁷⁹

'הפילוסופיה הרביעית'/הקנאים/הסיקריים היו נוקטים פעולות חריפות נגד הרומאים, ואף כך נגד המתונים שבעם ישראל. יש לציין כי התנגדותם לקרוא לאדם 'אדון', מזכירה את התרגום היווני למקרא, שמקורו בנוסח המקראי מעדת קומראן: 'המצע העברי לתרגום השבעים' (ראו בפרק מ' המקדש ונוסחי המקרא), בה שם ה' מתורגם כך, וזו הלכת עדת קומראן לא לקרוא בשם הנכבד (ראו בנפרד).

היות שמצדה הינה היישוב בעל הממצאים הקרובים ביותר לקומראן (ראו [בפרק בעניין](#)), הרי שהמסקנה המתבקשת היא שעדת קומראן (או 'מחנה' שהמשיך אותם) היו 'הפילוסופיה הרביעית'/הקנאים/הסיקריים. [להרחבה](#).

קושי זה מתורץ ע"י [רוב החוקרים](#) שאהבת השלום של האיסיים היתה על-תנאי ונמוגה כאשר נראתה האפשרות לממש את התקוות האסכטולוגיות של האומה.⁸⁸⁰

בנספח האקטואלי לספר אשווה לזרם החרדי הקיצוני: [נטורי קרתא/סאטמר](#) ולפלג הירושלמי (הצדדים הקיצוניים של העדה החרדית). ייתכן ואבחנות כאלו בין קבוצות בזרמים ההדוקים של היהדות היום, דומים בהיבטים מסוימים להבדלים בין קבוצות בבית שני (אך אין בידי להציע על אילו מהם, ופחות רלוונטי כי אינן אוחזות במסורות ייחודיות של עדת קומראן).

61.6. הצעות **לחלוקה** בין מגילת המלחמה (או"ח) לבין איסיים פציפיסטים:

ראו בפרק על אימוץ הלכות מגילת המלחמה (אור וחושך) ע"י החשמונאים הראשונים, והדבר מלמד שלא רק עדת קומראן נקטו בשיטות מלחמה תורניות ומדהימות שהצליחו, אלא הצטרפו אליהם

⁸⁷⁶ מושחתים הרודפים אחר מנעמי החיים, מתבוללים בתרבות היוונית ומבקשים עושר וכבוד.

⁸⁷⁷ כך ליבנה ועוד ערים. על יוחנן בן זכאי ראו בפרק בנפרד.

⁸⁷⁸ על מקורותיו של הפוליטוס, ראו: בורכאד, עמ' 29-30.

⁸⁷⁹ שטרן, תשנ"א עמ' 340-343. בן שלום טען שהאידיאולוגיה הקנאית באה במובהק מקרב בית שמאי (תשנ"ד, עמ' 171-175).

⁸⁸⁰ כך למשל: [שטרן, הפילוסופיה הרביעית והסיקאריים](#).

רוב העם (בראשם החשמונאים או שהם אחרי החסידים). מגילה לוחמנית שנהגה פרקטית מעלה את השאלה המתבקשת: האם עדת קומראן קנאים בתפיסתם הלאומית-פוליטית נגד שלטון זר ותומכיו היהודים (מתיוונים)?

אלא שפילון מתאר את האיסיים כשוחרי שלום מושבעים שסירבו לעשות כלי נשק: 'אין למצוא בהם יוצר חצים, כידונים, פיגיונות, או קסדה, שריון או מגן, ובכלל אין בהם אומן של כלי נשק או מכונות או מי שעוסק במה שנועד למלחמה'.⁸⁸¹

יחס דומה של חזר בתוך חז"ל בשאלת היחס לשלטון הרומאי, פעמיים:

- במרד הגדול של חורבן הבית: יוחנן בן זכאי השלים עם הרומאים (מתוך).
- במרד בר כוכבא: ר' יהודה שבחם, ר' שמעון גינה בחריפות ור' יוסי שתק (גיטין נו'). גם תמיכת הפרושים בבר כוכבא היתה מסויגת, כאשר בעוד ר' עקיבא ושמעון בר יוחאי תמכו בו, אך כנראה רוב הפרושים לא הצטרפו למרד. ראו בפרק על בר כוכבא.

מפרק זה עולה שיש לחלק בין סוגי התקופות במחצית האחרונה של הבית השני:

- השלטון הסלווקי והמתיוונים אינם דומים לשלטון הרומאי בימי החורבן;
- ההגמוניה של עדת קומראן כנביאים קדושי עליון וכו' (ראו פרק בזיהויים זה) אינו דומה להנהגה בחוכמת האנוש של חז"ל. תמיכה לכך ניתן לראות בדעתו ההפוכה מהצפוי של הנביא ירמיה בנוגע לכניעה לבבלים;
- עדת קומראן ידעה להבחין בין תקופות של 'לא ישא גוי אָל גוי חָרְבִי' (ישעיה ב' 4) לבין 'אָרוּר עֲשֵׂה מְלֻאכָת יי, רְמִיָה וְאָרוּר מִנְעַ חָרְבוֹ מְדָם' (ירמיה מח' 10).

62. מהיחס של הפרושים/חז"ל למרד הגדול לחוסר הסכמה פנים חז"לית כללית

מהו היחס של הפרושים או חז"ל למרד הגדול בשנים 67-73 לספירה? כנראה איש לא יודע, וכנראה לא בגלל חוסר ההיסטוגרפיה המעטה שיש לנו בספרות חז"ל בעניין, אלא מהסיבה שהתנאים בתקופה זו לא היו קבוצה מאוחדת ובעלת אמירה מסודרת וברורה. ידוע מעשהו של רבן יוחנן בן זכאי שהיה מתון (מתנגד ללחימה) ביחסו לשלטון הרומאי, ואף שנמלט ליבנה (ולאחר מכן לא ידע אם מעשהו זה יובילו לגיהנום), אך כמעט אין סיפורים או דעות של תנאים נוספים. גרף הציע לשייך את מחלוקת בית הלל ושמאי למחלוקת בין מתונים וקנאים טרם המרד הגדול.⁸⁸²

ההיסטוריון יוספוס ששלט בפרטי המרד מציין קבוצות שונות ביחסיהם לשלטון הרומאי, כאשר הפרושים היו פזורים בין רובם.

מגילת סרך היחד ד' 15 מציינת נגד שכוחות הרע קיבלו כח שווה עד לאחרית המים: 'כיא אָל שְׁמֹן [את שתי הרוחות – רוח הטוב ורוח הרע] בד בבד עד קץ אחרון, ויתן איבת עולם בין מפלגותם'.

⁸⁸¹ פילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו' 78.

⁸⁸² H. Graetz, Geschichte der Juden, 3 II, Leipzig 1906, pp. 797-799.

נראה שנבואה זו התקיימה במרד חורבן הבית השני, אך למעשה קשה למצוא אירוע לאומי היסטורי גדול אחד שבו דעת חז"ל והרבנים אחריהם היו בעלי דעה אחידה (כולל ובפרט העלייה לישראל והיחס למדינה היום – ובכך עוסק הנספח לספר).

יא. אימוץ החשמונאים והצדוקים את הלכותיה של עדת קומראן – מקרבה לאחדות

לאחר גזרות⁸⁸³ אנטיכוס הרביעי בשנת 167 לפה"ס, קמו בית חשמונאי למרד עד לניצחונם ושליטתם בשלבים: ביטול הגזרות וחופש דתי, ביטול המיסים, אוטונומיה, מדינה עצמאית ומלכות. אחריהם התעורר עמ"י לשמירת תורה ומצוות, וחזר לעמדתו הלאומית-לאומנית בראשות החשמונאים: 'וככלות] נפצ יד עם הק[דש תכלינה] כל אלה' וְשׁוֹבְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל] (4Q248 שורות 9-10).

כמו ובעקבות עדת קומראן, החשמונאים הטיפו (בדומה עדת קומראן) נגד המתיוונים לאי שמירת המצוות: מק"א יא 21; מק"ב ה' 15; יג' 3, ושמרו על רמת טהרה גבוהה (מק"א א' 62-63; מק"ב ה' 27).⁸⁸⁴ זוהי אחת הסיבות שהחשמונאים לא מתאימים להיות אחת מהקבוצות העיקריות היריבות לעדת קומראן (שהפרו את המצוות, קל וחומר את הטהרה, בצורה גסה). למרות זאת, בקרב החוקרים התקבעה הדעה כי עדת קומראן עוינת לחשמונאים (והפוך).⁸⁸⁵ בחלק/שער זה אבקש להפריך פרשנות זו, ואף להפוכה.⁸⁸⁶

תחילה, אין שום אמירה היסטוגרפית מפורשת לאיבה בין הצדדים. הוצע כי היה מתח בין משפחות/משמרות הכהונה של צדוק ליהויריב (אליו מיוחסים בית חשמונאי), אך אדרבא, משמר זה מוזכר בכמה וכמה מגילות של משמרות הכהונה (למשל: 4Q320, לוח משמרות א'),⁸⁸⁷ ואין שום אזכור שלילי לו בשום מגילה.⁸⁸⁸ ובכלל, יש אזכורים חיוביים על כוהני בית אהרון ללא הקנטה למי

⁸⁸³ דברי ירמיהו (4QapocrJer C-c) 4Q388a (קומראן, החיבורים העבריים ב', עמ' 97): 'בימים] ההמה יקום מלך [לגו]ים גדפן ועשה רעות ובלמ[ן]ן אעביר] את ישראל מעם בימו אשבור את מלכות מצרים [] את מצרים ואת ישראל אשבור ונתנו לחרב [והשמותי את הארץ] ורחקתי את האדם] ו[עזבתי את הארץ בה]שמה ושבו כהני ירושלים] לעבוד אלהים אחרים ולעשו]ת כתועבות] הגוים'; מגילת אפוקריפון ירמיהו 4Q390 - Fig. 1, PAM 43.506 (שורות 9-12): 'יהסתרתי פני מהמה ונתתים ביד איביהם והסגרת]ים] לחרב והשארתי מהם פליטים למען] אשר לא י[כ]לנו [בחמתי [ו]ב[ה]סתר פ[נ]י] מהם ומשלו בהמה מלאכי המש[ט]נות ומ[א]סתים [ו]ישוב[ו]ן ו]עשו [את] הר[ע] ב[ע]ינ[י]ן ויתהלכו בש[ר]ירות לבס'; פסידו יחזקאל ב' 5: 'בליעל יחשב לענות את עמי'.

⁸⁸⁴ מק"א א' 62-63: 'ורבים בישראל התאמצו והתחזקו לבלתי אכול טמא; ויבחרו למות, פן יטמאו במאכלים ויחללו ברית קודש, וימותו'; מק"ב ה' 27: 'באכלם מזון עשבי הם התמידו לא ליטול חלק מן הטומאה'. האיגרת בתחילת מק"ב מציגה את החשמונאים כבעלי טהרה וקדושה הזכאים לחנוך את המזבח במקדש. תיאורים אלו עולים עם הממצאים הארכיאולוגיים של המקוואות וכלי האוכל באזורי החשמונאים. על כך אמרו חז"ל: 'פרצה טהרה בישראל' (שבת יג' II), אלא שלאחר מכן חז"ל הקלו בטהרה ופסקו ש'טומאה דחיה בציבור' (פסחים כז'; עט'). האבסורד (אולי מאי-ידיעה) של מקצת הרבנים האחרונים (פני יהושע, שבת) מתרצים את סיבת השימוש בכך שמן טהור (כנס חנוכה שמונב בשבת כא' II), זאת שלמרות שהחשמונאים יצאו ידי חובה בכל שמן, גם טמא, הרי שהם הידרו במצווה.

⁸⁸⁵ בתוך כך התקבלה הצעת זיהויו של פלוסר, פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום, כי: הפרושים הם אפרים; הצדוקים הם מנשה; עדת קומראן היא האיסיים. הנושא נידון בהרחבה אצל חוקרים רבים. ראו למשל: אשל, מגילות קומראן, בעיקר עמ' 46-52; שוורץ, יהודי מצרים, עמ' 15-16, הערה 17.

⁸⁸⁶ אמנם היו קבוצות ביניים (ראו פרק בעניין) כמו: 'בית פלגי' (ברית דמשק כ' 20), 'בית אבשלום' (פשר חבקוק ה' 11-9). אך גם אם החשמונאים היו בין אלו, עיקר הצעתי היא להתקרבות ביניהם בהמשך הדורות, ולא בדור הראשון של ייסוד החשמונאים.
⁸⁸⁷ במגילת 4Q320 (לוח משמרות א') משמר ייריב מוזכרת לפחות 3 פעמים, ועוד ב-15 לחודש הראשון (בפסח, אף קיבלו מועד חשוב למשמרתם), כפי שמיקומו בדה"א כד' 7-18, בניגוד לנחמיה יב' 12-20. גם לחז"ל אין גנאי על בית יהויריב, אלא רק על נטילת מלכות עם הכהונה (ירושלמי הוריות ג' ב'; שקלים ו' א') שמקובל לשייך זאת נגד החשמונאים, אך הדבר לא מחייב.

⁸⁸⁸ כך אף ציין כשר, קשרים מדיניים ולאומיים בין יהודי מצרים התלמית לאחיהם בארץ-ישראל: 'אין יסוד לסברות קיקיוניות וספקולטיביות כאילו גזלו החשמונאים את כס הכהונה הגדולה מצאצאי צדוק'. שוורץ, יהודי מצרים בין מקדש חוניו למקדש ירושלים ולשמים, עמ' 47 - הערה 17 חולק עליו.

שאינו מבית/בני צדוק,⁸⁸⁹ ולעיתים רבות מוזכרים כוהנים במגילות ללא שיוך למשמרת כלשהיא. גם בין בית חוניו שממשפחת/משמרת צדוק שבמצרים לבין החשמונאים היה קשר טוב.

מכמה מגילות מקוטעות מהקבוצה ה-5 שאמנם קשה לעמוד על הקשרם, ניתן ללמוד על הקשר חיובי. כלומר, אין זו אותה התקופה הראשונה (קבוצת המגילות ה-4 של מורה הצדק) שבה הקבוצות והמנהיגים היריבות כונו רק בכינויים (ולא בשמותיהם האמיתיים), אלא זוהי תקופה חדשה – מאוחרת, שבה יש יחס גלוי ואף אהוד ביניהם - מעצם אזכורם בשם (וכך מוזכרים 6 שמות),⁸⁹⁰ ללא חשש שמצריך שימוש בכינוי סוד וסתר. הדבר מוכרע במגילת 'ברכה שלום יונתן המלך' שמהותה תמיכה מובהקת בינאי (תפורט להלן).

גם אם נניח שעדת קומראן יצאה במגילות אלו נגד ההגמוניה החשמונאית, אזי קיים קושי לחוסר ההתייחסות של עדת קומראן למתיוונים שקדמו לחשמונאים, שהרי יחסית אליהם - החשמונאים צריכים להיות יריבים הרבה פחות חריפים, שכן שמירתם טהרה וקנאותם הדתית גבוהה ומובהקת. על כך אף אחד מהחוקרים לא שם לב (או מתייחס).

יסוד תפיסת החוקרים תלויה בתיארוך דברי ההטפה הגנאי והקללה של מורה הצדק במגילות שחיבר (קבוצת המגילות ה-4): ברית דמשק, הפשרים וההודיות. דעתי שמורה הצדק פעל וחיבר כתבים אלו נגד המתיוונים בתקופה הטרומ-חשמונאית, וההוכחות לתיארוך זה מובאות בפרק היווסדות עדת קומראן.

העובדה שהחסידיים בספרי המקבים (בפרט מק"א ז' 13),⁸⁹¹ ואחריהם האיסיים במאה הראשונה לספירה – שניהם היו אהובים על העם ואף על המנהיגים,⁸⁹² עולה עם המשתמע מדעת העם והנמענים בממ"ת בה היחסים נעימים ומוערכים,⁸⁹³ וראו לעיל את הצעת הזיהוי של עדת קומראן בפרק סופרים/זקנים/כנסת. יש לזכור שגם אם החשמונאים היו בשלבים מסוימים חוג קרוב ולא מאוחד עם עדת קומראן, וגם אם החסידיים היו חוג קרוב ולא מאוחד עם עדת קומראן, הרי שלשלושתם אידיאולוגיה משותפת של התנגדות ליוונים ולמתיוונים – כאשר שלושתם ברחו

⁸⁸⁹ למשל בצוואת ראובן ו' 11 לוי יהיה נביא ומלך על כל הגויים. במקרא יש כמה קללות על משפחות כהונה.

⁸⁹⁰ שלומציון (4Q331, קטע 1 ב', 7); הורקנוס (4Q332, קטע 2, 6), אמליוס (4Q333, קטע 1, 4 ו-8 מזהה כאיש הצבא הרומי M. Aemilius Sacurus שפומפיוס מינה כנציב סוריה מיד לאחר כיבוש ארץ-ישראל בשנת 63 לפסה"ג), פוטליאס, י' יוסף בן קומ]דיוסי (תעודה כלכלית 4Q348). ייתכן שיונתן מוזכר גם במגילה (4QJonathan) 4Q523, אך היא כה מקוטעת (שתי האותיות האחרונות בשם שב שורה 2 חסרות) כך שלא ניתן להכריע. גם שאר המגילה מקוטעת והמהדיר פואש לא הציע פירוש קוהרנטי.

ראו: #8498 : Puech, Jonathan le Prêtre Impie et les débuts de la Communauté de Qumrân.
⁸⁹¹ יוראשוניים החסידיים היו בבני ישראל. לפי דיוק לשון התרגום היווני, כסופרים ממעלה ראשונה, ולא ראשוניים לבקש שלום מאלקמוס. ראו גם: מק"א א' 42, מק"ב יד' 6.

⁸⁹² ראו בפרק יחס חז"ל לעדת קומראן.

⁸⁹³ כגון: [ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע[ם] ומכול טומאתם] [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבווא ע[מ]הם] לגב אלהי (ממ"ת ד' 7-8 [קיימרו], [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 210).

למדבר לצורך ולצד המשך שמירת התורה⁸⁹⁴ והטהרה.⁸⁹⁵ החסידים השתלבו בחוג בתוך חז"ל הנבנים (ראו שכר/חלק בעניין).

שלישית, מוסכם על רוב החוקרים כי ספר [תנוד א'](#)/החבשי צ' 9-16 מתאר בגדולות את יהודה המקבי כיהאיל בעל הקרן הגדולה' (ראו פרק להלן). נוסף לכך את הקרבה המהותית והסגנונית של קרבות ונאומי החשמונאים מספרי המקבים למגילת המלחמה (ראו פרק להלן). הרי לנו אחווה ושילוב כוחות ודעות למלחמה ביוונים.

62.1. להלן עיקרי המהלכים כפי שיוצגו בחלק/שער זה:

- החשמונאים הראשונים ביצעו 3 פעולות אלו בעקבות עדת קומראן: ירידה/בריחה למדבר, מתנדבים לתורה, מבקשי צדק ומשפט עם משפחותיהם.
- הנהגתו של יהודה המקבי ממגילת המלחמה תוך חיפוש ספרים שאבד; מתוך כבוד והערצה שרכש העם והחשמונאים לעדת קומראן, כינו החשמונאים והעם את עדת קומראן 'חסידים' (שקרוב לאיסיים בתרגום מארמית ויוונית), וביקשו לקרנם ולצרפם לחיקם, בדגש על החוסר בנביא.⁸⁹⁶ שבח זה ימשיך בדורות הבאים על האיסיים והחסידים (ראו בפרקים בעניינם).
- יוחנן הורקנוס והצדוקים: התקנת טבעות המקדש ממגילת המקדש; שמירת שבועות ביום ראשון; התקנת ממשלת 'חבר היהודים' ממגילת המקדש וברית דמשק.
- ינאי: צאצאי בית חוניו מבני צדוק הכהנים ממצרים סייעו לו; עדת קומראן כתבה לו מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך'; ימיו הם הגאולה לפי מועד 490 שנה; עדת קומראן כתבה באופן חופשי שמות פוליטיים ללא חשש במגילות הכרוניקה החשמונאית.
- החשמונאים היו מונוגמיים כעדת קומראן; הצדוקים נהגו בשלוש הלכות לפי הוראת ממ"ת; הסנהדרין הצדוקית והשרים הנכבדים היו צדוקים.⁸⁹⁷

למרות רצף אירועים חיובי זה בין עדת קומראן לחשמונאים, ועל כך יש להוסיף טענות חיוביות אחרים המפורטות בספר זה ביניהם, חוקרים סבורים שהיתה עוינות בין עדת קומראן לחשמונאים, וכבר ביטלתי את ניסיון תירוץ החוקרים כי מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך' הובאה מבחוץ (שהרי הם קנאים באמת ונגד יריביהם, היא כוללת מזמור חיזוני קנדי ששרד רק בקומראן, ועוד), אך כעת עליהם גם להסביר את המועד החיובי של גאולת ה-490 שנה שנפול בתחילת מלכותו של ינאי. חנן אשל בעצת באומגרטן הציע שסופר מגילה זו (עתידות היובלים 4Q390) ניסה לעודד את מתנגדיו של ינאי לצאת למאבק נגדו, ולפיכך כתב החיבור שמוכיח שקרבה השעה שהחשמונאים ירדו מעל

⁸⁹⁴ כגון: ירידה/בריחה למדבר (מק"א ב' 33-29; מק"ב ה' 35 - בני האור נגד בני החושך א' 3; סרך היחד יח' 12-16 4Q176 Tanh); מתנדבים לתורה (מק"א א' 42 ועוד - קיסטר, השורש נד"ב); מבקשי צדק ומשפט עם משפחותיהם (סרך היחד א' 6-1; ר' 4-1; ח' 2-1; רז נהיה/מוסר למבין 121 Fig., PAM 43.4751, ברכי נפשי ב' 4 - מק"א ב' 29-33).
⁸⁹⁵ למשל: מק"א א' 62-63: 'ורבים בישראל התאמצו והתחזקו לבלתי אכול טמא; ויבחרו למוות, פן יטמאו במאכלים ויחללו ברית קודש, וימותו'; מק"ב ה' 27: 'באכלם מזון עשבי הם התמידו לא ליטול חלק מן הטומאה'. האיגרת בתחילת מק"ב (ובפרק ב' 19-18) מציגה את החשמונאים כבעלי טהרה וקדושה הזכאים לחנוך את המזבח במקדש. גם הממצאים הארכיאולוגיים מלמדים על הקפדת לטהרת כלי האוכל.

⁸⁹⁶ מק"א ד' 42-47: 'ויבחר כוהנים תמימים, חפצים כתורה, והם טיהרו את המקדש ונשאו את אבני השיקוף אל מקום טמא; וייעצו על אודות מזבח העולה המחולל, מה יעשו לו; ותיפול להם עצה טובה להורסו, לבל יהיה להם לחרפה, כי טימאוהו הגויים, ויתצו אותו; ויניחו את האבנים בהר הבית, במקום מתאים, ער אשר יבוא נביא ויורה על אודותו'; ט' 27: 'ותהי צרה גדולה בישראל, אשר כמוה לא הייתה מן היום אשר לא נראה להם נביא'.

⁸⁹⁷ בסכוליון על מ' תענית י' מצוין שבתקופה זו היתה צדוקית; השרים לפי קדמה"י יג' 411.

בימת ההיסטוריה.⁸⁹⁸ גם אם היה מקום לקבל טענה שכזו, הרי שאינה נותנת דעתה לרצף האירועים לעיל, ובפרט למגילות המצביעות על מועד גאולה זה.

63. שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה (אור וחושך)

התקופה המשמעותית והמהפכנית ביותר בהיסטוריה היהודית שלאחר התנ"ך, היא 40 השנים במאה השנייה לפנה"ס, בה חלה הפיכה מהתייוונות קשה, לתשובה של עם ישראל, לצד ניצחונות צבאיים ניסיים.⁸⁹⁹

בהמשך לאמור לעיל כי החשמונאים ציינו את חוסרם לנביא בקרבם, הם תרו ואספו ספרים אבודים (מק"ב ב' 13-14).⁹⁰⁰ זאת, בניגוד לכת היריבה - אפרים שדחתה את 'ספר התורה שנית' שעדת קומראן שלחה אליה (ראו [פרק בעניין](#), וכן 'התורה אשר שלח אליו' [פטר תהילים ד' 8-9]).⁹⁰¹

חיזור אחר חסידים, נביאים וכוהנים, לצד איסוף הספרים מתקשר לעובדה כי ספריית עדת קומראן היתה הספרייה היחידה בישראל בתקופה (וכנראה מאות שנים לאחר מכן: "[תקופה הדממה](#)"), שהיא מתאימה באופיה התורני לספריית בית המקדש (שהוברחה מירושלים לקומראן, ובפרט מגילת הנחושת שכוללת תיאורי המקדש הנחושת [שחלקה שוכתב למשנת מסכת כלים שנמצאה בימי הביניים])⁹⁰² וכן מאפיינת את הכהונה הגדולה (ראו עוד בפרק על סופרים ובפרק על עיר כוהנים).

וכך בפועל, נראה שאכן יהודה המקבי אימץ מסורות ממגילת המלחמה (מכונת גם 'בני-האור נגד בני החושך') בקרבותיו. להלן כמה הקבלות מרתקות לפי ראסל [גמירקין](#):⁹⁰³

- חזרת בני האור מגלות המדבר לירושלים ושליטה בה (מה"מ ג' 11; ז' 3-4; ה' 2);
- מלחמת החשמונאים בששת השנים הראשונות תואמת למה"מ ב' 9;⁹⁰⁴
- קרבה בתוכן ובסגנון של נאומי המלחמה של יהודה המקבי ובתפילות ההודיה לאחר הניצחון (ראו [פרק בעניין](#));

⁸⁹⁸ אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 121.

⁸⁹⁹ להרחבה על עיקרון קידוש השם באמצעות 'מעטים נגד רבים', ראו: [בר-אילן, דברי גד החוזה](#) ה' קכח', עמ' 190. עם זאת, עיקרון זה אינו מופיע במגילת המקדש, אלא אדרבא, בטור נח' יש אף סדרי כוחות הגיוניים לפי קושי המלחמה.
⁹⁰⁰ 'וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו'.

⁹⁰¹ [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 303. הפסוקים בקושי שרדו ולהלן בההדרה: 'צופה רשע לצדיק ומבקש [להמיתו] י[ו]לא יעזבו בידו ו[ו]לוא ירשיענו בהשפטו. פשרו על הכוהן הרשע אשר צ[פ]ה [למור]ה הצד[ק] ובקש[ו] להמיתו [על דברי החו]ק והתורה אשר שלח אליו ואל לוא יעז[ב]נו בידו] ולוא [ירשיענו ב]השפטו ולו שלם [אל את] גמולו לתתו' (שורות 7-9).

⁹⁰² המגילות הכוללות להשערה זו הן [המקראיות](#), הקדמוניות, לוחות משמרות הכהונה והלכות כוהנים. השערת הספרייה מירושלים טען פרופק קרל היינריך רנגסטורף מאוניינסטר ב-63', ובשנות ה-80 הצטרפו נורמן גולב, יזהר הירשפלד, יצחק מגן, יובל פלג, ורחל אליאור. עיקר טענותיהם שרשימת האוצרות שבמגילת הנחושת יכלה להיכתב רק בירושלים, בשל אופי המקומות והאוצרות הרשומים בה. במגילות יש מגוון רב של רעיונות סותרים, מה שמראו שהן לא נכתבו כולן בידי אותה הכת. כמות של כ-150,000 מילים בכ-15,000 כתבי יד שונים ובכ-250 חיבורים חדשים (לא כולל מאות מגילות ותהילים נוספים שהעיד הפטריארך טימותיאוס הראשון שנמצאו ליד יריחו במאה ה-8 לספירה, שכנראה קשורים לעדת קומראן וספרייתם) מעידים רק העתקי סופרים של טקסטים דתיים שונים - כשאריות מספריית, ושהן לא נכתבו קרוב למקום שנמצאו בו. מגוון כזה של מגילות יכול היה להגיע רק מהמרכז האינטלקטואלי והדתי הראשי בתקופה זו - ירושלים.

⁹⁰³ להרחבה: [Russel Gmirkin, The War Scroll, the Hasidim, and the Maccabean Conflict](#)

⁹⁰⁴ ראסל, [רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה](#), הערה 10. אך רב הנסתר על הגלוי בשש שנים הראשונות, ראו: שצמן, או"ח: היבטים צבאיים, עמ' 346.

- 'מלחמת אל', נקמת אל', 'ריב אל', 'גמול אל' במגילת המלחמה (טורים ג'-ד') - 'וגם את אלעזר, ולאחר שקרא בספר הקדוש ונתן את הסיסמה 'עזרת האלוהים'⁹⁰⁵ הוא עצמו הנהיג את היחידה הראשונה והתנפל על ניקנורי (מק"ב ח' 23); 'לאחר שהפיץ בין אלה אשר עמו את הסיסמה 'ניצחון של אלוהים' הוא התנפל בלילה... (מק"ב יג' 15).
- שימוש בשמות האל/מלאכים (מה"מ ג'-ד' - מק"ב ח' 23; מק"ב יג' 15);
- עזר של מלאכים כלוחמים ובחרבם;⁹⁰⁶
- שימוש בחצוצרות (מה"מ ז' 12 ועד ט' 9 - 5 אזכורים במק"א);
- עמים שנלוו ליוונים-הסלווקים (מכונים 'כיתי-אשור' במגילות):⁹⁰⁷ אדום, מואב, עמון ופלשתים (מה"מ א' 1-3),⁹⁰⁸ עם העופות שב**תנ"ך**; מפלת האויב (סוף טור יז' - יח' 8)
- ייתכן שגם חלוקת הצבא הנלחם בחזית הקרב לבין השומרים על הערים והגבולות לפי מ' המקדש נח' 1-17, היא המקור לדרכם של החשמונאים הדומה (מק"א ה' 17-19, 55-62);
- אי-לחימה בשנת שמיטה (ב' 8-9).⁹⁰⁹

לצפייה בתמונה של מגילת המלחמה יא-יב:

<https://drive.google.com/open?id=1UyreJmhJ0PBVZ1W2SbYUlpFMIiCJWN2>

לדעתי פשר ישעיהו א' (4Q161, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 263-264) המתארת מפלת הכיתאיים - מכוונת לניצחון החשמונאים, אך חוקרים סבורים שמתארת את מפלתו של תלמי לטירוס מפני אלכסנדר ינאי ו**קלאופטרה השלישית**, שגם זו אפשרית (ואפשר שזה גם יישום חוזר, ראו [בפרק בעניין](#)).

בהקשר המלחמה יש לציין את יוחנן האיסי שכיהן כשר צבא בימי המרד הגדול (מלחה"י ב' 567). היות איסי זה שר צבא מלמד כמה היו מעורבים ומשפיעים האיסיים, ופועל יוצא שהיה בידם גם ידע ומה רוח של מלחמת בני האור נגד בני החושך, אך הלכותיו לא שרדו מחוץ לקומראן. נזכיר את מדרש גם חז"ל המדרש: "וְחֶשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם" וחושך - זו גלות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן (בראשית רבא ב' ד'), אולי ממשיך את מסורת זו של מגילת בני האור נגד בני החושך - היוונים והמתיוונים.

הצעתי שמגילת המלחמה הינה תיאור אוטופי של מלחמת אחרית הימים, אך קרבות החשמונאים מהווים יישום חלקי שלה, כפי שיהודה המקבי הינו יישום חלקי של 'האיל בעל הקרן הגדולה' ([תנ"ך](#) צ' 9-16) - כמפורט להלן:

⁹⁰⁵ ביטוי זה קיים גם ב**דברי גד החנוה** ו' קלו'.
⁹⁰⁶ המלאכים מצטרפים למלחמה בזכות שמירת הטהרה: 'יכול איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו ביום המלחמה לוא ירד אתם כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד' (ז' 6, מקבילה לדברים כג' 15). לשימוש בחרב ע"י מלאכים, ראו: [בר-אילן](#), [דברי גד החנוה](#), עמ' 186.
⁹⁰⁷ להרחבה: בין יוספוס לחז"ל, עמ' 178; ראסל, [רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה](#), עמ' 188.
⁹⁰⁸ ראסל, [רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה](#), עמ' 187.
⁹⁰⁹ מכנה שנה זו: 'שבת מנוח' - מק"א ו' 49 מתאר תבוסה בשנת השמיטה; סיוספוס מספר על נטישת מצור בשנת השמיטה (מלה"י א' 60; קדמה"ע יג' 234). העניין קשור לאיסור הלחימה ביום שבת ביובלים נ' 12 שבוטל. ייתכן והמגילה הכיתתית Q264a4 ב' 8 גם אוסרת על מלחמה בשבת הלכה זו אומצה ע"י התנאים-חז"ל וראו דיוני בפרק על בית שמאי. ראו: [שיפמן](#), [הלכה](#), עמ' 92.

64. יהודה המקבי וה'איל בעל הקרן הגדולה; מ'דרך פוכב מיעקב' לבר-כוכבא

ימי החשמונאים הראשונים הם כנראה התשובה הלאומית של כל העם, כפי שמצוינת במגילת 248Q104⁹¹⁰ (שורות 9-10): 'וככלות' נפצ יד עם הק[דש]⁹¹¹ תכלינה] כל אלה' וְשׁוֹבֵוּ בְּזִינְן [ישראל],⁹¹² ולאחר מכן אובדן המתייונים (פשר נחום ג' 3-8; ברית דמשק ז' 21)⁹¹³ – כפי שקרה בפועל, ואילו החשמונאים התעצמו בהנהגתם למשל כ-80 שנה. יוצא אפוא, שהיתה קרבה בין עדת קומראן לראשוני החשמונאים. עם זאת, כנראה קרבה זו לא היתה עדיין מלאה.

חזון החיות שבספר תנוד א', כרך החלומות, צ' 9-16⁹¹⁴ מתאר את ה'איל בעל הקרן הגדולה' ונצחונותיו. איל זה דומה לניצחונות (המדהימים) של יהודה המקבי בהכרעת הצבא החזק בעולם, וגם לרוח דתית קרובה כחבר מעדת קומראן - נוכח נאומיו ותעוזתו העולים ממגילת המלחמה (כמפורט בפרק הקודם). לפיכך, מקובל במחקר שיהודה המקבי הוא ה'איל בעל הקרן הגדולה'.⁹¹⁵ מנחם קיסטר חלק על הדעה הזו המקובלת,⁹¹⁶ ולדעתי אפשר שזיהוי ה'איל בעל הקרן הגדולה' מתאר את מורה הצדק, אך אין לנו שום רמז מהמגילות שהוא השתתף במלחמות החשמונאים או אף במגילת המלחמה. מעניין שחז"ל כלל לא הזכירו או ידעו על יהודה המקבי, וייתכן שזה מחזק את הצעתו של דוד פלוסר: 'ההשכיח עם ישראל את החשמונאים בימי הביניים?'. אם אכן יהודה הוא ה'איל בעל הקרן הגדולה', הרי שלא סביר שתהיה סתירה כזו בינו לבין אחיו, שאופיים ופועלם דומים. כמו כן, גינויים כאלו נגד ראשוני גיבורי ישראל יהיו תמוהים, היות ורק שנים ספורות בלבד לפני כן שלטו כוהנים מתייוונים – אזי אפשר שעדת קומראן לא תגנה ותקלל (אלא תדלג על) את המתייוונים ותקלל רק את החשמונאים?

⁹¹⁰ מכונת 4QHistorical Text A / מעין דניאל.

⁹¹¹ ייתכן ואנטיוכוס אפיפנס כבש את ירושלים פעמיים, אך אין לכך משמעות לעניינו כאן. ראו בעניין זה: אשל, מגילות קומראן והמדינה החשמונאית, עמ' 16.

⁹¹² ההשלמה מ'דניאל יב' 7: '...כי למועד מועדים וְחָצִי, וְכָכְלוֹת נִפְץ יָד-עַם-קִדְשׁ--תִּקְלִינָה כָּל-אֱלֹהִי, אֲךָ אֵין הַמִּשְׁךְ לְתִיאֹר פְּסוּק זה. נראה כי פסוק זה מקביל או קרוב לט' 27: 'וְהַגְבִּיר בְּרִית לְרַבִּים, שְׁבוּעַ אֶחָד; וְחָצִי הַשְּׁבוּעַ יִשְׁבִּית זָבַח וּמִנְחָה, וְעַל כִּנֹּף שְׁקוּצִים מְשֻׁמִּים, וְעַד-פֶּלֶה וְנִחְרָצָה, תִּתַּד עַל-שָׁמַיִם'.

⁹¹³ פשר נחום ג' 3-8: 'פשוו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה יודו ופתיא אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פְּשָׁרָן] דְּרִשִׁי הַחֲלֻקוֹת אֲשֶׁר תּוֹבַד עֲצַתָּם וּנְפִרְדָּה כְּנִסְתָּם וְלֹא יוֹסִיפוּ עוֹד לְתַעוֹת [] קְהֵל וּפְתִי[אִים] לֹא יִחֲזְקוּ עוֹד אֶת עֲצַתָּם'; ברית דמשק ז' 21: 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב'.

אמנם גם החשמונאים הצדוקים כנראה אבדו, אך זאת בתקופה יותר מאוחרת. יש הרואים את הקראים כהמשך הצדוקים – ראו בפרק עליהם. לדעתי ומוצע בספר זה שגם הפרושים-הראשוניים אבדו ונטמעו בחז"ל – שהם מסורותיהם רחבות ורבות מעדת קומראן.

⁹¹⁴ יוארא עד אשר צמחו קרנים לטלאים והעורבים גדעו את קרניהם וארא עד אשר צמחה קרן גדולה לאחד מן הצאן ועיניהם נפקחו; ויבט אליהם ועיניהם נפקחו ויקרא אל הצאן והאילים ראוהו וכולם רצו אליו; ועם כל אלה [ראית] עד אשר הנשרים והדיות והעוריות והאיות היו טורפים את הצאן ויעטו אליהם ויבעלו עד אשר נדמו הצאן אך האילים הם בכו ויצעקו; והעורבים נלחמו ויריבו אתו ויבקשו להוריד את קרנו ולא יכלו לו; וארא עד אשר באו הרועים והנשרים והדיות והאיות ויקראו אל העורבים כי ישברו את קרן האיל ההוא וילחמו ויריבו אתו והוא רב אתם ויקרא לעזרו כי יבוא; וארא עד אשר בא האיש אשר כתב את שמות הרועים ויביאם לפני אדני הצאן בא ויזרעהו ויושיעהו ויראו הכל הוא ירד לעזרת האילי' (תרגום כהנא, הספרים התייוניים). השוו: 'ויצמח מיראל ומאהרן שורש מטעת לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו ויבינו בעונם וידעו כי אנשים אשימים הם ויהיו כעורים וכימגששים דרך שנים עשרים' (ברית דמשק א' 10-7 [קימרון], התיבורים העבריים א', עמ' 6). השוו: 'וילבקשו את התורה ואלת[ה]נצוה בכול לבבם] ובכל נפשם היו כמגששים [דרך עינים התורה הולכת ומרבנה אור ועיניהם כעיני עור] עד אשר יפקחו וראו [כי אשמים הם' (4Q306, קטע 2, קימרון, התיבורים העבריים ג', עמ' 67).

⁹¹⁵ בעיקר לפי ניצחון ישראל על הגויים במלחמות המתוארות באופן סמלי (צ' 12-13). ראו למשל צירלס 1912, עמ' liii, 208; מיליק 1976, עמ' 44; בלאק 1985, עמ' 20. קרוב לכך טילר 1993. דימנט, היסטוריה על פי חזון החיות, עמ' 268, חיזקה זיהוי זה לאור המצאותו של ספר חנוך במגילות והתאמה למגילות נוספות. מאידך, דימנט, ירושלים והמקדש בחזון החיות, עמ' 295, מציינת: 'קבוצת הבחירה זהה לעדת המגילות - לתאריך שקודם למרד המקבים, כלומר בשנת 200 לפני הספירה, כשהשלטון על ארץ ישראל עבר מידי מלכי בית תלמי לידי שליטי בית סלווקוס'.

⁹¹⁶ קיסטר, לתולדות כת האיסיים. לאחרונה כנה ורמן הציגה פיתוח של דבריו (דברים בע"פ בהרצאתה בכנס יד בן צבי).

מגילת המלחמה יא' 9176 (ומקבילות במגילות נוספות)⁹¹⁸ משתמשת בנבואה של במדבר כד' 17: 'דָרְךָ פֹּכֵב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל לְמִשִּׁיחַ בִּישְׂרָאֵל, הוּא כְנֵרָאָה הַתּוֹאֵם לְיֵאֵל בַּעַל הַקֶּרֶן הַגְּדוּלָה מִחֲנוּךְ אֵי' צ' 9-16. ברית דמשק ז' 18-21⁹¹⁹ וסרך העדה ב' מפרידות בין הנשיא כשליט המדיני (המקור מיחזקאל לד' 24 ועזרא א' 8: 'שִׁשְׁבַּצַר, הַנְּשִׂיא לַיהוּדָה') למנהיג הדתי (לרוב הכוהן הגדול).

64.1. בין יישום חוזר לכישלון:

העובדה שיהודה המקבי נהרג בשנת 161 לפה"ס בקרב השמיני⁹²⁰ - אלעשה, מלמדת שאינו היישום המלא של ה'איל בעל הקרן הגדולה'. לדעתי היישום היה מבורך ומקודש, אך היה חלקי, כפי שבית המקדש השני הוא יישום חלקי של דברי הנביאים על הגאולה והמקדש. היישום המלא ממתין לאחרית הימים, ועד אז אפשר שיהיו עוד יישומים חלקים - אולי כבר-כוכבא?

ייתכן וספר (ולא מגילת בני האור ובני החושך) המלחמה 4Q285 המציין את המתת מלך הכיתים ע"י נשיא עדת היחד,⁹²¹ זהו אחד משני ניצחונות אלו של יהודה המקבי: 'ויקבץ אפולוניוס גויים, וחיל גדול משומרון להילחם בישראל. וידע יהודה ויצא לקראתו ויך אותו וימיתו. ויפלו חללים רבים והנשארים נסו. ויקח את שללם, ויהודה לקח את חרב אפולוניוס וילחם בה כל הימים' (מק"א, ג' 10-13). בקרב כפר שלמא האחרון בשנת 162 לפנה"ס נחל ניקנוב תבוסה, ונהרג על ידי יהודה (מקבים א' ז' 26-32). יום זה י"ג באדר נחשב ליום טוב והוא נקרא "יום ניקנור", ואולי זו מסורת מקבילה. דוד פלוסר, מותו של המלך הרשע, הקביל את ספר המלחמה לספר החיצוני נבואות היסטספס ולחזון ברוך הסורי.

64.2. ניסיון ליישום חוזר בבר כוכבא:

לאחר שראינו כמה קרובות שיטות המלחמה של יהודה המקבי למגילות קומראן ולמה"מ בפרט, נזכיר, כפי שנטען בפרק על אחרית הימים, הגאולה מתעכבת וגם עדת קומראן לא ידעה מתי תבוא. עם זאת, ההיסטוריה רצופה במאורעות קרובים לתיאורי נבואות הגאולה והנחמה, ונראה שאלו כמימוש חלקי בלבד של הנבואות, ששיאה בכך שהחשמונאים ניצחו והקימו מדינה עצמאית ודתית, ובכך הם המימוש הקרוב ביותר לדברי נבואה. ניצחונם ומדינת החשמונאים הפיחו רוחות מרד נוספים בהמשך הדורות, אך כולם כשלו (למעשה עד להקמת מדינת ישראל, כשבימי הקמתה שוב נמצאו מגילות קומראן). זיכרון ניצחון החשמונאים הדהד במרידות עמ"י בשלהי בית שני, ובכללם

⁹¹⁷ ילכה המלחמה ומאתכָה הגבורה ולוא לנו ולוא כוחנו ועצום ידינו עשה חיל כיא בכוחה ובעוז חילכה הגדול כאשֶׁר הגדתה לנו מאז לאמור דרך כוכב מיעקוב קם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וו קרקר כול בני שית וירד מיעקוב והאביד שריד מְעִיר והיה אויב ירשה וישראל'. מופיע שוב במגילת טסטימוניה 4QTestimonia175.

⁹¹⁸ פשר ישעיהו מתארת את מלחמת נשיא העדה (החיבורים העבריים ב', עמ' 262-272); ברית דמשק ז' 17-20; **פשר יהושע ב' (החיבורים העבריים ב', עמ' 73, שורה 12)** צוואת יהודה כד' 1 מציינת את המשיח ככוכב בייחוס לפני מתן תורה.

⁹¹⁹ ברית דמשק ז' 18-21: 'והכוכב הוא דורש התורה הבא דמשק כאשר כתוב דרך כוכב מיעקוב וקם שבט מישראל השבט הוא נשיא כל העדה ובעמדו וקרקר את כל בני שת'; צוואת יהודה כד' 2: 'ואחרי כל אלה יקום לכם כוכב מיעקוב בשלום וקם איש מזרעו כשמש צדקה ויתהלך עם בני אדם בתם ובצדק וכל עוולה לא תמצא בו'.

⁹²⁰ ייתכן שלמספר 8 של הקרבות והיותו הפסד, גם קשור ומתואר בסרך המלחמה, בה מתרחשים שלוש מערכות-קרב: בתחילה, בני האור מנצחים 'שלושה גורלות יחזקו בני אור לנגוף רשעה'; במערכה השנייה, יד בני החושך על העליונה ('שלושה גורלות יתאזרו חיל בליעל'); במערכה השלישית, אלוהים, המלאך גבריאל וצבאות מלאכיו מסייעים לבני אור (ובגורל השביעי יד אל הגדולה מכנעת קדושים יופיעו באחרית [חסר] לילות בני חושך'). ייתכן שכיוון שהגורל השביעי נגמר, נגמרה גם השגחת השמיים הניסית. רפפורט, פירוש למקבים א', עמ' 208, מסכם שמלחמות יהודה המקבי כשלו לאומית צבאית ומדינית, אך ביטלו את הגזרות הדתיות.

⁹²¹ קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 136: 'והמיתו נשיא העדה'.

השתמר המדרש על 'דָרְךָ כּוֹכֵב מִיַּעֲקֹב', שנוסה להיות מיושם על בר כוכבא כמשיח (איכה רבה פ"ב סי' ד'; ירושלמי תענית פ"ד ה"ה). ייתכן ואף לצידו היה כוהן בכיר/מנהיג דתי: אלעזר?/המודעי? עם זאת, מדרש זה נטען ע"י נושא כליו, רבי עקיבא, שהוא מהתנאים בזרם הרחוק מהחסידיים ועדת קומראן (על כך עליו בהמשך).

כפי שעדת קומראן (ואחריה החשמונאים) ירדו למדבר יהודה, כך גם עשה בר-כוכבא, וגם לצידו היו כוהנים מבני צדוק.⁹²² רק 60 שנה לפני כן איסיים (שכנראה היו הקנאים/סיקריים) מרדו במצדה בשנת 73 לספירה, שלפי פילון ויוספוס מספרם היה 4,000 כמה דורות לפני כן.⁹²³

בכל אופן, אין להתעלם ממבחן התוצאה ההפוכה והמרה של כישלון מרד בר-כוכבא (שעליה הטיפו גם חז"ל נגד עקיבא),⁹²⁴ אם כי יש לו חשיבות ציונית ומשפטית לאי-ויתור על הארץ. כישלון זה מוביל לשאלה: האם הדעות ההפוכות לדרכו הפוליטית של בר כוכבא ותומכיו (בראשם עקיבא) הם שצדקו? ואותו הדרך, האם גם יוחנן בן זכאי המתון צדק כשויתר על ירושלים לטובת יבנה? ואם צודק הוא, מה כבר בינו לבין יוספוס שקיבל והצטרף לרומאים? וזאת כאשר גם עדת קומראן (והחשמונאים אחריהם) נטשה את ירושלים ולא נלחמה על שליטה בה. במחקר מקובל שבעקבות כישלון מרד בר כוכבא, חז"ל דחקו ציפיות אסכטולוגיות,⁹²⁵ והמדרש המאפיין ביותר לכך הוא 'שלושת השבועות' ש'לא לעלות בחומה' לא"י (כתובות קיא'), וייתכן שעד היום משפיע על ההשקפה הפוליטית של הזרם החרדי.

לאחרונה [יצחק אשל טוען שמצא ארכיון של בר כוכבא](#), ומנגד טוענים שמדובר בזיוף.

64.3. אזכור כוכב לפני ביאת ישו:

בבשורה על-פי מתי ב' 2 מתואר כי הגיעו אנשים חכמים מן המזרח לעיר ירושלים ושאלו: 'מי הוא זה אשר נולד מלך היהודים? אשר ראינו את כוכבו אשר זרח, ובאנו לעבוד אותו'. זהו כנראה שימוש באותו מקור לבמדבר כד' 17, אשר כאמור פורשה על משיח ישראל במגילות.

64.4. לסיכום הפרק:

בתנ"ך ובמגילות (בעיקר [מתנ"ך](#): זכריה דניאל ומה"מ) ישנן נבואות לאחרית סוף הימים, ורובם משלבים נבואות על יון והסלווקים, והמחקר סבור שמכוונות גם לניצחונות החשמונאים.

היישום החלקי הוביל לאחר כשני דורות (490 שנה מהחורבן) לגאולת השיא (אך עדיין החלקית) של בית שני – החל מהנהגתו של יוחנן הורקנוס ושיאה במלכותו של יונתן אלכסנדר ינאי (כמפורט

⁹²² מתעודות הארכיון של מלחמת בר כוכבא עולה שמדובר במשפחות כהנים היושבות בעיר קוזיבא, ואנשיה מוזכרים בהמשך בהקשר להר הבית. בראש המשפחות: הכהן הגדול, הצבי בן צדוק, ומוזכרים שני בניו. אברהם בן לוי בן צדוק הכהן הגדול, ומוזכרים שלושת בניו ושתי בנותיו. כמו"כ מוזכרים ארבעה כהנים נוספים בני צדוק. ברשימת שמות 8 משפחות בקוזיבא, בכתובת על טס נחושת מוזהב, השם צדוק מופיע ראשון. מעל כל שם מופיע המונגראם של שמעון בר כוכבא. נקודה משמעותית נוספת היא איזכור של השם 'קומראן' בתעודות הארכיון.

⁹²³ [פילון האלכסנדרוני](#), "על חרות הצדיק" פרק יב', סעיף 75 (תרגום מ.שטיין); קדמה"י יח' 21.

⁹²⁴ דברים דומים אומר הרמב"ם על שמעון בר כוכבא, שעצם מיתתו ודאי שאינו המשיח (משנה תורה - מלכים יא' ג').

⁹²⁵ הר, משיחיות, עמ' 331 ואילך. למרות שלפני כן ירדו לגלות, ואז בגלות דרשו זאת.

בהמשך בפרק עליו). כך גם ב**חננו**: מו' 1-9265 ודניאל ז' 13⁹²⁷ (ועזרא הרביעי יג' 2-3 – חיזיון שישי) מוזכרים משיחי אחרית הימים, וכך אלו בוודאי אינם תואמים ליהודה המקבי (או כל גיבור מבית שני), במיוחד שבסרך העדה ב' 12-14 מצוין משיחים שהצעתיה לזהות (אחד מהם) בינאי (ראו בפרק עליו). יש לזכור כי עדת קומראן כבר ידעה מהמגילות על נבואות הבית השלישי תוך ידיעה שבית שני אינו חזון הנביאים, כפי שפורט לעיל.

לסיכום, הבית שני ומאורעותיו הוא יישום חלקי של הגאולה הסופית ושל בית המקדש השלישי. ראו בפרקים 'אחרית כל הימים' ו'ירושלים בהווה ובעתיד' עוד הוכחות ליישום חלקי של נבואות מהתנ"ך ומהמגילות.

65. אימוץ הלכות כת מדבר יהודה ע"י יוחנן הורקנוס, והיווסדות הצדוקים

לעת חולפות ארבעים שנה⁹²⁸ ממותו של מורה הצדק⁹²⁹ - לא נותר זכר למתייוונים⁹³⁰, ודניאל ט' 24 מתאר ימים אלו כמעבר מהשלב שבו תם עידן הנבואה ומתחיל עידן המלכות: 'שְׁבָעִים שְׁבָעִים נְחִתָּךְ עַל עַמְךָ וְעַל עִיר קְדֻשְׁךָ לְכֹלֵי הַפֶּשַׁע וּלְחַתֵּם (וּלְהִתָּם) חֲטָאוֹת (חֲטָאוֹת) וּלְכַפֵּר עֲוֹן וּלְהִבְיֵא צְדָק עֲלֵמִים; ⁹³¹ וּלְחַתֵּם חֲזוֹן וְנְבִיא ⁹³² וּלְמַשַּׁח קִדְשׁ קִדְשִׁים ⁹³³ (לסדר ותאריכי האירועים בבית שני ראו **בפרק בענינו**). עידן זה מתאים לדור השלישי עד הרביעי של בית חשמונאי: החשמונאים-הראשונים המשיכו את העקרונות של עדת קומראן - חזרה לשמירת קפדנית של המצוות והתרחקות מהמתייוונים, ומדורו של יוחנן הורקנוס התחילה עדת קומראן סוג חדש של כתיבה – שמאופיינת בלשון רבים (במקום מפיו של מורה הצדק או מלשון יחיד) וללא פרשנות נבואית: 'המגילות התיעודיות' (עוד על קבוצה 5 זו ראו בפרק על חלוקת המגילות לקבוצות).

המגילה העיקרית מקבוצה זו היא אגרת מקצת מעשה התורה (להלן: ממ"ת) שהינה אגרת ייחודית הלכתית שנשלחה מעדת קומראן (בלשון רבים) באופן ידידותי ומכבד (ללא ביקורתיות וגנאי)⁹³⁴ לנמען שהיה מנהיג במקדש (כנראה הכוהן הגדול). בפרק על הורדוס אציע שממ"ת נשלחה לכוהן

⁹²⁶ יושם ראיתי אחד אשר לו ראש הימים, וראשו לבן כצמר, עמו אחר שמראהו גבר (או אדם, איש) ופניו מלאים הדר כאחד המלאכים... ובן האדם אשר ראית יעיר את המלכים ואת התקיפים ממושבותיהם ואת בעלי השררה מכסאותיהם ויתיר את מתני החזקים וישבר את שני הרשעים'.

⁹²⁷ 'חֲזָה הַיּוֹת, בְּחֻזֵי לִילָא, וְאָרוּ עַם-עֲנֵנֵי שְׁמַיָא, כְּכֹר אֲנִשׁ אַתְּהָ הָאָ; וְעַד-עֲתִיק יוֹמֵיָא מְטָה, וּקְדָמוּהִי הַקְּרִבּוּהִי'.
⁹²⁸ ברית דמשק כ' 13-15 (קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 20): 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים'; פשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר'שע] **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 301). ההנחה שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו: Eshel, Hanan, 'The Meaning and Significance of CD 20: 13-15,' in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330.

⁹²⁹ אולי גם 'קבר צדוק' שמוזכר במגילת הנחושות יא' 3 - נכתב אז, והוא בסגנון דומה של כתיבה שאינה מאפיינת את מורה הצדק (אם כי אינה בלשון רבים).

⁹³⁰ אמנם ישנם בעלי תפקידים ומנהיגים בכל הזרמים עם שמות מתייוונים, אך אין בשמות בלבד או בכלל כדי להצביע על אורח חייהם. חיזוק לכך הוא תרגום השבעים ומגילות מקראיות שנמצאו בקומראן וכתובות ביוונית. לשמות משלחת לרומא בה שרדו שמות יהודים יוונים, ראו: מ' שטרן, 'על היחסים בין יהודה ורומא בימי יוחנן הורקנוס', ציון, כו' (תשכ"א), עמ' 1-22.

⁹³¹ זוהי תשועה, שאין אחריה עוד שיעבוד. לפירוש זה ראו דעת מקרא על המקום (עמ' רלז').

⁹³² לאמת ולקיים את הכתוב בחזון שבאחרית הימים תבוא גאולת ישראל.
⁹³³ לקדש את בית המקדש.

⁹³⁴ ישנה אמנם אפשרות שהגישה והכתיבה שונה עד הפוכה מעצם קהל הקוראים של המגילות השונות, כשבעוד 'מגילות מורה הצדק' מיועדות רק לפנים הקהילה – מאפשרות ביקורת חריפה, ואילו ממ"ת שמיועדות לכוהן חיצוני – הניסוח עדין ומכובד. גישה הפוכה זו קיימת במקרא באופן הפוך: כאשר יי ומשה מוכיחים את העם – הם עושים זאת בחריפות, ואילו כאשר הם מתבטאים על עמ"י שלא בפניהם (כמו בפרשת בלק והדרישה למחילה על חטא העגל) – הם מסנגרים על העם.

בתחילת ימי הורדוס, אך אפשר שבמקום או תחילה ובנוסף (ודעתי נוטה יותר לימי הורדוס כפי שיפורט שם בפרק), נשלחה גם ליוחנן הורקנוס. ישנה אפשרות שלישית שהנמען הראשון היה 'הכוהן הרשע אשר נקרא על שם האמת בתחילת עומדו' (פטר חבקוק ח' 8-9) וממ"ת היא: 'התורה אשר שלח אליו' (פטר תהילים ד' 8-9),⁹³⁵ אך נמען זה לא רק שלא קיבל את התורה (ממ"ת), אלא אף ניסה להתנכל למורה הצדק (וראו בפרק 'ספר התורה שנית'). בין שלוש הצעות אלו יש לציין כי ישנו שוני בין עותקי ממ"ת בנוגע לתחילת המגילה,⁹³⁶ כאשר חלקן פותחות בתיאור לוח השנה השבתי-שמישי (364 יום), ואילו חלקן פותחות במעשי התורה – ללא שום אזכור ללוח ומועדיו. ייתכן וכיוון שעדת קומראן הבינה שהלוח הירחי התקבל והוטבע במנהג אותו נמען, היא ויתרה על עקרון הלכתי זה מולו⁹³⁷ (על חידת לוח השנה מוקדש פרק נפרד בהמשך).

ייתכן כי אם אכן יוחנן קיבל את אגרת ממ"ת זו, אז הוא ייסד (או אימץ) את כת הצדוקים, וממנה שלוש הלכות טהרה (שרפת פרה אדומה ב'מעורבי שמש', טומאת עצמות בהמה וטומאת הניצוק) שזוהות בין עדת קומראן לצדוקים (בהתאם לגרסת חז"ל על הצדוקים,⁹³⁸ שהרי מהצדוקים לא שרד שום כתב). תיאור תחילת הצדוקים עם החשמונאים כאן הולם גם את דברי יוספוס (קדמה"י יג' 294) וחז"ל (משנה מעשר שני ה' טו'; ברכות כט' א'). מדרש מקביל ליוספוס על ינאי בקדושין (סו'). מגילה זו הביאה את החוקרים לדעה שאחת היא ההלכה הקדומה של הצדוקים ועדת קומראן⁹³⁹ (אם כי אין פתרון לסתירות הפילוסופיות העקרוניות ביניהם).⁹⁴⁰

דעתי כהצעתו של ישראל קנוהל כי חיבורה של ממ"ת מאוחר לימי החשמונאים,⁹⁴¹ ולכן לא ארחיב גם לדיון הידוע בעניין זה. הצעתי לפתרון הסתירות עם הצדוקים היא חלוקה בין הצדוקים הראשונים של ימי החשמונאים לעומת הכוהנים השונים שהתמנו והושפעו מהורדוס (שכדי להאדיר את שמם עדיין דבקו בשם המפואר של הצדוקים הקדומים/בני צדוק הכוהנים), כפי שפירטתי [שבפרק בעניין](#).

⁹³⁵ **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 303. הפסוקים בקושי שרדו ולהלן בההדרה: 'צופה רשע לצדיק ומבקש [להמיתו י] ואלא יעזבו בידו ו[לוא ירשיענו בהשפטו. פשרו על הכוהן הרשע אשר צ]פה [למור]ה הצד[ק] ובקש[להמיתו] [על דברי החו]ק והתורה אשר שלח אליו ואל לוא יעז[בנו בידו] ולוא [ירשיענו ב]השפטו ולו שלם [אל את] גמולו לתתו' (שורות 7-9).

⁹³⁶ ראו: קימרון וסטרנגל, מקצת מעשי התורה, עמ' 203. הם מניחים שלעותק שלא היה בו תיאור הלוח היה עותק לשימוש פנימי של חברי העדה, שאינם זקוקים לפרטים אלו של הלוח. משום מה עניין זה אינו מוזכר בהקדמת לההדרת המגילה בקימרון, **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 204. אולי בגלל שלילתו של שיפמן, מקומה של ממ"ת, עמ' 81-98 (במיוחד עמ' 84 הערה 14. מקרה דומה יש גם לעותקים שונים של סרך היחד, שחלק נגמרים במזמור וחלק במגילה 4Q319 המפרטת את משמרות הכהונה לפי לוח השנה.

⁹³⁷ חיזוק מה אפשר בקישור לפרסום עדכני של רצון ובן דוב בכתב העת Journal of Biblical Literature לפיו במגילה בת כ-60 פרגמנטים בכתב סוד, ופוענחה כמועדי יין ושמן. אך מועדים אלו כבר מפורטים במגילת המקדש, אז מדוע אם כן היה צורך לכתובם בכתב סוד? תשובה לכך יכולה להיות חלק מטענה זו.

⁹³⁸ רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 211, מסכם את ההלכות הדומות והשונוות של הצדוקים עם עדת קומראן.

⁹³⁹ ראו: זוסמן, **הרהורים לאור ממ"ת**; קיסטר, עיונים בממ"ת.

⁹⁴⁰ כגון חוסר האמונה בתחיית המתים (מק"ב ז' 13-14; קדמה"י יח' 18; מלחה"י ב' 162-166; אבות דרבי נתן נוסח ב' פ"י; מתי כב' 23, מרקוס יב' 18, לוקס כ'; מעשי השליחים כג' 8) הסותרת לאמור במגילות (חנוך; **צוואות השבטים**; פסידו-יחזקאל; 4Q521; פטר יחזקאל לז' על חזון העצמות היבשות; אחד התרגומים לבן סירא).

⁹⁴¹ קנוהל, לשאלת תיארוכה של ממ"ת. עם זאת, ובמיוחד נוכח ההעתקים השונים של המגילה שבחלקן אין את פתיחת טבלת לוח השנה, אפשר שהמגילה נשלחה גם לפני כן בתקופה זו או אף לפני כן.

עת עולה יוחנן הורקנוס לשלטון, מתמעטים המתיוונים שאיבדו את ההנהגה, ובהמשך הנהגתו אף אבדו לחלוטין.⁹⁴² הן יוספוס והן חז"ל גומרים עליו את ההלל.⁹⁴³ כמו כן, מותו הטבעי מלמד שקשה לקטרג על סוף ימיו כבן סירא יי' (27-28).⁹⁴⁴

ישנה הצעת זיהוי יוחנן עם הקללה ממגילת טסטימוניה 4Q175, אך מאז שנמצאה גם במגילת דברי יהושע,⁹⁴⁵ ראוי להיפסל.⁹⁴⁶

בנוסף, וכנראה אף לפני כן, יוחנן הורקנוס קיבל מעדת קומראן עוד שלוש הלכות ממגילת המקדש:

- התקנת טבעות חבק לצוואר הבהמות לשחיטתם כקורבנות בהתאם להלכה ממגילת המקדש לד' 9476 - מעשר שני ה' טו'⁹⁴⁸ וסוטה מח'.⁹⁴⁹
- חגג את חג השבועות ביום ראשון (קדמה"י יג' 152; 251-252)⁹⁵⁰ כצדוקים (למשל: מנחות י' ג') שמקורה בלוח המפורט במגילת המקדש.

⁹⁴² פשר נחום ג' 3-8: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה יודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פְּשָׁרָן] דורשי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם'; ברית דמשק ז' 21: 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסיגרו לחרב'. ברית דמשק כ' 13-15: 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים'; פשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבונה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע'. ההנחה שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו: Eshel, Hanan, 'The Meaning and Significance of CD 20: 13-15,' in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330. חוקרים סבורים שעד ימי יוחנן הורקנוס החשמונאים היו באופוזיציה, בגלל שמאז עלו לשלטון. ראו למשל: שורץ, כהונה ומלכות, עמ' 19. רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 251, מסכים להתקרבות בין הצדוקים לחשמונאים, אך גם מסתייג.

⁹⁴³ האתוס על יוחנן הורנוס נשמר אצל יוספוס (קדמה"י יא' ז' 8; מלחה"י א' ב' 8): 'ניהל את המדינה באופן נעלה... הוא איחד בנפשו את שלשת הדברים המעניקים את האושר הגדול ביותר: הנהגת האומה, הכהונה הגדולה ומתת הנבואה, וחז"ל (ירוש', סוטה ט' יד), שתואם לצוואת לוי ח' 15. חז"ל אף השאירו שמו לברכה ולתהילה [ידין פי"ד ו'] למרות שנהיה צדוקי בסוף ימיו (ברכות ט'). יש הסוברים שהוא דמות המגונה (אם בכלל מרומז על גינוי דמות) במגילת טסטימוניה, אך אם כן ישנה התאמה, הרי שיש כאן סתירה לקרבתו עם עדת קומראן.

⁹⁴⁴ 'עת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר כי באחריתו ינכר איש'.

⁹⁴⁵ הצעת זיהוי של טסטימוניה (מגילה 4Q175) עם יוחנן הורקנוס, ראו: אשל, מגילות קומראן והמדינה החשמונאית, עמ' 81-56; טל, בין יוספוס לחז"ל א', עמ' 246-247. עיון בקטע זה (ראו: קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 72-73) בין שלוש מגילות המיוחסות לדברי יהושע כשכתובי ספרו, מלמדות, לעניות דעתי, קושי רב ליישמן כפשר אקטואלי, מה גם במגילות הכיתיות של מורה הצדק דברים כאלו מובאים בהטחה מפורשת.

⁹⁴⁶ כך גם סברה נעם, '??, עמ' ??.

⁹⁴⁷ 'אוסרים את ר'אשי הפרים אל הטבעות ון] ב'טבעות... אחר יהיו טובחים אותמה... ידין, מגילת המקדש, עמ' 208, כבר עמד על כך.

⁹⁴⁸ 'יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי'. כתבו על כך ושהטבעות המשיכו לשמש במקדש כשדעת חכמים היתה נוחה עימן: אורבך, תרומתו של יגאל ידין למדעי היהדות, עמ' 6; רוקח, הערות אכסניות, עמ' 263-264.

⁹⁴⁹ סוטה מח': 'יוחנן כהן גדול ביטל גם את הנוקפים. [ושואלים] מאי [מה הם] "נוקפים" [אלה]? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהיו מסרטיין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיטה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]. אתא איהו בטיל [בא הוא וביטל את הדבר] משום דמיחזי כי מומא [שנראה הדבר כמו שמטיל בו מום]. במתניתא תנא [בבריתא שנה]פירוש אחר ל"ינוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח! [ושואלים: וכי] נבילות [היו] אלה?! הא שחיט להו [הרי שוחט אותו] ולא מתו מעצמם! אלא [הכהונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות [ומדוע]- שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן].

⁹⁵⁰ אמנם לפי טבלאות של פרק ד ודוברשטיין שנדונו אצל שורץ (תשנ"ו [ב], עמ' 98), בשנה זו (130 לפנה"ס, לפי עדויות אסטרונומיות ואשורולוגיות) חל טו' ניסן (הירחי) ביום ראשון – ואם כך, הרי שלא ניתן ללמוד על פי מי נהגה ההליכה בשנה זו בלבד. [שיפמן, הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה](#), עמ' 92: ממקורות הבית השני עולה המגמה שלא להילחם בשנת השמיטה. סרך המלחמה [או"ח] אינה כוללת את שנת השמיטה בשנות המלחמה. מלח"י א' 60 וקדה"י יג' 234 מספר יוספוס על נטישת מצור בשנת השמיטה.

- שמירת חג השבועות ביום ראשון (קדמה"י יג' 152 ; 251-252⁹⁵¹ כצדוקים (למשל: מנחות י"ג) שהוא שיא המחלוקת כפולמוס שבמגילת 4Q513⁹⁵² שמקורה בלוח המפורט במגילת המקדש יח' (וכן ביובלים ו'. על חג השבועות ראו בפרק נפרד).

ההלכה הנוספת מורחבת היא חבר היהודים' שמקורה בפרק הבא (ותפורט בפרק אחריו):

66. מ-36 מועצת המלך (מ' המקדש) לחבר ישראל' (ב"ד) ועד 'חבר היהודים' (במטבעות)

מגילת המקדש כוללת בתוכה 3.5 דפים/טורים שמהווים את 'תורת המלך', היא זו המוזכרת בדברים יז' 18: 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת',⁹⁵³ שכן דף נז' במגילת המקדש (ופותח את תורת המלך מתחיל בכותרת: 'וזאת התורה').

ישנה קרבה גבוהה בין תורת המלך לשני ספרים: [איגרת אריסטאס](#)⁹⁵⁴ ו[היקאטיוס איש אבדירה](#) (לפי הסופר המצרי דיודורוס סיקולוס [[ביבליותקה היסטוריקה, ספר א' 70](#)],⁹⁵⁵ וזו הולכת ומתחזקת עם בואו של חוניו השלישי/רביעי מבית צדוק לאקרופוליס בה הקים מקדש – כאשר היתר זה מתאפשר לפי מגילת המקדש נז' 15-17 משאינו מחמת מלחמה,⁹⁵⁶ ומגיעה לשיאה כאשר בניו מצטרפים לעזרתו של ינאי נגד תלמי לטירוס בשנת 102 לפה"ס (ראו [פרק בעניין](#)). הלכות קרובות וסדרן הזכירו פילון (על החוקים המיוחדים' ד' עמ' 151 ואילך), יוספוס (קדמה"י ד' 223 ואילך) וחז"ל.⁹⁵⁷

⁹⁵¹ אמנם לפי טבלאות של פרקר ודוברשטיין שנדונו אצל שוורץ (תשנ"ו [ב], עמ' 98), בשנה זו (130 לפנה"ס, לפי עדויות אסטרונומיות ואשורולוגיות) חל טו' ניסן (הירחי) ביום ראשון (ולכן לכאורה לא ניתן ללמוד על פי מי נהגה ההליכה בשנה זו בלבד. [שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה](#), עמ' 92: ממקורות הבית השני עולה המגמה שלא להילחם בשנת השמיטה. סרף המלחמה (או"ח) אינה כוללת את שנת השמיטה בשנות המלחמה. מלה"י א' 60 ומקדה"י יג' 234 מספר יוספוס על נטישת מצור בשנת השמיטה.

⁹⁵² קטעים 3-4 שורות 2-5 (מחלוקות' בכינויו של קימרון, [החיבורים העבריים ב' 199](#)) מזכירים את: 'הנף העומר... ביום שבת... תעות עורון... לא מתורת משה'.

⁹⁵³ הדבר מקביל ל'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת' שכתב יהושע באבני הר עיבל (יהושע ח' 32). תורת המלך הזו היא כנראה כלומר, תורת המלך מרחיבה ומוסיפה הלכות על הפרשייה הקצרה שבדברים יז' 14-18 שמביאה רק 3 מצוות קצרות. עדת קומראן הקפידה על אי-רישום שם ה' במגילות שאינן מקראיות (ורשמה ארבעה קווים קצרים כמו האות י' או בכתב עברי קדום).

⁹⁵⁴ מנדלס, חוקת המלך [באיגרת אריסטאס](#), סיכם השוואה זו יפה. ראו גם ויינפלד, תורה למלך, עמ' 230-231. ⁹⁵⁵ 'באשר למשל שלהם (של מלכי מצרים) אף אחד מהם לא היה עבד מקנת כסף או יליד בית כי אם כולם בני כהנים מצטיינים ביותר, בני עשרים שנה ומעלה ומחונכים טוב יותר משאר בני עמם כך שהמלך, בהחזיקו את האצילים הדואגים לגופו והשומרים עליו יום ולילה, לא יטא למעשה חטא... סופר כהן יקרא מספרי הקודש לפני המלך על מעשיהם המצטיינים של האנשים המשובחים כדי שילמד מכם'. ויינפלד, תורה למלך, עמ' 226-228.

⁹⁵⁶ ירק לוא ירבה לו סוס ולוא ישיב את העם מצרים למלחמה למען הרבות לו סוס וכסף וזהב. ומאידך ניתן לפרש את תוספת 'למלחמה' בהרחבה: אפילו למלחמה אינו רשאי לחזור. השווה: שמות יג' 17; מלכים א' י' 28; ישעיהו לא' 1.

⁹⁵⁷ שלושתם מסוכמים יפה אצל ויינפלד, תורה למלך, עמ' 223-224. לקרבה לחז"ל ראו גם: פלק, מגילת המקדש והמשנה הראשונה.

יש צדדים לכאן ולכאן לקישוטי הזהב של אלכסנדר ינאי על אזכרות התורה עם אזכרות, ⁹⁵⁸ וכן לגניזתו של ספר זה, בדומה לתוספתא שבת יג' ב' ⁹⁵⁹ שמציינת שאיוב בארמית נגזו ע"י התנאים - שכן מגילה כזו שרדה בקומראן (11QtgJob), כאשר במקביל הודו מפורשות שישכחום חזרו ויסדום' (מגילה ג' א') ⁹⁶⁰ לתרגום אונקלוס ⁹⁶¹ ויונתן בן עוזיאל (ראו [פרק בעניין](#)).

מגילת המקדש נ' 15-11 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 196) מציינת כך בתורת המלך: ⁹⁶²

'ושנים עשר נשיא] עמו עמו ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'

לצפייה בתמונה של מגילת המקדש נ':

<https://drive.google.com/open?id=13BVnbe0lncLScvVEKeFsuwjl-vb5voc>

המשמעות המשפטית של 36 נשיאים אלו היא, שהם יושבים וקובעים באותה דרגה ורמה יחד עם המלך בכל עניין ונושא פוליטי כדתי: 'ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'. בם המלך חייב להיוועץ ⁹⁶³ ואינו רשאי לבצע שום פעולה ללא אישור שרים אלו. משתמע שההחלטות בהרכב זה יכולות להתקבל רק לפי רוב במועצת המשפט, ללא זכות בלעדית/וטו למלך.

⁹⁵⁸ 'מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תגנו' ([מסכת סופרים א'](#) ט'. השו: מסכת סופרים ד' ה'; שבת קג'). ספר זה קרוב ל'[ספר העזרה](#)' אותו מציינים חז"ל שהיה במקדש ואינו מקבל טומאת ידיים (בבא בתרא יד'). גם הלני המלכה כתבה את פרשיית סוטה מזהב, ואילו חז"ל לא העירו נגדה בעניין (יומא ג' י'). להרחבה ראו: שיפמן, [הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה'](#): [השבת אבידה וגזילה והשימוש בשם ה'](#). מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה י"י (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו. בסדרה מיוחדת של מטבעות שנטבעו בימי ינאי על גבי מטבעות קודמים של המלך, שונו במכוון את אופן כתיבת שמו: לא עוד "יהונתן" אלא "ינתן", אולי מתוך רצון להשמיט את אותיות שם ה'. ⁹⁵⁹ 'אמר ר' יוסי: מעשה שהלך ר' חלפתא אצל רבן גמליאל לטבריא ומצאו שהיה יושב על שולחנו של יוחנן בן נוזף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. אמר לו ר' חלפתא: זכור הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמי לבני (= לבנאי) וגנזו תחת הנדבך'. ראו גם: שבת קטו'; ירושלמי שבת טז' א', טו' ע"ג. ⁹⁶⁰ 'אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא: תרגום של תורה - אונקלוס - הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע; תרגום של נביאים - יונתן בן עוזיאל אמרו, מפי חגי זכריה ומלאכי, ונודעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה; יצתה בת קול ואמרה: מי הוא זה שגילה סתרי לבני אדם!! עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגילתי סתריך לבני אדם; גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא, אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו מחלוקת בישראל! ועוד ביקש לגלות תרגום של כתובים - יצתה בת קול ואמרה לו: דייד! מאי טעמא? משום דאית ביה קץ משיח. ותרגום של תורה, אונקלוס הגר אמרו? והא אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב 'ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש וְשׁוֹם שְׁקָל וְנָבִינוּ בְּמִקְרָא': "ויקראו בספר בתורת האלהים" - זה מקרא; "מפרש" - זה תרגום; "וְשׁוֹם שְׁקָל" - אלו הפסוקין; "וְנָבִינוּ בְּמִקְרָא" - אלו פיסקי טעמים, ואמרי לה אלו המסורות? שכחום וחזרו ויסדום!'

⁹⁶¹ יש לציין שתרגום אונקלוס לחומש הינו פירוש מילולי - הדומה לשריד הקטן של מגילת ויקרא בארמית מקומראן (4Q156), לפי קווי הלשון ולפי מילים שבתוכן אמצעי דקדוק במידת ניידותן מעטה, למשל: 'י[נס]ב[מ]ן דם תורא ומן דם צפירא ויתין על[קרנ]י[מ]ן[מ]ד[ב]ח[א] סחור סחור באצבעתה ש[ב]עה [זמנין ויד]כנה ויקדשנה...'. בתרגום אונקלוס לויקרא טז' 18-19 כתוב: 'ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחה סחור סחור וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה'.

⁹⁶² תורת המלך היא כינוי מחקרי למצוות המורחבות במגילת המקדש נ' 12-11 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 195-198) על הפסקה בדברים יז' 14-18. ייתכן ומועצת המשפט הזו מרמזת גם ל: 'וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ' (שמות יט' 6). ⁹⁶³ 'ולוא יצא מעצת לבו עד אשר ישאל במשפט האורים'. השווה: 'כי נועצו לב יחדו עליך בְּרִית יְכַרְתוּ' (תהילים פג' 6) שגם עוסק במלחמה. גם אריסטראס (264) פילון (על החוקים ד' 170) ויוספוס (קדמה"י ד' 223 ואילך) הדגישו את חשיבות היועצות המלך עם שריו ואי-רוממות ליבו.

הגבלת המלך הזו מהווה פגיעה קשה בזכות הבלעדית הידועה למלך, במיוחד ביחס לכוחו האבסולוטי בעולם העתיק המאופיין במונרכיה אבסולוטית או אוטוקרטיה. גם הנביאים ביקרו את פעולותיו הלא ראויות של המלך, אך תפקיד זה אינו מצוי בתורה, ורק נרמז מדברים יז' 20: 'לְבַלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֲחֵיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמְצָנָה יָמִין וּשְׂמֹאלוֹ'.

ממבט חיובי, זהו איזון כוחו של המלך, וזאת אפילו ביחס למערכות המשפט והממשל לאורך ההיסטוריה ועד ימינו. שיטת הממשל הקרובה ביותר היא של ארתור ואבירי השולחן העגול כ'ראשון בין שווים' (איני טוען לקשר ביניהם), כאשר גם ביוון ורומא היתה תחילה סנאט ללא דיקטטור.⁹⁶⁴ בהשוואה למצב היום במדינת ישראל, סעיף 39.ד' לחוק יסוד הממשלה מקנה לראש הממשלה קול כפול בהצבעה שבה קולות שווים,⁹⁶⁵ אך בתחומים שונים הוא מחליט גם ללא היוועצות ואישור הממשלה.⁹⁶⁶ עם זאת, לא משתמע ש-36 השרים של מועצת המלך והמשפט היו בעלי תפקידים ספציפיים כמו משרדי הממשלה היום (אך העניין נתון להבחנות נוספות כמו ח"כ לשר עם ובלי תיק).

חוסר עריצות ורודנות כזו מתאימה לחשמונאים הראשונים שמפאת צניעותם (והמצב הפוליטי) נמנעו להכתיר עצמם כמלכים, וביקשו להחזיר תיאוקרטיה.⁹⁶⁷ שמעון התרסי התחיל את מינוי נשיאותו ב-140 לפה"ס בעיקרון שסותר זאת: 'ולא יוכל איש מן העם והכהנים לבטל דבר מאלה, ולדבר נגד דבריו, ולאסוף אספה בארץ בלעדיו' (מק"א יד' 44), אם כי יש שנאם אזכורים מתקופה זו על הזקנים/גרוסיה.⁹⁶⁸ כנראה בנו, יוחנן הורקנוס, כבר קיבל ויישם את מועצת המלך והמשפט ב'חֶבְרֹן הַיהוּדִים', לצד כמה הלכות נוספות שאימץ ממגילת המקדש ועוד מגילות קומראן, ולצד העובדה שהוא ובנו (אלכסנדר ינאי) כבר זוהו כצדוקים.

המספר 36 היה מספר טיפולוגי בעמי קדם,⁹⁶⁹ ואפיפניוס מסלמיס סבר בחיבורו ['על מידות ומשקלות'](#) (עמ' 3-11) כי תרגום המקרא ליוונית היה לפי 36 מתרגמים (ולא כ-72 לפי שאר המסורות בעניין).⁹⁷⁰ 36 השרים שבמועצת המשפט והמלך מורכבים משלוש קבוצות של 12 – מספר יותר ידוע

⁹⁶⁴ ברומא המציבא סולה הפך לדיקטטור לתקופה זמנית בשל מצב חירום, ואילו יוליוס קיסר כבר כבש את הסנאט כדי להישאר דיקטטור קבוע, וכך הקיסרים אחריו (על שמו).

⁹⁶⁵ קובע כי: 'החלטות הממשלה יתקבלו ברוב קולות; היו הקולות שקולים, יהיה לראש הממשלה קול נוסף'.

⁹⁶⁶ ביטויים מאפיינים לכך הם: ראו בעניין ההתבטאויות המפורסמות של ראשי ממשלה אחרונים הממחישות את רצונם להגדלת כוחם: 'אני אחליט/אוביל ואני אנווטי' (רבין 1992; נתניהו 2017).

⁹⁶⁷ על כך ראו: רכניץ, מדינה כהלכה.

⁹⁶⁸ 'העם אשר בירושלים ואשר ביהודה ומועצת הזקנים ויהודה אל אריסטובלוס... ואל היהודים שבמצרים'. מספר אזכורים נוספים יש לגרוסיה-מועצת הזקנים בספרי המקבים (כגון: מק"א יא' 35; יב' 6; מק"ב יא' 27; יב' 35-36), אך לדעתי אינם מלמדים על מועצת המלך/חבר ישראל/חבר היהודים, וחוקרים מיצו לדעתי את ההשוואה וניסיונות הזיהוי לכך.

⁹⁶⁹ במצרים העתיקה היו 36 דיקנים – אלים של השמיים שמופיעים בלילות השנה ברקיע, וארתפנוס ודיודורוס סיקולוס מציינים שמשח חילק את אדמת מצרים ל-36 מחוזות. באסטרונוגיה של התקופה ההלניסטית המאוחרת התפתחה תורה על ההשפעה של 36 הדיקנים והדימונים שלהם על איברי האדם וחלקי גופו (ראו: [Reading the Human Body, Popović](#), עמ' 143). בספר הגנוז 'צוואת שלמה' נמנים 36 משלחי מחלות בגוף האדם. אורבך, אמונות ודעות, עמ' 433. להשוואה של תורת המלך לצוואת המלך המצרי אשורבניפל לבנו מריכרע (א' 42 ואילך), ראו: ויינפלד, תורה למלך, עמ' 225-226.

⁹⁷⁰ מלבד העובדה ש-36 היא מחצית מ-72 הזקנים שתירגמו את תרגום השבעים לפי אריסטיאס 310, הרי שאין לנו תיעוד של שום הרכב יהודי של 70 או 72 (זולת 70 בבמדבר כז' 21/שמות כד') בתקופה זו (לדעתי הסנהדרין שמוזכרת בחז"ל מאוחרת), זולת ההקשר העקיף האסוציאטיבי של 'לְמַסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (דברים לבי' 8) בנוסח המסורה למול 'למספר בני אלי' בנוסח קומראן/המצע העברי ותרגום השבעים היווני.

וטיפולוגי. בתורת המלך (מגילת המקדש נז' 5-11)⁹⁷¹ 12 ריבוא (פי אלף) הם המשמר המלכותי שתואם לכמה אזכורים במקרא,⁹⁷² והרכב ה-12 מופיע מספר פעמים במגילות הכיתיות.⁹⁷³ זולת תפקיד הגנת המשמר המלכותי על המלך, הם מצווים לשמור מפני חטא (ומסורת מקבילה נשמרה מדבריו של [היקאטיוס איש אבדירה](#)),⁹⁷⁴ למרות שהיה מצופה כי הלכה תינתן למועצת המשפט והמלך.⁹⁷⁵ מספר 36 שימש טיפולוגי גם בחז"ל, כאשר ההקשרים הקרובים הם: 'אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל דרא' (סנהדרין צז' II); 'יהושע ז' 5 עליו אמר רבי נחמיה: מכילתא דרשב"י יב' 37 (מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 33): 'מה ת"ל כשלושים ושה, מלמד שהיו שקולין כנגד כל ישראל'; ספרי דברים כט': 'נפלו מהם שלושים ושה צדיקים' (סנהדרין פ"א, ובאזכור מפורש: 'שלושים ושישה מזכין...'; 'זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין' (סנהדרין פ"ה ה"ה; סנהדרין מ"ד), כאשר כוללת 70 לפי בחירת הזקנים במדבר יא' 16 ושמות כד'. ישנם עוד אזכורים פחות קרובים.⁹⁷⁶

66.1. 'כנסת ישראל' בעדת קומראן והמשך מועצות קרובות בחז"ל:

פרק זה הינו המשך לפרק 7. 'התאמת עדת קומראן ל: סופרים, חכמים, **הכנסת**, נביאים זקנים ראשונים – ואלמוניותם'.

⁹⁷¹ יוברר לו מהמה אלף אלף מן המטה להיות עמו שנים עשר אלף איש מלחמה אשר לוא יעזבוהו לבדו ויתפש ביד הגואים וכול הברורים אשר יבור יהיו אנשי אמת יראי אלוהים שונאי בצע וגבורי חיל למלחמה והיו עמו תמיד יומם ולילה אשר יהיו שומרים אותו מכול דבר חט ומן גוי נכר אשר לוא יתפש בידמה.

⁹⁷² מגילת המקדש נז' 6: 'מן המטה להיות עמו שנים עשר אלף איש מלחמה'. מקביל לבמדבר לא' 3: 'וַיִּדְבֹר מִשָּׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר, הֲחִלְצוּ מֵאֲנָשִׁים לְצַבָּא; וַיְהִי עַל מִדְּיָן, לְתֵת נַקְמַת יְיָ בְּמִדְּיָן. אֶלְף לַמָּטָה, אֶלְף לַמָּטָה - לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלַחוּ לְצַבָּא. כְּמוֹת זֶהוּת יֵשׁ גַּם בְּשׁוֹפְטִים כֹּא' 8; מלכים א' ה' 6; י' 26: 12,000 (רוכבי סוסים שלשלמה). מאפיין את כמות השומרים שהיו לתורכים ועמי קדם סביב המלך. להרחבה בכמות לוחמים זו, ראו: ויינפלד, תורה למלך, הערה 59.

⁹⁷³ הם כמובן מספר טיפולוגי של בני יעקב שבטי ישראל, ובמגילת המקדש לט' מט' כל שבט מקבל שער מכיווני השמיים. שניים מהם מוזכרים בני"ד (שער בנימין בירמיה כ' 2; שער אפרים במלכים ב' יד' 13). יחזקאל מח' 31 מתאר 12 שערים לבניית המקדש, וכך גם במגילת ירושלים החדשה ט' (וכן חזון יוחנן כא' 19-21 משייך גם אבן מאבני החושן לכל אחד מהשערים, אך ללא ציון שם השבט). למקורות 12 במגילות הכיתיות ראו: באומגרטן, משפט קומראן.

⁹⁷⁴ כמו בסרך היחד ח' 1 שעניינה שפיטה: 'בעצת היחד שנים עשר איש וכוהנים שלושה תמימים בכול הנגלה מכול התורה לעשות אמת וצדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת איש אמ רעהו לשמור אמונה בארצ ביצר סמוך ורוח נשברה ולרצת עוון בעושי משפט וצרת מצרפ ולהתהלכ עם כול ב[] מדת האמת ובתכון העת בהיות אלה בישראל נכונה {ה} עצת היחד באמת'. ייתכן והרכב 12 שופטים שבפסר 4Q159 קטעים 2-4+8 שורה 4-6 [קומראן, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 25] קשור לשלושת הקבוצות העולות ל-36 שופטים: 'כוהנים שנים ונשפטו לפני שנים העשר האלה [] דבר בישראל על נפש, על פיהם ישאלו, ואשר ימרה' (פסר 4Q159 קטעים 2-4+8 שורה 4-6 [קומראן, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 25]). בכל אופן, למרות שההקשר קשה לביאור נוכח הקטיעות במגילה, די בחיבור של ציון השפיטה הפלילית למועצת המשפט. [שיפמן, הלכה הליכה ומשיחות בכת מדבר יהודה](#), עמ' 27; עומד על הרכב שפיטה נוספים. למקורות 12 במגילות הכיתיות ראו: באומגרטן, משפט קומראן.

⁹⁷⁵ דבריו של [היקאטיוס איש אבדירה](#) כפי שמובא לפי הסופר המצרי דידורוס סיקולוס ([ביבליותקה היסטוריקה](#), ספר א' 70): 'באשר למשל שלהם (של מלכי מצרים) אף אחד מהם לא היה עבד מקנת כסף או יליד בית כי אם כולם בני כהנים מצטיינים ביותר, בני עשרים שנה ומעלה ומחונכים טוב יותר משאר בני עמם כך שהמלך, בהחזיקו את האצילים הדואגים לגופו והשומרים עליו יום ולילה, לא יטא למעשה חטא'.

⁹⁷⁶ אך כנראה זו צריכה להיות חזקה לומר את דבריה ואף להחליט גם אם בניגוד לדעתו של המלך (ואסור לו להתגאות עליהם), כך שחברות קרובה קשה להשגה ביחסים כאלו. לעומת זאת, חיילי המשמר מהותם ותפקידם לשמור על המלך מפני סכנות מבחוץ, אך גם מפנים - חטאים שונים.

⁹⁷⁷ מספר הכריתות בתורה (תחילת מסכת כריתות), מספר הנגעים (נגעים פ"א מ"ד); 36 לוג לפסילת המקווה (תוספתא עדויות א' ג'); טיפת הזרע של עוג מלך הבשן (הוספה למסכת סופרים א'); מספר פעמוני המעיל של הכהן הגדול (זבחים פח' ב'); כתרים לארונו של יעקב (סוטה יג'); אזהרות על הגר (בבא קמא נט' ב'); שכינה הילכה 36 מיל (ספרי במדבר פב'); ימים שמשא פירש את התורה (סדר העולם רבה י'); השעות ששימש האור הגנוז (ב"ר פב'); ירד שלמה ממלכותו (משנת ר' אליעזר ה').

בתקופתה הראשונה של עדת קומראן (המחצית הראשונה של המאה השנייה לפנה"ס) לא היה כוהן גדול מטעמה במקדש,⁹⁷⁷ ועד עלייתו של אלכסנדר ינאי,⁹⁷⁸ לא מלך מלך ביהודה/ישראל מתחילת ימי הבית השני. האם באמצע ימי הבית השני ובטרם תקופת החשמונאים, היה הכוהן הגדול מנהיג יחידי, או שהיתה לצידו מועצת זקנים/חכמים שפסקו איתו את ענייני הדור?

בתחילת ימי הבית השני מצוין בנחמיה י' 1 הרכב משולש של שרי כוהנים לויים וישראל: 'אַנְחָנוּ כְּרִיתִים אֲמִנָה וְכֹתְבִים; וְעַל הַחֲתוּם, שְׁרִינוּ לְוִיָּנוּ פְּהִינְנוּ, והרכב זה מצוין בשלהי ימי הבית: 'ומגיהין אותו בבית דין של כוהנים ובבית דין של לויים ובית דין של ישראל המשיאין לכהונה' (תוספתא לסנהדרין ד' ז', ובדומה: סנהדרין ד' ב'; ספרי דברים קנ"ג). עזרא י' 8 מציין את 'כְּעֶצֶת הַשָּׂרִים וְהַזְקֵנִים'; בקאילו יב ממצרים: 'אל יהונחן כהנא רבא וכנותה כהניא זי בירושלים ועל אוסתן אחוה זי ענני וחרי יהודיא'; יהודית ד' 8, טו' 8: 'הכהן הגדול והגירוסיה של כל ישראל היושבת בירושלים'; קדמה"י יב' ג' ג' 142: 'ומועצת הזקנים והכהנים וסופרי בית המקדש ומשורריו יהיו פטורים ממש הגולגולת'. הנה אם כן, ראינו שיש אזכורים למועצה לצד הכהן הגדול, אך אין שום אזכור של שם או שיוך לקבוצה מסוימת.

הפעם הראשונה שיש אזכור ושיוך לקבוצה, הוא השיוך העצמי של 'אנשי היחד' (עדת קומראן) כ'**כנסת**', היא כנראה מוסד 'כנסת ישראל' בביטוי היותר מוכר (המילה שאחרי ה"כנסת" חסרה במגילה): 'לון' יסור שליט משבט יהודה בהיות לישראל ממשל [לוא י] כָּרַת יושב כסא לדויד כי המחקק היא ברית המלכות [ואל]פי ישראל המה הדגלים עד בוא משיח הצדק צמח דויד כי לו ולזרעו נתנה ברית מלכות עמו עד דורות עולם אשר שמר [את הברית ואת כל מצוות] הַתּוֹרָה עִם אֲנָשֵׁי הַיַּחֲדָה כִּי [הוא אשר אמר ולואי קהת עמים] היא **כנסת** אנשיי (מגילה 4Q252 ה' 1-6 [פשר בראשית א', [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 254]).

זהותה (העצמי) של עדת קומראן כבני צדוק הכוהנים עולים עם התאמתה לכנסת והסנהדרין שבחז"ל, וכן לסופרים, זקנים ו'ראשונים' ([ראו בפרק בעניין](#)). לדעתי פשר זה נכתב ע"י עדת קומראן יחד עם מגילות הסרכים, בתקופה שלאחר מות מורה הצדק, בכאמצע המאה השנייה לפנה"ס ([לתיארוך שלי למגילות הכיתתיות ראו בפרק בעניין](#)).

בתקופה זו (140 לפנה"ס) ולדעתי קיצת אחריה, מצוין 'כנסת' בשני מקומות בספרי המקבים: מק"א ב' 41: 'אז נאספו אליהם קהל/כנסת חסידים, גיבורי חיל מישראל, כל מתנדב לתורה'. מקור זה מציין את החסידים כ'קהל' או 'כנסת' (כהתכנסות ולא כמוסד "כנסת"/סנהדרין, לפי התרגום מיוונית), לצד מאפיינים של גבורת מלחמה התואמים לרוח מגילת המלחמה ובלשון 'מתנדב לתורה' הנפוצה במגילות קומראן;⁹⁷⁹ המקור השני במק"א יד' 28: 'באספה גדולה/הכנסת הגדולה'⁹⁸⁰ של

⁹⁷⁷ ישנן הצעות שמורה הצדק היה כוהן גדול שברח מהמקדש (כמו חוניו), ושבתקופה של 7 שנים שבהם יוספוס מציין שלא כיהן כהן גדול – אז כיהן מורה הצדק (ראו: אשל, מדינת החשמונאים, עמ' 50). אפשר שהכוהנים החשמונאים-הצדוקים הם כוהנים מטעמה של עדת קומראן, וכן לאחר מכן בחלק תקופת הורדוס.

⁹⁷⁸ מלכותו התחילה ב-103 לפנה"ס. לפי ??, מלכות חשמונאי התחילה ביהודה אריסטובולוס בשנת 104 לפנה"ס (מלחה"י א' 70; קדמה"י יג' 301).

⁹⁷⁹ ראו: קיסטר, השורש נד"ב.

⁹⁸⁰ לפי התרגום של 'סיאגוגי מיגאלי'.

כוהנים ועם, וראשי עם, וזקני ארץ נודע לנו, והוא כבר תואם לביטוי של חז"ל בפתיחת מסכת אבות,⁹⁸¹ שלאחר מכן מוזכר בעניין מצוות הקהל של המלך.⁹⁸²

לדעתי, המחלוקות הפוליטיות וכיתתיות בין אחי ואחרוני בית חשמונאי חייבו את פירוקה של 'חבר היהודים'. העובדה שמתניה אנטיגונוס הינו האחרון שהטביע מטבעות עם 'חבר היהודים', ורק שניים כאלו, מצביעה על מגמה זו.⁹⁸³ בכל אופן, שורת המינויים החדשים של הורדוס, בביטולו את המוסדות וההגמוניות שקדמו לו (ראו [פרק בעניין](#)), השרישו את המוסד 'סנהדרין' הפרושי במקום 'חבר היהודים', וכן זהות ומהות של הכוהנים הצדוקים השתרשה ככוהנים מושחתים ומתיוונים (ואפשר שכוהנים אלו שונים מכוהני בית צדוק והצדוקים במאה השנייה לפנה"ס – ראו [פרק בעניין](#)).

יוספוס מזכיר כמה פעמים ביחיי יוסף את הרכב הקויונון,⁹⁸⁴ וליברמן תרגם את המונח הלטיני קויונון של כת הנוצרים הפורשת - המונטינסטים כ'חבר' (socius, ידיד).⁹⁸⁵ על אף הקשר המילולי כפי שתורגם בתרגום השבעים למשלי כא' 9 (ומקבילה בכה' 24),⁹⁸⁶ לדעתי מדובר על הרכב שונה (אסיפה/מועצה כללית) המייצג את המאה הראשונה לספירה, שכאמור שונה מהותית מתקופת החשמונאים הנדונה 100-150 שנה לפני כן. עם זאת, ההרכב המינימאלי של מאה משתתפים לאספת האיסיים לפי יוספוס (מלחה"י ב' 145) הינו לדעתי קיום/המשך של סרך היחד ו' 8-23 (המובא לעיל), ושניהם נובעים בעקיפין ממועצת המלך וחבר היהודים, אך "עקיפין" גם יכול להיקשר לסנהדרין ומועצות העם השונים.

יש לציין כי אזכורי חז"ל לסנהדרין בתקופה זו הם כי היתה צדוקית (סכוליון על מ' תענית י'), ויוספוס מציין כי השרים הנכבדים היו צדוקים (קדמה"י יג' 411), וראו בפרק בעניין.

66.2. 'חבר ישראל' ו'בית החבר' בברית דמשק:

לפי מגילת ברית דמשק, היתה מועצה בשם 'חבור/חבר ישראל', שהיא פסקה בעניינים הנוגעים לענייני חרם/עושה ממון מהנכרים:⁹⁸⁷

⁹⁸¹ להיסטוריות של 'כנסת הגדולה', ראו: גודבלאט, העיקרון המונרכי, עמ' 80-82, ושם ספרות נוספת.

⁹⁸² יונתנה לראש הכנסת' (סוטה ז' ח').

⁹⁸³ לפירוט המטבעות, ראו: משורר, אוצר מטבעות היהודים.

⁹⁸⁴ חיי יוסף 309, 341, 393. לתרגום ופירוש ראו: שוורץ, תרגום חיי יוסף, בעיקר עמ' 119, 124, 133.

⁹⁸⁵ ליברמן, מרטירים של קיסריה, עמ' 441-442.

⁹⁸⁶ 'טוב לְשֶׁבֶת על פְּנֵי נָגַ, מְאֻשֶׁת מִדְּיָנִים וּבֵית חֲבָר'; 'טוב לְשֶׁבֶת על פְּנֵי נָגַ, מְאֻשֶׁת מִדְּיָנִים וּבֵית חֲבָר'.

⁹⁸⁷ יש קושי לפרש אם החלטתם היא רק בנוגע לנשיאת ההון או אם לשפיכת הדם. לשון הקביעה "בעצת" מקבילה למגילת המקדש נז' 14-15: 'ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'; מח' 20: 'לוא יצא מעצת לבו עד אשר ישאל במשפט האורים', ומסורות נוספות מבית שני. השוו: 'כי נועצו לב יחדו על־דבר בְּרִית יְכָרְתוּ' (תהילים פג' 6) שגם עוסק במלחמה. גם אריסטראס (264) פילון (על החוקים ד' 170) ויוספוס (קדמה"י ד' 223 ואילך) הדגישו את חשיבות היוועצות המלך עם שריו ואי-רוממות ליבו.

אל⁹⁸⁸ ישלח את ידו לשפוך דם לאיש מן הגוים בעבור הון ובצע, וגם אל ישא⁹⁸⁹ מהונם⁹⁹⁰ כל בעבור אשר לא יגדפו כי אם בעצת חבור (4QDb: 991 'חברי' ישראל' יב' 6-8) [קימרון, [החיבורים העבריים א', עמ' 47](#)].⁹⁹²

אם נשווה הלכה זו להיום, וכדי לסבר את האוזן, אפשר להגדיר בסיכום של חצי-משפט את ההבדל בתפיסה הפוליטית שבין הימין לשמאל – כיצד להתייחס לנכרים, ובפרט לגבי סיפוח וריבונות בשטחי ישראל שבהם יושבים נכרים. ההלכות גם קרובות למונח "מושחת", השגור בפי העם נגד מי שאינו פועל כשורה בענייני ציבור וכספים.

עיקרון המועצה לענייני משפט במקום החלטה בלעדית של המנהיג הושם על מורה הצדק והמבקר, כמפורט כמה פעמים במגילות הכיתתיות:

'וזה סרך הרבים להכין כל חפציהם שכן שני ימים לממעטי וינתן על יד המבקר והשופטים מִמְנו יתנו בעד פִּצְעֵם וממנו יחזקו ביד [ה]עני והאביון ולזקן אשר יכרע ולאיש אשר ינוגע ולאשר ישבה לגו נכר ולבתולה אשר אין לה גואל ולנער אשר ל*דורש ולכל עבודת [בית] הַחֲבֵר ולו יכרת בית החבר מידם. זה פרוש מושב [כול] המ[חנות וא]לה [יס]ודות אוש[ן] הקהל' (ברית דמשק יד' 12-17 [קימרון, [החיבורים העבריים א', עמ' 52](#)]).⁹⁹³

זוהי החוקה היחידה של (סרך) לרבים בברית דמשק. חשיבות הרכב זה מודגשת באמירה: 'יסודות אושי הקהל'. כלומר, בית החבר הינו מוסד בדרגה ראשונה במעלה בסרך הרבים, כנראה המבקר

⁹⁸⁸ "אל" זה בפסוק הבא הם משפטים שמנוסחים בצורה אפודיקית שלילית בברית דמשק מתוך 97 שמונה [זיידלר, ניסוחים משפטיים במגילות קומראן](#), עמ' 32-37.

⁹⁸⁹ המילה "ישא" בהלכה השנייה גם כנראה קשורה לקטע בפסוק הראשון: "בעבור הון ובצע", אך חייבת להיות מובדל ממנה, שכן הפסוק השני בא לחדש: 'בעבור הון ובצע' – (לעומת) – 'וגם אל ישא מהונם כל', כך שייתכן שכאן מדובר בגזל שאינו כרוך בשפיכת דם. חלוקת שלל מצוינת במגילת המקדש נח' 11-15: 'והיה אם נצחו את אויביהמה ושררום והכום לפי (ל)חרב, ונשא את שללמה ונתנו ממנו למלך מעשרו ולכוהנים אחד מאלף וללויים אחד מן המאה מן הכול וחצו מחצית השאר בין תופשי המלחמה לאחיהמה אשר הניחו בעריהמה'. [דין, מגילת המקדש, עמ' 91-92, הציג זאת כדוגמה להאחדת מצוות](#). אך היא מצוות המלך, ואילו ברית דמשק כנראה מתייחסת למצב של הנהגה שאינה מלכות.

⁹⁹⁰ המילה "הונם" בהלכה השנייה כבר מופיעה בפסוק הראשון בצמוד ל"בצע", ומכך סביר שהינה נרדפת ל"בצע" בפסוק השני. המונח "הון" כ"בצע כסף" רווח במגילות, כגון במגילת המקדש נז' 20-21: 'ולא יקח שוחד להטות משפט צדק ולא יחמוד שדה וכרם וכל הון וכל חמוד בישראל וגזל'; פשר חבקוק ח' 12-8: 'פשרו על הכוהן הרשע אשר נקרא על שם האמת בתחלת עומדו וכאשר משל בישראל רם לבו ויעזוב את אל ויבגוד בחוקים בעבור הון ויגזול ויקבוץ הון אנשי חמס אשר מרדו באל והון עמים לקח לוסיף עליו עון אשמה'; פשר חבקוק ט' 4-7: 'על כוהני ירושלים האחרונים אשר יקבוצו הון ובצע משלל העמים ולאחרית הימים ינתן הונם עם שללם ביד חיל הכתיאים'; סרך היחד ה' 15-17: 'ואשר לוא ישוב איש מאנשי היחד על פיהם לכול תורה ומשפט ואשר לוא יוכל מהונם כול ולוא ישתה ולוא יקח מידם כול מאומה אשר לוא במחיר'; סרך היחד ט' 8-9: 'והון אנשי קודש ההולכים בתמים, אל יתערב הונם עם הון אנשי הרמיה'. אלו עומדים על ההסתפקות במועט של עדת קומראן: 'כי לא נתת משעני על בצע' (הודיות י' 22-23) וכינויים עצמיים כ"עניי רוח" ו"אביוני צדק". ייתכן שגורם המעל ושקר ורעה' שבממ"ט ג' 9, הביא לעזיבת עדת קומראן את ירושלים, כנראה על סמך ויקרא ה' 15-16 בהקשר של הנאה מרכוש שניתן למקדש, כפי שעוסקת מסכת מעילה במשנה. ראו: בוקסר, מעל.

⁹⁹¹ 4QDb היא 4Q267, קטע 9 ג', לפי קימרון, [החיבורים העבריים א', עמ' 47](#); גינבורג, הכת היהודית הבלתי-ידועה, עמ' 76, פירש את ה"חבר" כ"חבורה" שהיא מועצה עליונה; רבין, מסמך צדוקי, עמ' 61, פירש מועצת היחד וגם ציין את הקרה לחבר היהודים במטבעות החשמונאים; באומגרטרן, תגליות בברית דמשק, עמ' 107, תרגם Counsel'. 'חברה-תאגיד, והביא הפנייה למגילה כז' שבה מצויין 7 טובי העיר.

⁹⁹² משמעות הפסוק היא שרשות היציאה למלחמה נתונה לאותה מועצה, וכך גם פירשו חלק ממפרשי המגילה: לפירוש של באומגרטרן, ראו: מגילות קומראן, מבואות ומחקרים ב', עמ' 657.

⁹⁹³ בההדרה עם עוד נוסחים של ברית דמשק, ראו [החיבורים העבריים ב', עמ' 52](#). לפירוש ראו: שמש, [לגלות נסתרות](#), עמ' 238-236. יש לציין שביישוב קומראן נמצאו מאות מטבעות (רובם מברונזה), וניתן לקשר זאת גם לדברי פילון: 'אחרים שולחים ידם באומניות, שלא לסבול מחוסר דבר מן הדברים שכופים עלינו צרכינו החיוניים, ואינם נרתעים מכל מלאכה שיש עמה פרנסה ללא דופי. את השכר שנוטל כל חבר על עבודות כה שונות, מוסר הוא לאדם אחד שנתמנה גזבר. משקיבל הלא את הכסף, הרינו עומד מיד וקונה בו צורכי יום-יום, ומספק להם מזונות בשפע ושאר דברים הנצרכים לחיי אדם' ([היפותיטיקה](#) ב' 10-11).

והשופטים, ותפקידו ניהול כספי עדת היחד שניתנו כצדקה, אך אפשר שהוא הכינוי של מתן העזרה לחלשים הנזקקים (ולא גוף מייצג). **שיפמן ניתח את הרכבי ההנהגה והשפיטה של עדת קומראן ולא אסכמם כאן**

שכר שני ימים הוא כנראה ה'קופה' בלשון חז"ל,⁹⁹⁴ וקרובה לדמי הביטוח לאומי בימינו. תפקידה להעמיד את החלשים והנזקקים בקהילה. עיקרון הצדקה שעולה בחשיבותו על הקורבנות הודגש בנביאים, וכך נמשך והורחב במגילות,⁹⁹⁵ אך רק מדניאל ד' ⁹⁹⁶24 הובא כתחליף מלא, וכך קיים גם וידוי לכוהן ככפרה על חטא בברית דמשק.⁹⁹⁷ רוח פסוקים אלו קרובים לדאגה לחולים ולזקנים שמתאר פילון את האיסיים.⁹⁹⁸

66.3. הרכבי הנהגה ומשפט נוספים במגילות הכיתתיות:

'סרך הרבים' מברית דמשק מפורטת בהלכות מושב הרבים שבסרך היחד ו' 8-23 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 220), שכבר זוהתה ע"י רבין ש"מושב" בית הדין של חז"ל,⁹⁹⁹ כאשר הרכבה יושב בשלוש קבוצות:

'כוהנים ישבו לרשונה והזקנים בשנית ושאר כול העם ישבו איש בתכונ' (שורות 8-9)¹⁰⁰⁰

הרכב 'בית החבר' הוא כנראה "המבקר והשופטים" (שורה 13)

יש לציין כי אפשר שביטוי זה יכול לבוא גם בהקשר שלילי, כמו במשלי כא' 9 (ומקבילה בכה' 29): 'טוב לְשִׁבְתָּ עַל פֶּנֶת נָגַ, מֵאֲשֶׁת מְדִינָה וּבֵית חֲבֵר' (וראו אזכור תרגומו בהמשך).

בפשר ישעיהו א' 15-12¹⁰⁰¹ מצוין: ' [] וכאשר יורוהו כן ישפוט ועל פיהם' (שורה 28). פסוק זה חוזר על חובת שמיעת המלך למועצה. קימרון השלים את רישת הפסוק כ"כוהנים", אך אפשר שאלו 'חבר ישראל', או בשם/הרכב אחר. מהקשר הפסוק הבא (29) משתמע שבהחלטת מלחמה עדיין יש לשמוע לאורים ותומים, ועניין זה איננו נתון אפילו למועצת המלך, אלא לשאלת אורים והתומים

⁹⁹⁴ בבא בתרא פרק א'; ירושלמי שבת פרק י' ועוד. הרמב"ם תיאר כך: 'מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה' (זרעים, הלכות מתנות עניים פ"ט ה"ג).

⁹⁹⁵ סרך היחד ט' 4-5: 'ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק'; Q511 (תהלים קנ"ד בפשיטתא): 'ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה כמקריב עתודים ובני בקר כמדשן מזבח ברוב עולות כקטורת ניחוח מיד צדיקים'; ברית דמשק יא' 18-21: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון'. עיקרון 'וינשלקמה פרים שפתינו' (הושע יד' 3) אומץ אצל חז"ל ביבנה לאחר החורבן.

⁹⁹⁶ 'להן מלפא מלכי ישפר עליך וחטיד [עלך] וחסאדך [בצדקה] פרוק ופגנתך פמחו עניו הו תהוא ארקה לשלנתך' [תרגום: לכן הפלך עפתי תיטב עלך: וחסאדך בצדקה פדה, ופגנתך פחו עניים, אולי תהיה ארקה לשלנתך].

⁹⁹⁷ קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 56-57, שורות 15-5. הלכה זו התקבלה בנצרות כוידוי הכומר: Penance. על כך ראו:

M. Kister. 'On a New Fragment of the Damascus Covenant', JQR, 84 (1993-1994), p. 294.

⁹⁹⁸ פילון, [שכל אדם ישר הינו בן-חורין](#) ו' 87. קוד לכן (86) מצוין גם את ה'קופה'.

⁹⁹⁹ רבין, 1957, עמ' 103-105.

¹⁰⁰⁰ היררכיה זו מצוינת בברית דמשק יד' 4-6 וכוללת קבוצה רביעית – הגרים. בסרך היחד מצוין קבוצות מיינמאליות של 10 ו-15 משתתפים. לדעתי הרכב זה (בית החבר) הוא מודל קטן של 'חבר ישראלי' שהוא הרכב קטן של מועצת המלך.

¹⁰⁰¹ 4Q161, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 264: 'ויצא חוטר מגזע' [] ישי ונצר משון[רשיו יפרה ונתח] עלו ר[וח] [יי רוח] [חוכמה ובינה רוח עצנה וגבורה] רוח דעת[] ויראת יי והריחו ביראת [יי ולוא] למראו ע[ניו] ישפוט ולוא למשמע אוזניו יוכיח וישפט [בצדק דלים והוכיח] [במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו] [ימית רשע והיה צדק אזור מ]תניו ו[א]מונה אזור חלציו [פשר הדבר על צמח] דוד העומד באח[רית הימים בישראל] [בצאתו להילחם עם או]יבו ואל יסומכנו ב[] [ורה] [] [וברוח גבורה ויתן לו כ]סא כבוד נור [קודש] ובגדי ריקמ[נה] [את ל אויביו מסביב יתן] בידו ובכול הג[ו]א[ים] ישמול ומגוג [ירום כסאו את כו] העמים תשפוט חרבו. ואשר אמר לוא [למראו עניו ישפוט] ולוא למשמע אוזניו יוכיח - פשרו אשר [ישמע אל דברי הכוהנים] **וכאשר יורוהו כן ישפוט ועל פיהם** [יצא להלחם עם אויביו ו]לעמו יצא אחד מכוהני השם ובידו בגדי'.

(לפי מגילת המקדש נח' 15-21).¹⁰⁰² ההבחנה נובעת מכך שמגילת המקדש מתייחסת למועד הר סיני ובית המקדש הראשון, ואילו פשר זה לאמצע בית שני כאשר לא היה מלך בישראל (וראו ההבחנות לעיל בין ברית דמשק למגילת המקדש, פרקון חדש לקמן). מסורת חלקית כזו יש ביד חז"ל: 'אין מוציאים למלחמת הרשות, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד' (סנהדרין א' ה'), אלא שבה כבר אין התייחסות לאורים ולתומים או לנבואה.

66.4. 'חבר היהודים' מופיע במטבעות החשמונאים

ביטוי אטימולוגי קרוב ל'חבר/חבור ישראל, הוא 'חֶבֶר היהודים' שנמצא במטבעות החשמונאים לאחר ציון שמם של כמה כוהנים חשמונאים גדולים, כגון: יוחנן (הורקנוס); יהודה (אריסטובלוס); יהונתן (אלכסנדר ינאי); מתתיה (אנטיגונוס).¹⁰⁰³ פשר ביטוי זה נדון במחקר, ורק לאחרונה מקצתם הקבילוהו לשני הביטויים הדומים מברית דמשק: 'עצת חבר ישראל ו'בית החבר'.¹⁰⁰⁴ **הצעתי אינה רק כוללת שמביטויים אלו החשמונאים יסדו והטביעו מונח זה משני קטעים אלו של ברית דמשק, אלא שמקור שניהם (ברית דמשק ו'חֶבֶר היהודים' החשמונאי) מתורת המלך במגילת המקדש נו' 11-15 - שמציינת ממשלה של 36 שרים שהם מועצת המלך והמשפט.**

לצד עליית המלכות החשמונאית, עד הרכב השלטון לפי עדת קומראן מציין ביטוי קרוב (אטימולוגית) ל'חבר היהודים'.

לצפייה בתמונה של מטבע יונתן וחבר היהודים B-450818:

https://drive.google.com/open?id=1wdvy-h9kFRNG3MGNj_ZxmYfXLG9P6iSg

66.5. האבחנות בין מגילת המקדש למלך לבין ברית דמשק בין הנהגה לכיתות

¹⁰⁰² י' {ע} אם יצא למלחמה על אויביו ויצא עמו חמישית העם אנשי המלחמה כול גבורי החיל ונשמרו מכול דבר טמאה ומכול ערוות ומכול עוון ואשמה ולוא יצא עד יבוא לפני הכוהן הגדול ושאל לו במשפט האורים והתומים על פיהו יצא ועל פיהו יבוא הוא וכול בני ישראל אשר אתו לוא יצא מעצת לבו עד אשר ישאל במשפט האורים והתומים והצליח בכול דרכיו אשר יצא על פי המשפט אשר'. ראו: ידן, מגילת המקדש, עמ' 298. ההקבלה בתורה: 'וַיְבָרַךְ מֹשֶׁה אֶל יִי לְאָמֵר. יִפְקֹד יִי אֱלֹהֵי הָרִיחַת לְכָל בֶּשֶׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה. אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם; וְלֹא תִהְיֶה עֵדוּת יִי כִּצְאֹן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה... וַיֹּאמֶר יִי אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת הַזֶּשֶׁע בֶּן נוּחַ - אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ; וְסִמְכֶתָּ אֶת יָדָךְ עָלָיו. וְהִעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָל הָעֵדָה; וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעִינֵיהֶם. וְנִתְּתָה מִהוֹדֶךָ עָלָיו - לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָל עֵדוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד, וְשָׁאֵל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאֹרִים לִפְנֵי יִי: עַל פִּי יֵצְאוּ וְעַל פִּי יָבֵאוּ, הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתוֹ - וְכָל הָעֵדָה' (במדבר כז'). כך גם במלחמות שאול ודוד, כגון: שמואל א' יד' 37, 41; שמואל א' כג' 9-12; שמואל א' כח' 6. מגילת 'שאלה באל' (קימרון), **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 311-315) עוסק כנראה גם באורים ותומים, כמו העיסוק המרכזי ששרד במגילה - זיהוי נביא שקר.

¹⁰⁰³ לניתוח מטבעות החשמונאים ראו: משורר, מטבעות היהודים. למטבעותיו של יוחנן, ראו: עמ' 31, 35-39: למטבעותיו של ינאי ויונתן, ראו בעמ' 40-43, 184-191, 279-293.

¹⁰⁰⁴ **רגב, חבר היהודים והאידיאולוגיה הפוליטית**, עמ' 4-5, ניתח את הקרבה לברית דמשק, אך לא נתן לכך משקל, וכן בסופו של דבר נטה לדעה שחבר היהודים הוא כל עם ישראל, ולא קבוצה אלטיסטית שסמוכה לכוהן הגדול. גולדבלט, העיקרון המלוכני, סבר כי 'עצת חבר ישראל' בברית דמשק יב' 8 היא המועצה הלאומית. רפפורט, למשמעות חבר-היהודים, גם נטה לדעה שחבר היהודים הוא כל עם ישראל, וכלל לא ציין את הקשרים למגילות. כבר ספראי, בשלהי הבית היהודי ובתקופת המשנה, עמ' 14 ו-31, ציין את חבר היהודים שבמטבעות כראייה למועצת החשמונאים, וזאת לפני הכרותו עם קטעי מגילות אלו.

מוסכם במחקר כי מגילת המקדש הינה מגילה קדומה קדם-כיתתית,¹⁰⁰⁵ והיא המקור למגילת ברית דמשק, שזו ספר ההלכה המרכזי של עדת קומראן, עליה התווספו מגילות הלכתיות בתחומים שונים.

לפיכך, ועוד לפני שנדרשנו לניתוח הקשר בין שני קטעי מגילות אלו, הצעתי היא ששתי מגילות אלו מוסרות את אותו עיקרון של המסורת, אלא שמגילת המקדש הקדומה מביאה את המקור הגולמי והכללי המתייחס לשעה שממונה מלך וכנראה גם עומד המקדש, ואילו ברית דמשק משבצת ומיישמת אותה בסוגיה אקטואלית ופרטנית, בתקופה הטרומ-חשמונאית שאין מלוכה בישראל (אך יש כוהנים וסנהדרין). עם זאת, השאלה אם מכוונת להנהגה המרכזית של רוב עמ"י או להנהגה כיתתית/פנימית של עדת קומראן - כאשר ברית דמשק מדגישה שניהול המקדש אינו טהור וכשורה כדעתה,¹⁰⁰⁶ יותר קשה.

66.6. מתפקיד חבר היהודים: הענשה על בגידה והחרמה לנכרים

כאמור בברית דמשק יב' 6-8, ראינו את התפקיד של: 'אל ישלח את ידו לשפוך דם לאיש מן הגוים בעבור הון ובצע, וגם אל ישא מהונם כל בעבור אשר לא יגדפו כי אם בעצת חב[ו]ן ישראל'. **דין קרוב לכך מצוי בברית דמשק ט' [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 41 שו' 15-16]: 'ואשר אמר כל אדם אשר יחרים אדם מאדם (כויקרא כז' 18) בחוקי הגואים להמית הוא'. כנראה זהו איסור על חסגרת יהודי לנכרים, ולאחר מכן התגבש לאיסור ערכאות הגוים בהלכת חז"ל (גיטין פח' II).**

פירוש פשט מפתיע יש למגילת המקדש סד' 6-8 על ויקרא יט' 16: 'לא תלך רכיל בעמיתך': 'כי יהיה איש רכיל בעמי (גוף ראשון מפי ה') ומשלים את עמי לגוי נכר ועושה רעה בעמי ותליתמה אותו על העץ וימת'.¹⁰⁰⁷ כלומר, איסור הרכילות אינו לשון הרע כמו תיאור אדם ומעשיו בין הבריות (היהודים), אלא הרכיל הוא על העם (ולא בתוך), בצורה של הלשנה. איסור כיתתי זה מצוין בסדר היחד ז' 15-17: 'והאיש אשר ילכ רכיל ברעהו והבדילהו שנה אחת מטהרת הרבים ונענש ואיש ברבים ילכ רכיל לשלח הואה מאתם ולוא ישוב עוד. מעשים כאלו מוכרים מרבי אלעזר ברבי שמעון שכונה 'חומץ בן יין' (בבא מציעא פג' II), וכך הטענה נגד יהודה איש קריות שהסגיר את ישו מחוץ

¹⁰⁰⁵ לצד נקודות נוספות המצביעות על קדימות מגילת המקדש: 12 ריבוא חיל המשמר לעיל; קורבן העצים "פְּכָתוֹב בְּתוֹרָה" (נחמיה י' 35 – מגילת המקדש מוג'); איסור הכנסת עורות טמאים (כתב זכויות בקדמה"י יב' 145 – מגילת המקדש נז' [נפירוטה ב-4Q306 וממ"ת ד' 8]); תאימותה הגבוהה למצע העברי של תרגום השבעים ונוסחי מקרא/שכתובים/עיבודים נוספים, לצד האחדה (הרמוניזציה). להרחבה: שטגמן, חוקת מגילת המקדש, שכבר כינה את המגילה: 'הספר השישי של התורה' ותיארכה לימי עזרא. היום כבר מקובל במחקר שמגילת המקדש הינה קדם/טרומ כיתתית.

¹⁰⁰⁶ בימי חיבור ברית דמשק עדת קומראן סירבה להשתתף ולעלות למקדש. טורים ד-ה' בב"ד מפרטים את החטא השלישי של טימוא המקדש, ובטור ו' 16-11: 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבח' חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל מי בכס יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובחון המקדש'. ברית דמשק יא' 21-18: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון'. השווה: יוספוס על האיסיים: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת' (קדמה"י יח' 19).

¹⁰⁰⁷ חוקרים הציעו שאלכסנדר ינאי הוא כפיר החרון אותו גינתה עדת קומראן כיוון ש'אשר יתלה אנשים חיים' (פשר נחום א' 6 [החיבורים העבריים ב', עמ' 283]), ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 107-121. דעתי שכפיר החרון הוא אחד ממנהיגי המתיוונים, לפי הצעתם של ראולי ורבינוביץ:

H.H. Rowley, Isaac Rabinowitz, 4QpNahum and the Teacher of Righteousness, JBL 75 (1956), pp. 188-93, "Meaning of the Key ('Demetrius')—passage of the Qumran Nahum-Pesher," JAOS 98: (1978), 394-399.

לכוחנים שמחוץ לקהילתו (הכנסייה בנצרות היא "הקהל"; מתי כו' 6-16, מרקוס יד' 3-9, יוחנן יב' 1-8).

67. מועצות ההנהגה שעברו לחז"ל: 'כנסת', קונונו, חבר עיר
67.1. המסורות העיקריות שהתקבלו בחז"ל: 36 צדיקים ו'חבר עיר':

בפרקים הקודמים לעיל תיארו את המקורות של 'מועצת המלך והמשפט' ממגילת המקדש ו'חבר ישראל' מברית דמשק. להנחתי, ישנה היררכיה של הפחתה וירידה במספר השרים של הרכבים אלו, מהשיא של מגילת המקדש (36), לברית דמשק שמהווה הרכב כיתתי ולא לאומי של כל העם (כפי שסברו רוב החוקרים שעסקו במשמעות המטבעות). הרכב קטן יותר מובא כ-5 פעמים בספרות חז"ל, והוא 'חבר עיר'.¹⁰⁰⁸ ייתכן והעובדה שאזכורים אלו מצויינים בעיקר בתוספתא, מצביעה כי הרכב זה הלך והצטמצם הלכתית, לצד עליית יבנה והנשיאות החדשה.

מספר שימושים נוספים במונח 'חבר' בהושע וחזון עמרם אינם נהירים כדי לקשרם לעניינינו.¹⁰⁰⁹

67.2. שימושים קרובים בימינו של מועצת המשפט והמלך:

מהותה של מועצה זו ממגילת המקדש נז' 15-11 הוא כאמור להגביל את כוחו של המלך, ומחכימה עם דעות נוספות של חכמים נבחרים. כבר השוואתי את מועצת המלך והמשפט לממשלת ישראל במדינה היום (סעיף 39 ד' לחוק יסוד הממשלה מקנה לראש הממשלה קול כפול בהצבעה שבה קולות שווים, אך בתחומים שונים הוא מחליט גם ללא היוועצות ואישור הממשלה), וכמות 36 השרים קרובים לחלק מהממשלות במדינה. והנה, בפוליטיקה בימינו, ישנן מפלגות שמנהלות גופים לקבלת החלטות: המפלגות הדתיות ובעיקר החרדיות. גם במפלגות אלו הנציגים הרשמיים בכנסת ישראל הם חברי כנסת, אך מי שמתווה את הדרך ומאשר את ההחלטות החשובות הם רבנים אשר מהווים חלק בלתי נפרד (אך לא רשמי) באותה מפלגה, ובמגזר החרדי הם קובעים אפילו יותר מנציגי המפלגה בכנסת. במפלגת ש"ס יש את 'מועצת חכמי התורה' המונה רק ארבעה רבנים, ולמפלגת אגודת ישראל ודגל התורה יש את 'מועצת גדולי התורה' המונה כארבעה עשרה רבנים (שמהם התפלגה 'מועצת גדולי עולם התורה' של הפלג הירושלמי), ולמפלגת הדתיים-לאומיים יש רבנים שונים ללא הרכב פורמאלי קבוע או סמכות מכריעה.

68. כינון המלכות במועד 490 שנה ומגילת ברכה לשלום יונתן (אלכסנדר ינאי)

בנו של יוחנן הורקנוס הוא אלכסנדר ינאי – הוא המלך ראשון (לפי סטרבון,¹⁰¹⁰ או לפי יוספוס – השני,¹⁰¹¹ כאשר הראשון היה מוצלח פחות) בבית שני, המקביל לדוד המלך (אחרי שאול) לגדולתו:

¹⁰⁰⁸ תוספתא פאה פ"ד ה"טז; שם, שביעית פ"ז מ"ט; ברכות פ"ד מ"ז; תוספתא בבא בתרא פ"ר ה"יג. שפרבר, חבר וראש חבר, כבר הקביל 'חבר עיר' זה לחבר היהודים, וכאמור אני מחזק דבריו. רגב, האידיאולוגיה הפוליטית, עמ' 4-5, ניתח זאת והסיק שלא ניתן להסיק בעניין. ראו גם: ספראי, הקהילה היהודית, עמ' 74-76.

¹⁰⁰⁹ הושע ו' 9: 'יִכְחָפִי אִישׁ גְּדוּדִים, חֶבֶר פְּהָנִים, דְּרָךְ דְּרָחֹו שְׂכָמָה: כִּי זָמָה, עָשׂוּ; חזון עמרם ב' 14: 'שמועת קרב מְבַהֵלָה תֵּאבְּלָה חֲבוּ[ת]תָּנָא לֵאֲרַעָא [מצרין]. בכל אופן המשמעות הסתמית של חֶבֶר היא קבוצת אנשים, כך שיכול לשמש קבוצת צדיקים או רשעים. ¹⁰¹⁰ אומנם לפי סטראבון (גיאוגרפיה טז' ב' מ = שטרן (M. Stern, Greek and Latin Authors on Jews and Judaism, I), Jerusalem 1974, pp. 26-35) אלכסנדר ינאי הוא שהיה המלך החשמונאי הראשון, אך יש להניח שהוא לא שמע על כך שיהודה אריסטובולוס - שמלך שנה אחת בלבד - קדמו בכך. ראו: שטרן, שם, עמ' 307.

¹⁰¹¹ לתיאורי יוספוס כי יהודה אריסטובולוס היה המלך הראשון, ראו: מלחמה"י א' 70; קדמה"י יג' 301.

היה מלך צנוע¹⁰¹² ותורני במישורים רבים,¹⁰¹³ אויב מובהק של התרבות היוונית,¹⁰¹⁴ שהצלחותיו המדיניות כוללות כיבושים רחבים (פי 4 מהמדינה שקיבל) ועצמאות מדינית (וזאת אף כנראה ללא המשך כריתת ברית עם הרומאים).¹⁰¹⁵

והנה, עדת קומראן הקדישה לינאי את מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך' (שמו העברי)¹⁰¹⁶ שבה השבח המכובד ביותר וההצבעה הישירה כי עדת קומראן הם כבני בריתו (כחסידים ככוהנים), ומהווה המשך ויישום של מגילות וקטעי הברכה למלך כמפורט לעיל: 'עור קדש על יונתן המלך וכל קהל עמך ישראל אשר בארבע רוחות שמים. יהו שלום כלם ועל ממלכתך יתברך שמכי' (מגילה 4Q448 ב' 9-1 [קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 186]). מקצת החוקרים, הציעו שמדובר ביונתן הוופסי,¹⁰¹⁷ ובעבר היתה מחלוקת אם מדובר זו מגילת קללה ליונתן (לפי פירוש 'עור קודש' כילקום נגדו' [זכריה יג' 7] ושרק עותק אחד שרד ממגילה זו; ברקע תיאוריה החוקרים שהיתה יריבות של עדת קומראן עם החשמונאים, ובפרט זיהוי יונתן עם 'כפיר החרון', אך גברו הסוברים שמדובר ב'שמירה' כמלאכי העירים (איוב ח' 8; דברים לב' 11). לפיכך החוקרים סייגו את האהדה בכך שהמגילה חוברה מחוץ לעדת קומראן (אצל הצדוקים) והגיעה לקומראן אך במקרה. איני מקבל סברת החוקרים זו, היות ואינו סביר בקהילה הדוגלת באמת הצרופה וקיצונית בדעותיה, לצד מכלול הקרבה של עדת קומראן והחשמונאים, ובפרט כי לפני קטע הברכה/תפילה ליונתן יש את מזמור קנדי החיצוני שנמצא [במגילת המזמורים 11Q5](#) ובנוסח הסורי (ובו כותרת: 'תפילתו של חזקיהו כאשר האשורים צרו עליו והוא ביקש מהאל שיושיע אותו' ובחלק: 'לשבי ציון'), שגם מחזק את ההקשר החיובי ליונתן.¹⁰¹⁸ שמו של יונתן מופיע פעמים, והתפילה רוויה בשיבוצי ומטבעות לשון מהמקרא (כגון: 'הללויה', 'סרית', קהל עמך ישראל', 'ארבע רוחות שמים', 'ביום ועד ערב'). זוהי הדמות העיקרית המוזכרת במגילות הכיתתיות (שלו רוב מציינת רק כינויים), כאשר ההקשר של שאר הדמויות פחות ברור (שלומציון, הורקנוס, אמליוס, פוטליאס). מהות התפילה לשמור על יונתן המלך במלחמה; יוספוס הציע 4 קרבות של אלכסנדר ינאי וחנן אשל ז"ל הציע שזוהי תפילה על הקרב במסעו של תלמי לתירוס, בשל הקרבה למסע סנחריב.

¹⁰¹² למשל בסיפורו שמבקש לאכול מלוחים (אמנם על שולחנות זהב, ראו להלן הצעה לפיתרון ריבוי הזהב) לאחר המלחמה (קידושין סו'), מבליט ומוכיח את ענוותנותו (בדרך אבותיו שאף נמנעו להכתיר עצמם כמלכים), בניגוד להצגתו כמתהולל. גם יוספוס מתארו: 'שעלה על אחיו בגילוי ואורך רוחו' (קדמה"י יג' יב' 1; מלח' א' ד' 1).

¹⁰¹³ למשל (להרחבה ראו: לוריא, ינאי המלך):

- גיור האדומים והגלת הנכרים שסירבו להתגייר (קדמה"י יג' 257-258).

- כתיבת ספר תורה שאזכורתיה היו מזהב (מסכת סופרים ט'). השו: מסכת סופרים ד' ה'.

- כד' פלחים/טופרכיות (משנה תענית ד' ב') תואמות לכד' משמרות כהונה במקדש.

- התקנת גפן של זהב בפתח ההיכל (מידות ג' ח'; קדמה"י יד' ג' א').

- דיונו על הקורבן הנאה ביותר (כריתות כח' II).

- ידבית ינאי מן דעלי (בריר צח' ח'; ירושלמי תענית פד' ה'ה).

- בית ינאי בהר המלך (בבא מציעא פא'; ע"ז נ').

¹⁰¹⁴ על כך ראו:

The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.-A.D. 135), Edinburgh 1973, p. 228 ; מ' שטרן, 'ניקולאוס איש-דמשק כמקור לתולדות ישראל בימי בית הורדוס ובית חשמונאי', בתוך: המקרא ותולדות ישראל: מחקרים לזכרו של יעקב ליוור, תל-אביב תשל"ב, עמ' 391 ואילך.

¹⁰¹⁵ היות שיוספוס לא מציין זאת, אמנם קשה להסיק מהשתיקה, אך הדבר הולם את אופיו התורני-פוליטי. ראו: שצמן, מלחמות יהודה המקבי: מעטים מול רבים?.

¹⁰¹⁶ שמו העברי – יונתן (וכן מוזכר במטבעותיו); שמו הארמי – ינאי; שמו היווני – אלכסנדר.

¹⁰¹⁷ כך הציע עמנואל מן; ורמש הציע שאחד מחסידיו של יונתן בן מתתיהו הוופסי כינה אותו מלך, על אף שהוא נשא רק בתואר כוהן גדול. הצעה זו אינה מקובלת במחקר. חז"ל לא ידעו שהשם ינאי הוא קיצור של יונתן, ומעולם לא כינו את ינאי המלך בשם זה.

¹⁰¹⁸ וכפי שניסחו זאת גרסיה מארטינו וואן דר וודה (1999, עמ' 524): 'אין בין מגילות קומראן כתבים של מתנגדי העדה'.

לצפייה בתמונה של מגילה ברכה לשלום יונתן (P.490 fig.1):

https://drive.google.com/open?id=1g2v-EWuynA5r_Nv9QbBGqLz6JxgNo47R

מרתק שמגילה זו קרובה במקצת ל'תפילה לשלום המדינה' שחברה בהקמת המדינה, בדומה ל'מזמור אהבה לירושלים' שקרוב להמנון 'התקווה' מפסוקים לשורות אלו:

לצפייה בתמונה של 'מזמור אהבה לירושלים' שקרוב להמנון 'התקווה':

<https://sites.google.com/site/bnetzadok/home/%D7%A9%D7%99%D7%A8%20%D7%90%D7%94%D7%91%D7%94%20%D7%9C%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A9%D7%9C%D7%99%D7%9D%20-%20%D7%9E%D7%A9%D7%A8%D7%93%20%D7%94%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A.jpg?attredirects=0>

בכך מגילה זו מכריעה את טענותיי נגד הזיהוי המקובל של ינאי כ'כפיר החרון' מפשר נחום אי' 8-¹⁰¹⁹, בנוסף לאמור לעיל כי חיבוריו של מורה הצדק (ובכללם פשר נחום) מתוארכות כשבעים שנה קודם לכן, וכטענתם של הרולנד ראולי ויצחק רבינוביץ שהפשר מתייחס לאקלימוס במק"א ז' 25-¹⁰²⁰. לפיכך, גם מגילת-איגרת ממי"ת (ראו פרק בעניינה) שנשלחה למנהיג המקדש כנראה, אינה יכולה להיות מתוארכת לתקופה זו (אלא לתקופה קודמת או מאוחרת יותר).

ומתי כל זה קורה? כארבעים שנה לאחר אובדן המתיוונים, כאשר: 'וככלות' נפצ יד עם הק[דש תכלינה] כל אלה יִשׁוּבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁰²¹ [שורות 9-10]. אלו הם שיא ימי הגאולה

¹⁰¹⁹ יפשו על כפיר החרון [] מות בדורשי החלקות אשר יתלה אנשים חיים [] בישראל מלפנים כי לתלוי חי על ה'עץ'. למשל: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 107-121.

¹⁰²⁰ את ראש 'דורשי החלקות' אזהה בדרכם של ראולי ורבינוביץ, עם אלקימוס הכוהן הרשע, עליו יפורט במספר נקודות בהמשך, ותיארוך זה משתלב עם הצעת לזיהוי של 'דורשי החלקות' כמתיוונים, הם הנתלים חיים (נצלבים). כיוון שפשר נחום מתאר את נפילת ירושלים ביד: 'מושלי כתיים ואחר תרמס' שהם הרומאים, החוקרים תיארו את המגילה לאחר הכיבוש הרומאי (לכל המוקדם ב-63 לפה"ס (Terminus Post Quem)), ולא מיד לאחר כיבושו של אנטיוכוס הרביעי (או אנטיוכוס השביעי סידטס שתקף את שמעון ויוחנן בשנים 132-134 לפה"ס, אך לפי יוספוס [מלה"י יג' 236-247] כיבושו היה סמלי), או הציעו שהמגילה מורכבת משתי תקופות ומחברים (בעניין המחלוקת בין ניצן לאשל, ראו: האמנם שני רבדים בפשר חבקוק; אשל, עוד לפרשו של פשר חבקוק).

¹⁰²¹ ההשלמה מדניאל יב' 7: '... כי למועד מועדים וְחָצִי, וְכָלֹת נֶפֶץ יָד-עַם-קָדֹשׁ--תִּכְלִינָה כָּל-אֶלֶה', אך אין המשך לתיאור פסוק זה. נראה כי פסוק זה מקביל או קרוב לט' 27: 'וְהַגְבִּיר בְּרִית לְרַבִּים, שְׁבוּעַ אֶחָד; וְחָצִי הַשְּׁבוּעַ יִשְׁבֵּית זָבַח וּמִנְחָה, וְעַל כֵּן שְׁקוּצִים מְשֻׁמִּים, וְעַד-כָּלָה וְנִחְרָצָה, תִּתֵּן עַל-שָׁמַיִם'.

¹⁰²² מכונת 4QHistorical Text A / מעין דניאל.

לפי מועד 490 שנה¹⁰²³ לפי דניאל ט' 24, פשר מעשי מלכיצדק¹⁰²⁴ ואפוקריפון ירמיהו ב' 2-1025 (לפירוט תאריכי בית שני לפי עדת קומראן ראו [בפרק בעניין](#)).

לפיכך, כנראה לינאי מכוון/ממומש האמור בברית דמשק יט' 35-כ' 1: ¹⁰²⁶ 'מיום האסף מורה היחיד עד עמוד משיח מאהרן ומישראל'. ייתכן שיונתן מוזכר גם במגילה (4QJonathan) 4Q523, אך היא כה מקוטעת שלא ניתן להכריע.¹⁰²⁷

במגילת (4QPolemical Text) 4Q471a מתואר כישלון מלחמה,¹⁰²⁸ אך אין בה מספיק מידע כדי לשייכה לקבוצה או לתקופה כלשהי.¹⁰²⁹ מוצע לשייכה לפרושים שעלו בסוף ימיו של ינאי או בתקופת שלומציון (ראו: הסכוליון על מ' תענית י'), או לקרבות נגד רומא עד שליטתו של הורדוס (44 לפה"ס), וכך היא נכנסת לקבוצת המגילות התיעודיות.

עם זאת, איחוד עדת קומראן וכתות המשנה מעלה קושי חדש: מדוע אם כן, עדת קומראן נשארה להתגורר עם ספרייתה ביישוב בקומראן? אפשר לתרץ זאת בכך שאיחוד זה לא היה מלא (בעיקר בגלל אי-אימוץ לוח השנה 364),¹⁰³⁰ אלא רק תמיכה ואהדה, והמסורות הועברו לינאי והצדוקים בקשרים טובים. סיבה אפשרית אחרת היא שהמגילות כן היו/חזרו בירושלים גם בתקופה זו (ולא רק בתקופה הטרומ-חשמונאית לפני שהוברחו לדמשק), אלא שהועברו לקומראן רק מאוחר יותר (כסוף ימי בית חשמונאי עד הורדוס).

69. טענות הפרושים נגד ינאי שמקורם במגילות הגנוזות: שני משיחים, מונוגמיה ואם שבוייה

69.1. האם ראוי משיח/מלך אחד הן ככהן גדול והן כמלך ושאינו מבית דויד?

במגילת ברית דמשק מופיע אותו הביטוי בלשון יחיד שלוש פעמים: 'משיח אהרון וישראל' (יב' 23, יד' 19, יט' 10) ובמקום אחד מופיע הביטוי 'משיח מאהרון ומישראל' (כ' 1). כל זאת בתקופת בית

¹⁰²³ ראו: J. Vanderkam, 'Sabbatical Chronologies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature'; t. H. Lim (ed.). *The Dead Sea Scrolls in their Historical Context*. Edinburgh 2000. pp. 159-178; Devorah Dimant, 'The Seventy Weeks Chronology (Dan 9,24-27) in Light of New Qumranic Texts' in *The Book of Daniel in the Light of New Findings*, Leuven 1993, pp. 57-70.

¹⁰²⁴ מזכירה את 490 השנה של דניאל ט' 24 ומציינת את השבעים השבועות כעשרה יובלים (10 * 49 = 70 * 7 = 490 שנה): יִבְשָׁבֵטְ הַיּוֹבֵל הָרִאשׁוֹן אַחֲרֵי תְלַטְעָה הַיּוֹבֵלִים. וְיָנוּם הַכַּפְרִים הַנּוֹאֵה סָוּף [הַנּוֹאֵה] בַּל עֵשְׂרִי לַכַּפֵּר בּוֹ עַל כּוֹל בְּנֵי [אֹר] אֲנֹשְׁנִי [גֹרֵל מַלְכִי צַדִּיק] (מגילת 11Q13 [התיבורים העבריים ב'], עמ' 279 שו' 7-8). להרחבה ראו [קנדי-הראל, יום הכיפורים במגילות](#), עמ' 380-388, ונבואה זו לעניות דעתי התגשמה ביישום חלקי פירושי דחיות הגאולה המפורשות של עדת קומראן (ראו בפרקים: הגאולה בסוף כל הימים; יישומים חלקיים של נבואות התנ"ך על מאורעות בית שני). יש לציין שבסקירת [קנדי-הראל](#) (עמ' 381) התיארוכים הוצעו הן רק לאחר 120 לפסה"ס.

¹⁰²⁵ [יובק]שון] פֻּנְגְּ בַצַּר לְהֵם וְלֹא אֲדַרְשׁ לְהֵם בַּעֲבוּר מַעֲלָם [א]שֶׁר מַעֲלָו [גִּנְי] עַד שְׁלֹמוֹת עֶשְׂרֵה יְבֵלֵי שָׁנִים וְהִתְהַלְכְתֶּם בְּשִׁנְעוֹן] וּבַעֲוֹרֵי [התיבורים העבריים ב'], עמ' 97. קשה לפרש אם לאחר 490 תבוא רעה על הארץ, או עשרת היובלים מתייחסים רק לתקופה הקשה עד מלוא 490 שנה. לפי מ' פשר מעשי מלכיצדק יגיע הצדק לבני האור ומשפט העונש לבני הבלעיל.

¹⁰²⁶ חוקרים חלוקים אם מדובר על משיח אחד או שניים. כאן הנחתו שאחד.

¹⁰²⁷ שתי האותיות האחרונות בשם חסרות (שורה 2). גם שאר המגילה מקוטעת והמהדיר פואש לא הציע פירוש קוהרנטי. ראו:

Puech, Jonathan le Prêtre Impie et les débuts de la Communauté de Qumrân. #8498

¹⁰²⁸ [לַעֲת צוֹיֹתָם לְבַלְתִּי] וְתִשְׁקְרוּ בְּרִיתוֹ וְתֹאמְרוּ נִלְחַמְתֶּם מִלְחֲמוֹתֵינוּ כִּיָּא גֵאלֵנוּ [יִכֶם יִשְׁפְּלוּ וְלֹא יִדְעוּ כִּיָּא מֵאֵס] [מתוק].

¹⁰²⁹ תתגברו למלחמה ואתם נחשבתם [בקואו משפט צדק תשאלו ועבודת] [תתנשאו ויבחר בם] [לזעקה] [ותשיטו] [מתוק]. אמנם לא ידוע לנו על מלחמות נוספות בתקופה זו מאז בית שני, כך שהחשמונאים הראשונים הם המושא הסביר למגילה כיתתית זו, או אחריהם בימי הורקנוס השני ואריסטובולוס השני, כך שמגילה זו הינה חלק מ'המגילות הכיתתיות התיעודיות', והינה תיאור מימוש נפילת ירושלים כאמור בפשר נחום א' 2-3.

¹⁰³⁰ אמנם לעיל בפרק על יוחנן וממ"ת הצעתי שעדת קומראן ויתרו כבר (וכנראה עוד יותר האיסיים לקורבם לפרושים [ובכך יצרו את חז"ל] על עיקרון לוח השנה, אם כי רב הנסתר מהגלוי בנקודות מרכזיות של כתות במאתיים האחרונות לפה"ס, ועל כך מורחב בפרק על חידת לוח השנה).

שני טרם מלכות החשמונאים (כאשר עד אז בימי בית שני הכוהן הגדול היה המנהיג העיקרי בישראל, ללא מלכות או מנהיג בולט אחר, וכך מתאר גם בן סירא). סרך העדה ב' 12 מציין את 'הכוהן המשיח' בהתוועדות הגדולה של עם ישראל, ובפסוק 14 מצטרף גם 'משיח ישראל', כשתחתם, אנשי השם וראשי האבות. אלו אינם קרובים לתיאורי המשיח של אחרית הימים שמתואר ב**תנ"ך**? ובצוואות השבטים (ראו בפרק בשער הנצרות).

לצפייה בתמונה של סרך העדה B-278288:

<https://drive.google.com/open?id=1CD769LJxBpGfbMxMOF8PY58xX7kNoUwq>

אמנם סרך הברכות מתאר נהלים לאחרים הימים אך גם בה מוזכר נשיא העדה שיקים לו מלכות ברית דוד לעולם ה' 20-21. גם מגילת פשר בראשית (4Q252) **[החיבורים העבריים ב', עמ' 254]** מציינת את 'עד בוא משיח הצדק צמח דויד כי לו ולזרעו נתנה ברית מלכות עמו עד דורות עולם... עם אנשי היחד', בדומה ליובלים לא'. צוואת לוי ח' 14-15, דווקא מציינת: 'והשלישי שם חדש יקרא לו כי מלך יקום מיהודה וכהנה חדשה יחדש כדרך הגויים; וחזותו יאהבו כנביא אל עליון מזרע אברהם אבינו'.

השאלה המתבקשת היא - האם ניתן ללמוד מכך שעדת קומראן סברה שראוי להפריד בין המלכות לכהונה, קרי 2 משיחים? ומהכלל לפרט, האם סברה שראוי שינאי המלך יתפטר מאחד מתפקידי (מלך/כוהן גדול)?

כידוע, כך הפרושי ביקש: 'ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך: ינאי המלך - רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן' (קידושין סו'). גם בירושלמי (הוריות ג' ב'; שקלים ו' א') נדרש שאין מממליכים כוהנים, אך אין לחז"ל גנאי על בית יהויריב.

ספר זה טוען כאמור שינאי המלך היה קרוב ומבורך ע"י עדת קומראן, אך יצויין כי רוב החוקרים סוברים שהצדוקים-הראשונים הם קבוצת מנשה היריבה והמגונה בעיני עדת קומראן, ובפרט ינאי הוא 'כפיר החרון' לפי פשר נחום א' 6-8 (אני מאמץ את הצעת ראולי ורבינוביץ שזהו אחד ממנהיגי המתיוונים). לפיכך, לדעתי למרות ששני משיחים זו ההעדפה של עדת קומראן, עדיין אינה מחייבת במלכות זמנית, והיא שלעצמה אינה מצדיקה חרם ויריבות עם המלך (כפי שעשו הפרושים): 'כי לי נתן אלהים את המלוכה ולו את הכהנה וישם את המלוכה תחת הכהנה; לי נתן את אשר על הארץ ולו את אשר בשמים' (צוואת יהודה כא' 2-3).

עם זאת, ישנו גם את הדין הבא:

69.2. מונוגמיה, שבועה ופילגשים במנהיגי חשמונאי

ההלכה שבדברים יז' 17: 'ולא ירצה לו נשים', מפורשת בתורת המלך שבמגילת המקדש נז' 15-19¹⁰³¹ כמונוגמיה (ועליה ברית דמשק ד' 20 – ה' 2 לכל העם),¹⁰³² וכוללת גם איסור חיתון עם נכריות.¹⁰³³ מלבד אזכור אחד של יוספוס לפילגשים (קדה"י יג' 380),¹⁰³⁴ לא מצאנו סתירה להלכות אלו אצל החשמונאים.¹⁰³⁵ אדרבא, דווקא ינאי ייבם את אשת אחיו (בדומה לייבום סבא רבא של דויד המלך), וככל שידוע לנו כל החשמונאים היו מונוגמים (בניגוד לאפרים לפנייהם והפרושים אחריהם - שהיו פוליגמיים), ואפילו אין אזכור על אחד שהתגרש (ראו פרק על נשים).

הלכות אלו לא היו בראש מעייניו של הורדוס שנשא 9 נשים, לצד טענותיי שרוב ההלכה הסנהדרין והכהונה התחלפה בגללו (ראו בפרק מהפכות הורדוס). כיצד אם כן חטא בכך דויד המלך? עניין זה מוסבר בברית דמשק ד' 20 – ה' 2 (ראו ניתוח בפרק 'השכחה הראשונה - התורה שהוחבאה בימי השופטים עד 'עמוד צדוק'). ייתכן וחז"ל דרשו גם על מקור זה – כמות נשיו של דויד המלך, כדי להגיע להלכת הפוליגמיה המקובלת בידם (- סנהדרין ב' 5),¹⁰³⁶ כמדרש מקיים, בכללם יוספוס שנשא 4 נשים. יש לציין כי בספרי מלכים ודבה"י ב', הרבה מלכים משווים לאם עשו הטוב או הרע בעיני ה' – יחסית לדויד.

בוויכוח המפורסם של יוחנן/ינאי עם הפרושים (קדמה"י יג' 291/קידושין סו'), חלקם האשימוהו כחלל כהונה, מפני שאמו היתה שבויה. דין דומה יש בשמחות ד' יג' שמוזכר כבר במק"ב יד' 3, 7, והנה הלכה זו מצוינת במגילת ברית דמשק (4Q266, קטע 5, טור ב' שורות 4-6).¹⁰³⁷ אך אין בידי אפילו להצביע על הקשר לעניין זה, זולת שהקשר הקטע אינו פולמוסי. כבר ראינו לעיל בברית דמשק יד' 15 כי פדיון שבוי הינו במסגרת הנושאים להחלטה של 'בית החבר' (שכנראה הם חבר היהודים – ראו [פרק בעניין](#)), אך אין קשר מצוות הפדיון לבין הסטטוס ההלכתי של האשה. יש לציין שלפי [מגילה חיצונית לבראשית](#) כ' שרה היתה שבויה אצל פרעה 5 שנים, אך שם (שו' 18) מסופר שלא נגעו בה.

70. ההתאמה והתמיכה של משפחת חונוי (ומקדשו) מבית צדוק במצרים

ארבע נקודות מקשרות בין עדת קומראן לבית חונוי והחשמונאים: חונוי השלישי נרצח בסוריה בשנת 171 לפה"ס; חונוי השלישי/רביעי ברח ללאונטופוליס שבמצרים, שם הקים את מקדש חונוי

¹⁰³¹ 'ואשה לוא ישא מכול בנות הגויים כי אם מבית אביהו יקח לו אשה ממשפחת אביהו ולוא יקח עליה אשה אחרת כי היאה לבדה תהיה עמו כול ימי חייה ואם מתה ונשא לו אחרת מבית אביהו ממשפחתו'.

¹⁰³² 'הם ניתפשים בשתים בזנות לקחת שתי נשים בחייהם ויסוד הבריהא זכר ונקבה ברא אותם ובאי התבה שנים שנים באו אל התבה, ועל הנשיא כתוב לא ירבה לו נשים ודויד לא קרא בספר התורה החתום'. ישנה גם מסורת מונוגמית בחז"ל לכוהן הגדול: *"וְיִכָּפֵר בְּעֵדוֹ וּבְעֵד בֵּיתוֹ"* (ויקרא טז' 6) בעד ביתו ולא בעד שני בתים' (יומא יג').

¹⁰³³ יש לציין שבמלכים א' ב' 3 מצוין: *"וְיִשְׁמְרֶתְךָ אֶת מִשְׁמֶרֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ, לְלֶכֶת בְּדַרְכֵי לְשֹׁמֵר חֻקֵּיךָ וּמִצְוֹתֶיךָ וְעֲדוּתֶיךָ, כְּפִתּוֹב, בְּתוֹרַת מֹשֶׁה, וְלֹאֲחֵר מִכֵּן שְׁלֵמָה חוּטֵא בְּרִיבּוּי נְשִׁים וְאֵף נְכָרִיּוֹת. נִרְאָה שְׁגָם הַבִּיקוּרַת בְּמַלְכִים א' יא' 2: 'מִן-הַגּוֹיִם, אֲשֶׁר אָמַר יְיָ אֱלֹהֵינוּ לֹא תִבְאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא יָבֹאוּ בָכֶם, אֲכֹן יִטּוּ אֶת לְבַבְכֶם, אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם - בָּהֶם דָּבַק שְׁלֵמָה, לְאַהֲבָה' היא רק על כך ששלמה המלך לקח נשים נכריות, כנראה לפי דברים ז' 3: 'ולא תתחתן בָּם', ואין שום ביקורת על כך שלקח הרבה נשים בניגוד לדברים יז' 17: 'ולא ירצה לו נשים', ובוודאי שלא לפי מ' המקדש נז' 15-19, שכוללת גם איסור חיתון עם נכריות.*

¹⁰³⁴ בן ציון לוריא טען שאינו סביר: ינאי המלך, עמ' 76: ינאי שכיבד את אשתו ובנה על שמה עיר וצנוע בהלכותיו - אינו מתאים לאופנה הסובבת את ניקולאוס של חצרות ברומי ונציביהם במזרח.

¹⁰³⁵ ממ"ט ג' 7-4 ([החיבורים העבריים ב' 210](#)) הטיפה למנהיג בירושלים נגד הזנות שחלה עם נשים (במגילות נוספות יש איסור לזנות אף עם האשה החוקית), עובדה שמתוארת גם במק"ב ו' 4. גם [צוואות השבטים](#) תיארו את הזנות שתהיה בישראל.

¹⁰³⁶ *"ולא ירבה לו נשים"*, אלא שמונה עשרה; רבי יהודה אומר, מרבה הוא לו, ובלבד שלא יהו מסירות את ליבו. רבי שמעון אומר, אפילו אחת מסירה את ליבו, הרי זה לא יישאנה; אם כן למה נאמר 'לא ירבה לו נשים', אפילו כאביגיל". לפי התנ"ך (שמ"א ודברי הימים א') היו לדויד רק 6 נשים.

¹⁰³⁷ ברית דמשק, קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 26. עזרא ב' 63 גאל כוהנים שלא היו להם כתבי יוחסין.

(ראו לעיל בפרק 'מינוי מורה הצדק על עדת קומראן ; קרבתו לחוניו'); יהודה המקבי ושמעון התרסי שלחו איגרת ליהודי מצרים (פתיחת מק"ב, ב' 18-19), והנחתי שזו בעיקר לבית חוניו ; בניו של חוניו הרביעי, חנניה וחלקיה, היו גנרלים בצבא מצרים של קליאופטרה (קדמה"י יג' 353-355) והצטרפו למלחמתו של יונתן אלכסדר ינאי נגד תלמי ה-9 לתירוס (קדמה"י יג' 411). כנראה פשר ישעיהו א' מתאר זאת.¹⁰³⁸ על קשרים נוספים בין עדת קומראן ליהדות מצרים ראו בפרק בענין. העובדה שאין התייחסות במגילות קומראן לחוניו השלישי והרביעי (שאחד נרצח ואחד ברח למצרים והקים מקדש) מתמיהה, שכן שתי הקהילות (קומראן וחוניו) הוקמו מיד לאחר קומראן או זמן קצר לפני השתלטות החשמונאים.

לא זו גם זו, צאצאי בית חוניו מבני צדוק הכהנים ממצרים, חנניה וחלקיה, שהיו גנרלים בצבא מצרים בראשות קליאופטרה (קדמה"י יג' 353-355), הצטרפו למלחמתו נגד תלמי לתירוס (קדמה"י יג' 411) בשנת 102 לפה"ס (ראו על חוניו ומקדשו ויהדות מצרים פרקים נפרדים).

ינאי המלך היו כמה קישוטי זהב במקדש (אזכרות לתורה, גפן, שולחנות), וייתכן אלו מתנגשות עם איסור ריבוי הזהב בדברים יז' 17: 'וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד'. בהקשר זה מגילת המקדש נוי' 15-17 מפרשת בצורה מצומצמת ומסוימת בלבד: 'רק לוא ירבה לו סוס ולוא ישיב את העם מצרים למלחמה למען הרבות לו סוס וכסף וזהב'.¹⁰³⁹

יב. המאה הראשונה לפה"ס: ממ"ת, הורדוס, בית שמאי

71. התמורות מהפיכת ההגמוניות ע"י הורדוס ; ממ"ת בתקופתו ואימוץ לשונה לחז"ל

לאחר מאבקים הפנימיים בין אחי ואחרוני בית חשמונאי, ששולבו עם מריבות דתיות-כיתתיות, הגיעו למהפכות הקשות שביצע הורדוס – ששינה מהותית את הכהונה והחזיר את ההתיינות:

- הורדוס סילק ממשרות הכהונה את בית חשמונאי, שאם לא כן סמכותו ושלטונו בסכנה.
- לאחר סילוקו של אריסטובולוס הוא מינה כהן גדול משלו, ביטל את הכלל לפיו הכהן מתמנה לכל ימי חייו, וביטל את ההעברה בירושה של משרה זו. מנקודת זמן זו הכהונה הגדולה הפכה ממשרה

¹⁰³⁸ 4Q161, החיבורים העבריים ב', עמ' 263-264. ראו, אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 82-91.
¹⁰³⁹ הפשט הוא שאסור לשוב למצרים כדי לחרות איתה ברית צבאית או לקנות ממנה ציוד צבאי. הסיבה היא, שברית צבאית יוצרת כפיפות ושיעבוד (מעין הכפיפות של מדינת ישראל כלפי ארה"ב בימינו), והדבר פוגע במטרת יציאת מצרים שהיא החירות מעול זרים. יש כמה ראיות לפירוש זה:

שמות יג' 17: 'וַיְהִי בְשִׁלַּח פְּרָעָה אֶת הָעָם - וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְיָשִׁבוּ מִצְרָיִם': היה חשש, שכאשר בני ישראל יראו מלחמה (נגד הכנענים או הפלשתים), הם ייבהלו ויפנו מצרימה כדי לקבל סיוע צבאי, ויחזרו להיות כפופים לחסות מצרים. לכן, ה' הוליד את בני ישראל דרך ים סוף, כדי שהצבא המצרי יטבע בים, ובני-ישראל לא יתפתו לפנות אליהם לעזרה. ואכן, במשך כמה מאות שנים לאחר מכן, המצרים היו חלשים ולא התערבו בנעשה בארץ כנען.

מלכים א' י' 28: 'וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה מִמִּצְרָיִם, וּמִקְוֵה סִחְרֵי הַמֶּלֶךְ יִקְחוּ מִקְוֵה בְּמִחִיר': שלמה כידוע עבר על מצוות המלך, הרבה לו נשים והרבה לו סוסים, ועבר גם על המצוה 'ולא ישיב את העם מצרים למלחמה'. הוא כרת ברית עם מצרים וקיבל ממנה סוסים ומרכבות מלחמה.

ישעיהו לא' 1: 'הוֹי הַלְרֹדִים מִצְרַיִם לְעֲזָרָה עַל סוּסִים יִשְׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל רֶכֶב כִּי רַב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי עֲצֵמוּ מְאֹד, וְלֹא יִשְׁעוּ עַל קִדּוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֵת ה' לֹא דָרְשׁוּ': הנביא מוכיח את מלכי יהודה על כך שהם עוברים על מצוות המלך, יורדים למצרים כדי לחרות איתה ברית צבאית ולקנות ממנה סוסים.

סוס: שם קיבוצי, הכוונה לסוסים.
 מאידך ניתן לפרש את תוספת 'למלחמה' בהרחבה: אפילו למלחמה אינו רשאי לחזור. ראו: ז' פלק, מגילת המקדש והמשנה הראשונה, סיני פג (צש"ל), עמ' לב' – מא'.

של מנהיגות בלתי תלויה למשרה התלויה בחסדי השליט כתוצאה מזה החלה הכהונה ביהודה לאבד את כוחה וסמכותה ולא התאוששה לעולם. נקודת שפל במעמד הכהן הגדול הייתה מינויו של אדם בשם שמעון, שהתאמתו העיקרית לתפקיד נבעה מהיותו אביה של מרים, אחת מנשותיו של הורדוס.

- לסנהדרין הוכנסו גם זרים נוכרים ממקורבי הורדוס, וכך סמכויות החקיקה הדתית שלה הוטלו בספק. לאחר שהיחסים בין הורדוס ומרים נשתבשו ושרידי בית-חשמונאי הוצאו להורג בידי המלך, סבלו מכך גם המקורבים לחשמונאים שחיפשו קודם דרך-התפייסות עם הורדוס.
- מן המפורסמות הוא שמלכותו של הורדוס היתה מלווה בהגברתם של היסודות ההלניסטיים בחברה הארץ-ישראלית. הורדוס נזקק לצורכי האדמיניסטרציה, הצבא, הדיפלומטית וחינוך הבנים, ובכלל לשם יצירת אווירה תרבותית בנוסח הלניסטי בחצר-מלכותו, לאנשים ממוצא יווני או בני תרבות יוונית. אנשים אלה תפסו עמדות מרכזיות בהירארכיה של מלכות הורדוס ובצידם של בני בית המלכות והמקורבים להם היוו חוגים אלה של ה"הלנים" את שדרת השלטון החשובה ביותר בממלכה. הנהיג משחקים אתלטיים לכבוד קיסר גם בירושלים, ובנה מרחצאות ותיאטראות.
- ניסיונו להכחדת בית חשמונאי והכהונים הצדוקים או בעלי הסמכות הגורעים ממעמדו.

מעמד הכהונים כה נחלש, עד שגם העם נטש את הכוהן הגדול והלכו אחרי שמעיה ואבטליון (יומא עא' II), וזאת בניגוד לימי החשמונאים בהם הפרושים ביקשו שיתחזק מעמד הכוהן הגדול בהפרדתו מהמלכות (ראו בפרק שני משיחים), וכן עד אז מעמד הכוהן היה ראשי ועיקרי בבית שני (למשל: יהודי יב לכוהנים הגדולים שבירושלים ובשומרון; ודאי כך ידע שמעון הצדיק; אין ספק לגבי מורה הצדק).

דוגמה לאיבוד מסורת פשוטה והכרחית לידיעה היא הוויכוח אם קורבן פסח חל בשבת ([פסחים סו'](#)). בסופו של דבר הלל כביכול נזכר בתשובה, השאלה המתבקשת ביותר היא – איפה הכהונים שידעו או יכריעו בדבר? אלו – עדת קומראן, פשוט נפרדו מההגמוניות הקרובות להורדוס בסוף תקופת החשמונאים.

71.1. חיזוק הצעת קנוהל לתיארוך מגילת-איגרת מקצת מעשה התורה (ממ"ת) בימי הורדוס והשפעתה על הסגנון שאימצו חז"ל:

מגילת מקצת מעשה התורה (נקראת בקיצור: ממ"ת; [החיבורים העבריים ב', עמ' 205-221](#)) הינה אגרת ששלחו חברי עדת קומראן (בלשונם כרבים) למנהיג שבירושלים על-מנת ללמדו את הלכות הטהרה והמקדש. מגילה בסגנון דומה מהותית ולשונית היא 4Q513 ('מחלוקות' בכינויו של קימרון, [החיבורים העבריים ב', עמ' 197-201](#)), אך מקוטעת כדי להכריע. אני מקבל את הצעתו של ישראל קנוהל כי מגילת ממ"ת נכתבה להורדוס,¹⁰⁴⁰ בניגוד לדעת רוב החוקרים הסבורים שכתבה לראשוני החשמונאים (שגם זו אפשרית לדעתי – כפי שניתחתי לעיל בפרק על יוחנן הורקנוס), אך בכל אופן

¹⁰⁴⁰ קנוהל, לשאלת תיארוכה של מגילת מקצת מעשי התורה.

יונתן אלכסנדר ינאי אינו יכול להיות הנמען שלה (היות והוא מבורך ע"י עדת קומראן – ראו [פרק בעניין](#)). להלן טענות למועד חיבורה בתקופת הורדוס וקרבתה לסגנון ולשון חכמים: ¹⁰⁴¹

- ממ"ת ג' 4-7 ([החיבורים העבריים ב' 210](#)) מטיפה נגד זנות עם נשים. בפרק על 'מונוגמיה בחשמונאים' הוכח כי תיאור זה לא מתאים להיות עליהם, אלא רק על אפרים-דורשי החלקות או הפרושים (שהיו פוליגמיים).
- ממ"ת חוברת בלשון רבים ולא בסגנון של מגילות מורה הצדק (קבוצה 4). כלומר, המגילה חוברת לאחר מותו, שתוארך לעיל בסוף המאה השנייה לפה"ס.
- ממ"ת אינה כתיבה ברוח הקודש כנבואה או התגלות לחברי העדה. ייתכן וזאת מצניעותם/כבודם לנמען, אך אם לא (כאמור בגלל שמורה הצדק נפטר ותמה תקופת ההתגלות), הרי שזו כתיבה פסיקתית כמו בספרות חז"ל. יתרה מזו, הנימוקים לפסיקות מובעים בדעתנות כלשון החוזרת: 'אנו חושבים' (חוקרים עמדו מטבעות לשון הלכתיות שהתקבלו בחז"ל). ¹⁰⁴²
- טענת עדת קומראן בממ"ת כי הם התרחקו ופרשו מהעם (ממ"ת ד' 7-8), ¹⁰⁴³ יכולה להתייחס רק לתקופה הנוכחית או עד דור או שניים לפני כן. אם אכן מורה הצדק כבר נפטר, הרי שעדת קומראן עזבה פעמיים את ירושלים והעם (גם מורה הצדק ברח מאפרים-דורשי החלקות בתקופת ההתייונות הטרומ-חשמונאית). פרישת עדת קומראן שנייה זו עולה ומתיישבת גם עם התיארוך הארכיאולוגי של היישוב בקומראן לכשנת 100 לפה"ס, וזו הסיבה שהספרייה נשארה ונמצאה בקומראן.

אם אכן מגילה זו נכתבה להורדוס או קרוב לתקופתו, הרי שהיא אחת מהמגילות האחרונות שכתבה עדת קומראן. היות שמוכח שהיא קרובה לסגנון והלשון של חז"ל, **לדעתי מגילה זו התיירה את הדיון הדעתני והאנושי לפסיקה בין אליטות וחכמים, לצד היתר הכתיבה שהיה אסור עד אז אצל כל הזרמים, זולת עדת קומראן.**

72. דימיון ושוני בין עדת קומראן לצדוקים ולבית שמאי

מקובל במחקר כי בית שמאי הינו המסורת הקדומה בחז"ל, כאשר מספר מדרשים מציינים את תחילת תחילת פיצול ההלכה וגם סידורה היא החל מבית הלל ושמאי. ¹⁰⁴⁴ מעניין כי ישנה מסורת

¹⁰⁴¹ הבדל עיקרי בין לשון המקרא הספרותית לשאר הלשוניות, הוא השימוש באות ו' ההיפוך, שמציינת עתיד, אלא שהוא עבר (כמו שמות הפרשות של רוב ספר בראשית). במקצת הספרים האחרונים של הני"ך יש תיאורי עבר רגיל כאשר המספר בגוף ראשון, ואילו במגילת קומראן של טוביה (4Q200) בעברית, ישנו שימוש בעבר רגיל כאשר המספר חיצוני לסיפור, כגון: 'בכך דבר טובי וכתוב תהלה בתשבוחתי' (יג' 1).

¹⁰⁴² ראו: זוסמן, [חקר תולדות ההלכה](#). למשל: עמ' 21: 'הרושם המרשים ביותר העולה מהם הוא הקרבה הגדולה לעולם ההלכה של חז"ל – קרבה בלשון, במינוח בפרטי הלכות ובכל עולם מושגיהם'. המונח 'מעשה' מופיע פעמיים בממ"ת ומשמעותו 'הלכה' – שהינו מונח מאוחר, אך האחרון מקובל בימינו, ולפיכך שימושו בספר זה. ראו גם: 'עושי התורה' (פטר חבקוק ז' 11, ח' 1; פטר תהילים ב' 11). גם נעם, [מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 332, עמדה על כמה מטבעות לשון קרובים (וכנראה התגלגלו במסורת). ¹⁰⁴³ [ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע[ם] ומכול טומאתם [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מ]הם] לגב אלה'.

¹⁰⁴⁴ 'אמרו: נתחיל מהלל ושמאי (תוספתא עדויות א' א'); 'אף אתה עשה לבך חדרי חדרי והכניס בו דברי בית שמאי ודברי בית הלל, דברי המטמאין ודברי המטהרין' (תוספתא סוטה ז' יב'); 'בעלי אסופות' – אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה. הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין' (חגיגה ג' ב'); 'אבל אמרם משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל' (סוטה מז' II; ירושלמי חגיגה פ"ב עז').

דומה בין שתי אסכולות במשפט הרומי מימי רבי מאיר ורבי יהודה,¹⁰⁴⁵ ובנצרות כבר יש הטפה חריפה עם אסמכתאות אטימולוגיות של דופי לשני בתים אלו.¹⁰⁴⁶ ייתכן ואלו צאצאים של קבוצות הביניים שנטשו את עדת קומראן כמה דורות לפני כן (ראו עליהם בפרק בעניינים).

אחריה באה תקופת התנאים – היא תקופת חז"ל הקלאסית.¹⁰⁴⁷ מעדויות שבמקורות תנאיים אנו למדים שמסורת בית שמאי קרובה למסורת הצדוקים,¹⁰⁴⁸ ומסורת בית שמאי שונה במהותה וסגנונה מאופיה של ספרות חז"ל בדורות שאחרי החורבן ומיבנה.¹⁰⁴⁹ קרבת בית שמאי לצדוקים פיתחה שנאה לבית שמאי, ולכן בית הלל קבעו שרק את הלכת בית הלל¹⁰⁵⁰ תיפסק להלכה (זולת יח' דברים), ואף קיללו: 'עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה' (ברכות יא' א', ובדומה: ירושלמי סנהדרין יא' ד'; ירושלמי ברכות ט' א'). אמנם לפי עדיות ד' ח' בית הלל ושמאי נשאו נשים ואכלו זה מזה, אך כנראה גם לא, תחילה לפי קושי אורח החיים בהקפדה הפוכה על המחלוקות (למשל ב-18 שחלקו), ושנית כי הם הגיעו גם לרצח זה כנגד זה ([ירושלמי שבת א' ד'](#)).

קרבת הלכת בית שמאי לצדוקים מחייבת שקרובה היא גם להלכת עדת קומראן. בנוסף, חנניה בן-חזקיה השמותי¹⁰⁵¹ סינגר על ספר יחזקאל,¹⁰⁵² ייתכן בעטיו של ארבעת אזכורים/הבטחות הכהונה הגדולה לבני צדוק (אם כי אין ספק שגם בית הלל סברו שמדובר בספר-נביא עיקרי). מהגותם של פילון ויוספוס שחיו בין בדורות שלפני החורבן/יבנה, עולים מסורות מעורבות מקומראן/צדוקים והתנאים.¹⁰⁵³ השלמת המסורות הקרובות יותר לעדת קומראן מספרות התנאים - התוספתא

¹⁰⁴⁵ 'פומפוניוס מספר שבראשונה [לא היתה מחלוקת במשפט הרומי עד שרבו] אטיוס קאפיטו ואנטיסטיוס לאביאו ונעשו הם ותלמידיהם לשתי כיתות. ובעיקר לא נחלקו הללו אלא על דבר אחד: שקאפיטו היה מקיים ומשמר [בקפדנות את השמועות כמות] שנמסרו לו, ואילו לאביאו, מתוך רוחב דעתו ומרוב בטחונו בתלמודו, הורה לחדש דברים רבים מאוד'. להרחבה ראו: רוזנטל, מסורת הלכה, עמ' 321.

¹⁰⁴⁶ בתרגום ארמי ובשרידי 'פשר' של כת יהודית-נוצרית (שהובאו בפירושו של הירונמוס לפסוק !?), נדרש על בית הלל ושמאי שהם מתעי העם, שיהיו לנגף ולמכשול (יש שם 'אטימולוגיות של דופי' לשמות הלל ושמאי: לגבי האטימולוגיה לשמו של שמאי ראו: אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים 1957, עמ' 17: ג' אלון, תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, תל אביב תשכ"ז, עמ' 187, הערה 336). לדעת קיסטר, לתולדות כת האיסיים, הערה 79, 'שמאי' נדרש מן השורש 'שמם' = להחריב, ו'הלל' מן 'חלל', ושמא כדאי להשוות לירושלמי חגיגה ב' ג' [עח' ע"א]: 'ישמו בתייהם של אלו שישמו את בית אלוהינו', ובבית שמאי הדברים אמורים; 'אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת' בסיפור תחילתו של הלל (בבלי יומא לה' II).
¹⁰⁴⁷ תקופת התנאים ארכה כ-200 שנה עד מותו של ר' יהודה הנשיא (סוף המאה ה-2) והורשה ספרות רחבה של מקורות הלכתיים בנושאים רבים ושונים, בסגנון הלכה פסוקה, בלשון קצרה ובעברית רהוטה ובהירה. מתקופה זו שרדו מסגרות ספרותיות ענפות ושלמות של תרגום, משנה, מדרש, ואגדה. בתקופה זו גבר והלך מעמדם של חכמים, תנאים ושונים משניות. המשנה היתה הביטוי הספרותי של הקבלה והמסורת מרב לתלמיד.

כך מקובל, ראו: [גילת תשכ"ח](#); בן שלום, תשנ"ד. כך סיכמה נעם, בית שמאי וההלכה הכיתית, עמ' 67: 'אפשר שיתחזק הרושם העמום כי תפיסה הלכתית קדמונית, חמורה ותובענית, ששורשה בסמכות ובמסורת ולא בסברות ובהבחנות משוכללות, שפניה אל צורכי גבוה ולא אל נסיבות הדיוט, שענינה נשואות אל אחידות, פרישות וטהרה במעשה היומיומי כמו בהגדרת הערונות המופשטת – הדיה של הלכה זו נשמעים מחלונות בית-המדרש של בית שמאי וממערות קומראן כאחד'.

¹⁰⁴⁸ זוסמן, תש"ן, הערות 206, 237, דן בשאלה למי בית שמאי יותר קרובים – לצדוקים או לפרושים? והשאיר זאת בצריך עיון. ראו גם: א' באומגרטן, תשנ"ו, עמ' 394, הערה 6; נעם, תשס"ב; תשס"ד, עמ' 211-215.

¹⁰⁴⁹ יבמות טז', ירושלמי יבמות פ"א ה"ו ג'. II ויש: 'יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלוקים חיים הם אבל הלכה כב' והיכן יצאה בת קול רב ביבי בשם ר' ביבנה יצאה בת קול'. גם המדרש החשוב של תנורו של עכנאי (בבא מציעא נט' II) בו נאמר 'נצחוני בניי' בא להנחיל עליונותם על בית שמאי וזרמים אחרים.

¹⁰⁵⁰ ראו קמינקא א. בית שמאי ובית הלל בהלכה בצרון כרך ה'. ז. פרנקל דרכי המשנה עמ' 47-57.
¹⁰⁵¹ סברה היא שהיה שמותי (מבית שמאי), שכן בעליתו נפסקו 18 הלכות כבית שמאי. גם ממהות 18 הלכות אלו ניתן לראות שבית הלל היו יותר קרובים לעם שהקל בהלכות טהרה ונכרים לעומת בית שמאי שקיבל מהכוהנים. קרב 18 הלכות אלו מהווה קל וחומר לזיהוי של הפרושים והצדוקים כאפרים ומנשה, כיוון שפשר תהילים ב' 17-18 ([החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 301) מתאר חיבורם יחדיו – דבר שלא סביר.

¹⁰⁵² 'אמר רב יהודה אמר רב: זכור אותו האיש לטוב וחנינא בן חזקיה שמו, שאלמלא הוא, נגנו ספר יחזקאל' (מסכת שבת יג').
¹⁰⁵³ נחמן, ההלכה בכתבי יוסף בן מתתיהו, מסכם בעמ' 320 את 10 המקומות (הפחתתי 2 כיוון שהם גם במגילות) שבהם יוספוס מחזיק בדעת הפרושים (ומעיד על עצמו כפרושי [חייב יוסף 11]), למול 13 מקומות של הצדוקים ועדת קומראן (3 לצדוקים ו-10 לעדת קומראן, אך עם הערות והסתייגויות מהותיות).

והירושלמי, לצד מסורות קרובות שנמצאו בגניזת קהיר, מעלה את האמירה המסכמת כי ההלכה של בית שמאי היא שתשוב באחרית הימים.¹⁰⁵⁴

ייתכן ו-2 הלכות אלו הן דווקא סותרות בין עדת קומראן לבית שמאי, יחסית לבית הלל, והן:

- **מלחמה בשבת: בית שמאי ורבי אליעזר הקלו מבית הלל בנשיאת נשק ולחימה בשבת, וזה בניגוד ליובלים נ' 12. זאת כנראה שמירתם את המסורת החשמונאית בעניין (מק"א ב' 29-33). עם זאת, אין בידינו מידע אם גם עדת קומראן שינתה את ההלכה הזו, כיוון שספר היובלים קדום בהרבה (ראו בפרק סוגי ותיארוך המגילות).¹⁰⁵⁵**

- **עין תחת עין': ראו בפרק נסתר מהותית - ביטול עונש המוות בנדר בעדת קומראן, ומקורה להקלה בפלילים**

היות ובית שמאי בסופו של דבר נודו - 'עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה' (ברכות יא' א', ובדומה: ירושלמי סנהדרין יא' ד'; ירושלמי ברכות ט' א'), מלמד על היותם קבוצה נגדית כמו חלק מהחסידיים, איסיים ועדת קומראן. הלכת חרם זו גם סותרת את מהותה של שמירת מסורת בית שמאי, ובפרט שכביכול בית הלל זכו בהלכה כי היו ענוותים, דבר שמנוגד גם לגישתו האישית של הלל: 'אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן?' (סוכה נג'). מנגד, יש לציין כי עיקר המחלוקת בין בית שמאי לבית הלל אינה על דרשות, אלא על הלכות אבסטרקטיות.

ייתכן שמטרת שימור הדעות של בית שמאי במשנה, למרות נידויים, מלמדת על המורכבות של הדעות הקדומות. הצד של המתנגדים לבית שמאי (בית הלל והקרובים לו), ראו צורך לשמר את המסורות שקדמו להם, שכן יש להן קדושה שאין להתעלם ולמחוקה. למעשה, ייתכן ותהליך זה עבר גם בתוך מגילת תענית (הפרושית; ראו עליה בפרק: 'החיבורים: בן סירא, גזירתא, מ' תענית ויחסם לימסורת האבות' עד לתושב"ע), שכן בחלקה הקדומה היא מסורת חשמונאית שכנראה צדוקית, ואילו רק בסופה אלו מסורות פרושיות שכנראה נוספו בשלב עריכתה המאוחר.

73. המסתורין על אי-ציון קבוצת האיסיים בספרות חז"ל ובברית החדשה

פילון מספר על 4,000 איסיים שיושבים בירושלים,¹⁰⁵⁶ ויוספוס מספר על שער האיסיים שבצד המערבי לבירה (הוצע שהינו בצד הדרום-מערבי של חומת העיר היום, קרוב לכניסה להר ציון). לפיכך, בריגיל פיקסנר סבור שהאיסיים ישבו בהר ציון.¹⁰⁵⁷ השאלה המתבקשת היא - כיצד זה שלא חז"ל ולא הברית החדשה ציינו את האיסיים שהיו כה רבים במאה ה-1 לספירה?

¹⁰⁵⁴ המקור ישיר הראשון מאוחר (מהארי), אך אמרו על ר' אליעזר הגדול השמותי שהלכה כמותו לעתיד לבוא, ראו משך חכמה בראשית לבי' טו'.

¹⁰⁵⁵ ייתכן שכאשר החשמונאים שינו את איסור המלחמה בשבת (מק"א ב' 29-33), בכך דחו את היובלים שבו הלכה זו (יובלים נ' 12), ואז ניתן לזהותם כאפרים. הלכה זו אומצה ע"י התנאים-חז"ל: שבת סג' א'; יבמות כד' א'. מקורה של מסורת זו בבית שמאי, אך עדיין רבי אליעזר הוא שתמד בנשיאת נשק בשבת (שבת סג'), ומעניין שדווקא על זה העירו לו שאין המקרא יוצא מדע פשוטו. אין מתח ופולמוס בהלכות שבת, וזה המקום שמצוין שבת שמאי ניצח את הלל ב-18 דברים. ייתכן והמגילה הכיתתית Q264a4 ב' 8 גם אוסרת על מלחמה בשבת.

¹⁰⁵⁶ פילון האלכסנדרוני, "על חרות הצדיק" פרק יב', סעיף 75 (תרגום מ.שטיין):

<http://www.daat.ac.il/daat/vl/philon/philon06.pdf>

¹⁰⁵⁷ פיקסנר, הר ציון, עמ' 270.

לכך אציע כמה תשובות שונות :

- האיסיים היו ידועים כחסידיים (שהם הגרעין המשובח של חז"ל [ראו [פרק בעניין](#)] והנצרות) ולכן נקראו חסידיים ולא איסיים (ראו [פרק בעניין](#)) ;
- מתקופה זו האיסיים הם הבייתוסים, טובלי שחרית ואנשי יריחו – וכך הם צוינו בחז"ל, שכן בחלק מכתבי היד הבייתוסים כתובים כ"בית סין", שאפשר שהוא בלי האות א': "בית (א)סין", דהיינו: הבית של האיסיים. כת טובלי שחרית הקפידו, בדומה לעדת קומראן, על טהרה גבוהה מחז"ל, ובפרט על טבילה (ראו [פרק בעניין](#) טהרה). כמה ממסורות אנשי יריחו דומים למסורות עדת קומראן (ראו בפרק על קרבתם דרום הארץ).
- בנצרות מצוינים ההרודיאנים¹⁰⁵⁸ – וכינוי זה תואם לקרבתם להורדוס שילמאותו יום הוסיף לכבד את האיסיים כולם' (קדמה"י טו' י' 5), ואילו שנא ורצח את חכמי הסנהדרין; ¹⁰⁵⁹
- האיסיים היו הרבה פחות, והיו הרבה קבוצות שונות (חז"ל מציינים שהיו 30 כתות בסוף הבית ש-9 מהם בתוך הפרושים; הנוצרים מציינים שהיו 80 כתות במאה השנייה), והאיסיים נכללו בתוך הקבוצות השונות בעם.

יוספוס לא תיאר שום מחלוקת הלכתית בין הצדוקים לפרושים, אלא רק שלוש מחלוקות פילוסופיות (ששלושתם מנוגדות לעדת קומראן), ומשתמע שהמחלוקת היתה בעיקר פוליטית. פרט חשוב ומעניין נוסף, שיוספוס אינו מציין את הבייתוסים, ובכך מתחזקת הסברה שבייתוסים הם.

74. תרשים עיקרי האירועים בתקופת עדת קומראן והאיסיים לפי תאריכים

להלן האירועים העיקריים שמפורטים בספר זה ושקשורים להשפעתה של עדת קומראן :

תקופה/שנים | קבוצת המגילות | אירועים עיקריים מהמגילות | הערות או מאורעות

מתפילת אנוש ועד מתן תורה | קבוצה 1 - 'המגילות הקדמוניות'

מתן תורה בהר סיני ונבואות משלימות | קבוצה 2 - 'חיבורי הר סיני'

ימי חורבן בית ראשון | קבוצה 3 - 'חיבורי ימי וגלות בית ראשון'

המחצית הראשונה של המאה השנייה לפנה"ס | קבוצה 4 | 'מגילות מורה הצדק':

210- כהונת שמעון הצדיק הראשון והשני ומבורך ע"י בן סירא שכותב ספרו

¹⁰⁵⁸ בבשורות על פי מרקוס ומתי. פעם אחת מוזכרים כבייתוסים! על כך ראו: ידן, מגילת המקדש, עמ' 97; רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 50-58.

¹⁰⁵⁹ זולת בבא בן בוטא שהיה חסיד, כנראה כיוון שהיה קרוב יותר לאיסיים מאשר לפרושים.

- ייסוד עדת קומראן ע"י כוהני בית צדוק ובעלי בריתם, איסוף המגילות משתי הקבוצות לעיל
- 200- | יישום אגרת אנטיוכוס השלישי לאיסור הכנסת חיות ועורות טמאים למקדש לפי הלכה ממגילת המקדש
- 190- | שיא ההתבוללות, בריחת מורה הצדק ומינוי על עדת קומראן
- 180- | עלייתם של כוהני רשע, יאסון ומנלאוס, קבוצות ביניים בין עדת קומראן למתיוונים
- 168- | החשמונאים וקבוצות נוספות בוחרות למדבר בעקבות עדת קומראן
- 167- | ניצחונות מרד החשמונאים בזכות יישום חלקי של מגילת המלחמה (או"ח)
- 130- | 40 שנה ממותו של מורה הצדק - אובדן ההתייונות ותחילת הכתות ההלכתיות

ממחצית המאה השנייה לפנה"ס עד הורדוס | קבוצה 5 | המגילות הכיתתיות התיעודיות:

- 120- | החשמונאים מקבלים את הלכת עדת קומראן והצדוקים, חבר היהודים, טבעות לקורבנות
- 100- | שיא הקרבה בין עדת קומראן לחשמונאים - מגילת ברכה ליונתן אלכסנדר ינאי
- 66- | איבוד השלטון החשמונאי, סוף תקופת עדת קומראן וקרבתה למלכות ישראל
- 44- | הורדוס מחליף הגמוניות ותפקידים, עליית איסיים חסידים שממשיכים מסורות עדת קומראן
- 10- | מנחם מעביר מסורת לבית שמאי למול עליית בית הלל שממשיך במסורת מקלה מאפרים-דורשי החלקות
- 30 | יוחנן המטביל וישו מנסים לשחזר משיח ומורה הצדק
- 50 | איסיים מתמזגים עם חסידים בקרב התנאים
- 73 | הקנאים-סיקרים במצדה עם מסורות של עדת קומראן
- 150 | מסורות של עדת קומראן ממוחזרות בעיקר בתוספתא/ברייתא, ירושלמי, ובספרות הסוד
- 400 | קהילות כוהניות ויהודיות שומרות על חלק מהמסורות של עדת קומראן בדרום יהודה ויריחו
- 800 | מסורות ואולי קבוצות קרובות בגניזת קהיר

יג. זרמים ובעלי מסורות קרובות ביהדות ומחוצה לה, לפני ואחרי כת מדבר יהודה

75. הקרבה לדת הזוראסטריית הפרסית והסיבה לכך

הדת [הזוראסטריית](#) האיראנית קרובה בתחומים רבים לעדת קומראן,¹⁰⁶⁰ וחוקרים אף סוברים שהיה קשר בין שניהם קשר (אך לא יודעים להצביע עליו). מאידך, כמו שבין הכתות הרוב דומה והמעט שונה – והמעט השונה הזהה הוא שמבדיל ביניהם, כך גם [הזוראסטרים שונים עד סותרים בכמה הלכות](#) (כגון: גופת הנפטר; מיתולוגית סיפור הבריאה).¹⁰⁶¹ עם זאת, חלקיק אותנטי שרד מכתביו המקוריים של [זרתוסטרה](#), וייתכן והשוני נובע משיבושים בדת זו שחלו רבות בהמשך

¹⁰⁶⁰ ראו: [וינסטון, הרכיב האיראני בתנ"ך, אפוקריפה וקומראן: סקירה על עדות](#).

¹⁰⁶¹ על-פי אגדה זוראסטריית מְשֵׁה (מיישה) וּמְשִׁינָה (משיאנה), הזוג האנושי הראשון, חיו באושר בעולם במשך כחמישים שנה, בלי להזדקק לאוכל ושתייה, ובלי כל כאב וצער. אז הופיע אחרימון, רוח הרע, בדמות זקן צדיק, ושכנע אותם לאכול מפרי העץ, עץ הרימון. ובכדי לשכנע אותם אכל הוא עצמו מן הפרי ומיד הפך להיות עלם צעיר ויפהפה. עם זאת, אגדה זו שרדה מצויר שעבר לאיסלאם רק בשנת 1307 ע"י אלבירוני, ולא ניתן לדעת כמה שינויים ועריכות יש בפער זמן ארוך זה. על העתקות משובשות של עמי קדם מהמגילות הקדמוניות ראו בפרק לעיל ובמאמרי זה. יש שוני גם בפירוט של ייעוד מראש, למול התיאולוגיה של הזוראסטריית הבחירה החופשית.

גלגוליה. כמה ממסורותיה עברו לנצרות ללא שרידים במגילות קומראן (כמו 3 ימים לתחיית משיח, תפוח כפרי עץ הדעת).

זרתוסטרה מינה ב-590 לפה"ס את וישטספה ואחריו כמבוזי ו**כורש**,¹⁰⁶² וייתכן ש**זרתוסטרה** הוא כורש כפי שמצוין מפורשות בישיעה מה' 1-1063⁷ שהוא משיח ה', ובפרשייה זו אף התורה הדואליסטית (ראו **פרק בעניין**) המפורסמת שלהם - זהה לעדת קומראן, כאשר גם הנוסח במגילת ישעיה השלמה מצוין טוב (במקום "שלוס").

תיאור משיח רשע (אנטיכריזט) אחרי משיח צדק מופיע גם בחזון היסטאספס וחזון יוחנן (ראו: רמון, הספרות האפוקליפטית, עמ' 96-107). לא ידוע לפני מי הוצג החזיון הגלום בחזון היסטאספס. ידוע רק שהביאור הושם בפיו של נער צעיר - היסטאספס הוא וישטאספ Vistasp המלך, מגינו של זרטוסטרה.

בהערת אגב יוזכרו כאן ה**מנדעים** (בארמית 'מנדא' פירושו "ידע", כמו גם גנוסיס ביוונית) אשר מקפידים על מסורות טהרה קרובות, ועל צדקותם של הקדמונים, כאשר אינם משייכים עצמם לתורת משה ונביאי ישראל.

76. הערות על השומרונים

לא אדון בשומרונים וקרבנותם לעדת קומראן בספר זה,¹⁰⁶⁴ ואפנה לספר בעניין שמתייחס היטב למגילות קומראן: ספר השומרונים שערכו אפרים שטרן וחנן אשל (יד יצחק בן-צבי ורשות העתיקות, ירושלים, 2002). אבקש להדגיש ארבע נקודות אלו:

- בפרגמנט אחד של מגילת ספר דברים ?? מופיע 'הר הגריזים' במקום 'המקום אשר יבחר';¹⁰⁶⁵
- ליטורגיה של פרשת האזינו במגילות למול קדושתה בשומרונים;¹⁰⁶⁶
- שמות אתרים מצוואת לוי נשמרו במסורות השומרונות;¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶² **זרתוסטרה** (קרוב למהותו וזמן של הנביא דניאל) מינה ב-590 לפה"ס (258 לפני אלכסנדר מוקדון) את וישטספה למלך שיחד יסדו ואכפו את הדת ה**זורואסטריות** המונותאיסטית הקרובה לדרך היחד בפרס-איראן שהמשיכה לכמבוזי וכורש שנתן את הצהרתו לבניית בית המקדש השני. חלק מכך היה הליברליות הדתית של מלכי פרס, כפי שנמצא ב**כתובת הגליל של כורש**.
¹⁰⁶³ 'זה אמר יי למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפני גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפני דלתים ושערים לא יסגרו. אני לפניך אלף ויהודים אושר [אישר] דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע. ונתתי לך אוצרות חשף ומטמני מסתרים למען תדע כי אני יי הקורא בשמך אלהי ישראל. למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך אכנף ולא ידעתני. אני יי ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרף ולא ידעתני. למען ידעו ממזרח שמש וממערב כי אפס בלעדי אני יי ואין עוד. יוצר אור ובורא חשף עשה שלום ובורא רע אני יי עשה כל אלהי.'
¹⁰⁶⁴ להרחבה ראו: 'אסתר אשל וחנן אשל, תאריך התגבשותו של החומש השומרני לאור המגילות המקראיות מקומראן' בספר השומרונים, עמ' 133.

¹⁰⁶⁵ זאת כמובן במקום ירושלים, שהיתה ידועה ומצוינת בספרי הקדמונים, ובעיקר בספר **חנוד**, אך לא בחומש (זולת הרמזים בבראשית יד' 18: 'ומלכי צדק מלך שלם'; כב' 14: 'בהר יי יראו').
¹⁰⁶⁶ בין היתר המנהג השומרני לבר-מצווה/בגירות הילדים הוא הצלחת שינון בע"פ של פרשה זו.
¹⁰⁶⁷ בצוואת לוי ו' 1: 'ויהי כאשר באתי אל אבי ואמצא שריון נחשת ועל כן נקרא שם ההר שריון והוא ליד גבל לימין אבלה/אבל מין', ראו: אשל, קומראן וחקר הספרות החיצונית, עמ' 582-583.

- במגילה 2-4Q371 מגונה עם נכר נבל שיושב בנחלת יוסף,¹⁰⁶⁸ (ייתכן שנמצאה גם במצדה)¹⁰⁶⁹ וכן בן סירא נ' 26-27 מגנה אותם;

ואת הפרט החשוב ביותר – שהשומרונים אימצו את הנוסח הקדם-שומרוני מנוסחי המקרא שבמגילות קומראן המקראיים: 'מקובל שמגילות אלו לא היו שייכות לשומרונים, אלא שהשומרונים אימצו לעצמם נוסח מקראי הדומה לנוסח שבמגילות אלו, כאשר קבעו את הנוסח שלהם'.¹⁰⁷⁰ לכך יש להוסיף את ההקבלה בסיומות מוארכים של כתיבה להגייה.

77. יהודי מקדש יב בגבול מצרים עם אתיופיה וקהילת ביתא ישראל

פזורת היהודים הגדולה והמרכזית במהלך בית שני היתה במצרים (ולאחר מרד התפוצות 115-117 לסה"נ בבל עלתה כמרכז). להלן נמנה כמה מקהילות מדרום לארץ-ישראל:

77.1. ממקדש יב שבמצרים:

של חיילים יהודים מהעיר פְּתְרוֹס (ישעיה יא' 11; ירמיה מו' 25) בדרום מצרים על גבול אתיופיה לאורך כ-200 שנה שרדו לידינו 480 תעודות מהתקופה שבין 610 ל-410 לפה"ס. ההנחה שהם ירדו מישראל בשלהי בית ראשון, כפי שמציינים הנביאים לעיל. מהמהות והסגנון של תעודות אלו עולה קהילה שאינה למדנית כמו עדת קומראן (וכך גם ביתא ישראל), ונדרשת להלכות מהכהן הגדול של המקדש בירושלים ואף מהשומרון.¹⁰⁷¹ לא אדון בעובדה המרתקת שיהודים בנו מקדש נוסף על המקדש בירושלים בניגוד לעיקרון ריכוז הפולחן (ואדון חלקית בעניין מקדש חוניו בהמשך), וחשובים לעניין מגילות קומראן הן שתי נקודות שמוכיחות שלא היה בידם ספר היובלים:

שני התעודות החשובות ביותר הן ספר משלי אחיקר ואגרת פסח:

- ספר משלי אחיקר מוכיח/מחזק כי הוא היה יהודי, שכן הוא אחיינו של טובי מספר טוביה יא' 21.
- באגרת פסח מוזכרת השנה החמישית למלכות דיוס הפרסי שהנהיג לוח ירחי, וגם את חודש ניסן (הירחי). לעומת יהודי יב, שלא היו למדנים גדולים, יהודי מצרים מהמאה השנייה לספירה אחזו בספרות רחבה, כפי שמורחב בפרק על התפילה ובה"כ. של הוכחת חוסר ההלכה בתקופת הפרסית טרם יסודה של עדת קומראן, ובפרט שלוח השנה שנהגו היה ירחי,

¹⁰⁶⁸ בחיבור נוסף, 4Q550 הכתוב ארמית והמתאר את חצר המלכות הפרסית, כונה ככל הנראה אדם כלשהו 'כותי'. דומה שבקטע זה מתועד לראשונה השימוש בכינוי 'כותי', הגזור משם המקום כותה, הנזכר במלכים ב' יז, והוא שימש בכתבי יוסף בן מתתיהו ובלשון חכמים כינוי גנאי לשומרונים. יש שזיהו חיבור זה כ'פרוטו-אסתר'.

¹⁰⁶⁹ חנן אשל, תפילת יוסף, עמ' 133-134, טען שהטקסט מקומראן המכונה תפילת יוסף נאמר בחגיגות אלו, אף שיייתכן שהוא חובר בזמן שהמקדש השומרוני עמד על תלו. אשל סבר, שם, עמ' 136, שגם הטקסט שנמצא במצדה (Mas) 1039-320. הוא חלק מתפילה המהללת את חורבן הר גריזים ונאמר אף הוא בכ"א בכסלו. שמריהו טלמון, קטע ממצדה, עמ' 225, הערה 11 דחה את האפשרות האחרונה וסבר שהפפירוס ממצדה הוא תפילה שומרנית שהביאו למצדה פליטים שומרונים (ראו גם טלמון, מצדה, עמ' 138-149). בניגוד להסכמה הרחבה שיום הר גריזים נקבע לזכר חורבן המקדש השומרני בימי הורקנוס, סבר גיימס פורויס, שם, עמ' 93, שהמאורע שלזכרו נקבע החג הוא פעילות אנטי-שומרנית על רקע המתח בין שומרונים ליהודים בימי אנטיוכוס השלישי בראשית המאה השנייה לפה"ס (במאמר מוסגר יצוין שפורויס אינו מודע כנראה להבחנה בין המגילה לסכוליון). בעקבות פורויס הציעה איילין שולר, תפילת יוסף, עמ' 373-374, אם כי בהסתהיגות רבה, שאולי יש לראות את 'תפילת יוסף' כטקסט ליטורגי שנאמר בזיקה לחגיגות הניצחון על השומרונים.

¹⁰⁷⁰ ספר השומרונים, עמ' 133. ז' בן-חיים (עורך), תיבת מקרא (תשמ"ח), תיארך את המקור השומרני הפרשני הקדום היחידי מימרא מרקא' למאה הרביעית לספירה.

¹⁰⁷¹ גם בכתובת ליד ב"כ במצרים שכנראה מהמאה ה-2 לפנה"ס ציינו את המקדש הקדוש בהר הגריזים.

יש רצף בין שמות מקדש יב לשמות המוזכרים כמה עשרות שנים לאחר מכן במאה השלישית לפה"ס ביהודי מצרים (לפי פפירוסים שנמצאו).

77.2. ביתא ישראל:

זהו כינויים של בני-ישראל מאתיופיה (מכונים גם/בטעות 'פלשים'), כנראה צאצאי שבט דן. הם אוחזים ב-70 ספרי קודש (אך כנראה חלקם מאוחרים) מעבר לתנ"ך המכונים מצהף קדוס, מספר טיפולוגי שתואם לאמור בעסדראס הרביעי/חזון עזרא יד' 44-47 (ספר חיצוני שאינו במגילות), כי כד' 24 ספרי התנ"ך נתנו לכל העם, ואילו עוד 70 ספרי סוד מיועדים רק לסופרים העוסקים בתורה.¹⁰⁷² בין 70 ספרים אלו נמצאים שני ספרים שקודמים לעדת קומראן (מקבוצת המגילות הקדמוניות והר סיני): ספר חנני, וספר היובלים - שממנו ביתא ישראל הפיקה חוברת הלכות השבת: תְּאֵזְזָה סְבָתָא (אם כי ללא הפירוט והתיקונים של ברית דמשק), וספרים אחרים שקרובים להם.¹⁰⁷³ בעוד הנצרות ככלל קיבלה מסורות רבות מהמגילות הכיתתיות, לביתא ישראל לא הגיע מהספרות המאוחרת-הכיתתית של עדת קומראן (קבוצות 4-5), וזאת כנראה בגלל אחת האפשרויות (אין לנו ידיעות בעניין): ביתא ישראל קיבלו ספרים אלו טרם היווסדות עדת קומראן, או שקיבלו הספרים לאחר מכן דרך הכנסיות הנוצריות, בראשן הכנסייה החבשית ששמרה על שני ספרים חיצוניים קדומים (חנני והיובלים) שהיא גם הקרובה ביותר למסורת התנ"ך. הגבול הגאוגרפי של אתיופיה עם מצרים, ובפרט העובדה שעיר הלוחמים היהודים יב שממוקמת ביניהם (העיר מהמאה החמישית לפנה"ס ושרדו ממנה כ-480 תעודות שכוללות התכתבויות עם כוהני ירושלים ושומרון – ראו פרק בעניין), מחזקת את הקרבה ההלכתית והרעיונית, ואף אפשר שהיתר הקרבת הקורבנות שהיו נהוגים בבתי הכנסת (מְסִגִּיד/צְלוֹתָ/בְּתֵ/מְקַדְּסָ/בְּתֵ/מִסְכִּיתָא) של יהודי אתיופיה (ביתא-ישראל) – מקורו מבית מקדש יב ו/או חוניו.

מסורת מעניינת נוספת של יהודי אתיופיה, הוא סיפור-עם על 'הסוחר וההלך', דומה לדברי גד החוזה ד' המביא את 'משפט דוד'.

77.3. שפת הקודש העתיקה באתיופיה - געז:

התנ"ך המלא העתיק בעולם (המחצית הראשונה של האלף הראשון לספירה) הוא בשפת הגעז, ונשמר ע"י מנזר אבא גארימה ליד אדווה בצפון אתיופיה שנמצא באזור טיגרי (בגובה 7,000 רגל). ספר זה מכיל גם את הברית החדשה וספרים חיצוניים, ובסה"כ 88-81 ספרים (לעומת 66 ברוב הכנסיות).

כל הספרים החיצוניים שרדו רק בכנסיות הנצרות, זולת ספר דברי גד החוזה, ובכנסייה האתיופית (לצד ביתא ישראל), שרדו הכי הרבה ספרים חיצוניים בשלמות.

¹⁰⁷² יונכתבו בארבעים יום אלה תשעים וארבעה ספרים; ויהי ככלות ארבעים היום וידבר אלי עליון לאמור: את עשרים וארבעה הספרים אשר כתבת בראשונה תגלה, ויקראו בהם ראויים ושאינם ראויים; ואת שבעים האחרונים שמור, ומסור אותם לחכמי עמד, כי בהם מעיין הינה ומקור החכמה ונהר הדעת'. ביד' 26 מצוין גם מי אמור לשמור על ספרי הסוד: 'וכאשר תגמור את הספרים, שמהם תגלה, ומהם תמסור לחכמים בסתר' – ואכן כך הם חלק ממגילות קומראן (ראו בפרק על ספרות הסוד).
¹⁰⁷³ במצהף קדוס נמצאים גם צוואות האבות משה ואהרון שאינן במגילות ים המלח, אך ישנן צוואות קרובות, כמו חזונות עמרם. כמו"כ, ישנם ספרים חיצוניים שונים שמיעוטם בין מגילות קומראן, אך ההנחה שהתווסף מאוחר מהשפעה נוצרית, כיוון שנכלל בביבליה כחלק מהברית הישנה, וכן כיוון שהמצהף קדוס כולל ספרים של חכמי הקהילה שכתבו מאוחר מאוד - במאות האחרונות.

78. יהודי מצרים בתקופת עדת קומראן

פזורת היהודים הגדולה והמרכזית במהלך בית שני היתה במצרים (ולאחר מרד התפוצות 115-117 לסה"נ בבל עלתה כמרכז). למרות גודלה ומרכזיותה, מעט ידוע לנו על יהדות מצרים בתקופתה של עדת קומראן (המאות השלישית והשנייה לפה"ס). התקדמות במחקר היתה באשרור קיומה של פוליטאומה באלכסנדריה, ועדויות על מאבק דתי מונוטאיסטי קנאי נגד הפוליגאמי המקדשית המצרית. לדעתי יהדות מצרים בתקופה זו זכתה לתמיכה מהשלטון המצרי, אם כי היו ירידות ואנטישמיות, כמסופר במקבים ג'. בהמשך הדורות לדעתי יהדות מצרים התחלנה/התיוונה, עד כמעט חורבנה במרד התפוצות. כך למשל אחיינו של פילון האלכסדרוני כבר היה מתיוון.

ארבעה ממשקים עיקריים יש למנות בין עדת קומראן ליהדות מצרים:

- עזרת בניו של חוניו הרביעי למלחמת ינאי (ראו עליו בפרק נפרד);
- התראפּוּיטִים (רופאי הנפש) שמתאר פילון ב'על חיי העיון';
- תרגום השבעים באלכסנדריה מאוחר לנוסח מצע העברי שבמגילות (ראו בפרק נוסחי המקרא);
- היקאטיוס איש אבדירה אחז בכמה הלכות ודעות קרובות לתורת המלך שבמגילת המקדש.¹⁰⁷⁴

אחת המגמות הקרובות ליהדות מצרים עם עדת קומראן היא העדפת בתי הכנסת על המקדש/ים. עם זאת, ייתכן והמניעים שונים, כשבעוד עדת קומראן ראתה במצב הנוכחי במקדש בעיית טהרה ושמירת לא נכונה של עובדת הקודש, יהדות מצרים לא היתה נגישה אליו (ולא ברור אם וכמה קיבלה את מקדש חוניו) – ולכן פחות התעניינה במקדש השני שבירושלים.¹⁰⁷⁵

מגמה נוספת של יהדות מצרים הקרובה לעדת קומראן היא היתר כתיבת הקודש. כאן השאלה כמובן אם הספרות היהודית במצרים היא אכן כתבי קודש או כתבי חול בהשפעות הלניסטיות וזרות – ועל כך אדון בפרק הספרים החיצוניים והאגדות.

אמנם אין בידי להצביע על קשר ישיר לתראפּוּיטִים (רופאי הנפש) שמתאר פילון (על חיי העיון), אך העובדה שקבוצה חסידית¹⁰⁷⁶ זו שיושבת במצרים במאה הראשונה לספירה, ואופיה קרוב לעדת קומראן אף יותר מתיאורו את איסיי מצרים,¹⁰⁷⁷ מצביעה על קשרה ההדוק של משפחות בני צדוק ו/או איסיים - בין מצרים לקומראן. פער זה גם מלמד על הניסיון של פילון להחזיר ולהכיל את הפילוסופיה היוונית בפרשנותו לתורה, כאשר זו חלה בהיבטים שונים בתוך המגילות.

¹⁰⁷⁴ כפי שמובא לפי הסופר המצרי דיודורוס סיקולוס (ביבליוֹתֶקָה הִיסְטוֹרִיקָה, ספר א' 70): 'באשר למשל שלהם (של מלכי מצרים) אף אחד מהם לא היה עבד מקנת כסף או יליד בית כי אם כולם בני כהנים מצטיינים ביותר, בני עשרים שנה ומעלה ומחונכים טוב יותר משאר בני עמם כך שהמלך, בהחזיקו את האצילים הדואגים לגופו והשומרים עליו יום ולילה, לא יטא למעשה חטא'; 'סופר כהן יקרא מספרי הקודש לפני המלך על מעשיהם המצטיינים של האנשים המשובחים כדי שילמד מכך'.

¹⁰⁷⁵ ראו: שוורץ, בין מקדש חוניו למקדש ירושלים.

¹⁰⁷⁶ פילון תיאר גם את ריקודיהם; תיאור זה קרוב לתיאור ריקודיהם של חסידים ואנשי מעשה בסוכה ה' ד'.

¹⁰⁷⁷ תיאר את האיסיים בשניים מחיבוריו: 'שכל אדם ישר הינו בן-חורין' ו'סנגוריה על היהודים'.

79. העתקות הנצרות ממגילות מדבר יהודה; מהקפדה על המצוות לביטולן¹⁰⁷⁸

ספר זה מתרכז בחלקו השני במסורות שעברו מעדת קומראן לחז"ל,¹⁰⁷⁹ ולא בנצרות. בהערכה רעיונית גסה, מסורות מגילות קומראן התחלקו לשלוש: שליש לנצרות; שליש לחז"ל; ושליש אחרון נותר מסתורי וחבוי (אם כי המחקר חושף יותר ויותר הקשרים לשני זרמים אלו ולעוד).

79.1. להלן עיקרי המקורות למסורת על המשיח ממגילות קומראן, הקרובות ליישום על ישו בנצרות:

- [מגילת דברי דניאל 4Q Apocryphon of Daniel](#) (מכונת גם מגילת בן האל 4Q246)¹⁰⁸⁰
- תיאור המשיח 'בן האדם' ב**חז"ל** מו' 1081-5
- בן האל בצוואות השבטים¹⁰⁸²
- מגילת המשיח (4QMessianic Apocalypse) 4Q521¹⁰⁸³
- מקדש אדם¹⁰⁸⁴
- לידת נח ללא משגל בתחילת ההריון¹⁰⁸⁵
- סבלו של בן האנוש כבן האל בקבלת חטאי העם: 'מי עוד כמוני חדל אישים, ומי יסבול רע ידמה בן'¹⁰⁸⁶
- מקורות אלו מלמדים שתיאורי ישו כמשיח שיועד להיות מקדם, וכן היותו בן האל, היו ידועות כבר ממגילות קומראן. רוב תיאוריים אוטופיים אלו לא תואמים לחיו ופועלו של ישו, כפי שאינו הולם לתיאורי ניצוחי המלחמה מנביאי התנ"ך. בברית דמשק מוזכר 3 פעמים: 'משיח אהרון וישראל', וניתוח זה בפרק 'ינאי ו-2 המשיחים'.

¹⁰⁷⁸ לרקע על הצרות וישו, ניתן לקרוא את מאמרו של [דוד פלוסר, הנצרות ושינתא ישראל, מחניים, גיליון ע"ו, 1963](#).
¹⁰⁷⁹ פרופ' [דוד פלוסר](#) עסק בהשוואת המגילות (לאחר מותו התפרסמו עוד כמה מגילות) לנצרות, וסיכם שמצא יותר קרבה בין המגילות לספרות חז"ל, אך כאמור דעתי, הנצרות שאבה עקרונות מעדת קומראן, ומומלצים בעניין שני המאמרים של [שוורץ וקיסטר במבואות ומחקרים ב'](#).

¹⁰⁸⁰ בה מתוארת בארמית דמות המשיח או דמותו היהירה של שליט אשר יקום כ'בן האלוהים' או כ'בן עליון', וטור א' 9-ב' 1 קרוב עד מקביל ללוס א' 32, 35. ייתכן והיא קשורה לתיאור שבדניאל ז' 13. מאידך, מזרחי, מגילת 'בן האל' מקומראן, הסיק שמדובר בתיאור שלילי: 'המחמאות המולגות ביותר עשויות לשמש כעלבון אם הן מוצגות באופן אירוני (למשך, במסגרת של פארודיה)' והביא לכך ראיות (חלשות אמנם) שונות.

¹⁰⁸¹ 'ישם ראיתי אחד אשר לו ראש הימים, וראשו לבן כצמר, עמו אחר שמראהו גבר (או אדם, איש) ופניו מלאים הדר כאחד המלאכים... ובן האדם אשר ראית יעיר את המלכים ואת התקיפים ממושבותיהם ואת בעלי השררה מכסאותיהם ויתיר את מתני החזקים וישבר את שני הרשעים'. זהו תיאור דומה ומקביל לדניאל ז' 13. תיאור המשיח מופיע גם בלט' 6-7. להרחבה: דימנט, [ספר המשלים \(חנך החבשי לו-עא\) ועולם המחשבה של מגילות קומראן](#).

¹⁰⁸² בצוואות השבטים יש פסוקים שלא ידוע אם הם תוספות נוצריות מאוחרות, כמו: 'עד אשר יפקוד עליון את הארץ. והוא בא כאדם, עם אנשים אוכל ושותה, ובשקט משבר את ראש התנין במים. הוא יושיע את ישראל ואת כל הגויים, אלוהים מתראו כאדם' (צוואת אשר ז' 2-4); 'ותראו את אלוהים בדמות אדם ותראו את אדוני במקום אשר בו יבחר אדוני, בירושלים למען שמו. ירושלים שמו' (צוואת זבולון ב' 8-8 ג' 8).

¹⁰⁸³ קטע 2 טור ב' + קטע 4: 'כִּי הִשְׁמִים וְהָאָרֶץ יִשְׁמְעוּ לְמִשְׁיָחוֹ [וְכָל אֲשֶׁר בָּם לֹא יִסּוּג מִמִּצְוֹת קְדוּשִׁים [...] כִּי אֲדֹנֵי חֲסִידִים יִבְקֶר, וְצַדִּיקִים בְּשֵׁם יִקְרָא, וְעַל עֲנוּיִם רוּחוֹ תִרְחַף, וְאֲמוּנִים יִחְלִיף בְּכֹחוֹ, כִּי יִכְבַּד אֶת חֲסִידִים עַל כִּסֵּא מַלְכוּת עַד מִתִּיר אֲסוּרִים, פּוֹקֵחַ עוֹרִים זֹקֵף כַּפּוֹפִים] [...] וּפְרָנִי מַעֲשֵׂה טוֹב לְאִישׁ לֹא יִתְאַחַר וְנִכְבְּדוֹת שְׁלֹא הִיוּ יַעֲשֶׂה אֲדֹנֵי כְּאִשֶׁר דָּבְרָן, כִּי יִרְפָּא חֲלָלִים וּמֵתִים יַחִיה, עֲנוּיִם יִבְשֶׁר וְ[דַלִּיִם יִשְׁבִּינְע] נְתוּשִׁים יִנְהַל וְרַעֲבִים יַעֲשֶׂר'.

¹⁰⁸⁴ סרך היחד ח' 5-10 ופלורייגיום ג' 5 – הראשונה אל הקורניטים ג' 16-17, הראשונה אל לפטרוס ב' 4-5, ואל האפסיים ב' 19-22.
¹⁰⁸⁵ ספר [חנך א'](#) פרק קו' 1-12 [ומגילה חיצונית לבראשית](#) ב' מתארים את לידתו של נח שנולד דומה למלאך, ולכן אביו למך פנה לאשתו לביירו. בספר חנך ב' (הסלאבי שאינו בין המגילות – ראו עליו בפרק [הספרים החיצוניים](#)) כג' מתואר שניר (אחיו של נוח, אביו של מלכיצדק) חושד באשתו צופמינה שבגדה עם איש אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה כי שימש ככוהן גדול. יתכן והעובדה שחנך ומלכיצדק (עלה השמימה במבול [חנך ב' הסלאבי כג' 36, 63]) לא מתו, שימשה בידי הנוצרים טיעון לאישוש עלייתו של ישו השמימה. בחז"ל יש גם כמה תיאורים של לידה ללא משגל (ר' זירא בתחילת 'אלפא ביתא דבן סירא' ובן סירא עצמו מהאמבטיה של אמו שהיה בה זרע).

¹⁰⁸⁶ קמרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 108. זוהי הצעתו של ישראל קנוהל בספרו: 'מחלוקת המשיח' לפיה ישו העתיק את סבלו מישיעה נב-נג', אלא שלא היה לכך קיום היסטורי כלשהוא. כעת שבמגילת ההודיות נמצא עדות לכך, כנראה מורה הצדק עולה לשבת לצידו של ה' כפרק ק' בתהילים, וזה מעל דרגת מלאכים, או כמוהם, ומאידך הוא איש כחדל אישים.

79.2. ברית, הרכב הקהילה והתפקידים :

- מהות מגילת הברית החדשה שהוא שמה המקורי של מגילת 'ברית דמשק'¹⁰⁸⁷
- כת אביונים היתה כת נוצרית קדומה שמבוססת על פסוקים מברית החדשה,¹⁰⁸⁸ וכן עיקרון של איבוד ההון האישי
- הנצרות הראשונה הורכבה מכנסייה/קהל, וזהו מהות ההרכב הקהילתי/עדתי של עדת קומראן, ובפרט "הרבים" (סלע כיסוד הקהילה)
- יוחנן שהטביל עם תשובה¹⁰⁸⁹
- בעלי תפקידים (במיוחד להלן עיקרי העתקות של הנצרות) (בעיקר בספרי ברית החדשה) בהיבטים השונים: המבקר תואם לבישוף. הפקיד. הכומר וסקרמנט הכהונה. כריסטוס "המורה" מקביל למלכיצדק (כנראה מלאך הטוב באחרית הימים) נגד ארמילוס (בן בליעל מספר זרובבל) שמקביל למלכירשע (מוזכר במגילה 4Q280). גם למשל הוידוי לכוהן (שעבר לכומר) ככפרה על חטא – penance
- יתכן שהרעיון של "ישראל שברוח" במקום "ישראל שבבשר" (!?) לקוח מהזיהוי העצמי של עדת קומראן שישראל האמיתיים/ציון

79.3. רעיונות ומטבעות לשון :

- מדואליזם,¹⁰⁹⁰ הסעודה,¹⁰⁹¹ שיתוף הון (מעשי השליחים ב' 44-45), תשובה עם הטבילה,¹⁰⁹² סיפורים
- 'אור', 'רוח', 'בשר'
- הלכות¹⁰⁹³
- פרשנות הפשר¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁷ מגילת ברית דמשק היא מגילת היסוד הכיתתית (ממנה יצאו קבוצות בנייהם האישיים ואיתם מגילות יותר כיתתיות ומאוחרות - הסרטים) שמפרשת את התורה ומפרטת הלכות גלויות ונסתרות שמהן נפוצו ליהדות ולנצרות. שמה זה ניתן לה ע"י חוקרים במציאתה, למרות ששמה הנכון: 'ברית חדשה' מופיע בתוך המגילה עצמה (ברית דמשק ו' 19, ח' 21, כ' 12, ופטר חבקוק ב' 3-4, 8-7) – כבר נתפס ע"י הנצרות, למרות שנכתבה כ-200 שנה מאוחר יותר בימי סוף בית שני. מקורו בירמיה לא' 30: 'הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְאָנֹכִי יִיָּכְרְתִי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה'.

¹⁰⁸⁸ מתי ו' 24, לוקס ו' 20, 24; בפסוקי ה"אשרי" בדרשה על ההר (ה' 3 - 12) ישו מתאר את אלה שהתנהגותם ראויה: "אשרי עניי הרוח", "אשרי האבלים", "אשרי החלשים"; האיגרת הראשונה אל טימותיוס ו' 7-10. הכת היה נאמנה ליהדות, ולמעשה חבירה היו יהודים בכל, חוץ מן האמונה שהאמינו כי ישו הוא המשיח.

¹⁰⁸⁹ תשובה כחלק מטבילה היא חידוש של סרך היחד ג' 4-12: 'לוא יזכה בכפורים, ולוא יטהר במי נדה, ולוא יתקדש בימים ונהרות, ולוא יטהר בכול מי רחצ. טמא טמא יהיה כול יומי מואסו במשפטי אל לבלתי התיסר ביחד עצתו. כיא ברוח עצת אמת אל דכרי איש יכופרו כול עוונותו להביט באור החיים, וברוח קדושה ליחד באמתו יטהר מכול עוונותו, וברוח יושר ענוה תכופר כל חטתו [...] אז ירצה בכפורי ניחוח לפני אל, והיתה לו ברית יחד עולמים'; סרך היחד ה' 13-14: 'אל יבוא במים לגעת בטהרת אנשי הקודש, כיא לוא יטהרו כי אם שבו מרעתם, כיא טמא בכול עוברי דברו', אך ייתכן שזהו האמור בישיעה א' 17: 'רְחֹצוּ, הִזְכּוּ - הִקְסִירוּ רֵעַ מַעֲלֵיכֶם מִנְּגִד עֵינֵי: חֲדְלוּ הֲרַעוּ. הליך הקבלה לעדת היחד ארך כשנתיים בשלבים (כשלא מצוין בסופו דווקא טבילה, אך כך כניסה לטהרה היחד), ואילו יוחנן המטביל ביצע הטבלה מיידיית מתוך הטפתו לגאולה הקרבה בפתח, אך בכל זאת לא התקרב למאכליהם (לוקס ז' 33-34 ועוד).

¹⁰⁹⁰ למשל בסרך היחד ג' 19 – ד' 14 ורבות במגילת המלחמה – אגרת השנייה אל הקורינתים ו' 14-16; ז' 1; לוקס טז' 8; יוחנן יב' 35; אל האפסים ה' 8; האיגרת הראשונה לתסלוניקים ה' 1-11; אל הגלטים ה' 19-23. בברית דמשק טו' 4-5 מצוין ש: 'וביום אשר יקים האיש על נפשו לשוב אל תורת משה יסור מלאך המשטמה מאחוריו אם יקים את דבריו', וכך גם בכוחו הנוצרי שמושח את הנטבל בשמן ואומר לו: 'ירחקו ממך כל הרוחות', אך ניכר ההבדל בדגש בין שמירת תורת משה למאגיה.

¹⁰⁹¹ סרך היחד ו' 3-5 וסרך העדה ב' 11-21 – מתי כו' 26-28. לפירוש הסעודה המשיחית של עדת קומראן, ראו: [שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה](#), עמ' 298-309.

¹⁰⁹² סרך היחד ה' 13-14, ב' 26-12 – אל העברים י' 22, מרקוס א' 8.

¹⁰⁹³ דוגמאות להלכות: ; תוכחה מסרך היחד ה' 20 – ו' 1 – אל- מתי יח' 15-17. להרחבה: שני מאמרים בעניין [במגילות קומראן](#).

[מבואות ומחקרים ב'](#).

¹⁰⁹⁴ מופיעה למשל במעשי השליחים ד' 25-27 (על תהילים ב' 1-2): 'אשר אמרת בפי עבדך דו: למה רגשו גויים ולאמים יהגו ריק, יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. כי אמנם נוסדו הורדוס ופונטיוס פילטוס עם הגויים ולאומי ישראל על ישוע עבדך הקדוש אשת משחת'.

79.4. התבססות על ספרי מקרא ומגילות:

הנצרות שמרה/קידשה את הספרים החיצוניים – ראו שער/חלק בעניין, ובפרק על פרק עם הנצרות.

ציטוטים ותימוכין מנביאי המקרא, ללא שום אזכור על עדת קומראן, ספרותה או מחבריה.

עם זאת, ייתכן וזאת כי ידעו ושמרו על חלק מהמסורות בסוד: 'שאלוהו תלמידיו: "מה פשר המשל הזה?" השיב: "לכם נתן לדעת את סודות מלכות האלוהים, אבל לאחרים - במשלים, למען ראו לא יראו ובשמעם לא יבינו' (הבשורה על פי לוקס ח' 9-10). המילה "נוצרים" פירושה בעברית "שומרים" ובדרך כלל משתמשים בה בהקשר של שמירת סוד ("נוצר בלבו"),¹⁰⁹⁵ כגון: 'שאלוהו תלמידיו: "מה פשר המשל הזה?" השיב: "לכם נתן לדעת את סודות מלכות האלוהים, אבל לאחרים - במשלים, למען ראו לא יראו ובשמעם לא יבינו' (הבשורה על פי לוקס ח' 9-10).

79.5. האם יתבטלו המצוות בעדת קומראן, ואם כן – האם הנצרות מימשה זאת נכון?:

למרות שישו הצהיר שהוא שומר תורת משה ואינו מתכוון לשנות את המצוות,¹⁰⁹⁶ הוא הקל בשמירת ההלכה, כמו שחילל את השבת.¹⁰⁹⁷ הנוצרים הראשונים תקפו בחריפות את חשיבות החוק והדקדוק הנדרש במעשים ההלכתיים,¹⁰⁹⁸ אך הנצרות (בראשות פאולוס/שאול הטרסני) ביצעה תפנית מהותית - וביטלה את המצוות.¹⁰⁹⁹

כידוע, עדת קומראן הקפידה על המצוות ובכללם דיני הטהרה. אלא שישנם 2 פסוקים במגילות מורה הצדק (קבוצה 4) שייתכן לפרשם בצורה כי באחרית הימים יתבטלו המצוות: 'ונשפטו במשפטים הרשונים אשר החלו אנשי היחד לתיסר במ, עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל' (וסרך היחד ט' 10-11).¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁵ לפי הבשורה על פי מתי ב' 23: 'יִגְבֹּא וְיִשָּׁב בְּעִיר הַנְּקָרָא נְצָרֵת לְמַלְאֵת הַדְּבָר הַנְּאָמַר עַל פִּי הַנְּבִיאִים כִּי נְצָרִי יִקְרָא לוֹ'.
¹⁰⁹⁶ 'אֵל תַּחֲשָׁבוּ שְׁפָאֵתִי לְבִטֹל אֶת הַתּוֹרָה אוֹ אֶת הַנְּבִיאִים; לֹא בָאֵתִי לְבִטֹל כִּי אִם לְקַיֵּם אֹמֵן; אוֹמֵר אֲנִי לָכֶם, עַד אֲשֶׁר יַעֲבְרוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ אִף יוֹד אַחַת אוֹ תֵּג אֶחָד לֹא יַעֲבְרוּ מִן הַתּוֹרָה בְּטָרְם יִתְקַיֵּם הַכֹּל; לָכֵן כָּל הַמִּפְרָ אַחַת מִן הַמִּצְוֹת הַקְּטָנוֹת הָאֵלֶּה וּמִלְמַד כֹּף אֶת הַבְּרִיּוֹת, קָטוֹן יִקְרָא בְּמַלְכוּת הַשָּׁמַיִם. אֲבָל כָּל הַעוֹשֶׂה וּמִלְמַד, הוּא גְדוֹל יִקְרָא בְּמַלְכוּת הַשָּׁמַיִם; אוֹמֵר אֲנִי לָכֶם, אִם לֹא תִהְיֶה צְדָקְתְּכֶם מְרֻבָּה מֵצְדָקַת הַסּוֹפְרִים וְהַפְּרוֹשִׁים לֹא תִפְנְסוּ לְמַלְכוּת הַשָּׁמַיִם' (מתי ה' 17-20).

¹⁰⁹⁷ מתי פרק יב': 'בְּאֹתָהּ הָעֵת עָבַר יֵשׁוּעַ בְּשֶׁבֶת בְּשֻׁדָּה קָמָה; תִּלְמִידָיו הָיוּ רַעֲבִים וְהַחֲלוּ לְקַטֹּף שֶׁבֶלִים וְלֶאֱכֹל'. גם במתי יט' 17-19 התמקד במצוות שבין אדם לחברו ולא ציין בין אדם למקום.

¹⁰⁹⁸ ניתן למצוא המחשה לכך במהדורות הראשונות (במהדורה אחרונה השמיטו גישה שלילית זו) של אמיל שירר שתפס את החיים ההלכתיים כמבטאים תפילה לגליסטית תרה של הברית עם האל המתמצה בשמירת החוק וציפייה לשער עקב כך. ראו בעניין: פלוסר, פאוליניזם אצל פאולוס.

¹⁰⁹⁹ למשל: 'לא להחמיר על השבים מן הגויים לאלוהים; רק לכתוב אליהם אשר ירחקו מטמאות האלילים ומן הזנות ומבשר הנחנק ומן הדם' (מעשי השליחים טו' 20); 'כי אם תוכו שָׁל אֲדָם הוּא יְהוּדִי וּמִיֵּלָה הִיא בְּלֵב כְּפִי הָרוּחַ וְלֹא כְּפִי הַתָּבֶת אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי אֲדָם תִּהְיֶתוּ כִּי אִם מֵאֵת הָאֱלֹהִים' (אל הרומים ב' 29), והגדרים "בני ישראל שברוח" (שקיבלו את אמונת ישו).
¹¹⁰⁰ כאן ניתן לפרש את הפסוקים של עדת קומראן שבאחרית הימים המצוות יתבטלו. אך בברית דמשק כ' 31-34 יש לשון דומה שממנה לא עולה משמעות כזו: 'והתיסרו במשפטים הראשונים אשר נשפטו במ אנשי היחד > היחד < והאזינו לקול מורה צדק vacat ולא יעזבו את חקי הצדק בשמעם אתם ישישו וישמחו ויעו לבם ויתגברו על כל בני תבל וכפר אל בעדם', ובברית דמשק נראה שאפילו הקורבנות יחזרו (הם החליפו הקורבנות בתפילותיהם [סרך היחד ט' 3-5] ואסרו להקריב קורבנות במקדש [ברית דמשק ו' 11-14, קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 13]): 'וזה פרוש המשפטים אשר [יש]ופטו במ עד עמוד משיח אהרן וישראל ויכפר עונם בכ[פורי מנ]חה וחס[ט]א[ת]י' (ברית דמשק: קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 53). הלכה ארעית שתבטל עם בואו של נביא באחרית הימים מסופר במק"א ד' 46. ראו גם ב"ד ו' 8-11. באומגרטן, ברית דמשק, עמ' 174-175 ובירנבאום, טהרת הגוף, עמ' 236 הערה 56, סבורים שחוקי הטומאה והטהרה לא יתקיימו בעידן המשיחי אלא הם מתקיימים רק בהווה הפגום, המכונה בפי עדת קומראן: 'קץ הרשעה'.

גם לחז"ל מסורות דומות על ביטול המצוות באחרית הימים,¹¹⁰¹ ולכן אפשר להגדיר הבדל עיקרי בין היהדות (ובפרט למשל לזרם חב"ד המשיחי) לנצרות שהוא - מתי יתבטלו המצוות (ומתוך כך: האם הגיעו ימות המשיח/אחרית הימים, ושאלת המשיח הסובל או המנצח מלחמות)?

לפי פאולוס התורה (התנ"ך – הברית הישנה) היא ברית של עבדות, בניגוד לנצרות שהיא חירות, והתורה ניצלה יחד עם ישו - ובוטלה. עם זאת, עד היום יש בין הנוצרים דעות שהמצוות אמנם מחייבות את ישראל, כי אלה חיים עדיין "תחת החוק", ואילו הנוצרים חיים "תחת החסד", בלי מצוות היהדות.

לצפייה בתמונה של קטע מסרד היחד ח-ט:

https://drive.google.com/open?id=1TRYuNLr0uyz-Zd96rZ4RQij_V5pmSt6P

מנגד, הנביא מלאכי ג' 6 אומר: 'פִּי אֶגְּנִי יִי לֹא שְׁנִיתִי, וְזֶהוּ הַעִיקָרוֹן הָאֲמוּנָה הַ9-שֶׁל הַרְמַבְיִים: 'שְׁזֹאת הַתּוֹרָה לֹא תֵהִי מוֹחֶלֶפֶת וְלֹא תֵהִי תּוֹרָה אַחֶרֶת מֵאֵת ה'.

בין הנצרות ליהדות יש עוד כמה קשיים עם התנ"ך,¹¹⁰² והגדולה שבהן היא – האם ה' עזב את עם ישראל וכעת בוחר בנוצרים שמקבלים ומאמינים בישו? בספרים נוספים שאינם מפיו של ישו (בעיקר בחזון יוחנן),¹¹⁰³ הנוצרים כבר ביטלו את הברית בין ה' לעם ישראל. עניין זה סותר מספר פסוקי המקרא, ומעניין שהספר החיצוני היחיד ששרד בקהילה יהודית (ולא בכנסייה נוצרית) עד ימינו הוא [דברי גד החוזה](#), ובפרק ב' עח-פח' גם מחזק את ברית העולם בין ה' לישראל ומוסיף הטפות נגד עמי גרמניה צרפת וספרד,¹¹⁰⁴ וכן פרק ח' פסוק קפח': 'הַתְּחִיָּה וְהִיוּ גְבוּרִים לַעֲשׂוֹת אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא לַשְׁמוֹעַ לַבְּדִי'. יש לציין כי הנצרות ראתה את רוב תקופת בית שני כתקופת שתיקת נבואה בין הבריתות (הישנה – התנ"ך; החדשה – שלהם), אך עם התגלות המגילות ושפע נבואותיהן, הנחה

¹¹⁰¹ נדה סא' II: 'זאת אומרת מצוות בטלות לעתיד לבוא'; מסכת שבת קנא' II: 'וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה... והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ - אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה; הראשונים בשם המדרשים: 'למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל' (וכך היא הנבואה המפורסמת של ישעיה יא' 6: 'וְגָר זָאֵב עִם כְּבֶשֶׂת וְנִמְרָא עִם גְּדִי וְרֶבֶץ וְעִגְלָא וְכַפִּיר וְמָרְיָא יִחְדָּו'). מאידך: 'ר' יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל, רשב"ל אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל' (ירושלמי מגילה א' ה').
¹¹⁰² למשל: הנצרות טוענת שישו היה נביא האחרון, ואילו חזון יוחנן ניבא אחריו. בכל אופן, 'הַקְּהֵלָה אֶחָדִי כֵן אֶשְׁפֹּדֶה אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנֵי בְנֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם חֲלָמוֹת יַחְלִמוּן בְּחִירֵיכֶם חֲזִינוֹת יִרְאוּ; וְגַם עַל הַעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בְּיָמֵים הַהֵמָּה אֶשְׁפֹּדֶה אֶת רוּחִי' (יואל ג' 1-2).

¹¹⁰³ פרופ' פראנק קרוס: 'הקבלות אלו, בין האבנגליון לפי יוחנן ואיגרות יוחנן לבין כתבי האיסיים, יפתיעו רק את אלה מהחוקרים שניסו למצוא באבנגליון לפי יוחנן השפעה יוונית חזקה. כעת מסתבר – כפי שסברה קבוצה קטנה של חוקרים זה זמן רב – כי קשריו החזקים ביותר של מחבר האבנגליון היו לא עם העולם היווני או עם היהדות הפילוניט, כי אם דווקא עם היהדות הארץ ישראלית – תפיסת האמת, הדעת, הרוח ואף ה'דברי' – מקורה לא בפילוסופיה היוונית או הגנוסטית, כי אם בתורת היהדות הכיתיתיות. לפיכך, האבנגליון לפי יוחנן אינו ההלניסטי ביותר מבין האבנגליונים, אלא במונחים מסוימים - היהודי מכולם.'
¹¹⁰⁴ 'אוי לך אדום היושבת בארץ כיתים בצפון היום; כי מחריבך יצאו מעם נורא לבלתי השאיר לך שריד; כי אמרת מרום מושבי ודעת אל אלים ידעתי כי אותי בחר יי תחת עם קדושו כי נמאס בהם; ועמו הראשון עם נבזה ונדחה לא ידעה את יי ואת תוארו; אבל אנו חכמים ואנו נבונים יודעים את יי ואת תורתו אנו יודעים את תוארו והיותו; לכן כה אמר יי יען כי גבהו אתם מאד לדבר על אל אלים ידעו תדעו שתאבדו בחמתכם; כי מה לכם באדם אשר נשמה באפו שבן לילה היה כצל יום עובר ליתן אותו בשיבות אל; כי לא אתכם ידעתי מקדם ואיזהו ספר כריתות עמי אשר אמרתם לבז יהיו הראיני לי; פגריכם יפלו בתוך עמי; קנאות יי צא צא ממקומיך ודוש את אדום כלה עשה בהם; בא צרפת בא צריות בא ספר בא אשכנז בא גרמוניא באו ונפלו בבאר שחת באבדון וצלמות כי פיכם נכשל בכם ואין עוזר לכם'. להרחבה ראו: בר-אילן, The words of Gad the Seer: The Author's Opponents, and the Date of Its Composition; [בר-אילן](#), [דברי גד החוזה](#), עמ' 39-43.

זו שגויה. בהקשר זה יש לציין את הספר הרבני מימיי הביניים: תולדות ישו שליקט חיבורים נגד אמונות הנצרות.

אך מעבר להבדלים והשוני הסגנוניים והחברתיים, הרי שיש פער של כ-200 שנה בין מגילות מורה הצדק לבין חייו של ישו, כך שהקרבה מצביעה על המשך אחד המחנות של עדת קומראן, פחות או יותר.

ישו ופאולוס הגדירו עצמם כפרושים,¹¹⁰⁵ אך כנראה היה כחסידי כאיסיים שהיו כזרם קרוב לתנאים (ראו בפרק על החסידים). מעניין שייחוסם העצמי של יוספוס וישו לזרם הפרושים, כאשר יוספוס שיבח את האיסיים רבות מעל הפרושים, וישו (ויותר יוחנן המטביל) היו קרובים בהילוכם לאיסיים. בפועל ישו ויוחנן היו קרובים לחסידי-חז"ל (בעיקר בריפוי והרחקת שדים),¹¹⁰⁶ שאלו כפי שנטען בספר זה – האיסיים (אמנם ללא ההקפדה על הטהרה). בין ה"מינים" של חז"ל כנראה היו שנטו לנצרות, אשר באותה שעה היתה מפוצלת לקבוצות-משנה אשר לימים נחשבו לסוטות: נצרנים, אביונים ועוד.¹¹⁰⁷

קשה לסכם אם עיקר מהות המסורת עברה בעיקר לחז"ל, או דווקא לנצרות (בהניח לביטול המצוות), שכן אלו אינם מתרכזים בספר אחד או בכמה בודדים, אלא ספרותם פזורה בין ספרים ומקורות רחבים, שגם החלקים האיזוטריים שלהם קרובים למגילות קומראן. יתרה מזו, מושגי הרוח והמוסר אינם ניתנים לכימות וחלוקה כמו פרטי הלכות שונות. בכל אופן, תחומי הלכה עיקריים עברו לחז"ל (בשינויים ושיבושים עם השלמות מדרשים יוצרים), ואילו הנצרות אימצה את עקרונות הרוח והמוסר, מה גם אלו שאובים מספרים חיצוניים רבים שרק הנצרות שמרה עליהם – וכל אלו מפורט בפרקים: הספרים החיצוניים; מחוכמת ראשית הבריאה למוסר 'דרך ארץ קדמה לתורה' אוניברסאלי.

80. קרבת יהודי דרום הארץ באלף הראשון - מ'בית ההשתחוות' לבתי כנסת

'בְּנֵי יְהוּדָה גְּמִירֵי מִחַד רֶבֶה, נְתַקְיָמָה תּוֹרָתָם בְּיָדָם. בְּנֵי גְלִיל, דְּלָא גְּמִירֵי מִחַד רֶבֶה, לֹא נְתַקְיָם תּוֹרָתָם בְּיָדָם' (עירובין ה').

80.1. בתי הכנסת הראשונים בעולם – במצרים ועדת קומראן:

בתי הכנסת הראשונים הם כ-5 במצרים במאה ה-3 לפנה"ס (מכונים 'פרוסאוכה'),¹¹⁰⁸ וזאת כנראה כהמשך למקדש יב שנחרב שם ב-410 לפנה"ס (ראו פרק על מקדש יב). במקביל אליהם או בסוף

¹¹⁰⁵ גם מדעותיו של ישו נראה שהיה יהודי קנאי, ואולי הטפותיו נגד הפרושים (והצדוקים) תואמים לגינויים העדה נגד אפרים ומנשה. יעקב אחיו של ישו היה פרושי אדוק, הוא הנהיג את כת הנצרות בהתחלה, כשבאותם ימים הייתה עדיין פרושית, וקרובה להלל הזקן. למעשה במשפט נגד ישו בסנהדרין, חז"ל הגנו עליו בגלל אמונותיו הפרושיות האדוקות מפני מפלגת הצדוקים. גם פאולוס מעיד על עצמו שהיה פרושי (איגרת אל אנשי פיליפוי ג' ה'; מעשי השליחים כג' ו').

¹¹⁰⁶ על כך ראו: ספראי, ישו והתנועה החסידית.

¹¹⁰⁷ ראו: קליין וריינינק, עדויות; קלמין, נוצרים.

¹¹⁰⁸ או פרוסיוכי. כתובתו מתארת יהודים שהקדישו את בית התפילה למלך תלמי ואשתו ברניקי, אך לא נמצאו לו שרידים ארכיאולוגיים. p.Genove IV 144 [CPJ 599b]. ב-CPJ 129 מתואר בית הכנסת כמקלט לגנבים השומר (ניקומכוס) משנת 218 לפנה"ס.

תקופה זו, קיים בקומראן 'בית השתחוות' (ברית דמשק יא' 22).¹¹⁰⁹ עדת קומראן ראתה וייחסה קדושה לקהילתה, כשכנראה במרכזה בית ההשתחוות – הוא בית הכנסת, וכך עשו גם חז"ל לבית הכנסת כתחליף לבית המקדש (למשל: מגילה כט') – לאחר חורבנו. גם חז"ל שיבחו מאוד את ההשתחוות עצמה, **אך ביטלו אותה לאחר מכך** (ברכות לד').

לפי ספרי הבשורות בברית החדשה, היו בתי כנסת ביישוב הגליל (בהם ישו לימד, לצד השימוש כמרכז קהילתי: משפט והכאה), אך רק כ-4 שרידים ארכיאולוגיים של ב"כ שרדו מימי הבית השני – ואלו שונים מאופיים של בתי הכנסת בגליל לאחר החורבן, שבאלו רווחו ציורי המזלות, ובארבעה מהם אפילו צויר **אל השמש** עם כדור ושוט/מקל (איסור בדיבר הראשון ובעבודה זרה ג' ג').¹¹¹⁰

ההסבר המוביל לכך הוא שהיהדות היתה יותר פלורליסטית ממכתבי המשנה שלא כיבדו, בהשפעת ההלניזם הרומי. כך כעת, נוכח גילוי האסטרונומיה המתקדמת ביותר מחיקה הפנימי של היהדות, ואף אסטרונומיה גלגל המזלות – הרי שסביר שהמקור וההשפעה לפסיפסים בבתי הכנסת היהודים הוא מעדת קומראן.¹¹¹¹ עם זאת, עדיין בעדת קומראן הדברים היו בכתב **ולא בצורה שכנראה אסור מהדיבר הראשון**, ולמרות מרכזיות השמש בלוח השבתי-שמי ובמגילות, ודאי שאין שלציירו כאל/מלאך.

80.2. הממצאים הקרובים לעדת קומראן בדרום הארץ באלף הראשון לספירה:

בעוד חז"ל גלו לגליל לאחר יבנה, בדרום הארץ נותרו קהילות יהודיות – ולהן כמה מאפיינים שונים מיהדות הגליל באלף הראשון לספירה:

- הקהילות הדרומיות שותקות בצניעות על מסורותיהם, בניגוד לפלפול והאדרת החכמים של חז"ל.
- ההקפדה על טהרה בדרום גבוהה יותר, למשל כמות המקוואות (כ-30)¹¹¹² וסמיכותם לבתי הכנסת, ועד לביטול טומאת קרי לתושבי הגליל בגלל הצינה.
- כתובות בעברית (לעומת יוונית בגליל).
- קהילות כוהנים בדרום.
- חלק מבתי הכנסת כוללים ומאופיינים בפתח מזרחי¹¹¹³.

להלן ממצאים מקשרים לפי יישובים:

¹¹⁰⁹ מקובל לראות את האזכור הראשון לבית כנסת בדברי יחזקאל יא' 16: 'וכי הפיצו אתם בארצות ונאחי להם למקדש מעט בארצות אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, אֲךְ בַּחֲנוּךְ מו' 8 מצוין: 'והם רודפים את בתי כנסיותיו ואת הדבקים בשם אלהי הרוחות'.

¹¹¹⁰ אולי **הקלו בדר-מימדיות בניגוד לפסל תלת מימדי**.

¹¹¹¹ תרגום השבעים (שמקורו במצע העברי מקומראן) מציין במל"א ח' 12 את השמש, שחסרה בנוסח המסורה.

¹¹¹² באתר קומראן נמצאו לפחות 10 מקוואות מטייחות (ועוד 6 ברכות), אך ללא 'אוצר' (רייך, מתקני המים בקומראן). יש אחת מהמקוואות מקומראן היא השנייה בגודלה בעולם, רובן כוללות מדרגות וסימוני הפרדה (מוזכר בשקלים ח' ב': אוונדליון חיזוני ממצרים) בין הטמאים לטהורים, וחלקן עם 4 הפרדות שאין בידינו להבין פשרם. להלכות טהרה במים ראו ברית דמשק י' 10-13.

¹¹¹³ כך תיאורו של יוספוס על האיסיים (מלחה"י ב' ח' ה'), הוא הדין לפי תוספתא מגילה ג' יד': 'אין פותחים בתי כנסיות אלא למזרח, שכן מצינו בהיכל שהיה פתוח למזרח', אך הלכה זו לא באה לידי ביטוי בבתי הכנסת בשאר אזורי הארץ. השוו': 'המברך על החמה הרי זו דרך אחרת' (תוספתא ברכות ו').

- יריחו: חז"ל מציינים הלכות סותרות להם ל'אנשי יריחו' – ואלו תואמות לשלוש הלכות אלו של עדת קומראן: היתר אכילת פירות מהאדמה (תחת העץ) בשבת,¹¹¹⁴ לא לגזור על מכבדות כמוקצה;¹¹¹⁵ הפטריארך טימותיאוס על מציאת 200 מזמורי תהילים ביריחו במאה ה-9 (ראו בפרק הספרים החיצוניים); הביטוי 'שלום על ישראל' חוזר כ-14 פעמים (רובם בהשלמת ההדרה ממגילת המאורות) במגילות קומראן, והמשיך לבית הכנסת ביריחו: נערך.

- מצדה ומגילותיה בשנת 73' לספירה: במצדה נמצאו 3 מגילות קומראן ש-2 מהן מובהקות/כיתתיות: היובלים ושירות עולת השבת; וספר בן סירא (ראו פרק בעניינו). גיא שטיבל הביא טענות על שכונה קומראנית במצדה,¹¹¹⁶ וכן ה'בתים' לבגדי כוהנים שנמצאו במקוואות מצדה ומתוארים במגילת המקדש לד' 13.¹¹¹⁷ יש אומרים שהם נסו ללוב (ולא כולם התאבדו).¹¹¹⁸ **ממצאים אלו מלמדים שעוד חיו והתנהלו 'מחנה' של עדת קומראן, כנראה האיסיים או קנאים אחרים (ראו פרק בעניינו) בשנת 73 לספירה. יש לציין כי בית כנסת מתקופה זו נמצא גם בהרודיון ומשויך לסיקריים/קנאים. על קרבת בתי כנסת אלו והדרומיים בכלל, ראו בפרק הבא. כידוע, הסיקריים הקנאים היו אנשי מלחמה עד מחררי ריב. לעומת זאת, האיסיים מתוארים כפציפיסטים שהתרחקו מחיים לאומיים וממלחמות בפרט (ראו בפרק האם עדת קומראן והאיסיים הם קנאים או מתונים באידיאולוגיה הלאומית-פוליטית?). גם עדת קומראן נסה אל המדבר/דמשק, אלא שהיה לה את מגילה המלחמה (בני האור נגד בני החושך) שכוללת הוראות מלחמה רבות (ראו על כך בפרק 'שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה'). להרחבה.**

- בחברון העתיקה (תל-רומאדה) מקווה עם 3 גרמי מדרגות (ו-4 מחיצות; יותר אפילו משתי גרמי המדרשות שבמקוואות שבקומראן), וחרסי כדים הדומים לכדים שנמצאו בקומראן.¹¹¹⁹

- בבית הכנסת בעין גדי נמצאה כתובת של המזלות, אך זאת ללא ציור. הנחתי שכתובת זו הינה השלב האמצעי של העתקה מהמגילה האסטרוטולוגית (4Q318) אל הציורים בבתי הכנסת בגלל נמצא גם קללת עונש מוות (ראו פרק בעניינו) להולך רכיל וזו תואמת למגילת המקדש סד' 6-8

¹¹¹⁴ ברית דמשק י' 22-23: 'אל יאכל איש ביום השבת כי אם מן המוכן ומן האובד בשדה'. כך נהגו אנשי יריחו (פסחים ד' ח'; תוספתא פסחים ג' [ב' יט'; כא'], ואילו התנאים החמירו בכך (ירושלמי פסחים פ"ד ה"ט, לא II). הדבר קרוב גם לקולא של בית שמאי יחסית לבית הלל לאכול ביצה שנולדה ביום טוב (עדות ד' א'). היתר אכילה זה דומה להיתר השתייה שבא אחריו: מותר לשתות במקום, אך אסור לשאוב ולאסוף (להכין): 'ואל יאכל ואל ישתה כי אם היה במחנה בדרך וירד לרחוץ ישתה על עומדו (ברית דמשק י' 23). בפסחים נו' II הביטוי 'אינה מן המוכן' מכוון למאכל כלבים בשבת, כקל וחומר שאינו מוכן לאדם.

¹¹¹⁵ אנשי יריחו הקלו בעניין יחסית לחכמים – לא לגזור על מכבדות (כפות תמרים שבראש הדקל ככלי קיבול לתמרים) כמוקצה. יש לציין כי סמוך ליישוב קומראן נמצאו מאות אלפי גלעיני תמרים, וכן במצדה.

¹¹¹⁶ בהרצאתו ביום 1.5.18 במוזיאון ישראל (כנס מכון אוריון), וכן יש חדש תחת השמש – חידושים בחפירות גן לאומי מצדה: לפני מספר שנים הצעתי לייחס את האולם שבבניין 13 ('בית המדרש'), בריכת הטבילה הציבורית (מקווה 625) שמצפון לו ואת מציאתם של מספר כתבים כיתתיים במצדה לקיומה של התיישבות כיתתית קומראנית (איסיית?!) באתר. זהות בקווי המתאר ובמידות של האולם האמור, המצויד בספסלים, והחדר הנספח הצדדי, עם אלה של "חדר האוכל" ("הרפקטוריום" – לוקוס 77) והמזווה בו נמצאו כאלף כלים בקומראן, הביא אותנו לבחון מערה קטנה שנראה בה סימני שימוש ברורים, הממוקמת צמוד לאולם האמור'.

¹¹¹⁷ בארכיטקטורה הפרסית, "טאגציה" הוא חלל שנחצב בתוך קירות החדר כדי להניח עליו חפצים.

¹¹¹⁸ **שמעתי סברה שחסידי מצדה עברו ללוב**. אמנם יש עדויות ליהודים בלוב מחרבן בית ראשון ובמהלך יסוף בית שני, אך לא מצאתי תיעוד ספציפי המציין הגעת איסיים/קנאים/מצדה ללוב.

¹¹¹⁹ אייזנברג ובון שלמה, תל חברון 2014, עמ' 442, מתארכים את הכדים ומחיצות ההפרדה במקוואות לתקופה הרומית המוקדמת, ומזכירים את קומראן בהקשר שני אלו. שאר הנתונים מרייך, מקוואות טהרה. גם ביריחו ובעין פשחא נמצאו קנקנים, אך כנראה (טרם בדקתי לאשורו) אינם דומים לקנקני המגילות. נעם ארנון משער שהיה בית כנסת בפסגת הר חברון

ולמגילת (4QOrdinances) 4Q159 קטעים 2-4 ש' 4-6, 1120 וכן סוד הקהילה התואם למהות כתבי סוד רבים מעדת קומראן.¹¹²¹

- בית הכנסת בסוסיא: כנראה מהמאה השלישית לספירה, שרדה כתובת הקדשה: 'זכור לטובה קדושת מרי רבי איסי הכהן המכובד...'. בנוסף, בסוסיא נמצא גם פסיפס לוח שנה שסופר לפי ספר היובלים;¹¹²²

- פנחס בן יאיר החסיד: התגורר ביישובי הדרום (דברים רבה ג' ג'), והכניס חלק מספר היובלים במדרש תדשא לספרות חז"ל.

קהילות מעין אלו, במיוחד שהיו מחנות מפוזרים של עדת קומראן ואיסיים,¹¹²³ המשיכו להתנהל בקרבת אנשי יריחו, הקנאים-סיקריים במצדה והרודיון, חברון, וחסידי-חז"ל ועד לכתות בנצרות.¹¹²⁴ אמנם בין קבוצות אלו לקהילות בתי הכנסת בדרום בתקופה הביזאנטית מפרידים כמה מאות שנים, כאשר ביניהם חוצצים שני מרדים (הגדול ובר כוכבא)¹¹²⁵ והתנצרות האימפריה הרומית, אך סימני מסורות עדת קומראן פזורות ברחבי הספרויות השונות, וכאן מדובר על קרבה גיאוגרפית של בתי הכנסת בדרום יהודה, הכוללת ריבוי מאפיינים שונים, יותר משאר חלקי הארץ, לצד כמה מסורות ש"קפצו" מימי עדת קומראן אל התקופה הביזאנטית. העובדה שתושבי הדרום הקפידו יותר על טהרה (לפחות לפי הממצאים הארכיאולוגיים), מלמדת גם שלא קיבלו את הקולות של תושבי הגליל בעניין – שאלו רוב חז"ל, ובפרט כנגד 'ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה' (ירושלמי ברכות כו' ב', פ"ג ה"ד). כמו"כ, יהודי הדרום דומים לעדת קומראן באנונימיות שלהם (ראו [פרק בעניין](#)), בניגוד למגלומניה של חלק מהתנאים (ראו [פרק בעניין](#)).

81. מגילות וכתבים בגניזת קהיר בפוסטאט; תרגומי ארמית ירושלמיים/א"י

גניזת קהיר (חארת אל יהוד - קהיר העתיקה) מכילה מאות אלפי כתבים יהודים שונים, שבניגוד למגילות קומראן, כוללים כתבי חול ומסחר. בגניזה זו נמצאו כתבים שונים אלו הזהים למגילות קומראן:

¹¹²⁰ מנגד: [נעשרה מישראל] וכוהנים שנים ונשפטו לפני שנים העשר האלה [וכי יהיה] דבר בישראל על נפש על פיהם ישאלו ואשר ימרה [את פיהם ולוא ישמע אל דבריהם] **יומת אשר עשה ביד רמה**.

¹¹²¹ יזה שענינו משוטטות בכל הארץ ורואה את הנסתרות, הוא ייתן פניו באיש ההוא וברעו ויעקור אותו מתחת השמים. ויאמרו כל העם אמנו ואמן סלה'. קללה זו קרובה להרחבת הפשט כמובא לעיל **יִלְפְּנֵי עֵנֶר לֹא תִתֵּן מַכְשָׁל**, וכן לסרך היחד ט' 17 (יולסטר את עצת התורה בתוך אנשי העול), וב"ד טו' 10-13 (והחיבורים העבריים א', עמ' 23, שו' 24).. יצויין כי פלביוס הזקן את מיקום האיסיים בעין גדי.

¹¹²² יזכורין לטובה ולברכה) כל הקהל הקדוש שהחזיקו ועשו... הש(נ)ה של **שבוע**... (שנת) ארבעת אלפים) ו... מאות ו... שנה משנברא העולם)...) לי בו יהי שלום) על המקום הזה'.

¹¹²³ 'המחנות' עדת קומראן מצוינים בברית דמשק ז' 6-7: 'ואם מחנות ישבו כסרך הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה'. גם יוספוס מעיד את תפוצתם של האיסיים ברחבי הארץ (מלחה"י ב' ח' ד').

¹¹²⁴ לא ניתחנו זאת לעיל בפרקים, אך הדבר מן המפורסמות. בפרט לעניין הלכות בית כנסת ראה: **מגילה ד' ח'**. דורון שר אבי, יהודים ונוצרים בדרום הר חברון לאור החפירות בחורבת יתיר, עמ' 14, הניח כי הנוצרים-היהודים נדחקו אל אזור דרום הר חברון (וכן ציין גם את דן בגאטי שטען שבענים העליונה נולד הקדוש הנוצרי פטרוס אבשלום, אשר הוצא להורג בקיסריה, ולפחות על פי שמו, היה יהודי נוצרי). לקרבת הנצרות לעדת קומראן ראה למשל: שורץ, האיסיים והנצרות.

¹¹²⁵ שתי עדויות לחורבן הדרום: אמר ר' פינחס (בן חמא): מעשה בתלמיד ותיק, שלמד עיבורו בשלוש שנים ומחצה לפני רבו ובא ועיבר את הגליל, ולא הספיק לעבר את הדרום עד שנטרפה השעה' (ירושלמי עירובין ה' א'-כב' ע"ג); 'אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו' (בראשית לב' 9) – אילו אחינו שבדרום' (בראשית רבה ע"ו 3).

- 2 מצוואות השבטים : צוואת לוי ונפתלי, בעברית ובארמית¹¹²⁶
 - מגילת ברית דמשק (המהווה מגילת ייסוד עדת קומראן)
 - ספר בן סירא (נמצא גם במצדה)
 - ספר טוביה
 - כתב לחש לגירוש שדים 1.123 S K-T המקביל למגילת קומראן 11Q11¹¹²⁷
- בנוסף, גניזת קהיר כוללת מסורות קרובות למגילות קומראן, כגון:

- 4 מזמורי תהלים חיצוניים הקרובים למאות מגילות תהלים נוספות שיש בקומראן, וכן לעדות הפטריארך טימותיאוס על מציאת 200 מזמורי תהלים ביריחו במאה ה-9 (ראו בפרק הספרים החיצוניים)
 - מסורות מיסטיות רבות ומגוונות
 - תרגומי ארמית בעלי מסורות קרובות, ובפרט המיוחס ליונתן בן עוזיאל¹¹²⁸ שיש בו כ-120 הלכות שונות ממסורות חז"ל,¹¹²⁹ שחלקן קרוב למסורות עדת קומראן
- מסורות כאלו בשיא המחקר היום, והיד נטויה לגילויים מרתקים בין 2 אוצרות יהדות אלו.

אנו לא יודעים מי היו מחבריהם של רוב הכתבים מגניזת קהיר. האחיזה ברוב העיר היתה בתקופה הראשונה (כנראה עד המאה ה-14, לאחר מכן השליטה עברה לרבנים) בידי הקראים (ראו עליהם בפרק הבא), אך הכתבים נאספים מגניזות נוספות ברחבי העיר ובהתכתבות עם רוב העולם היהודי, וזה המקום לציין שיש עוד כמה גניזות חשובות, כמו

82. סתירות בין עדת קומראן לקראים, והסיבות לאופי התפתחותם¹¹³⁰

מנקודת מבט אובייקטיבית, קשה לקבל את טענת חז"ל כי התושבי"ע שכתבו היא אכן מסורת שעברה אליהם ממש רבינו: התנאים לא היו בעלי המסורה – הכוהנים, ודאי שלא נביאים (הם בעצמם פסקו שתמה הנבואה בימי עדת קומראן, ראו בפרק זיהוי הגמונית כנביאים), במסורותיהם מובנות מחלוקות הסותרות את מהות הטענה, והסגנון (בעיקר הלשוני) נראה כמנותק וזר לאופי ההלכה המקראי.

לפי הקראים הראשונים היו בפניהם חלק מהספרים החיצוניים בעברית (ארדר, אימתי החל המיפגש של הקראות עם ספרות אפוקריפית הקרובה לספרות המגילות הגנוזות, קתדרה 42).

¹¹²⁶ חוקרים סבורים שחיבור לוי הארמי שנמצא בקומראן ובגניזת קהיר הינו גרסה שונה (אך דומה) מהצוואה שביוונית (אם כי יש הרבה גרסאות בתוך היוונית, לארמית.

¹¹²⁷ להשוואה ראו: בוהק, מקומראן לקהיר: תולדותיה וגלגוליה של נוסחה לגירוש שדים.

¹¹²⁸ התרגום במחקר פאסידו יונתן, ובקיצור: ת"י. תרגום רק לחומש שיוחס בטעות ליונתן כיוון שכאשר נמצא כותרתו היתה ת"י, וכנראה הכוונה היתה ל"תרגום ירושלמי" (וכאמור יונתן תרגם רק את הנביאים). אמנם על בראשית כא' 21 יש אזכור לאסלאם אך מרכיב מסורות עתיקות כמו על החשמונאים.

¹¹²⁹ לפי אפרים יצחקי, ההלכה, עמ' 7-10. ביקורת על שיטתו של יצחקי (המגיע למספר גדול זה), ראו: מאורי, התרגומים הארמיים, עמ' 9. בתרגום לבמדבר יט' 14 יש הקבלה לברית דמשק יב' 11-18 אך גם לספרי במדבר ככו' 162.

¹¹³⁰ לסיכום על דעת הקראים, ראו: מ"ד אייזנשטיין אוצר ישראל ומקורות נוספים באתר דעת.

יורם ארדר סיכם בספרו 'אבלי ציון הקראים ומגילות קומראן: לתולדות חלופה ליהדות הרבנית' את הקרבה בין עדת קומראן לקראים. בספר זה אבקש לטעון כי דווקא חז"ל יותר קרובים לעדת קומראן מהקראים: חז"ל אימצו את רוב הלכות עדת קומראן (לעומת הקראים שדחו רובם [כמובן בלי ידיעתם שכך הם דוחים את מסורות עדת קומראן]), ובכלל זה חז"ל (ויותר רבניים שונים מימי הביניים) אימצו מסורות רבות מהספרים החיצוניים. יתרה מזו ובפרט, הקראים המשיכו את 'עוונם' של כת אפרים מעיניהם של עדת קומראן, שסירבו לקבל את 'ספר התורה שנית' (ראו בפרק בנושא זה). החכם הקראי הקדום יפת בן עלי יצא נגד הצדוקים (ארדר, אבלי ציון, עמ' 153), אך לעניות דעתי אלו הצדוקים-האחרונים שאינם קרובים בעקרונותיהם לעדת קומראן ולצדוקים-הראשונים (ראו הבחנות בפרק על הצדוקים). מאידך, קירקיסאני סבר שלצדוק היה ספר שבו הפריך את כל דברי חז"ל, אך 'לא הביא ראיה לדבריו לכל מה שאמר, אלא הגביל את עצמו להצהרות בלבד, מלבד בדבר אחד, והוא האיסור לשאת את בת האח או בת האחות, שהסיק זאת מן ההיקש אל האיסור על לקיחת דודתו של אדם'¹¹³¹ – והלכה זו אכן כך בברית דמשק, אך אינה היחידה.

עם זאת, סגנון הפירוש, פשט או דרש, הוא אחד העקרונות העיקריים לאיפיון קבוצה שהיה ועודנו בסיס המחלוקת בין הזרמים. על הפשט הדקדוקי והדרש האלגורי דנתי בפרקים בנושאים אלו, וכאן רק אוסיף כי לעדת קומראן ולקראים אמנם עיקרון משותף של ההיצמדות לפשט הדקדוקי, אך במקרים לא מעטים (שמקצתם הובאו לעיל בפרקים בספר זה), הפשט של עדת קומראן הפוך מהפירוש הפשט ע"י הקראים, כאשר דווקא חז"ל הם שהמשיכו את מסורתם של עדת קומראן. דוגמה לכך היא איסור הוצאת זרע לבטלה: במגילות אמנם אין איסור מפורש לכך, אך ניתן ללמוד זאת מקל וחומר מאיסור זנות לבעל עם אשתו, לצד הרבה המלצות וברכות למיעוט תענוג מיני (ראו בפרק על התבודדות ונזירות). בחז"ל יש איסור מפורש.¹¹³² הקראים לא אסרו זאת, כיוון שלא פיתחו זאת מפשט שניתן ללמוד מ'ראובן בְּכָרִי אֶתָּה כָּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי' (בראשית מט' 3) או מחטאם של ער ואונן (בראשית לח'). דוגמא נוספת היא איסור אמירת השם הנכבד (סרך היחד ו' 27) והשבועה בעדת קומראן, שהמשיכה לחז"ל,¹¹³³ אך לא פורשה כך ע"י הקראים, שחלקם אף ראו בכך מצווה מתוך 'וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע' (דברים ו' 13).

כמובן, ישנם גם מקרים של פרשנות קרובה ואף זהה בין עדת קומראן לקראים, ולעיתים אף כנגד חז"ל. עם זאת, גישת הפירוש החופשית של כל קראי (כהמלצת ענן בן דוד: 'חפשו באורייתא שפיר' [תרגום: 'חפשו מקור בתורה – ותמצאו!]), מעלה סיכויים לאפשרויות מקריות כאלו. היות ורוב הקראים בימי הביניים דגלו בחרמות קשות, כנראה נוכח תפיסתם את פשט החומש, נראה שזה בניגוד לעיקרון ביטול עונש המוות בקומראן, ולעידון הענישה הפלילית שחז"ל שאבו מהם. עם זאת, בקומראן היו עונשי סילוק מהעדה.

¹¹³¹ נמווי, קירקיסאני, עמ' 326. ראו גם דברי הקראי אלקומסי: 'השיבו על כל החולקים, כי הם חולקים על האמת, והשיבו עליהם מהמקרא, שהכל מבואר בו, והביאו טענותיכם מפירוש המקרא המושכל' (בן-שמאי, הפרשן הקראי, עמ' 51).

¹¹³² סנהדרין קח'; יבמות לד' II, אם כי דווקא רבי אליעזר הפשטן התיר זאת בשנתיים הראשונות לאחר הלידה (יבמות לד' III).
¹¹³³ השו': 'אומרים צדוקים: קובלנו עליכם טובלי שחרית, שאתם מזכירים את השם מן הגוף שיש בו טומאה' (סוף התוספתא למסכת ידים [צוקרמאנדל פ"ב ה"כ]). שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה' (עמ' 205-239) עמד על הקרבה ביניהם. לחז"ל יש הלכות דומות במסכת שבועות. יש לציין כי התנגדותם לקרוא לאדם 'אדון', מזכירה את התרגום היווני למקרא, שמקורו בנוסח המקראי מעדת קומראן: 'המצע העברי לתרגום השבעים', בה שם ה' מתורגם כך ('האדון' – תאוס).

דרך הסתכלות מעניינת של חלוקת הלכות זו ניכרת בהשוואה לעדה הקראית, שאמנם דגלה בעיקרון פירוש הפשט – אך זה זיכה אותה להתקרב רק לחלק מההלכות הנגלות (שגם חז"ל אחזו ברובה, זולת חלק קטן ממסורות מאפרים והתגברות מדרש יוצר מפולפל על סיני), ואילו דחו או לא זכו לקבל את רוב ההלכות הנסתרות של חז"ל (שקיבלו רובם מעדת קומראן, זולת כאמור חלק קטן ממסורות מאפרים והתגברות מדרש יוצר מפולפל על סיני).

ממישור אחר, נראה שלכאורה יש קשר בין עדת קומראן לקראים, והוא מספרות גניזת קהיר בכלל (ראו [פרק בעניין](#)), וכך מתחזקת הסבירות כי אחד ממחנות עדת קומראן התגלגל לקרבת הקראים. אך מגילות אלו אפילו לא מוזכרות בספרות הקראית, כך עובדה זו מצביעה שבעלי שלושת מגילות אלו - לא היו קראים. ייתכן ואלו היו חסידים שנשארו כ'מחנה'.

בהקשר נמוך מכך, בגניזת קהיר נמצאו כ-7 נוסחי תרגומי מקרא בארמית, שלא היו ידועים עד אז ואצל חז"ל (תנאים - אמוראים), והשערתי שמקור חלקם במגילות קומראן (ראו על כך בפרק על התרגומים הירושלמיים). היות וחלק מתרגומים אלו נשמרו אצל רבנים, ולא אצל קראים, נראה שאין שום ספר שעבר מעדת קומראן לקראים, ובפרט לא מגניזת קהיר. יתרה מזו, באזכורים של קראים ראשונים הם מציינים את 'ספר צדוק'¹¹³⁴ ו'כת המערות'¹¹³⁵ כקבוצות חיצוניות לה, לא רק מחמת הזמן, אלא בעיקר הלכתית.

עם זאת, אחיזתם (ע"י אהרן בן משה בן אשר) בכתר ארם צובא,¹¹³⁶ מחזק את דמות חלקם כסופרים (במשמעות של בעלי מסורה) ודקדקנים.

כאמור לעיל, צדוקים-מאוחרים אלו פחות קרובים לעדת קומראן, היות והצדוקים-הראשונים היו חשמונאים, שלהם הלכות שונות קרובות ואף זהות לעדת קומראן, ואילו שלושת המחלוקות הפילוסופיות שמביא יוספוס על הצדוקים, כנראה מתייחסים רק לצדוקים-המאוחרים, מה גם חלקם עולים מהברית החדשה. יוצא שהצדוקים-המאוחרים אחזו רק בפשט התורה, ממש כמו הקראים. מאידך, רוב הקראים האמינו בעולם הבא ותחיית המתים, וקשה לדעת אם אימצו זאת מהאיסלאם או זו תובנתם מראשיתם.

יש לציין שהיו כתות קראיות כמו כת המשויה, שאנו לא יודעים עליהן הרבה, אך למשל לוח השנה שלהם היה שונה (חודש בן 30 יום; ראו בפרק 'עדויות למסורות לוח שנה קרובות מאז החורבן ועד היום), וייתכן ולכתות כאלו היו מסורות מעדת קומראן, אם כי גם אם כך, הרי שעוצבו/השתבשו ממקורן.

¹¹³⁴ הקראי קרקסאני כותב בספרו 'שא.א. הרכבי' על 'ספר צדוק', ומתכוון כנראה למגילת ברית דמשק. אך גם אם כן מתכוון לב"ד, הרי שהוא מתייחס אליו כספר של כת אחרת מהקראים. קראים נוספים מציינים שבידם 'כתבי הצדוקים' – ראו: ארדר, אבלי ציון הקראים, עמ' 124 והערה 34; 153.

¹¹³⁵ החכם יפת בן עלי, בפירושו לשמות לבי' 1-4: 'כת מערות' האוחזת בלוח שנה השמשי, וששר המשטמה הוא המצאת הצדוקים למלאך/אל משני שאליו נמסר ההנהגה בעולם (לפי ספר היובלים שר המשטמה מנהיג את כוחות הרשע כנגד מלאך הפנים, ומופיע גם בברית דמשק ה' 17-19).

¹¹³⁶ הנחתי שהסופר בן אשר היה קראי (יש חוקרים שחולקים על כך).

יד. תאימות המונח 'מסורת אבות' למגילות, העדויות על איבודן, והמעבר לתושב"ע וכתובתה

גרשם שלום ציין כי: 'ההלכה, לא כתולדות הספרות, אלא כחקר של בעיות: גושים שלמים של בעיות מונחים כאן כאבנים שאין להן הופכים',¹¹³⁷ ובזו הדרך הוסיפה פז: 'אחת החידות הגדולות במחקר ספרות חז"ל היא ההוכחה של ספרות מדרש סכולסטית עשירה, מתוחכמת ומגובשת הערוכה על סדר הפסוקים, המחולקת לבתי מדרש שונים, המורכבת ממירות של עשרות חכמים, והכוללת טכניקות הרמויטיות מפותחות ומשוכללות ומגוון רחב של מינוחים טכניים. האם מדובר בתוצר של תהליך התפתחותי רציף או שמא מדובר על מין 'מפץ גדול', שינוי דרמטי ופתאומי שחל בדרכי המדרש בתקופה זו? ואולי מדובר בשילוב בין שתי האפשרויות הללו? במילים אחרות, מה היחס בין ספרות המדרש לפרשנות היהודית שקדמה לה?'.¹¹³⁸

ואכן, כבר המלבי"ם ערך לא פחות מ-613 הסברים לשיטת הפירוש וההלכה של חז"ל,¹¹³⁹ ובדורות האחרונים רבנים ניסו לסכם את מהותה של התושב"ע וליישב את הקשיים והסתירות שבה,¹¹⁴⁰ אך נתקלו בבעיות צורות שונות, ונדמה שאף העצימו את חוסר הסדר והמוסכמות. הסיבה העיקרית לכך היא שספרים אלו (זולת ברכיהו ליפשיץ ראו בפרק סקירת ספרים) חסרים השוואה יסודית ועמוקה למגילות קומראן, ובכך מדגלים על תקופה עקרונית ומקורות המסורות של ההגמוניות האנונימיות שהם בונים עליהם בעצמם (ראו בפרק זיהוי עדת קומראן כסופרים וכו'), עד שהשערותיהם למקורות ההלכה ועיצובה שגויים מיסודם.

החלקים/שערים הבאים בספר עוסק בחלקים של ספרות חז"ל בהשוואה המצביעה שמקורם או שנבנו בהשפעת מגילות קומראן, אך הסדר הלוגי מורכב עד חידתי, קל וחומר כאשר מנסים לחבר ביניהן לסיכומים ומסקנות.

83. החיבורים: בן סירא, גזירתא, מ' תענית ויחסם לימסורת האבות' עד לתושב"ע

החל מתקופת היווסדותה של עדת קומראן ועד תחילת הזוג הלל ושמאי שייסדו את חז"ל, קיימים מספר חיבורים חשובים שמעידים על אופי היתר הכתיבה וההלכה בתקופה זו של ה-200 שנה שלפניה"ס. שלושה חיבורים קרובים לעדת קומראן/לצדוקים: ספר החוכמה של בן סירא (ראו עליו בפרק יחסו למורה הצדק), ספר גזירתא ההלכות הצדוקי, ומגילת תענית הפרושית לכאורה אך שעיקרה מסורות חשמונאים שהיו צדוקים. שני ספרים נוספים הם חריגים: משלי אחיקר שקדום במאות שנים (נמצא בִּיב שבמצרים) וספרי המקבים. ישנם עוד ספרים חיצוניים-דחויים שנכתבו בתקופה זו, אך בשל דחייתם, אינם נכללים כאן.

ספרות זו מלמדת שלפחות בישראל נשמרה כתיבת הקודש לסופרים ולכוהנים – כפי שאכן עדת קומראן כתבה את קבוצות המגילות 4 ו-5, והעם כיבד זאת ואסר על עצמו לכתוב כתבי קודש

¹¹³⁷ שלום, דברים בגו, עמ' 397.

¹¹³⁸ פז, מסופרים למלומדים: פרשנות חז"ל למקרא לאור הפרשנות ההומרית, עמ' 3.

¹¹³⁹ יתרה מזו, מסקנתו הסופית שיהדרש הוא הפשט' קשה מההבחנה ההגיונית המקובלת והמתבקשת ביניהם.

¹¹⁴⁰ הספרים האחרונים שיצאו על התושב"ע: אמנון בזק, נצחוני בניי – שאלות יסוד בלימוד תורה שבעל פה; הרב אריאל שמואל, נטע בתוכנו – פרקים ביסודות תורה שבעל פה; הרב יהושע ענבל, תורה שבעל פה סמכותה ודרכיה; הרב מישאל רובין, חיי עולם נטע בתוכנו; הרב פרופ' הבלין, מסורת התורה שבעל פה; חיים שימל, תורת חז"ל תורה מן השמיים; מבוא לתורה שבעל פה, האוניברסיטה הפתוחה; ברכיהו ליפשיץ, ההלכה, על דעת המקום או על דעת הקהל.

שאינם התני"ך: 'אמר ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: כותבי הלכות כשורפי התורה, והלמד מהן אינו נוטל שכר' (גיטין ס' II); 'דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרו בכתב... ואי אתה כותב הלכות' (גיטין ס' II; תמורה יד' II), ייתכן כך ניבא דניאל ט' 24: 'וְלִחְתֶּם חֶזֶן וְנָבִיא'. במצרים ההשפעות ההלניסטיות על היהודים היו היכרות כבר בתקופה התלמית, וכן המשיכו עד למרד התפוצות, בעוד בישראל ההתייונות אבדה עם נצחונות החשמונאים (אם כי חזרה בהשפעות שונות מימי הורדוס).

בתקופה זו הפרושים-הראשונים שמוזכרים מתחילת התקופה החשמונאית, לא העבירו מסורת מסודרת מקיפה ורחבה,¹¹⁴¹ לא בכתב ולא בעל-פה. עיקר מסורתיהם הם דרשות מוסר בודדות לכל אחד, וגם באלו הועתקו מבן סירא (על בן סירא ראו בפרק עליו).

ומדוע הפרושים בסוף המאה השנייה ובמהלך המאה הראשונה לפה"ס אסרו על כתיבתם תורות (גיטין ס' II; תמורה יד' II): לכך שלוש סיבות:

- הראשונה כי הם ידעו וכיבדו את זכות הפסיקה והכתיבה הבלעדית לכוהנים סופרים זקנים ראשנים והכנסת הגדולה – ראו זיהויים כעדת קומראן [בפרק בעניין](#).
- שנית כי לא היתה להם ממש תורה רחבה ומקיפה, כך שלא היה ראוי ורציני לכתוב קטעי הלכות מפוזרות וחדשות (מתח כזה עלה גם בתחילת האיסלאם).¹¹⁴² המשנה חוברה כמה דורות לאחר מכן (מדרשי התנאים/הלכה אף מאוחר יותר), ובתקופה זו (200 השנים שלפני הספירה), יש ביד הפרושים מעט מנהגים שעיקרם היה הנוהג של אפרים-דורשי החלקות המתיוונים ועם הארץ שהושפע מהם והקל בהלכה (זהו "מסורת האבות" לעיל. אף רוב מסורות אלו היו מוסר ולא הלכה. בהמשך חסידי-התנאים הביאו מסורות מעדת קומראן והאיסיים – ראו חלק/שער בעניין).
- כתיבת הקודש היא בלשון וסגנון מקראי. הגות אנוש היא לשון חכמים. השוני והפער הינם מהות הכתיבה מול הדרשה בע"פ. ישנם חיבורים עתיקים שבהם דברי תורה, אך רובם אגרות, כמו: כתבי יב, ממ"ת ומכתבי בר כוכבא. עם זאת, אפשר שממ"ת מהווה סגנון מקשר ומבר בין שני הלשוניות והסגנונות – ראו [בפרק בעניין](#).

כנגד איסור הכתיבה של הפרושים והעם, הפרושים ביקשו להישען על מסורות שהיו מקובלים בידם מזה דורות, ולדעת רובם מסורות שהטמיעו אפרים-דורשי החלקות ואף קודמיהם שלא ידעו על

¹¹⁴¹ הראשון - אנטיגנוס איש סוכו, מסר מסורת תורנית-הלכה אחת בלבד; יוסי בן יועזר איש צרדה העביר 4 הלכות; יהושע בן פרחיה הכוהן העביר רק הלכה תורנית אחת (שמעידה על כך שלוח השנה שובש); נתאי הארבלי לא העביר מסורת הלכתית; יהודה בן טבאי גזר החמרה בטהרה (טומאת מתכות) והקל בהריגת עדים. במשך שלוש מאות שנה ומעלה נמנו 6 זוגות בלבד. בתקופת הזוגות נתגבשו גם המסגרות הספרותיות, שהגיעו לשיאם הספרותי, סגנוני, צורני וכמותי, בתקופת התנאים. והם כידוע מחמישה סוגים: תרגום, מדרש, משנה, אגדה ומסתורין. הממצאים מועטים מכדי להשיב בלא מחקרים אינטנסיביים מקיפים במקורות התנאיים, ומחקרים כאלה הם בודדים. מענין שגם יוספוס לא ציין שהלכות האבות ממש הן המשנה, ובאמירה כוללת יהיה נכון לומר שהמשנה יותר דומה למסורות קומראן מאשר לפרושים הראשונים (ראו עוד בפרק על התנאים-חז"ל).

¹¹⁴² השריעה טענה שהקוראן הכתוב מספק את צורכי הדת ומבטא בבירור את דבר האל. האימאם היה דמות כריזמתית ובעל השראה אלוהית והיה הרשאי היחיד לענות תשובות מוסמכות באשר להלכה, ולכן לא היה צורך בתורת פרשנות ובתורת משפט (מעין תפקידו משה רבינו בתחילת שפיטתו – שמות יח' 16, אלא שפסיקותיו הגדולות כן נכתבו במקרא ומסורותיו מרובות בכתבי עדת קומראן), היא החדית' (המקבילה לתושב"ע, שאף אותה אסר מוחמד לכתוב כדי להבדילה מהספר). בפועל האימאם פירש לעיתים באופן שונה ממשפט הכתוב. לעומתו הסונה העלה את הכליף, שלא היה אישיות שנחשבה בעל השראה אלוהית, אדם אשר הכרעותיו הן על פי שכלו – ויש ששללו את כלחלק פרשנות לפי ההיגיון האנושי. גם בימינו יש זרמים "מודרניים" השוללים את החדית' וקוראים "לשוב אל הקוראן".

הלכת עדת קומראן, שהחזירה עטרה ליושנה. הביטוי שהפרושים ציינו להישענות זו היה 'מסורת אבות' (יוספוס, פילון ובברית החדשה).¹¹⁴³ מושג כללי ומופשט זה מתאים גם לעדת קומראן ולצדוקים, שכן לכולם היו מסורות קדומות שביקשו להישען עליהן. יתרה מזו, ביטוי זה רווח כבר לפני כן בספרי המקבים. אם לכולם היתה מסורת שנוספת על התנ"ך, מה אם כן מבדיל בין 'מסורת אבות' של הפרושים לכל השאר? התשובה פשוטה – 'מסורת האבות' של הפרושים (שמקורה באפרים-דורשי החלקות) סותרת את הפשט, וכל השאר אינם סותרים במסורותיהם את 'מסורת האבות'. בתוך הגדרת הפשט הזו נכללים מסורות של הפרושים שקיבלו מאפרים-דורשי החלקות מתקופת ההתייונות בשנים שלפני בית חשמונאי, ואלו התקבעו בישראל – ומנוגדים לפשט התורה ולהלכת עדת קומראן, ביניהם מנהגים פסולים של הקלות מהותיות בדיני התורה, לצד מנהגים הלניסטים וזרים. עיקרם בדיני טהרה נשים ולוח השנה (כמפורט בפרקים בעניינים אלו).

כאמור בספר זה, דורות לפני כן התחילה עדת קומראן בכתיבת קודש שכוללת מגוון תורות, וכן שימור תורות ומגילות עתיקות שהגיע לידה (קבוצות מגילות 1-3). בפרק כל ספרי החשמונאים הוסבר גם על סיבת כתיבת החשמונאים והפסקתם מאז התאחדותם עם עדת קומראן.

להלן ארבעה מקורות המצביעים על מסורות אבות שרווחו בתחילת המאה השנייה לפנה"ס, וכולם בעדת קומראן/צדוקים:

- ספרו של בן סירא שייחוסו לעדת קומראן מוכח נוכח שימוש כקאנוני/מקודש (ראו בפרק על בן סירא וקרבתו למורה הצדק), לצד אזכורו את [תנ"ך](#) (שגם נודה ראו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: [תנ"ך](#)-מטטרו, נח, משה רבינו ואליהו הנביא') ובני צדוק הכהנים.
- מסורת הפרושים הסדורה **הראשונה**, שהיא שבח לשימור (ספר זיכרון) ניצחונות החשמונאים – מגילת תענית.¹¹⁴⁴ לצידה מסורת של מצוה כמדברי סופרים (שלעיל הוצע שהם עדת קומראן)¹¹⁴⁵ - (הדלקת נרות) חנוכה.¹¹⁴⁶ כיוון שרוב מסורות מ' תענית הם של (ועל) החשמונאים, וכיוון שרוב החשמונאים היו צדוקים (אמנם בספק לגבי הדור הראשון והדור האחרון), הרי שהתנאים אוחזים במסורת צדוקית ברובה, לפחות במגילתם זו. תהליך כזה אנו רואים **בימור** דעתם של בית שמאי

¹¹⁴³ הפרושים מסרו לעם כמה הלכות ממסורת אבות, שלא נכתבו בתורת משה' (קדמה"י יג' 288), וכן בקדמה"י יג' 297, 408. המונח, אם כי תרגום מיוונית, מוזכר גם במק"ב ד' 15: 'בשומם לאל את ערכי (מסורת) האבות, ובחשבם את הכיבודים היווניים ליפים ביותר'. ראו גם דבריו של [פילון](#) ('על חיי משה', [ספר ראשון](#) 4): 'ואספר את קורות האיש כפי שלמדתי הן מספרי הקודש שהניח לדורות כמזכרת נפלאה לחכמתו, הן מפי זקני האומה' ([פילון האלכסנדרוני](#), כרך א', ירושלים תשמ"ו, עמ' 213). הדברים עשויים להתפרש כהבחנה בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, ראו על כך: חיים טשרנוביץ (רב צעיר), תולדות ההלכה, חלק א, עמ' 6; גדליהו אלון, מחקרים בתולדות ישראל, חלק ב', תל אביב תש"ל, עמ' 238. רוב הפעמים של השימוש במונח תושב"ע בספרות חז"ל, הוא בהנגדה לתורה שבכתב. בכתבי יוסף בן מתתיהו – [מלחמת היהודים](#): הפרושים ידועים בתור שומרי החוקים ותומכי החוק (א' 110); הפרושים שומרים על החוק בדייקנות והם האסכולה הראשונה (ב' 162). קדמוניות היהודים: הפרושים מעבירים לעם חוקים שנמסרו מדורות קודמים ואינם כתובים בתורת משה (יג' 297). הם גאים בידיעה המדוקדקת של החוקים (יז' 41); הם רואים חשיבות בשמירה על החוקים שנמסרו להם ומכבדים את הזקנים (יח' 12). חיי יוסף: הפרושים ידועים בתור מומחים בחוקי אבותיהם (191). בברית החדשה – פאולוס מעיד ששמר על מסורת אבותיו בהיותו פרושי (אל הגלטיים א' 14); במעשי השליחים כב' 3 מתואר גמליאל כמלומד בדברים השייכים לאבות. שם גם מעיד פאולוס שהפרושים הם הקבוצה המקפדת ביותר על חוקי האבות (דו' 5). במרקוס ז' 1-15 מתוארים הפרושים כדבקים במסורת המצווה עליהם ליטול את ידיהם ודבקים גם במסורות אחרות. מתי כג' 2-4 מספר שהם יושבים על כיסא משה ומכבידים על העם בחוקיהם.

¹¹⁴⁴ אפיניוס מסלמיס אמר שמסורות הזקנים נקראות אצל היהודים משניות והן ארבע: אחת הנקראת בשמו של משה (משנה תורה); השנייה של רבי עקיבא; השלישית של יודא (משנת רבי); הרביעית של בני חשמונאי.

¹¹⁴⁵ אמנם אינה רשומה כמצות סופרים במסכת שבת המפרטת את הלכות הדלקת הנרות, אך כך היא במהותה, ולכן גם הרמב"ם הגדירה כך (הלכות חנוכה פ"ג ה"ג). אמנם מצוות פורים קודמות ואינם בתרי"ג מצוות התורה, אך הן כלולות בקאנון התנ"ך.

¹¹⁴⁶ למרות זאת, דווקא למסורת חנוכה אין מסכת משל עצמה.

במשנה, למרות שדעתם לא התקבלה ולהלכה, ואף נודו. והנה, מגילה פרושית זו קרובה גם לשלוש מהמגילות התיעודיות (מכונות טקסטים כרוניסטיים: 4Q331 - 4Q333, e468Q4) שמצינות משמרות כהונה (ראו פרקון בעניין) ואירועים היסטוריים הדומים למגילת תענית,¹¹⁴⁷ ולכן מייקל וייז/ג'ון קולינס כינה אותן: 'כרוניקה חשמונאית'.¹¹⁴⁸ אומנם מגילת תענית כוללת עשרה ימים (מתוך 35) של ניצחונות (כביכול) של הפרושים על הצדוקים, אך חלקם נוספו במובהק בתקופה מאוחרת נגד הורדוס ובדור החורבן.¹¹⁴⁹

- הפרושים מספרים שהצדוקים אחזו בספר 'גזירתא' (מגילת תענית **פ"ד**, י' בארבעה בתמוז). כנראה אפילו מסורות "ספר גזרות" צדוקי זה עברו והתקבלו בחז"ל: 'אלו הן הנהרגין... הנשרפין... הנסקלין... הנחנקין... אלו הן הלוקין' (מסכתות סנהדרין ומכות), וזאת במיוחד כאשר במשניות אלו הלכות אלו נזכרות באנונימיות ובאחידות (ללא דעות חולקות). ייתכן וספר זה מעיד את המשך הסירוב ל'ספר התורה שנית' – ראו **פרק בעניין**, לצד הגרסאות השונות לדברים יז' 10: 'על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת' (מגילת המקדש נו' 3-4) - 'אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין – שמע להם' (ספרי דברים קנדי).¹¹⁵⁰ בכל אופן, ספר זה מתאים לביטוי 'מסורת אבות' ומאשרר שדווקא הצדוקים לא נדרשו לאסמכתא מקראית להוכחת מסורתם בוויכוחיהם עם שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי (ראו בפרק עליהם). מאידך שיר השירים רבה א' 2 מביא מסורת דומה.¹¹⁵¹

- יוספוס מספר שאנטיוכוס השלישי הורה בתחילת המאה השנייה בקירוב על הלכות: 'ולא יכניס איש לעיר בשר של סוס או פרד או חמור בר... ובכלל של כל בעלי החיים ליהודים... גם אסור להכניס את העורות [של אלה]... רק בהמות המקובלות [על היהודים] מאבותיהם... (תעודת כתב זכויות שמציין יוספוס פלביוס בקדמוניות היהודים יב' 145 – 146 [כרך ג', עמ' 47]), כנראה לפי מגילת המקדש מז'–מח' (אם כי הלכות איסור הכנסת עורות טמאים וכלבים יש גם בממ"ת, ותרנגולים בחז"ל, אך אלו מאוחרים יותר).

היות וכל ספרים אלו אינם מבית היוצר של חז"ל (כולל מגילת תענית שמקורה חשמונאי-צדוקי), הפרושים וחז"ל אחריהם פסלו ונידו את הספרים של ההגמוניות והכתות אחרים שאינם בטוחים במהימנותם, או אף רק בשל מחלוקותיהם הפוליטיות-דתיות. נידויים נוספים ביצעו חז"ל נגד כמה מגיבורי המקרא, כפי שמובא בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: **חנני**-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא'.

¹¹⁴⁷ וייז, חיבור אנליסטי. גם מיליק, גילויים, עמ' 73, סבר שברשימה נרשמו תאריכים שהיה צורך לזכור אותם בכל שנה.

¹¹⁴⁸ לדיון בכך ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 190; טל ונעם, מיוספוס לחז"ל א', עמ' 39-40.

¹¹⁴⁹ למשל: יום כד' באב מיוחס בסכוליון נוסח א' להחזרת דיני ישראל ע"י החשמונאים, ואילו בנוסח פ' ובבא בתרא קטו II מיוחס לניצחון הפרושים על הצדוקים בעניין ירושת בת הבן. דוגמה נוספת היא הסכוליון על משנה כה' שמשיכת את היום טוב יז' באדר (שאינן סיבה במשנה סיבה לאיסור המספד) ליום מותו של ינאי יחד עם הורדוס. גם מבבלי מסכת סוטה כב' II קשה להבין מי הוא פרושי אמיתי וטוב, ומי פרושי מזויף: 'אמר לה ינאי מלכא לדביתה: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין'. להרחבה ראו: נעם, מגילת תענית, עמ' 20 ואילך.

¹¹⁵⁰ ראו: פראד, **כי יפלא ממך דבר**.

¹¹⁵¹ 'אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, כתבת בתורתך יְקַמֶּת וְעֲלִית' (דברים יז' 8), הרי בזמן שבית המקדש קיים. ובזמן שאין בית המקדש קיים, מי ישפוט בין עמת ישראל? אמר ליה: בעלי תורה, דהכי כתיב: 'על פי התורה אשר יורוד' (דברים יז' 11) – אי איכא תורה, תורה – [תורך], אי ליכה תורה, מי יורוך? לא הם ולא דייניהם?'. (מהד' הנצי"ב נח', ומהד' מירסקי סו'). הבחינו בין הזמן שבו בית המקדש קיים לבין הזמן שבו הוא חרב, שאז הסמכות עוברת לחכמים.

יש לציין כי כל החיבורים האלו הם חיבורים אנושיים (שלא מיוחסת לנבואה), והשניים הראשונים אף הוספה הקדושה של ציטוט כמבין הכתובים ('משולש בכתובים', 'דיכתיב'). ייתכן ומגילות אלו אינן כתבי קודש, ולכן מותרות בכתבת אנוש לפי עדת קומראן וגם הפרושים חז"ל. אגרות של פנייה ובקשות מידע נשלחו בתנ"ך, מיב לכוהני ירושלים והשומרון, ואפילו מכתבי בר כוכבא. אך אם אלו מגילות קודש, ובכל אופן כנראה השפעתן העלתה את המודעות וניסיונות השפעת הדת בשלטון ובציבור.

ואכן לעדת קומראן היו מסורות רבות קדומות, החל מ**מחנך** והקדמונים (ראו [פרק בעניין](#)), ממשיך לאבות והשבטים, עובר למגילות נוספות למתן תורה – שאלו מתקשרות עם 2 ביטויים נוספים של חז"ל: 'הלכה למשה מסיני' וכן 'כך מקובלני מבית אבי', ממשיך בנבואות נוספים וגנוזות (ראו קבוצת מגילות 3 של חורבן בית 1) וכן מסורות רבות חדשות ומשוחזרות של מורה הצדק. על בעלי מסורות אלו חז"ל מתייחסים בכבוד להגמוניות אנונימיות לסופרים, ראשונים, זקנים, הכנסת הגדולה ועוד (ראו [פרק בעניין](#)). חז"ל טוענים שקיבלו את רוב מסורותיהם בעל-פה ממתן תורה¹¹⁵² (תחילה כונו ע"י יוספוס: 'מסורת אבות').¹¹⁵³ סימוכין לתושב"ע תואמת לסימוכין של היובלים: ¹¹⁵⁴ 'על-פי משמות לדי' 27 ודברים יז' 11: כאמור בסכוליון למסכת תענית: 'שהיו ביתוסין כותבין הלכות בספר, ואדם שואל, ומראין לו בספר. אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר: 'על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל' (שמות לדי' 27);¹¹⁵⁵ 'על פי התורה אשר יורוד' וגו' (דברים יז' 11)!! מלמד שאין כותבין בספרי' (כ"י אוקספורד, מהד' נעם, עמ' 206).¹¹⁵⁶ בהמשך ציינו: 'אפילו מרים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין – שמע להם' (ספרי דברים קנד'). לעומת זאת, הפסוק במגילת המקדש נו' 3-4 מורחב: 'על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת'¹¹⁵⁷ (וראו את [התרגום המיוחס ליונתן](#) למילים 'על פי הדבר' ששמר על מסורת זו: '[על מימר הלכת אוריתא](#)').

עם זאת, אחד ההבדלים המהותיים בין המסורות הקדומות של עדת קומראן לחז"ל, היא טענת רצף המסורות: עדת קומראן טוענת שלא היה רצף של מסורת ותורה מאז תקופת השופטים ועד לימי צדוק הכהן שקיבל חלק מהתורה הכתובה (ראו בפרק 'השכחה הראשונה' לעיל), בעיקר להשבת התורה ע"י מורה הצדק. כך אינם מחדשים את רוב ההלכה, אלא מחזירה את התורה

¹¹⁵² המושג 'תורה שבעל פה' מופיע לראשונה בחז"ל ואין הכרח שהוא פותח כבר על ידי הפרושים (ראו: 'באומגרטן 1972). הבדל בין שני מושגים אלו הוא, שהמונח 'תורה שבעל פה' מתייחס לאופן מסירתו, דהיינו: שאסור לכותבן ויש למסורן בעל פה. בהקשר אחר, יש לציין שמלבד שלעדת קומראן מגילות קדמוניות עם מסורות שונות שלהם, היובלים מתאר מסורתם כטרום תורה.
¹¹⁵³ הפרושים מסרו לעם כמה הלכות ממסורת אבות, שלא נכתבו בתורת משה' (קדמה"י יג' 288), וכן בקדמה"י יג' 297, 408. המונח, אם כי תרגום מיוונית, מוזכר גם במק"ב ד' 15: 'בשומם לאל את ערכי (מסורת) האבות, ובחשבם את הכיבודים היווניים ליפים ביותר'. ראו גם דבריו של פילון ('על חיי משה', [ספר ראשון 4](#)): 'ואספר את קורות האיש כפי שלמדתי הן מספרי הקודש שהניח לדורות כמוזכרת נפלאה לחכמתו, הן מפי זקני האומה' ([פילון האלכסנדרוני, כרך א', ירושלים](#) תשמ"ו, עמ' 213). הדברים עשויים להתפרש כהבחנה בין תורה שכתב לתורה שבעל פה, ראו על כך חיים טשרנוביץ (רב צעיר), תולדות ההלכה, חלק א, עמ' 6; גדליהו אלון, מחקרים בתולדות ישראל, חלק ב', תל אביב תש"ל, עמ' 238. רוב הפעמים של השימוש במונח תושב"ע בספרות חז"ל, הוא בהנדה לתורה שכתב.

¹¹⁵⁴ בנוסף ראו: ורמן ושמשי, [לגלות נסתרות](#), עמ' 83-90. לסקירת מחקר בעניין טובה של המחלוקת הכיתתית על התורה שבעל פה ראו: נעם, מגילת תענית, עמ' 206-216. טענות אלו וסגנון מחוקקות את דבריו של א' באומגרטן (1972, עמ' 72, 77), שהעובדה שהפרושים ניסו להעניק תוקף להלכה שלהם על ידי הטענה שיש בידיהם מסורת קדומה, מצביעה על כך שזו בדיוק היתה נקודת החולשה של ההלכה הפרושית: היו בה חידושים והיה צריך להצדיק אותם.

¹¹⁵⁵ 'לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה' (גיטין ס').

¹¹⁵⁶ 'דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות' (גיטין ס' II; תמורה יד' II).

¹¹⁵⁷ ביטוי דומה נזכר בברית דמשק 4Q266 קטע 11 ש' 17-18: 'ואררו את הנוטה ימין [ושמאל מן] התורה' (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 57).

שאבדה, לצד כמה גילויים חדשים. לעומתם חז"ל טענו שהיה רצף של התורה, אם כי במקומות שונים מודים שלא היתה תורה בתקופות בית ראשון בעיקר, וטעו לגבי התקופה הפרסית, ופועל יוצא שלא היה רצף בתקופה זו (על כך ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים' לעיל).

בעקבות ההיתר הכתיבה של עדת קומראן והמחנות, גם הכתות בסוף בית שני חיברו ספרי הלכה – כאמור ספרי המקבים וגזירתא של הצדוקים, שנבעו גם מהצורך לשמר את מסורות התורה וההלכה שעדת קומראן לא הנגישה או ושחלקם היו במחלוקת או בפער בין הלכת הכהנים לעם. האחרונים שהתחילו לכתוב היו התנאים,¹¹⁵⁸ לאחר שהלל ושמאי ביטלו הפרושים את איסור הכתיבה.¹¹⁵⁹ מדוע 'מסורת אבות' הוחלפה למונח 'תורה שבעל פה'? לכך שלוש סיבות:

- רוב מסורות עדת קומראן סודיות, ואכן רק בשלבים רוב המסורות הגיעו לחז"ל – יחד עם המעבר מהפרושים לחז"ל שכלל את החסידים והמהפכים הפוליטיים והדתיים בין הורדוס לחורבן הבית.
- חז"ל סברו תחילה כפרושים – שאסור לכתוב את המסורות המשלימות לתנ"ך, כיוון שאינם הכהנים הסופרים וכו' (ראו בסיבה הראשונה לעיל [ופרק בעניין](#)).
- חלק ניכר מהתושב"ע אינה כבר 'מסורת אבות' שקיבלו, אלא יצירה חדשה של התנאים בני התקופה. אמנם התחיל בגישה זו כבר שמעון בן שטח, אך זאת בכדי להצדיק את דעותיו וטענותיו על פסוקי המקרא ולהקנות לעצמו כוח נגד דעות וכתות אחרות (על כך ראו בפרק 'התגברות עוקר הרים על סיני')

סיבה נוספת שגם מסכמת את הפרק הקודם, היא אופי הכתיבה האנושית ללא התגלות נבואית ורוח הקודש, שייתכן והיא מאפיינת את קבוצת המגילות ה-5 והאחרונה של עדת קומראן, שחברה בסוף התקופה החשמונאית עד תחילת ימי הורדוס:

- ה'מגילות התיעודיות': מציינות שמות דמויות פוליטיות:¹¹⁶⁰ 'ברכה לשלום יונתן המלך'; שלומציון (4Q331, קטע 1 ב', 7); הורקנוס (4Q332, קטע 2, 6); אמליוס (4Q333, קטע 1, 4 ו-8): מזוהה כאיש הצבא הרומי M. Aemilius Sacurus שפומפיוס מינה כנציב סוריה מיד לאחר כיבוש ארץ-ישראל בשנת 63 לפה"ס); פוטליאס; '{ יוסף בן קומ}דיוס' (4Q348, תעודה כלכלית). ציון שמות אלו קורה כנראה נוכח חלוף פחדם של עדת קומראן כקבוצה נרדפת ע"י המתיוונים וממשיכי דרכם, ואילו בשעה זו הם אהודים וקרובים לשלטון החשמונאי עד הורדוס.
- איגרת מקצת מעשה התורה ומגילת 'מחלוקות': ראו עליהן בפרק בעניינן.

¹¹⁵⁸ בשאלה מתי נאסרה ומתי לראשונה הן הועלו על הכתב, דנו: אפשטיין, תש"ח, עמ' 692 ואילך; אלבק תשי"ט, עמ' 111-115; אורבך, תשכ"ט, עמ' 254-278, י' באומגרטן, **שם**.

¹¹⁵⁹ 'אמרו: נתחיל מהלל ושמאי' (תוספתא עדויות א' א'); 'אף אתה עשה לבך חדרי חדרים והכניס בו דברי בית שמיי ודברי בית הלל, דברי המטמאין ודברי המטהרין' (תוספתא סוטה ז' יב'); 'בעלי אסופות' – אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה. הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין' (חגיגה ג' ב'); 'אבל אמרם משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל' (סוטה מז' II; ירושלמי חגיגה פ"ב עז').

¹¹⁶⁰ כך גם סברה: E. Eshel, 'Personal Names in the Qumran Sect', A. Demsky, J.A. Reif & J. Talbory (eds.), These are the Names: Studies in Jewish Onomastics, Ramat Gan 1997, pp. 39-52.

84. רוב מסורות עדת קומראן אבדו עם הטמנתם במערות; חז"ל ניסו לשחזרם מזכרונות בע"פ, כאשר חז"ל מודים שהמסורות הקדומות היו כתובות, למרות איסור הכתיבה שאסרו על עצמם

- מגילות שהיו לאבותינו במצרים (תנחומא פ' וארא; שמות רבה פ"ה): טענה זו תואמת לקבוצה הראשונה של מגילות קומראן – חיבורי הקדמונים (המפורסמות שבהם: תנ"ך וצוואות השבטים), כמפורט לעיל בקבוצת המגילות הקדמוניות.
- חז"ל ידעו שהיתה מגילה של תכנית בניית בית המקדש שקיבל משה מהאל והועברה עד שמואל, ואכן ישנה מגילה כזו בקומראן - מגילת המקדש: כמה מדרשי חז"ל מציינים זאת,¹¹⁶¹ ואכן ממש כך מגילת המקדש מקומראן (חלקה הראשון) עוסקת בכך (להרחבה על מהותה של מגילת המקדש ראו בפרק עליה). **עדותם של תנאים נוספים שאינם זוכרים את מידות בית המקדש, 1162 מחזקת את המצב שמגילת המקדש אינה בקרב התנאים (היא נמצאת רק במגילות), אם כי מסכת מידות ב' א' מציינת את גודלו את חצר בית המקדש 500 אמה – כפי שמצוין במ' המקדש.**
- מסורות עבודת כוהנים (כמפורט בפרק בעניין)
- חז"ל ציינו מפורשות שאבדו להם כ-694/594 משניות: 'משפעה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד' א').
- ייתכן שספר הצדוקים "גזירתא" הינו אחד מ-600 המשניות שאבדו: 'משפעה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'): מסורת זו מלמדת שהיו כ-694/594 משניות שאבדו, וכמות זו קרובה לכמות מגילות קומראן, ולעובדה שהן נגנזו במערות.
- מגילת יוחסין¹¹⁶³ נזכרות ביבמות מ"ד ה"ג, ¹¹⁶⁴ מט' II, בפסחים סב', בירושלמי תענית פ"ד ה"ב (סח' ע"א) ופ"ז ה"ו ובפסחים ה' ג' (לב' ע"א); ספר יוחסין מוזכר בפסחים סב' II; ירושלמי פסחים ה' ג' (לב' ע"א); מגילת באשורית (סנהדרין צ"ז II); 'אפינקסיה' (שבת קנ"ו).¹¹⁶⁵ מגילות יוחסין של משמרות כהונה, ומגילות מסורות כוהניות בכלל, נכללות ומאפיינות את מגילות ים המלח.

¹¹⁶¹ המדרשים על דברי הימים א' כח' 11-13 (וכן בדב"ה ב' ד' 7): 'וינתן דָּוִד לְשִׁלְמֹה בְּנוֹ אֶת תְּבִנַּיִת הָאוֹלָם... וְלָקַל קְלֵי עֲבוֹדַת בֵּית ה', הַכֵּל בְּקֶתֶב מִיַּד יְיָ: 'מגילת המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה... עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה... עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה... עמדו זקנים ומסרו לנביאים בעמידה... עמדו נביאים ומסרו לדוד בעמידה... עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה' (מדרש שמואל, מהדורת באבער, עמ' 92); 'ריבונו של עולם, העמידני בשביל (מגילת) בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא, אלא בבקשה ממך תן לי... שאעמוד מן המטה הזה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש...' (אגדת בראשית, מהודרת באבער, עמ' 75-76). בנוסף: מגילה א' א' (עמ' א').

¹¹⁶² בשני מקומות במסכת מידות אומר רבי אליעזר בן יעקב על לשכה מסוימת במקדש: 'שכחתי מה הייתה משמשת'. מכאן הסיק התלמוד הבבלי שהוא התנא שהורה את מסכת מידות בכללותה על פי זכרונו, מלבד הפרטים ששכח, ובדומה עם הסתייגות גם בירושלמי.

¹¹⁶³ בבית המקדש היה ארכיון מיוחד למגילות יחס אלו (מדות פ"ה מ"ד; יוסיפוס, נגד אפיון א' ו' ז', בראשית ספרו חיי יוסף. בסוף מלחמות היהודים מתואר כיצד שרף טיטוס את הארכיון עם חרבן הבית השני.

¹¹⁶⁴ על מגילת יוחסין כידע גניאולוגי, ראו: קורן, ממגילות יחסים לידע שבעל פה.

¹¹⁶⁵ 'שלח ליה רב חנן בר תחליפא לרב יוסף: מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש, אמרתי לו: זו מנין לך? אמר לי: לחיילות של רומי נשכרתי, ובין גינזי רומי מצאתיה!'

- מגילת נוספת שמוזכרת בחז"ל היא: "מגילת חסידים" (או "משנת חסידים"),¹¹⁶⁶ אך אין בהלכות ספרות שבה כדי לעמוד על קשר למגילות קומראן. עם זאת, הקשר [אטימולוגי](#) והמהותי בין איסי-חסיד ברור.

ממגילות אלו, וכן מהשימוש הרב בספר בן סירא (ראו בפרק עליו), עולה כי היו ביד או בקרבת חז"ל ספרים נוספים (כתובים) מעבר לכדי ספרי התנ"ך. ההגדרה הסמנטית הנכונה למגילות אלו שביד חז"ל היא **ספרים פנימיים** ולא חיצוניים.¹¹⁶⁷ פנימיים במשמעות של כבוד רב ויראה כפי שהקפידו חז"ל לדברי הסופרים הראשונים: 'הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה' (עירובין כא' II). לעומתם, שני ספרי האגדה שמהם שאבו חז"ל ([ספר הישר](#) וקדמוניות המקרא) ראויים להיות מוגדרים כספרים חיצוניים פסולים (ראו ניתוחם בפרק על האגדה), ולא ספרים חיצוניים-פנימיים כמו 7.5 מהספרים החיצוניים שנמצאו בקומראן, ואפילו לא כמו שאר [הספרים החיצוניים](#) שמשמרו בנצרות, אלא הם החיצוניים ביותר מבחינת קרבתם לתנ"ך, באמינותם וקדושתם.

- מהקדמת נכדו לתרגום היווני: 'אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים **והספרים האחרים של האבות**, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויוסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה'.

85. החלל התורני ותחילת הכתיבה של חז"ל בצורה שונה: 'שכחום חזרו ויסדום'

פרק זה מהווה המשך לפרק 'השכחה הראשונה'.

עד לאמצע בית שני היו הכוהנים בעלי התורה-הוראה והשפיטה בישראל.¹¹⁶⁸ מצב זה התערער נוכח הכוהנים המתיוונים, ושוב בסוף התקופה החשמונאית עת עלו הפרושים לצד מהפכות הורדוס (שחז"ל אף מספרים שהרג את החכמים - בבא בתרא ג' II). חז"ל אף מציינים שבימי שמעון בן שטח היתה שכחת התורה, והוא חידש אותה בעצמו (קידושין סו').

עדת קומראן קיבלה וחידשה מסורות כוהני בית צדוק וסופרי התורה, כאשר היא נושאת בכתר בעלי המסורה, כשבידם מסורות התנ"ך (ראו לעיל בפרק העדויות לבעלי המסורה: נוסחי המקרא), הכוללת חמישה נוסחים של המקרא. והנה, חז"ל חידשו את הנוסח הארמי – שמקורו בנוסחי המקרא ממגילות קומראן – שבהו שרדו לידינו רק קטעים מספרי ויקרא ואיוב.

¹¹⁶⁶ נזכרת בראשית חכמה; ב"כ הלי' סופרים; ירושלמי ברכות י' ח' (יד ע"ד); ספרי, דברים מח'. ראו גם פירוש הרשב"א: 'כן שנויה באגדת (במדרש) שמואל, במגילת חסידים מצאו כתוב 'אם תעזבנה יום יומים תעזבך', ובירושלמי תרומות סוף פ' האשה וב"ר פצ"ד מייתי לה בשם משנת חסידים. וכן כתוב בבן סירא (כ"ח ה').

¹¹⁶⁷ באנגלית מקובל לחלק את [הספרים החיצוניים](#) לשתי קבוצות (Pseudepigrapha, ו-Biblical apocrypha), אך כאן לא ניתן לך התייחסות ושימוש. יש לציין הרב אוקי שרקי שהינו בעל ידע היסטורי רחב [מעודד לימודם](#).

¹¹⁶⁸ הקטאוס בן אבדרה מתאר למשל את ההנהגה הכוהנית כיעילה שאינה זקוקה למלך, והכוהן הוא שליחו של האלוהים המלמד את העם את המצוות בהקהל וזה נופל על פניו לאות כבוד (שטרן, סופרים, 1, עמ' 28).

במגילות קומראן יש ספרות בארמית בעיקר מהקדמונים (קבוצה 1) וחורבן בית ראשון (קבוצה 3).¹¹⁶⁹ עם זאת, שפת הכתיבה הכיתתית (קבוצות 4-5) של עדת קומראן היא במובהק בעברית, וכך גם בן סירא (ראו שני פרקים בעניינו) שבו דקדוקי לשון מרתקים.

לעומתה, חז"ל דיברו בעיקר ארמית, כאשר היא שפת החיבור הראשונה של הפרושים - מגילת תענית. על כן, עלה בחז"ל הביקוש לתרגום התורה לשפת העם המדוברת - הארמית, **ואיתו גם רוב המסורות המרחיבות (פירושים) הנלוות לתרגום מילולי מצומצם**. עם זאת, את המשנה הקפידו לדרוש ולכתוב בעברית – כנראה ממסורות אלו של עדת קומראן.

החיבור העיקרי של חז"ל שמהווה פירוש ומסורות הוא התרגום לתנ"ך, שלמה כשר סיכם **בכרך כד'** בספרו 'תורה שלמה' את מקורות חז"ל המחשיבות את התרגום הארמי כעיקר התושב"ע.¹¹⁷⁰ להלן הסיפור של שחזור התרגום הארמית לפי מגילה ג' א': 'אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא: תרגום של תורה - אונקלוס¹¹⁷¹ הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע; תרגום של נביאים - יונתן בן עוזיאל אמרו, מפי חגי זכריה ומלאכי, ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה; יצתה בת קול ואמרה: מי הוא זה שגילה סתרי לבני אדם!! עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגילתי סתריך לבני אדם; גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא, אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו מחלוקת בישראל!¹¹⁷² ועוד ביקש לגלות תרגום של כתובים¹¹⁷³ - יצתה בת קול ואמרה לו: דייך! מאי טעמא? משום דאית ביה קץ משיח. ותרגום של תורה, אונקלוס הגר אמרו? והא אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב "וַיִּקְרָאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים" - זה מקרא; "מִפְרָשׁ" - זה תרגום;¹¹⁷⁵ "וְשׁוֹם שְׁכָל" - אלו הפסוקין; "וַיִּבְיֵנוּ בְּמִקְרָא" - אלו פיסקי טעמים, ואמרי לה אלו המסורת? **שכחום וחזרו ויסדום**.¹¹⁷⁶

¹¹⁶⁹ 5 מ'הקדמונים': **חנך, מגילה חיצונית לבראשית, צוואת קהת, צוואת לוי הארמית, חזונות עמרם**, ו-3 מ'מגילות חורבן בית ראשון': **טוביה, תפילת נבונאיד, ירושלים החדשה**. ייתכן וגם ספר שושנה (4Q551). ספר טוביה למשל שרד גם בעברית וגם בארמית, עובדה המצביעה שכך כנראה היו ספרים נוספים בארמית, והדבר מחזק את ההשערה ששרד נוסח מגילת אסתר בארמית 4QPrEsther (4Q550), שהינה בקבוצה/תקופה הקרובה אלו.

¹¹⁷⁰ **כשר, תרגומי המקרא הארמיים**.

¹¹⁷¹ חז"ל החשיבו תרגומו כמופת תרגומי: 'תרגומא דידך' (קידושין מט').

¹¹⁷² השוו: 'משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות' (תוספתא חגיגה פרק ב' הלכה ט').

¹¹⁷³ הראשון שהזכיר תרגום כתובים היה רב האי גאון. לדבריו: 'תרגום שאצלכם מניין לכם? ומי אמרו? כי מכדי יונתן בן עוזיאל לא גילה תרגום הכתובים כל עיקר. אין זה המצוי אצלכם אילא תרגום של הדיוטות. ולא עוד אלא שיש כאן בבבל תרגום אסתר כמה גונים משונים זה מזה, אחד יש בו תוספת הרבה ומדרשות ואחר אין בו' (ל. גינצבורג, גנזי שכטר ב', ניו יורק תרפ"ט, 86). תרגומו של יונתן בן עוזיאל 'אמר נביא וצדיקי אדהימונו באלין במיתי עקא לא **יזדעזעו** על ישעיהו הנביא כח' 16: 'לְכָן פֶּה אֶמַר אֲדֹנָי יי הַנְּנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֶבֶן בְּחֹן פֶּנֶת קֶרֶת מוֹסַד הַפְּנִימִין לֹא יִחִישׁ – תוֹאם לַפְּרִפְרֹזָה שֶׁל סֶרֶךְ הַיַּחַד ח' 7-8: 'היא חומת הבחן פינת יקרבל **יזדעזעו** יסודותיהו ובל יחישו ממקומם'. להרחבה ראו: חכם, לזיקתו של סרך היחד לתרגום ארמי לישעיהו. 'שבת קטו' מסביר שאין לקרוא בכתובים בשבת כדי להצילם משרפה: 'בין שקורין בהם – בנביאים, ובין שאין קורין בהם – כתובים, אך ייתכן שכיוון שהפטרות הן מהנביאים.

¹¹⁷⁴ אפשר שעניינים קריאה נכונה, המאפשרת להבין במדויק את משמעות הדברים (ראו: משנה סנהדרין ז' ה'; שקלים ב' ד'). פישבן, פרשנות המקרא, עמ' 108-109, מציין אפשרויות אחדות לביאור הלשון 'מפורש' לפי משמעות מונח זה בלשונות שמיות במקרא. בהסתמך על ויקרא כד' 12: 'וינימחוהו במשמר לפרש להם על פי יי, וכיוצא בזה במדבר טו' 34: 'ויניחו אותו במדבר כי לא פרש מה יעשה לו', אחת האפשרויות היא לביאור הלכתי. פירוש זה יכול להשתמע גם לפי לשון 'מפורש' בארמית בעזרא ד' 18, שעניינה שם לפרש לפני המלך את משמעות המצב כדי שידע כיצד להחליט לנהוג בעניינו. ראו עוד היינמן, לשוננו, עמ' 108-115.

¹¹⁷⁵ השוו: 'הַלְלִים מְבִינִים אֶת הָעַם לְתוֹרָה' (נחמיה ח' 7), וברשיי: 'שהיו מתרגמין לעם דברי תורה'.

¹¹⁷⁶ השוו: 'כך היתה הלכה בידם ושכחוהו ועמדו השנים והסכימו על דעת הראשונים' (ירושלמי שבת פ"א ה"ד).

שכחה זו תואמת למסורת חשובה נוספת של שכחה: 'מְשַׁעֲנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'). ואם נשלים אותם עם מפעלו של רבי עקיבא: 'כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא ואחריו דבר הלכה ואחריו דבר מדרש ואחריו אגדה, וכשנעשה חכם גדול עשה את כל התורה מטבעות מטבעות סידר מדרש ספרי וספרא',¹¹⁷⁷ הרי שהנה לנו ההסבר המלא לשוני בין המשניות של חז"ל לעומת ספרות קומראן.

סיפור זה מעיד כי היות ועדת קומראן התבודדה כשבידיה רוב מגילות ומסורות התורה, ובפרט כשבידיה נוסח המקרא בארמית – חז"ל החליטו לנסות לשחזר את התרגום הארמי.

מדרש הודאה זה מאפיין בדייקנות תמציתית את גלגול המסורת מעדת קומראן, הטמנתה את רוב מגילות במערות, וחיידוש המסורות על ידי התנאים¹¹⁷⁸ - כמה דורות מאוחר יותר בנוסח הספרותי שלהם, ולכן מחויב להיות שונה. בעוד שני אזכורים בהם צוין ביטוי חשוב זה: 'שכחום חזרו ויסדום' (שבת קד'; יומא פ'), גם עולה עיקרון חיידוש הכתיבה – וזאת בעקבות הפסקת הנבואה – שהיא מכוונת לעדת קומראן באנונימיות והקושי בגלגולי הדורות עם התהפוכות הדתיות והפוליטיות.

מכתיבה ראשונה/שנייה (ייתכן ומגילת תענית לפני כן ראו לקמן) זו של תרגום (רוב) התנ"ך בארמית, נפתחה הדלת ורשות הכתיבה גם אצל הפרושים (קדמו להם ספרי החשמונאים, והצדוקים את גזירתא)¹¹⁷⁹ בהתרתם את האיסור המקראי שנשמר עד אז בקנאות: 'לא תִסַּף עָלָיו וְלֹא תִגָּרַע מִמֶּנּוּ' (דברים יג' 1; ובדומה: דברים ד' 2; משלי ל' 6).

לאחר שכבר הותר איסור הכתיבה, חז"ל יצרו ושכללו את ההלכה בשבילים רבים ושונים שמורכבים מלתמצתם כאן (וראו בפרק על התגברות עוקר הָרִים על סִינֵי). יצירה חדשה זו, היא 'המדרש היוצר', הביאה נוסף וכיוונים חדשים ולהלכה שלא היתה בידם, לפי צרכי הדור וענייני השעה.

85.1. העברית כשפת הקודש ללימוד:

היובלים יב' 25-27¹¹⁸⁰ מספר שהעברית נשכחה גם בדורות הראשונים, ואברהם אבינו חידשה. תורה זו תואמת לעדויות ההיסטוריות (כפי שהאקדמיה התקבעה לפיהן) לפיהן הארמית (ושפות שמיות

¹¹⁷⁷ אבות דרבי נתן יחי'; רשיי לגיטין סז'. בגרסה אחרת: 'עקיבא דומה לפועל שנטל קופתו (סלו) ויצא לחוץ. מצא חיטים – מניח בה, מצא שעורים – מניח בה, כוסמין – מניח בה, פולין – מניח בה, עדשים – מניח בה. כיוון שנכנס לביתו מברר חיטים בפני עצמן, שעורים בפני עצמן, כוסמין בפני עצמן, פולין בפני עצמן, עדשים בפני עצמן.'

¹¹⁷⁸ ספרי דברים, פ' עקב, מח': 'הרי הוא אמ': 'ישוטטו לבקש א' דבר ה' ולא ימצאו' (עמוס ח' 12)... ר' שמע' בן יוחי אומר: לומר שהתורה עתידה להשתכח מישראל, [וכבר נאמר] 'כי לא תשכח מפי זרעו' (דברים לא' 21). אלא איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמי איש פלוני מטהר – 'ולא ימצאו' דבר ברור'; 'משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן - רבו מחלוקות בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות' (סנהדרין פח' II).

¹¹⁷⁹ 'שהיו ביתוסים כותבין הלכות בספר ואדם שואל ומראין לו בספר... מלמד שאין כותבין בספר'. 'בארבעה בתמוז עדה [נשרף] ספר גזירתא [ספר ההלכות הצדוקי] (מגילת תענית פ"ד).

¹¹⁸⁰ 'ויאמר לי [אברהם אבינו] יי אלוהים פתח פיו ואוזניו לשמוע ובלשונו לדבר בשפה ברורה (גלויה) כי כלתה מפי כול בני האדם מיום המפלות; ואפתח פיו ואוזניו לשמוע ושפתיו ואחל לדבר עמו עברית, בלשון הבריא; ויקח את ספרי אבותיו והספרים עברית הם, ויעתיקם ויחל ללמדם מאז, ואני הודעתיו כול אשר אינו יכול. וילמדם בששת חודשי הגשם.'

נוספות) קדומה מהעברית. יתרה מכך, חיבורי הקדמונים הם בארמית.¹¹⁸¹ תהליך דומה קרה שוב בשתי הגלויות: בחורבן בית ראשון עברה יהודה לגלות תחת שלטונות דוברי ארמית, וכן שוב התרכזו יהודים בבבל, מה גם יהודי התפוצות ובפרט מצרים צומצמו ב**מרד התפוצות** (115-117 לספירה). הבלשן אבשלום קור חוזר על טענה זו בנוגע לאופן חידוש הציונות המודרנית (והקמת המדינה), שזו קמה לאחר החזרה לעברית החל מסוף המאה ה-19.

דקדוקה של עדת קומראן ברזי השפה העברית הגבוהה ובחידושיים לשוניים וסגנונות שטרם הכרנו, מעידים על הפער מול שפת דיבור החול בארמית של עמ"י וחז"ל, ועל כך גם הטיפה: 'ואהיה איש ריב למליצי תעות וּבְעָלָיִם [מדנ]ים לכול חוזי נכוחות, ואהיה לרוח קנאה לנגד כל דורשי חל[קות] [וכול [אֲנָשִׁי רמיה עלי יהמו כקול המון מים רבים. ומזמות בליעל [כול] מְחַשְׁבוֹתָם ויהפוכו לשוחה חיי גבר אשר הכינותה בפי ותלמד {נ} ו בינה שמתה בלבבו לפתוח מקור דעת לכול מבינים. וימירום בערול שפה ולשון אחרת לעם לא בינות להלבט במשגתם... אודכה אדוני כי האירותה פני לבריכתה.. [בכל לב] אדורשכה.. והמה עמכה [התעו] באמ[רים] ובדברים החליקו למו ומליצי רמיה התעום וילבטו בלא בינה.. והמה מליצי כזב וחוזי רמיה זממו עלי בליעל להמיר תורתכה אשר שננתה בלבבי בחלקות לעמכה.. ועם שרירות לבם יתורו וידרשוכה בגלולים ומכשול עוונם שמו לנגד פניהם ויבאו לדורשכה מפי נביאי כזב מפותי תעות והם בל[ו]עג שפה ולשון אחרת ידברו לעמך להולל ברמיה כול מעשיהם' (הודיות י' 15-19, יב' 5-17).¹¹⁸²

עוד בעניין בפרק הארמית 'שכחום חזרו ויסדום'.

85.2. סתירות ב-5 המדרשים לסמכות מהות התושב"ע:

מטרת מדרשי חז"ל בתחום של הצגת התהוות סמכות ומקור ספרות חז"ל היא הסבר ושכנוע הסתירות של שאר המדרשים, כמו גם הצדקה ואמינות להמשך דרשה של התורה בימיהם, וזכותם הם כחכמים במקום ההגמוניות הקודמות והתורניות (ראו בפרק סופרים זקנים וכו'). אך גם כאן, 5 מהמדרשים העיקריים (להצגת התהוות סמכות ומקור ספרות חז"ל) סותרים זה את זה:

- כל מה שתלמיד יחדש זה תורה למשה מסיני (ירושלמי פאה י"ג א' ומקבילות).
- אלו ואלו דברי אלוהים חיים, ובית הלל זכו בהלכה כיוון שחזרו קודם על דברי בית שמאי ((עירובין יג' II).
- תנורו של עכנאי – אחרי רבים להטות, וחרם נידוי על ר' אליעזר בן הורקנוס (בבא מציעא נט' II).
- 70 פנים לתורה (סנהדרין לד').
- משה רבינו אינו מבין כביכול את תורת עקיבא שהיא הלכה למשה מסיני (מנחות כט' II)

¹¹⁸¹ מכאן עולה השפה הארמית היא השושלת הכוהנית הארמית של הקדמונים עד אברהם אבינו, ואולי הביטוי הבלתי ברור 'אָרְמִי אֲבָד אֲבִי (דברים כו' 5) מבטא זאת. ביל ברייסון, *Mother Tongue* (34 Penguin Books, London, p. 14, 1991): 'אחת מהתעלומות הגדולות ביותר בהיסטוריה הקדומה היא כיצד עמים במקומות רחוקים מאוד יצרו לראשונה שפות באותו זמן לערך, לפתע ובספונטאניות. כיבכול, כולם נשאו במוחם שרון מעורר גנטי שצלצל לפתע באותו זמן בכל מרחבי העולם, וגרם לעמים שונים בכל היבשות במרחקי ענק אחד מהשני ליצור שפות'.

¹¹⁸² ראו: [בן-דב, לשון תפילה ונבואה](#).

אין אלו דומים לסתירות כשבמדרשי-הלכה (ופחות מכך למדרשי-האגדה), שכן עליהם מונח משקל כבד להסבר ושכנוע הסתירות של שאר המדרשים, כמו גם הצדקה ואמינות להמשך דרשה של התורה בימיהם, וזכותם הם.

הסבר הסתירות: אם כל מה שתלמיד יחדש זה תורה מסיני, אז מדוע דווקא סיבה החזרה של בית הלל על דברי בית שמאי מזכה אותנו בהלכה כמותם?! ואם זה המבחן של זכייה בהלכה, מדוע אינו חל על שום פוסק/ים לאחר מכן בחז"ל (או ברבנים)?! ואם ראוי לחזור על דברי מי שחולקים עליו, מדוע החרימו בנידוי את ר' אליעזר בן הורקנוס?! הרי בית שמאי לא התחיל לנהוג בהלכת בית הלל מאותו יום. יתרה מזו, ממִסְכֶּת הוֹרְיֹוֹת ב' עולה כי תלמיד חכם שיודע שהאמת ההלכתית איתו רשאי וצריך להמשיך בה, אז מדוע לא אפשרו זאת לאליעזר (או חיפשו איתו הסדר אישי וראוי)?! וזה מעגלי, הרי ישנם 70 פנים לתורה, והתורה של ר' אליעזר בן הורקנוס ראויה לפי כל מכריו להיות בין התורות החכמות והגבוהות ביותר, אז תורתו תושתק ותיגנו שאפילו לא תישמע דעתו בין שאר הדעות?! אם כאשר לר' עקיבא אין ראייה לתורתו (בלי קשר לעובדה המחרידה שזו הלכה למשה מסיני), הרי שכאן ר' עקיבא הוא צדוקי – שכן זו הטענה העיקרית של שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי נגד הצדוקים (שאינם יודעים להביא ראייה מהתורה), וכנראה גם תירוץ/טענתו של ר' עקיבא שזו הלכה למשה מסיני – היא אותה טענה שסברו הצדוקים במחלוקות אלו – אז מדוע לו מותר (ועוד שהלכתו אינה מוכרת למשה רבינו), ואילו לצדוקים אסור (ועוד שחלק מהלכותיהם מגובות במגילות קומראן)?!

מסתורין וקושי אחר בתנורו של עכנאי הוא שר' אליעזר בן הורקנוס היה בעל הדעה המקלה, ובזאת בניגוד לרוב פשט התורה המחמיר (וכך בהתאמה עדת קומראן והצדוקים יותר מחמירים בטהרה) – ראו בפרק בחידת דורשי החלקות וטהרה.

המדרש על הצדקת חידושי של עקיבא למרות אי-ידיעתו של משה רבינו מוסברת גם שעליו 'נאמר "מִבְּכֵי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלָמָה יֵצֵא אֹר" (איוב כח' 1) – דברים שהיו מעולמים ומסותרים מן הבריות הוציא רבי עקיבא לאורה' (אבות דרבי נתן נוי"ב פי"ב עמ' 29) – זוהי ממש הגדרת הנסתרות של עדת קומראן!

נדמה כי כל מדרש ניסה להכשיר ולהצדיק את התושב"ע ומסורת חז"ל לפי דעתו, ולא הכיר או לא התחשב בשאר המדרשים העקרוניים האלו, וכך ישנה תוצאה של סתירה בין המדרשים העקרוניים האלו. סתירה זו שונה מעט מהסתירות בין מדרשי ההגדה ואפילו ההלכה, כי כל מטרתם היא יישוב הסתירות והקשיים של שאר מסורת חז"ל, ואם גם באלו יש סתירות, אך אין כבר דרך ליישוב עקרוני של המסורת.

86. דימיון בסוגי ספרויות, הקבלות צורניות ובמונחי ההלכה - שעברו מעדת קומראן לחז"ל

העיקרון הגבוה ביותר שמשותף לעדת קומראן (ובפרט ל'ספר התורה שנית') ולטענת חז"ל לתושב"ע/מסורת אבות – הוא ששניהם טוענים למסורות משלימות לתנ"ך. אמנם אופן המסירה שונה - הראשונה בכתב והשנייה בע"פ (אם כי חז"ל מודים שהיו מסורות בכתב שנשכחו). הסיבה לכך היא כי עדת קומראן גנזה את ספרייתה, וכן חלק ממסורתה סודית שמיועדת רק לסופרים (ראו

פרק בענין). לחז"ל הגיע מידע חלקי במסורות שעברו שינויים כיוון ששמרו או הגו אותו בע"פ כיוון שאינם ברי הסמכות לכתובו כמו הסופרים (עדת קומראן) שלפניהם.

הבדל מהותי בדמיון זה : הסמכות. בעדת קומראן רק בעלי ההתגלות (כנראה רוח הקודש עד נבואה, אך אין לנו מידע איך וכיצד) יצרו את הספרות החדשה, ואילו בחז"ל ההגות הדעות והפרשנות היו כמעט חופשיים לכל מי שהוגדר "חכם" או "תנא" או שטען ששמע מסורת ממקור מסוים.

86.1. חלוקת הפרשנות של עדת קומראן לארבעה סוגים או שלבים :

- הראשון זה שכתובי המקרא ובו פרשנות עקיפה של השלמות – בכך מאופיינת בעיקר בקבוצת המגילות השנייה ובראשם מגילת המקדש והיובלים (המונח "שכתוב" הינו מונח מחקרי מטעה; לפי עדת קומראן ספרים אלו חוברו יחד עם חומש התורה, ממש במעמד הר סיני, כאשר האחד סודי והשני נגזר מסיבות בלתי ידועות).
- השני זה פירושים ישירים על המקרא, כשבחלקם התייחסות וציטוטים למקרא - כך למשל בברית דמשק, כאשר גם כאן החיבור מתוך התגלות אלוהית. ובעקבותיה את מדרשי ההלכה והמשנה של חז"ל.
- השלישי זה ספרות הלכתית ללא ציון המקור המקראי - כממ"ת, וזאת גם ביצירה אנושית ולא בטענה של כתיבה נבואית.
- הרביעית היא הפרשנות הישירה לפסוקים ומתחלקת בין פירוש פשוט לחומש לפירוש אלגורי לני"ך - זו מאפיינת את מגילות הפשרים, ובעקבותיה מדרשי ההלכה והמדרש היוצר והאגדה של חז"ל.

86.2. מהספרות ההלכתית הקלסית-כיתתית של עדת קומראן למשנה של חז"ל :

קבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק היא יצירה ראשונה וייחודית של פירוש והשלמת התורה לפי נגלות ונסתרות (ראו פרקים בענין), פשרים אקטואליים על הני"ך (ראו [פרק בענין](#)) ומגילות הלכתיות שונות. חיבורה הינו פועל יוצא של חידוש הברית החדשה ע"י שבי הפשע - שומרי התורה שהתקבצו לעדת קומראן, ומכאן הכללת תקנות ארגוניות וכיתתיות. בספרות קלסית (וכיתתית) זו של עדת קומראן, יש אך מעט ציטוטים של חומש התורה, ורק מעט פירושים ישירים. זו כנראה הסיבה שעיקר ספרות זו היא 'נסתרות' (ראו [פרק בענין](#)).

והנה, באופן מקביל ודומה, גם ספרות המשנה של התנאים בחז"ל כמעט אינה מכילה פסוקי תורה שעליהן היא מתבססת. סדר המשנה אינו סדר פרשיות התורה, ולרוב דיוני התנאים במשנה נעדרים מהבאת פסוק מקראי להוכחת/אסמכתא ההלכה. יתרה מזו, בברית דמשק ישנן כמה וכמה כותרות של נושאים הלכתיים, וכאלו קיימים גם במסכתות של חז"ל, אלא שכנראה שוכללו עם הזמן והדרשנות.

86.3. מספרות הפשרים של עדת קומראן למדרשי ההלכה/תנאים של חז"ל :

ואילו הספרות השנייה של חז"ל, מדרשי ההלכה/תנאים (כספרא והספרי), מאופיינים בגישת המדרש המפרש והיוצר לכתובים ובהם יתר ריבוי דעות (כ'דבר אחר'). ספרות זו של חז"ל מקבילה לספרות הפשרים בעדת קומראן.

86.4. בין תורת משה למצווה - בין דאורייתא לדרבנן ; תקנות סופרים :

בסרך היחד ח' 11-22¹¹⁸³ מצויין : 'תורת משה', וזאת בהנגדה למונח : 'מצוה', שמשמש כתקנה (סרך היחד ח' 16-17).¹¹⁸⁴ גם חז"ל חילקו בפרשנותם בין מצוות דאורייתא לבין מצוות/תקנות שלהם - דרבנן. אלא שחז"ל מאוד כיבדו (באמירותיהם אף יותר מדאורייתא) את תקנות הסופרים שהיו לפנייהם (ראו בפרק זיהוי הסופרים), ורוב תקנות אלו מכוונות להלכות של עדת קומראן, אלא שנוכח פער הדורות והמהפכות במחצית האחרונה של בית שני, לא ידעו חז"ל לזהותם בשמם (ראו בפרק האנונימיות).

86.5. הרחבת מצוות לתחומי מוסר :

דוגמה לפירוש של עומק הפשט/הרחבתו נמצאת במגילות למצווה יִלְפְּנִי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל (ויקרא יט' 14) ו'אָרוּר מִסִּיג גְּבוּל רַעְהוּ ; וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן' (דברים כז' 17). זו הורחבה באלגוריה לחובת אי-הטעייה של שלמות הבת-הכלה בשידוך : '[כ]ול ומִמְלִיחָה סֵפֶר לוֹ וּבְגוֹיֹתֶיהָ הַבִּינָהּ [וְ] כִּי אֵין נִגְף בְּאִוְרָן] [תְּהִיָּה לוֹ כַּמְכָּשׁוּל לִפְנֵי' (מגילת ר'ז נהיה/מוסר למבין', החיבורים העבריים ב', עמ' 160); 'את בתו יתן איש לאי[ש] את כול מומיה יספר לו למה יביא עליו את משפט [הארור אשר אמר] משגח עור בדרך' (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34. QDf, 270Q4 Frg. 4, 3, שורות 8-9). חז"ל המשיכו בקו זה בדוגמאות רבות ומגוונות.¹¹⁸⁵

גם המצווה בדברים יט' 14 : 'לא תסיג גבול רעך אֲשֶׁר גָּבְלוּ רֵאשֵׁי בְּנֵי־לְוִי אֲשֶׁר תִּנְחַל בְּאֶרֶץ', הורחבה (מגבול הפיזי לגבול חוקי-מוסרי) בברית דמשק א' 14-16 : 'בעמוד איש הלצון אשר הטיף לישראל מימי כזב ויתעם בתוהו לא דרך להשח גבהות עולם ולסור מנתיבות צדק ולהסיע גבול אשר גבלו ראשנים בנחלתם', ובעוד מקורות במגילות – ראו על שני נושאים אלו במאמרי זה.

86.6. ספרות ההיכלות ומרכבה ; המכילתא של רבי ישמעאל :

פרקון זה מהווה המשך לפרק ספרות הסוד.

ב-25 הספרים של ספרות היכלות ומרכבה, שהיא הספרות סוד/מיסטית העיקרית בחז"ל (חגיגה ב' א'),¹¹⁸⁶ ישנה חלוקה לשני סופרים מרכזיים : ר' ישמעאל ור' עקיבא (ראו על שניהם פרקונים). מקובל במחקר כי גם מדרשי ההלכה/תנאים מחולקים בין שני בתי דרשנים אלו.

¹¹⁸³ יכול איש מהמה אשר יעבר דבר מתורת מושה' (סרך היחד ח' 21-22) : כפשוטו, זהו האיסור הראשון והמרכזי – תורת משה. אך סרך זה מביא מקצת איסורי תורת משה ולרוב אין גם מקור מקראי ישיר, כנראה כיוון שסרך זה בא לכוון הנהגת ומשמע קהילתית-כיתתית-עדתית, ואילו תורת משה הינה הכללים והעקרונות שמכוונות בעיקר לכל העם כקהילות.
¹¹⁸⁴ 'יכול איש מאנשי היחד ברית היחד אשר יסור מכול המצוה' (סרך היחד ח' 16-17) : ה'מצווה' היא ככל הנראה מצווה של 'החבורה-הכת-העדה, מעבר לתורת משה שכלליה מקובלים על כל ישראל, ולכך מוקדשת פרשה זו (5) בסרך. כוונת התקנות (שלושן אין בסיס מקראי) היא להבטיח שחיי החבורה יתנהלו ללא חיכוכים וללא מריבות ולמנוע מרידות ופגיעות בסדריה הטובים וברכוש של החבורה. זוהי חוקת עונשין משמעתית מובהקת. השוו להגדרת המשנה כי'מצוה' בברכות ה'.
¹¹⁸⁵ ספרא לוויקרא יט' 14 ; קידושין, משנה ב' ב' ; מועד קטן יז' א' ; מדרש אגדה לוויקרא יט' 14 (מהדורת בובר ב' 46) ; פסחים כב', ב' & עבודה זרה ו' ב' ; חולין ז' ב' ; בבא מציעא עה' ב' ; מסכת כלה רבתי פרק ט' הלכה ח'. להרחבה : מאמרי ; סמט, ישיבת הר עציון ; פאלוך, אמית אורות שאול.
¹¹⁸⁶ 'אין דורשין בעריות בשלשה, ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו'.

ר' ישמעאל מהווה דרשן פשט רצינאלי, כפי שמפורט עליו בפרק 'סיני' שומרי מסורות הנגלות. ר' ישמעאל מתאר בספרות היכלות שלו מראות מיסטיים שרווחים בכמה ממגילות קומראן, ולהלן עיקריהם:

- הן כוללות ספר שנקרא [תנו"ך](#) השלישי/ג' הידוע שם כ'ההתגלות של מטטרוני' (על [תנו"ך](#) ראו פרק בקדמונים).
- מתואר שישמעאל מקבל את גילויו משר הפנים – זה אותו השר שמוסר למשה רבינו את ספר/מגילת היובלים.
- אחת מתורות שקיבל ישמעאל היא חוכמת שרטוט הפנים,¹¹⁸⁷ והיא מהווה חלק מתורת הפיזיונומיה שבמגילות הגנוזות (4QHoroscope-4Q186).¹¹⁸⁸
- דימיון בתיאור העולמות העליונים (תיאור רקיעים מובא צוואת לוי א'-ג', ה', אלו התפתחו בקבלה לארבע עולמות [אצילות, בריאה, יצירה ועשייה] ובתנו"ך א' ו', כ' וסט' מובאים שמות המלאכים, לצד תיאורי הבריאה הנסתרים, קצות הארץ ושערי השמיים; בתנו"ך ב' הסלאבי תיאורי רקיעים נרחבים [אך אינו במגילות]).
- 'ספרו של רבי ישמעאל הכהן הגדול' מעונה גם ספר [תנו"ך](#) השלישי.

מספרות זו המשיכה ספרות הקבלה הרבנית. טענתי שספרות ההיכלות בנויה על מסורות ממגילות קומראן, ובעיקר מאלו: [תנו"ך](#) (א' וב' שאינו במגילות; ראו מסורות שהועתקו ממנו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: [תנו"ך](#)-מטטרוני, נח, משה רבינו ואלהיו הנביא'), שירות עולת השבת,¹¹⁸⁹ צוואות השבטים וההודיות.

עוד על ספרות היכלות ראו בפרק על [תנו"ך](#) והקדמונים, וכן בכתביה של החוקרת רחל אליאור (שחלקם נגישים חופשי במרשתת).

86.7. הקבלות בנושאי ההלכה:

עם זאת, ישנן הקבלות ודימויות בסדר ובאופי של ביחידות ספרותיות בין עדת קומראן לחז"ל, החל מכותרות, כגון: 'על השבת לשמרה כמשפטה' (ב"ד י' 14); 'על הטהר במים' (ב"ד י' 10); 'על שבועת האשה' (ב"ד טז' 10); 'על כסף הערכים' (4Q159 קטע 1 טור ב' ש' 6 [קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 24]). אך לא עדת קומראן ולא חז"ל אספו את כל תורתם למקבצים מרוכזים סופים, שהרי בעדת קומראן יש את ספרות מגילות רבות החוזרות על נושאים שונים בצורות שונות, וכן בחז"ל יש בעיקר את מדרשי ההלכה הרציפים על הפסוקים, שבהם מסורות נוספות על המשנה.

¹¹⁸⁷ ולו ברייתא חיצונית: 'ספר תולדות אדם שמסר סוגיה שר הפנים לרבי ישמעאל לדעת בין צדיק לרשע', והמשיכה להיערך ע"י חכמי הקבלה (ראו: [בן שריא, חכמת הפרצוף וסימני הגוף](#)). השוו לממצאים מגניזת קהיר: [גרינלד, קטעים חדשים מספרות הכרת-פנים וסדר-שרטוטן](#). בתורת הקבלה מכונה תחום זה בשם "חכמת הפרצוף/הפנים", ומשויכת למשה רבינו: 'וְאַתָּה תְּחַזֵּה מִכָּל הָעָם אֲנָשֵׁי חֵיל...'. (משמות יח' 21). הרמב"ן כתב (בפירושו לבראשית א' 26, נר באישון לילה, עמ' 146) שחוכמת הפנים נעלמה ואינה בידינו עוד.

¹¹⁸⁸ קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 34-35. המגילה נכתבה בכתב-סתרים (באותיות אשוריות, אך משמאל לימין ובשילוב אותיות עבריות עתיקות והאותיות A ו-B היווניות), ובוחן את אופיו של האדם על-פי צורות אברי גופו ומולו. לפירוש מגילת פיזיונומיה יחד עם מגילת המזלות 4Q318 ראו: [Reading the Human Body, Popović](#).

¹¹⁸⁹ אליאור, מקדש ומרכבה, עמ' 245, הערה 10, מצאה כי מ-150 מילים מאוצר המילים של המגילה לספרות היכלות, 142 זהות.

שוני בסדר בין עדת קומראן לחז"ל ניכר בחלק מהמגילות בהן הסדר ההלכתי של עדת קומראן תואם לסדר מקראי, כנספח לסיפור רלוונטי או בהקשר מסוים להלכות אחרות. גם במגילות אחרות שהן קיים מיוזג מקורות מקראיים עם תוספות ועיבודים (כפרפרזה/שכתוב), אין סגנון כזה בחז"ל. כמובן שאלו נובעים מכתובת כתבי קודש שנבואה לעומת כתיבת אנוש דעתנית, מה גם זו כוללת ריבוי דעות ומחלוקות.

כותרות לנושאים הלכתיים במגילות, לחז"ל כידוע ששה סדרי משנה, אך ההלכה רחבה הרבה יותר: לנושאים מסוימים אין מסכת מסוימת, עניינים מסוימים נכללים במסכתאות אחרות, ומדרשי ההלכה-תנאים כוללים מסורות שאינם במשניות.

86.8. הקבלות צורניות בסדר ובמונחי ההלכה שחז"ל העתיקו מכת היחד:

בספר הזה הודגמו מסורות שונות שעברו מעדת קומראן לחז"ל, בעיקר במהותן ופחות בצורתם, וזאת כיוון שאכן המסורות שהגיעו לחז"ל היו בעיקר בע"פ, כך שה"טלפון השבור" שינה את הניסוח המדויק של המסורות.

להלן דוגמאות למונחים הלכתיים - מטבעות לשון של עדת קומראן (או במילים אחרות, המינוח ההלכתי במגילות), שרווחים בספרות חז"ל:¹¹⁹⁰

- יסורים: ב"ד ז' 9-5, סרך היחד ג' 5-6.
- 'ככתוב': ביטוי נפוץ בשתי הספרויות.¹¹⁹¹
- מדרש/דרישה: ב"ד ו' 11-1; סרך היחד ה' 1 (חלק מכתבי היד), 7-12, ו' 6-7. שיטת דרישת הפסוקים הרווחת של התנאים היא במטבעות הלשון 'מלמד' (700 פעם) ו'מגיד' (400 פעם), והן כהמשך לביטוי העיקרי במגילות מורה הצדק: 'פשרו'.
- מונחים מספרות חז"ל בממ"ת: המונח 'מעשה' (פעמיים בממ"ת) הוא המונח הקדום ל'הלכה',¹¹⁹² 'ראוי להיזהר' - 'חומרא', 'גב'.¹¹⁹³
- מצוה: ב"ד ז' 4-3, סרך היחד ח' 17-18.
- משפט: ב"ד יב' 19-20, יד' 6-8, כ' 27-30, 31; סרך היחד ח' 24-26, ט' 15.
- משפטים ראשונים:¹¹⁹⁴ ב"ד כ' 31, סרך היחד ט' 10-11.
- טהרה: אין לו טהרה (לעולם/עולמית);¹¹⁹⁵ מגילה 4Q277 ב' 2:¹¹⁹⁶ 'איש טהור מכל טמאתו יעריב ש[משו] - 'טהור מכל טומאה' (ספרי, במדבר קכד')

¹¹⁹⁰ להרחבה ראו: שיפמן, הלכה הליכה ומשיחות בכת מדבר יהודה, עמ' 45-89.

¹¹⁹¹ ראו: פז, פרשנות חז"ל למקרא לאור הפרשנות ההומרית.

¹¹⁹² ראו: ש' ליברמן, 'ספר המעשים - ספר פסקים', תרביץ ב' (תרצ"א), עמ' 377; ח' אלבק, סיני נ' (תשכ"ב), עמ' צז'.
¹¹⁹³ ממ"ת ג' 8: 'מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] על גב אלה - משנה עדיות ד' ח': 'עושים טהרות על גב אלו'. גם במגילת הנחושת יש קרבה ללשון הרבנית של חז"ל (וגם מונחים ביוונית). להרחבה ראו, קימרון, 1994.

¹¹⁹⁴ התנאים השתמשו במונח 'בראשונה' או 'משנה ראשונה' להזכרת מנהגים קדומים שהוחלפו בחקיקה חדשה.

¹¹⁹⁵ נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 332.

¹¹⁹⁶ קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 53. אפשר שגם בברית דמשק יש ביטוי דומה, אך הוא מבוסס על ההדרתו של קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 33: 'מי[ן] הנדה בקץ הרשע איש טהור מכל טמאתו אשר [יעריב שמשו].

לצפייה בתמונה של קטע מסרד היחד ד-ה:

<https://drive.google.com/open?id=1ZQ92-oUy9GQM7IX9DyhLIZSbWk06UPrD>

86.9. הקרבה של התוספתא והברייתא למסורות עדת קומראן, לעומת המשנה ומדרשי התנאים:

במועד קטן טז' מסופר שרבי היא נודה (בשל כך שלימד תורה בשוק). תהא הסיבה לנידויו אשר תהיה, לרבי היא מיוחס גם חיבור התוספתא (שהיא מעין משניות חיצונית שלא שובצו במשנה). רבי היא עצמו היה חסיד, וכאמור בשער/חלק בעניין חסידים קרובים באורחות חייהם ומסורותיהם לעדת קומראן. אך סביר שחלק לא מבוטל של התוספתא לא חובר ע"י רבי היא, ובכל אופן, יש במסורות אלו קטעים רבים יחסית הקרובים למסורות עדת קומראן, או מספרים סיפורים חשובים על גלגולי המסורת באופן שקרוב למהלכים המפורטים בספר זה. בהכללה, גם בברייתות יש מסורות יותר קרובות לעדת קומראן.

86.10. התלמוד הירושלמי לעומת הבבלי:

עפ"י רוב, התלמוד הירושלמי פוסק קרוב יותר לפשט מאשר הפלפול בתלמוד הבבלי, וכן זה שילב אגדות בצורה יותר פשוטה ורציונאלית.¹¹⁹⁷ ייתכן וזו אחת הסיבות, לגנאי שתפסו חכמי א"י את חכמי בבל.¹¹⁹⁸

טו. דורש התורה: נגלות – פירוש פשר לתורת משה; נסתרות – השלמות; פשרים – דרש לנ"ך

87. ההתגלות במגילות מורה הצדק בהשוואה לחלוקה בין המשנה למדרש תנאים/הלכה

כידוע, מעטים המקרים בהם עלתה שאלה או ערעור על דבר אל עליון בתנ"ך. אפשר להזכיר את פסח שני ובנות צלופחד, וגם לדוד המלך היה קושי ליישום התורה לגבי המואבי שפנה אליו להתגייר (דברי גד החוזה ג' ט'). בעזרא הסופר ודניאל כבר מתחילה הפרשנות: עזרא פירש והסביר לעם את התורה, כמצוות הקהל; דניאל קיבל פשר ש-70 השנה הם 490 שנה (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים'). עיסוקינו הבלתי נגמר לנסות להבין את המקרא ודברי קודש נוספים, הם מעין עונש על תקופת שעמ"י לא שמע (או יותר נכון נכון: שמע ולא קיבל) לנבואות: 'שָׁמְעוּ שְׁמוֹעַ וְאַל תִּבְיִנוּ, וְרְאוּ רְאוּ וְאַל תִּדְעוּ. הַשְׁמֵן לֵב הָעַם הַזֶּה, וְאַזְנֵי הַכֶּבֶד וְעֵינָיו הַשֶּׁעַ: פֶּן יִרְאֶה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנוֹ יִשְׁמָע, וְיִקְבֹּץ בֵּין וְשָׁב - וְרָפָא לוֹ... וַיֵּאמֶר אֲדֹנָי, יַעַן כִּי נִגְשׁ הָעַם הַזֶּה, בְּפִיו וּבִשְׁפָתָיו כִּבְדוּנִי, וְלִבּוֹ רַחֵק מִמֶּנִּי - וְתָהִי יִרְאָתְךָ אֵתִי, מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלַמְּדָה. לָכֵן, הִנְנִי יוֹסֵף לְהַפְלִיא אֶת הָעַם הַזֶּה - הַפְּלֵא וּפְלֵא; וְאַבְדָּה חֻכְמַת חֻכְמָיו, וּבִינַת נְבִיּוֹ תִסְתַּתֵּר' (ישעיה ו' 9-10, כט' 14); 'וְלֹא יִבְיִנוּ כָּל רְשָׁעִים וְהַמְשַׁפְּלִים יִבְיִנוּ' (דניאל יב' 10).

¹¹⁹⁷ ייתכן שהירושלמי ממעט גם באגדות היא שבארץ ישראל היו ספרים אחרים שמוחדים לאגדה, כגון מדרש רבה, פסיקתא ומכילתא.

¹¹⁹⁸ 'הוֹשִׁיבֵנִי בְּמַחְשָׁכִים כְּמַתִּי עוֹלָם אִמֵּר ר' ירמיה זה תלמודה של בבלי (סנהדרין כד'); רבי זירא צם 100 תעניות כדי לשכוח את התלמוד הבבלי ולעלות וללמוד תלמוד ארץ ישראל ביישוב הדעת ודעה צלולה (בבא מציעא פה').

מגילות מורה הצדק (קבוצה 4 : ברית דמשק, הפשרים, ואף הסרכים היותר מאוחרים) מאופיינים בכתיבה אשר מקורה בהתגלות נבואית של מורה הצדק, ואף לחברי עדת קומראן.¹¹⁹⁹ כתיבת קודש זו היא ההיתר של הוספת כתבי קודש, שכנראה היתה אסורה עד אז לפי המנהג שנותר עד הפרושים. בן סירא חורג לאלו (וגם [ספר משלי אחיקר](#) לפניו, אך לא נכנס לקאנון המגילות). קבוצת המגילות ה-5 והאחרונה כבר אינה בהתגלות רוח הקודש, אלא היא דבריהם ודעותיהם בסוף התקופה החשמונאית ואולי עד תחילת ימי הורדוס – והיא שפיתחה את ספרות הפרושים הראשונה (ראו על כך בפרק 'התמורות מהפיכת ההגמוניות ע"י הורדוס ; ממ"ת בתקופתו ואימוץ לשונה לחז"ל'). אין בספרות הכיתתית (קבוצות מגילות 4-5) שום ספרות אגדה (השלמות למקרא). ההתגלויות היא המאפיין העיקרי גם בקבוצות המגילות הראשונות 1-3, אך אלו התגלויות חלקיות למול התורה השלמה שחידשו עדת קומראן. ייחודיות הן מגילת המקדש והיובלים שמהוות את תורת הר סיני שמהן דקדקו את ההלכות החדשות.

ניתן לחלק את ההתגלות (יש להבחין בין 'התגלות' ליגלות') של עדת קומראן לסוגי ספרויות:¹²⁰⁰

- הנגלות : הבהרות על תורת משה לפי הפשט (ב"ד ג' 15-16, ו' 18-20 ; סרך היחד א' 9, ה' 7-12, ח' 15-16, ט' 13-14, 18-19)
- הנסתרות : הנסתרות הן גם כתבי סוד – ראו [פרק בעניין](#), אך בחלק/שער זה אציע להם זיהוי ומשמעות נוספת. הנסתרות נחלקות לשני סוגים :
- הנסתרות ההלכתיות : אלו השלמות לתורת משה, שתואמות לפשט, אך לא ניתן להסיקן מהפשט.
- נסתרות המפרשות את המקרא באופן פשטני עמוק, שלעיתים נראה לנו אלגורי.

בהתאמה, גם לחז"ל יש שתי סוגות ספרותיות הלכתיות עיקריות :

- מסורת שאין לה אסמכתא מכתבי הקודש (בעיקר לחומש), לעיתים מכונה 'מסורת אבות' או 'הלכה למשה מסיני'. כך היא רוב המשנה (אם כי חסרים בה מספר גופי הלכות).¹²⁰¹
- מדרש הלכה ואגדה (מכילתא, ספרא וספרי)¹²⁰² שמבוסס (ולרוב עוקב ורציף) על הפסוקים, הרווח במדרשי התנאים/הלכה.

במחקר מקובל לחלק את ההלכה בין 'מדרש מקיים' ל'מדרש יוצר'. המדרש היוצר מאפיין יותר את מדרשי האגדה (וחוקרים סבורים שכך גם רוב הספרים החיצוניים),¹²⁰³ וחלוקים אם מדרשי ההלכה הם מדרש מקיים שמסתמך על פסוקי מקרא כדי לאשר ולקיים מנהגים מקובלים, או שהוא מדרש יוצר, שהיינו 'שמתוך העיון והחקירה בפסוק נולדה ונוצרה ההלכה, ואילולא מדרשו של הפסוק לא

¹¹⁹⁹ ברית דמשק 4QDe 11-17-5-6 (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 6) : 'ויגל עיניהמה בנסתרות ואוזנם פתחו וישמעו עמוקות ויבינו בכל' ; ג' 18-19 : 'בכל הנגלה להם'. גם באפוקריפון ירמיה 4Q390 ב' (כנראה) 5 : 'את כול חקותי ואת כל מצותי אשר אצוה אֲנִי וְאֶשְׁלַח בְּיָד עֲבָדֵי הַנְּבִיאִים'.

¹²⁰⁰ ספר חשוב לעניין הרכב ההלכה של חז"ל הינו : [ורמן ושמש, לגלות נסתרות](#).

¹²⁰¹ כגון : תפילין, חנוכה, גיור, מוות.

¹²⁰² מדרשי ההלכה המיוחסים במחקר לר' עקיבא : המכילתא דרבי שמעון בר יוחאי ; ספרא (למעט המכילתא למילואים ועריות) ; ספרי זוטא במדבר ; חלק מספרי דברים (נה"שדי) ; ספרי זוטא דברים. מדרשי ההלכה המיוחסים במחקר לר' ישמעאל : המכילתא דרבי ישמעאל ; מכילתא דמילואים ומכילתא דעריות ; ספרי במדבר ; חלקים מספרי דברים (א'נד', שדי-שהז'), מכילתא לדברים.

¹²⁰³ אך סברה זו שגויה.

הייתה קיימת כלל ועיקר (אלון, המשפט העברי, עמ' 243-256). מאידך, יותר מתאים שמדרשי ההלכה יהיו המדרשים היוצרים, שכן יש בהם דיון מפורט על הכתובים, ובסופו הסקת מסקנות, ורק לאחר מכן מועברת הלכה גמורה ומקוצרת – כפי שנערכה במשנה. עיקר ספרות חז"ל היא ניסיונות שימור ושחזור – כפי שהודו מפורשות: 'שכחום חזרו ויסדום' (מגילה ג' א'; יומא פ'; שבת קד'), וכפי שיפורט בפרק בנושא זה. יש לציין שמדרשי ההלכה בנויים על אותו מבנה של מגילות הפשרים התמטיים, אך אלו אינם הלכתיים (זולת פשר בראשית).

למרות שמדרשי התנאים/הלכה מבית מדרשו של רבי עקיבא רחוקים מפירוש הפשט, המשנה מורכבת בעיקר מהמדרשים מבית מדרשו של עקיבא (ופחות מבית מדרשו של רבי ישמעאל). זו הסיבה שהלכות יותר קרובות יותר לעדת קומראן מצויות בתוספות ובנספחים למשנה, ביניהם: הברייתא, התוספתא ומסורות מהתלמוד וכאמור בעיקר מבית מדרשו של רבי ישמעאל. מצד שני, ייתכן שבגלל שהמסורות בתוספתא והברייתות היו יותר קרובות למסורות עדת קומראן, זו הסיבה שהוצאו מהמשנה.

ישנן הצעות רבות למשמעותם של שני מונחים חשובים אלו,¹²⁰⁴ כאשר חלקן משתלבים עם הצעתי זו (כגון דאורייתא ודרבנן), אך חלקן סותרות (כמו מה שהתגלה עד-לפני עדת קומראן לעומת מה שהם מתחדשים ביניהם).

88. הלכת ה'נגלות': פשט המורחב מהיקשים עם אסמכתא מקראית למקרים דומים

כאמור, יש להבחין בין 'התגלות' ל'נגלות'. ההתגלות היא קבלת נבואה/רוח הקודש מכל סוג (וכאלו היו לפני ואחרי¹²⁰⁵ מתן תורה, וראו בפרק השכחה הראשונה), ו'הנגלות' היא אחד הסוגים של הנבואה/רוח הקודש, או שניתן להבינה גם ללא הנבואה/רוח הקודש – לפי ההיגיון הישר/פירוש הפשט (וכאשר הפירוש הוא משלים "יש מאין" או אלגורי – זהו "הנסתרות").

אחת התובנות הגדולות והעיקריות שהמחקר מצביע עליהן, היא ההקבלות של המגילות השונות למקרא. למעשה אין הדבר ייחודי לעדת קומראן, אלא זהו מאפיין עיקרי של הנ"ך עצמו על התורה ובתוך המקרא עצמו בין הנבואות והכתבי הקודש השונים. השוואות והקבלות כאלו מובאות במקצת הפרשנים, ובעיקר במהדורות מדעיות כמו סדרת הפירוש על התנ"ך: 'דעת מקרא', שבסופו של כל ספר מובאים השוואות והקבלות בין פסוקי אותו ספר לשאר המקרא.

אלא שקומה נוספת מעל להקבלות והפרפרזות, לעדת קומראן יש יכולת מיזוג בין המקראות, ובהגעה לתוצר של שכתוב עם מיזוג בין ההקשרים והרמזים הרלוונטיים, הוא הלכת ה'נגלות' (בניגוד ל'נסתרות'), עליהם יורחב בשער/חלק 'דורש התורה: נגלות - דקדוק פשט תורת משה; נסתרות - השלמות; הפשרים - פירושי הנ"ך'.

¹²⁰⁴ שני צורף, נגלות ונסתרות: התגלות נמשכת בתחומי החכמה והחוק. כך למשל היא מציעה סיבות לחטאי בני יעקב שהובילו לעונש ירידת מצרים. מעניין להשוות אלו לחטאי עשרת הרוגי מלכות בחז"ל.

¹²⁰⁵ אפוקריפון ירמיה 4Q390 ב' 5: 'את כול חקותי ואת כל מצותי אשר אצוה א[נתם] ואשלח ב[יד] עבדי הנביאים'.

יש לזכור שאין זו ההתגלות הראשונה, כבר היובלים וחז"ל מזכירים כמה וכמה שכחות וחידושים בהתגלות עד מורה הצדק (חלקם מפורטים בפרקים לעיל).

ההלכות הנגלות לעדת קומראן הן הלכות שניתן להסיקן לפי בקיאות בתנ"ך (הקשר בפרקה והקבלות מכל התנ"ך) תוך ביצוע היקשים להרחבת המצווה למקרים דומים שהמצווה המקראית לא ציינה אותם. לרוב הפירוש יהיה מלווה באסמכתא מקראית לביסוס הפירוש. עם זאת, השימוש של עדת קומראן בפרשנות זו הוא דל, וזאת כנראה כיוון שמבחינתם רוב תורה משה היא בעצמה נגלית ומובנת: 'לשוב אל תורת משה כי בה הכל מדוקדק' (ברית דמשק טז' 2); 'תורת משה לכול הנגלה ממנה לבני צדוק הכוהנים שומרי הברית ודורשי רצונו' (סרך היחד ה' 8-10); 'הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם' (ברית דמשק ח' 3-4). כיוון שלחז"ל לא היה מקור או הסבר להלכות שהתקבלו אצלם מאפרים-דורשי החלקות, לכן כנראה הפרושים תלו זאת כ'מסורת אבות' (ראו [פרק בעניין](#)), ואחריהם חז"ל ניסו במדרשיהם להביא להלכותיהם 'ראיה מן התורה', בסוברים כי בכך הם גוברים על הצדוקים (מנחות סה' ומגילת תענית פ"ד יי בארבעה בתמוז). ייתכן שמסורתם של הצדוקים שלא ראו צורך להביא ראיה מהתורה להלכתם התקבלה מעדת קומראן ללא עוררין, ולעיתים גם ללא צורך בפירוש הפשט – כי כאמור את הפשט הנגלה – אין צורך לפרש, וגם במקרים המועטים שכן – אינו יכול לסתור את הפשט.¹²⁰⁶

התחום העיקרי של ההלכות הנגלות הוא הטהרה, הוא התחום המובא במגילה הגלויה ביותר – אגרת ממ"ת, והוא התחום שחז"ל מציינים: 'רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חֲסִיָּא אָמַר, קִנְיִן וּפְתִיחֵי נְדָה - הֵן הֵן גּוֹפֵי הַלְכוֹת' (אבות ג' יח').

חז"ל הצהירו רבות על דרך פירושם כפשט, אלא שרוב המסורת המשלימה אינה קלה להבנת הפשט, ולרוב קשה להכריע על פרטי הלכות אם הן עולות עם הפשט, כל עוד אינן סותרות לו במפורש (ואז ודאי שאין זו מסורת פשט, אלא התגברות מדרש יוצר מפולפל על סיני או גישה מקלה או מסורת מהכת היריבה – מאפרים - דורשי החלקות). נדגים זאת בדעתו של רבי יהודה שתואם פעמיים למסורת עדת קומראן ולפשט: פעם בקולה נגד כל החכמים בסוברו ש'כל שאינו בידי אדם אינו אהלי' (אהלות ג' ז'), ופעם בעניין טומאת כלים ממשקה לפי ויקרא יא' 34: 'וְכָל מְשֻׁקָה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה בְּכָל כְּלֵי יִטְמֵא'.¹²⁰⁷

להלן דוגמה לפרשנות עם 3 אסמכתות מקראיות (מתוחמות בגרשיים ומנוקדות) ב-6 שורות בברית דמשק ט' 2-8: 'ואשר אמר "לא תקם ולא תטר את בני עמך" (ויקרא יט' 18) וכל איש מביאו <מבאי> הברית אשר יביא על רעהו דבר אשר לא בהוכח לפני עדים והביאו בחרון אפו או ספר לזקניו להבזותו נוקם הוא ונוטר ואין כתוב כי אם "נקם הוא [במסורה: ין] לְצַרְיוֹ וְנוֹטֵר הוּא לְאִיְבוֹיוֹ' (נחום א' 2) אם החריש לו מיום ליום ובחרון אפו בו דבר בו בדבר מות ענה בו יען אשר לא הקים את מצות אל אשר אמר לו "הוכח תוכיח את רעך [במסורה: עֲמִיתְךָ] וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא'.

¹²⁰⁶ כך טען למשל הלוי, דורות ראשונים ב', עמ' 408: 'הפירוש מן "דבר שהצדוקים מודים בו" הוא... שאין צריך שום פירוש... הוא כל כך מפורש בתורה עד שגם הצדוקים... אין כאן שום מקום להסתפק ואין הדברים צריכים שום פירוש'.
¹²⁰⁷ כך דעתו בספר ובברייתא, ראו: נעם, [מקומראן למחפכה התנאית](#), עמ' 120.

הביאור בפירוש הפשט הקל ביותר הוא היתר הנקמה לנכרים – ואכן מסורת זו נמצאת גם בחז"ל (קוהלת רבה ח' ד'; בראשית רבה נה' ג').¹²⁰⁸

דוגמה אחרת היא המסורת של ממגילת המקדש נו' 9: 'כי יפתה איש נערה בתולה אשר לוא אורשה והיא ר(א)ויה לו מן החוק ושכב עמה', שהתקבלה בלשון זהה בכתובות ג' ד'.¹²⁰⁹

הלכות הנגלות מקבילה לדרכה של העדה הקראית (ראו עליה בפרק בעניינה). הקראים דגלו בעיקרון פירוש הפשט – וכך זכו להתקרב להלכות הנגלות. הבעיה שהקראות לא קיבלה במסורה מעדת קומראן או בשינוי הצורה שבמסורת חז"ל את ההלכות הנסותרות, וכך היא מחמיצה וחסרה תחום שלם של הלכה. לקראים חסרים גם הספרים החיצוניים-הפנימיים לקומראן, אך אלו פחות הלכתיים (אם כי מהווים הרמוניה חשובה במכלול).

88.1. מספר דוגמאות של פרשנות פשט במגילות מדבר יהודה:

- פוליגמיה: יש לציין שאיסור זה כתוב במפורש במגילת המקדש נו' 15-19 למלך, שאמנם מגילה זו כנראה סודית, ובברית דמשק ד' 20-ה' 10 ממחישים את האסמכתאות לפשט לכל העם: 'הם ניתפשים בשנים בזנות לקחת שתי נשים בחייהם ויסוד הבריה זכר ונקבה ברא אותם ובאי התבה שנים שנים באו אל התבה, ועל הנשיא כתוב "לא ירבה לו נשים" [דברים יז' 17] ודויד לא קרא בספר התורה החתום'. הפירוש של חז"ל ל-18 נשים אינו פשט (ריבוי זה מעל אחת), והפרושים כנראה דרשוהו כדי לתמוך במנהג הקיים שלהם ('מדרש מקיים') חיזוק הפוליגמיה שנה נו ממנה הפרושים ו/או נוכח חוסר ההסבר איך דויד לא ידע וחטא בכך. העובדה שאין הטפה נגד כמות הנשים שנשא דויד יכולה להיות בגלל פרשנותו את כמות היתר הנשים בדברים יז' 17¹²¹⁰ - כפי שחז"ל פירשו - היתר עד 18 נשים (סנהדרין ב' 5).¹²¹¹ אמנם פירוש הפשט, שהיה היחיד בבית ראשון, הינו כי ריבוי הוא אפילו שתיים, וכך גם פירשו עדת קומראן בהמשך.
- אחיינית: 'ולוקחים איש את בת אחיה ואת בת אחותו, ומשה אמר "אל אחות אמך לא תקרב שאר אמך היא" (ויקרא יח' 13 בשינוי)¹²¹² ומשפט העריות לזכרים הוא כתוב וכהם הנשים'¹²¹³ (ברית דמשק ה' 10-7) – בניגוד לילא ישא אדם אשה עד שתגדל בת אחותו' (קידושין א' ד'; יבמות סב').¹²¹⁴

¹²⁰⁸ יְקַדְּ אֶמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְפָנַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם הָאֵל כְּתוּבָה בְּתוֹרַתְךָ (ויקרא יט' 18): "לא תקם ולא תטר", וְאֵת נֹקֶם וְנוֹטֵר. אָמַר לְהוֹן, לְיִשְׂרָאֵל לֹא אֶטֶר, דְּכָתוּב (תהלים קג' 9): "לא לְנִצַּח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר", אֲבָל לְעוֹבְדֵי פֹכְבִים (נחום א' 2): "לֹקֶם ה' לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאִיְבָיו". אָמַר הַכְּתוּבָתִי בְּתוֹרָתִי: "לא תקם ולא תטר את בני עמך", אֲבָל נֹקֶם אֵת לְעוֹבְדֵי פֹכְבִים, שְׁנָאָמַר (במדבר לא' 2): "נֹקֶם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", לְקִים מִה שְׁנָאָמַר: "בְּאֶשֶׁר דָּבַר מִלֶּךְ שְׁלֹטוֹן"; רַבִּי אֲבִין פִּתַּח: "כֹּאשֶׁר דָּבַר מֶלֶךְ שְׁלֹטוֹן וְיָמִי יֹאמֵר לוֹ מִה תַעֲשֶׂה" (קהלת ח' 4) אָמַר רַבִּי אֲבִין: [מִשָּׁל] לְרַב שְׁמִצּוּהָ לְתַלְמִידוֹ וְאָמַר לוֹ: אֵל תְּלוּהָ בְּרִיבִית, וְהִיא הוּא מְלוּהָ בְּרִיבִית! אָמַר לוֹ: רַבִּי, אַתָּה אָמַרְתָּ לִּי אֵל תְּלוּהָ בְּרִיבִית וְאֵת מְלוּהָ בְּרִיבִית? אָמַר לוֹ: אֲנִי אָמַרְתִּי לְךָ אֵל תְּלוּהָ בְּרִיבִית לְיִשְׂרָאֵל אֲבָל לְאֹמוֹת הַלְוּוּהָ, שְׁנָאֵמַר "לֹנְכְרֵי תִשְׁיֵד" וְגו' (דברים כג' 21), כִּךְ אָמַרְנוּ יִשְׂרָאֵל לְפָנַי הַקְּבִי"ה: רַבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים כְּתוּבָה בְּתוֹרָה "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֵּר" (ויקרא יט' 18) וְאַתָּה: "נֹקֶם ה' וּבַעַל חִימָה, נֹקֶם ה' לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאִוִּיבָיו!" (נחום א' 2) אָמַר לָהֶם הַקְּבִי"ה: אֲנִי כְּתוּבָתִי בְּתוֹרָה "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֵּר" לְיִשְׂרָאֵל, אֲבָל בְּאֹמוֹת: "נִקֵּם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר לא' 2).

¹²⁰⁹ יְגַאֵל יִדְּוֹן הַצִּיָּג יִפֶּה שְׁתֵּי דוּגְמָאוֹת לְהַאֲחִיד מְצוּוֹת מִשְׁמוֹת וְדַבְרֵיהֶן: פִּיתוּי וְאוֹנֵס הַבְּתוּלָה, וְחִלּוּקַת הַשֶּׁלֶל לְאַחַר הַמִּלְחָמָה.

¹²¹⁰ וְלֹא יִטּוֹר לְבָבוֹ; וְכִסְפֵּי וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד.

¹²¹¹ "לא ירבה לו נשים", אלא שמונה עשרה; רבי יהודה אומר, מרבה הוא לו, ובלבד שלא יהו מסירות את ליבו. רבי שמעון אומר, אפילו אחת מסירה את ליבו, הרי זה לא יישאנה; אם כן למה נאמר "לא ירבה לו נשים", אפילו כאביגיל.

¹²¹² עֲרֻנֹת אַחוֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה כִּי שְׂאֵר אִמְךָ הוּא.

¹²¹³ קידושין לה' א' ועוד: 'השוה הכתוב אישה לאיש לכל עונשים שבתורה... השוה הכתוב אישה לאיש לכל דינים שבתורה'.

¹²¹⁴ ית"ר האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנשא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר (ישעיהו נח' 9) 'זו תקרא והי' יענה תשוע ויאמר הנני'.

- יִלְפְנֵי עוֹר לֹא תֵתֵן מִכְשָׁלִי: מצווה מורחבת לתחומים שונים לפי העיקרון של הונאת דברים (כשאחותה היא הונאת הממון מובאת כמה פסוקים לפני כן בשני המקורות במגילות הכיתתיות).¹²¹⁵ כנראה נדרשה לראשונה ע"י פנחס בן יאיר החסיד (חולין ז' II; ראו חלק/שער על מעבר המסורות לחסידי-חז"ל).
- אֲשֶׁר יִתֵּן מִזְרְעוֹ לְמִלְדֵי (ויקרא כ' 2): פסוק זה מפורש ביובלים ל' 7-10 כאיסור לחיתון עם נכריה, למרות שהמשמעות לכאורה היא העברת הילדים באש. מסורת זו מצויה בחז"ל (התרגום המיוחס ליונתן, מגילה כה'), ויש בה אפילו התנגדות במגילה ד' ט'.
- מגילה 4Q252 (החיבורים העבריים ב', עמ' 251-257) מפרשת את בראשית לפי הפשט. היא כוללת את המונח "פשר" שהינו פירוש אלגורי לני"ך (ראו בפרק בעניין), אך המשמעות של "פשר" הינו פירוש, הן פשט והן אלגורי.

89. הלכת ה'נסתרות': עיבוי והרחבת מצווה מקראית לפרטי הלכות

הלכות נסתרות של עדת קומראן מצוינות במפורש לגבי הלכות השבת: 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם **נסתרות** אשר תעו בס כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו' (ברית דמשק ג' 15-13); 'ויגל עיניהמה בנסתרות ואוזנס פתחו וישמעו עמוקות ויבינו בכל' (ברית דמשק 4QDc 6-5-11-17 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 6). דיני שבת אלו חודשו לראשונה ע"י עדת קומראן, עברו והתקבלו כמעט במלואן בחז"ל (ראו בפרק 'דוגמאות למעבר המסורות: דיני שבת ומוקצה'), ומסורת 'נסתרות' אלו צוינה במפורש ובמדויק בלשון חכמים כי אלו: 'הררים התלויין בשערה' (חגיגה א' ח'). לעומת זאת, לא במגילות ששרדו לידינו אין שום הלכה (נוספת) לגבי אופן שמירת המועדות, זולת תפילות.

דוגמה לפירוש 'נסתרות' של עדת קומראן נביא ליספחת' (ויקרא יג' 2) במגילת ברית דמשק: 'והספחת מכת אבן ועץ וכל מכה', ודרך רפואתה: 'רוח החיים עולה ויורדת והבשר צמח ונרפא'.¹²¹⁶ דוגמאות אחרות הן פירוש שהוא פחות השלמה ויותר פשט לתורה, כגון: **הדמע**, פלילים (בקשה), פתיל (חגורה) ועוד.

ברוב ההלכות של מגילות קומראן קשה לעמוד על מקורן במצווה המקראית (אם כי המחקר עומד יותר ויותר על הקשרים כאלו), ולכן המסקנה המתבקשת היא שרוב ההלכות של עדת קומראן הן נסתרות. והנה, גם רוב המשנה של חז"ל היא ללא אסמכתא מקראית (בניגוד למדרשי התנאים/הלכה שמתוארכים מאוחר יותר – באו לחזק ביסוס מקראי למשנה לצד המשך פלפול דרשני יוצר) שהוצגה כסוד המיוחד לעם ישראל – ראו בפרק על מסורות הסוד מהחסידיים.

את הנסתרות יש לגלות רק לחברי העדה, כך גם בחזון עזרא יד' 6, 26, 44-47 וספרי דברים פז' (מהד' פינקלשטיין, עמ' 151): 'מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר'.

¹²¹⁵ להרחבה ראו מאמרי: יִלְפְנֵי עוֹר לֹא תֵתֵן מִכְשָׁלִי.

¹²¹⁶ 'ואשר אמר וצוה הכוהן וגלחו את הרוש ואת הנתק לא יגלחו, למען אשר יספור הכוהן את השערות המיתות והחיות וראה אם יוסף מן החי אל המת בשבעת הימים – טמא הוא, ואם ליוסף מן החיות אל מיתות והגיד נמלא דם ורוח החיים עולה ויורדת בו – נרפא הנגע' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 27-28).

יש לציין שישנן מגילות של נבואות גנוזות ונסתרות, אך ככל הנראה אינן ה'נסתרות' שנגלו לעדת קומראן, אלא מגילות אלו הן חלק מקבוצות המגילות הקדומות (קבוצות 1-3) שהגיעו לעדת קומראן. בין מגילות אלו יש נבואות המכונות נכונה אפוקריפונים, כיוון שהן גנוזות/נסתרות למול הנבואות הגלויות של אותם נביאים: [ירמיהו ויחזקאל](#).¹²¹⁷

אחד הביטויים שחז"ל נתנו למסורות 'הנסתרות' שקיבלו מעדת קומראן הוא: "הלכה למשה מסיני". אלו הן כמה עשרות הלכות שלא ניתן להסיקן מהכתובים, ואכן הם קרובים עד תואמים למסורות של עדת קומראן. כאן יש לציין שישנם מאות הלכות משני הספרים העיקריים המיוחסים למשה מסיני: מגילת המקדש וספר היובלים, וכנראה הלכותיהם הם בין ה'נסתרות' (הדברים קשורים ל'ספר התורה שנית' – ראו [פרק בעניין](#)).

גם הביטוי 'כך מקובלני מבית אבי' שאומר רבן גמליאל על המסורת לאורך חודש הירח (ראש השנה ב' ח'), כנראה מקורו ממגילות לוח השנה שמפרטות את אותותיו ווהכרך האסטרונומי ב'חנ' א' (וממנו לבבלים - ראו בפרק על לוח השנה/מסורות עמי קדם).

גם ענייני אגדה יכולים להיות בכלל 'נסתרות', שכן ההגדרה הנכונה של מדרשי אגדה לתורה הם השלמת הסיפור המקראי (למול ההגדרה האקדמאית של כל מה שאינו הלכה). בהשלמה יש לציין, לרוב אין רלוונטיות לפשט, כיוון שהיא משלימה חלל שלא ניתן להשוות אותו למקור מקראי אחר או לדקדוק הלשוני של הפסוק (ואם ניתן לסתורו, אז ודאי זה מדרש אגדי שקרי ראו ב'פרק בעניין'). כך למשל חיבורי הקדמונים משלימים מאות פרטים אגדה על ספר בראשית, ולא ניתן לסתורם, כיוון שהם משלימים חלל מקראי שאינו סותר למקור מקראי כלשהוא. היות 'נסתרות' מתאים נוכח היותם במגילות אלו שלא היו מיועדות ונגישות לרוב העם, בשל אותם הטעמים שנוסחי התנ"ך שאינם נוסח המסורה הוסתרו מרוב העם (ראו בפרק 'העדויות לבעלי המסורה: נוסחי המקרא').

הלכה נוספת שהיא ככל הנראה בין ה'נסתרות' היא ביטול עונש המוות, עליה נדון בפרק הבא:

90. נסתרת מהותית - ביטול עונש המוות בנדר בעדת קומראן, ומקורה להקלה בפלילים

בחומש התורה רווח עונש המוות, בנביאים-כתובים יישומו רווח במערכות המשפט, המלחמה והנקמה האישיים. להבדיל מהיהדות, כך הדברים עדיין בקוראן וברוב האיסלאם.

עדת קומראן ביטלה את עונש מוות בנדר: 'אנשי אמת ושונאי בצע [ונ]דר(ו) לא להמית איש' (מגילה 4Q275, Frg. 2, שורות 3-4);¹²¹⁸ 'על כל דבר אשר ימעל איש בתורה וראו רעיהו והוא אחד אם דבר מות הוא וידיעו לעיניו בהוכיח למבקר והמבקר יכתבהו בידו רעיהו עד עשותו עוד לפני אחד ושב

¹²¹⁷ למאמרו בעניינם ראו: כנה ורמן, [האפוקריפון של ירמיהו ופסידו יחזקאל](#).
¹²¹⁸ קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 51. יש להדגיש שהלכה זו היא חלק מקבלת החברית בטקס הברית השנתי. ראו ניתוח של באומגרטרן, מסורות הלכתיות קדומות במגילות ים המלח, עמ' 661, וכן הדימיון ל'[מכילתא דרבי ישמעאל, כספא כי לשמות כגי ז'](#) 2. לשון דומה יש באוונגליון של יוחנן יח 31: 'אין לנו רישיון להמית איש'. ראו גם: ירושלמי סנהדרין פ"א יח'; שבת טו'; עבודה זרה ח' II.

והודיע למבקר אם ישוב וניתפש לפני אחד שלם משפטו¹²¹⁹ (ברית דמשק ט' 20-16); 'וכל אשר יתעה לחלל את השבת ואת המועדות לא יומת כי על בני האדם משמרו ואם ירפא ממנה ושמרוהו עד שבע שנים ואחר יבוא אל הקהלי (שם יב' 3-6), וגינתה את כפיר החרון שביצע הוצאה להורג (פשר נחום א' 6-8).¹²²⁰

אין הכרח שהלכה עקרונית זו היא חידוש מה'נסתרות' כמוגדר לעיל (בעיקר כיוון שהיא ייחודית כנדר), אך ודאי והיא עולה עם כמה ממאפייניה. פרק זה מהווה גם מבוא לפרק 'חידת דורשי החלקות והטהרה'.

ההנחה שהלכה זו הינה מ'הנסתרות', שכן היא סותרת את פשט התורה בה עונש המוות רווח לעבירות שונות. מאידך, אפשר להסיק גישה זו כפי שאמורה ביחזקאל יח' 23: 'הַחֶפֶץ אֶחָפֵץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יי: הָלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְרָכָיו וְחָיָה'. גם ההשוואה לעונשי מוות בתנ"ך קשה, שכן רוב המלכים עשו הרע בעיניי ה', כך שהוראותיהם להוצאה להורג אינם מלמדים על הדין הראוי, ובכל אופן זהו חידוש של עדת קומראן. עם זאת, האם למקושש העצים חל דין מיוחד של כילמען יראו ויראו לדורות?

שאלה נוספת לגבי דין זה – האם הביטול חל רק בנוגע בעונשים פנים-כיתתיים, או גם בעונשים לאומיים כמו של המלך? לפי שכאמור עדת קומראן גינתה את כפיר החרון שהוציא להורג (פשר נחום א' 6-8), נראה שהדין כוללני ומוחלט, אך דווקא הפרושים היו בעלי גישה פלילית מקלה, לעומת הצדוקים-הראשונים שהיו בעלי גישה פלילית מחמירה (קדמה"י יג' 294).

מסתמא שזהו מקור התנאים לגישה המקלה כ'סנהדרין קטלנית אחת לשבע שנים, ויש אומרים אחת לשבעים שנה' (מכות ז'),¹²²¹ ואף לתחומים קרובים כמו: 'בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות' (סנהדרין עא'); ביטול הטקס ודין הסוטה (סוטה ט' ט').¹²²² ייתכן כי רוח גישה מקלה זו השפיעה בחז"ל על תחומי הלכה אחרים כמו הטהרה בה חז"ל הקלו (ועל כך ראו בפרק חידת על הטהרה בין עדת קומראן לפרושים).

זהו לא רק סתירה לפשט (אלא אף כעקירת מצווה מהתורה – שחז"ל אימצוה ככלל [ביבמות פט' צ']). גישה זו קרובה לדעת הפרושים שביטלו את הפשט של 'עין תחת עין', ובמקומו פסקו ממון –

¹²¹⁹ מפסוק זה קשה להבין אם מדובר בעונש מוות או המרה לעונש אחר. יש לציין כי במגילת 4Q159 קטעים 4-2 + 8 שורה 4-6 (קימרון, [החיבורים העבריים ג'](#), עמ' 25) יש עונש מוות כנראה לזקן ממרא: 'דבר בישראל על נפש על פיהם ישאלו ואשר ימרה... יומת אשר עשה ביד רמה'.

¹²²⁰ 'פשרו על כפיר החרון [] מות בדורשי החלקות אשר יתלה אנשים חיים [] בישראל מלפנים כי לתלוי חי על ה'עץ'. יש לקשור מגמות אלו למחלוקת על עדת זוממים, על כך ראו: נאה ושמשי, עדים וזוממים, עמ' 293-315.

¹²²¹ מאידך היו תנאים שהתפארו על הופכם תלמידים סוררים/רשעים לגל עצמות.

¹²²² יש לציין בברית דמשק (4Q270 קטע 4 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 35]) מובא כנראה הפסוק לסוטה אנוסה (שתואם לספרי במדבר ז' [מהד' הורוביץ עמ' 12]), ואז יש סתירה חלקית לביטול עונש המוות או לטקס שבמקדש, אך מעניין שגם בחז"ל יש הלכות לדין ולטקס ומאידך ביטולו (הלני המלכה תרמה טבלה של זהב שעליה נכתבה פרשת סוטה [יומא, ג' י']). השוו את הפרגמנט בשם "עניין סוטה" מגניזת קהיר הכולל הדרכה לבדיקה באמצעות מים המכילים עפר מבית הכנסת במקום מהמשכן ושמות מגיים במקום הנוסח ההלכתי שאמור להיכתב במגילה: 'אין לנו לא כהן ולא מים קדושים ולא משכן... דע ובין שאם יהיה האדם ירא שמים בזה הזמן וינקה נפשו מן החטאות ומן הזדונות וידרוך דרך הטהרה... הוא דומה למלאך ולכהן גדול, כל מה שיעשה לא יחזור פניו ריקם...' (מיכאל שוורץ, [פולחן המקדש בספרות המגילה היהודית](#), עמ' 67-63).

(בבא קמא פד' III)¹²²³, בניגוד לדעת הצדוקים, אליעזר הורקנוס, הנוצרים ופילון.¹²²⁴ לא ניתן להכריע אם הפרושים אימצו הלכה מפורשת זו מעדת קומראן (שכן כזו לא נמצאה במגילות), או פסקו אותה בעצמם ברוח ביטול עונש המוות.

סוגיה מפתיעה זו מלמדת שלא רק שאינינו יכולים לצפות את ההגות וההלכה של עדת קומראן, כיוון שאפשרות שההלכות הנסתרות שבה סותרות את הפשט, ומשכך – גם מסורות של ראשוני הפרושים הפשטנים, ובעניין זה - רבי אליעזר שדגל ב'עין תחת עין' וענישה פלילית מחמירה. כך גם זרמים ביהדות ומחוצה לה המשיכו בקו של פשט התורה הנגלה לעונש מוות, ומערכת המשפט שלהם בעלת גישה מחמירה לעונשים פליליים: אתיופים, צדוקים, קראים, מוסלמים.

דין סותר לתורה זה מקשה להבין את מהותה של הטפת עדת קומראן על יריביהם המקלים בעיקר בענייני טהרה. וכי יש להבדיל בין גישה מקלה של חטאים שונים לבין הקפדה על טהרה? (על גישה ההקלה בטהרה ראו [פרק בעניין](#)).

יש לציין כי רוב עונשיה של עדת קומראן (עיקרן בטור ו' בסרך היחד) הם הרחקה מסוימת של החבר החוטא מהעדה, כאשר העונש החמור ביותר הוא סילוק ללא החזרתו (אם כי לפי יוספוס לעיתים ריחמו עליו והחזירוהו). אמנם כאמור בפרק 'הסיבות לעזיבת עדת קומראן מירושלים למדבר/קומראן והתקהלותם כעיר כוהנים' גם בפרושים היו חברים נאמנים ויחסים דומים של מי חלק מהכת, מי לא וכיצד ניתן להצטרף, אך בחז"ל העונשים יותר מגוונים וכלולים בהם מלקות שאפילו מכפרות על עונש הכרת שכנראה דינו משמיים.¹²²⁵

91. נסתרות הפרשים – פירושים למה שאינו תורת משה (בראשית ונ"ד), אולי ביישום חוזר

בעוד למצוות תורת משה, שהם מאמצע ספר שמות (מתן תורה עד דברים), הפירוש הוא "הנגלות":
 :??? , ואילו לשאר הנ"ך (בעיקר נביאים אחרונים וחלק מהכתובים), כנראה הפירוש יותר מורכב:
 'פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבָּר בּוֹ וּמְרָאָה וְלֹא בְּחִידָתִי' (במדבר יב' 8), ובמגילות כולל יישום אקטואלי המכונה:
 "פשרים".

כבר בתנ"ך יש פשרים פנימיים, החל מישיעה ט' 13-14, ו-34 אזכורי 'פשר' לחלומות בדניאל. גם בן סירא נ' 37-38 מפשר את דברים לבי' 21-22, ומעשי השליחים ד' 25-27 מפשרים את תהילים ב' 1-2.

¹²²³ סכוליון א' למגילת תענית מציין שזוהי אחת ההלכות של הבייתוסין מספר גזירתא. מגילת תענית ד' בתמוז (כ"י אוקספורד) מציינת את הבייתוסין שהולכים לפי הפשט: 'וּפְרָשׁוּ הַשְּׁמֵלָה לְפָנֵי זְקֵנֵי הָעִיר', אך בברית דמשק (קימרון), [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 34. 34 QDE, 270Q4 Fig. שורות 13-15) נמצאו בדיקות בתולים לנשים טרם הנישואים, כך שסביר שפשט זה לא נהג בעדת קומראן. מאידך ירושלמי סנהדרין ז' ג': 'יכול אם הרגו בסייף י הרגנו בסייף, במקל י הרגנו במקל' (בניגוד לסנהדרין ט' א' וז' א') ומקורו כנראה מיובלים ד' 33.

¹²²⁴ למקורות וניתוח מעמיק, ראו: רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 98-104.

¹²²⁵ 'כל חיבי כרתות שלקו נפטרו ידי כריתתן' (מכות ג' טו'). במגילות קומראן אין אזכור ופירוש של עונש הכרת, אך יש הסבר לפער בין 70 ל-75 צאצאי יעקב אבינו היוורדים מצריימה ביובלים מדי' 34.

בבראשית יש מעט מצוות הקדמונים והאבות, לפיכך כנראה ישנה מגילת פשר על ספר בראשית (מגילה 4Q252), שהיא פרשנות פשט סיפוריה. בין היתר היא מסבירה את 2 ימי הפער של המבול, היות האורחים של אברהם אבינו כמלאכים, וחטאו של ראובן.¹²²⁶

מגילות הפשרים לנ"ך¹²²⁷ מגילות אלו חוברו כנראה ע"י מורה הצדק, קרי, בתקופה הראשונה של עדת קומראן, ועל כך מעידה גם העובדה שלכל אחת מ-8 מגילות הפשרים לנ"ך ולבראשית – שרד עותק אחד ויחיד,¹²²⁸ כך שכנראה אלו עותקים לשמירה ולא המשך כתיבה של עדת קומראן בתקופות היותר מאוחרות שלה (שכן המשיכה להוסיף עותקים של רוב חיבוריה).

המאפיינים של מגילות הפשרים לנ"ך :

- פירוש נוסף ומאוחר לזמן מתן הנבואות ותיאור מימושן (רוב הנבואות לחורבן בית ראשון), לזמן פעילותה של עדת קומראן (תחילת המאה השנייה לפנה"ס - אקטואליזציה. נבואות הנ"ך חוזרות בהיסטוריה, אך צריך 'התגלות' כדי לפרש כיצד הן מיושמות בתקופות השונות.¹²²⁹
- שילוב תיאור נסתר של יריביה הפוליטיים והדתיים.
- לעיתים פירוש לאחרית הימים.

לפיכך, כאן יש 2 אפשרויות: הראשונה שזהו הפירוש היחידי (לפי עדת קומראן); השני שזהו מימוש נוסף וחוזר לכוונת ומימוש הנבואה שכבר קרתה (כאמור לרוב בימי חורבן הבית הראשון).¹²³⁰ על מימוש חוזר ראו [בפרק בעניין](#). בכל אופן יוצא עיקרון דומה כמו המדרש של חז"ל: 'נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה' (מגילה יד').

בכך מאופיינים הפשרים כפירושים רציפים, שזהו העיקרון של מדרשי תנאים/הלכה. עם זאת, ישנם פשרים וציטוטים פסוקים כאסמכתאות גם בפשרים לא רציפים ואף במגילות הלכתיות מובהקות, שהעיקרית שבהן היא ברית דמשק.

דוגמא אחרת ממגילת 4QFlorilegium¹²³¹ לפירוש תהילים א' 1 לעומת ב' 1-2, בה הבחנה בין מדרש לפשר: למדרש מובא פסוק מקראי להוכחת פירושו, בעוד לפשר נעדרת הוכחה מעין זה. כך גם מגילת ברית דמשק שהוא מגילת היסוד הכיתתית של מורה הצדק, ובה מאות הלכות, ורק מעט מהן מסתמכות על הכתוב המקראי מהחומש. יוער כי בעניינו כאן המונח 'מדרש' אינו מתייחס

¹²²⁶ זהו המקום היחיד שמצוין במגילה (4Q252 ד' 3) המונח 'פשר'. ייתכן וזה כמכילתא דר"י (עמלק א'): 'המקרא הזה רשום ומפורש על ידי עם הכינוי 'דורשי הרשומות' במכילתא דר"י (ויסע א' ועוד), באופן שהם דורשים ומפרשים סתומות בעזרת פסוק שמפרש פסוק אחר. כך גם כאן בפשר זה – תוכחתו של יעקב רשומה-סתומה במקרא, ומפורשת-נפשרת ע"י הפסוק ששכב עם בלהה.

¹²²⁷ אלו הן (לפי סדר הספרים שבתנ"ך המסורה): ישעיהו, הושע, עובדיה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, תהילים. ישנם פשרים נוספים שאינם רציפים לפי סדר ספר מקראי מסוים, כמו: פשר פלוגוריום. פירושים שמתחילים במונח "פשר" יש גם בברית דמשק. להרחבה ראו: [ניצן, מגילות הפשרים מקומראן](#).

¹²²⁸ ראו: [ניצן, מגילות הפשרים מקומראן](#), עמ' 169.

¹²²⁹ כך טענה גם דימנט, תולדותיה והשקפותיה של עדת המגילות, עמ' 126.

¹²³⁰ אפשר שהוכחה לכך היתה באזכור מימוש נבואת נחום (כנראה ג' 7) ב**טוביה** יד' 4, אך למרות שחלק מפשר נחום שרד במגילות קומראן, ובו ניתן בו רק פירוש אקטואלי, פירוש לפסוק זה לא נמצא.

¹²³¹ שמה העדכני: Eschatological Commentary, או: Midrash on Eschatology.

לפירוש אלגורי/אגדי המנוגד לפשט, כפי שמקובל היום (להסבר על הפשרים ראו בפרק על הדרש האלגורי).

מגילות הפשרים לני"ך הן הפירושים הקרובים ביותר לדרש האלגורי של חז"ל שאינו מכוון לפשט הכתובים, אך כאמור יש להם כללים מיוחדים ומתוחמים של פרשנות מסוימת, וזאת בהדבר העיקרי שאינן משנות של הפשט הדקדוקי של מצוות תורת משה. ככל הנראה חז"ל (ובנצרות) קיבלו חלק ממסורות אלו של עדת קומראן – פשרים על הני"ך, והרחיבו אותן בטעות גם על מצוות התורה, כאשר אט אט ניסו לשחזר ולהשלים את כל המסורות שאבדו, בהתרת המדרש היוצר והכתיבה, לצד העצמת עוקרי ההרים המפולפלים (ראו [פרק בעניין](#)). לפשר הקומראני יש דימיון לצורת פירוש מאוחרת (מהאמוראים) בחז"ל המכונה 'פתירה' שבה מפענחים אותו בדרך אינטר-טקסטואלית לדמות או לאירוע מהמקרא או שקודם לתקופתם.¹²³² ה'פתירה' החז"לים מאופיינת בהבאת אפשרויות שונות של הפיענוח (וכידוע דבר זה מאפיין מובהק של הפלורליזם החז"לי רב הדעות). לכאורה גם המקור למספר פירושים לאותו פסוק קיים כבר בכמה מקרים בודדים בפשרים אלו,¹²³³ אך גם באלו אין ריבוי פירושים במובן של פירושים חלופיים.

בהיקרות חוזרת ואקטואלית בתקופתם (ולעיתים לנבואה בדורות אחריהם). ייתכן שאירועים חוזרים זה הפירוש לקהלת ג' 15: 'מַה שֶׁהָיָה כְּבָר הוּא וְאֲשֶׁר לְהָיֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יִבְקֹשׁ אֶת נִרְדְּףִי'.¹²³⁴

92. מורה הצדק כ'דורש התורה' הראשון שייסד את ההלכה והשלים את התורה

מורה הצדק (מנהיגה של עדת קומראן בתקופה הראשונה שלה) כונה "דורש התורה":

- 4Q174 ג' 11-12: ¹²³⁵ 'אני אהיה לוא לאב והוא יהיה לי לבן' (דבה"י א' יז' 10-13) הוא צמח דויד העומד עם דורש התורה אשר [יקים] בציון באחרית הימים'
- ברית דמשק ז' 18-21: 'והכוכב הוא דורש התורה הבא דמשק כאשר כתוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל השבט הוא נשיא כל העדה ובעמדו וקרקר את כל בני שת'
- ברית דמשק ו' 2-8: 'ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים, וישמיעם ויחפורו את הבאר "בְּאֵר חֲפְרוּתָה שְׁרִים כְּרוּתָה נְדִיבֵי הָעַם בְּמַחֲקָק" (במדבר כא' 18), הבאר היא התורה,¹²³⁶ וחופריה הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה, ויגורו בארץ דמשק אשר קרא אל את כולם שרים, כי דרשוהו ולא הושבה פארטם בפי אחד, והמחוקק הוא דורש התורה אשר אמר ישעיה (נד' 16) "ומוציא קְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ".

¹²³² לדיון בפתירה ויחסה לפתרון החלומות, ראו: ניהוף, חלון.

¹²³³ ניצן, פשר חבקוק, מנתחת פירושים כפולים אלו בעמ' 46-51, 70, 95-97, 166-167.

¹²³⁴ כך מפרש מיכאל פוקס בעולם התני"ך, עמ' 115.

¹²³⁵ 4QFlorilegium, ולפי החיבורים העבריים ב', עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א'.

¹²³⁶ דימוי דברי ה' למים גם בירמיה ב' 13: 'אֲתִי עֲזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים'; ישעיה נה' 1: 'הוֹי כָּל צִמָּא לְכוּ לַמַּיִם'. המים מצויים בבאר אך אינם פורצים בעצמם החוצה, אלא יש להגיע אליהם בחפירה מעשה ידי אדם, ולשאוב ממנה מים, כלומר יש לפעול ולפרש את התורה.

פנחס מנדל כתב ספר על מקורות המדרש, ובפרק 3 בחלק א' ניתח את המדרש בעדת קומראן.¹²³⁷ תואר וכינוי זה אכן מאפיין את מלאכתו התורנית של מורה הצדק, אשר ייסד את ההלכה, חיבר עשרות מגילות פרשנות לצד נבואה, חוכמה לצד מוסר, חברתיות לצד קהילתיות, ועוד. היות וזה ייסד את ההלכה ואת הכלים והסוגים הספרותיים (שהלכו והשתבשו אחריו בחז"ל; חוקרים מכנים זאת בטעות שכלול), מתבקשות השאלות: מאין מקור סמכותו של מורה הצדק לדרוש את התורה לפי פרשנותו, והאם (ואיזה) אופי יש לפרשנותו? על מקור סמכותו ראו בפרק ההתגלות, וסוג פרשנותו הוא פשט לחומש, כאשר חלקי השירה (כגון ברית דמשק ו' 2-8 לעיל) והחידות ומשלים של הנ"ך – ניתנים לפירוש באופן אלגורי של יישום אקטואלי וכדומה - ואלו מכונים במחקר 'פשרים' (אם כי הפשר הינו מילה נרדפת לכל פירוש, ומבחינת עדת קומראן כל הפשרים והפירושים הם הפירוש הנכון, אלא שייתכנו יישומים חוזרים בהיסטוריה שעליהם ניתן ליישם את הנבואות (ראו בפרק הפשרים כיישום חוזר).

נוכח המהפכות הפוליטיות והדתיות מהחשמונאים לרומאים, הורדוס, הנציבים, הנצרות ועוד, הגיעו לחז"ל רסיסי מסורות בע"פ ומכיוונים שונים, וכל מי שאסף מסורות רבות ויכל להשלימם לתמונה משכנעת – הצטייר בחכם עד למחליפו של משה רבינו, ובכך היווה בפועל ממשיך/מחליף של דורש התורה – מורה הצדק מעדת קומראן. יובהר כי כל זאת כאשר דרשנים רבניים אלו לא שמעו עליו ישירות, אך עדיין תורתו תקנתו וחידושו היו אופפות ומהוות את רוח השעה והסגנון, וכמה מסורות אף שמרו בדיוק את מועד פעולתו: מסורות חז"ל מעידות על רשות של עדת קומראן בתקופה זו: 'כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו.. כל אשכולות שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר איש צרידה לא היה בהם שום דופי מכאן ואילך היה בהן שום דופי; 'מִשְׁמַת יוֹסֵף בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צָרִידָה וְיוֹסֵף בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בְּטָלוּ הָאֲשָׁכוֹלוֹת' (סוטה ט' ט' שמפורט בתמורה טו' II); 'הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך יב' שנה. עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים' (סדר עולם רבה פ"ו, מהד' רטנר, עמ' 140).

יורם [ארדר](#) טוען [בספרו](#) שהקראים קראו לעצמם 'דורשי התורה' כנגד הרבניים שכוננו 'דורשי החלקות'.¹²³⁸

92.1. ממפעלי דרישת התורה של מורה הצדק:

מורה הצדק פירש את התנ"ך בשתי השיטות (דקדוק לחומש התורה ופשרים לנביאים), יצר ספרות הלכתית ענפה שאינה מדרש ישיר על התורה, תיקן תקנות רבות, חיבר כנראה את מגילת ההודות ועוד רבות – אותן כינתי קבוצת המגילות הרביעית. להלן כמה דוגמאות לשיטות הלכתיות שזכו לכינויים בלשון/מתקופת חז"ל:

¹²³⁷ Mandel, Paul D., The Origins of Midrash: From Teaching to Text, Leiden: Brill, 2017, pp. 87-139.

¹²³⁸ יורם [ארדר](#), 'אבלי ציון הקראים ומגילות קומראן: לתולדות חלופה ליהדות הרבנית', עמ' 400 (לא ברור עם המקור בהערה 401 כולל ציטוט של 'דורשי החלקות').

- עיקרון הלכתי מעניין של חז"ל הוא 'בדיעבד' (המונח 'בדיעבד' משמש לשונית להכשרה לאחר מעשה, אך מקובל להשתמש בו גם לאפשרות שנייה מקלה ופחות עדיפה). 3 הלכות כאלו נמצאו במגילות אך ללא המונח ההלכתי, מה גם הוא ארמי. דוגמה ל"בדיעבד" ראו בפרק על טהרת בעל קרי, וכן: ברית דמשק יג' 4-7: 'ואם משפט לתורת נגע יהיה באיש ובא הכהן ועמד במחנה והבינו המבקר בפרוש התורה. ואם פתי הוא - הוא יסגירנו, כי להם המשפט'. הספרא לויקרא יג' דורש זאת מלשון הפסוק או אל אחד מבניו הכהנים 'ואף כהן בעל מום או שוטה', ומשנה נגעים יב' ה' קובעת שאפילו בן לוי או ישראל תלמיד חכם אינו רשאי להורות פסק מוחלטת בתחום זה. אולי מכאן נאמר: 'ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול' (משנה הוריות ג' ח'). מפתיע.
- אוקימתא (לא במונח ארמי זה, אלא במהותו): כבר בתורה יש כמה אוקימתות, כמו פסח שני ובנות צלופחד; שלמה המלך פטר מלהוכיח כסיל (משלי ט' 8), ומורה הצדק הסביר את אבחנת נחום א' 2 להיתר נקמה בנכרים (ברית דמשק ט' 2). עם זאת, יחס האהבה או השנאה ליריב בתוך העם מורכב, ועל כך ראו בפרק: 'יחסה של עדת קומראן למי שאינו חבר העדה - ליריב (היהודי)'.
לא מצאנו במגילות את ההבחנה שיש בחז"ל לאסור אך פטור.
- נקודות קרובות ראו בפרק מונחי 'דימיון בסוגי ספרויות, הקבלות צורניות ובמונחי ההלכה - שעברו מעדת קומראן לחז"ל'

93. המדרש היוצר בחז"ל: סיבות חיוביות ושליליות, והתוצאות - במדרש היוצר בחז"ל

שאלה גדולה היא, האם המדרש היוצר בחז"ל הוא בעל עקרונות ומגמות מסוימים, או אין לגבולות וכללים למדרש (ואז המשמעות שמדובר בעיוות מהותי שאין כמותו בשום דת או זרם מונותאיסטי אחר). כל העוסק בתורה יכול לפרשה כרצונו וכהבנתו, להוציא ממנה מה שהוא סבור שזה הפשט או כל רעיון מוסרי או אחר ממנה. זוהי דמוקרטיה ואנרכיה יחדיו, למשל: גם רבן גמליאל ביקש לדרוש את התורה בפירושי דרש: אמן להן גמליאל לחכמים: סופרים, הניחו לי ואדרשנה כמין חומר' (סוטה טו').

כבר טען יפה א.א. אורבך שהיה מעבר היסטורי ממדרש מקיים למדרש הלכה יוצר. כפי שראינו, דברים אלו ניכרים בבית שמאי ותנאים הראשונים השמרניים, למול עקיבא ושאר הדרשנים המפולפלים.

על אף הביקורת לכאורה נגד התנאים יוצרי המדרשים החדשים והחולקים על מסורות קדומות, יש לציין כי עדיין בשלבים אלו חסרה בחז"ל רוב המסורת המשלימה לתורה, ובכללה ההלכה במגוון תחומי החיים, לצד דינים המשתנים ומתחדשים לפי אורחות החיים של דור ודור (אמנם הפיתוחים הטכנולוגיים היו איטיים, אך לפחות השינויים הפוליטיים והדתיות היו רועשים). כאשר המדרשים היוצרים השלימו כמה סדרים שניתן להרכיב מהם תחומי הלכה, נוכח הסמכויות שאספו לעצמם תנאים, כבר היה טבעי שיכתבו אותם, וכך נוצרה המשנה.

93.1 איסוף מסורות הסבירות החיוניות: צרכי הדור; מכללים לפרטים:

היו כמה סיבות נכונות ומהותיות ליצירות הספרותיות של חז"ל (שנראות לנו כחדשות עד גילויין של מגילות קומראן). הראשונה כמובן היא הצורך בהלכה למעשה פרטנית, ולא בפירווי מסורות (פרטניות ומדוקדקות) מפוזרות בין חכמים שונים שרקעם שונה (אלו ה'סיני'; ראו [פרק בעניין](#)). זאת בעיקר שלא רק עברו תהפוכות פוליטיות ודתיות, אלא צורך השעה היה תחת שלטון נכרי שלעיתים היה עוין ליהודים ובפרט ללימוד התורה ושמירתה – ממש כפי שחז"ל ציינו בעצמם: "עַתָּה לַעֲשׂוֹת לַיִי הַפְּרוּ תוֹרַתְךָ", אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל' (תמורה יד').

סיבה נוספת היא שהתורה, ולעיתים גם החוקים/הלכות בעדת קומראן הן רחבות ועקרוניות, ויש סוגיות שהלכה פרטנית ומדוקדקת מתאימה יותר, לפחות לחלק מהבריות. להלן דוגמאות להלכות שנוסדו לראשונה בעדת קומראן, ואילו בחז"ל או בספרות הרבנית הן התרחבו, עד שבימינו ניתן למצוא על כל הלכה מכלול, ספרים רבים המנסים לסכם נושאים אלו:

- ריבית: 'אל ישא ואל יתן לבני השחת כי אם כף לכף' (ברית דמשק יג' 14-15 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 48]), וכדי להתמודד עם זה תיקנו את 'היתר העסקא'.¹²³⁹
- קריאה בתורה: 'וכל אשר איננו ממהר להבין וכול אשר נקל בלשון או איש טרוד דבר לבלתי פצל דברו להשמיע...[לוא יקרא בספר התורה' (ברית דמשק, קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 26).¹²⁴⁰
- לשון הרע: אמנם הלכה זו מוזכרת מפורשות במקרא (דברים כב' 19; במדבר יב'),¹²⁴¹ אך אפשר לצמצם אותה רק אם יש העלבה או נגד צדיקים, ואילו בן סירא מציין את הלשון השלישית, שהיא הלשון הרע המוכר מחז"ל, עליה נכתב ספר 'החפץ חיים'.

דוגמה של רפורמת יצירה שהתפתחה בחז"ל ואינה ממגילות קומראן (וגם לא ממקורות זרים) הוא מסכת סוכה (בנפרד מארבעת המינים).¹²⁴² מדוע אין הלכות סוכות במגילות קומראן (בהנחה שלא היו, ולא מכיוון שלא שרדו)? יש את מצוות הסוכה המקראית במגילת המקדש מבי' שהיא בניית סוכה בעיר המקדש (ולא בנחלות בשבטי ישראל בפזורות בארץ). החשמונאים בנו סוכותיהם במערות (מק"ב י" 6-7), מצוות בניית הסוכה בבית התפתחה רק עם החורבן, שכן לפני כן חג הסוכות נשמר רק במקדש – וכך לפי כל העדויות מימי הבית.¹²⁴³ אם כן, הרי שיש כאן מסכת חדשה שמקורה אינו מהמגילות. והשאלה המתבקשת – האם ראוי ונכון מדרש יוצר זה? מדובר על התאמת מצווה לאורח חיים ללא מקדש, הרי בניית סוכה בכל בית בעולם. ודאי שיש כאן שימור יפה של המצווה, אך עם זאת יש לזכור שזו תקנה/מנהג לתקופת הגלות – נקודה שאבדה בהתקנתה במסכת ייעודית לה.

לצפייה בציור שחזור של סוכות בבית המקדש:

¹²³⁹ מעין היתר עסקא לא נמצא במגילות קומראן, ואם כן, הרי שהתנגדו לו. אמנם עדיין אפשר שבמסחר אסור ועדיף בלי ריבית, אך אולי מותר לקנוס מי שלא משלם ומפר עסקאות ותשלומים, מה גם השוק הכלכלי המודרני מפותח רבות מאז.

¹²⁴⁰ ראו [כאן](#) דיון מעניין בעניין.

¹²⁴¹ האיסור בויקרא יט' 16: 'לא תלך רכיל בעמך' מפורש אחרת במגילת המקדש ס', ראו בפרק: 'איסור החרמה לנכרים'.

¹²⁴² לסקירה עליהם ראו: ליפשיץ, הלכה על דעת המקום, עמ' 23-24.

¹²⁴³ ראו: ורמן ושמשי, [לגלות נסתרות](#), עמ' 380.

<https://drive.google.com/file/d/1UrFsZe0CixLSj4WUy-8abSjHOy1AMebW/view?usp=sharing>

להלן כמה מדרשים שמהם ניכר מקור הסמכות שנטלו על עצמם חז"ל – להמשיך את דרכו של מורה הצדק:

- 'וכי כל התורה למד משה? כתיב בתורה (איוב יא) 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים' ולא רבעים יום למדה משה?! אלא כללים למדהו הקדוש ברוך הוא למשה, הוי ככלותו לדבר אתו' (שמות רבה, כי תשא, מא' ו').
- 'מאי דכתיב: "וַעֲלִיָּהֶם כָּכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יי עִמָּכֶם בְּהָר" - מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, ומה שסופרים עתידים לחדש' (מגילה יט' II, ובדומה: ירושלמי פאה יג', פ"ב ה"ד).

93.2. הבעיות בחיקוי מורה הצדק – שכלול שהוא שיבוש; מגלומניה:

אמנם כאמור הצורך במדרש יוצר חיובי במהותו, ובא כדי להרבות מוסר ודבקות בבורא, לצד פרפרזות לתורה כדי לשננה ולהבינה, הקושי התחיל כאשר המדרש היוצר חורג וממשיך לתחומים אחרים, במיוחד לפירושים והלכות שאינם עולים מפשט התורה. ולכן, ובניגוד למדרשים לעיל, ישנם מדרשים ההפוכים עקרונית במקור התורה והסמכות:

- 'מקרא משנה ותלמוד ואגדה כבר נאמרו למשה בסיני' (ירושלמי מגלה פ"ד ה"א; ברכות ה').
- 'מלמד שניתנה התורה, הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה על ידי משה מסיני' (ספרא בחוקותי, פרשה ב', פרק ח').

להלן דוגמה ל"שכלול" של חז"ל שהיא "שיבוש", מסיכומה של ורד נעם ([מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 343): 'המחקר כבר עמד על הנטייה לשכלול ולהפשטה כמגמה המאפיינת את הלכת חז"ל. הדוגמה המרכזית לתופעה זו בתחום מחקר זה [טומאת מת] היא הפיתוח ההלכתי הקיצוני של המונח המקראי 'אהל'. בעוד מגילת המקדש הסתפקה בהרחבה צפויה של נסיבות הציווי המקראי מן האהל והמדבר אל הבית והעיר, הרי ההלכה התנאית הרחיבה את אהל המת המקראי לכלל הפשטה הלכתית גמורה. היא הפקיעה אותו מהגדרת מקום מגורים, נייד או קבוע, והפכה אותו משם עצם לתיאור מצב, העשוי לאפיין, בנסיבות חולפות, בני אדם, בעלי חיים, צומח ודומם בשעה שהם סוככים על המת. **הרחבה מושגית זו יוצרת חומרה הלכתית רבת השלכות**, ורק ההשוואה אל ההלכה הקומראנית היא המעמידה אותנו על עצמת החידוש שבה. תפיסה זו אינה מתועדת בשום מקור חוץ רבני מימי הבית השני. להגדרת 'אהל' זו אין כל זכר, גם לא דרך פולמוס, במגילת המקדש ובברית דמשק, וגם לא אצל פילון ויוספוס'.

שיבושים משכלולים כאלו נובעים מההבדל העיקרי בין פסיקות חכמים שנשענו על מקורות שונים, לצד העובדה שמורה הצדק-דורש התורה וחברי עדת קומראן שחיברו כתביהם – עשו זאת ברוח הקודש ונבואה. זו היתה עיקר סמכותם, ואילו לעומתם דורשי המדרש היוצר בחז"ל הדגישו שכבר

תמו כליל ימי רוח הקודש ונבואה, ואף נלחמו נגד מי שהתקרב לכך. הדוגמה המפורסמת לכך היא נידוי רבי אליעזר בן הורקנוס שבת הקול וה'שמייס' היו לצידו, המפרשת בעיוות את הכתוב מהקשרו: 'לא בְּשָׁמַיִם הוּא' (דברים ל' 12), ומקנה להם סמכות לקבוע את ההלכה, גם שהיא סותרת את התורה או גילוי אלוהי (בהתאם להשקפתם שנקבעה כך מראש; בבא מציעא נט' II). אלא כדי שיוכלו לגבור על מסורות קדומות אחרות, ודעות של חבריהם (לעיתים יריביהם מבית מחוץ), נאלצו לחזק את שמם וכבודם בתחרות לפי מי תיפסק ההלכה, עד שלעיתים הדבר גבר במגלומניה פסולה (ראו [פרק בעניין](#)).

בעייה נוספת של המדרש היוצר הוא יצירת ספרות חדשה שיש בה דקדוקים בדברים שאינם נצרכים או אפילו לא נכונים, ועל כך דרשו נכונה: 'דקדוקי עניות מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו' (עירובין מא').

94. דורשי הפשט אליעזר וישמעאל הם ה'סיני' שומרי מסורות הנגלות שסולקו

פרק זה מהווה המשך ישיר לפרק לעיל על הלכות הנגלות.

זולת ההתגלות של עדת קומראן הרפורמטיבית (היא רוב ההלכה הכיתתית המכונה במחקר גם ההלכה הקדומה, כינתי אותה קבוצת המגילות ה-4 של מורה הצדק), עדת קומראן אוחזת באוצר הבלום הרחב המקיף והמגוון של תורת ישראל הכולל מגילות שקדומות לימי היווסדה (קבוצות 3-1. גם המחקר טוען כך לגבי חלקן ראו לעיל בפרק על חלוקת המגילות), לצד מגילות שחיברה בעצמה – וכלן עולות עם פשט התורה: 'לשוב אל תורת משה כי בה הכל מדוקדק' (ברית דמשק טז' 2); 'תורת מושה לכול הנגלה ממנה לבני צדוק הכוהנים שומרי הברית ודורשי רצונו' (סרך היחד ה' 10-8); 'הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם' (ברית דמשק ח' 3-4).

עם זאת, המשמעות של חידושיה היא שניתן לדרוש ולהוציא הלכות מפורטות מתוך עקרונות תורת משה (בכללה מגילת המקדש) והיובלים, והמחקר אכן מוצא יותר ויותר דוגמאות לכך.

לפיכך, בעניין זה, חז"ל היא שמרנית של מסורות קדומות לה. ייתכן ואף איסור הכתיבה בחז"ל בא לשמר את תקנות ודקדוקי הסופרים של מורה הצדק ועדת קומראן.

מנגד לתנאים כ'עוקרי קרי' רפורמטיבים, ה'סיני' הוא הגדרה לתנא שמרני שהעביר את מסורת אבותיו ורבותיו, ללא חדשנות מפולפלת מעצמו. ה'סיני' ממשיך את מסורות עדת קומראן או לפחות קרוב אליהן לפי שתי נקודות אלו:

- המסורות הקדומות הן לרוב פשט, למול פלפולים דרשניים ויוצרים;
- רוב המסורות הקדומות הן מעדת קומראן, ורק מיעוטן הוא מההלכה שהתקבעה מאפרים-דורשי החלקות;

מלבד חסידי-התנאים שנותחו בפרק נפרד, ננתח להלן שני דורשי פשט מובהקים ומעבירי מסורת קדומה בחז"ל - 'סיני':

אליעזר בן הורקנוס: ¹²⁴⁴ הועד עליו שמעולם לא אמר דבר שלא מפי רבותיו (תוספתא יבמות פ"ג ה"ד), ¹²⁴⁵ דהיינו, מפיו הלכות קדומות, יחסית לחידושי התנאים. יתרה מזו, הועד עליו שבת קול בדעה אחת עם כל הלכותיו (בבא מציעא נט' ב'), אך דווקא בסיפור זה - 'תנורו של אכנאי', הוא נודה וכנראה מכאן גינויו כישמותי, כנראה מבית שמאי (שכאמור נודו). כאן יש לציין שאפשר שנידוי זה היה תוצאה ותמורה של הנידוי הראשון של בית שמאי את בית הלל, ויצא כ'הפוסל במומו פוסל', שכן כנראה בית שמאי ראו בתורת בית הלל כ"ספרות חיצונית", כיוון שהם לא ציטטו או קיבלו כלום מהלכת בית הלל.

זהו מדרש שבא להצדיק את ההגות הארצית החדשה גוברת על המסורת הקדומה - עד כדי שאמר הקב"ה כיביכול 'נצחוני בניי'. אם נפרש מדרש זה לפי פשוטו, אין מדובר אלא במגלומניה של עקיבא מול הענו באדם - משה רבינו. דרגתו הנמוכה (מבזה עד כופרני) של המדרש מדגיש כמה קשה היה לחז"ל (או לעם) לקבל את חידושיו של עקיבא, ואילו לאחר מכן אכן התעצם על פשט תורת משה.

נדגים את מסורתו של אליעזר בן הורקנוס מול עקיבא (יבמות מח II) בפירוש לדברים כא' 12: **'וְגִלְחָה אֶת רֵאשֵׁה וְעִשְׂתָּה אֶת צַפְרֹנֶיהָ'** – האם (לפי הפשט) ה"עשייה" היא קיצוץ או גידול-הארכה? כאן אנו רואים 2 מתוך שלוש עקרונות הפשט:

- ההקשר מהפרשייה: מדובר על המשך לגילוח שיערה ופעולת אבל לכיעור
- השוואה למקור אחר בתנ"ך: **'וְלֹא עֲשֶׂה שֶׁפְמוֹ'** (שמ"ב יט' 25) – לא קיצוץ/גזר/חתך שפמו
- שורש לשוני-דקדוקי: חסר כאן - לא רלוונטי (אמנם "עשייה" משתמעת כפעולה מיידית ולא גידול איטי, אך לא ניתן להכריע לשונית)

רבי אליעזר הוכיח טענותיו כי המשמעות היא אכן כפשט - קיצוץ הציפורניים, ולכן מצטרפים אפילו מסורות עתיקות יותר של תרגום השבעים ופילון, שמוכרעים ממגילת המקדש סג' 12-14. ¹²⁴⁶ אך בסופו של דבר, ההלכה בעניין נפסקה הפוך, כדעתו של רבי עקיבא. זוהי דוגמה של ניצחון עוקר הָרִים על הַסִּינִי, שהוכרע מבחינת הרבנים כהלכה שאסור להופכה (ולתקנה), וממחישה 2 נקודות חשובות:

- המחלוקת היא גם על מהות ההלכה ולא על פרטיה (יש רק 2 אפשרויות לפרש את המצווה). בכך דוגמה זו מהווה מחלוקת יותר חריפה מרוב המחלוקות של הפרושים עם הצדוקים ועדת קומראן.
- מחלוקת זו ממחישה ומאמתת את האמור כבר בדברי חז"ל עצמם: 'אבל אמרם משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל' (סוטה מז' II; ירושלמי חגיגה פ"ב עז').

רבי ישמעאל: נחשב יורש מסורת הכהונה (כעדת קומראן). דגל בעיקרון הפשט לפי 'דיברה תורה כלשון בני אדם' (מופיע כ-20 פעם) כדי לא לתת משמעות לכפל מילים בפסוק, וכך הוא מואשם שאין

¹²⁴⁴ לסקירה וניתוח עמדותיו לאור ממצאים ממגילות קומראן, ראו: [נעם, בין פולמוס למחלוקת מדוע נודה ר' אליעזר?](#)

¹²⁴⁵ מקבילות ביומא סו' II; סוכה כז' ע"ה; כח'.

¹²⁴⁶ 'הביאותה אל תוך ביתכה וגלחתה את ראושה ועשיתה את צפורניה והסירותה את שלמות שביה מעליה וישבה בביתכה ובכתה את אביה ואת אמה חודש ימים'.

לו את היכולת לדרוש את הפסוקים (ידקל הרים).¹²⁴⁷ לפי איי השל הבחין בין בתי המדרש של רבי לישמעאל בפשט הנותנת יתרון לשכל, לעקיבא בדרש הנותנת יתרון למסותרין ולרגש.¹²⁴⁸ ישמעאל היה מדרום הארץ (כפר עזיז) המאופיין וקרוב יותר לחסידים ולעדת קומראן.¹²⁴⁹ ראו גם על ספרות ההיכלות שלו בפרק על דימיון הספרויות.

במגמות אלו שדחקו את הצדוקים, בית שמאי, רבי אליעזר ומגילות חסידים לשולי הוגי ההלכה, מתחזקת מסקנת יעקב ניוזנר שסגנון ההלכה התנאי העלים כמעט לחלוטין את דרכי ההבעה המגוונת תחת מכבש אחד שמחק כל זכר למקורות הקדומים.¹²⁵⁰ לעומת זאת, בפרק הבא נעמוד על נקודות הדימיון. כך גם הצעתו של שעה כהן כי חכמי יבנה הסתייגו לכנות עצמם פרושים, ואף הצניעו עד דחו את צורת החיים הכיתתית האופיינית לפרושים בתקופת הבית, תוך הכלה מכוונת של כלל הזרמים בתוך התנועה הרבנית המתהווה, זולת התנגדותם לחלק מהכתות.¹²⁵¹

היעלמות הכיתות אינה ביטוי לניצחון פרושי כי אם להווייה יהודית חדשה, כוללת, נטולת דימוי עצמי 'פרושי' או אקסקלוסיבי אחר, אשר השכיחה להכיל בתוכה את חילוקי הדעות בלא להתפלג לכיתות. גמישות חדשה זו נבעה לשיטתו מהסתלקותו של מוקד המחלוקת העיקרי של ימי הבית: עבודת המקדש וספיחיה, בצד קריסת המוסדות החברתיים וצמיחה של הלכה אינדיבידואלית. כך גם טענתו של כהן.¹²⁵²

95. 'עוקרי ההרים' שניסו להחליף את מורה הצדק כדורש התורה וחטאו במגלומניה

בחז"ל היה זיכרון עמום ואלמוני של דורש תורה מדורות שעברו (ראו [פרק בעניין](#) מסורות עדת קומראן כאלמונים), שתוארכו קרוב לתקופת עדת קומראן בה פעל מורה הצדק: 'משַׁמַּת יוֹסִי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרָדָה וְיוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ רוֹשְׁלַיִם, בְּטָלוּ הָאֲשָׁכּוֹלוֹת' (סוטה ט' ט' שמפורט בתמורה טו' II); 'הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך יב' שנה. עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים' (סדר עולם רבה פ"ו, מהד' רטנר, עמ' 140). סמוך לתקופה זו הפרושים הראשונים מסרו בעיקר הגיגי מוסר, ולא היו דרשנים ומפולפלים; דבריהם מעטים מאוד. זאת כנראה שהכירו את עדת קומראן כהגמוניה התורנית (ראו בפרק ככנסת הגדולה, זקנים ראשונים סופרים וכו'), ולא העזו ליצור ספרות חדשה ממשיכה, או חלילה שסותרת להם. המעבר בין הכוהן הגדול שמעון הצדיק לאנטיגונוס איש סוכו במאה ה-3 לפנה"ס היא נקודת השבר, היא המעבר בין הכהונה לחכם שלא ברור מדוע שמו כמתיוון.

¹²⁴⁷ יאמר לו רבי ישמעאל: הרי את אומר לכתוב שתוק עד שאדרוש! אמר לו רבי אליעזר: ישמעאל, דקל הרים אתה! (ספרא תזריע ה' יג' ב' סז' ע"ג). כלומר, כשם שדקל ההרים אינו נותן פירות, כך לך אין את היכולת לדרוש את הפסוקים.

¹²⁴⁸ תורה מן השמיים באספקלריה של הדורות, א-ג, לונדון-ניו יורק-ירושלים, תשכ"ב-תש"ן.

¹²⁴⁹ ראו טיוטת מאמרי: החיבור של עדת קומראן: מיהדות מצרים התלמית - לבתי הכנסת בדרום יהודה בשלהי בית שני: <https://drive.google.com/file/d/1nfd6qEQzRn-bYyYRuInAacOGbZnpqiCt/view>

¹²⁵⁰ כך למשל הוא כותב: 'איננו יכולים להגדיר או לתאר מקורות אלו... מאשר שהמשנה ניסחה לגמרי מחדש את כל סוגי החומרים שעמדו לרשותה במגוון רחב של אוספים, עד כדי מחיקה גמורה של צורתם הספרותית ותבניתם המקורית' (ניוזנר, היסטוריה, כרך 21, עמ' 315).

¹²⁵¹ כהן, משמעותה של יבנה.

¹²⁵² S.J.D. Cohen, 'The Significance of Yavneh – Pharisees, Rabbis and the end of Jewish Sectarianism', HUCA, 55 (1984), pp. 53-27.

אך לאחר כמה דורות, לאחר שנגמרה הנבואה ורוח הקודש בעדת קומראן, ונוכח המהפכות הפוליטיות והדתיות שעברו מימי החשמונאים ועד ימיהם בחורבן הבית ויבנה (ראו בפרק המהפכות של הורדוס), ביקשו חז"ל לשחזר את התורה המשלימה הרחבה של עדת קומראן. נוכח החוסרים הרבים, הכרח הוא שניסיון כזה יהיה כרוך במדרשים יוצרים.

אלא שכדי שהמדרשים היוצרים יתקבלו בעם כמשלימים את המסורות, מה גם חלקם סותרים את המסורות הקדומות של הסופרים (עדת קומראן) או התנ"ך, היה על תנאים אלו להעצים את סמכותם, ובתוך כך גם חוכמתם המופלאה וכוחותיהם המאגיים. זאת, הפוך ממנהג האיסיים ש: 'אינם מתנשאים בחוצפה לסתור את ההלכות שהונהגו' (קדמה"י יח' 12). כך למשל פסק רבי עקיבא בניגוד לדעת רבו אליעזר בן הורקנוס, ואף החרים אותו בהמשך עם שאר התנאים.

משכך, התפתחה בחז"ל תחרות דרישת פסוקים לפירושיהם וניסיונות שכנוע לקבלת ההלכה של הדרשן הטוב והחכם ביותר, ובהמשך אף יוחסו לו תכונות מוערצות. אלא שמטבען של דעות אנושיות, ישנן דעות שונות שחלקן אפילו סותרות. דבריו של יוספוס על הסופרים היוונים מתאימים גם לספרות חז"ל: 'הם מרבים להכחיש את דברי עצמם בספריהם ואין הם יראים לספר דבר והפכו' (נגד אפיון, מאמר ראשון, ג'). התוצר הוא דמוקרטיה ואנרכיה יחדיו, כל פירוש ואסמכתא יכולה להתקבל, והאידיאולוגיות שמאחורי פסיקות ההלכה הן המנתבות את רוח ההלכה המשתנה מדור לדור ומקום למקום.

ייתכן שמגמה זו התעצמה גם נוכח מעבר המחלוקת מקבוצתית (בתי הלל ושמאי ולפניהם) לתנאים יחידים, אך גם כמה פרושים קדומים נהגו באופן ייחודי של מדרש יוצר חריף ופולמוסי, בעיקר ארבעת התנאים הרפורמטיביים הבולטים במדרש היוצר: שמעון בן שטח, הלל הזקן, יוחנן בן זכאי ועקיבא. היות ויריבותם של השניים הראשונים מתוארים בפרקים אחרים-קודים בספר זה, נציין כאן כמה נקודות בנוגע למפעלו של עקיבא:

95.1. עקיבא כ'עוקר הרים' וכמגלה פנים שאינו בתורה:

עיקר המחלוקת בין רבי ישמעאל ורבי עקיבא היא אם 'דברה התורה בלשון בני אדם' (הביטוי מופיע בכעשרים מקומות בספרות חז"ל). רבי ישמעאל רואה את לשון התורה כ"לשון בני אדם", ואינו לומד הלכות מייתור הלשון (מלים או אותיות). לעומתו, עקיבא דורש הלכה מכל ייתור ומכל שינוי בפסוק: 'על כל קוץ וקוץ תולה תילי תילין של הלכות' (מנחות כט' II). היות וכאמור לשון החומש הוא כנראה לשונו של משה רבינו או לשון שונה מהלשון המקורית והמורחבת של מגילת המקדש, הרי ששיטתו של עקיבא פסולה מראשיתה ועד סופה.

עקיבא (לצד כמה מהזוגות והתנאים) הוא בן של גר – ובכך אינו כמעבירי מסורת של שושלת כוהנים כבמקרא ובעדת קומראן, או של בית אביו וסבו (אף חז"ל לא מינו אותו לנשיא בשל כך); ברוב המקרים דעתו מאפיינת חשיבה יצירתית ונלמדת מהאירוע; אינו נרתע להתווכח עם תנאים לפניו

ולשנות את הלכתם (למשל: כריתות ג' י'; אבות דרבי נתן ו' ב');¹²⁵³ אינו מודה במהות התושב"ע כמו חבריו, אלא לגרסתו יש תורות שונות שאותן יש לדרוש ולהרחיב (ספרא, בחוקותי ח'); כדי לחזק את מעמדו וקבלת חידושו היה אמיץ עד חצוף הלכתית: העניש את **חננו**-מטטרון (סנהדרין לח' II; למרות שמכונה גם 'נער' ו'שר הפנים' במקורות חז"ל אחרים), משה רבינו (מנחות כט' II), בן סירא (חגיגה יד-טו'; מנחות כט' II; ירושלמי, סנהדרין פ"י ה"א [דף נ"ו]) ואף את שכניו התמימים (אבות דרבי נתן ו' ב');¹²⁵⁴ בזכות חריפותו שובח על חוכמתו, וחלקם דומים ל'דורש התורה': 'עליך נאמר "מִבְּכֵי נְהָרוֹת חִפְּשׁ וְתַעֲלָמָה לִצָּא אוֹר' (איוב כח' 11) – דברים שהיו מעולמים ומסותרים מן הבריות הוציא רבי עקיבא לאורה' (אבות דרבי נתן, נו"ב פי"ב, עמ' 29).

הבעיה הגדולה ביותר בחז"ל כנראה, היא האימוץ והדבקות בהלכות שהשרישו דורשי החלקות-אפרים המתיוונים (ראו פרק בעניינם). הלכות כאלו סותרות את התנ"ך או את עדת קומראן, וכיוון שכבר נהגו בעם כמה דורות, ובעיקר כיוון שהיו נוחים לעם (כגון נשיאת אחיינית או שתי נשים), חז"ל דרשו עליהם מדרשים משבחים, כדי להצדיק את הלכות אלו.

כפי שבעדת קומראן יש ספרות נגלית ונסתרת (ראו פרקים בעניין הנגלות מול הנסתרות), כך גם במקביל התפתחו דרשני הפשט למול ספרות הסוד, כגון: "'וְלֹא תִכְסֶּה עֲלֵיוֹ" (דברים יג' 9) – גְּלֵה מסתריו' (מדרש תנאים, דברים, עמ' 66).

טז. מניעים, קונספירציות, טעויות מדעיות של חז"ל; מחלוקות בתחומי הלכה

96. **מניעים, מגמות, קונספירציות, קשרים ומהפכות של חז"ל נגד הגמוניות מתחרות שלהם**

המעבר בין הכוהן הגדול שמעון הצדיק לאנטיגונוס איש סוכו במאה ה-3 לפנה"ס היא נקודת השבר, היא המעבר בין הכהונה לחכם שלא ברור מדוע שמו כמתיוון.

96.1. מניעים של חז"ל (בהקשר למגילות קומראן):

- החלשת גיבורי המקרא כדי להפחית מעמדם ולהעלות מעמדם העצמי (ראו **פרק בעניין**)
- חיזוקים לפלפוליהם לפסיקת הלכות
- החלשת קבוצות חסידיות מהם (טובלי שחרית, אנשי יריחו)

¹²⁵³ 'הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. אמר לו: רבי למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח, ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תינו ולמדה, תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה. הלך וישב לפני רבי אליעזר ולפני ר' יהושע. אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמר לו הלכה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו. אמר: אלף זו למה נכתבה? בית זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? **חזר ושאלו והעמידו בדברים**. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל למה הדבר דומה: לסתת שהיה מסתת בהרים. פעם אחת נטל קרדומו בידו, והלך וישב על ההר, והיה מכה ממנו צרורות דקות. ובאו בני אדם ואמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם: **הרי אני עוקר ומטילו בתוך הירדן**. אמרו לו: אי אתה יכול לעקור את כל ההר! היה מסתת והולך, עד שהגיע אצל סלע גדול. נכנס תחתיו, סתרו **ועקרו והטילו אל הירדן**. ואמר לו: אין זה מקומך אלא מקום זה. כך עשה להם רבי עקיבא לרבי אליעזר ורבי יהושע. אמר לו רבי טרפון: עקיבא, עליך הכתוב אומר (איוב כח') "מבכי נהרות חשב ותעלומה יוציא אור". דברים המסותרים מבני אדם הוציאם רבי עקיבא לאורה'.

¹²⁵⁴ בכל יום ויום היה מביא חבילה של עצים. חציה מוכר ומתפרנס, וחציה מתקשט בה. עמדו עליו שכניו ואמרו לו: עקיבא, **אבדתנו בעשן**. מכור אותך לנו, וטול שמן בדמיהן, ושנה לאור הנר. אמר להם: הרבה סיפוקים אני מסתפק בהן: אחד, שאני שונה בהן; ואחד, שאני מתחמם כנגדן; ואחד, שאני יכול לישן בהם'. בקטע הראשון ניתן לראות כי עקיבא היה מראשיתו מאופיין בעקירת עקרונות ותכני הלימוד, חריף ומפולפל. משכך, אין פלא שתורתו היא מרובת חידושים על חשבון התנאים השמרנים (סיני). הקטע השני מלמד כי גם כשהזיק לבריות ואף לשכניו (אליו הוא מחויב ביתר זהירות מהפרעה), לא השכיל להפסיק או לפחות לעדן נזקו, אלא תרץ זאת ב"חוכמתו".

- הלעזה על צדוקים ובייתוסים (גם במקרים שברור שהטענות התורניות לטובתם – ראו [בפרק בעניין](#))
- הקלות בדיני טהרה (ראו [פרק בעניין](#))
- ריבוי נשים וחיתון עם אחיינית (ראו [פרק בעניין](#))
- כמפורט בפרק 'הסיבות להוקעתם הספרים החיצוניים ע"י חז"ל'
96.2. ניסיונות למהפכות ומהפכות שהצליחו:
- ביטול רוב דיני הטהרה
- שיוך החלק הדרשני של פלפוליהם ל'מסורת אבות' ותושב"ע והגדרתה כעיקר התורה
- הפרדה בין יצירתם (ספרות חז"ל) לבין ספרים חיצוניים שאף קדומים להם ושמהם מקורות לדרשותיהם
- התנאים כגיבורים מיסטיים ובעולמות עליונים (למשל 4 נכנסו לפרדס וספרות ההיכלות)
- החלשת מעמד הכוהנים

97. החלשת גיבורי המקרא: [חנני-מטטרון](#), נח, משה רבינו ואליהו הנביא, ע"י עוקרי ההרים בהמשך למחלוקת המתוארת בפרק הקודם בין עקיבא לישמעאל, ישנה גם הערצה ומקור שעקיבא ביקש לסלק ולהכריע כנגד ישמעאל – הוא מטטרון, [חנני](#) בן ירד, הגיבור המקראי הנסתר, ובעל ספרות סוד רחבה ביותר – עליו בנוי ספר [חנני](#) ב' הסלאבי (שאינו במגילות קומראן) וספרות היכלות ומרכבה בספרות המיסטית של חז"ל, ובה ספר שאף המכונה [חנני](#) השלישי/ג'.

97.1. להלן כמה מסורות של חז"ל מ[חנני א'](#) החבשי:

- ספרות סוד ומיסטיקה: קטעים מ[ספר רזיאל המלאך](#), [היצירה](#),¹²⁵⁵ ספרא דאדם הראשון. ספרות היכלות ומרכבה ותיאור העולמות העליונים (ראו בפרק דימיון הספרויות)
- גן עדן וגיהנום¹²⁵⁶
- האסטרוולוגיה שניכרת גם בפסיפסי בתי הכנסת בגליל, כאשר במגילות קומראן יש מגילת מיקרו-המזלות (4Q318) שמקורה באותות של הכוכבים ([חנני א'](#) לג' 3; ¹²⁵⁷ עה' 6-8; יובלים ח' 3; [חנני](#) ב' י' 4; יא' 51-54). ראו [פרק בעניין](#)
- מיקום הנשמות ושכרם לגלגול נשמות¹²⁵⁸

¹²⁵⁵ כגון: 22 אותיות (32 נתיבות פלאות חוכמה פחות 10 ספירות בלימה) תואמות ל-22 המינים ו-22 הדורות עד ליעקב אבינו (היובלים ב' 23). בספר [אסאטיר השומרוני](#) ד' מצוין שהיו בידי נח 3 ספרים, ואולי קשור לפתיחת ספר היצירה 'חקק יה הוי"ה צבאות בשלש ספרים בספר וספר וספ[ו]ר'.

¹²⁵⁶ המונח "גן עדן" אמנם לא מצוין, אך בפרק לבי' 6 מצוין גן צדק שעץ הדעת בתוכו 'שממנו אכל אביך הזקן ואמך הזקנה, אשר לפניך'; בפרק ס' 23 (כרך המשלים) מוזכר גן הצדיקים, ובפרק סא' 12 מכונה גן החיים (ראו: אשבל רצון, 'היכן גן עדן? השינויים בתפיסת מקומו ותפקידו של גן העדן לאור תהליך החיבור והעריכה של ספר [חנני](#) מגילות יא-יב', חיפה, ביאליק: 2015). גן עדן מצוין גם בחזון ברוך א' [או ברוך הסורי] ד' 3. גיהנום מוזכר ב[חנני](#) כז', וכנראה עולה מביטויים במגילות כיתתיות: 'כלת עולמים לכול גורל בליעלי' (מה"מ א' 5; ט' 5-6); 'ונספתה רוחו הצמאה עם הרויה לאין סליחה, אף אל וקנאת משפטי יבערו בו לכלת עולמים (סה"י ב' 14-15); 'לעשות במ שפטים גדולים לכת עולמים ואין שרית' (סה"י 13). מונח זה משמש גם בברית החדשה (איגרת שנייה אל אנשי תיסאלוניקי א' 9).

¹²⁵⁷ 'וארא בצאת כוכבי השמיים ואספור את השערים אשר בהם יצאו ואכתוב את כל מוצאיהם כל אחד ואחד למספרם ולשמותיהם מהלכם ומעמדם ומועדיהם וחדשיהם כאשר הראני אוריאל המלאך הקדוש אשר איתי'.

¹²⁵⁸ [חנני א'](#) קג' מפרט על שכרם של נפשות הצדיקים והרשעים. מיקום הנשמו מצוין בחנוך ב' [הסלאבי] י' 8: 'כל הנשמות הוכנו לפני בריאת העולם'. פילון (De somn I 22) מורה שהאטמוספירה מלאה נשמות והקרובות מהן ביותר אל הארץ והנמשכות על ידי הגוף נכנסות לתוך בני תמותה, ויוספוס (מלחמות ב' ח' 11) מצוין שהאיסיים מחזיקים בתורה זו. תנחומא פקודי ג' מצוין שכל

- ברכת ה"קדושה" בתפילה
- המשיח שלפני הבריאה ([תנ"ך](#) מח' 3 ו-6)¹²⁵⁹
- סעודת הלוי/תנינים (ס' 24)

כאן המקום להזכיר שגם הנצרות בנויה על חלקים מספר [תנ"ך](#), כגון הרקע להולדת ישו בספק אם היה קשר מיני בין ההורים - מקבילה לשני סיפורים בספרי [תנ"ך](#): א' החבשי קו' 1-12;¹²⁶⁰ ב' הסלאבי כג'.¹²⁶¹ יש לציין שחוקרים מתארכים ספר [תנ"ך](#) ב' הסלאבי למאה הראשונה לספירה, ואכן סגנונו קרוב להלניסטיות ולנצרות (ראו עליו בפרק הספרים החיצוניים). אנדריי אורולוב (מסורת [תנ"ך](#)-מטטרון) אף רואה ב[תנ"ך](#) ב' הסלאבי עדות לשלב ביניים בין [תנ"ך](#) א' (החבשי) – גיבור האפוקליפטיקה ובין [תנ"ך](#) ג' - מטטרון של ספרות היכלות. בכל אופן [תנ"ך](#) א' החבשי צוטט ושומש בברית החדשה בחיוב,¹²⁶² אך מיד לאחר מכן כבר אוריגנס (מאה 3) דחה אותו, והוא שרד רק בכנסייה המזרחית.

בניגוד לנצרות, חז"ל אמנם לא קיבלו את רוב המגילות בשלמותן כספרים, אך מאידך, עדיין קיבלו מעדת קומראן מסורות רבות, וכמודגם ברשימה לעיל, כאשר דוגמאות רבות נוספות ולפי סדרן מובאות בפירושי הרטום ו**כהנא** לספר. עם זאת, המסורות שהגיעו לחז"ל לרוב עברו שינויים כלשהן, וזהו טבען של מתהגלגלות מסורות, כפי שראינו בשינויים שעיצבו עמי קדם למסורות [תנ"ך](#) ושאר הקדמונים. תחום עיקרי שחז"ל קיבלו הוא תחום ספרות הסוד, וזו הועברה בחברות תנאים הראשונים (אבות דרבי נתן נו"א ח')¹²⁶³ וחסידיים כמו רבי יוסי החסיד (חגיגה יד' ב') וחסידיים ומגילות כמובא בפרקים בעניין.

חלק ממסורות אלו נערכו ושוכתבו יחד עם המדרש היוצר בחז"ל (ראו [פרק בעניין](#)), ומהותם דומה למסורות הקדמונים מהמגילות, כגון: [ספר רזיאל המלאך](#), [היצירה](#), ספרא דאדם הראשון. נזכיר גם את רבי שמעון חסידא שדרש בסוכה נב' II פשר על ארבעת החרשים (זכריה ב' 1-4) ועל כהן צדק (ובהמשך כמלכיצדק: פסיקתא דר"כ מהד' מנדלבוים, פסקה ה', עמ' 97), וראו עליו בפרק על בני צדוק הכוהנים. מסורות נוספות מצויות במדרשים מסוימים, כגון פרקי רבי אליעזר (ראו עליו בפרק

הנשמות שהיו מן אדם הראשון ושיהיו עד סוף כל העולם נבראו בששת ימי בראשית והן ניתנות באוצר (ספרי דברים, סוף סימן שמ"ד) שהוא ברקיע השביעי (חגיגה יב' II). יש לציין שאין אמירה מפורשת לגלגול נשמות, וכנראה תורה זו התפתחה מתרבויות אחרות.

¹²⁵⁹ המשיח ואף שמו נבראו ונקראו עוד לפני בריאת הכוכבים והתבל. פסחים נד' גם משמרת מסורת זו, ובנצרות ייחוסה לישו (בידיאלוג עם טרפון היהודי סא' עמ' 171-173 ליוסטינוס מרטיק מזוהה ישו עם 'הלוגוס של החכמה', ובהמשך (עו' 7, עמ' 207) אף מוגדר 'לפני השמש והירח'. תיאור המשיח 'בן האדם' מובא לפני כן ([תנ"ך](#) מו' 1-5). אלו מרומזים או נדרשים מתהילים עב' 5 ו-17. לפי [תנ"ך](#) מו' 1-5 המשיח של אחרית סוף כל הימים יושב בשמיים וממתין לירידתו ארצה. למאמרים בנושא: ניב 1995; ונדרקאם 1992. בספר החיצוני שאינו במגילות אך גם אין בו סתירות - חזון ברוך נג' 1, המשיח מוצג שבא מברק סערה ועושה צדקה ומשפט לכל העמים.

¹²⁶⁰ מתארים את לידתו של נח שנולד דומה למלאך, ולכן אביו למך פנה לאשתו לבירור. סיפור מקביל יש ב**מגילה חיצונית לבראשית** ב'.

¹²⁶¹ מסופר שניר, אחיינו של נח, חשד כי אשתו צופמינה בגדה עם אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול (זהו כנראה המקור לסיפור הולדת ישו) – כנראה כי פרש ממנה כמנהג האיסיים.

¹²⁶² פתיחת ספר [תנ"ך](#) מובאת באגרת יהודה (פס' 14-15) שבברית החדשה, ופסוק 6 באגרת מרמז על פרק 10 בספר. לפי תיקון חוקרים, האגרת הראשונה של פטרוס (ג' 19) מרמזת על ספר [תנ"ך](#). האגרת החיצונית של בר-נבא (טז' 5; ד' 3) מביאה מספרי [תנ"ך](#) (עט' 56-58). כנראה חזון יוחנן השתמש במסורות אפוקליפטיות (כיצד ייעשה משפט בבני האדם וכיצד ייראה העולם באחרית הימים) מספר [תנ"ך](#) א'.

¹²⁶³ "יוקנה לך חבר" – כיצד? מלמד שיקנה אדם חבר לעצמו: שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו וישן עמו וילה לו סטריו, סתרי תורה וסתרי דרך ארץ' (מה' שכטר, עמ' 36).

על דורשי הפשט), חוכמת הפנים הרבנית (שקרובה למגילת 4QHoroscope-4Q186). ספרות הזוהר והקבלה הרחיבה ופיתחה מסורות מיסטיות ומאגיות מעדת קומראן, ביניהן שירות מלאכים ותיאור תפקידיהם, תפילות לחש נגד מזיקים, דרכי הנהגת הבורא בעולם, מקור תכונות הנפש¹²⁶⁴ ועוד.

אף על פי כן, **חננד** (או מטטרון) אינו מוזכר כלל במשנה. כנראה שהתעלמות זו נובעת ממבוכתם בין הפשט החיובי¹²⁶⁵ ומסורות רחבות חיוביות (החל מתרגום השבעים, בן סירא מד' 16,¹²⁶⁶ וכאמור בספרות היכלות זו), לבין מדרשי-אגדה שקטרגו על סיבת עלייתו לשמיים¹²⁶⁷ – שכנראה שאבו זאת מהספר החיצוני לקומראן (ראו את סתירתו למגילות בפרק **הספרים החיצוניים** למגילות): חוכמת שלמה ד' 10-11.¹²⁶⁸

אך הדברים מחמירים, כאשר עקיבא ותומכיו מגנים מדיחים ומענישים בחומרה (פולסא דנורא) מעניקים של מטטרון במדרש המפורסם 'ארבעה נכנסו לפרדס' (היכלות זוטרת' 42-45; חגיגה יד'-טו'; סנהדרין לח' II ומקבילות),¹²⁶⁹ ובבראשית רבה כה' מלעזים עליו לצד ויכוח נגד "המינים" שלא מצאו בו מיתה. מענין שאפשר בקלות להסיק שעקיבא לימד לא כראוי (בכבוד זה לזה: יבמות סב' II) את 24 אלף תלמידיו, ולכן מתו, אך הפרשנות הרבנית לא זקפה זאת לחובתו, קל וחומר שלא המציאה עליו עונשי שמיים בשל כך.

והנה התוצאה הלא מפתיעה לכך היא שעקיבא הוא המחליף של **חננד** ונוטל תפקידיו: הבאת מסורות שירת מלאכים משמיים (היכלות רבתי, ס' 106), גילוי נסתרות (אבות רבי נתן, נוסח ב' יב'; פסיקתא דרב כהנא, פסקה ד'), 'קושר כתרים לאותיות' (מנחות כט'; סינופסיס, 16-17). כל זאת, באבסורד משווע שמטטרון כלל לא חטא.

97.2. להלן כמה הצעות תשובות לסיבה זו:

- בגלל לוח השנה בן 364 יום
- בגלל שהתנא יריבו לספרות ולהלכה – ר' ישמעאל, היה קרוב והסתמך על מטטרון¹²⁷⁰

¹²⁶⁴ אלו מפורטים בעיקר בצוואות השבטים, וראו בעניין בפרקים: אופן ושמירה חלקית של ספרות החוכמה והמוסר ממגילות מדבר יהודה – בנצרות; עקרונות הרוח תואמים לכל החסידים אז ועד היום, וגוברים על מחלוקות הלכתיות.
¹²⁶⁵ בראשית ו' 9: 'אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ - נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֵתָיו: אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ'; בראשית יז' 1: 'וַיֵּרָא יי אֶל אַבְרָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שְׁדֵי - הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָּמִים'; תהילים נ"ד 14: 'להתהלך לפני אלוהים באור החיים'; תהילים קט"ז 8: 'אתהלך לפני ה' בארצות החיים'.

¹²⁶⁶ **חננד** נמצא תמים, והתהלך עם יי, ונלקח, אות דעת לדור ודור'.

¹²⁶⁷ **בראשית רבה כה' א'**: אמר ר' חמא בר הושעיא: אינו נכתב בתוך טימוסן של צדיקים, אלא בתוך טימוסן של רשעים. אמר רבי איבו: **חננד** חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע, אמר הקדוש ברוך הוא: עד שהוא בצדקו אסלקנו. אמר רבי איבו: בראש השנה דנו, בשעה שהוא דן כל באי עולם. אפיקורסים שאלו לרבי אבהו אמרו לו: אין אנו מוצאין מיתה ל**חננד**. אמר להם: למה? אמרו לו: נאמרה כאן לקיחה, ונאמרה להלן (מלכים ב'): כי היום ה' לוקח את אדונך מעל ראשך. אמר להם: אם ללקיחה אתם דורשים, נאמר כאן לקיחה, ונאמר להלן (יחזקאל כד') הנני לוקח ממך את מחמד עיניך'. כך גם בפסיקתא דרב כהנא. לעומת זאת, בכמה מדרשים מאוחרים (מדרש במדבר רבה יב'; מדרש אגדה, מהדורת ש' בובר, וילנא תרנ"ד, על הפסוק; ילקוט שמעוני מדרש אותיות דרבי עקיבא אות א') יש פרשנות חיובית.

¹²⁶⁸ 'במצאו חן בעיני ה' נאהב, ובחיותו בין פושעים העבר. נחטף לבל תשנה הרעה את דעתו, ולא תצוד מרמה נפשו'. לשון סיפת פסוק 10 לקוחה מתרגום השבעים לבראשית ה' 24. פילון (על אברהם 17-18) מציין ש**חננד** מסמל את התשובה ו'חרטה על חטאים', ואולי בכך מרמז על פירוש שלילי ל**חננד**.

¹²⁶⁹ בסיפור מפורסם זה, 4 נכנסו לפרדס ואילו מטטרון נעש בפולסא דנורא אף על פי שלא הזיק. נקודות החלפה נוספות של לעקיבא במקום **חננד**, כגון הבאת מסורות שירת מלאכים משמיים (היכלות רבתי, ס' 106), גילוי נסתרות (אבות רבי נתן, נוסח ב' יב'; פסיקתא דרב כהנא, פסקה ד'), 'קושר כתרים לאותיות' (מנחות כט'; סינופסיס, 16-17). להרחבה ראו: אלאור, תהום הנשייה.
¹²⁷⁰ למשל: ר' ישמעאל מגיע אליו להיכל השביעי, והם מספרים על תיאורי היקום וההנהגה מעולם ועד העולם.

- בגלל ש**תנוד**/מטטרון קרוב/חלק לספרים החיצוניים אותם נידה ר' עקיבא (צוינו רק בן סירא ו'ספר הצדוקים')

- ספרות ההיכלות כמו רוב ספרות חז"ל הינה בעריכה אנושית ולעיתים תוך גוזמה, **וחיה צורך לאזן את "ניפוח הסיפורים"**

- הרצון להרחיק את עם הארץ מהענקת כוח למלאכים עד פוליתאיזם (ראו **פרק בעניין**) 97.3. מדרשים מלעזים נגד גיבורי מהמקרא הנוספים: נח, משה רבינו ואלינו הנביא:

לא ברור אם מאותן סיבות או מסיבות אחרות (ומאיפה זכות ואומץ), חז"ל קטרגו גם על גיבורי המקרא נוספים:

נח, נינו של **תנוד**, אשר לפי כמה ממגילות קומראן היה צדיק מבריאנו (**תנוד** קו'; 1Q19; מגילה חיצונית לבראשית ב'), דרשו עליו בגנות שהיה צדיק יחסית רק באותו הדור (סנהדרין קח'; מד"ר, בראשית, פרי' ל' 9).

קטרוג יותר חמור הלעזו על משה רבינו יחסית לרבי עקיבא. הסיבה למדרש זה כנראה המגלומניה של ר' עקיבא (עליה הורחב בפרק לעיל), בה ניסה לנשל ולהחליף אפילו את משה רבינו בהצגה חמורה שאינו מבין את תורתו (מנחות כט' II).¹²⁷¹ מענין שחז"ל מציינים על משה רבינו שלא שינה כלום ממה ששמע בסיני,¹²⁷² ולאחר מכן 'לא היה יודע מה הם אומרים?' – וזה כמו שאמרו הצדוקים שהם 'לא ידעו להביא ראיה מהתורה!'. במקום אחר הלעזו על משה רבינו שנשבע שייתן את בנו בכורו כומר לעבודה זרה (ילקו"ש שמות רמז').

חז"ל הגדילו להעניש גם את אליהו הנביא (בבא מציעא פה' II, מעניין שזה היה עקב אי-הגעתו לראש חודש ירחי-**פרושי**)

לעומת זאת, יש בחז"ל שסינגרו על חטאים של גיבורי המקרא (שבת נו'), בניגוד לפשט המקרא, וכאשר במגילות קומראן יש 2 תימוכין שחטאים אלו אכן קרו ועונשם בא עליהם בשל כך: ראובן – פשר בראשית א' קטע 5 ד' 5-6;¹²⁷³ דויד - ברית דמשק ה' 5.¹²⁷⁴

98. בין מחלוקות מסומנות מראש לבין מחלוקות ממדרש יוצר שמנוגד לנגלות הפשט

כפי שפורט בפרק לעיל על המחלוקות נגד **תנוד**-מטטרון, ברור שאלו באו כדי להרחיק את מעמדו המכובד, ומאידך להעלות את מעמדו של רבי עקיבא. אך ישנם עוד מחלוקות, או שמא אלו רק סתירות מקריות, שכן אלו נובעות מהמדרש היוצר המפותח שדרשו ועסקו בו חז"ל כעיקר מפעלם.

נביא לכך כמה דוגמאות:

¹²⁷¹ בעוד התנאים התנסחו בביטוי ציטוטי התורה שלא כללו את המונח 'תורת משה', האמוראים כבר הרבו בשימוש מונח זה. כך גם האמוראים הקפידו על מסירת התורה ללא עיבוד: 'כל תורה שאין לה בית אב – אינה תורה' (ירושלמי פסחים לט' ע"א; שבת פז' ע"א). מאידך, אמוראי בבל מעידים על עצמם שאינם בקיאים בתורת משה, אלא רק במשניות (עבודה זרה ב').
¹²⁷² במדבר רבה יט' ד' קגו'; תנחומא חוקת כד'; ילקוט שמעוני ישעיהו תנב'.
¹²⁷³ י'פשו אשר הוכיחו אשר שכב עם בלהה פילגשו (4Q252) [החיבורים העבריים ב', עמ' 253].
¹²⁷⁴ י'יעלו מעשי דויד מלבד דם אוריה'; קימרון, **החיבורים העבריים א'**, עמ' 11.

יחידות הלכה של דיני משפט ששרדו לידינו ממגילות ים המלח הן מברית דמשק, זולת כמה תתי נושאים בברית דמשק (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 40-44) שעל ההרכבים המשפטיים הרחבות בסרך היחד, ומדרש על פרשת משפטים (4Q251) [\[החיבורים העבריים ב'\]](#), עמ' 192-193 מכנה המגילה 'מדרש משפטים' אך המשכה בעניינים אחרים]]. על רוב קטעים אלו מסורות דומות בחז"ל, שכמו שאר המסורות, הגיעו לידיהם מעדת קומראן שייסדה את ההלכה. דוגמא לכך היא התוכחה כדין משפטי ולא רק מוסרי (מובא גם כדין מוסרי במקום אחר):¹²⁷⁵ 'כל אדם אשר יחריס אדם מאדם בחוקי הגוים להמית הוא, ואשר אמר לא תקום ולא תטור את בני עמך וכל איש מבאי הברית אשר יביא על רעהו דבר אשר לא בהוכח לפני עדים והביאו בחרון אפו או ספר לזקניו **להבזותו נוקם הוא ונוטר, ואין כתוב כי אם נוקם הוא לצריו ונוטר הוא לאויביו אם החריש לו מיום ליום ובחרון אפו בו דבר בו בדבר מות ענה בו יען אשר לא הקים את מצות אל אשר אמר לו הוכח תוכיח את רעך ולא תשא עליו חטא... כל דבר אשר ימעל בתורה וראה רעיהו והוא אחד אם דבר מות הוא וידיעהו לעיניו בהוכיח למבקר והמבקר יכתבהו בידו עד עשותו לפני אחד ושב והודיע למבקר אם ישוב וניתפש לפני שלם משפטו ואם שנים הם והם מעידים על אחר והובדל האיש מן הטהרה לבד אם נאמנים וביום ראות האיש יודיעה למבקר ועל ההון יקבלו שני עידים נאמנים' (ברית דמשק ט' 1-8, 16-21 [קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 41-43]). בתוכחה משפטית זו ניתן לאסוף עדויות מעדים בנפרד, וכך מגיעים ל-3 בפלילי ו-2 בממוני, כיוון ששני עדים יחד יכולים לרקום קנוניה שקרית.**

בשאר תחומי המשפט, ובעיקר בדיני נזיקין, לא נמצא במגילות קומראן יחידות הלכתיות. ההנחה שכאן חז"ל דרשו במדרש היוצר משלהם (כיוון שלא הגיעו אליהם מסורות מעדת קומראן) או מכל קבוצה אחרת]], והדבר ניכר גם בשינויים של חז"ל על פשט הפסוקים - להלן כמה דוגמאות:

- גרמא בנזיקין בימי שמיים: פטור מחובת אחריות ופיצוי למזיק תוך עידודו לבצע נזקיו בצורה עקיפית ומתוחכמת. במקום זאת המשך פלפול כמו קביעתו כ'בור מתגלגל'.
- העברת האחריות והנטל מהמזיק לניזוק: 'וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ' (שמות כא' 36): במקום שהאחריות והטיפול בניזוק (במקרה זה "השור המת"), אך בימינו כגון מכונית שעברה טוטלוס) תהיה על המזיק (כפי פשט הכתוב), חז"ל הפכו זאת על הניזוק (בבא קמא י' II; רש"י על המקום; בבא מציעא צד' II).
- תמיהות בפסיקות חז"ל בנזיקין: חיוב נזיקין בגין בור בגובה 9 טפחים אך פטור מפיצוי במוות על אותו הבור (הן לבהמה ולאדם); אחריות החזרת ההשאלה למשאל במקום לשואל: תשלום

¹²⁷⁵ מקורות אלו מכוונות על תוכחה מוסרית-חברית שאינה משפטית, כנראה כאשר אין הרכב של קהילה או מערכת משפט יהודית מתאימה: 'להוכיח איש את רעהו באמת וענוה ואהבת חסד לאיש. אל ידבר אלוהיהי (=אל אחיהו) באף או בתלונה או בעורף [קשה או בקנאת] רוח רשע, ואל ישנאהו [בעורף] לת' [לבבו] (סרך היחד ה' 24 - ו' 1); צוואת גד ו' 3-7: 'ואתם אהבו איש את רעהו בלבבכם, וכי יחטא לך איש - ודיברת אליו לשלום, וזרית הלאה את חמת השנאה, ולא תשכין בנפשך ערמה...'; 'ותוכחתו ספר מהר ואל תעבור על פשעיכה... עצדק כמוכה הואה כיא הוא שר' (חוכמת רז נהיה ב' [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 152); בן סירא יט' 13-17. התוכחה הקומראנית נדונה בשמש וורמן, [לגלות נסתרות](#), עמ' 240-246; כדורי, פרשנות המקרא בקומראן, עמ' 401-403. להשוואה לתוכחה הנוצרית, ראה: קיסטר, בין טקסטים מקומראן לטקסטים נוצריים קדומים, עמ' 645-648.

שכירות דירה בסוף תקופת השכירות במקום בהתחלה; פטור מתשלום לשואל אם הבהמה מתה מחמת מלאכה:

- פטור מבעליו עמו רק ברגע התחלת ההשאלה ולא כל זמן ההשאלה; פטור אישה ועבד מדיני ממונות/נזיקין.

- משפט דוד המלך בספר [דברי גד החוזה](#) ג': משפט זה סותר את ההלכות המשפטיות של חז"ל.

- עדים זוממים: אחת המחלוקות של הפרושים עם הצדוקים (חגיגה טז' II), ואחת הדוגמאות שההגיון והצדק הוא שהצדוקים צדקו – יש להרוג את העדים הזוממים רק אם הצליחו ברציחתם את בעלי הדין, ולא לפטור אותם מעונש זהה אם הצליחו במזימתם: 'לא הרגו, נהרגין. הרגו, אין נהרגין' (מכות ה' ב').¹²⁷⁶

- מנהג המקום/מדינה: כרך 'חושן משפט' בשולחן ערוך קובע עיקרון שמוציא מתוכן רוב הדינים שבאותו הכרך, נוכח הפער הגדול בין אורחות החיים של חז"ל וימי חיבור הכרך, ולפיו מנהג המדינה/פועלים/המקום גובר על הלכות המצוינות בכרך זה, מה גם ברובו 'דרבן' (לפי [ישראל סלנטר](#)). משכך, נשאלת השאלה מדוע ללמוד בכלל הלכות שאינן רלוונטיות להיום? ואם התשובה היא שמהלכות אלו ניתן לפסוק היקשים גם למקרים דומים במציאות המדינה היום, הרי ששניתן למצוא היקשים מהרבה מקורות תורניים והגיוניים, ולכן כדאי להתחיל במקרה האקטואלי היום, וממנו לגשת ולחפש מקורות מהמשפט העברי ומהמוסר בכלל.

ראו גם בפרק: 'נסתרת מהותית - ביטול עונש המוות בנדר בעדת קומראן, ומקורה להקלה בפלילים'.

100. טעויות מדעיות בחז"ל: בטבע, ברפואה, חטא בגנטיקה, כרונולוגיה היסטורית:

כמו התנ"ך גם במגילות קומראן אין סתירות פנימיות (לעיתים נדמה שיש סתירות; כמה סתירות בתנ"ך נפתרו בזכות מגילות קומראן; כמה סתירות במגילות קומראן אין טעויות בהבנה של חוקרים). לעומתם, בחז"ל יש סתירות פנימיות, והדבר טבעי כאשר מדובר בשילוב של דרשנות אנוש יוצרת חופשית. אלא שבכלל פרשנות והבעת דעות אנושיות, הן גם מסתמכות על ידע שהגיע לאותו דרשן ממקורות שונים, וכאן נציין כמה מהטעויות בתחומים של כותרת פרק זה. נקודות אלו נסקרות באתרים אנטי-דתיים של החזרה בשאלה כמו "[דעת אמת](#)" "[חופש](#)" וכדומה, אלא שגם הן מציגות חלק מהדברים בטעויות, ולעומתם יש הסברים תורניים יפים (נציין עיקרים: אתר אוניברסיטת בר-אילן לתורה ומדע ובפרט פירושו של פרופ' נתן אביעזר לבראשית; 4 ספרי המהפך של הידברות והרב זמיר כהן), אם כי עדיין החלוקה העקרונית נשמרת: לחז"ל יש טעויות מדעיות והמדע מוצא עוד הוכחות לאמיתות התנ"ך. רוב הטעויות של חז"ל לא יסוקרו בספר זה ולהלן, היות ואין מטרת ספר להתנגח ישירות עם חז"ל וחסידיה הקיצוניים בימינו, מה גם ישנה הערכה רבה לחלקים חשובים בחז"ל שקיבלו והעבירו מסורות מעדת קומראן (המסוקרים בכמה פרקים בספר זה). עם זאת, יש להכיר ולדעת את המקורות השונים שיש בחז"ל, וסקירה כזו למדרשי אגדה הובאה בפרק:

¹²⁷⁶ על כך ראו: נאה ושמשי, עדים זוממים, עמ' 293-315.

13'. המקורות השונים של מדרשי האגדה של בחז"ל: ממגילות קומראן, ספרים חיצוניים ועד למקורות ההלניסטיים לעומת חיבורי הקדמונים'.

100.1. טעויות של חז"ל בתחום הטבע ביולוגיה ורפואה:

מהותה של ספרות חז"ל היא דיוני חכמים בעלי מגוון דעות, וכאשר דעות שונות שאינן נסמכות על מקור תורני אמיתי (בכלל זה פרשנות שגויה), מובילים גם לשילוב סתירות מדעיות ורפואיות בספרות חז"ל. חלקן היו המניעים והסיבות לקביעת הלכות נוספות (כגון האם האפרוח יוצא מהחלבון או מהחלמון – כדי להתיר הוצאת דם מחלק בביצה).¹²⁷⁷

בחולין סז' II כתוב שהשרצים הנמצאים בדגי הים מותרים באכילה (למרות האיסור הכללי שהתורה אוסרת לאכול אותם), מפני שהשרצים האלו נוצרים מבשר הדגים, ולא מרביית זכר ונקבה. המדע כיום קובע שכל בעל-חיים נוצר דרך רבייה באופן כלשהו, ובשום אופן לא נוצרים בעלי חיים מבשר בעלי חיים אחרים.

הרבה מהוראות של חז"ל בתחום זה הן ריפוי ע"י הרקחת תרופות מהטבע או מבעלי החיים. יש לציין שגם בספר טוביה (שנמצא בעברית ובארמית במגילות קומראן - הקבוצה השלישית) יש תיאור ריפוי של עיוורון בעזרת מעי הדג. אלא שבניגוד לחז"ל, וכמו כמה פעמים בודדות בתנ"ך, אלו הוראות נבואיות ממוקדות לאותו מקרה, וקשה לדעת אם יש בהם ממש בריפוי מקרים דומים ללא נבואה. לעומת זאת, דוגמה של דיוק מדעי רפואי ראו בפירוש ברית דמשק ל"ספחת" בפרק הנסתרות.

חז"ל סברו שולד שנולד בחודש השמיני להריון, סיכויו לחיות פחותים מהנולד בחודש השביעי, וחמור מכך – אין לו דין אדם חי, אינו נטמא ואינו מטמא.¹²⁷⁸

100.2. טעות של חז"ל בתחום הידע הגנטי שהביא לנזקים תורשתיים:

אחיינית מול בת הדוד מצד האב לפי טוביה: ראו בפרק 'היחס לנשים: קדושת הנישואים, מונוגמיה, הגבלת מיניות, ונזירות זמנית בגדולי התורה'.

100.3. טעויות של חז"ל בתחום כרונולוגיה היסטורית:

דוגמה ידועה לכך היא הטעות בתיארוך אורך התקופה הפרסית בימי שיבת ציון של תחילת בית שני שלי סדר עולם רבה ל' – ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים'.

100.4. טעויות של חז"ל בתחום המדע:

¹²⁷⁷ מה החלק בביצה שממנו נולד האפרוח: זוהי אמנם טעות של פרשנים רבניים לאחר חז"ל, אך נובע ממשקנות של חופש פרשני (כמדרש היוצר) שהסתמך על ידע באותה תקופה או קביעת הנחות כעובדות.
¹²⁷⁸ תוספתא שבת, טז' טו', ד' ז'; חולין ד' ד'; שבת קלו'.

הרבי מליובאוויטש הגדיר יפה חלוקה בסוגי המדע: 'יש צורך להבחין בין מדע אמפירי (הניתן לבדיקה באמצעות תצפיות של חושים פיזיים או של מכשירים המרחיבים את החושים, ומבוסס על תוצאות תצפיות אלה), נסיוני, שעיסוקו מוגבל לתאור ומיון של התופעות הנצפות, לבין ה'מדע' הספקולטיבי-עיוני, העוסק בתופעות בלתי ידועות אשר לעיתים אין אפשרות לנסות אותן במעבדה. במונח 'ספקולציה מדעית' כלולה בעצם סתירה מיניה-וביה, כי מדע במובנו המדויק פירושו 'ידע', והרי שום ספקולציה אינה יכולה להקרא ידע במובן המדויק של המילה' ([אמונה ומדע, עמ' 90](#)), וכן חילק בין 3 סוגים של תיאוריות מדעיות: מסקנות מדעיות הנובעות מתצפית ישירה; מסקנות מדעיות הנובעות מהיסק עקיף; מסקנות מדעיות הנובעות מהיסק משוער (אקסטרפולציה).

100.5. כמה עובדות ממגילות קומראן שהוכחו במדע המודרני:

מגילת מיקרו המזלות והרעמים 4Q318 מציינת את מיקרו-המזלות (ראו [פרק בעניין](#)) אשר הן גרמי שמיים נכונים ומדויקים גם היום – כל לילה מיקרו-המזל המתואר במגילה נמצא סביב הירח למשך יומיים או שלושה. אמיתות עובדה אסטרונומית זו מצביעה על ידע אלוהי של עדת קומראן, שלא היה ידוע בדיוק זה לשום תרבות ועם עתיק. יתרה מזו, היא גם פוסלת את תיאוריית 'העולם השטוח' שעדיין אוחזים בה חלק מהדתיים.

[חנן](#) פט' 9 מתאר את שלושת מיני האדם המפותח מבני נוח, כפי שממצאי הגנטיקה/אבולוציה מצביעים כיום (הומו ספיינס, הומו ארקטוס והומו הביליס); [חנן](#); כא' 1-6 מתאר כוכבים מורדים בשמיים – אלו תואמים לחורים שחורים או מטאורים.

הספר החיצוני חזון עזרא אינו בין מגילות קומראן, אך יש בו ידיעה גיאוגרפית מדעית נכונה של כמות היבשות.¹²⁷⁹

101. חוקרים וספק בפרטיה ההלכות של עדת קומראן נוכח קטיעות המגילות, ואופן קיומן היום

כאמור רוב רובן של מגילות קומראן קטועות, ורק 7.5 מתוכן הן ספרים חיצוניים שניתן להשלימם/לההדירן מהספרים החיצוניים שנשמרו בנצרות (אם כי גם באלו יתכנו שיבושים של עריכות נוצריות מאוחרות, ובמידה מופחתת תרגומים משובשים). המחקר מתמקד בשנים האחרונות בחיבור וקריאות חדשות של קטעי מגילות, ונקווה שאלו יאירו לנו מידע נוסף. חלק מהקריאות היום כבר מבוססות על ההדרה של חוקרים, בעיקר זו של אלישע קימרון ששלושת כרכיו משמשים את החוקרים, וכן את ספר זה (הקוראים מוזמנים לעיין ב-[3 כרכיו](#), ובהרחבה בפרק 'הנגשת ספר זה').

101.1. להלן דוגמאות של הלכות שהציעו חוקרים בההדרתם:

¹²⁷⁹ יש לציין את הפרט המדעי המדהים של: 'וביום השלישי ציווית למים להתכנס בחלק השביעי של הארץ, ושישה חלקים ייבשת ושמרת, שיהיו מהם חלקות נעבדות לפניך, ונחרשות ונזרעות' (חיזיון שלישי, ו' 42), טרם גילוי אמריקה ב-1492 חשבו אנשי העולם הישן כי העולם מורכב משלוש היבשות הידועות: אירופה, אסיה ואפריקה (ראו למשל [מפת בינטינג](#), כנראה מעיקר ההתיישבות בעולם לפי [המפה האיטליאנית](#) של מגילה חיצונית לבראשית ז' והיובלים ח'; אוקיאניה נמצאה במאה-18 אך היו ידיעות חלקיות לפני כן; אנטארקטיקה נחקרה במאה ה-19 אך היו ידיעות וסברות על קיומה לפני כן). היום המדע המודרני סובר שחלה נדידת היבשות ('טקטוניקת הלוחות') מיבשת-העל העתיקה (פנגיאה או פנגאה) – ותיאוריה זו תואמת לקטע זה מחזון עזרא. כנראה חלוקתו של חזון עזרא תואמת לשיטת 6 היבשות (ב'): אנטארקטיקה, אוקיאניה, אמריקה, אפריקה, אסיה, אירופה, שהיא גם ההגדרה הנכונה ביותר.

- הקדמת ברית מילה לפני שבת¹²⁸⁰
 - איסור קריאה בספר בשבת¹²⁸¹
- 101.2. להלן דוגמאות של הלכות שאינן מוזכרות כלל במגילות קומראן:

- ציצית (אם כי מצאו כזו במערה קרובה כמה דורות לאחר מכן)
 - שחיטה (וראו על כך בפר בעניין עם הכשרות)
 - חמץ (ראו על הלכה זו במקדש יב)
 - תפילין ומזוזה (אלו נמצאו בקומראן, אך לא ההוראות כיצד להכניס ולהשתמש בהם)
- 101.3. ביטול תקפותן או שינוי באופן קיומן של הלכות נוכח השוני באורחות החיים
- גם לגבי מצוות והלכות רבות שכן שרדו לנו ממגילות קומראן, עדיין תמיד עולה השאלה – האם ההלכה שהיתה אז בימי בית שני, כאשר בית המקדש עמד על תילו, עדיין נכונה לקיום באותו אופן כעת בימינו? לכאורה ניתן לבטל את הקושי שאז היה קיים בית המקדש, כי ברוב מגילות מורה הצדק בית המקדש השני לא התנהל כשורה, ולכן עדת קומראן ראתה בקהילתה ובהרכבה קודש קודשים. אלא שבימינו אין קהילה כזו ששומרת על הלכות אלו, וכבודדים קשה עד בלתי ניתן לקיים את אורחות החיים, ובפרט את רמת הטהרה כעדת קומראן.
- יתרה מזו, עדת קומראן הבחינה בין הלכות פנימיות בתוך קהילתה לבין הלכות עם יהודים מחוץ לקהילתה, גם בענייני מסחר למשל (מעבר כמובן לטהרה). אמנם עניינים כאלו נמצאים בחלק מהקבוצות החרדיות בעיקר, למשל סוגי הכשרויות המחמירות, אך עדיין אינם מתקרבים לרוב ענייניה של עדת קומראן.
- זאת ועוד, לעדת קומראן היתה מערכת משפטית מלאה. גם כאן ישנן קבוצות בעיקר חרדיות שמנסות ל"כבס את הכביסה בפנים", כלומר לנהל את העניינים החברתיים והמשפטיים בתוך הקהילה, אך הדברים קשים יותר ועוד עם החשיפה לעולם המודרני והתקשורת בפרט.
- מעבר לכל, עדת קומראן ביטלה למשל את עונשי המוות שבתורה (ראו פרק בעניין), וקיים ספק מה לגבי המשך שמירת המצוות בעת הגאולה (ראו בפרק הנצרות).

102. מדוע חז"ל לא ציינו את האיסיים, ושנאו חסידים, מקפידים, נזירים; 'הייתי נושכם כחמור'

- כאמור בפרק **21**. כמה מהמאפיינים העיקריים של עדת היחד, ההסתפקות במועט, והקרבה לחסידויות מודרניות, ראינו את אידיאל ההסתפקות במועט של עדת קומראן, וכן אידיאלים כאלו בחז"ל וחזרתם בחסידויות המודרניות. כמו"כ, בפרק **55**. בסיפורי המחלוקות של הפרושים נגד הצדוקים, הצדוקים צודקים (ועד היום עיוורים), דוגמאות לכך שסיפורי המחלוקות נגד הצדוקים מעוותים. לפיכך, מתבקשות השאלות:
- האם יש סיבה שכת טובלי שחרית מגונת ע"י חז"ל, למרות שמוזכרת פעם אחת, וזה למרות שבהלכה זו כת טובלי השחרית בטהרה כמקפידים על טבילה בטרם הוגים את שם ה'?
 - איך ייתכן שכת האיסיים שמוזכרת כה לשבח ע"י שלושת ההיסטוריונים, אינה מוזכרת כלל בספרות חז"ל?

¹²⁸⁰ ההצעה שכך לפי שהיובלים טו' 26 מציין **עד** 8 ימים, ולכן כך ההדיר קימרון בחיבורים העבריים ב' עמ' 196 שורה 7.

¹²⁸¹ מספר מאמרים יש בעניין.

- כיצד זה שמצד אחד חז"ל שיבחו את המקפידים על שמירת ההלכה יותר מעיקר הדין/המסתפקים במועט (כגון: (אבות ו' ד': 'יפך היא דרבה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחִי צֶעַר תַּחֲנֶיהָ וּבִתְוֹרָה אֲתָה עֹמֵל אִם אֲתָה עֹשֶׂה כֵן אֲשֶׁרִיד וְטוֹב לָךְ אֲשֶׁרִיד בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא'; אבות ו' ו': 'התורה נקנית.. במעוט דרדך ארץ, במעוט תענוג; ברכות סג' II 'אין התורה מתקיימת אלא על מי שממית עצמו עליה'; תענית כד' II: 'כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני דיו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת'; יבמות כא' II: 'המחמיר תבוא עליו הברכה',¹²⁸² 'קדש עצמך במותר לך', ואילו מצד שני גינו את הכתות האחרות שהקפידו על ההלכה יותר מהם (כך נגד רוב הלכות הצדוקים והבייתוסים; כאמור כת טובלי שחרית)?
 - כיצד ייתכן שבחלק מהמחלוקות חז"ל הודו שההלכה היא כמו הצדוקים, אך לא היו מוכנים לתקן את ההלכה שתהיה הנכונה והאמיתית, רק בגלל שנאת החינם?
 - איך יתכן שבחז"ל גינו את המתנזר, כאשר הפשט הוא שחטאו לקורבן הוא בגלל הפסקת נזירותו, ולא בגלל עצם נזירותו, ובכלל "נזר" זה כתר, ועמוס ב' 11 השווה: 'וְאֶקִים מִפְּנֵיכֶם לְנְבִיאִים וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנָזִירִים' (וכן שמעון בן שטח רימה אותם)?
- 102.1. הצעות לתשובות אבסורד השנאה וגינוי של חז"ל נגד כתות אחרות והמסתפקים במועט:
- את הסיבה העיקרית אמר עקיבא בעצמו טרם לימודו: 'מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור' (פסחים מט' II), וכן: 'גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם לישראל' (פסחים מט'), וגם בימינו יש מתח בין החילונים לחרדים.¹²⁸³ כבר ניבא ישעיה סו' 5: 'שָׁמְעוּ דְבַר יְיָ הַחֲרָדִים אֶל דְּבָרוֹ אֲמָרוּ אֲחִיכֶם שְׂנֵאִיכֶם מְנַדִּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבֵּד יְיָ וְנִרְאָה בְּשִׁמְחַתְּכֶם וְהֵם יְבֹשׁוּ, וְאֵף חֲז"ל נִיבּוּ זֹאת: 'חכמות סופרים תסרח' (סוטה ט' טו') כאשר הייחוס הנכון של ה"סופרים" הוא לעדת קומראן – ראו [בפרק בעניין זיהויים זה](#)). כך כנראה חז"ל קינאו בחסידים (ובכללם מקפידים ונזירים) שהקפידו יותר מהם על התורה (ראו בעניין בפרק: 'מהותה של חסידות: הקפדה/החמרה ברמת שמירת המצוות'). זאת בניגוד למשל לגישת משה רבינו: 'מי יתן פל עם יי נביאים' (במדבר יא' 29).
 - חז"ל התאמצו להשיג בלעדיות על קביעת ההלכה, וכך נידו קבוצות (יהודיות)¹²⁸⁴ שאחזו בדעות הלכתיות סותרות, גם וזאת בעיקר כאשר שאר הקבוצות היו מחמירות יותר מחז"ל, כגון: כוהנים, צדוקים, איסיים, חסידים, כת טובלי שחרית. חז"ל יצאו גם נגד הלכות הכיתיים-שומרונים, אלא שגם אלו הקפידו/החמירו יותר בהלכה. ייתכן וחז"ל יצאו גם נגד קבוצות נוצריות שביטלו את המצוות, אך אין לכך די עדויות בספרות חז"ל.
 - ייתכן בגלל החוסר של עיקרי הלכות: 'דקדוקי עניות מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו' (עירובין מא').

¹²⁸² כך למשל בטהרת בעל קרי כהלכת עדת קומראן (ראו פרק בעניין): 'אמר רבי ינאי. שמעתי שמקילין ומחמירין בה. שמעתי שמקילין ומחמירין בה. וכל המחמיר בה מאריך ימים בטובה' (ירושלמי פי"ג ה"ד, כז' ע"ג).

¹²⁸³ הגישה לחרדיות אמיתית משמעותה: לימוד רב, כיבוד חכמים וצניעות - נובעים מחסידות. ומי שאינו מעוניין להתחסד, לעיתים נוטה לזלזל בקפדה יתרה שנראית לו 'שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר' (בראשית רבה יט ג') - והמורכבות הגדולה שהחרדים מצדיקים זאת בחלק מהאידיאולוגיה שלהם, כמו הסירוב להתגייס ולעבוד. אך אנשים אוהבים פתיחות מחשבתית ואילו חרדים מצומצמים בעיקר ללימוד שלהם (כמו התנגדותם ללימודי ליבה), מלבד התפיסה המונוטאיסטית שמטבעה קנאית ומצומצמת.

¹²⁸⁴ המינים של הפרושים שהיו בתוך או קרובים לחז"ל (תוספתא ברכות ג' כה' [כולל של מינים בשל פרושין, ושל גרים בשל זקנים ושל דוד בבונה ירושלים, אם אמר אילו לעצמן ואילו לעצמן יצא]; ברשימת 7 כתות של פרושין [ירושלמי ברכות י' ג' II; סוטה ה' כ" III; סוטה כ" II] 5 מהם שליליים), וכנראה ביניהם גם זרמי חסידויות, עליהם ראו בפרק בעניינם.

- בגלל חוסר היכולת של חז"ל להבחין בין ספרי קודש פנימיים של עדת קומראן לבין ספרים חיצוניים פסולים ודחויים (ראו [פרק בעניין](#)).
- בגלל הפער בין הלכת כהונה להלכת העם, והרצון של חז"ל לקבע את הלכת העם המקלה.
- בגלל שחז"ל קיבלו מסורות והמשיכו במאבים של כת אפרים-דורשי החלקות.

דוגמאות פרטניות:

- מדוע במעורב שמש של הכוהן לפרה אדומה אסור לנהוג בפשט של טהרת התורה, וכפי עדת קומראן וכצדוקים – רק כדי 'להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית' (יומא ב'). הרי אם זו ההלכה הקדומה והנכונה, איך ייתכן שסיבה פוליטית תשנה אותה, ועוד בטהרה כה חשובה במקדש?
- מדוע חז"ל אסרו ללבוש בגדי לבנים כתיאורי האיסיים, ואסרו על ברכת 'אמן ואמן' ([מגילה ד' תי-ט](#)) שגם מצויה בכתבי עדת קומראן.

לסיכום, דרישת תג ואות היא מדרש יוצר היא עוקר הרים, ואלו ניסיונות חיקוי מורה הצדק, אלא שאלא אנושיים (בלית ברירה), והעיקר – שהמדרש האלגורי הוסף גם על החומש, בעוד שהמדרש האלגורי של מורה הצדק היה רק על ספרי הנביאים-כתובים, וגם זאת לפי כללי יישום חוזר שאינם מבטלים את הפשט.

יז. מהותן של חלק מהמגילות הגנוזות כסוד, ומעברן לחסידי-חז"ל לצד פרשנות הפשט

הגדרת ספרות/תורת הסוד: תפיסת האלהות והמרכבה, עולמות עליונים, המלאכים (אנגלולוגיה; על המלאכים בקומראן ראו [פרק בעניין](#), וכאן של חז"ל),¹²⁸⁵ קוסמולוגיה (מבנה המציאות ומהלכיה). נספחיהם: המשיחיות, אפוקליפטיקה, האסכטולוגיה, המאגיה ודמונולוגיה. המיסטיקה זה מונח לועזי שתרגומו פחות ברור.¹²⁸⁶ בחז"ל גם את מעשה בראשית - הבריאה (קוסמונוגוניה).

אומר בן סירא ג' 19-20 (צוטט בחגיגה יג'): 'פְּלֹאוֹת מִמֶּךָ אֶל תִּדְרֹשׁ, וּמִכֶּסֶה מִמֶּךָ אֶל תִּחְקֹר. בְּמָה שֶׁהוֹרְשִׁית הַתְּבוּנָה, וְאִין לָךְ עֵסֶק בְּנִסְתָּרוֹת'. נושאים אלו אינם מיועדים לידיעה של עם הארץ, ולכן עדת קומראן שאחזה במכמניהם, הסתירה אותם ממי שאינו חברה. קשה לעמוד על מהות התפקידים של הנושאים לעיל, ונוכח המסורות הקרובות אך לעיתים פסולות בספרים חיצוניים ומקורות זרים (שחלקם שולבו בספרות חז"ל), אמרתנו זו של בן סירא מקבלת משנה תוקף, וזו אחת התשובות לבורות של המזלזלים במהותה של עדת קומראן.

¹²⁸⁵ ספרים שבהם מתוארים מלאכים בהרחבה בספרות חז"ל: ספר הרזים, אותיות ר' עקיבא, ספר היכלות המכונה חנוך השלישי.
¹²⁸⁶ להרחבה, ראו: יוסף דן, תולדות תורת הסוד העברית.

103. יש לך עסק בנסתרות? תורות כוהנים, אפוקריפונים וסודות שאינם מתאימים לעם-הארץ

כדי להביע דעה תורנית על הנסתרות, כמו: עולם הבא, גלגולי נשמות, קברי צדיקים, ניסים וקשר למלאכים, תחילה צריך להכיר את הספרויות העתיקות בנושא, שעיקרן ממגילות קומראן, וחלקן בספרים החיצוניים. מהם יש לבדוק את היחס לחז"ל והנצרות. כל עוד תהליך לימודי זה לא מבוצע, אין להסתמך רק על דברי חז"ל המאוחרים או ספרות סוד וקבלה המיוסדת עליהם.

103.1. ספרות הסוד כרוב המסורת של עדת קומראן והאיסיים

התורה מציינת מפורשות שיש תורת סתר שאינה לרשותינו: 'הַנְּסֻתָּרֹת לִי אֶלֶּהֵינוּ וְהַנְּגַלֹּת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת' (דברים כט' 28), ועל כן ההמלצה: 'מִנְּסֻתָּרוֹת נִקְנִי' (תהילים יט' 13). מאידך: 'סוֹד יִי לִירְאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעֵם' (תהילים כה' 14); 'לֹא עֲשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמְשַׁפְּטִים בֶּל יִדְעוּם הַלְלוּיָהּ' (תהילים קמז' 20). תודות לאל שנתן לחברי העדה את ידיעת התורה האמיתית וסודותיה רווחות במגילת ההודיות,¹²⁸⁷ היא מהותו של מורה הצדק בפשריו,¹²⁸⁸ והן כמימוש חזונו של תנ"ך ב' יא' 82 ואילך.¹²⁸⁹

קצוות אלו של אי-יכולת לדעת את הסודות למול הזכות והברכה של הנבחרים לגלותם, היא נחלתם העיקרית של עדת קומראן: 'ולסתר את עצת התורה בתוך אנשי העול' (סרך היחד ט' 17); 'וכל דבר הנסתר מישראל ונמצאו לאיש הדורש – אל יסתרנו מאלה' (סרך היחד ח' 12 – 13), ועוד אזכורים רבים מהמגילות.¹²⁹⁰ לכן, כבר בתהליך הכניסה לעדת קומראן (ולמחנותיה), נכלל השבעות שבועות אמון ובדיקת שמירת סודות, כפי שמזמר בעל ההודיות ו' 17-18: 'ובשבעה הקמותי על נפשי לבלתי חטוא לך ולבלתי עשות מכל הרע בעניך וכן הוגשתי ביחד כל אנשי סודי'.

גם יוספוס מציין שחבר האיסיים נשבע 'שלא יסתיר דבר מפני חברי הכת ולא יגלה לאחרים דבר מדברים אלה' (מלחמות ב' 141), ומדגיש ייחוד המסורות לסופרים (נא' א' 38-42), לצד שהסתרתם בסוד את שמות המלאכים (מלחה"י 142 II). המלה "נוצרים" פירושה בעברית "שומרים" ובדרך כלל משתמשים בה בהקשר של שמירת סוד ("נוצר בלבו"), כגון: 'שאלוהו תלמידיו: "מה פשר המשל הזה?" השיב: "לכם נתן לדעת את סודות מלכות האלוהים, אבל לאחרים - במשלים, למען ראו לא יראו ובשמעם לא יבינו' (הבשורה על פי לוקס ח' 9-10). ואכן הנצרות כללה הרבה מספרות הסוד של מגילות קומראן והספרים החיצוניים (מה גם היא שמרה/קידשה אותם, אך גם כאלו שאינם אמינים למגילות).

103.2. ומדוע אסור לגלות תורות סוד אלו לשאר בני ישראל (ויותר לשאר העולם)?

¹²⁸⁷ למשל: 'וברזי פלאֹהֶ הֹודעֹתֵנִי (ז' 27); 'כִּי הוֹדַעְתִּי סוֹד אִמְתִּי (יט' 16).
¹²⁸⁸ 'פִּשְׁרוֹ עַל מוֹרָה הַצַּדֵּק אֲשֶׁר הוֹדִיעָנוּ אֵל אֶת כּוֹל רִזֵּי דְבָרֵי עֲבָדֵי הַנְּבֵאִים' (פִּשְׁר חֲבֻקוֹק ז' 4-5 [קִימְרוֹן], הַחִיבּוּרִים הַעֲבֵרִיִּים א', עמ' 251).
¹²⁸⁹ 'ועתה תנ"ך, את אשר אמרתי לך ואת אשר הבינות ואת אשר ראית בשמים ואת אשר ראית בארץ ואת אשר כתבת בספרים... ולקחת את הספרים אשר כתבת אתה... ונתת להם את הספרים הכתובים בידך וקראו והכירו אותי... ומסרו את הספרים הכתובים בידך בני לבנים ודור לדור ומשפחה למשפחה... ובאחרית הדור הוא אראו להם את הספרים הכתובים בידך וביד אבותיך, ושומרי הארץ יראום לאנשי אמונים עושי רצוני אשר לא יקראו בשמי לשוא'.
¹²⁹⁰ ב"ד ג' 15-16, ו' 18-20, החיבורים העבריים א', עמ' 23, שו' 24; סרך היחד א' 9, ה' 7-12, ח' 15-16, ט' 13-14, 18-19; מלה"י ב' ח' ז'. להרחבה ראו: בר-אילן, עולמם הסודי של אנשי קומראן וחכמים. וראו גם סוד הקהילה בעין גדי.

כנראה בגלל הטעויות באופן שעם הארץ מבין סוגיות תיאולוגיות או רגישות דתית, כגון:

- צמצום הסיפורים על המלאכים ותפקידם: התנ"ך בנוסח המסורה (בניגוד לשאר 5 נוסחי הנוספים המקרא שבמגילות – ראו [פרק בעניין](#)) מצנזר רבות את פעולותיהם של המלאכים (החל מאי-בריאתם; חטאם בבנות האדם היפות; שליחותיהם ושימוש בשמותיהם; 'לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (דברים לבי' 8) בנוסח המסורה למול 'למספר בני אלי' במצע העברי ותרגום השבעים היווני שתורגם ממנו; ¹²⁹¹ יחנה ואחיהו) ¹²⁹² יחסית ולמול מגילות קומראן (כולל כאמור נוסחי המקרא האחרים) [והספרים החיצוניים](#) (בעיקר הפנימיים – ראו [פרק בעניין](#)). ¹²⁹³ ומדוע זאת? כיוון שאמונה או הבנה חלשה ביחסי הכוחות והשליחות של המלאכים מול הבורא, עלולים להוביל לתפיסה פולתאיסטית, והרי התנ"ך הוא ספר המונוטאיסטי ועיקר מסרו והוראתו (ואכן היה קושי להפסיק לזבוח בבמות בבית ראשון). ¹²⁹⁴ כמפורט בפרק על [חננו](#) ועמי קדם, אלו קיבלו מסורות מהקדמונים שהשתבשו אצלם והפוליטאון הפך למיתולוגיות ופולותיאזם מגוחך.
 - מורכבות לוחות השנה וסינכרוניזם: שוב כאן ישנו חשש ל"עבודת כוכבים" פשוטה כשמשמעה (שהתפתחה לגלגל המזלות בפסיספס בתי הכנסת בגליל - ראו [בפרק בעניין](#)), ו"לא תִּנְחָשׁוּ וְלֹא תִעֲוֹנֶנּוּ" (ויקרא יט' 26).
 - נשים: בתנ"ך המסורה כנראה מחינוך לצניעות לנשים. ¹²⁹⁵ במגילות קומראן יש זכויות יתר לנשים (ראו בפרק על נישואים ומיניות), ובעיקר ביובלים יש הרחבה על בנות הזוג ומקצת מעשיהן.
 - ההלכה של ה"נסתרות": ראו על כך [בפרק בעניין](#).
 - מגילות מאגיה מיסטיות של לחשים (ראו בפרק התפילה) ופיוזונומיה, החלטות ה'יתיון' ודעת גורל: אלו מצריכים דעת גבוהה וקדושה יתרה, שאינם מתאימים לעיסוק עם-הארץ.
 - אי-ציווי מפורש על הגבלת המיניות (אלא כחוקי טהרה ועוד).
- דברים מעין אלו מצוינים גם בחזיון השביעי בעסדראס הרביעי/ [חזון עזרא](#) יד' 44-47, ¹²⁹⁶ לפיו ניתנו כד' 24 ספרי התנ"ך לכל העם, ואילו 70 ספרי סוד נוספים ניתנו רק לסופרים העוסקים בתורה.

¹²⁹¹ מגילה 4Q37 יב'. ראו בעניין למשל: [גולשטיין, בהנחל עליון גוים](#). אין קשר עקיף ל'כַּל הַנְּפֹשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַפְּאָה מִצְרִימָה שְׂבָעִים' (בראשית מו' 27), אך ראוי לציין שהיובלים מדי' 33 מסדיר את הפער ל-75 המוזכרים בתרגום השבעים ומנמקו בכרת.

¹²⁹² ברית דמשק ה' 17-19: 'מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים ויקם בליעל את יחנה ואת אחיהו במזמתו בהרשיע ישראל את הראשונה'. אלו הם המכשפים [יניס וימבריס/יחנה וממרא](#) הידועים ממקורות זרים.

¹²⁹³ במגילות קומראן החל ב [חננו](#) שמפרט את כרד/ספר העירים המגלה את המסתורין על בראשית ו' 1-4; היובלים מסופר מפיו של מלאך הפנים; המגילה החיצונית לבראשית מציינת ששלושת האנשים שביקרו את אברהם אבינו הם מלאכים; ב [טוביה](#) המלאך מתלווה למסע ומנגד אשמדאי; במגילת המלחמה מלאכים רבים ואף שימוש בשמם. ועוד רבים. גם יוספוס ציין שהאיסיים שומרים את שמות המלאכים בסוד (מלחה"י 142 II).

¹²⁹⁴ שמות לבי' 34-לג' 5 נענשים בניי ומקבלים מלאך לפנייהם במקום ה', והם מתאבלים על כך. גם בחז"ל יש תפילה מפורשת בעניין: 'לֹא עַל בַּר אֶלְהֵינוּ סְמִיכָא' (פְּרִיָּה שְׁמֵה). נושא זה רחב ונכתב עליו הרבה.

¹²⁹⁵ להלן 2 דוגמאות לצנזור מעשי חנה בשמ"א א' בנוסח קומראן ?? : ??.

¹²⁹⁶ יונכתבו בארבעים יום אלה תשעים וארבעה ספרים; ויהי ככלות ארבעים היום וידבר אלי עליון לאמור: את עשרים וארבעה הספרים אשר כתבת בראשונה תגלה, ויקראו בהם ראויים ושאינם ראויים; ואת שבעים האחרונים שמור, ומסור אותם לחכמי עמד, כי בהם מעיין הינה ומקור החכמה ונהר הדעת. בידי' 26 מצוין גם מי אמור לשמור על ספרי הסוד: 'וכאשר תגמור את הספרים, שמהם תגלה, ומהם תמסור לחכמים בסתר' – ואכן כך הם חלק ממגילות קומראן (ראו בפרק על ספרות הסוד).

ייתכן ו'תורת המלך' שמגילת המקדש נוי-נט', הינה תורה מורחבת שמיועדת רק לכוהנים ולמלך,¹²⁹⁷ ואילו הנוסח לעם הוא המצומצם בספר דברים יז' 14-18 (להרחבה על תורת המלך ראו [פרק בעניין](#) : 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת').

104. חלק ממגילות ים המלח הן תורות כוהנים שהתורה הסמיכה אותם לפסוק בהם

יוצא אפוא שתורות הסוד מיועדים בעיקר לסופרים (כוהנים/זקנים ושאר הכינויים של האליטה – ראו זיהויים בפרק נפרד). רבות מהתורות בתנ"ך מיועדות בעיקר לכוהנים: התורה מקנה בעיקר לכוהנים את העיסוק הבכיר בשפיטה והוראת התורה, ופירט יחזקאל מד' 23-24¹²⁹⁸ דינים מסוימים אמורים להיפסק רק על-ידם.

לפיכך, עד גילויין של מגילות קומראן, רוב החוקרים סברו כי ההגמוניה שקדמה לחז"ל היתה כוהנית, מה גם הצדוקים היו כוהנים.

להלן סקירה של תחומי הלכה שלכוהנים/עדת קומראן היו מסורות בלעדיות או עדיפות על מסורות חז"ל:

- בחז"ל מסופר על 'בית גרמו' שהיה להם ידע בלעדי לאפיית לחם הפנים. לא חז"ל ולא ממקדש אלכסנדריא הצליחו להחליף את הידע שלהם, כך שאין לחז"ל מסורת כלשהיא בעניין, כנראה מכיוון שמדובר על מסורת כוהנים ([או לויים](#)) שעוברת בסוד משפחתי מזה דורות, ואינה ניתנת למדרש יוצר או מסורות עממיות בע"פ שחז"ל ליקטו וערכו.

- בדומה, מסופר בחז"ל על בית כוהנים עם מסורת בלעדית שלא היתה לחז"ל או מאלכסנדריא, אלא שהפעם מצוין מפורשות שהיו להם גם מסורת בכתב: 'כתחלה כשניו בית אבא [אַבְטִינַס] צנועין – היו מוסרין מגילותיהם זה לזה עכשיו הילך מגילה זו והזהר בה שהיא מגילת סמנים' ([תוספתא יומא ב' ג'](#)).

יש לציין שתחילה בית אַבְטִינַס נודו, וגם עובדה זו מלמדת על המתח ועל הרצון של התנאים להחליף את הידע ואת הסודות של הכוהנים (ראו גם על החלפת ר' עקיבא את מטטרון ומשה רבינו). ביטול הנידוי נגד בית אבטינס מלמד שאין לחז"ל מושג ושיח עם הכוהנים.

- בכמה מקורות בספרות חז"ל מצוין: "מגילת סמנים/סמנין"¹²⁹⁹. עניינה בסוד הקטורת. **וכך גם**

סוד הקהילה בעין גדי (ראו לעיל בפרק על תפילה ובה"כ).

- הלכות טהרה: מגילת קומראן 'ספר מדרש משה' (4Q249) כתובה בכתב סוד ועוסקת בהלכות טהרה, ובכל אופן בין מגילות קומראן יש מגילות טהרה שונות. יש לציין שברית דמשק ט' 2-4 מציינת ש: 'אל ימש איש כהן מבונן בספר ההג' על פיהו ישקו כולם ואם אין הוא בחון בכל אלה

¹²⁹⁷ עולה גם מהפנייה במגילת המקדש נוי 3-4: 'על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת'.

¹²⁹⁸ 'נְאֻמַת עַמִּי יִרְוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל וּבֵין טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדְעִים; וְעַל רִיב הַמָּה וְעִמְדוֹ לִשְׁפֹט [לְמִשְׁפָּט] בְּמִשְׁפָּטִי וּשְׁפֹטוּהוּ [לְשִׁפְטוּהוּ] וְאֵת תּוֹרַתִּי וְאֵת חֻקֹּתַי בְּכָל מוֹעֲדֵי יִשְׁמְרוּ וְאֵת שְׁבֻתוֹתַי יִקְדְּשׁוּ'.

¹²⁹⁹ נזכרת ב'יומא לח'; ירושלמי פ"ג ה"ט; שקלים פ"ה ב' (מט' ע"א); שה"ש רבה פ"ג.

ואיש מהלויים בחון באלה ויצא הגורל לצאת ולבוא על פיהו כל באי המחנה' (קימרון, [החיבורים העבריים א'](#), עמ' 48).¹³⁰⁰

המשנה מזכירה ארבעה "פוטנטים" סודיים שנראה ששייכים לכוהנים (ובעיקר [לבני צדוק](#)): עשיית לחם הפנים, עשיית הקטורת, אומנות השירה ואומנות הכתיבה, ואין מתאים מעדת קומראן לכתיבה (על עדת קומראן כסופרים ראו פרק בנושא זה).

רובו של ידע נסתר של תורות כוהנים מעין אלו – אבד, ובזכות מגילות קומראן חזר לנו חלקו (שכן רוב המגילות שרדו בקטעים).

105. מגילות בכתב שהתקבלו בחז"ל; המשנה כסוד וגישת הסתרת תורה מעם-הארץ

חז"ל אמנם לא קיבלו את רוב המגילות בשלמותן כספרים, אך עם זאת, עדיין קיבלו מסורות רבות מהם (ניתן להקביל זאת למסורות שהתקבלו אצל עמי קדם, בשיבושים השונים, שגם הן דומות לתהליך ושימוש קבלת המסורות של חז"ל למסורות, אם כי בתוכן מסורות הקדמונים קדומות לרוב המסורות שאימצו חז"ל). תחום עיקרי שחז"ל קיבלו הוא תחום ספרות הסוד שהועברה בחברות תנאים הראשונים (אבות דרבי נתן נ"א ח')¹³⁰¹ וחסידים כמו רבי יוסי החסיד (חגיגה יד' ב'). ייתכן שאלו נובעים מגישות בתים: בית שמאי אומרים: 'אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם גבור ובן אבות ועשיר', ואילו בית הלל אומרים: 'לכל אדם ישנה'.

עקרונות דומים מצויינים גם בחז"ל, כגון: 'מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר' (ספרי דברים פז', מהד' פינקלשטיין, עמ' 151); 'ושלא יגלו מסתורין שלהם' (שיה"ש ב' 7), ואפשר שכפי שמצויינים המדרשים - כל ומהותה של המשנה היא סוד בפני הנכרים.¹³⁰²

'אמר ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: כותבי הלכות כשורפי התורה, והלמד מהן אינו נוטל שכר'; 'דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות' (תמורה יד' II; גיטין ס' II), שמא ישונה פרט מהלכותיהם או יחשפו תורות מיסטיות/כוהניות להדיוטות שלא רשאים לכך – כאמור בקהלת רבה (על פי כ"ד וטיקן 291/11): 'ויותר מהמה בני הזהר מהומה **כת** שכל המכניס בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים מהומה הוא מכניס בתוך ביתו.¹³⁰³ ייתכן וקשורה לכך העובדה שהשם הנכבד אינו נזכר אפילו פעם אחת במשנה.¹³⁰⁴

¹³⁰⁰ השוו לדברי ר' יוסי: 'יודע אני בעצמי שאיני כהן; אם אומרים לי חברי עלה לדוכן, אני עולה' (שבת קיח' II).
¹³⁰¹ "ויקנה לך חבר" – כיצד? מלמד שיקנה אדם חבר לעצמו: שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו וילה לו סתריו, סתרי תורה וסתרי דרך ארץ' (מה' שכטר, עמ' 36).

¹³⁰² תנחומא 'כי תשא' לד'; 'וירא' ב'; שמות רבה מז' 1: 'אמר הקדוש ברוך הוא לאומות: אתם אומרים שאתם בני, איני יודע, אלא מי שמסתירין שלי אצלו – הם בני. ואיזו היא? זו המשנה שניתנה בעל פה, והכל ממך לדרוש'; מדרש תנחומא, כ"י ורשה, פרשת כי תשא סימן לד': '... כשאמר הקב"ה למשה 'כתב לך', בקש משה שתהא המשנה בכתב, ... א"ר יהודה בר שלום א"ל הקב"ה למשה מה את מבקש שתהא המשנה בכתב ומה בין ישראל לעכו"ם... אלא תן להם מקרא בכתב ומשנה בעל פה'. גם מועד קטן טז' מציין שלא ישנו לתלמידים בשוק אלא רק בבית המדרש.

¹³⁰³ השוו: 'וה[משכיל יבין ו]זכור את מלכי ישראל והתבנן במעשיה שמי מהם שהיא ירא[ו] ממשפטי התו[רה] היה מצול מצרותוהם מבקשי התורה' (ממ"ת ג' 23-24 [קימרון, [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 211]).

¹³⁰⁴ זאת ועוד, גם כשיובא דעת בת קול משמיים – יפסלוהו כ"לא בשמיים היא' (נגד תנורו של עכנאי של רבי אליעזר השמותי, בבא מציעא נט' ב').

מאידך, יש לזכור שהתוספתא פ"יז' ה"א מגדירה אחרת את [הספרים החיצוניים](#),¹³⁰⁵ וכן אפשר שכוונת ספרים חיצוניים הם בעיקר לספרות הנוצרית הרבה שנכתבה החל מהמאה הראשונה לספירה (מאות שנים לאחר סיום הכתיבה של עדת קומראן), ואפילו בנצרות עצמה נחלקו איזה מספריהם הם קודש ואיזה יוכנסו לברית החדשה.¹³⁰⁶ **ניכוסם ועלית ערכם ע"י המאמינים הנוצרים,**

פסק כמעט לחלוטין השימוש בהם בקרב היהודים.

במילים אחרות, היות שחז"ל (והחשמונאים כבר הודו בכך [מק"ב ב' 13-14]) הצליחו לאסוף רק חלק מאוצר התורות הנוספות על התנ"ך שאבדו: 'מִשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'), ולא רק שמסורות כבriיתות ותוספתות שצוינו בתלמוד מחזקות טענה זו, אלא ישנן הקבלות בין דברי סופרים בחז"ל לספרים חיצוניים, ואולי אפילו אותה קדושה והחמרה: 'הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה' (עירובין כא' II), לכן ההגדרה הנכונה היא כמו דעתו של ר' עקיבא: 'וכי שתי תורות היו להם לישראל! והלא תורות הרבה ניתנו להם לישראל' (ספרא, בחוקותי ח'¹³⁰⁷), וגם עדת קומראן מציינת שהתורות ניתנו ל'ראשונים' שדחו אותם,¹³⁰⁸ והם חידשו אותם שוב, כאשר ההתגלות מגיעה בשלבים בין הדורות. אף אם הפרושים דחו אותם, הרי שכבר בחז"ל התירו אותם. לחלופין, מדובר על ספרים חיצוניים שלא התקבלו בעדת קומראן, כמו ספרי הנצרות.

יש לזכור שאין בספרים החיצוניים הלכות רבות. בנוסף, חלקם אינם מוסיפים אפילו להקשר של עדת קומראן. למשל שני [הספרים החיצוניים](#) לעזרא (חזון עזרא - בעסדראס הרביעי ועזרא החיצוני/השלישי) שלא נמצאו במגילות: אינם קרובות או סותרות למגילות, ואין בהם חומר הלכתי דומה או עדות על קהילה שייסדה או שמרה על התורה כמו 'בית נאמן בישראל'. [תנ"ך](#) אלבק סיכם ב'מבוא למשנה' (עמ' 24): 'מעתה נוכל לאמור שההלכות והמנהגים שבספרים החיצוניים, בין אלו שמתאימים להלכה שלנו ובין אלו המתנגדים לה, עדים הם לקיום הלכה ראשונה בזמן קדום ולהמשך התורה שבעל פה מן הנביאים ועזרא ונחמיה עד חכמי המשנה.'

לסיכום, מגילות קומראן מכילות שני סוגים של ספרויות: גלויים וסודיים. ספרות הסוג מכילה את ספר חנוך וקדמונים, אפוקריפונים של נביאים, כתבי סתרים, הלכות כוהנים (בכללם טהרה, סינכרון לוח שנה, פיזונומיה ועוד).¹³⁰⁹ רוב המסורות עברו בספרות הגלויה, אך עם השנים

¹³⁰⁵ 'כתב המהלך (!) תחת הצורה ותחת האיקונאות - אין מסתכלין בו, ולא עוד אלא אף בחול אין מסתכלין בדיוקנאות, שנאמר: אל תפנו אל האילים, ואלהי מסכה לא תעשו להם. אני ה' אלהיכם. מאי תלמודא? אמר ר' יוחנן: אל תפנו אל מדעתכם'.

¹³⁰⁶ [הנצרות קידשה 27 ספרים, והוציאה \(או לא הכניסה\) בין היתר את ספרים אלו מהקאנון שלה לברית החדשה בגלל שלא זכו ליותר מהכרה זמנית/מקומית](#): איגרת ברעבא (70-79 לס'), איגרת לקורינתים (בסביבות 96 לס'), דרשה קדומה, שמכונה גם האיגרת השנייה של קלמנס (בסביבות שנת 120 - 140 לס'), הרועה של הרמס (בסביבות 115-140 לס'), הדידכאה, הוראות 12 השליחים (בסביבות השנים 100-120 לס'), חזון אחרית הימים (אפוקליפסה) של כיפא (בסביבות 150 לס'), מעשי שאול וטקלה (170 לס'), אגרת ללאוריקיאה (כנראה במאה ה-4 לס'), הבשורה על פי העברים (65-100 לס'), איגרת פוליקרפוס לפיליפים (בסביבות 108 לס'), שבע האגרות של אוגנמיס (בסביבות 100 לס').

¹³⁰⁷ "'אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת" (ויקרא כו' 46): החוקים - אילו המדרשות. והמשפטים - אילו הדינים. והתורות - מלמד ששתי תורות ניתנו להם לישראל אחד בכתב ואחד בעל פה. אמר ר' עקיבא: וכי שתי תורות היו להם לישראל? והלא תורות הרבה ניתנו להם לישראל: זאת תורת העולה. זאת תורת המנחה. זאת תורת האשם. זאת תורת זבח השלמים זאת התורה אדם כי ימות באהל. בהר סיני ביד משה - מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה על ידי משה מסיני (ק"ב ע"ג)

¹³⁰⁸ ברית דמשק כ' 9-8, 32-32: 'כי אררוהו כל קדושי עליון וכמשפט הזה לכל המאס בראשונים ובאחרונים... והתיסרו במשפטים הראשונים אשר נשפטו במ אנשי היחיד <היחד> והאזינו לקול מורה צדק'.

¹³⁰⁹ ראו בדיקה במולד האסטרונומי (או 'בית מולדים') ופיזיונומי במגילת 4QHoroscope 4Q186-4Q187.

והקבוצות שהתפצלו מעדת קומראן, הורחבה גם ספרות הסוד לחלקים מהעם, ובה נראית מגמת **מתח והמחלוקת**.

106. מגילות דקדוק ועומק הפשט של איסי בן יהודה, והגעתן מהמערות

מרדכי הכהן זיהה את איסי בן יהודה כאיש מחתרת שחי במערות (נדריים פא'; ירושלמי שביעית פ"ח ה"ה; ירושלמי נדריים פ"יא ה"א), בעל שמות רבים,¹³¹⁰ אך הזכיר רק בנגיעה כי הוא קרוב לאיסיים.¹³¹¹ דעתו התקבלה כמעט תמיד להלכה, אפילו נגד דעות רוב, וזאת כאשר לא למד עם חבריו (ירושלמי נדריים לוי ב'),¹³¹² ובעצמו גם נידה חלקם (מנחות יח' ב').

ידאמר רב: מצאתי **מגילת סתרים**¹³¹³ בי רבי חייא, וכתוב בה: **איסי** בן יהודה אומר¹³¹⁴ 'כי תבא בקרם רעך [וְאֶכְלֶתָ עֲנָבִים כְּנֶפֶשׁ שְׂבָעָךְ וְאֶל כְּלֶיךָ לֹא תִתֵּן] (דברים כג' 25) - בביאת כל אדם הכתוב מדבר' (בבא מציעא צב'). ככל הנראה, הלכה זו נמצאת במגילת קומראן 4Q159: 'השדה יוכל בפיהו ואל ביתו לוא יביא להניחו'.¹³¹⁵

על מגילות סתרים במשמעות של ספרי סוד נדון בפרק 'ספרות הסוד כרוב המסורת של עדת קומראן והאיסיים; מגילות בחז"ל והמשנה כסוד', ורק יצוין שבמגילות קומראן הכיתות ישנם כתבי סתרים כגון מסוג **צופן אתב"ש**, וגם התנא שמעון בן אלעזר/בן עזאי¹³¹⁶ מצא כנראה ספר חיצוני שאינו במגילות: עליית ישעיהו, לפיו מנשה הרג את ישעיהו. אם זהו בן עזאי, הרי שיש לו עוד כמה נקודות קרובות לעדת קומראן: **לא נשא אשה, ובנו אליעזר בן יעקב, יוסי בן חלפתא, כתב את סדר עולם שאינו תואם ללוח השנה של עדת קומראן**.

מסורתו זו של איסי הינה פירוש פשט המקראות (בניגוד לשאר דורשי פסוק זה בחז"ל), ותואמת לדרכה הדקדוקית-לשונית של עדת קומראן לחומש: 'לשוב אל תורת משה כי בה הכל **מדוקדק**' (בברית דמשק טז' 2). מסורת זו קיימת במפורש גם בחז"ל: 'מלמד שניתנה התורה, הלכותיה **ודקדוקיה** ופירושיה על ידי משה מסיני' (ספרא בחוקותי, פרשה ב', פרק ח'), 'אין המקרא יוצא מדי פשוטו' (שבת סג' א'; יבמות כד' א'); 'אמר לו רבי **יוסי** בן דורמסקית, יהודה ברבי, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים' (ספרי פרשת דברים פיסקא א').¹³¹⁷ פשט כמשמעו מציין גם ר' עקיבא

¹³¹⁰ עיקריהם: יהודה איש הוצא (עיר בבל שממנה עלה הידועה גם כ"הוצל"), יוסי קטנותא, יוסף הכהן, 'אנא איסי בן יהודה דהוא איסי בן גור אריה דהוא איסי בן גמליאל דהוא איסי בן מהלאל' (נדה לוי ב'), וראו הצעות נוספות במאמרו של הכהן, כגון: רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, יוסי בן קצרתא, רבי יוסי החסיד.

¹³¹¹ מרדכי הכהן, 'תולדות התנא איסי בן יהודה', סיני לד' (תשי"ד), עמ' רלג-רמ.

¹³¹² 'יהודה איש הוצא עבד טמיר **במערתא** תלתא יומין (התחבא במעשה שלושה ימים) מיקום על הדין טעמא (רצה לעמוד על טעם הדבר) מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? אתא לגבי רבי יוסי בן חלפתא, אמר ליה: אית לי טמיי במערתא תלתא יומין, מיקום על הדין טעמא: מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? קרא (רבי יוסי) לרבי אבא (אוורדימוס) בריה, אמר ליה: הדין טעמא מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? אייל (יהושוע כא') "תְּהִינָה הָעָרִים הָאֵלֶּה עִיר וּמְגֻרָשָׁיָהּ סְבִיבֶיהָ". תהינה עיר - ואחר כך מגרשיה סביבותיה. אמר ליה (רבי יוסי ליהודה איש הוצל): מי גרם לך? (שלא ידעת זאת) דלא ילפתה עם חבריך (שלא למדת עם חבריך). סיפור במקיל בשינויים יש בבבלי נדריים פא'.

¹³¹³ וכך גם מסורות בתרגומים הירושלמים נגד פירושים של חז"ל, כמו ה'בעירה' שהיא אש (ולא לשון בהמה).

¹³¹⁴ בחז"ל התנגדו להצעתו ופירשו אותה אחרת, אך גם יוספוס מסר הלכה זו (קדמה"י, מהדורת שליט, ירושלים ותל-אביב תש"ד, ד', כ"א, עמ' 234). על כך ראו: **יהורם לשם, בביאת כל אדם הכתוב מדבר, עקבות פרושיים, חסידיים וכיתתיים ביסודה של הלכה**.

¹³¹⁵ הספק נוכח הקטיעות לפני ואחרי שורה 5 זו - ראו: **החיבורים העבריים ב'**, עמ' 24.

¹³¹⁶ ילקוט שמעוני מביא זאת פעם בשמו של שמעון בן אלעזר (רמז', רמז') ופעם בשמו של שמעון בן עזאי (רמז', שס').

¹³¹⁷ באופן יותר חריף בפרקי אבות: 'המְגִלָּה פְּנִים בְּתוֹרָה שְׁלֵא כְּהִלְכָה, אָף עַל פִּי שְׁיֵשׁ בְּיָדוֹ תוֹרָה וּמְעֵשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא', אלא שהשאלה מהי ההלכה, ובעסקינן - מהו הפשט.

(סוטה ח') שמדבריו משתמע ששאר פירושי התורה אינם כמשמעו?! לצידה דרישות כמו שרבי עקיבא דחה את המוסכמה שיש 2 תורות (ספרא, בחוקותי ח').¹³¹⁸ רב כהנא מעיד על עצמו שי'כד הוינא בר תמני סרי שנין הוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא, ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא [=כאשר הייתי בן שמונה עשרה שנה כבר למדתי את כל התלמוד, אך לא ידעתי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד עתה] (שבת סג'). מקרה נוסף של הלכה זו מוזכר גם בבבלי מכות כ' ב'.

עדת קומראן משתמשת בפירוש זה גם ליובלים: 'הנה הוא **מדוקדק** על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבעותיהם' (ברית דמשק יח' 3-4). אמנם לצד פירוש זה, לעדת קומראן מסורת אגדתית רחבה לחומש, שגם עליה נדון בהמשך, ונעיר שככלל אינה סותרת את הפשט, לפחות לא את הפשט שעדת קומראן פירשה בכתביה השונים.

איסי ממשיד בגישתו לפשט המקראות בעניין נידה וכן: "'מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקּוּם" (ויקרא יט' 32) - אפילו כל זקן במשמע', בניגוד לחכמים שרק אם חכם ואינו אשמאי (קידושין לבי II).

מסורת זו של איסי מתפלמסת (בכוונה או רעיונית) עם המדרש נגד ינאי המלך, שנהג לפי הלכת הצדוקים (ולא הפרושים): 'נוהג מנהג עמך' (בבא מציעא מח' II: בבא בתרא ד')¹³¹⁹ שמצמצם את הציווי בשמות כבי' 27: 'וְנִשְׂאֵי בְּעַמְּךָ לֹא תֵאָרֵי' (על המחלוקות של שמעון בן שטח, מנהיג הפרושים, נגד ינאי – ראו בפרק עליו). מהמתרס השני, עדת קומראן (ובית חוניו)¹³²⁰ שיבחוהו במגילת 'ברכה לשלום יונתן [אלכסנדר ינאי] המלך',¹³²¹ ובמרומז גם בפשר מלכיצדק ואפוקריפון ירמיהו ב' 2-4¹³²² (להרחבה ראו לעיל בפרק על ינאי).

פירוש שאינו מוזכר/שרד במגילות מדבר יהודה, עומד בתווך נגד הקראים שאוסרים רק את החלב של אותו אם הגדי ('לֹא תִבְשֵׁל גְּדֵי בְּחֵלֶב אִמּוֹ' [שמות כג' 19, שמות לד' 26, דברים יד' 21]), ואילו 'איסי אומר ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברים יב'), להביא בשר בחלב שאסור באכילה',¹³²³ ובחולין קדו' איסור זה (של כל בשר) מוגדר כ'דברי סופרים' (לזיהוי עדת קומראן כ'סופרים' ולדוגמאות נוספות ראו בפרק בנושא זה). מאידך, פילון התיר זאת¹³²⁴ ויוספוס אינו מזכיר זאת.

פילון האלכסדרוני מתאר את האיסיים: 'אחד מהם יוציא את הספרים (הקדושים) ויקרא בהם, ואיש אחר, מבעלי התורה, יעמוד על ידו, ויבאר את העניינים הסתומים. שהרי את מרבית (התורה)

¹³¹⁸ גם דעתו של ר' עקיבא במקום שאין רק שתי תורות, אלא תורות הרבה (ספרא, בחוקותי ח'), אפשר שמצביע על מסורות שונות ורבות שקיבל מעדת קומראן.

¹³¹⁹ נראה שלאחר מכן חז"ל אימצו גישה ממלכתית ואפילו למנהיג נכרי: 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראו, איש את רעהו חיים בלעו' (פרקי אבות ג' ב'), וכן סתרוהו זאת במדרשים אחרים כמו: 'יפתח בדורו כשמואל בדורו' (ראש השנה כה' II).

¹³²⁰ התמיכה בינאי הגיעה גם מבית חוניו - בניו של חוניו השלישי/רביעי, חנניה וחלקיה, שהיו גנרלים בצבא מצרים של קליאופטרה (קדמה"י יג' 355-353) והצטרפו למלחמתו נגד תלמי לתירוס (קדמה"י יג' 411). על קשרים נוספים בין עדת קומראן ליהדות מצרים, ראו בפרק על התפילה.

¹³²¹ מגילת 4Q448 ב' 9-1: 'עור קדש על יונתן המלך וכל קהל עמך ישראל אשר בארבע רוחות שמים. יהו שלום כלם ועל ממלכתך ליתברך שמכי' (קימרון, **התיבורים העבריים ג'**, עמ' 186). איני מקבל את סברת החוקרים שמגילה זו הובאה לעדת קומראן מבחוץ, דבר כזה אינו סביר בקהילה הדוגלת באמת הצרופה וקיצונית בדעותיה, וכן לפני קטע זה יש מזמור תהילים של ברכה.

¹³²² לפיהם הגאולה לפי מועד 490 שנה לפי דניאל ט' 24. גם קדמה"י יג' 301 מציין 480 שנה עד ליהודה אריסטובלוס.

¹³²³ ראו גם: 'איסי בן גוריא אומר, נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה. מה להלן אסור באכילה אף כאן אסור באכילה' (מכילתא רלי' על שמות כג' 19). לדאבון, לא שרדה הלכה מהמגילות (בהנחה שהיתה כזו) בנוגע לפירוש איסור זה, ולכן לא ניתן להכריע כי מסורת זה מקורה בקומראן. עם זאת, ישנן מסורות רבות של חז"ל שנלקחו מעדת קומראן, ורק בודדות לקראים, למרות שנפנו בשיטת הפשט, אך גם חלק מחז"ל דגלו בשיטה זו, וכאמור – הפשט אינו פשוט..

¹³²⁴ על המידות הטובות, 143-144.

יפרשו בצורה פילוסופית דרך משל (אלגוריה) על יסוד שיטת דרוש ישנה נושנה' (על חירות הצדיק יב' 81-82); 'כי דברי הפשט הם בעיניהם לשון סמל לאמת נסתרת הנרמזת בהם בדרך הסוד'.¹³²⁵

דוגמה לפירוש של עומק הפשט נמצאת במגילות למצווה וּלְפָנַי עֹזר לֹא תִתֶּן מַכְשָׁלִי (ויקרא יט' 14), ראו בפרק העתקת ספרויות ופרשנות.

107. אימוץ ספר היובלים ע"י פנחס בן יאיר - התורה המשנית והברית לתושבי"ע

לאחר שאפרים-דורשי החלקות דחו את 'ספר התורה שנית' (ראו פרק בעניין זה לעיל, פרק זה מהווה המשך ישיר לכך).

לאחר שעמדנו על מאפיינים של מגילות פנימיות ודרכי הסוד בקומראן ובחז"ל, ננתח את מהותו של ספר היובלים. היובלים מספר את סיפורי בראשית עד מתן תורה בהשלמת תאריכים עובדות ומצוות (עוד על הספר ראו בקבוצת חיבורי הר סיני) לפי לוח שנה שמשי ויובלי, והוא מיועד להיות גלוי לכל העם. היובלים משלים את סיפורי האבות בצורה מאירה על התנהגותם שלעיתים נראית תמוהה רק מספר בראשית; אחד הסיפורים המפורסמים הוא שבירתו של אברהם אבינו את אלילי תרח אביו, שהתקבל לבראשית רבא לח', וכך יש בברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 56, שו' 13-14) עונש על המבקר את האבות. לעומת זאת, אינו משנה את חטאו של ראובן (לג', וכן פשר בראשית [החיבורים העבריים ב', עמ' 253, שו' 4-5] כפי שעשו חז"ל בשבת נה', ומשתלב עם מסורות צוואות השבטים שמפרטים את חטאיהם, ומאידך שעשו תשובה מלאה (שגם עולה מהתנהגותם עם יוסף במצרים בבראשית). **לכן** נכתב עליו מגילת השלמת סוד - פאסידו יובלים 4Q225, שמציינת בפרק ב' 5-7 למשל את הדואליות של בכי מלאכי השרת לעומת שמחת מלאכי המשטמה בעקדת יצחק¹³²⁶ (וכאמור עמדנו על תיאור מלאכים כמאפיין עיקרי של ספרות הסוד). הספר משכתב ומתייחס בפתירתו לאותו פסוק עקרוני של מסורת נוספת מהר סיני - שמות כד' 12: וַיֹּאמֶר יי אֵל מִשֶׁה עֲלָה אֵלַי הִהָרָה וְהָיָה שָׁם וְאָתְנָה לְךָ אֶת לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרְתָם, אליו גם חז"ל ייחסו את המסורת התורה שבעל פה,¹³²⁷ וכך המונח 'מצוה' שומש כתקנה בסרך היחד ח' 16-17,¹³²⁸ לעומת 'תורת משה' בסרך היחד ח' 11-22.¹³²⁹

למעשה יש כאן אותה טענה של עדת קומראן וחז"ל למסורת נוספת מהר סיני, רק שהראשונה מציינת אותה ככתובה בספר היובלים (ובעוד ספרים ומגילות), והשנייה טוענת שמסורת זו עברה

¹³²⁵ 'כתביו הפילוסופיים של פילון', מבחר ערוך בידי יוחנן לוי, (תרגום לעברית: יהושע עמיר), הוצאת מגנס, תשל"ה, עמודים 42-41.

¹³²⁶ 'מלאכי קודש עומדימ בוכים על] [את בנו מן הארץ ומלאכי המ[שטמה [שמחים ואומרים עכשו יאבדי. (החיבורים העבריים ב', עמ' 218).

¹³²⁷ 'אמר רבי לוי בר חמא אמר ריש לקיש: מאי דכתיב 'ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם...' והתורה' - זה מקרא 'המצוה' - זו משנה' (ברכות ה').

¹³²⁸ 'יכול איש מאנשי היחד ברית היחד אשר יסור מכול המצוה' (סרך היחד ח' 16-17): 'המצוה' היא ככל הנראה מצווה של 'החבורה'-הכת-העדה, מעבר לתורת משה שכלליה מקובלים על כל ישראל, ולכך מוקדשת פרשה זו (5) בסרך. כוונת התקנות (שלושן אין בסיס מקראי) היא להבטיח שחיי החבורה יתנהלו ללא חיכוכים וללא מריבות ולמנוע מרידות ופגיעות בסדריה הטובים וברכוש של החבורה. זוהי חוקת עונשין משמעתית מובהקת. השוו להגדרת המשנה כימצוה' בברכות ה'.

¹³²⁹ 'כול איש מהמה אשר יעבר דבר מתורת מושה' (סרך היחד ח' 21-22): כפשוטו, זהו האיסור הראשון והמרכזי - תורת משה. אך סרך זה מביא מקצת איסורי תורת משה ולרוב אין גם מקור מקראי ישיר, כנראה כיוון שסרך זה בא לכוון הנהגת ומשמע קהילתית-כיתתית-עדתית, ואילו תורת משה הינה הכללים והעקרונות שמכוונות בעיקר לכל העם כקהילות.

- הספר להורדה בקובץ PDF כולל תמונות (פחות עדכני) :
<http://www.deadseascrolls.co.il/images/PDF/qumranbook.pdf>
- הספר באתר (פחות עדכני; כל הערות השוליים בתחתית) ומאמרים נוספים :
www.deadseascrolls.co.il
- ערוץ היוטיוב וסרטוני ההרצאות : <https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- הזמנת הספר מודפס בדואר : <https://www.deadseascrolls.co.il/sales/128-order-book>

להערות: scrollsqumran@gmail.com, יונתן לוי

יח. סיכום: מגילות ושברי מגילות – מסקנות ושברי מסקנות¹³³⁷

ספר זה מונגש בכמה אתרים וסוגי מסמכים לקריאה:

- הספר העדכני בוורד (WORD) ללא התמונות שבו : <http://bit.ly/3aH815G>
- הספר להורדה בקובץ PDF כולל תמונות (פחות עדכני) :
<http://www.deadseascrolls.co.il/images/PDF/qumranbook.pdf>
- הספר באתר (פחות עדכני; כל הערות השוליים בתחתית) ומאמרים נוספים :
www.deadseascrolls.co.il
- ערוץ היוטיוב וסרטוני ההרצאות : <https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- הזמנת הספר מודפס בדואר : <https://www.deadseascrolls.co.il/sales/128-order-book>
- קבוצת פייסבוק שבה מפורסמים פוסטים של חידושים פיקנטיים בתחום המגילות הגנוזות :

<https://www.facebook.com/groups/qumranscrolls>

להערות: scrollsqumran@gmail.com, יונתן לוי

108. ההוכחות לאמינות המגילות: נבואות שקודמות לתיארוך חיבור הספרים; חוסר סתירות
108.1. ההוכחות היחידות בעולם לאמינות של ספרי קודש, בכך שתיארוך הספרים שכוללים

נבואות – קדמו למועד התרחשותן:

בשלושה ספרים שהם ספרים שנמצאו בקומראן, יש לראשונה הוכחות לנבואות, ואלו הם:

- חנוך א' / החבשי
 - אפוקריפון ירמיהו
 - הנביא דניאל
- שלושתם מתארים את נצחונות החשמונאים, ושלושתם תוארכו בטעות ע"י רוב החוקרים לפני השנים 164-167 לפנה"ס (ימי מרד החשמונאים):

¹³³⁷ על לשון 'לוחות ושברי לוחות' (בבא בתרא יד'). השוו [לסיכומה היפיפה של רחל אליאור](#) (לאחר ה-****).

- חנוך א'/החבשי מתאר את ניצחון החשמונאים והספר כבר מתוארך למאה השלישית לפנה"ס (אם כי אין לחוקרים שום ידיעה מי חיברו במאה ה-3 לפנה"ס). המשמעות של תיארוך מחקרי זה שהוא פשוט קדום לספרים ומגילות שהוא מצוטט בהם. כמה קדום? ראו בפרק ??? את הקבלות הרבות.
- אפוקריפון ירמיהו: מתאר את סוף ???
- הנביא דניאל: מצוטט במגילה 4Q174 ד' 3, ¹³³⁸ וזאת עוד לפרק יב' 10, אשר במחקר סברו שהפרקים האחרונים של דניאל חוברו לאחר מרד החשמונאים. ההנחה שמי שחיבר פשר זה הוא מורה הצדק שחיבר את מגילת ברית דמשק – וזו מתוארכת לאחרונה נכונה ע"י ליאורה גולדמן לשליש הראשון של המאה השנייה לפנה"ס, אז יש כאן ציטוט שמוקדם לתיארוך החוקרים, וכך יוצא שדניאל אכן ניבא את מרד החשמונאים.

הקדמת התיארוך של ספרי חנוך ודניאל מחייבת, היות ויש עליהם חיבורי מגילות פשרים, ואלו מלמדים שהספרים היו קדושים וקאנוניים עשרות שנים לפני חיבור מגילות הפשרים עליהם.

בנוסף, עדת קומראן דייקה בתיארוך המחצית הראשונה של בית שני, כאשר חז"ל טעו בה (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים'), והמשמעות של כך היא שמסורת חז"ל משובשת לתקופה זו, וזאת כיוון שבעם לא עברה מסורת מדויקת בכלל ובפרט בעניין זה.

108.2. אין בספרות קומראן סתירות פנימיות או סתירות לתנ"ך או סתירות לוגיות ומדעיות

- אין בספרות קומראן סתירות פנימיות:
- ישנה סתירה בין ספר היובלים לאחד מנוסחי צוואת ראובן בנוגע למעשה ראובן לאחר שוכבו עם בלהה, אך נוסח זה אינו התרגום היווני העיקרי, ולא שרד מהם קטע זה המקור ממגילות קומראן (או משני אוצרות הגניזה האחרים: מצדה וגניזת קהיר).¹³³⁹
- אין בספרות קומראן סתירות לתנ"ך:
- עם זאת, עדת קומראן ביטלה בנדר את עונש המוות (ראו [פרק בעניין](#)).
- אין בספרות קומראן או סתירות לוגיות ומדעיות.
- לעומת זאת, בספרות חז"ל יש סתירות בכל התחומים האלו. נזכיר את מדרשי אגדה הקיצוניים שנפוצים בספרות חז"ל (וראו בפרק מדרשי ההגדה דוגמאות למסורות שהגיעו לחז"ל בשיבוש – תוך הוספת גוזמה). ראו [פרקון בעניין](#) הסתירות המדעיות בחז"ל.

¹³³⁸ [החיבורים העבריים ב'](#), פשר על אחרית הימים א', עמ' 290.

¹³³⁹ בנוסח היווני העיקרי לא מצוין אפילו עיקר החטא, אלא בלשון נקיה: 'ואחלל יצוע יעקב אבי' (א' 6), וזה כנראה המקור לדעת חז"ל שראובן רק החליף את המצעים (שבת נה' II). במגילות קומראן שרד קטע אותו מכנה [\(קימרון, החיבורים העבריים ב'\)](#), עמ' 247: 'ספר נפתלי'. הקטע של צוואת נפתלי ששרד בגניזת קהיר מובא במהדורת הספרים החיצוניים של הרטום (שלדיאבון אינה סרוקה במרשתת).

108.3. ייסוד הדת וההלכה ע"י נבחרי התורה – עדת קומראן

עדת קומראן היא קהילה יהודית ועולמית יחידה מסוגה ונפלאותיה התורניים ובאורחות חייה. היא המקור להתעוררות עם ישראל בתרבות החדשה של לימוד תורה ושמירת מצוות וטהרה, שעוצבה בשינויים לאחר מכן בחז"ל ובשינויים קלים עד היום.

בפרק 17. התאמת עדת קומראן ל: נביאים, כנסת, זקנים, סופרים, חכמים, ראשוניים הוכח כי עדת קומראן היא הגמונית נבחרי התורה ומייסדי הדת וההלכה.

רוב ספר זה עוסק בכך שהמסורות הראשונות הן של עדת קומראן (ובכללן מחברי קבוצות המגילות שלפניהם), אשר הגיעו בחלקים לקבוצות הדת השונות.

בכל אופן, עדיין בשורה התחתונה רוב ההלכה של עדת קומראן התקבלה ונשמרת עד היום (בין הזרם הרבני לצרות), ומגילות קומראן מהוות את האוצר הגדול והקדום ביותר של ספרות הקודש, כאשר גם מועד מציאתן הוא מועד לאומי נפלא – ערב הקמת מדינת ישראל.

108.4. מסקנות וחידושים נוספים על מהותן של מגילות קומראן ותגליותן הבלעדיות¹³⁴⁰

שלושה נתונים בסיסיים וייחודיים מאפיינים את עדת קומראן: כמות גיוונם וקדמותם של המגילות; כותביהם מהכהונה הגדולה של בני צדוק;¹³⁴¹ והשפעתם על היהדות וזרמים נוספים.

להלן נמנה את עיקרי הדוגמאות הממחישות את חשיבותן ההיסטורית והתורנית של המגילות הגנוזות, לפי סדר כרונולוגי:

- **בחיבורי הקדמונים** יש מידע ומסורות שהתפשטו למזרח הקדום, כגון: פירוט חלק מגרמי השמיים בחנוך, הענקים, הגאוגרפיה הקדמונית **במגילה חיצונית לבראשית** וביובלים.
- מסורות נוסחי התנ"ך, הנבואות והמסורות הנוספות מתקופות קדומות לעדת קומראן – מעידות על עולם תורני שלא שיערו אבותינו וחוקרינו. מדרשי האגדה שמרו על חלקם, אך זאת כאשר חז"ל המשיכו בפיתוח המדרש (בשיבוש ע"י מדרש יוצר ומקורות פסולים).
- שילובו של **לוח השנה הייחודי בעולם בן 364 יום** במגילות מגוונות תוך סינכרונו בעשרות מועדים ושבתות קבועים ומחזוריים בשנה, משמרות כהונה במשך יובלים, מזלות **ושעון שמש ייחודי ומסתורי**, אלפי מזמורי תהילים, חצרות ושערי בית המקדש. זהו הלוח המדהים ביותר מבחינה מתמטית ומחזורית, היעיל והנכון ביותר, ולכן במאה הקודמת (ה-19) ניסו נציגי האומות ליישמו ולהנחילו בכל העולם.
- היובלים מסביר את הסיבה לכך שממצאי השפה העברית מאוחרים לשפות השמיות העתיקות, וכן מצדיקה את זכות הירושה הראשונה והכיבוש הבלתי-מוצדק בין בניו של נח: חם משם.
- במגילות יש חמישה נוסחי המקרא שחלקן אומצו בזרמים ודתות (ראו על כך בפרק הבא), ובפרט קדימותו של המצע העברי במגילות שקדם ותואם לחלקים בנוסחי תרגום השבעים ביוונית (שאחד

¹³⁴⁰ ראו גם את **דבריה של רחל אליאור בעניין**.

¹³⁴¹ 'בחינה פלאוגרפית של הטקסטים הראתה שהם נכתבו על ידי כ-500 מעתיקים שונים בפרק זמן של קרוב ל-300 שנה' (**הירשפלד**, הערכה מחודשת של ממצאי החפירה, עמ' 41. וכן ראו: גולב, Who Wrote the Dead Sea Scrolls, עמ' 827).

מהם אומץ ע"י הנצרות). נוסח המקרא הארמי מקומראן נוסה להשתחזר בחז"ל על ידי אונקלוס ויונתן בן עוזיאל, ונוסח זה מהווה את מהות התושב"ע - תוך הודאה מפורשת שהיה נוסח קדום שאבד: 'שכחום חזרו ויסדום' (מגילה ג').

- המחקר מקובע ומתבסס על תיארוכים שגויים לקבוצות המגילות 1-3, ותיארוכם הנכון מוצע בספר זה "מסדר" את שלבי התורה עד הקמת עדת קומראן.
- תקופת היווסדותה של עדת קומראן סביב תחילת המאה ה-2 לפנה"ס מהווה תקופת התיוונות קשה וקיצונית, שבה הדבר הנכון היה להתרחק ולהתבודד מהמתיוונים (כפי שבריחת החשמונאים למדבר נתפסת כמוצדקת), לצד אופי אורח החיים האליטיסטי של עיר כוהנים וחסידים (במקום ההסתכלות הצרה והזיהוי רק ככת). המחקר מתרכז בתקופה זו, כאשר בתקופות אחרות המצב וההלכה שונים.
- מגילת המלחמה (או"ח) הינה המקור לשיטת קרבות החשמונאים, ומסורותיה הן הברכה לנצחונות המופלאות של מעטים נגד רבים.
- הקרבה בין החשמונאים לעדת קומראן ניכרת בכמה תחומים ומסורות, וזאת כאשר אין שום ראייה ישירה על המתח והיריבות ביניהם – כפי שהתקבע בטעות במחקר.
- במגילת המקדש נ' 11-15 מובאת שיטת הממשל הצודקת הרלוונטית שעדיפה גם על שיטות דמוקרטיות בימינו: היא מגבילה את שלטונו של מלך (ובימינו ראש ממשלה או נשיא, לפי חוק יסוד סעיף, 39.ד') שאינו רשאי להחליט לבדו ללא 36 שרי ממשלתו. ממשלה זו היא כנראה 'חֶבֶר היהודים' (ה'חבורה' הממלכתית) - כרשום במטבעות החשמונאים שאימצו גם הלכה זו.
- עדת קומראן היא המקור המייסד של תפילת הקבע הסדורה ובבית הכנסת, הטהרה והמקוואות.
- מאז שנטמו מגילות ים המלח ולא היו נגישות לאף קבוצה (זולת מעט חסידים במצדה ובגניזת קהיר), ניסו חסידים וזרמים להמשיך את אופיה ותורתה, וכך שרדו הנצרות וחז"ל.
- מסורות עדת קומראן הן ההלכה הקדומה והראשונה בישראל. רבות ממסורות אלו נשמרו אצל חסידים והובאו בדעות המגוונות בספרות חז"ל, אלא שבתוך חז"ל חלה מגמת הקלה לצד טעויות בניסיונות ההשלמה וכן דעות שמקורותיהם פסולים (מזרמים מתנגדים לעדת קומראן וממאבקי אגו).
- הנצרות התפתחה ממסורות של מגילות ים המלח, ובפרט המשיחיות שבה.
- ספרות הסוד במגילות (מחנך ונוסחי מקרא עם תיאור מלאכים, אל פיזונומיה ועוד כתבי סוד) היוותה את המקור לפיתחה של ספרות ההיכלות (כתיאור הרקיעים והמלאכים) בחז"ל, וכן לספרות הקבלה, ולחלקים בספר הזוהר.
- ספרות חז"ל התפתחה כהמשך של מגילות ממ"ת ו'מחלוקות' הדומות ללשון חכמים, ומציינות לראשונה את דעת חברי עדת קומראן ללא התגלות או מקורותיהם התורניים. מכאן גם חז"ל (שבתוכם חסידים קרובים לעדת קומראן) חפצו להמשיך את המשך הדעתנות, וכך הספרות ההלכתית של חז"ל הורכבה משלוש אלו: מסורות עדת קומראן, מסורות דורשי החלקות, ומסורות מתחדשות לפי דיוני בית המדרש וצורך השעה. זו הסיבה שספרותן זו הטרונגנית, וכוללת מסורות זהות/קרובות מחד, וסותרות מאידך.

109. טעויות בתפיסת מהותה של עדת קומראן, כנבחרי התורה שייסדו הדת וההלכה

2 ההגזמות האלו, הן דוגמא לתפיסה המעוותת של חוקרים, שהתקבעה אצל רוב העם: הפיכתם לנזירים, וקיומה של גזרה קדומה לבני אור.

110. מדוע למרות שעדת קומראן היתה המייסדת ובעלת ההלכה הנכונה, עד היום חז"ל וספרותם הם שנתפסים כמעבירי המסורת ולפיהם ההלכה?

110.1. המגילות היו מוטמנות בתקופת חז"ל (חז"ל התחילו מהמאה ה-1 לספירה):

בעליהם – עדת קומראן, בני צדוק ובני בריתם היו שומרים את תורותיהם בסוד, כך שרוב הספרות שהובאה במסורת קדומה היא של חז"ל, והם המשיכו לשכלל אותה בפסיקות הדורות הנדרשות.

110.2. שפה עממית – לשון חכמים, קליטה ונוחה יותר משפת כתבי הקודש:

המגילות האחרונות שחוברו בעדת קומראן, ובפרט ממ"ת ו'מחלוקות', כללו מרכיבי שפה ולשון שהן היסודות למאפייני 'לשון חכמים', היא ספרות חז"ל, לצד העיקרון המהותי העיקרי ביותר, הוא הבעת דעה תורנית של חברי עדת קומראן, ללא התגלות או אפילו הבאת אסמכתא של מקור מהמקרא. עיקרון גדול זה הוא מה שאיפשר לחז"ל להמשיך ולהביע דעותיהם התורניות, אף שהפריזו בגאוותם העצמית, וכן באלגורית של המדרשים שהמרוחקים מהפשט.

נדגים זאת באמצעות 3 דוגמאות הממחישות את עדיפות הביטויים של הלשון המדוברת:

- משלי טז' 32 מציין: 'טוב אָרְךָ אֶפְסִים מִגְבוֹר וּמִשָּׁל בְּרוּחוֹ מִלֶּכֶד עִיר'. פרקי אבות ד' א' משכתב זאת ללשון יותר ברורה וקליטה: 'אֵיזָהוּ גְבוֹר? – הַכּוֹבֵשׁ אֶת יְצָרוֹ', וכן רבים כדומה;
- חוכמת רז נהיה מצינת: 'כבוד אביכה ברישכה ואמכה במצעריכה (*)', כי כאל (*) לאיש כן אביהו, וכאדנים לגבר כן אמו, כי המה כֹּר הוריקה (*) וכאשר המשילמה בכה ויצו על הרוח כן עובדם.¹³⁴² חז"ל דרשו בדומה: 'שלושה שותפים ביצירת לאדם: הקב"ה אביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקדוש ברוך הוא: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכיבדוני (נדה לא'; קידושין ל' III).
- משלי יב' 19 מציין: 'שִׁפְתַי אֶמֶת תִּפְּוֹן לְעַד וְעַד אֶרְגִּיעָה לְשׁוֹן שְׁקֵר', ובעברית החדשה התקבל הפתגם: 'לשקר אין רגליים' (על בסיס שבת קד').

110.3. רוב המסורת של חז"ל מעדת קומראן, אך מיעוטה ממקורות פסולים והגות שונה אינם

קבוצה הומוגנית ורוב הלכותיהם בשיטות וממקורות שונים:

כאמור בספר זה, מקורות של מסורות רבות של חז"ל נלקחו (לרוב מזכרונות בע"פ ומעט ממקורות כמו חסידים שהיו קרובים לעדת קומראן) מעדת קומראן, והשאר ממדרש יותר ומקורות פסולים (כמו מ'רפאים-דורשי החלקות), כשביניהם לא ניתן להבחין מתי דעות צדוקים הם חיצוניות

¹³⁴² פרק ב' (קומראן, החיבורים העבריים ב', עמ' 156, ש' 66-70). * במקבילה 4Q418 כתוב 'מצעדיכה'. בשל הדימיון הפלאוגרפי בין דל"ית לרי"ש, קשה להחליט איזה כתיב הוא המקורי. המהדירים מעדיפים מהיבט ענייני את הקריאה 'מצעריכה' מלשון 'צער' (סטרנגל ואחרים, מוסר למבין, עמ' 112). * במגילה 4Q416 כתוב: 'כאב', במקום: 'כאל' במגילה 4Q418. לדיון בעניין ראה: קיסטר, ספרות החוכמה, עמ' 309-310. * השימוש במונח 'כור' משמש במגילה כ'רחם', בדומה בהודיות יז' 29-30.

ופסולות, ומה גורלן של דעות בית שמאי. המאפיין העיקרי של ספרות חז"ל בה מובאות דעות שונות, כולל דעות סותרות, מלמד, וכך עולה מהשונות הרבה מסוגות והמקורות השונים שהלכו ונאספו יותר ויותר עם השנים, שמדובר ביצירה שקשה לתמחה סביב המשנה או כמה יצירות בלבד, וכך בפועל היא ההגות וההלכה שונה עד היום בהגותם של רבנים (אורטודוקסים) שמסתמכים על מקורות שונים ובנו את השקפתם מספרות רבנית שונה.

מכאן גם חז"ל (שבתוכם חסידים קרובים לעדת קומראן) חפצו להמשיך את המשך הדעתנות, וכך הספרות ההלכתית של חז"ל הורכבה משלוש אלו: מסורות עדת קומראן, מסורות דורשי החלקות, ומסורות מתחדשות לפי דיוני בית המדרש וצורך השעה. זו הסיבה שספרותן זו הטרוגנית, וכוללת מסורות זהות/קרובות מחד, וסותרות מאידך.

אם נסתכל על עיקרי הספרות של התנאים (בעיקר נושאי המניות ומדרשי ההלכה-תנאים) לעומת נושאי ספר ההלכה הרבני המרכזי 'שולחן ערוך' וספרים הלכתיים בימינו, נמצא שיש פערים גדולים בין הנושאים, ואף כאשר יש חפיפה בנושאי המיקוד, עדיין יש פערים גדולים בפסיקת ההלכה למעשה. זאת כמובן נוכח שינוי התוואים (ראו על כך בנספח: 'מה רלוונטי מתורת עדת קומראן לפני 2,150 שנה להלכה ולמצב הדתי היום?').

110.4. המסורת החלקית והמשובשת הינה חלק מהגלות וההסתרה:

זו גם דעתם של רבנים, כהודאתם כי 'באחרית הימים ההלכה כבית שמאי'.

110.5. העין הרבנית לא מבחינה בין כתבי קודש אמיתיים לבין ספרות מזויפת של כתבי קודש

(ספרים חיצוניים פסולים) לבין ספרות אנוש רבנית שלעיתים נכונה ולעיתים פסולה:

מרב מדרשים אלגוריים על התורה (החומש), לצד העלאת קרנה של דברי חז"ל ('חביבים דברי סופרים יותר מיינה של תורה', למרות שכוללים דעות שונות ואף סותרות, אם כי במקור הכוונה לעדת קומראן - הסופרים), נחלש מעמדה של התורה, לפחות להסקת פסיקה ישירה ממנה.

בעיה גדולה אחרת היא חוסר היכולת של התנאים תחילה וכתבי אנוש (בגלל זה הוציאו את כל הספרים החיצוניים), ובהמשך עד ימינו של הרבניים, להבחין בין כתבי הקודש האמיתיים (ראו קביעתם [בפרק בעניין](#)) לבין כתבי זיוף שקר (ראו קביעתם [בפרק בעניין](#)).

111. סיכום נקודות הספר:

לאחר כאלפיים שנות הסתר תורני מספרות קודש אותנטית בתר-מקראית, שבות מגילות קומראן הגנוזות ומאירות בגוונים וחידות בתעצומות שמעמידות אותנו בפליאה וקושי להרכיבן חזרה לפאזל המקורי, נוכח רסיסי מסורותיהם המפוצלים ואורחות החיים שעברו תהליכים וגלגולים. מול מאות ספרים חיצוניים והלניסטים מחד, מדרשי הלכה אגדה מאידך, מיתולוגיות עמי קדם מאחור, וזרמים מונוטאיסטים ודואליסטיים עד היום, ייחודיות הן מגילות קומראן בהיותן

ההמשך האמיתי האחרון (שאינו חיקוי או ניסיון שחזור) של התנ"ך - ללא סתירות פנימיות,¹³⁴³ וללא סתירות היסטוריות ומדעיות (הרווחות בספרות חז"ל - ראו [פרק בעניין](#)). מגוון הספרות שבמגילות קומראן כוללת [עדותות ותיאורי הקדמונים בדורות הראשונים לבריאה](#), בעיקר מסורותיו של חנוך בן ירד שהופצו בעמי-קדם (כגון תיאורי הבריאה והמלאכים שחטאו עם בנות האדם), ולאחר מכן מוזכרים גם בתורה - ולכן נדמה שהתורה העתיקה מעמי-קדם; השלמות ונוסחים מרתקים ומדויקים מנוסח המסורה לתנ"ך - והמהווים מקור לזרמים שהתפתחו ואימצו אותם (נצרות את תרגום השבעים; השומרונים את השומרונים; חז"ל את הארמי שבהודאתם שאבד להם המקור שבמגילות) וכוללים שכתובים בהרמוניה תנ"כית שאין ביד אדם לכתובה (ללא קונקורדנציה ומחשב); נבואות מסתוריות וגלויות שלא הכרנו; ספרות ההלכה הראשונה בעולם שמהווה בסיס לרוב ההלכה והקבלה עד ימינו; ספרות פוליטית אקטואלית של מורה הצדק שייטכן והיא מקור מדרש האסמכתאות המקראיות; ספרות כוהנית מקדשית מיסטית וליטורגיות (שחז"ל הזכירם) המשולבת בלוח השנה בן 364 יום (הנעלה והמומלץ מכל הלוחות בעולם העתיק והמודרני) עם כל מערכות הקודש - והיחיד שתואם לחלק מתקופות התנ"ך בהם עמ"י שמר את המצוות (כפי שהוכיחה אני [זיבר](#)), לצד הפלא של מגילת 4Q318 [מיקרו המזלות שהן היחידות שנכונות אסטרונומית-אסטרונומית](#) בשילוב שעון שמש ופיזונומיה.

לצד מהות המגילות לעיל שכולן קודש (אין כלל כתבי מסחר וענייני חול), גם מחבריהן הם האליטה המיועדת לכך לפי התנ"ך - [הכהונה הגדולה של בית צדוק, סופרים, חסידים](#), ולפניהם ספרות גיבורי הקדמונים והנביאים לאורך התנ"ך, שהועברה לידיהם. תקומתה של עדת קומראן מתוארת כ'בית נאמן', שלא היה לפניו (מימי השופטים ספר התורה היה מוחבא [ב"ד ה' 2-5]), והתורה התגלתה שוב בשלבים ובמלואה ע"י מורה הצדק ואחריו, עד היום. מפליא כ'פטיש יפוצץ סלעי פיזור צאצאיה של עדת קומראן: סופרים וחסידים, האיסיים והתראפויטיים, כתות כ'כת טובלי שחרית' ו'אנשי יריחו', אנשי מצדה, זרמים נעלמים שהשאירו כמה מגילות קומראן בגניזת קהיר (ראו [פרק בעניין](#)), זרמים שהיו קרובים לנצרות, וכמובן זרמים בתוך 7 כתות הצדיקים שמזכירים חז"ל בתוכם, ובעיקר חסידי-התנאים ומבית מדרשו של ר' ישמעאל (מאידך בחז"ל היו מסורות/זרמים מנוגדים, אשר חז"ל מורכבים מנגד גם מזרמים שמקורם מפליטי כת 'אפרים' דורשי החלקות (יריביהם של עדת קומראן מהתקופה הטרומ-חשמונאית), כשבאמצע הזרם המרכזי של עם הארץ שמורכב מעם הארץ וגרים שהתעלו בתורה והתקבלו לחוג החכמים.

למרות הפיצולים והשינויים הפוליטיים בתקופות הסוערות בין עדת קומראן לתנאים שבימי חורבן הבית, הכוללים מהפכות שלטוניות של המתיוונים, החשמונאים והורדוס, עדיין אנונימיותם של עדת קומראן תואמת להגמוניות האנונימיות של חז"ל לכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים וסופרים, ראשונים ונביאים, וחז"ל אף שימרו והדגישו את יעודם ושמם הטוב (ראו למשל [סוטה ט' טו-טז](#)). לכך נוסף ייחוס הזמן חופף: טרום/תחילת התקופה החשמונאית, ואת התאמה העיקרית של

¹³⁴³ דבריו של יוספוס על הסופרים היוונים מתאימים גם לספרות חז"ל: 'הם מרבים להכחיש את דברי עצמם בספריהם ואין הם יראים לספר דבר והפכו' (נגד אפיון, מאמר ראשון, ג').

זהות/קרבה בנושאי ההלכה המיוחסים לעדת קומראן וחז"ל, לפי מדגם הדוגמאות שהובאו לעיל, שמעליהן מרחפת ומהדהדת העדות הכמותית המתאימה שאבדו 600/700 סדרי משניות (חגיגה יד').

הרכב שני אלו (מהותן של המגילות וזהות מחבריהם) מפריך והופך את זיהויים שהתקבע בטעות ככת אזוטריית. חשוב לעמוד ולהבחין במצב הדתי-פוליטי של תחילת היווסדותם של עדת קומראן: אלו שיא ימי ההתייונות - ולכן היה מוצדק להתבדל מהמתיוונים - כחשמונאים אחריהם (שהתקבלו בעמ"י למרות מחלוקות עם הפרושים). משכך, ההתנהלות ומיקום הקהילה הנכון הוא הרחק מהשפעת המתיוונים, וזאת לצד הוראות מקראיות לאליטת לווים וכוהנים בערים נפרדות (ואכן יישוב קומראן מתאים לעיר לווים/כוהנים), כפי שנוב היתה בימי בית שאול ודוד, וכפי שהמשיכו בימי חז"ל מספר ערים כאלו ברחבי הארץ.

התעוררות דתית ופרץ נבואות קמו בשתי נקודות, כאשר באחת משתי אלו קם 'עמוד צדוקי' (ברית דמשק ה' 5): בימי חורבן בית ראשון בישראל ואף בכורש משיחו (הדת הזורואסטריית שקרובה לעדת קומראן, או לפני כן בימיו של צדוק בן אחיטוב), ומטרום הטמאת אנטיוכוס הרביעי (כאשר הראשון מנבא בעיקר בכתבי סוד גם על השני). ביניהם (במחצית הראשונה של בית שני) היו ירידות ועלויות שכללו את עזרא הסופר שמצא ספרים וחדש הלכות רבות (בפרט את חג הסוכות), כמתואר באפוקריפון ירמיה, עד שנוסדה עדת קומראן.

עדת קומראן בתקופתה הראשונה (סוף המאה ה-3 או תחילת המאה ה-2 לפה"ס) קרובה ל**יהדות מצרים ובית חוניו**: בזכות המצע העברי של תרגום השבעים שהתגלה במגילות קומראן, מתברר שתרגום השבעים נוסד בעדת קומראן - והיא שאוחזת בגרסה המקורית הנכונה והמדויקת שלו. גם חמשת בתי כנסת ('פרוסאוכה') מהמאה ה-3 במצרים תואמים ל'בית השתחוות' בברית דמשק יא' 22. בית חוניו מתקשר ומתאחד עם בית חשמונאי: חוניו השלישי/רביעי מבית צדוק בנה מקדשו במצרים מאותה גישה של עדת קומראן לא להשתתף במקדש החולל ע"י המתיוונים בירושלים; פניית אגרת פתיחת מק"ב לשמירת חנוכה; עזרת חנניה וחלקיה בני חוניו למלחמתו של ינאי הצדוקי ששובח ע"י עדת קומראן במגילת 'תפילה לשלום יונתן המלך'; תיאור האיסיים וה**תראפויטים** (רופאי הנפש) המוערצים ע"י פילון. אך בהמשך יהדות מצרים התקרבה להליניזם והתייונות, ומיהדות זו יצאו רוב **הספרים החיצוניים** שפסולים ודחויים לקומראן. עם זאת, ייתכן ושרדו במרד התפוצות (115 לספירה) קבוצות שהעבירו כמה מגילות קומראן (בן סירא, ברית דמשק, צוואת לוי הארמית ו-4 **מזמורי תהילים**) עד גניזת קהיר - כאלף שנה לאחר מכן.

חז"ל הם **הזרם האחרון** שקיבל ואסף את מסורות עדת קומראן. תחילה, נוכח החלשותם ועד אובדנם של המתיוונים מישראל, מסורותיהם של עדת קומראן הוטמעו ע"י החשמונאים והצדוקים, ולאחר מכן הנוצרים ניסו להחיות יישוב על הספרות המשיחית והקהילתית שמהמגילות. עד שלהי בית שני בין קבוצות אלו היו גלגולים פוליטיים ודתיים סוערים (מתיוונים, חשמונאים, צדוקים, פרושים, הורדוס, בית הלל שמאי, נצרות איסיים וחסידים) שהחלישו את ייחודה של עדת קומראן, מה גם ניסתה לשמור את רוב מגילותיה ומסורותיה בסתר. למול עיניהם של חז"ל בשלהי בית ראשון, עומדים כוהנים מושחתים או הדיוטות שאינם כעדת קומראן בני צדוק הכוהנים (אלא הפוכים אלו מ'תעו'ת ב'ג'י י'ש'ר'א'ל מ'ע'ל'י [יחזקאל מד' 15]).

התוצאה של הסתרת אוצר התורה של המגילות לצד עליית כוחם של הגמוניות פוליטיות ודתיות חדשות מימי הורדוס – הביאה ל'עת לעשות לה' – כתיבת המסורת, היא החלק של רוב המסורות הקדומות בספרות חז"ל הנכונות להיקרא - תושב"ע. עד אז רוב תורות אלו היו סודיות הן בעדת קומראן והן בחז"ל (כאשר המשנה היתה כסוד והבדלה מהנכרים). זהו הפתרון לחידת מקור וראשיתה של ההלכה וקיומה תוך המשך פיתוחה בחז"ל (בגוונים שונים כפי שיוסבר להלן).

לא רק שחז"ל האחרונים שהתירו והתחילו לכתוב, אלא העובדה שראשוני הפרושים היו בעלי הלכות ספורות (חלקם בעלי פתגם מוסרי אחד), מלמדת על ההלכה הדלה בתקופה זו (מהחשמונאים עד הלל ושמאי), וכן שבין הפרושים לתנאים מצטרפת מגילת תענית שמורכבת מהלכות פרו-חשמונאיות (צדוקיות), ולמרות שזו היחידה שהתקבלה מכת הפרושים, אלו ביטלו הלכותיה ומועדיה. גם הביקורת שהטיחו הפרושים נגד הצדוקים כי אינם יודעים לדרוש מקורות ואסמכתאות למסורותיהם תמוהה והפוכה, שהרי המשנה מאופיינת באי-דרישה עוקבת לפסוקי התורה, בדומה לרוב המגילות הכיתתיות ההלכתיות. עלטה זו על ראשוני הפרושים ניכרת כבר ובעיקר בזיהוי ושיוך יוסי בן יועזר. מחד הוא כונה 'חסיד שבכהונה' – תואר שקרוב לעדת קומראן לצד שנלחם באלקימוס המתיוון, ומאידך, כונה גם 'המקל' – וגינוי זה מצוין מפורשות בפשר תהילים לז' א', ואף מאפיין את ביקורת עדת קומראן על דורשי החלקות 'כיא בחרו בקלות' העולה עם המגמה ההלכתית של הלל וכמותו.

עם זאת, עדיין הצליחו בחז"ל (בעיקר כאמור מהקבוצות הנ"ל מתוכם) לאסוף ולבנות בעיקר ממסורות עדת קומראן הלכה מקיפה, ואף חז"ל הם האוחזים בכמות הגדולה ביותר של **תחומי ההלכה ששרדו מעדת לחז"ל**, כגון דיני שבת, תפילה ונישואים. אמנם עיקר התאימות היא בתוכן ובמהות ההלכות, ופחות בסדר הסגנון והצורה (אך גם באלו יש הקבלות רבות), וזאת כיוון שספרות חז"ל קרובה ללשון דיבור, ואילו לשון המגילות קרובה ללשון המקרא, לצד היותה אחידה ואנונימית (תמיד הלכות קצובות, בלא ערעור, בלא ריבוי דעות ובלא משא ומתן). עם זאת, במסורות שהתקבלו מחז"ל מחסידים וכוהנים, בראשם איסי בן יהודה, פנחס בן יאיר, בית אֶבְטַיִנס, אליעזר בן יעקב (מסכת מידות), אליעזר בן הורקנוס ורבי ישמעאל, התקבלו הלכות כמעט ללא עוררין וסתירות! נסכם כי מסורת חז"ל מורכבת מ-3 מרכיבים אלו: מסורות מקומראן; מסורות מאפרים-דורשי החלקות; מדרש-יוצר של התנאים המפולפלים.

ספרות חז"ל מבוססת על עדת קומראן, שכן כל מפעלם של חז"ל (כולל שמם ההגמוני "חכמים") הוא ניסיון לשמר מחד, ולשחזר-להמשיך לדרוש את השלמות ההלכות של ההגמוניות הצנועות והחסידיות לפנייהם (הכנסת הגדולה, זקנים, סופרים וראשונים) מאידך. הקושי עולה מכך שהשלמות של חז"ל הן אנושיות שבהן טעויות, לצד אימוץ מסורות שגויות כמו מהספרים החיצוניים הפסולים והדחויים למגילות קומראן.

השאפה של עדת קומראן לדקדק את **תורת משה**, לצד פרצי נבואה בין נכבדי חבריה, היא שהביאה את חז"ל לכלול את כל התושב"ע כיתורה למשה מסיני.¹³⁴⁴ זאת ועוד, רוב המסורות חודשו ע"י

¹³⁴⁴ השוו לסיכומה של נעם, [מקומראן למהפכה התנאית](#), עמ' 321.

עדת קומראן (הכתבים הכיתתיים), וחז"ל שקיבלו מהם, המשיכו ביצירה אנושית של פלפולי בית המדרש (המדרש היוצר), עד שמפעלם הביא ליצירה הנראית חדשה ושונה. גם תורות נוספות שבמגילות קומראן קרובות למושג המקביל שיוחס לפרושים: "מסורת אבות", אלא שישנה גם מסורת הפוכה של מחלוקת 'ספר התורה שנית' שמהווה כנראה את תחילת המחלוקת על ספרות המשלימה לתנ"ך (שבאופן פרדוקסאלי היא ספרות חז"ל ושחלק מחכמיה המשיכו להתנגד לחלקים מספרות מגילות קומראן זו). ייתכן ואך התנגדותם של אפרים-דורשי החלקות לספר זה ('ספר התורה שנית') התקבלה בחז"ל בהמשך דחיית ספרים חיצוניים (פנימיים לקומראן) כאלו, ומאידך ישנם ספרים חיצוניים דחויים ופסולים למגילות קומראן, כך שלחלק מהספרים חיצוניים (ממקורות פסולים וזרים) יש הצדקה לנידויים.

ארבע קושיות יש נגד מסורת חז"ל: (1) טוענת לתושב"ע שאין לה אזכור בתנ"ך (יש כמה מקומות של מסורות עם, אך אין תורה שלמה); (2) חלקה אינו לפי הפשט; (3) איך הגיעה אליהם כל המסורת הזו לאחר תקופות שלא שמרו על התורה; (4) מסורת אינה אמורה לכלול סתירות פנימיות מובנות.

זולת איסוף המסורות של חז"ל בעיקר ממגילות קומראן (וזולת איסוף ממקורות זרים), חז"ל יצרו מסורות חדשות, שלא היה להן מקור של מסורת אבות קדומה, אלא היא **מדרש יוצר** לפי דעתו ותפיסת עולמו של אותו חכם. גם הזכות לספרות זו - מקורה כנראה ממורה הצדק שהיה 'דורש התורה' בעדת קומראן, אך בחז"ל המדרש היוצר התפתח בכיוונים שונים שכוללים ריבוי דעות שונות עד סותרות, וממניעי פלפול עד כאווה פסולים. הלכות חג החנוכה למשל הן דוגמא להלכות שמקורן באירוע לאחר חתימת התנ"ך, ושאינן מעדת קומראן (לפחות לא שרדו, ישנם קשרים עקיפים לצדוקים-חשמונאים-מגילת תענית). בתקופה האחרונה של עדת קומראן (שלאחר מכן התפצלה לאיסיים וחסידים), היא כתבה למנהיג בבית המקדש איגרת המכונה 'מגילת מקצת מעשי התורה' (וכנראה גם מגילה 'מחלוקות' 4Q513), וזו, בניגוד למגילות שחיבר מורה הצדק (וכמובן לשאר קבוצות המגילות לפני כן), מאופיינת בדעתנות ומטבעות לשון הקרובים לסגנון של ראשוני חז"ל (בעיקר לשון רבים כ'ואנו חושבים' במקום התגלות מוחלטת). לפיכך יש התאמה גם בשילוב של שני המוטיבים שמאפיינים עדת קומראן וחז"ל: שמרנות ויצירה. ניכר כי חכמים שונים ניסו להתעלות על חבריהם (ולא רק נגד כתות יריבות), וכך ומגורמים נוספים, מוטיב היצירה גבר על מוטיב שמירת המסורות (כנראה גם העובדה שמסורות הגיעו ממקורות זרים נוספים וסותרים, חיזקה את כוח החכם היוצר והמכריע לפי שכלו החרף - 'עוקר הרים'). עניינים אלו ניכרים במחלוקות של ר' אליעזר בן הורקנוס למול ר' עקיבא, וכן בין בתי מדרש התנאים/הלכה (עקיבא-ישמעאל), שממשיכים את היחס בין הלל ושמאי, בשינויים שונים.

כך גרם המדרש היוצר בספרות חז"ל, לצד רוב **הספרים החיצוניים** (הדחויים שאינם במגילות קומראן, קבוצה 3 **בפרק בעניין**), להאפיל ולהפחית את האמינות והאוטנטיות של מגילות קומראן, בעיקר של שלושת הקבוצות הראשונות של המגילות, וזאת כיוון שאלו חיבורים אנושיים הטוענים הממציאים סיפורים עתיקים.

על זאת יש להוסיף את **מגמת ההקלה** של בית הלל על שמאי, שתנאים המשיכו בקו זה, והמדרש היוצר לרוב יוצר הקלה, יחסית למסורות הקדומות שהן מחמירות, כיוון שפשט התורה מחמיר,

בעיקר בענייני טהרה – אלו התבטלו כמעט כליל. ישנם מספר מקורות וסיבות נוספים להקלה בחז"ל: גישה מאפרים דורשי החלקות שכבר הוגדרו 'כיא בחרו בקלות'; הוראות התורה להלכה המיועדת לעם הארץ נמוכה בדרגתה מההלכה הנדרשת מהכוהנים; שינוי החברה והמציאות - המקדש חרב (ואיתו מאות הלכות שלא ניתן לקיימן).

כאשר בחז"ל פירשו לפי **דרך הפשט**, קשה לשער אם זהו 'מדרש מקיים' של מסורת קדומה מעדת קומראן שדקדקה התורה לפי הפשט – הוא ה"נגלות", או חידוש במדרש יוצר פרשני/הגותי (ואפשר שהתפתח ממגילות הפשרים). יוצא אפוא, כי בכל אופן מדרש יוצר שמכוון לפשט אמור להיות זהה לנגלות, למעט בקשיי פענוח משמעות הפשט וחריגים, כגון: העיקרון המפתיע (אם כי מצוי כבר בנביאים, כך שבתורה מהותו הרתעה חינוכית) של ביטול עונש מוות בתוך עדת קומראן (ייתכן שהעיקרון אינו תקף ביישום לכל העם) שכנראה מסורתו הובילה לביטול מגמת ההקלה הפלילית עד ההלכתית בכלל ובחז"ל, אם כי בדיני נזיקין יש לחז"ל מגמות ושינויים מהפשט שאינם מדרכה של עדת קומראן. נמצא כי חסידי-חז"ל העמיקו והחמירו בפשט המצוות, כגון: כיבוד כל זקן ממרא; רשות לכל אדם עובר בשדה לקטוף ענבים; איסור הריגת כל חיה בשבת.

גילוי חשוב נוסף של עדת קומראן הוא "הנסתרות", כמו הלכות שבת – שאינן ניתנות להסקה מהפירוש הפשט. בעדת קומראן ישנן גם פרשנות מרחיבה של הפשט, כמו יישום עיקרון ['ולפני עור לא תתן מכשלי'](#) וה"כילאיים" לתחומים שונים (ראו ניתוח בפרק הלכת ה'נגלות': פשט המורחב מהיקשים עם אסמכתא מקראית למקרים דומים), ושניהם התקבלו והמשיכו להשתכלל בחז"ל. מהרחבות כאלו (ועוד), חז"ל ביצעו גם מדרשים הקרובים להרחבות, שהם מעין הרחבות לבין פירושי דרשים שונים של 'מדרש מקיים', והדוגמה המובהקת לכך היא ההלכות השונות שסמכו חז"ל על 'לא תאכלו על הדם' (ויקרא יט' 26).¹³⁴⁵ אלו כנראה נכללים בנגלות, אך לעיתים קרובים לתחום המחבר בין שני סוגי פרשנות והוספות אלו – שהוא גם העצים את המדרש היוצר:

כל עוד חז"ל שמרו על המסורות שקיבלו (כרבי אליעזר בן הורקנוס שהעביר רק דברי רבותיו) מעדת קומראן (אף שחלק התקבלו מאפרים דורשי החלקות), או לפחות דרשו מסורות (הלכה ואגדה) לפי עקרונות הפשט וללא הקלות, הרי שמסורות אלו נצרכות וחיוביות, שכן רוב ההלכות אבדו, ובכל אופן תמיד מתעוררות שאלות חדשות לפי הדור ואורחות חייו. אך בחז"ל ישנן מגמות של התנצחות במדרש יוצר, הקלה, מסורות ממקורות זרים, ולכן ישנן גם סתירות בין עדת קומראן לחז"ל. אך קודם לכן יש להדגיש כי המחלוקות המקוריות בין המסורות הקדומות הן יחסית מעט, לעומת הרוב הדומה, שבתוכו יש:

- מחלוקות שורשיות (דעה סותרת לפשט מדעה/מסורת קדומה): לוח השנה (אך אין עדויות ישירות בחז"ל נגד עדת קומראן, רק נגד הצדוקים שלא ברור מהו הלוח שלהם, אך גם בתוך חז"ל יום הכיפורים); ריבוי נשים ואחיינית; בן סירא ואיוב בארמית (אם כי היו בחז"ל שסברו הפוך); אגדות עקיבא נגד מטטרון ומשה רבינו; היתר נדרים
- מחלוקות בענפים (תלוי בפרשנות אפשרית): הקלה בטהרה.

¹³⁴⁵ במקום הפשט של איסור אכילת הבשר הנשחט בעוד דם הבהמה שפוך ומרוכז על הארץ. חלקם כדין תורה וחלקם כדין מדרבנן, ראו שוחטמן, פשוטו של מקרא.

- מחלוקות בדקדוקי הלכה : כבר תוצאה של השיטות לעיל או מגמת השכלול וההפשטה בחז"ל.

נשווה זאת לסתירות פנימיות בתוך חז"ל:

- מחלוקות שורשיות (היפוך הפשט ודעות סותרות): דוגמה קלסית לכך היא הפירוש לדברים כא' 12: 'וְעִשְׂתָּה אֶת צְפָרְנִיָּה' - עקיבא אינו מכבד פירוש/הלכת רבו אליעזר שכנראה הביא מסורת אבות קדומה (מגילת המקדש, פילון והתרגומים זולת אונקלוס), או אם הוא דרש פשט לפי ההקשר (אבלות והסרת היופי) ומהקבלה מקראית לשמ"ב יט' 25.

- מחלוקות בענפים (תלוי בפרשנות אפשרית): חלק המחלוקות בין הלל ושמאי; מעמדה של תפילה שלישית מדי יום.

- מחלוקות בדקדוקי הלכה: אלפי אלפים.

נמצא כי המחלוקות בתוך חז"ל אינן רק ב"ענפים" (כפי שרבנים שונים ניסו לתרץ),¹³⁴⁶ אלא חכמים חלקו ביניהם על אופני שמירת המצוות. יתרה מזו, הרבה מהמחלוקות הפנימיות בחז"ל שורשיות וגדולות אפילו ממחלוקותיהם מול הצדוקים.¹³⁴⁷ אמנם יש כמה מחלוקות שורשיות בין עדת קומראן לחז"ל, אך המחלוקות בין חז"ל לצדוקים הן בעיקר 'ענפים' שמתאימים לרוח וסגנון המחלוקות והדיונים שבתוך חז"ל. נראה שהשנאה הפוליטית-כיתתית היתה גבוה וחזקה מהלכה. דעתם של 'עוקרי הרים' אף גברה לרוב על מסורת קדומה או על הפשט. לפיכך, חכמים תירצו זאת במהות ודרכה של התורה עצמה, בסוברם שיש מט' פנים לאיסור ומט' פנים להיתר (חגיגה ג'; ומקבילות במדרשים) ותפקידם הוא להכריע בפלפולם או לפי רוב. בכל אופן, נוכח המחלוקות היותר מהותיות בין חז"ל עצמם לעומת בינם לבין הצדוקים, מתבקשת השאלה למי כוון אישום **שנאת החנם** שבגינה חרב הבית (וכיצד שעד עתה זה לא תוקן – ראו בנספח בעניין). ואם לבחון אם שנאת החנם מוצדקת, הרי שמראש היא אבסורדית לחלוטין, שהרי **שבח** חז"ל על ההגמוניות הקדומות לעיל תואם את שבחם ופירוטם בהוד של פילון פיליניוס ויוספוס¹³⁴⁸ על הצאצאים העיקריים של עדת קומראן בשלהי בית שני - [התיאורפטים והאיסיים](#). יוצא אפוא כי כולם שיבחו והעריצו את עדת קומראן וצאצאיה, ונוכח המורכבות הפוליטית והכיתתית – האפלה והסתרת המגילות, הביאה זהותם וחלק מתורתם לאיזוטריה, ובמקרים קיצוניים אף לנידוי. זהו שיא השיבוש הפוליטי-היסטורי של חז"ל, שבמקום לכבד ולהעריץ את שיא גאולת בית שני במלכות דתית בעלת הישגים כבירים בכל מישורי החיים והמדינה, הותירה מסורת גנאי מגוחכת של מאבקי כיתתיות קטנים ועלובים, כיוון שלפי סיפוריהם עצמם (הפרושים) עולה שהם הטועים והמשנים, למשל כעולה מהמחלוקות בין ינאי לשמעון בן שטח, או בהטחות נגד אליעזר בן הורקנוס וישמעאל שאינו דרשן עוקר הרים. לכך מצטרפת הטעות שבה אווזים החוקרים - שהתקבעו על יחס איבה שלילי בין עדת קומראן והחשמונאים, וכדי להמשיך בתזה זו אף תירצו (באופן לא סביר) את קיומה

¹³⁴⁶ הוכחה מסכמת לכך ניתן לראות במחלוקות שאסף חיים נבון בספרו: 'תיקו: 101 ויכוחים גדולים של היהדות', וכן דוגמאות אקטואליות כמו: האם מותר לעלות להר הבית? האם מותר לאשה כיסוי ראש של פאה? גם ממאמרי חז"ל על שהתורה ניתנה 'ארבעים ותשע פנים טמא וארבעים ותשע פנים טהור', 'שיאחת דָּבָר אֱלֹהִים שְׁתִּים זו שְׁמֵעֵי ו'אלו ואלו דברי אלוהים חיים' מורים שהמחלוקת היא נשמת אפה של התורה שבעל פה.

¹³⁴⁷ למשל: 'טוב שבגויים הרוג' ([מדרש תנחומא פרשת בשלח](#) ח' א') לעומת '[חביב אדם שנברא בצלם](#)' (אבות ג' יד'); 'אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה' (סנהדרין צ"ט) לעומת עשרות אמירות משיחיות.

¹³⁴⁸ [ביקדמוניות היהודים' אזכר יוספוס איסיים, בצורה זו או אחרת, בשמונה מקומות: יג' 171-172, 298, 311; טו' 371-373, 378; יז' 346; יח' 11, 18.](#) וכן ראו: חיי יוסף 10.

של מגילת 'תפילה לשלום יונתן המלך' שכביכול הושחלה מבחוץ ע"י כת נגדית ונותרה מונחת בטעות בין המגילות (ובכלל טועים חלקם הסבורים שהמגילות הן אוסף ספרייה ממקורות שונים, ויש עוד מגילות חוץ/קדם כיתתיות שיש להן קשר ברור לעדת קומראן, כמו לוח 364 ומטבעות לשון דומות), כאשר בפועל החשמונאים התפתחו אחרי החסידים ועדת קומראן, ביקשו קרבתם וספריהם, עד שאימצו הלכותיהם כצדוקים, והתקינו את '[חבר היהודים](#)' שבמטבעותיהם, הוא מועצת המלך מהמגילות. על אלו יש להוסיף עוד עשרות מגילות קדומות שעדת קומראן קיבלה מהכהונה הגדולה ומבעלי המסורה שלפניהם, ויש לראות לכולם חלק מאותה מגמה וספרייה (ולא אוסף מקרי של מגילות שונות).

במגילות קומראן שרדו 7.5 מתוך כ-90 [ספרים חיצוניים](#), אך יש לחלק בין מקורות ומהות של [הספרים החיצוניים](#) לשלושה: (1) 7.5 הספרים שבמגילות נמצאו תואמים לשאר ספרות עדת קומראן; (2) מספר ספרים חיצוניים שאינם במגילות אך קרובים אליהם וללא שום סתירה, וכנראה פשוט לא שרדו בין המגילות; (3) שאר רוב [הספרים החיצוניים](#) שמקורותיהם מערוב מסורות זרות (ספרות הלניסטית בעיקר ממצרים [כארתפנוס ל'דברי הימים למשה רבינו']/[ספר הישר](#)) ועד ספרות חיצונית לברית החדשה מדרשים מאוחרים) או כאשר כוללות סתירות למסורות עדת קומראן (כדוגמאות בפרק לעיל בעניין), ולכן אלו פסולות ודחיות למגילות קומראן. קבוצה שלישית זו הטילה צל ודחייה גם על הקבוצה הראשונה הקטנה (והשנייה בספק/באמצע), וכך זו מצדיקה לכאורה (ללא יכולת בירור ואבחנה) את הדחייה ל'ספר התורה שנית' ששלחו עדת קומראן לקבוצה בימיה שיקבלו הספר והמסורות. עם זאת, בתקופתה הראשונה של עדת קומראן לא היתה הקבוצה השלישית, ולכן היא כנראה לא רלוונטית ונכונה, אלא מתייחסת יותר לסיבת הדחייה של חז"ל לספרים החיצוניים. עם השנים ושכוח הכיתתיות, מגמה זו התהפכה בחז"ל: המדרש היוצר המשיך, המסורות התרבו ונכתבו, ולצידם המשיכו להגיע מסורות קדומות משלושת קבוצות [הספרים החיצוניים](#), וכך בסוף ימי הביניים נמצאה ספרות חז"ל (שכבר יותר נכון להגדירה ה"הספרות הרבנית") כוללת מאות מדרשי הלכה ויצירה, שלא רק הפוכה לפרושים הראשונים שהעבירו בקושי מסורות בודדות של מוסר (בעיקר מאנטיגנוס איש סוכו עד שמעיה ואבטליון), אלא בתוכה מדרשים שלמים ומסורות רחבות משלושת קבוצות [הספרים החיצוניים](#), תוך המשך הסתירות ביניהם (אך הרקע הפוליטי דתי נחלש עד אבד).

מגמת ההכלה ואיסוף המסורות הסותרות קרתה גם לצד תהליך חיובי חשוב בחז"ל (החל לערך מהאמוראים) של הארת הדרך הישרה של פירוש התורה ויישוב סתירות בתלמוד (בניגוד להתנצחויות מפולפלות ועקומות של שמעון בן שטח, יוחנן בן זכאי ור' עקיבא). כמו-כן, קבוצות חסידים ובלתי-מוגדרות או שלא ידועות לנו, המשיכו לפעול לפחות עד סוף האלף הראשון לספירה, ביניהם קבוצות טרום-קראיות, בעלי מגילות קומראן שבגניזת קהיר, ר' משה הדרשן שהשתמש בספרים מקבוצת [הספרים החיצוניים](#) הפנימיים למגילות (ללא שימוש בספרים חיצוניים ודחויים למגילות).

לאחר גישת הקלה וסוג הפרשנות, נתייחס לכת היריבה העיקרית לפרושים, ואילו הלכתית קרובה לעדת קומראן: [הצדוקים](#). תחילה הקרבה ההלכתית לעדת קומראן מסויגת והפוכה משלוש המחלוקות הפילוסופיות-עיקריות שתיאר יוספוס את הצדוקים: דטרמיניזם - גורל האדם, עולם

הבא ותחיית המתים, ולאילו מצטרפת המסורת כי הצדוקים סברו שהלכות הנישואים אינן הלכה למשה מסיני – בניגוד מוחלט לטוביה. (רק) לפיכך, דווקא הפרושים הם הממשיכים את העקרונות הפילוסופיים של עדת קומראן. יתרה מזו, הצעתי לחלק את הצדוקים לשתי קבוצות הפוכות זו מזו, כשראשונה היא בית חשמונאי שאכן היו קרובים עד מאוחדים עם עדת קומראן, והשנייה הם הכוהנים של שלהי חורבן הבית השני, עת השחיתות חזרה (כטרום-חשמונאי) לנסוק, וצאצאי עדת קומראן – האיסיים והחסידיים, התרחקו מהם. איבוד מסורת עדת קומראן מסביר את ההפסדים במרידות וחורבן הבית (למול ניצחונות החשמונאים), אף שעדיין אחזו בהלכות יבשות של טהרה. בכל אופן רב הנסתר על הגלוי בנוגע לזהותם ומהותם של הצדוקים הראשונים והאחרונים נוכח חוסר כל מסורת צדוקית אותנטית, למשל: באיזה לוח שנה נהגו הצדוקים הראשונים? האם ספר גזירתא (שבעצמו סותר את הטענה שאין להם מסורות אבות) הוא אחת ממגילות קומראן או הלכות שאספו מהם? אם בית שמאי קרוב אליהם יותר מאשר לבית הלל?!

באופי ומגמות שונות ניצבת הנצרות, שאצלה דווקא סגנונות דומים לעדת קומראן. תחילה כמובן בניסיון יישום המשיחיות, וזאת לאור קבלתם ושמירתם על ספרים ומסורות רבות של משיחיות, קהילתיות וטרמינולוגיה מהמגילות. הכנסיות הן אלו ששמרו לנו על 7.5 ספרים החיצוניים הפנימיים שנמצאו במגילות קומראן, אך מאידך אספו ויצרו מאות ספרים חדשים, כנראה ברוח בליעל תועה ומטעה. חידה גדולה של עול וקיום המצוות עומדת על פירוש מילים בודדות של 'ונשפטו במשפטים הרשונים אשר החלו אנשי היחד לתיסר במ' עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל' (סרך היחד ט' 10-11), שאם משמעותן אכן ביטול המצוות (כמסורת שהגיעה גם לחז"ל), הרי שלעתיד לבוא (ולדעת הנוצרים מימי ישו) ניתן להפסיק בייסורי המצוות. ייתכן ומכאן הגישה ההפוכה של פנייה לנכרים וקבלתם לדת החדשה.

להלן חלוקת תקופתה של עדת קומראן (200 השנים שלפני הספירה) לשלוש תקופות עיקריות (וכך מסודרות בחלקי בספר):

- 1 - תקופת מורה הצדק שבימיו נוסדה הלכת קומראן על בסיס המגילות הקדומות שקיבלו וחידושו בהתגלויות. בעקבות חסידי עדת קומראן, פעלו החסידיים והחשמונאים והירביים' שבספרי המקבים (ובפרט שהחשמונאים תרו אחר המגילות והשתמשו בידע שהגיע אליהם מהמגילות, כמו מגילת המלחמה), כאשר יהודה המקבי מתאים לגיבור ההירואי שבמגילות (ואילו בחז"ל נשכח). מאבק עדת קומראן במתיוונים ובקבוצות שנטשו אותם חל עד לאובדן רובם, כאשר מיעוטם נטמעו בעם בישראל. הכתיבה הקומראנית המתייחסת לכתות בתקופה זו מאופיינת בכינויים של קבוצות ודמויות, ובכך מותירה אותנו באפלה וסימני שאלה לזיהויים ואף לזמנם, וההצעות תלויות ברמזים והקשרים עקיפים כ'הררים התלויין בשערה'. הצעתי שייסוד עדת קומראן חל לפי בתקופה הקשה של שיא ההתייוונות (טרום החשמונאים), וזאת בטרם נוסדו הפרושים והצדוקים (ואילו רוב החוקרים מאחרים את התקופה ולכן מזהים אותם כמתנגדיהם);
- 2 - התקופה השנייה לאחר מות מורה הצדק עד סוף ימי החשמונאים: המתח והיריבות הגדולה שהיתה בין עדת קומראן למתיוונים נפוגו (היות והמתיוונים אבדו), וההתקרבות הספרותית לחשמונאים פרחה וגברה. גם עמ"י בכללותו חזר בתשובה וקיבל את הנהגת בית חשמונאי שהתקינו הלכות כטבעות המקדש ו'חבר היהודים' מהמגילות. במספר מגילות לתקופה זו מתוארת

גאולה, ואכן זוהר החשמונאים היה מרשים בהיבטים לאומיים ופוליטיים, אך במגילות גם מצוין מפורשות כי המימוש המלא של נבואות הגאולה אינו בבית המקדש השני, אלא בבית מקדש שלישי שיבא ע"י הקב"ה, ויש להמתין בסבלנות לקץ שמתארך (ולמרות זאת חוקרים מקובעים שעדת קומראן היתה כת משיחית אובססיבית בצפייה מיידיית ועם אכזבה גדולה). אך אז קמו כתות בית שני המוכרות (צדוקים, פרושים, בייתוסים ועוד), שמגמתם, בניגוד למתיוונים, היתה לנסות לשמר את ההלכה כדעם התורנית, תוך שכמובן סברו שהלכתם היא הנכונה והקדומה. כנראה עדת קומראן עדת השפיעה מבחוץ, וכיוון שהלכות דורשי החלקות המתיוונים הוטמעו בעם מזה מספר דורות, ההלכה של עדת קומראן נראתה כחדשנית ושגויה למקובל באותן הדורות ע"י הפרושים שכינו אותם 'מסורת אבות' (אלא שחלקן היו 'מסורת מתיוונים'). מלכות חשמונאי המשיכה להתקרב לעדת קומראן ולהלכותיה, ובהדדיות עדת קומראן כתבה את המגילות האחרונות (הקבוצה החמישית), שכוללת שבח למלך יונתן וכרוניקות החשמונאים שהיוו בסיס למגילת תענית הפרושית שבוטלה.

3 - התקופה האחרונה מימי הורדוס. הוא שיבש את ההגמוניות התורניות והדתיות שהתקינו החשמונאים בעצת עדת קומראן (בראשם 'חבר היהודים'). עדת קומראן הפסיקה בכתיבת חיבורי קודש (ובכלל), וממנה נפוצו איסיים וחסידים - שחלקם התמזגו עם חסידי-התנאים וכתות קדומות בנצרות (ובנו את מסורותיהם בקרבה למגילות קומראן, בעקרונות השינויים כלעיל), וקבוצות נוספות שרב הנסתר עליהם מן הגלוי, כמו בעליהם של מגילות קומראן במצדה וכמה מגילות קומראן מגניזת קהיר.

אסיים במחלוקת העיקרית שלכאורה לא נותר לה שריד בעמינו, אך מתעוררת באו"ם בניסיונות ליישום קרוב – לוח השנה בן 364 יום, נוכח יתרוניתו המדהימים והבלעדיים של מעגליות מיסוי נוחות ודיוק. לוח שנה שבת-שמי זה כבר הוכרע לכאורה בהתאמתו לשתי תקופות שמירת המצוות הנכונה בעמ"י בתנ"ך (קוים חלקית גם בקדמונים ובמלואו בעדת קומראן): ביציאת מצרים במדבר, ומגלות בבל עד 'יִסְפָּר לְהַשְׁנֶנָּה זְמַנֵּן וְדָתִי' (דניאל ז' 25), לפי ממצאי מחקריה המדהימים של אני [זיבר](#). לסוגיית לוח השנה ניתן למצוא שרידים וסימנים לניסיונות חידוש והתקנת לוח השנה הירחי במסורות הקדומות של ספרות חז"ל (למשל: קורבן פסח בשבת; מועדו של יום הכיפורים והינף העומר; עיבורי השנה). עדיין נותרת החידה איזה ומתי הם ימי העצרת לסנכרון והשלמת 365.25 יום, וכן כיצד נהגו החשמונאים הראשונים, הצדוקים-הראשונים והאיסיים? האם ייתכן שהעובדה שיש נוסחים של מגילות עם וללא מסורות לוח שנה מעידה על כך שכבר חסידי עדת קומראן נטשה את מסורת לוח השנה?

בסיום הספר ניסיתי לעמוד על פתרון החידה המרתקת שתיארה [ורד נעם](#) בלשון נהירה: 'התהוותו של העולם ההלכתי הבתר-מקראי לוטה בחשיכה הפרושה על מאות השנים שבין סופה של תקופת המקרא לבין ימי החשמונאים. קורפוס זה של חיים יהודיים מגיח אלינו בגילויי הראשונים בשתי המאות האחרונות לקיומו של המקדש השני מתוך סערת מחלוקת... ומתמצק לכלל מסורת אחת... במאות השנים שאחר החורבן, בתוך יצירתם הספרותית של חז"ל. מערכת הלכתית זו של חז"ל, המשתרעת על פני מאות רבות של שנים, מחורבן הבית השני ועד לחתימת התלמודים... משקפת תרבות יהודית חדשה, נבדלת כמעט לחלוטין מזו המקראית שקדמה לה'. זולת מגילות הכיתתיות

ואחריהם ספרי המקבים, תיעודי הזיכרונות הבאים (בעיקר חז"ל ויוספוס) - כבר מאוחרים במאות שנים, ולכן גם אמינותם פחותה, עד שספק אם סיפוריהם מכוונים לדמות ולדור המתואר, בין במכוון, ובין מטעויות וסטיות גלגולי הדורות. עם זאת, מסורות ומחלוקות שנשארו אצל חז"ל מעידות על קרבתן או התנגדותם לעדת קומראן,¹³⁴⁹ שגם באלו חלו תמורות.

ההגמוניה השלטת מימי הבית הראשון ועד ימי טרום החשמונאים היתה כהונת בית צדוק. בית צדוק אלו אינם הצדוקים שנגדם התפתחה שנאה תהומית ע"י הפרושים, וייתכן שהצדוקים-האחרונים (בניגוד לצדוקים-הראשונים) נשאו לשווא את שמם של בית צדוק, בעוד לא קיימו את הלכת בית צדוק. בית צדוק אלו גם אינם עדת קומראן, שכן עדת קומראן, על אף שבראשונה עומדים כוהנים מבני צדוק, נוסדה רק בתחילת המאה השנייה לפסה"ד, ובעיקר חידשה הלכות רבות בעיקר ע"י מורה הצדק. בתקופת טרום החשמונאים שלטו המתיוונים, אך המתיוונים אבדו לחלוטין, ורק מעט מהלכותיהם שולבו במסורות הפרושים, הפרושים והחסידיים אימצו את מסורות עדת קומראן ואת חברי העדה. בכלל זה, קבוצות שונות התירו לעצמם את הזכות לתקן הלכות חדשות, וכתיבה בכלל (שאינה נבואית). באמצע תקופת החשמונאים עדת קומראן היתה קרובה לצדוקים-הראשונים, וזוהי גם תקופת השיא שבה עדת קומראן היתה בהרמוניה עם השלטון – היא שיא תקופת בית שני של מלכות ממלכתית ותורנית. לאחר מכן מימי שלומציון חזרו הבעיות הפוליטיות והתורניות למתחים ויריבות, והשלטון הוחלף תדיר. ספר זה אינו מנתח תקופה זו בהרחבה, היות וימגילות מורה הצדק לא חוברו או אפילו מכוונות לתקופה זו¹³⁵⁰ (בניגוד לדעת חלק מהחוקרים), אלא עומד על אזכורים עיקריים של סוף תקופת החשמונאים וימי הורדוס, עד הרכבת ספרות חז"ל במאות הראשונים לספריה בדילוג לימי הורדוס ובית הלל ושמאי.

הספר עדיין בשלבי עריכה סופיים, ובשאיפה תוך מספר חודשים יצא גרסה חדשה של ספר זה (בינתיים ניתן לעיין ולהוריד גרסה שמתעדכנת [כאן](#)).

יט. נספח - מגילות ים המלח בדת ובהלכה הרבנית היום, ובין הציבורים השונים

בשער/חלק נספח זה, אגע על היחס בין הדתיים היום למגילות קומראן, פשר המגמות המתעוררות בעקבות חידוש התורות מהמגילות, והקבלות בין כתות בית שני לזרמים השונים היום בחברה הישראלית, בעיקר ביחס לציונות וממלכתיות.

נספח זה ממשיך את הפרק הקודם: 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות' בסיכום הספר, על הבדלי הלימוד והמקורות המוסר (שבו גם התייחסויות לדרכי לימודי התורה/דת).

1. חז"ל היו חלק מהעם ותורתם העם, ואילו עדת קומראן מייצגת הלכות אלטיסטיות

חז"ל נוסדו והתחילו (ע"י שמאי והלל) בהגותם ההלכתית בימים שמגילות קומראן הוטמנו – אלו ימיו של הורדוס.

¹³⁴⁹ למשל: 'תנאים מבלי עולם' (סוטה כ"ב א'), ובדומה: 'איבת עולם בין מפלגות' (סרך היחד ד' 17). השוו: 'ולא ידע מאי אמר. תני תנא ולא ידע מאי אמר' (מגילת תענית ד', מהדורת ליכטנשטיין) (תרגום: 'לוחש האמגוש ואינו יודע מהו אומר. שונה התנא ואינו יודע מהו אומר').

¹³⁵⁰ זולת כמובן הנבואה על כיבוש ירושלים ע"י הכיתים (פשר נחום א' 3-2).

נקודת ההשקה הזו מלמדת שאין כאן סתירה ישירה בין עדת קומראן, אלא אדרבא – ניסיון להמשיך את ההגמוניה שמסיבות כנראה דתיות ופוליטיות מורכבות וקשות של ימי הורדוס, בחרה (שוב) להתרחק מהעם, וכך העם, שכלל חכמים שונים, ביקשו להציג תורות מתבקשות. לכן תחילה רק דרשו אותם בע"פ, ולאחר התגבשות מסוימת העלו אותם על הכתב.

אך שוב, נקודת המעבר היא אחת מההצבעות לכך שמקור המסורות הקודמות הן של עדת קומראן, וזאת מוכרע גם מאופיין הרחב והמגוון של מגילות קומראן, וגם מזהותם ההלכתית של ההלכות עם תיאורי ההגמוניות התורניות הגבוהות ביותר שחז"ל מתאים לפניהם: הכנסת הגדולה, הסנהדרין, הזקנים, הראשונים, הסופרים. יתרה מזו, עדת קומראן אף כינתה את עצמה: 'ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים', וזהו הכינוי העצמי שנתנו גם חז"ל לעצמם, כמובן תוך האדרה של לומדי התורה החכמים, וזאת מסיבת בררית מחדל שזו ההגמוניה היחידה שהם יכולים להמשיך ולאחוז, שהרי אפילו הגמוניות כוהניות נדחקו נוכח הקשיים הפוליטיים בתקופה.

עוד יש לזכור ולהדגיש כי תחילה התורה של חז"ל היתה קרובה לתורת עדת קומראן בעניין הכיתתי, כגון: פרישה מעם הארץ, שמירה על טהרה גבוהה, הוראת התורה בסוד רק לנבחרים, אלא שאט אט בתי המדרש התרבו ונפתחו לכל מי שחפץ ללמוד (עם זאת, גם לעדת קומראן היה ניתן להצטרף, אך בתנאי קבלה ארוכים וגבוהים).

המהות של חז"ל זה להיות תלמידי חכמים שמעבירים את המסורת ודורשי התורה, ובדיוק תפקידים אלו עדת קומראן מציינת על עצמה, כך שחז"ל בעצם ניסו לשמר ולהמשיך את ההגמוניה שקדמה להם.

בכל אופן בחז"ל מתואר שרק בודדים העבירו את כל התורה, כך למשל כאשר רבי עקיבא לימד 5 תלמידים לאחר שמתו תלמידיו הקודמים.

טענת מרכזית של ספר זה היא שבעיקר חסידים מעדת קומראן והאיסיים הביאו לספרות חז"ל את רוב המסורות (שמקורן מעדת קומראן), כאשר חלקן עברו עיבודים נוכח גלגולי ההיסטוריה הפוליטית והכיתתית, הזיכרון בע"פ לצד המדרש היוצר, והבדלים בין הלכה לעם לבין הלכה של חסידים וכוהנים. משכך, נקודת הפתיחה שבין עדת קומראן לחז"ל מצטמצמת הרבה יותר יחסית לאלו שסוברים שאלו (עדת קומראן – חז"ל) היו זרמים/קבוצות יריבות, מה גם ימיהם של 2 הקבוצות אינו חופף ברובו (עדת קומראן פעלה בעיקר ב-200 השנים שלפני הספירה, ואילו חז"ל בעיקר מהמאה ה-1 לספירה).

2. מה רלוונטי מתורת עדת קומראן לפני 2,150 שנה להלכה ולמצב הדתי היום?¹³⁵¹

ביישוב קומראן (וגם במצדה) נמצאו כ-100 אלף גלעיני תמרים, שהם בני כ-2,150 שנה. למרבה הפליאה, שתילתם הצמיחה עצי דקל, ולמרבה התדהמה, הם הביאו גם פירות תמר לאכילה. הקבלה זו נמשלת גם לתורות הקומראניות שהוטמנו במערות, והנה היום חוזרים פירותיהם הרוחניים והתורניים.

אמנם ההלכה הרבנית מותאמת בחלקה לאורחות החיים המודרניים, אך השאלה שבכותרת הינה טענה חילונית מרכזית גם נגד התנ"ך וספרות חז"ל. אמנם לחז"ל יש עקרונות שהתקבלו אצל מאמיניהם (כמו הכרעת הרוב האנושי על חשבון האמת השמימית), ולכן, ניתן לומר, שבניגוד לעדת קומראן שהעמידה את התורה השמימית, חז"ל והרבנים לאורך הדורות מקבעים את ההלכה

¹³⁵¹ למאמר מפתח בעניין ראו: אביעד סטולמן, [כתתיות ביהדות - גלגל חוזר](#).

בהתאם לעיקרון הרוב (לצד שיטות ופילוסופיות-אידיאולוגיות של פסיקת ההלכה),¹³⁵² וכך ההלכה הרבנית היא יותר מותאמת לאורחות החיים ולתפיסות האנושיות של כל דור ודור. חז"ל היו חלק מהעם ותורת העם, ואילו עדת קומראן מייצגת הלכות כיתתיות שאינן רלוונטיות לעם

הרי שנמצא שישנן גישות שונות ורחבות בתוך העולם הרבני, שאלו נשענים על חידושם של חז"ל: קנוניזציה של מחלוקות, המהווה אוקסימורון של דמוניזציה של המחלוקת (דבר זה אינו דווקא לגנאי, אלא זוהי פעולת הצלה והמעשה הנכון והסביר כדי לשמר מסורות עתיקות של עדת קומראן שנגנזו, לצד הצורך במתן תשובות הלכתיות אקטואליות, תוך צניעות שדעתם אינה סופית ומכריעה).

אלא שבספרות חז"ל מתועדות מחלוקות מסוימות נגד כתות אחרות מהתקופה, בעיקר נגד צדוקים ובייתוסים, אך גם נגד טובלי שחרית, אנשי יריחו ועוד קבוצות הקרובות לעדת קומראן בהיבטים שונים. מחלוקות מהוות נקודות להגדרה והפרדה עד היום, אם כי לעיתים בתוך ההגדרה וההפרדה יש זהות בדעות המחלוקות, כמו למשל דעות פשט התורה שרווחו אצל רבנים ופרשנים רבניים רציונליסטים בעיקר בימי הביניים, ועד היום אצל רוב הציבור הדתי והחילוני.

עם זאת, המחלוקות הישנות המתועדות והמגדירות האלו, כמעט ואינן רלוונטיות לימינו, כיוון שאין מקדש ודיוני הטהרה – שהיוו עיקר המחלוקות, אינן חלק מהתרבות והשמירה הקולקטיבית, וגם אם היו, הרי שמחייבות התאמות נוכח שינויי התוואים, כמו הרבה מתחומי ההלכה של שלהי בית שני. התחום העיקרי והבולט שבו שנשארת המחלוקת, הוא לוח השנה, וגם אותו אנו לא יודעים ליישם.

להלן נקודות פתיחה בפער בין הדת הרבנית והמציאות היום להלכת הפרושים בימי הבית השני, ביניהן:

- הטהרה סבבה את אורח והלכת חייו של היהודי הפרושי, ותחום זה אבד כמעט כליל מחיינו
- הפרושים זלזלו והפרידו עצמם מעם הארץ, והיום נקודה זו תלויה בהשתלבות והשפעה שבין חרדים לדתיים לאומיים, ובין מקרבים למתרחקים
- הפרושים עסקו וידעו בעיקר תנ"ך,¹³⁵³ ובשבלים שילבו גם משניות ומדרשים. היום מלומדים (זולת חרדים סגורים) בונים את השקפתם והלכתם ממקורות וחוכמות מגוונים, שגם נבנו על קומות של דעות רבניים קודמים
- אין היום כיתתיות או קבוצות סגורות, למעט בכמה קהילות חרדיות ונוצריות. מאידך, יש הרבה מעגלים חברתיים שלא היו פעם (בעיקר וירטואליים), וגם להם יש השפעות בתחומים שונים. עם זאת, כללי המוסר וההתנהגות רלוונטים בהתאמה לכל מקום, כגון: סדר דיבור בקהל, איסור התחצפות לרב, לבוש צנוע (על ההלכות הכיתתיות ראו בפרק על אופיים).

¹³⁵² כגון: על איזה מקורות להישען, במה להקל (ואם להגדירו דרבנן) לעומת במה להחמיר (ואם להגדירו דאורייתא), מחלוקות פוסקים והלכתא כבתראי (אחרונים), מנהגי הקהל ושונים.

¹³⁵³ השו" : 'והמשכיל יבין וזכור את מלכי ישראל והתבנן במעשיה שמי מהם שהיא יראו ממשפטי התורה היה מצול מצרותוהם מבקשי התורה' (ממ"ת ג' 23-24 [קימרון], [החיבורים העבריים ב'](#), עמ' 211).

יש לציין שחז"ל ידעו היטב והסתמכו על התנ"ך, ואילו היום לימודים הקודש מבוססים על הגמרא או על נושאים ופרשנויות וספרים רבים של ארון הספרים היהודי המתפתח. פעם דרשו את כתבי הקודש, ומהם יצרו ספרות אנוש (שחלקה סותרת לתנ"ך/למגילות). היום מסתכמים על ספרות אנוש ומהם ממשיכים ליצור הגות והלכה, וכך משרשים את הטעויות. מאידך, יש גם מגמות של לימוד תנ"ך ותובנות יפות מהתנ"ך.

3. יחסם של הדתיים-הרבניים בימינו - לעדת קומראן ולתורת המגילות

תחילה כדאי להתייחס לחז"ל בעיניהם של עדת קומראן ונשאל: האם חז"ל יריבים או ממשיכי דרכם של עדת קומראן? בספר זה עמדנו על המסורות שחז"ל קיבלו (העתיקו) ושימרו (בכתיבת המשניות – 'עת לעשות לה' הפרו תורתך') מעדת קומראן, כאשר בסיכום כמותי כנראה הרוב הינו העתקה והמשך באותה דרך, ורק המעט הוא מסורות קדומות פסולות מאפרים-דורשי החלקות או מדרשים יוצרים מעוותים. לפיכך, לכאורה חז"ל הם המשך שרובו טוב של עדת קומראן. עם זאת, ייתכן שמה שקובע זה מהות וכמות המחלוקות, שכן כנראה גם בין עדת קומראן לאפרים-דורשי החלקות היה רוב מסורות משותף, ולהבדיל בין הפרושים לצדוקים (ובין בית הלל לבית שמאי). מבלי לענות על זה, ובחזרה למבט ההיסטורי, מה שכנראה קרה זה שעמ"י איבד את מסורות התורה והסוד של עדת קומראן בכך שרובן הוטמנו במערות קומראן (וכנראה בעוד מקומות), ומה שחז"ל עשו זה ניסיון לשמר מסורות שהגיעו אליהם (שכאמור כללו רובן מסורות מעדת קומראן, אך לצידן מסורות פסולות של אפרים-דורשי החלקות), והיות והמסורות היו חלקיות, וביניהם התפתחה קנאת סופרים מוגזמת, הן יצרו את המשניות והשלימו אותן בפלפולי מדרש יוצר. וגם כאן השאלה האם מדרש יוצר אנושי ראוי להיות ההלכה בעיניה של עדת קומראן, והתשובה המתבקשת לכך שזה הדבר הטוב במסגרת האפשר, היות והמסורות העתיקות אבדו ואין כבר דורש התורה כמורה הצדק או בעלי נבואה להשלים את ההלכה, שאם לא כך היתה ההלכה נדרשת עצמאית ע"י יחידית או קבוצות והפיצילום בעמ"י היו ממשיכים ומחריפים. לפיכך התשובה בגדול היא חיובית, אלא שיש לה סייגים, ובעיקר כאשר בימינו חזרו מסורות רבות ממגילות קומראן, הרי שיש לדון אם אפשר ורלוונטי להחזירן במקום פסיקות אנוש של חז"ל (ובאלו, כבהלכה למעשה, ספר זה נוגע חלקית ובעדינות).

יתרה מכך, היות ובפרק ?? זוהו אפרים-דורשי החלקות כמתיוונים, ולא כפרושים, הרי שבאותה הדרך יש לזהות היום את השמאלנים האתאיסטים כדורשי החלקות (וחלקם דורשים בחלקלקות את המציאות הפוליטית והדתית, כולל זלזול וסאטירה בערכי התורה), ולא את שומרי התורה (אף שהם שומרים אותה עם טעויות גדולות וקטנות).

וכעת לדעתם של דתיים בימינו: חזון אחרית הימים מתממש: 'הִנֵּה יָמִים בָּאִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי יי, וְהִשְׁלַחְתִּי רָעַב בְּאֶרֶץ לֹא רָעַב לְלֶחֶם וְלֹא צָמָא לְמִים, כִּי אִם לְשִׁמְעַת דְּבָרֵי יי' (עמוס ח' 11), אך רוב הדתיים (ובעיקר החרדים) מיישמים זאת בעיקר על הגות חכמים ורבנים, ולא על כתבי קודש (אם כי כאמור בפרק הפרפרזה, רוב תורת חז"ל והרבנית היא פרפרזה למקרא ולמגילות). הצימאון לדברי קודש מנבואה יעלה לעיסוק במגילות קומראן, לצד איתור ומיון ספרים קודש גנוזים, בין אלו המכונים ספרים חיצוניים, [כדברי גד החוזה](#) בראשם: 'המבינים זאת לא ינומו והאזינו ללמוד את החכמה הזאת ונעמה לאוכליה ממאכלי תאוה' (חנוך פב' 3).

למרות זאת, בינתיים הידיעה והיחס של החברה הדתית (ובכללה החרדית) היא נִישְׁתִּיזוּת למגילות קומראן, הנעה בין חוסר עניין לבין הכללה אנטגוניסטית (עוינת) לכתות (השונות) בימי הבית השני

(אף על פי שגם הפרושים הראשונים היוכיתתיים כעדת קומראן אם לא יותר, וזאת אחרי שקמו והתפתחו בעקבותם). כך טבועה הדעה שהצדוקים היו מעוותי תורה או כופרים (כאמור בפרק הצדוקים-הראשונים לעומת הצדוקים-האחרונים ישנם הבדלים מהותיים ביניהם ולבין עדת קומראן), ורווחת הדעה שמאז שההלכה נקבעה ע"י חז"ל, אין משמעות לאיזה הלכה היתה לפנייהם, ולכתות קודמות. חז"ל ורבנים רבים ניסו להציג רצף היסטורי של מסורת, אך אין כזו מסורת (ולפחות לא לפי הדמויות שהם הציגו), ואין מחקר דתי והתמודדות אמיתית עם התורה לצד ההיסטוריה הפוליטית חברתית ממחצית ימי הבית השני (וראו על כך כמה פרקים בספר).

נקודה נוספת שבגללה דתיים (וכך התפיסה גם במחקר) מזניחים את עדת קומראן אזוטריה (למרות שהיא הכנסת הגדולה, סנהדרין ראשונים וכאמור בפרק בעניין, ואילו לא מעט ממעבירי המסורת בחז"ל היו גרים) ומגילותיהם כחיצוניות, היא הגדרתה ככת מתבודדת שפרשה מעם ישראל (ראו בעניין פרק על טעות התבודדותם, ועל הקרבה והאיחוד עם החשמונאים). לעומתם, חוקרים חילונים מהדירים את מגמות הכיתתיות וההלכה המחמירה, כנראה בגלל הסתייגויותיהם הבלתי מודעת (חלקה מודעה, כמו אבנר גליקליך), להערצת כוהנים וחסידים ומקובלים. דוגמה אחרת היא יוער כי תיאורי הרחקה מהמקדש כאשר אינו תואם ומתופעל כראוי, רווחים בנביאי ישראל. דוגמה לכך היא הביקורת של התבודדות של עדת קומראן מהמקדש כאשר הם טענו שלא תופעל נכון, אך כעיוורים לא מחברים זאת לכך שאלו הטפות המוסר של רוב נביאי הנ"ך; שגם היום חרדים למשל מתרחקים ונזהרים לעלות אפילו להר הבית, וזאת בגלל סיבות של פירורי שרידי מסורות טהרה בימינו, וכשממול חילונים מנדים את הר הבית בגלל סיבות פוליטיות שמאלניות. בכל אופן, עדת קומראן השפיעה על עיקרי מסורת ישראל משיא תקופה ואחריה עד היום, וקשה לחוקרים ולדתיים להבין מהלכים אלו (ובכך עוסק ספר זה).

אף על פי כן, רוב הדתיים והחוקרים הגיעו לאותה מסקנה לזיהוי הפשוט בין צדוקים (שמקובל שהיו חוג כהונה, לצד בייתוס) – לכוהני בית צדוק (עדת קומראן). הדברים כאמור הרבה יותר מורכבים, למשל: איך הם אותה קבוצה (אפילו הלכתית) אם עדת קומראן הטיפה ושנאה את הצדוקים בירושלים, כולל את הלכותיהם? איך דתיים מעיזים לצאת נגד בני צדוק הכוהנים? ואם הצדוקים אינם מבני צדוק, כיצד הם הנהיגו את ההלכה הכללית והפולחנים במשך מאות שנים? כיצד אפשר שרוב ספרות חז"ל היא מעדת קומראן, בעוד הצדוקים התנגדו לתושב"ע/מסורת אבות? משלפנינו מאות מגילות חדשות ומרתקות, רבים מגלים עניין לשמיעה וקריאה קלה, אך אינם ממשיכים לעיון וביורור אמיתי. לזכותם העובדה שאכן ישנם ספרים חיצוניים דחויים גם לעדת קומראן (ראו פרק בעניין), וככאלו לא ראוי לצרפם וללמוד כטקסטים דתיים. אלא שאלפי מסורות מספרים חיצוניים למיניהם (כולל המגילות) נכללים בספרות חז"ל, ומשכך המיון והביורור מחייב בתוך המסורות הפסולות שהתקבלו בחז"ל, מה גם מנגד לפנינו כעת מקור שכולו מסורות אמיונות ונכונות.

ריחוקם של דתיים קנאים נובעת גם מהתרחקותם מהמגמות האקדמאיות של ביקורת המקרא. בביקורת המקרא יש דיונים חשובים, אך גם הנחות יסוד ודעות כופרניות. דווקא מגילות קומראן שופכות אור חדש על הרבה תיאוריות ודעות שגויות של ביקורת המקרא (ראו למשל בפרק נוסחי המקרא ומ' המקדש), אך הסוגיות רחבות ואינן רלוונטיות ללומד הפשוט או שמסגרת הזמן שלו אינה רחבה מדי. עם זאת, ביקורת אקדמאית לספרות חז"ל מועילה ברובה, ונעיר שוב שבחז"ל יש טעויות מדעיות שונות, אשר אלו אינן קיימות בנוגע למקרא ולמגילות ים המלח.

עיקר הנגישות למגילות קומראן היא באמצעות האינטרנט והאקדמיה. עם זאת, עדיין רוב הרבנים שעולמם נושק לאקדמיה, והאינטרנט להם הוא כלי עבודה והפצה מרכזי, עדיין אינם אווזים ומכירים בספרות קומראן ומחקריה. משכך, גם כשלוובם נטיית זלזול של כת או שלא משנה מה – אין לכך קשר והשפעה על ההלכה שנחתמה, הרי שניתן להשוות זאת לכל תחום בו אדם שאינו מתמצא, מסכמו בהינף יד, כמו מהי חשיבותה של המתמטיקה בנוגע לטכנולוגיה, או כמו לשוחח על בור שאינו מכיר בתנ"ך, על חשיבותם של ספר ויקרא ומשלי, למשל.

דתיים מודרניים והמסורתיים אשר ארון הספרים היהודי שלהם רחב ומתרחב בימינו, להם המגילות ועדת קומראן יהוו עניין רב.

כדי לטעון בעד או נגד נושא רחב - צריך להכיר את עיקרו. המצב כעת שהדחייה היא מחוסר הכרות וידיעה, ולכן תחילה יש להנגיש את ספרות המגילות ומסקנותיה לציבור, כפי שספר זה מבקש לעשות.

4. ממלכתיות; מדיניות; אידיאולוגיה; פוליטיקה

פרק זה מהווה המשך לפרקים האם עדת קומראן היו מתונים או קנאים **יונתן אלכסנדר ינאי, אותו עדת קומראן שיבחה במגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך', הוא קיבל ויישם את ההלכה הקומראנית-צדוקית, ואילו הפרושים הראשונים בגדו ונלחמו בו – בניגוד לעקרון הממלכתיות המקראי**

אמנם גם עדת קומראן נטשה וקיללה את הכוהנים הרשעים ודורשי החלקות (לדעתי המתיוונים; לדעת רוב החוקרים – הפרושים הראשונים), אך הם עשו זאת בסתר, מבלי להילחם בשלטון, ובפועל מי שמימש את שנאתו לרדיפה וניסיוות רצח היו דורשי החלקות אחרי עדת קומראן והפרושים אחרי ינאי (וזה נקם בהם והכדור השלב התגלגל).

שני התנהגויות יסוד אלו להנהגה (לצד סיפורים מקראיים), נותנים כיוון כיצד להתייחס בימינו לשלטון יהודי.

בנוגע לשלטון נכרי (שבחסדי ה', זולת יהודי התפוצות, אנו לא תחתם כעת), היחס יותר מורכב, שכן מחד עדת קומראן (ובעקבותם החשמונאים) נלחמו וניצחו את הסלווקים-היוונים (וראו את ההתאמה למה"מ-או"ח **בפרק בעניין**), ומאידך האיסיים היו ממלכתיים כלפי הורדוס (שאמנם גם הרעיף עליהם אהבה, וכנראה היה מותר לו להיות מלך כי היה דור 3 לגיור),¹³⁵⁴ והקנאים/סיקריים הובילו את המרד הגדול לחורבן הבית השני - והפסידו.

זולת אלו, אין במגילות הוראות או הנחיות על קווי אידיאולוגיה גדולים, שכן אלו נתונות ליחבר היהודים/ישראל' (ראו **פרק בעניין**). כן יש לציין שהזרם/קבוצה ששומר באופן הקרוב ביותר לעיקרון הפרוצדורלי של 'חבר היהודים/ישראל' הם החרדים, שלהם הנהגה של כ-40 רבנים, שהם המועצה המחליטה לעניינים פוליטיים וציבוריים גדולים. יש להוסיף כי החרדים ידועים בהקפדה ודקדוק על מצוות, עיקרון מאפיין של עדת קומראן שהטיחה נגד יריביהם (שאינם שומרים). עם

¹³⁵⁴ אם סבו אנטיפס אכן התגייר (ולא שהיה כבר יהודי כטענת ניקולאוס איש דמשק), הרי שגיור זה מתמיה נשוי לערבייה נבטית. בכל אופן בנו אגריפס כבר דור 4, ועל משמעות דורות אלו ראו בפרק 'הוספת חברים מול גיור', לצד המדרש שהתקבל כיהודי (ספרי על דברים יז' 15; סוטה ז' ח').

זאת, אם ההקפדה על הלכות שסותרות את תורת עדת קומראן (אם בגלל שאומצו ממסורות דורשי החלקות או אם משהתפתחו מאוחר), הרי שלא רק שאין בכך תועלת, אלא קושי ונזק. מלאכת ההשוואה מצריכה מחקר ענק ושיתופי פעולה, ובכל מקרה לא יצליח להיות שלם ומלא, נוכח השרידות של רוב מגילות קומראן, ומי יודע כמה כלל לא הגיעו לידינו.

דווקא בדוגמת התורה הגדולה לאמונה, היא משירת משה: 'לו חֲכָמוּ יִשְׁפִּילוּ זֹאת גְּבִינוּ לְאַחֲרֵיָם; אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלְפִי וְשָׁנִים יִנְיִסוּ רַבָּבָה, אִם לֹא פִי צוֹרֵם מְכָרֵם וְה' הַסְּגִירָם' (דברים ל"ב' 29-30), חרדים אינם מייחסים חשיבות לניצחונות המלחמה (ואילו חילונים מייחסים יתר חשיבות: 'וְאֶמְרָתָּ בְּלִבְבְּךָ כִּי וְלֵעָם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה' [דברים ח' 17]).

בכלל יישום העקרונות הממלכתיים ואידיאולוגיים, הרי שאלו תלויים במידת קרבת ההלכה. ספר זה עוסק במסורות וקיצת הלכה בבית שני, אך בהשוואה להיום – הדברים יותר מורכבים, וקשה להכריע אם השינויים טובים רעים, וגם אם הם כך או כך – האם יש להתייחס אליהם בהבנה וקבלה, או בהתרחקות. לסיום, היות ורוב העם אינו מודע למקורות ההלכה והתורה, השאלה העיקרית היא האם להתייחס אליהם כ'תינוקות שנשבו' (ביטוי הלכתי ה'??'), דהיינו, כיהודים תועים וטועים שלא בכוונה וזדון, כיוון שפיזור הדעת והאמת רווח בימינו (ודברים מקבילים יש גם בין תורה למדע).

5. מה עושים עם החידושים ההלכתיים ממגילות קומראן?

שאל את עצמך לדוגמה – מה המשמעות של גילוי המצע העברי של תרגום השבעים? ומה קורה כאשר יש לכך השפעות הלכתיות? מה ההשלכה של טעות בהגדרת עדת קומראן ככת שולית, כאשר מתברר שהם כוהני בית צדוק מהתנ"ך (בכללם יהושע בן יהוצדק, עזרא הסופר ושמעון הצדיק) והגמוניות ההנהגה התורניות בבית שני מפוארות גם בפי חז"ל שבאו אחריהם?

העיקרון של 'אין חדש בתורה', ובלי לדון אם הינו נכון ומוצדק, כלל אינו חל על מגילות מדבר יהודה בגלל 2 סיבות: הראשונה שהחידושים בהם אינם חדשים, אדרבא, הם הקדומים והראשונים, והשנייה - שלא החילו אותנו על ספר הזוהר שחובר מאוחר והתקבל מאוחר לחז"ל (על הקרבה של ספר הזוהר ראו בפרק על ספרי ההיכלות).

ספר זה אינו עוסק וטוען להלכה למעשה, הן כיוון שכנראה טרם הגיעה השעה – המגילות מקוטעות, וכן שאלות תורניות רבות מרחפות על הרלוונטיות שלהן היום, כמו חידוש הטהרה, שמירת דיני הוצאה בשבת ועוד תחומים והלכות רבות שהתוואים בהם השתנו, ויש לבחון אותן לפי המגילות, ולהלכה למעשה נדרש מחקר נקודתי ומעמיק (לצד ידיעות רחבות), כאשר אין זה אופיו של ספר מסכם זה.

עם זאת, נציין כמה שפורטו בספר זה:

- טהרת בעל קרי וטהרת מת בטבילה
- השתחוות בבית כנסת לטהורים

לכאורה אפשר היה להציג בפשטות שכאשר לומדים פוסקים ראשונים ואחרונים כדי להבין/לפסוק הלכה, יש פשוט להוסיף את פסיקתו של מורה הצדק. אלא שפוסקים אלו לא הכירו כלל את מקורות ההלכה ממגילות קומראן (בעיקר קבוצת מגילות 4), ולכן המהלכים וההתייחסויות נחסרות משורשן (אלא וביחסויות בחלקים שהמשניות הן העתק מדויק של הלכת המגילות). בנוסף, במגילות קומראן יש ספרויות מגוונות שהרכבתן יחד מאירות את הדרך להלכה הפרטנית (כמו גם להשתלשלות היסטורית). לפיכך ההמלצה ללומדי 'הלכה למעשה' של רבנים 'ראשונים' ו'אחרונים', לגשת ללימוד של מגילות קומראן בעניינים אלו, וכן כך בכל סוגיה.

עם זאת, יש לזכור שדווקא ההלכה הרבנית דרשה דברים חריפים כדי להוציא את האמת לאור: יוכן תלמיד שהיה יושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר אם שתק הרי זה עובר משום לא תגורו מפני איש ועל זה נאמר מדבר שקר תרחק ומנין לדיין שלא יושיב תלמיד בור לפניו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק' (רמב"ם, משנה תורה, סנהדרין כ"ב ב'),¹³⁵⁵ וכן המשנה בהוריות א' מציינת שתלמיד חכם שידוע את ההלכה, אף שהיא שונה מההלכה שקבע בית הדין/חכמים, עליו לקיימה בעצמו בצניעות. בדומה, נקבע שגם מנהגי חסידות וחומרות יש לקיימם בצניעות (ולא לכפות אחרים).

ישנם נושאים שההלכה אינה תואמת להלכה המקראית, וזאת גם בלי קשר/התייחסות של מגילות קומראן. אחת מהבולטות מהן היא שיוך דת הילד לפי מי מהוריו (כנראה בתקופה המקראית היה לפי האב, אך אם האשה היתה נכריה שלא מתגיירת, אז ראוי היה להתגרש ממנה, אלא שזולת עזרא ונחמיה כמעט לא הקפידו על כך, כמו רוב התורה והמצוות בבית ראשון – ראו בפרק השכחה הראשונה).

היות וכאמור המחלוקת העיקרית היא לוח השנה (והיובלים מטיף קשות בעניין), נעיר כי גם בזה ניתן למצוא פתרונות של אופן קיומם היום: 4 הצומות-תעניות בהלכה הרבנית הן מבורכות (צוואת יוסף י' 1-2) בכלל ובכל זמן (אף שאינם תואמים למועדים בתנ"ך (זולת במגילת אסתר), אלא אם כן הם בשבת (ומועדי הקודש), ולכן באלו אין הכרח למועד קיומן, מה גם ספק אם יש לקיים בימינו את רוב התעניות; אותו הדבר לגבי החגים (ימים טובים וחול המועד) שמיועדים בימינו (כאשר אין מקדש) בעיקר ללימוד תורה ושמירת חלק מסמלי המצוות (עדת קומראן חיברה תפילות לרוב החגים אך לא מצאנו שום הלכה לגביהם),¹³⁵⁶ ואכן ראוי לנצלם לכך, לצד יישום ערכים תורניים

¹³⁵⁵ וכן רבי שמשון רפאל הירש: 'מי שמשוכנע שדעותיו אמיתיות וצודקות, חייב להביע אותן ללא הרף ובכל הזדמנות, בגילוי לב, ובלי להתחשב במידת התמיכה שיש לו, או ברמת ההתנגדות שיפגוש. רק לשקר דרושים תומכים כדי להציו. לשקר דרושה סמכות המספרים, כדי למאות את מה שחסר לו בצידקת טיעונו. האמת, לעומת זה, תמיד תנצח בסופו של דבר, אפילו אם הדבר יקח זמן. אצילות אמיצה וטהורה, המבוטאת בשכנוע מלא אש התלהבות, ועם כל הבהירות של המודעות הבטוחה המבוטאת שוב ושוב, בכל הזדמנות. בסופו של דבר תשיג האמת את הכבוד וההערכה – אפילו של אלו שלא מוכנים לקבלה. האמת היחידה שהלכה לאיבוד, ובלי כל אפשרות להחזירה, היא אותה אמת שלא היה למחזיקיה את האומץ לדבר בגילוי לב עבורה. האמת לא הובסה מעולם מכח ההתנגדות – היא הובסה רק כשחבריה היו חלשים מדי מלהגן עליה. הרב ישראל אריאל טוען שהפירוש הפסוק לא תהיה אחרים רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרים רבים להטת' (שמות כ"ג 2) מלמד שאסור לדיין לטעון כמו אחרים, באומרו שהוא מקבל דעתו של דיין אחר, אלא עליו להגיד אסמכתא משלו לביסוס דבריו.

¹³⁵⁶ ראו: [ורמן ושמש, ההלכה במגילות מדבר יהודה](#), עמ' 424-425.

נוספים (כפעילויות חסד ותיור בארץ – וזה אפשרי לפי הלכת רבני מרוקו שהתירו הדלקת אש וחשמל בחגים וימים טובים).

6. הלכות רבניות שהתגלגלו וחזרו כפי דעתם המקורית של עדת קומראן

- נשים: איסור חיתון עם אחיינית ופוליגמיה (להרחבה ראו בפרק 'קדושת נישואים ומיניות - ולא נזירות'),¹³⁵⁷ [חיתון הבכירה לפני הצעירה](#) (יובלים כח' 6)¹³⁵⁸
- כשרות: הריגת (כשחיטת) דג לאכילתו (חז"ל התירו לאוכלו חי), אי-אכילת מומים בקודשים לחולין (ראו בפרק על הכשרות)
- איסור פתיחת כלי טוח בשבת¹³⁵⁹
- טהרת בעל קרי (ראו [פרק בעניין](#))
- מעשר בהמה¹³⁶⁰

נציין גם את בית הקברות הענק (יחסית לגודל היישוב) בקומראן שבו כ-1,200 קברים, ומבנהו וסדרו כפי בתי הקברות היום ואף הצבאיים, כאשר בין הקברים שורות שורות.¹³⁶¹ עניין זה לא נמצא בהלכה הקומראנית (אלא אדרבא, לפי מגילת המקדש מחי יש לקבור בין 4 ערים), אך היא כנראה המקור וכך התקבע עם הדורות. [בדברי גד החווה](#) יג' שחי-שט' תמר מתפללת לאביה דויד המלך שכבר נפטר,¹³⁶² יבקש רחמים עליה בפני כסא הכבוד, לאחר שהתפללה ישירות לקב"ה. בקשת עזרה כזו מצדיקים מתים-חיים רווחת בימינו, אלא שלצידה מורכבות של ערבוב טומאה עם טהרה ([שדברי גד החווה](#) יצא נגדה).¹³⁶³

אמנם הדברים גם לא מפתיעים, שכן בעוד חז"ל בעצמם הכילו דעות שונות ואף סותרות, המשך הספרות הרבנית המשיכה להתפתח, והיום בקצוות של העולם האורתודוקסי יש דעות ותפיסות עולם רחוקות והפוכות מההלכה המרכזית וה"גדר ההלכתי". מגמת פירוש התורה באופנים אלגוריים שונים (בכללה: דרישת החלקות) כמעט חלפה מהעולם הרבני (למעט בעיקר רעיונות מוסריים ו"חסדיים") ומצד שני הוסיפו לפרש את התורה לפי עומק הפשט שלה. בכך חלה חזרה מסוימת לחלק המצוות "הנגלות" (ראו [פרק בעניין](#)). כך במאתיים שנה האחרונות התפתחו מגמות

¹³⁵⁷ היום ההסתכלות על פוליגמיה היא ביקורתית קשה של ניצול נשים, למשל נגד הבדוהים במדינת ישראל. מרתק ניסיונו של הגר"א להחזרת הפוליגמיה בביטול תקנת רבינו גרשום: 'לבטל חרם רבינו גרשם בענין שתי נשים כי בזה יהיה התקרבות הגאולה' ([מכתבו של ר' שמואל העליר אל ר' עקיבא יוסף שלזינגר, יד' טבת תרל"ו](#)).

¹³⁵⁸ 'ויאמר לבן ליעקב, לא יעשה כן בארצנו לתת את הצעירה מן הבכורה. ולא ישר לעשות כן כי חקוק וכתוב בלוחות השמים כי לא יתן את בתו הצעירה מן הבכורה כי את הבכורה יקדם לתת, ואחריה את הצעירה. ואיש אשר יעשה כס חטא יעלו עליו בשמים. ואין איש אשר יצדק ויעשה דבר זה, כי רע המעשה לפני אלוהים'.

¹³⁵⁹ אמנם היתה זו דעתו של ר' יהודה, אך היא לא התקבלה תחילה: 'אין נוקבין מגופה [סוגר ארמטי] של חבית, דברי ר' יהודה, וחכמים מתירין' (שבת פ"כ מ"ג), ובהמשך חזרו רבנים להלכת עדת קומראן: 'אל יפתח כלי טוח בשבת' (ברית דמשק יא' 5).

¹³⁶⁰ זהו גם פשט במדבר יח' 15: 'כָּל פֶּטֶר רָחֵם לְכָל בֶּשֶׂר אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ לִיהוּה בְּאֶדָם וּבִבְהֵמָה יִהְיֶה לָּךְ אֵד פְּדָה תִּפְדֶּה אֶת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֶת בְּכוֹר הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה'. דוד הנשקה הביא עשרות רבנים ראשונים ומאוחרים שחזרו לדעת פשט התורה – ושל עדת קומראן בעניין: מעשר בהמה, לשורשי המחלוקת ההלכתית בימי בית שני. ראו גם: [אדרר, דיני מעשר ראשון ומעשר שני במגילת המקדש ובספר היובלים לאור השיח הקראי הקדום](#).

¹³⁶¹ רוב הקברים 50 מטר ממזרח ליישוב, וכ-30 קברים מדרום ליישוב.

¹³⁶² 'ותקח תמר את הכינור לנגן בנעימות ותאמר בלבה יי אלהי דוד עבדך אבי; שלח אורך ואמתך להחזירני ואל תתן את תאוית אשע ערל וטמא; כי אתה ידעת את אשר בלבבי ואל תני נא בת דוד עבדך לחטאה; אבי דוד אבי דוד אבי דוד ראה את חרפתך וחרפת בתך; לך לפני כסא כבוד שדי ובקש רחמים עלי אל אלהי צבאות לעזור אותי בעזרתו'.

¹³⁶³ ראו: יחזקאל שרגא ליכטנשטיין, מטומאה לקדושה, תפילה וחפצי מצווה בבתי קברות, ועלייה לקברי צדיקים; כתבה עליו ב-ynet: ['תאמינו או לא'](#).

המבקשות להתרחק מאוקימתות ומדרכי פרשנות קרובות להן, ולחתור אל עבר פשוטם של המקורות הקדומים.¹³⁶⁴ המגזר הדתי-לאומי מהווה חלק נכבד מהמחקר האקדמאי במקרא תלמוד והיסטוריה של בית שני (שבה מגילות מדבר יהודה), ולמרות חוסר הנגישות של ספרות המחקר ובעיקר מלל המגילות, רבנים "סרוגים" מתעניינים ומתייחסים למגילות, כגון: הרב אורי שרקי (שאף מפרש את איסור הקריאה בספרים החיצוניים כאיסור החשבתם בתנ"ך, אך מותר וכדאי ללמודם, ובפרט את בן סירא); ד"ר מיכאל בן ארי (למשל שמסנגר על ינאי הצדוקי למרות שחז"ל ויוספוס גידפוהו); הרב ד"ר יואל בן נון (שעסק בהשוואה למגילות בכשליש מספרו האחרון: ['זכור' \(שמור\)](#)); יהודה לורנס שיפמן.

בפועל, זרמי החסידות האורתודוקסים מהמאה ה-18 לספירה, חזרו ודוגלים בכמה עקרונות של עדת קומראן,

כפי שצוין בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות', זהו תחום ההסכמה הרחב ביותר, והעיסוק בו חוצה מגזרים, זרמים ואפילו דתות.

7. [ביבליוגרפיה, מפתח עניינים ומקורות](#)

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים מוצגת בדף נפרד באתר:

<https://www.deadseascrolls.co.il/biblical-law-from-the-dead-sea-scrolls/121-bibliography>

[קרדיט לצילום תמונות מגילות ים המלח ומוצגי ארכיאולוגיה](#):

כד: האוניברסיטה העברית בירושלים, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים
 שעון שמש: אוסף רשות העתיקות, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים, על ידי פטר לני
 סרך היחד א'-ה', ח'-ט': היכל הספר, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים, על ידי קונדאשה
 קסתות דיו: אוסף רשות העתיקות, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים, על ידי אברהם חי
 פשר חבקוק ו'-ז': היכל הספר, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים
 מלחמת בני האור נגד בני החושך יא'-יב': היכל הספר, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים, על ידי ארדון בר חמא
 מגילת המקדש לבי-לד': היכל הספר, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים, על ידי דוד חריס
 מגילת המקדש נוי-נח': היכל הספר, צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים, על ידי ארדון בר חמא
 גילגל רפאים (רוג'ום אל-הירי): יובל גסר

¹³⁶⁴ ראו: גפני, פשוטה של משנה – עיונים בחקר ספרות חז"ל בעת החדשה; אלבק, ששה סדרי משנה; ליברמן, תוספתא כפשוטה.

ציור סמלי השבטים : אילן אטלן www.ilanatlan.com (ניתן לרכוש [שעון קיר עם ציור זה](#))

שאר זכויות המלל של הספר חופשיות : 'אַמְת קְנָה וְאַל תִּמְכְּרִי' (משלי כג' 23).

תודתי נתונה לחברותא רבת השנים, ישעיה פישמן, על הערותיו והארותיו.

ספר זה מונגש בכמה אתרים וסוגי מסמכים לקריאה :

- הורדת הספר העדכני בקובץ PDF (WORD) ללא התמונות שבו: ¹³⁶⁵
<http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf>
- ערוץ הוידאו וסרטוני ההרצאות: <https://www.youtube.com/channel/UCsHXnD-QxnZxLc6prb1AmVQ/featured>
- ניתן לרכוש ספר זה מודפס בגרסתו העדכנית החל ממחיר של 40 ₪, בהזמנה מ[דף זה](#)
- המחבר: יונתן לוי. ניתן לפנות שאלות או הערות לאימייל: scrollsqumran@gmail.com או אנונימית בדף [צור קשר](#)

¹³⁶⁵ הספר בגרסת מסמך הורד כולל גם כמה עשרות מקורות שטרם הושלמו ומסומנים בסימני שאלה כפולים ? , וכן קטעים שעדיין נזקקים לעריכה ומסומנים ב**ריקע אדום**.